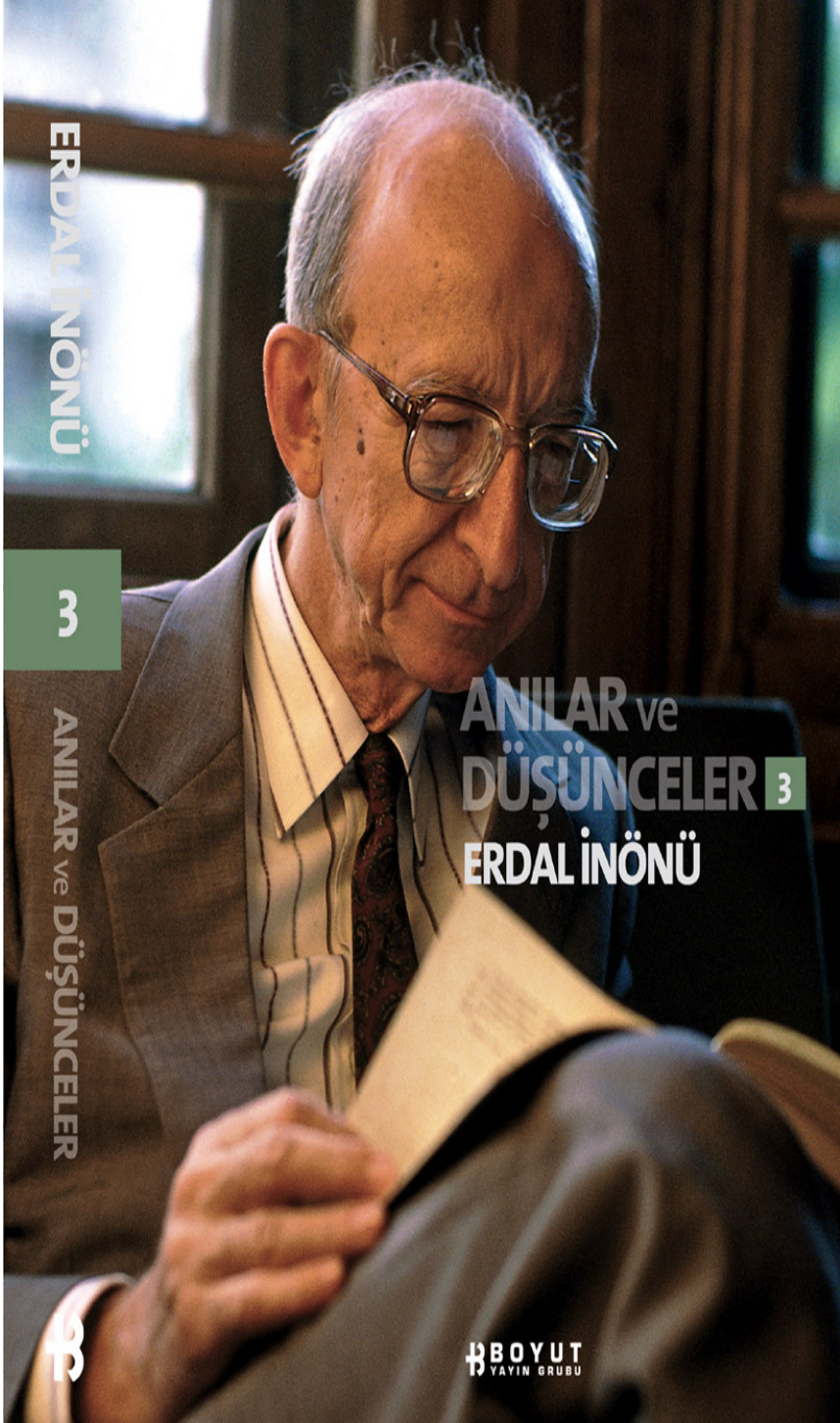

ERDAL İNÖNÜ
3
ANILAR ve DÜŞÜNCELER
ANILAR ve DÜŞÜNCELER 3
ERDAL İNÖNÜ
BOYUT
YAYIN GRUBU

ANILAR ve DÜŞÜNCELER III

Erdal İnönü

ISBN 978-975-23-0454-3

BOYUT KİTAPLARI

GENEL YÖNETMEN
Bülent ÖZÜKAN
GENEL MÜDÜR
Nilgün ÖZÜKAN
GENEL SANAT YÖNETMENİ
Murat ÖNEŞ
YAYIN EDİTÖRÜ
Uğur BÜKE
UYGULAMA
Özlem ÖZGÜT YÖREKLİ
KAPAK FOTOĞRAFI
Ergun ÇAĞATAY

Aralık 2007 © Boyut Yayıncılık A.Ş., İstanbul

BASKI

BOYUT MATBAACILIK A.Ş.
Matbaacılar Sitesi, 1. Cadde,
No. 115 34204 Bağcılar - İSTANBUL
Tel: (0212) 413 33 33 pbx
Faks: (0212) 413 33 34

www.boyut.com.tr
e-mail: info@boyut.com.tr

Bu kitabın her türlü yayın hakkı,
Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu gereğince
Boyut Yayın Grubu'na aittir

Tanıtım amacıyla yapılacak kısa alıntılar dışında,
yayıncının yazılı izni olmaksızın
hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Boyut Abonelik ve Müşteri Hizmetleri Hattı
(0212) 444 53 53

Bu yayın ve diğer tüm Boyut ürünlerini
edinmek için yukarıdaki telefon numarasından
gönderim ücreti ödemeden sipariş verebilirsiniz.

İÇİNDEKİLER

Sunuş **6**

I. Bölüm
SODEP Demokrasiye Sahip Çıkıyor 9
II. Bölüm
Belediye Gezileri Demokrasinin Yolunu Açıyor 44
III. Bölüm
SODEP Muhalefetin Bayrağı Oluyor 93
IV. Bölüm
Demokrasimiz Normalleşme Yolunda 133
V. Bölüm
SODEP Halkçı Parti Birleşme Süreci 159
VI. Bölüm
Gürkan SHP'yi Tabandan Oluşturuyor 185
VII. Bölüm
Dünyada Kazalar, Kurultay Yolunda Arızalar 209
VIII. Bölüm
Günlerin Getirdikleri 252
IX. Bölüm
Bir Konuşma: "Siyasette Etik" 304
X. Bölüm
Araştırma Yaşamına İçeriden Bakış 317
XI. Bölüm
Üniversiteden Reform Öyküleri 343
XII. Bölüm
TÜBİTAK Nasıl Kuruldu? 378

Dizin **398**

EKİM 2007 / SON SÖZ

Yarım asrı birlikte yaşadık.

O'nun anılarını, kendi anılarımdan ayırabilmem mümkün değil.

Anıları önemliydi. Çünkü anılarından yola çıkarak düşüncelerini de aktarıyor, anıları üzerine okuyanların da düşünmesini istiyordu.

Politikaya girmesi dışında hiç tartışmamız olmadı.
O da son tartışmamızdı. Politikanın onu üzeceğini tahmin edebiliyordum.

Salt bilimle uğraşabilseydi, Nobel ödülünü kazanabileceğine bütün kalbimle inanıyordum. İnançlarıma sevgimi de katarak siyasal yaşamının başından itibaren yanında ve ona destek oldum.

Sistemli, araştırmacı ve üretkendi. İyimserliğini hiç kaybetmezdi.

O'ndan sonra anılarına sahip çıkmak, daha doğrusu anılarımıza sahip çıkmak benim için Türkiye'nin anılarının bir bölümüne sahip çıkmak gibi bir göreve dönüştü.

O'nsuzluğa alışamayacağım.

Sevinç İnönü

Sunuş

Anılar'ımın ikinci cildinde siyaset yaşamımın öyküsünü 1984 yerel seçimlerinin sonuna kadar getirmiştim. Bu ciltte kaldığım yerden devam ettim ve Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) dönemini tamamladım. Olağandışı koşullarda kurulmuş ama olağan gelişmelere öncülük etmiş bu özgün kuruluşun kişisel açıdan dile getirdiğim tarihçesi burada bitiyor.

Birinci bölümde yerel seçimlerden ikinci parti olarak çıkan, ancak Parlamento'da temsil edilmeyen partinin muhalefet arayışlarını anlattım. İlk kurultayımızı topladık ve ara rejimde bozulan demokratik yapımızın yeniden normalleşmesi için Halkçı Parti'ye (HP) birleşme çağrısı yaptık. İkinci, üçüncü bölümlerde hizmet anlayışımızın ortaya çıkardığı bir etkili muhalefet yöntemi olan SODEP'li belediye gezilerini oldukça ayrıntılı biçimde ele aldım. Bana insanlarımızı ve coğrafyamızı daha iyi tanıma fırsatı veren bu geziler siyaset yaşamımın en zevkli dönemini oluşturduğu için mutluluğumu okurlarımla paylaşmaya çalıştım. Dördüncü bölümde gezilerden sonra HP'nin yanıtını beklerken demeçler ve panellerle yürüttüğümüz muhalefet çalışmaları ile yurtdışındaki tanıtma gezileri yer aldı.

Haziran sonunda HP kurultayından olumlu yanıt çıktı. Derhal başlayan temaslar, önerdiğimiz modelin benimsenmesine yol açtı. Yalnız Demokratik Sol Parti (DSP) yetkilileri partilerini kurmaktan vazgeçip bu model içinde yer almayı kabul etmedi. SODEP ile HP arasında birleşme görüşmelerinin nasıl başlayıp olumlu sonuca vardığına Anılar'ımın birinci cildinde kısaca değinmiştim. Elinizdeki cildin beşinci, altıncı, yedinci bölümlerinde süreci tüm ayrıntılarıyla anlattım. Dünya siyaset tarihinde eşine az rastlanan, çatıda pazarlıkla değil, tabanda kaynaşmayla ortaya çıkan ve tüm örgütlerin özverili katkılarıyla yürütülen bu birleşmenin hangi zorluklan aşarak gerçekleştiğinin iyice bilinmesini istedim.

Üçüncü cildin bundan sonraki bölümlerinde, daha önce yaptığım gibi, yaşadığım bazı güncel olaylara, geçmişten gelip bugünü etkileyen bilgilere, üniversite anılarına yer verdim. "Günlerin Getirdikleri III" başlığı altındaki dört altbölümde olaylardan esinlenmiş fikirleri, rastlantılarla edindiğim ilginç bilgileri, Atatürk'ün kitaplarda görülmeyen bir mektubunu ve babamla çalışmış kişilerin anılarını bulacaksınız. Dokuzuncu bölümde

"Siyasette Etik" konulu bir konuşmada kuramsal fizikten öğrendiğim kavramları toplumsal süreçlere uygulamayı denedim. Umarım bu yöntemi okurlarım yadırgamazlar.

Onuncu bölümde araştırma yaşamının bazı özelliklerini, tanımış olduğum yerli, yabancı ünlü bilim insanlarından örnekler vererek belirttim. Yeni bir buluşa götüren çalışmanın aşamalarını gözden geçirerek başarıya varışta zekâ, imgelem ve irade gibi yetilerin rollerini belirlemeye çalıştım. Bu rollerin iyi bilinmesi daha fazla sayıda yetenekli gencin araştırmaya girmesini özendirecektir.

On birinci bölümde üniversitelerdeki reform çabalarımın bir bölümünü, Ankara Fen Fakültesi'nde ilk asistanlık ve doçentlik dönemlerindeki girişimlerimi anlattım. Geçmişin gelişmelerini zihnimde tekrar canlandırmak, reform çabalarının ne zaman ve nasıl başarıya ulaşabileceği hakkında düşünceler aklıma getirdi, onları da yazdım.

On ikinci bölümde, başarılı bir reform atılımı olan Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu'nun (TÜBİTAK) nasıl kurulduğu, kuruluş yasasının hazırlığında çalışmış insanların tanıklığına dayanılarak anlatılıyor. Üçüncü cilt burada sona eriyor. Üniversite ve siyaset anılarım gelecek ciltlerde devam edecek.

İkinci cildin yayımlanmasından sonra da eleştiri ve övgüleriyle ilgilerini gösteren değerli okurlarıma burada şükran duygularımı belirtmek istiyorum. Okul anılarımı okuyan Gazi Lisesi'ndeki sınıf arkadaşlarımdan aldığım mektuplar özellikle anlamlıydı. Bazı değerlendirmelerini yazmadan geçemeyeceğim. Son derece iyi niyetli davranışlarına bakarak altın kalpli diye nitelendirdiğim arkadaşım Dr. Şükrü Balantekin, sevimli mektubunda, "Okul sıralarında farkına vardığınız aşırı iyi niyetlilik huyum yaşam boyu sürdü" diyerek bir gözlemimi doğruladı. Amerika'dan yazan İsmet Olcay, beraber bulunduğumuz askerlik kampındaki uzun yürüyüşümüzü hatırlatıyor, "Çok yorulmuştuk ama sesimizi çıkarmadan sonuna kadar dayandık" diyor. İstanbulluların iyi tanıdığı Dr. Erdoğan Konuk, bir görüşmemizde, anılarımda adı geçen iki hocamızın, Mazhar Tobur ile Gündüz Akbıyık'ın kendisine tedavi için başvurduğunu ve onlara yardım edebilmekten büyük memnunluk duyduğunu söyledi. Bir de ilginç bilgi verdi.

Mazhar Tobur, muayenehanesine geldiğinde, ilerlemiş yaşına karşın, kendine çok güvenen, kararlı halini koruyan, toksözlü hocamızı derhal tanımış. Buna karşılık okulda devrimci, atılımcı karakteri ve enerjik tutumuyla bizi etkilemiş olan coğrafya öğretmenimiz Gündüz Akbıyık'ı tanımakta zorluk çekmiş. Çünkü karşısına çember sakallı, kederli görünüşlü, kendini ibadete adadığı

belli olan yaşlı bir insan gelmiş. Hocamız kendisini tanıtınca Konuk dayanamamış ve aklından geçeni sormuş; "Hocam, bu ne hal, ne oldu size?" demiş. Aldığı yanıt, "Onu ne sen sor, ne ben söyleyeyim" olmuş. Erdoğan'dan öğrendiklerimi anılarımı tamamlamak için buraya alırken, yazık ki Gündüz Bey'i bu kadar değiştiren yaşam ya da ölüm fırtınasının ne olduğunu söyleyemiyorum.

Okul yıllarımdan başka bir sürprizi, Profesör Burhan Şenatalar benimle yaptığı bir televizyon görüşmesinde armağan etti. Gazi Lisesi'ndeki öğrenciliğimden beri görmediğim edebiyat öğretmenimiz Bakiye Ramazanoğlu'nu ekranda karşıma çıkardı. Bakiye Hanım'ın benimle ilgili anılarını duymaktan mutlu oldum. Lisede ödevlerimizi okurken gösterdiği dikkati ve gerçeğe saygı anlayışım bırakmadığını görünce ayrıca sevindim. Anılarımda, bir olayı çarpıcı biçimde anlatmak için yanlış anlatmak gerekmediğini ondan öğrendiğimi söylemiştim. Bu kez de öğrencisini överken abartılı bir yola girmedi. Örneğin, "Ben hiç onun gibi öğrenci görmedim" demedi. "Onun gibi öğrenci az gördüm" dedi.

Hocalarımı bir kez daha saygıyla anarak, anılarımla ilgilenen arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

Birinci ciltte belleğime dayanarak anlattığım bazı eski olayları farkında olmadan değiştirdiğimi okurlarımın uyarılarıyla öğrenmiştim. İkinci cildi yazarken tekrar belleğimin oyununa gelmemeye çalıştım. Ama gene bir hata yaptığımı dikkatli arkadaşım Profesör Nutku fark etti. Yunan dışişleri bakanıyla konuşurken aramızdaki sorunları ancak içerikli görüşmelerle çözebileceğimizi anlatmak için Zenon'un ünlü paradokslarından yararlanmıştım. Yararlanma şeklim doğruydu, yalnız okurlarıma Zenon'un paradokslarını anlatırken iki paradoksu birbirine karıştırarak, birbirine ekleyerek açıklamışım. Bu yanlışı özür dileyerek bir yeni baskıda düzelteceğim.

Önceki ciltlerde olduğu gibi üçüncü cildin hazırlanmasında da birçok kişinin anıları, iyi niyetli uyarıları ve görüşleri yardımcı oldu. Hepsine minnettarım. Feza Gürsey Temel Bilimler Araştırma Enstitüsü'nün olanaklarından yararlandım. Bana bu fırsatı veren Profesör Yavuz Nutku'ya, Profesör İsmail Hakkı Duru'ya, metni dikkatle bilgisayara geçiren Adviye Vardar'a, titizlikle yayına hazırlayan Yaprak Zihnioğlu'na ve yayımlayan Doğan Kitapçılık sorumlularına candan teşekkür ediyorum.

Erdal İnönü

I.

SODEP Demokrasiye Sahip Çıkıyor

Ses Getiren Bir Yanıt

İki yurt gezisi arasında Ankara'da bulunduğum bir gün, tam tarihini söyleyeyim, 27 aralık 1984 perşembe günü akşam yemeğine Pembe Köşk'e gitmiştim. Salonda oturmuş ev sahiplerini bekliyordum. Televizyonda haberler başladı. İlk haberde Cumhurbaşkanı Evren'in bir açılış törenine katıldığı anlatılıyor ve orada yaptığı konuşmadan bölümler yansıtılıyordu. İşletmeye açılan binayı yaptıran, Ankara'da yeni kurulan Bilkent Üniversitesi'ne malî destek sağlayan bir vakıftı. Bilkent'in kurucusu ise, daha önce Hacettepe Üniversitesi'ni kurmuş, Ankara Üniversitesi'nin rektörlüğünü yapmış, 1980'den sonra Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) tasarısının hazırlayıcısı olarak öne çıkmış, uluslararası ün sahibi yönetici hekim İhsan Doğramacı'ydı.

Kenan Evren konuşmasında önce binanın ne kadar çabuk ortaya çıktığına işaret ederek, inşaatı yapanları uzun boylu övdü, bunu sanki 1980 öncesi dönemde eşi görülemeyecek bir başarı gibi gösterdi. Dinlerken bu abartılı yaklaşımı yadırgadım, ama nedeni belliydi! Bir bakıma kendi siyasetlerinin övgüsünü yapıyordu. Sonra YÖK'ün varlığını ve kararlarını savunmaya girişti. YÖK'ü eleştirenlerin iyi niyetlerini sorgulayan imaları duyunca bu defa öfkelenmeye başladım. Çünkü YÖK'ü en çok eleştirenlerden biri benim partimdi. YÖK 12 Eylül rejiminin bir eseriydi. O dönemde, Doğramacı'nın uzak görüşlü çabalarıyla Anayasa'ya eklenerek yönetim düzenimizin bir temel öğesi haline getirilmişti. Ancak biz, muhalefet olarak YÖK'ün gerek Anayasa'da belirtilen görevlerini, gerek bir iki yıldır sergilediği uygulamalarını her fırsatta eleştiriyorduk. Üniversitelerimizin yıllardır alıştığı yönetsel ve bilimsel özerkliği, düşünme, araştırma özgürlüğünü ortadan kaldırdığını anlatıyorduk; öğretim üyelerinin çalışmalarını aksattığını, baskılar sonunda öğretim üyesi kadrolarının boşaldığını, değerli araştırıcıların üniversitelerimizden ayrılıp yurtdışına gittiklerini örneklerle ortaya koyuyorduk.

Durum böyleyken, cumhurbaşkanının tarafsızlığı bir yana bırakıp YÖK'ün uygulamalarını överek muhaliflerini suçlaması beni öfkelendirmişti.

12 Eylül rejiminin kısıtlamalarından tam olarak kurtulduğumuza henüz inanamadığımız o dönemde cumhurbaşkanına doğrudan karşı çıkmayan bir muhalefet yapmaya çalışıyorduk. Bu yüzden taraflı davranışın en son örneğini de sessiz kalarak geçiştirebilirdim. Ama Evren'in söylediği bir söz, bardağı taşıran damla oldu. Çünkü, "Üniversitelerimizde bilimsel özerklik vardır" dedi.

Bunu duyunca, "Artık bu kadarı da olmaz, insanların özgür düşünme, gerçekleri görebilme yetenekleri bu kadar hafife alınamaz" diyerek elime bir kâğıt kalem aldım. Birkaç cümle içinde Evren'in sözlerini yanıtlayan bir demeç yazdım. Telefonla Anadolu Ajansı'na ve genel merkezdeki bir arkadaşıma bildirdim. Bir saate kalmadan yazılı bir açıklama olarak basına duyuruldu. Demecim aynen şöyleydi:

Sayın cumhurbaşkanı, Bilkent adlı bir vakfın üniversiteye malî kaynak sağlayacak sanayi kuruluşlarının açılışında yaptığı konuşmada, bugün üniversitelerimizde bilimsel özerkliğin bulunduğunu ifade etmiştir. Gerekli saygıyı elden bırakmadan belirtmek zorundayız ki gerçek böyle değildir. Bugün Türkiye'deki üniversitelerde bilimsel özerklik yoktur. Anayasa'nın kabul etmediği idari özerklikten söz etmiyoruz. Anayasa'nın istediği bilimsel özerklik yoktur. YÖK yetkilileri bu konuda sürekli yanlış bilgi vermektedirler, insanlığın yüzyıllar boyunca süren arayışı ile bilimsel çalışmanın ne olduğunu bilenler Türkiye'de vardır. YÖK yetkililerinin bütün oyun ve engellemelerine rağmen Türk üniversitelerinde özerkliğin gerçekleştirilmesi için çalışmaya devam edeceğiz. Bu, ülkesinin iyiliğini, ulusunun mutluluğunu isteyen insanlar ve siyasetçiler olarak bizim bugünkü ve yarınki genç kuşaklara karşı kaçınılmaz görevimizdir.

Demecim derhal yayıldı ve büyük ilgi uyandırdı. Çünkü Kenan Evren'in bir demecinde yanlışlık olduğu, kamuoyuna karşı ilk defa böyle doğrudan doğruya iddia ve ilan ediliyordu. O gece basından beni arayan muhabirler, kısa demecimi daha ayrıntılı açıklamalarla zenginleştirmemi, belki daha tahrik edici bir havaya sokmamı istediler. Bilimsel özerkliğin olmadığı iddiasının nereden çıktığını, yetkililerin yanlış bilgi verdikleri sözüyle kimleri kastettiğimi sordular. Belliydi ki benim cumhurbaşkanını eleştirmemden memnun olmuşlardı ve daha ileri giderek kişiler hakkında somut suçlamalar yapmamı istiyorlardı. Bense, muhalefet politikamızı bir anda temelinden değiştirmeyi düşünmediğim için, bütün bu sorulara yanıt olarak, bilinen gerçekleri tekrar

etmekle yetindim. Hemen her bilim alanında ve özellikle sosyal bilimlerde birçok öğretim üyesinin, sözleşmeleri yenilenmeyerek ya da 1402 sayılı yasa gereğince görevlerine son verildiğini, bu kararların gerekçeleri açıklanmamışsa da, yaygın kanının bu bilimcilerin fikirleri ya da araştırmaları yüzünden işlerinden çıkarıldıkları şeklinde olduğunu söyledim. Oyun ve engellemelerle neyi, kimleri kastettiğim sorusuna da, "Yanlış bilgi vermek hem oyun, hem engelleme yapmak değil midir?" diyerek karşılık verdim.

Ertesi akşam İstanbul'da il yönetiminin düzenlediği bir kokteyle katıldım, kalabalık, canlı bir toplantıydı. İl başkanı Korel Göymen beni karşılarken, "Evren'e verdiğiniz yanıt hepimizi mutlu etti, sizi kutlarım" dedi. Gerçekten bütün katılanlarda bir umut ve güven havası seziliyordu. Toplumumuzun çeşitli kesimlerinden insanlar gelmişti ve hepsi neşe içindeydiler. Ünlü siyaset bilimcimiz Tank Zafer Tunaya da oradaydı. Beni görünce ilk sözü, "Dünkü demeciniz içimi ısıttı!" demek oldu. Bu tüm sîyasal yaşamım boyunca aldığım en içtenlikli övgülerden biriydi. Zamanında söylenmiş birkaç basit cümle geniş bir seçmen kitlesinin beklentilerini dile getirdiği için parti olarak itibarımızı bir anda artırmıştı.

Anlattığım demeç olayını ve olumlu yankılarını 1985 yılına girdiğimiz günlerde yaşadık. Böyle umutlu başlayan yıl olumlu gelişmelerle devam etti ve HP-SODEP birleşmesiyle özlenen sonuca vardı. Yalnız bu gelişmeleri anlatmadan önce, Anılar'ımın ikinci cildi sonunda eriştiğim 1984 nisan ayından aralık ayına kadar meydana gelen olaylara kısaca değinmeliyim.

Yerel Seçimler Sonrasında Durum

25 mart 1984'te yapılan yerel seçimler iktidar ve muhalefet kanadında iki önemli sonuç vermişti. İktidar kanadında, Turgut Özal'ın Anavatan Partisi (ANAP) birkaç ay önce kazandığı yeri sağlamlaştırmış, dört beş yıllık istikrarlı bir çalışma dönemi elde etmişti. Askeri rejimin gölgesi altında yapılan 6 kasım seçimlerine SODEP ile Doğru Yol Partisi (DYP) ve Refah Partisi'nin (RP) sokulmamış olması ANAP'ın yeni iktidarını bir ölçüde zan altında bırakmıştı. Eski büyük partilerin devamı sayılan partiler de seçime katılsaydı acaba halkın tercihi aynı mı olurdu sorusu ANAP iktidarını zayıflatan etkisini sürdürüyordu. Şimdi yerel düzeyde ama bütün partilerin katıldığı bir seçimde ANAP'ın aşağı yukarı aynı oyu almış olması bu soruyu tam yanıtlamasa da zayıflatıcı etkisini ortadan kaldırıyor, ANAP iktidarının önünü açıyordu. Tam anlamıyla yanıtlamış olmuyordu, çünkü ANAP 6 kasımda kazandığı iktidarın

sağladığı yetkiler ve kolaylıkları kullanarak 25 mart seçimlerinde birinci olmuştu. Bu yönden bakıldığında birinci seçimde öteki partilerin bulunmamasının ikinci seçimin sonucunu da etkilediği görülüyordu. Ancak bu düşünceler artık spekülasyondan ileri gidemiyordu ve ANAP halkın tercihiyle iktidarda olduğuna kamuoyunu inandırmıştı.

25 mart seçimlerinin öteki çarpıcı sonucu muhalefet kanadında görüldü. Meclis'e 6 kasım seçimlerinde giren HP ile Milliyetçi Demokrasi Partisi'nin (MDP) uzun erimde yaşama şansı olmadığı anlaşılmış, SODEP ve DYP, halkın desteklediği muhalefet partileri olarak öne çıkmıştı. Tüm yurttaki il genel meclisleri için yapılan seçimde HP'nin *yüzde* 8,8, MDP'nin yüzde 7,1'lik oyuna karşılık SODEP yüzde 23,4, DYP yüzde 13,2 oranında oy almıştı. RP'nin oyu yüzde 4,4'te kalmıştı. SODEP ile HP'nin oy toplamı yüzde 32,2 ediyordu ki bu oran, HP'nin 6 kasımdaki milletvekili seçiminde aldığı yüzde 30,5 oranına hemen hemen eşit, daha doğrusu ondan ancak yüzde 1-1,5 kadar fazlaydı.

Demek, üç yıllık bir aradan sonra yeniden demokrasiye geçildiğinde, Cumhuriyet Halk Partisi'ni (CHP) andıran bir parti özlemiyle 6 kasımda HP'ye oy verenlerin büyük çoğunluğu 25 martta oyunu SODEP'e vermişti. Adayların kişisel farklılıklarından dolayı da yüzde 1,5'lik bir artış olmuştu. Seçmenin mesajı açıktı. Eski CHP'nin devamı olarak artık HP'yi değil, SODEP'i görüyordu.

Geçmişe Bir Bakış

1973 öncesi

Burada biraz durarak 1980 öncesinde geçirdiğimiz seçimlerdeki bazı özellikleri ve CHP ile karşısındaki partilerin oy oranlarını hatırlatmak istiyorum. Türkiye'de 1950'den 1980'e kadar sekiz genel seçim yaşanmıştır. Bu otuz yıl içinde ülke büyük sosyal ve ekonomik değişimler geçirmiş, nüfusu 21 milyondan 45 milyona çıkmış,[1] sanayileşme ve kentleşme ilerlemiş, yerel yönetimler, meslek odaları, sendikalar, sivil toplum örgütleri güçlenmiş, sermayenin karşısında emek kitlesinin bilinçlenmesiyle, Batı demokrasilerinde görülen sınıflı bir toplum ortaya çıkmıştır. Bütün bu süreç içinde CHP, siyasal yaşamdaki önemli yerini korumuştur. Gelişmelere ayak uydurarak önce İsmet İnönü'nün deyimiyle "ortanın solunda" sonra Bülent Ecevit'in deyimiyle "demokratik solda" bir parti halinc dönüşmüştür. Bu arada devrimlerin ve özellikle laikliğin başlıca koruyucusu olmak görevini de hiçbir zaman bırakmamıştır.

---

1) Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye, 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1998, s. 523, Çizelge VII.

Oyların zaman içindeki seyrine kısaca değineyim. Partilerin ilk kez eşit koşullarda girdiği 1950 seçimlerinde iki büyük parti, CHP ile Demokrat Parti (DP) yarıştı. DP yarışı büyük farkla kazanarak iktidara geldi. CHP'nin yüzde 39,5'lik oyuna karşılık DP yüzde 52,6 oranında oy almıştı. Bu seçimde CHP, Atatürk devrimlerini ve geçmiş tüm Cumhuriyet hükümetlerinin icraatını savunan devletçi bir parti olarak, DP ise demokrasi ve özgürlük istekleri arkasında 1923'ten beri Cumhuriyet yönetimine karşı birikmiş tüm tepkileri bir araya getiren ve ekonomik özel girişimciliği destekleyen bir parti nitelikleriyle öne çıktı. Bu görünüm daha sonraki birkaç seçimde de devam etti. Değerli sosyal bilimcimiz Emre Kongar, bu durumu imparatorluğun son yıllarında oluşmuş iki cephenin, devletçi-seçkinciler ile gelenekçi-liberallerin siyasal yaşamımızda süregelen mücadelesinde son aşama olarak yorumluyor ve CHP'nin 1923'ten 1973'e kadar devletçi-seçkinci cepheyi temsil ettiğini, onun karşısında gelenekçi-liberal cephe temsilcisinin de 1946'dan 1960'a kadar DP, 1961'den sonra da Adalet Partisi (AP) olduğunu kabul ediyor.(2)

DP'nin üstünlüğü 1954 seçimlerinde daha da arttı. DP yüzde 57,6, CHP yüzde 35,4 oranında oy aldı. Sanki CHP artık kaybolacak gibi görünüyordu ama hiç öyle olmadı. CHP'nin etkin muhalefeti, DP'nin baskıcı tutumundan ve ekonomik sıkıntılardan rahatsız olan seçmenleri sonunda uyardı ve 1957 seçimlerinde DP'nin oyu yüzde 50'yi bulamadı, yüzde 47,9'da kaldı. CHP yüzde 41,1, DP'den ayrılmış olan iki küçük parti, Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) ile Hürriyet Partisi'nin ikisi de yüzde 4 oranında oy aldı. Durum böyle sürebilseydi, herhalde bundan sonraki ilk seçimde CHP, tek başına iktidara gelmek için gerekli çoğunluğu kazanabilecekti.

1959'un ocak ayında toplanan 14. Kurultay, CHP'nin yeni bir atılımına olanak verdi. "İlk Hedefler Beyannamesi" adı altında sunulan önerileriyle CHP, ülkeyi rejim tartışmalarından kurtararak demokrasiyi sağlıklı gelişmeye kavuşturacak yolu gösterdi.

Bu hedefler içinde, "çift meclis"in, Anayasa Mahkemesi'nin ve Planlama Teşkilatı'nın kurulması; radyonun, basının ve üniversitenin özerkleştirilmesi; yargı bağımsızlığının ve güvencesinin sağlanması vardı.(3)

CHP'nin sürekli artan itibarına DP'nin yanıtı baskıları artırmak ve Anayasa'ya aykırı biçimde CHP'yi kapatmaya yönelmek oldu. Bu son girişim Meclis içinde ve dışında büyük tepkiler doğurdu. Gençlik gösterileri, sıkıyönetim

---

2) Emre Kongar, age, Bölüm IV, özellikle s. 319-329. Verdiğim oy oranları da bu kitaptaki çizelgelerden alınmıştır.

3) Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950-1995*, İmge Kitapevi, Ankara, 1996, s. 73.

ilanına karşın bastırılamadı. Silahlı Kuvvetler 27 mayıs 1960'ta huzuru sağlamak ve demokrasiyi işler hale getirmek amacıyla yönetime el koydu. DP, tüm ileri gelenlerinin özel bir mahkemede yargılanıp hüküm giymesiyle fiilen ortadan kalktı. İhtilali yapanları temsil eden Millî Birlik Komitesi (MBK) ile çeşitli kuruluşlardan ve CHP ile Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden (CKMP) seçilen kişilerden oluşan bir Temsilciler Meclisi, Kurucu Meclisi meydana getirdi. Çoğunluğunun CHP çizgisinde olduğu Kurucu Meclis[4] başka yasalarla birlikte yeni bir Anayasa ve seçim yasası hazırladı. Bu Anayasa'ya, "İlk Hedefler Beyannamesi'ndeki hemen tüm kurumlar ve siyasal talepler girmişti. Çoğunluk diktasına karşı önlemlerle donatılmış olan ve demokratik gelişmelere yol açan bu Anayasa, 9 temmuz 1961 günlü halkoylamasında yüzde 61,7 çoğunlukla kabul edildi. Yeni seçim yasası nispî temsile dayanıyordu.

Bu koşullarda yapılan 1961 seçimlerinde CHP yüzde 36,7, CKMP yüzde 14,0, DP'nin yerini almak amacıyla kurulmuş iki partiden AP yüzde 34,8, Yeni Türkiye Partisi (YTP) ise yüzde 13,7 oranında oy aldı. CHP, 1957'ye göre oy kaybetmişti. İhtilalcilerin bazı uygulamaları eski iktidarın Anayasaya aykırı davranışlarını unutturarak DP'yi mazlum durumuna düşürmüş, askeri rejimle iyi geçinerek bir an önce demokrasiye dönmeye çalışan CHP bu durumdan zarar görmüştü.

CHP'nin İsmet İnönü başkanlığında, 1961-1965 arasında önce AP ile, sonra öteki partilerle kurduğu koalisyon hükümetleri, istikrarsız görünüşlerine karşın, demokratik gelişme için yaşamsal önemde hizmetlerde bulundu.

Kritik anlar yaşatan iki darbe girişimi ödün vermeden bastırıldı. İlk beş yıllık kalkınma planı ve toplusözleşmeli, grevli çalışma yasaları kabul edildi. Eski DP milletvekillerinin tümü, iki aşamada bağışlanarak sivilleşme tamamlandı. Kıbrıs'ta Makarios'un Anayasa'yı zorla değiştirme girişimine karşı çıkıldı. Erenköy'de Türkleri imha saldırısı Hava Kuvvetleri'nin müdahalesiyle önlendi. Ancak bu hizmetler CHP'nin oylarının artmasına yetmiyordu. Orduyu siyasetten uzak tutmak için Silahlı Kuvvetler'le uyumlu davranışlar içinde olması CHP'ye oy kaybettiriyor, AP ise orduya karşı tutumuyla eski Demokratları etrafında topluyordu.[5]

İsmet İnönü, 1965 seçimlerinden birkaç ay önce yaptığı konuşmalarda CHP'nin devletçilik, laiklik ve halkçılık ilkeleriyle ortanın solunda bir parti olduğunu ilan etti.[6] Gerçeğin belirtilmesinden başka bir şey olmayan bu açıklamaları, o günlerde İnönü'nün koalisyonlar içinde aşınmaya uğramış ilerici

---

4) Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları: Yarı Silahlı, Yarı Külahlı Bir Ara Rejim 1960-61*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s. 212 .

5) Emre Kongar, age, s. 325.

6) 29 temmuz 1965, *Milliyet;* 13 ağustos 1965, *Kim.*

kimliğini CHP'ye yeniden kazandırmak ve 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlük ortamı içinde serbestçe propagandası yapılan sosyalist akımlara ve onların etkileyici temsilcisi Türkiye İşçi Partisi'ne (TİP) eğilim duyan gençleri CHP'de tutabilmek için yaptığı anlaşılıyor. Yalnız bu yaklaşım parti içinde tartışmalara ve anlaşmazlıklara yol açarken, dışarıdan da "ortanın solu, Moskova'nın yolu" gibi yakıştırmalarla CHP aleyhinde yoğun bir propaganda saldırısı doğurdu ve belki bu da partinin oy kaybına neden oldu. 1965 seçimlerinde CHP'nin yüzde 28,6'lık oyuna karşılık AP, yüzde 52,9 oranında oy olarak iktidara geldi. Öteki partilerin oylan yüzde 2-6 arasında kaldı.

Seçimlerin olumsuz sonucuna karşın İsmet İnönü partisinin ortanın solunda yer aldığını açıklamaya kararlılıkla devam etti. Parti içindeki tartışma sırasında Bülent Ecevit, ortanın solu politikasının fikirde ve eylemde öncüsü olarak ortaya çıkarken, Turhan Feyzioğlu ile bazı milletvekilleri ve senatörler CHP'den ayrılarak Güven Partisi'ni (GP) kurdu. Bu olumsuz koşullarda yapılan 1969 seçimlerinde CHP gene yenilgiye uğradı.

AP yüzde 46,6 oranında oy alırken, CHP yüzde 27,4 oranında kaldı. GP yüzde 6,6 oranında, öteki partiler yüzde 2-3 arasında oy aldı.

Batı'da, 1968 yılında yükseköğretimde reform istekleriyle başlayan boykotlar, işgaller gibi öğrenci hareketleri birkaç ay sonra Türkiye'ye geldi ve üniversitelerde hızla yaygınlaştı. Gösteriler, sonunda amacı dışına çıkarak ülkenin huzurunu bozan şiddet eylemlerine dönüştü. Hükümet anarşiyi önlemede aciz kaldı. 12 mart 1971'de Silahlı Kuvvetler komutanlarının imzalarını taşıyan ve durumun düzeltilmesi için gereğinin yapılmasını isteyen, aksi takdirde müdahale edileceğini belirten bir muhtıra, devletin en üst makamlarına verildi. Sonuç, Süleyman Demirel başkanlığındaki hükümetin istifası, CHP'den ayrılıp bağımsız kalan Nihat Erim başkanlığında "partiler üstü" olarak nitelendirilen bir hükümetin kurulması oldu.

CHP içindeyse İsmet İnönü, demokrasimizin bu yeni duraklamadan en az zararla kurtulması için askerlerle işbirliği yaparken, Genel Sekreter Bülent Ecevit muhtıraya tümüyle karşı çıkan bir tutuma girdi. Genel sekreterlikten istifa etti; İnönü ve yanındaki genel merkez yöneticilerine karşı mücadeleye girişti. Kısa bir süre sonra parti meclisindeki üyelerin çoğunluğu Ecevit'in yanında yer aldı. Genel başkanın çağrısıyla 6 mayıs 1972'de toplanan 5. Olağanüstü Kurultay, parti meclisine güvenoyu verdi. Bunun üzerine İsmet İnönü genel başkanlıktan istifa ettiğini bildirdi. 14 mayısta toplanan özel seçim kurultayında Bülent Ecevit CHP genel başkanı seçildi.[7]

---

7) Hikmet Bila, *Sosyal Demokrat Süreç İçinde CHP ve Sonrası*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1987.

İsmet İnönü'nün genel başkanlıktan ayrılması bazı tanınmış siyasetçilerin CHP'den kopmasına yol açtı. Buna karşılık, genç genel başkan Bülent Ecevit'in "düzen değişikliği" sloganıyla partiye yeni bir atılım havası kazandırması seçmenleri etkiledi ve CHP 1973 seçimlerinden, yüzde 33,3 oy oranıyla birinci parti olarak çıktı. AP içinden bazı milletvekillerinin ayrılarak Demokratik Parti'yi kurmaları AP'nin oyunu azalttı ve sonuçta AP yüzde 29,8 oy oranıyla ikinci parti oldu.

Öteki partilerden Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) yüzde 5,3, Demokratik Parti yüzde 11,9, Millî Selamet Partisi (MSP) yüzde 11,8, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) yüzde 3,4 oranında oy aldı.

1973 sonrası

Ülkede son yıllarda büyük değişiklikler olduğunu 1973 seçimleri göz önüne sermişti. Emre Kongar'ın değerlendirmesiyle, "1923'ten beri oluşan toplumsal ve ekonomik değişmeler sonucu, devletçi-seçkinciler ile gelenekçi-liberaller arasındaki yapay karşıtlık artık bitmişti. Bu karşıtlık, toplumun içindeki belli sınıflar tarafından desteklenen anlamlı bir sağ kanat-sol kanat ayrımına dönüşmüştü."[8]

Seçimlerden üç ay sonra Ecevit'in başkanlığında CHP-MSP koalisyon hükümeti kuruldu. Yedi ay süren bu hükümet döneminde Kıbrıs'ta Sampson'un darbe ve Yunanistan'a ilhak girişimi, uluslararası antlaşmalardaki müdahale hakkını kullanan Türkiye'nin barış harekâtını gerçekleştirmesiyle durduruldu. Adada barışı sağlayan bu harekâtın başarısı Ecevit'in ve CHP'nin itibarını artırdı. CHP-MSP koalisyonu bozulduktan sonra AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in MHP ve MSP ile kurduğu ve "Milliyetçi Cephe Hükümeti" adını verdiği koalisyon ülkeyi yönetti, ama CHP'nin itibarı azalmadı.

CHP, 1977 seçimlerinde yüzde 41,4, AP yüzde 36,9, MSP yüzde 8,6, MHP yüzde 6,4 oranında oy aldı. CHP'nin oyu yükselmişti, ama tek başına iktidar olmasına yetmiyordu. Bir süre AP'nin öteki sağ partilerle kurduğu "İkinci Milliyetçi Cephe" hükümetleri iktidarda kaldı. Ekonomik sıkıntılar büyüyor, sol-sağ çatışmaları ve siyasî cinayetler artıyordu. AP'den on bir milletvekilinin ayrılarak bağımsız olması, hükümetin gensoruyla düşürülmesi sonucunu doğurdu. Ecevit yeni hükümeti bu on bir bağımsıza ek olarak CGP'den iki, Demokratik Parti'den bir temsilci alarak kurdu. Yalnız bu hükümet de ülkedeki huzursuzluğu ortadan kaldıramadı, ekonomik sıkıntılara çare bulamadı.

---

8) Emre Kongar, age, s. 326.

Önemli ihtiyaç maddeleri piyasadan kayboldu. Üstelik hükümetteki bazı bağımsız bakanların yolsuzluklara karışması CHP'nin geleneksel dürüst görünümünü zedeledi. 14 ekim 1979'da yapılan milletvekili ve senatör araseçiminde AP yüzde 46,3 oranında oy alırken CHP'nin oy oranı yüzde 29,1'e düştü. Hikmet Bila'nın dediği gibi, "Bu, CHP'nin geleneksel oy oranıydı."[9]

İki gün sonra Ecevit başbakanlıktan istifa etti. Süleyman Demirel sağ partilerin dışarıdan desteklediği bir azınlık hükümeti kurdu. Bu hükümetin başlıca icraatı, ekonomik bunalımdan çıkmak amacıyla Uluslararası Para Fonu (IMF) uzmanlarının önerileri doğrultusunda hazırlanmış ve "24 Ocak Kararlan" diye ünlenen istikrar programını ilan edip kararlılıkla uygulamak oldu. Ancak siyasal istikrarsızlık içinde anarşi ve terör olayları artarak devam etti. Sonunda 12 eylül 1980'de Silahlı Kuvvetler yönetime el koydu ve demokrasimiz bir kez daha uzun bir duraklama dönemine girdi.

Bu kısa özetten görülüyor ki, CHP 1950-1980 arasında katıldığı seçimlerde yüzde 27 ile 41 arasında değişen oranlarda oy almıştır. CHP 1961'de İsmet İnönü'nün liderliğinde, 1973 ve 1977'de Bülent Ecevit'in liderliğinde üç kez, seçimden birinci parti olarak çıkmış, bu sayede koalisyon hükümetleri kurarak ülkeyi başarıyla yönetmiş, genç demokrasimizin duraklamaları aşmasını sağlarken demokratik, sosyal, hukuk devletinin temel kurumlarını ülkemize kazandırmıştı. Kıbrıs Barış Harekâtı da böyle bir koalisyonda gerçekleşmişti. Ancak bu başarılar ve uzun erimli katkılar CHP'ye hiçbir seçimde tek başına iktidar olma olanağını vermemişti.

Geçmişte alınan oyların ışığında, Halkçı Parti'nin (HP) 1983 seçimlerinde aldığı yüzde 30,5'lik oy oranı ayrı bir anlam kazanıyor. 12 eylül 1980'de başlayan ve üç yıl devam eden ara rejimin, solun her çeşidine karşı devlet eliyle yürüttüğü sindirme politikasına karşın, CHP'ye bağlılığını sürdüren yüzde 30,5 oranında bir seçmen kitlesinin hâlâ var olduğunu gösteriyor. İşte, 1983 genel seçimlerinde CHP'yi andıran tek parti olduğu için HP'de toplanan bu oyların büyük bölümü 1984 yerel seçimlerinde SODEP'e geçti.

Öyküme döneyim. 1984 yılı nisan ayı başlarındaydık. Yerel seçim sonuçları benim de arasında bulunduğum SODEP kurucularını bir açıdan tatmin etmişti. Seçmenlerin CHP geleneğinin asıl temsilcisi olarak bizi görmek istedikleri anlaşılmış, Millî Güvenlik Konseyi'nin (MGK) ortadan kaldırmaya çalıştığı SODEP, halkın iradesiyle yaşama hakkı kazanmıştı. Seçimi izleyen günlerde verdiğim demeçlerde hep bu nokta üzerinde durdum. Çünkü siyasal yapımızın

9) Hikmet Bila, age, s. 465.

demokratik temellere oturması bakımından bu gelişmenin büyük önemi vardı. MGK'nin yapay sınırlamaları sonucunda o gün vardığımız yerde, Parlamento'daki toplam muhalefetin temsil ettiği halk tabanı yüzde 15'e düşmüştü. Buna karşılık halk tabanında yüzde 40'a varan bir muhalefet, Parlamento'da temsil edilmiyordu. Bu durum normal değildi ve bir an önce düzeltilmesi, demokrasimizin sağlıklı gelişmesi açısından kritik önem taşıyordu. Durumu düzeltmede rol oynayabilecek iktidar partisi ise hemen karşı tutum aldı.

Turgut Özal gazetecilerin, "Parlamento dışı bir muhalefet oluştu mu?" sorusuna, "Ana muhalefet Parlamento'da; bu yerel seçim, çıkan da yerel muhalefettir, ikisini karıştırmayın!" diye karşılık verdi.[10]

Müşerref Hekimoğlu'nun Bir Uyarısı

İkinci parti haline gelmekten memnun olduğumuzu söyledim, ama bundan tümüyle mutlu olduğumuz anlamı çıkarılmasın. Seçim kampanyasında her yörede gördüğümüz coşkulu destek bizde başka beklentiler doğurmuştu. İktidar partisinden daha çok oy alacağımızı, en azından başa baş bir sonuç elde edeceğimizi umuyorduk. Hal böyleyken, ANAP'ın 52 ilde belediye başkanlığını kazanmasına karşılık bizim sekiz küçük ilin belediye başkanlığıyla yetinmek zorunda kalmamız bende büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştı. Yaptığımız mitinglerde, basın toplantılarında hep ANAP'ın uyguladığı politikaları eleştirmiş, zararlarını anlatmıştık, gene de ANAP bizden fazla oy almıştı. Buna bakarak adeta, vatandaşların ANAP politikalarına karşı çıkmamızı istemediği gibi bir hisse kapılmıştım.

Bu yanıltıcı ruh halimin geçmesi bir iki hafta sürdü. O günlerden birinde değerli gazeteci yazar Müşerref Hekimoğlu benimle görüşmeye gelmişti. Muhalefet olarak sesimizin çıkmadığını, bunun doğru bir davranış olmadığını söyledi. Benim, "Görmediniz mi, meğer halk ANAP'ın yaptıklarını beğeniyormuş!" demem üzerine de çok doğru bir gözlem yaptı: "Ona ne bakıyorsunuz? Sizin partiye dört milyon insan oy verdi. Onlar, düşüncelerinin, duygularının dile getirilmesini sizden bekliyorlar. Siz onların temsilcisisiniz, unutmayın!" dedi. Hekimoğlu'nun bu sözleri, herhalde ilk defa karşılaştığım için beni fazla etkilemiş olan seçim kaybı düş kırıklığından çabuk kurtulmamı sağladı.

Seçim sonrasında partimizin iç örgütlenme sorunları öne çıkmıştı. SODEP'in veto barajını aşmasının hemen arkasından, daha parti kuruluşunu

10) "Turgut Özal'ın Sorulara Verdiği Yanıtlar", *Cumhuriyet*, 26-27 mart 1984.

tamamlayamadan yerel seçimlerle karşılaşmıştık. Şimdi geriye dönerek ilçe ve il kongrelerini sonra da kurultay dediğimiz büyük kongreyi toplamamız gerekiyordu. Aynı zamanda, seçim kazanmış il, ilçe ve beldelerde belediye başkanlarına ve meclis üyelerine yardımcı olmalıydık. Bu görevlerimizi yerine getirirken etkin bir muhalefet yapmanın da mümkün olduğunu yakında öğrenecektik.

Seçim Muhalefet Partilerini Nasıl Etkiledi?

Seçimin ertesi günü Ankara'ya döndüm. Başkanlık Divanı'nda birbirimizi kutlayıp biraz da teselli ettikten sonra Kurucular Kurulunu toplantıya çağırdık. Doksan iki kurucunun oluşturduğu bu en yetkili danışma kurulunda seçim sonrasındaki durumu gözden geçirdik. Büyük çoğunluğu MGK tarafından veto edilmiş kurucular, vetoların haksızlığını ortaya çıkaran sonuçtan memnundular. Öncülük ettikleri hareketin başarıyla ilerlediğini, bundan sonra daha da büyük başarılar beklediklerini söylediler. Ertesi gün Merkez Karar ve Yürütme Kurulunda (MKYK) önümüzdeki aylar için bir çalışma programı hazırladık, ilk adım olarak küçük kongreyi 13 nisanda toplamayı kararlaştırdık.

Düzenli olarak yaptığımız bu toplantılar hep umutlu, uyumlu bir hava içinde gerçekleşti. Öte yandan, aynı günlerde Meclis'teki muhalefet partilerinin benzer toplantılarında tam bir kargaşa ve isyan manzarası sergileniyordu. Her iki partinin milletvekilleri hem kendi yönetimlerine, hem SODEP ve DYP genel başkanlarına karşı büyük bir kızgınlık içindeydi; umutlarını kıran sonuçlardan onları sorumlu tutuyorlardı. Oysaki asıl öfkelenilmesi gerekenler, halkın özgür iradesine set çekerek onlara Meclis yolunu açmış olan MGK üyeleriydi. Vetoların getirdiği yapay sınırlamalar kalkınca arkalarındaki halk desteği de uçup gitmişti. Partiler şimdi yeniden bir halk desteği bulmak için uğraşmak zorundaydılar ve bu uğraş ilk önce yöneticilerine karşı tavır almak şeklinde kendini gösterdi.

Durumu ilk sarsılan lider Necdet Calp oldu. Çünkü bir defa HP'nin yönetimi MDP'ninkine göre daha demokratikti. Sonra Halkçı Parti genel başkanı seçim kampanyası sırasında bir yerde konuşurken büyük bir ihtiyatsızlıkla "HP, SODEP'ten daha az oy alırsa istifa ederim!" demişti. Seçimin resmî sonucu alınınca Calp bu sözünü hatırladı ve sözüne sadık olduğunu göstermek için istifa ettiğini bildirdi. Ama Başkanlık Divanı'ndaki arkadaşları bu kararına karşı çıktı, Calp'ı bu davranışın partinin zararına olacağına inandırdı ve Divan olarak istifanın geri alındığını ifade eden bir bildiri yayınladılar. Ancak bu kez de önce bir genel başkan yardımcısı ile bir genel sekreter yardımcısı, arkasından

bazı MKYK üyeleri Başkanlık Divanı'nın bu istifayı geri alma yetkisi bulunmadığını ileri sürerek itiraz etti ve sonunda konu yeniden seçim yapılması için genişletilmiş Kurucular Kurulu'na götürüldü. Orada Necdet Calp yeniden genel başkanlığa seçildi, ama aynı zamanda MKYK üyeleri büyük ölçüde değişti. Muhalif kanat, parti yönetiminde üstünlük kazandı. Profesör Aydın Güven Gürkan genel sekreter oldu.

HP milletvekilleri o günlerde kendi içinde bölünmüş görünmekle beraber SODEP'e karşı tutum almada birleşiyordu. "Parlamento içindeki ve dışındaki muhalefeti bir araya getirme" yolları arayan sözlerime şiddetle tepki gösteriyorlardı. HP Meclis Grubu, sözlerimi siyasal ahlaksızlık olarak niteleyecek kadar ileri giden bir bildiri yayımladı. Başka bir gelişme de, HP'deki muhalif kanadın kendisine "Demokratik Sol Grup" adını uygun görmesi ve böylece Bülent Ecevit'in yakında kuracağı bildirilen partiyle birlikte hareket etmek istediğini sezdirmesiydi.

Bu sırada MDP'de de yönetime kaşı çıkanlar olduğu duyuluyordu. İlk somut gelişme 12 nisandaki MKYK toplantısında görüldü. Bazı üyeler genel başkan Sunalp'ın istifasını istedi. Genel başkan etkilenmedi. Yalnız MKYK üyeleri istifa etti. Bir süre sonra Kurucular Kurulu toplandı ve yeni MKYK üyelerini seçti. Ama bu değişiklik, tabanını kaybetmiş olan MDP'ye siyasal etkinlik kazandırmadı.

İlk Küçük Kongre

SODEP 13 nisanda küçük kongresini topladı. Partinin il başkanlarıyla MKYK üyelerini, başka bir deyişle yerel yöneticiler ve genel merkez yöneticilerini ilk kez bir araya getiren bu toplantı benim için önemliydi. Açış konuşmamda önce bu nokta üzerinde durdum ve il başkanlarından düşünce, eleştiri ve uyarılarını, sözlerini sakınmadan dile getirmelerini istedim. Sonra olabildiğince nesnel bir bakış açısıyla seçimleri değerlendirdim. Yerel seçimlere koşulların çok elverişsiz olduğunu bile bile, demokrasimize yarar sağlayacağını düşünerek, iyi niyetle katıldığımızı, örgütümüzün canla başla uğraşması sayesinde de azımsanmayacak bir başarı elde ettiğimizi anlattım. Aldığımız oyları, CHP'nin 1977 seçimlerindeki yüzde 41-42 oy oranıyla karşılaştırıp küçük gören, henüz kurulmamış DSP'nin sözcülerine yanıt verdim. 1977 seçimlerinden sonra yaygın terör, anarşi, askerî müdahale, partilerin kapatılması gibi toplumumuzu derinden sarsan, siyasal yapıyı büyük ölçüde değiştiren gelişmelerin yaşandığını, anlamlı bir karşılaştırmanın ancak en yakındaki 1983

seçimleriyle yapılabileceğini ifade ettim. Oyumuzun 6 kasımdaki sıfır oranından yüzde 23,4'e yükseldiğini, buna karşılık iktidar partisi oyunun 6 kasımdaki yüzde 45 oranından yüzde 41,7'ye düşmüş olduğunu söyledim. Konuşmam sayısal verilere dayanıyordu. Örneğin kamuoyu yoklamaları, seçim kampanyası boyunca oy oranımızın sürekli arttığını, ancak son birkaç günde durakladığını göstermişti.

Programın başından bu yana aynı propaganda yöntemlerini kullandığımıza göre, son günlerdeki bu duraklamanın dış etkenlerden kaynaklandığı sonucunu çıkardım. Gecekondulara tapu verilmesi vaadi; istikrarın bozulması, anarşinin hortlaması tehdidi gibi etkenler üzerinde örgütümüzün iyi değerlendirme yapmasını istedim.

Meclis dışındaki partilerin yüzde 41,5 oranında oy almasıyla, normal demokrasilerde görülmeyen bir durumun ortaya çıktığına işaret ettikten sonra bu bozukluğun ya seçimle ya da partilerin birleşmesiyle düzelebileceğine işaret ettim. Ancak, o sırada kamuoyunda seçim eğilimi bulunmadığına göre, çarenin SODEP ile HP'nin bir araya gelmesi olduğunu ileri sürdüm. HP yöneticileri böyle bir birleşmeye henüz yatkın görünmediği için, uygun bir ortamın oluşmasını beklememiz ve bu arada birbirimiz aleyhinde demeçler vermekten kaçınmamız gerektiğini söyledim.

Konuşmamda değindiğim öteki konular yerel yönetimlerdeki yeni görevlerimiz ve genel muhalefet politikamızın ana hatlarıydı. Seçim kazandığımız belediyelerde en iyi hizmeti verebilmek için yerel yöneticilerimizle sürekli ilişki kurmak istediğimizi, bu amaçla genel merkezde özel bir yerel yönetim birimi kuracağımızı, ilk adım olarak da tüm belediye başkanlarımızı Ankara'da bir danışma toplantısına çağıracağımızı bildirdim. Bu arada, partinin ilçe ve il kongrelerini tamamlayarak büyük kurultaya hazırlanmasını istedim.

Muhalefet politikalarımıza gelince, yerel yönetim meclislerine seçilen üyelerimizin yapıcı uyarılan, eleştirileri ve önerileriyle yönetime katkıda bulunmasını beklediğimizi anlattım. Genel merkezimizin ise, il örgütlerinin de yardımıyla demeçler vererek, paneller, konferanslar düzenleyerek iktidar politikalarını eleştireceğini, halkın duygu ve düşüncelerini en etkili biçimde dile getireceğini belirttim. Ayrıca, muhalefetten, her gün iktidarın bir uygulamasına şiddetle karşı çıkarak, ülkede sürekli bir gerginlik yaratılması, seçim atmosferinin seçim dönemi dışında da sürdürülmesini anlamadığımızı da vurguladım.

Son olarak bazı güncel konulara değindim. Seçim dolayısıyla durdurulmuş olan zamların yeniden ortaya çıkmasını, devlet kadrolarına partizan atamalar yapılmasını, ANAP'lı belediyelere ayrıcalıklı davranılmasını, üniversitelerden ve başka kamu hizmetlerinden haksızca ayrılmış elemanların hâlâ görevlerine döndürülmemiş olmasını eleştirdim.

Küçük kongre, açılış konuşmamdan sonra üyelerin konuşmalarıyla devam etti. Tüzüğe göre başkanlığı ben yapıyordum ve üniversiteden gelen bir alışkanlıkla isteyen her il başkanının konuşmasını sağladım. Hepsi sonuçlardan memnunluk ifade ederken, bir dahaki seçimde daha büyük başarı elde etmek için ne yapılması gerektiği üzerine düşüncelerini anlattılar; nitelikli, olumlu konuşmalar yaptılar. Bazı eleştirilere Genel Sekreter Atila Sav'ın yanıt vermesiyle küçük kongremiz, öteki toplantılar gibi tam bir uyum ve umut havası içinde sona erdi. Kongrenin bildirisinde özetle, özgürlükler kısılmadan, insanlık onuru çiğnenmeden, demokratik sistemden vazgeçilmeden üretimin artırılabileceği, enflasyonun düşürülebileceği, işsizliğin en alt düzeye indirilebileceği, sosyal güvenliğin yaygınlaştırılabileceği ve gelir dağılımında adaletin sağlanabileceği ifade edilmekteydi. Ayrıca sosyal demokrat bir iktidara yol açabilmek için bu görüşleri paylaşanların tek bir partinin çatısı altında birleşmesi ve bu çatının da SODEP olması gerektiği halkın isteği olarak belirtilmekteydi.

Aynı gün HP'nin MKYK'si dört gündür devam eden toplantılarını bitirdi. Yayımladıkları bildiride onlar da ANAP politikalarını şiddetle eleştirdi, ama SODEP'le birleşmeden hiç söz etmediler. Öte yandan, DYP Genel Başkanı Yıldırım Avcı ve arkadaşları bizim yaptığımız gibi, Meclis'teki muhalefetin içinin boşalmış olduğunu her fırsatta dile getirdi. Onlar özellikle MDP milletvekillerini etkilemeye çalıştı, durumu düzeltmeleri gerektiğini vurguladılar. Yalnız bu sırada Cumhuriyet Başsavcılığı, kapatılmış bir partinin devamı olduğunu ileri sürerek DYP aleyhinde kapatma davası açtı ve DYP yöneticileri bir süre partiyi savunma kaygısına düştüler.

İktidarla Aramızdaki Önemli Anlayış Farkı

Muhalefet kendi iç sorunlarıyla uğraşırken iktidar partisi kararlılıkla programını uygulamaya devam etti. 12 nisan tarihli gazetelerde, yerel seçimden hemen önce çıkarılmış yasaya göre tapu tahsis belgesi vermeye yetkili yeminli teknik büroların hızla açılmaya başladığı haberleri var. Ankara'da 200'den fazla, İstanbul'da 244 tane yeminli teknik büro açılmış.[11]

11) "Tapu Aracıları Mantar Gibi Bitti", *Cumhuriyet*, 12 nisan 1984.

Bu arada, kuruluş hazırlıkları altı aydır sürdürülen DSP'nin sözcülüğüne Merkez Bankası eski başkanlarından İsmail Hakkı Aydınoğlu ile Cahit Ülkü'nün getirildiğini ve Ankara'da DSP'nin geçici bir yazışma merkezinin kurulduğunu öğrendik. Daha önce DSP sözcüleri 26 mart seçimlerinde hiçbir partiye oy verilmemesini önermişti ve Bülent Ecevit de seçimlerde oyunu kullanmamıştı. Şimdi partinin yavaş yavaş ortaya çıkmaya hazırlandığı anlaşılıyordu.

Küçük kongre bildirisi siyaset anlayışında iktidarla aramızdaki önemli bir farkı vurgulamıştı. Basınla yaptığım görüşmelerde ben de bu farkı özenle belirttim. Özal, ülkemizde demokratik hak ve özgürlüklerin kullanılmasında ilerleyebilmek için önce ekonomide gelişme olması gerektiğini savunuyordu. Biz ise bu yaklaşımı kabul etmiyorduk. Gelişmenin, ilerlemenin toplumun her alanında aynı zamanda sağlanması için uğraşmak gerektiğine inanıyorduk. 24 nisan tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan demecimde, "Sosyal ve demokratik haklar bir tarafa bırakılarak ekonominin düzeltilmesine karşıyız. Sayın Özal'ın hayat felsefesi oldukça dar. Dünyaya sadece ticaret açısından bakıyor" demiştim. "Başbakan Turgut Özal sık sık ekonomik alanda Batı'da yeniden saygınlık kazandığımızı söylüyor. Batı'da saygınlık konusunda görüşünüz nedir?" sorusuna, "Saygınlık için gereken değerlerin hiçbiri ihmal edilemez. Saygınlık bir bütündür" yanıtını vermiştim. Arkasından muhabir, "Sağlanan saygınlıkta bir eksiklik mi var?" diye ısrar edince de, "Sosyal ve demokratik haklar bir tarafa bırakılarak ekonominin düzeltilmesine karşıyız. Ekonomide insan unsuru ağırlıklı olduğu gibi, ekonomi dışında da insan unsuru ağırlıklı olmalıdır. Ekonomik düzenlemelerde yer almayan bazı insan haklan var ki onları ihmal etmemek gerekir. Bir taraf sağlanırken oteki yanı bırakmak eksik bir görünüm ortaya çıkarır" dedim.

Bu arada ekonomimizden eksik olmayan enflasyon hastalığının yeniden ciddiyet kazandığını gördük. Ekrem Pakdemirli'nin başında bulunduğu Hazine Müsteşarlığı 17 mayısta yıllık enflasyon oranının yüzde 50,2'yi bulduğunu duyurdu. Ertesi gün yaptığı basın toplantısında Başbakan Özal, kaygı uyandıran bu durumun nedenini hemen açıkladı. "Genel seçimlerden sonra hükümetin geç kurulması yüzünden fiyat ayarlamalarının zamanında yapılamaması enflasyondaki bu artışı doğurmuştur" dedi. Böylece tüm iktidarı boyunca hiç terk etmediği bir tutumun ilk örneğini verdi. Bundan sonra da enflasyonun yükselişine ya da yüksekte seyretmesine hep kendi hükümetinin iradesi dışında bir neden bulduğunu görecektik. "Kusuru hep başkalarında aramak" değişmez tutumuydu.

Öte yandan, 17 mayıs 1984 tarihli bu haberi yeniden okurken ekonomik politikada zaman içinde kaydedilen bir ilerlemenin farkına varıyorum. O yıllarda enflasyon değerleri değişik zamanlarda farklı devlet organları tarafından açıklanır ve kimin değerlendirmesinin doğru olduğu konusunda sonu gelmeyen tartışmalar yapılırdı. Artık bu dağınıklıktan kurtulduk. Her ayın başında Devlet İstatistik Enstitüsü enflasyon rakamlarını açıklıyor ve bu değerler herkesçe doğru kabul ediliyor. Kuşkusuz bu ilerleme enflasyonu düşürmüyor ama yanlış zeminde yapılan tartışmalarla zaman kaybını önlüyor.

Aydınlar Dilekçesi

Toplumumuzun demokratik açılım özlemini çarpıcı biçimde ortaya koyan bir gelişme 15 mayısta yaşandı. Ankara'nın çok sevilen hekimi Profesör Hüsnü Göksel'in başkanlığında tanınmış yazar, sanatçı ve bilimcilerden oluşan altı kişilik bir heyet Cumhurbaşkanlığı'na ve Meclis Başkanlığına giderek her iki makama 1260 imzalı bir dilekçe sundu. Basının derhal "Aydınlar Dilekçesi" diye adlandırdığı bu dilekçede, her demokrasinin olmazsa olmaz koşulu sayılan hak ve özgürlükler vurgulanıyor, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının bunlardan bir an önce faydalanması isteniyordu. Başlığı "Aşağıda İmzası Bulunanların Türkiye'de Demokratik Düzene İlişkin Gözlem ve İstemleri" şeklindeydi.

Üslubu hakkında fikir vermek için iki paragrafını buraya alayım. Örneğin, insan haklarına saygının gereği şöyle anlatılıyordu:

Halkımız çağdaş toplumlarda geçerli insan haklarının tümüne layıktır ve bunlara eksiksiz olarak sahip olmalıdır. Ülkemizin insan haklarının güvenceleri yurtdışında tartışılır bir ülke durumuna düşürülmüş olmasını onur kırıcı buluyoruz.

Dilekçenin son paragrafı da aşağıdaki gibiydi:

Bütün bunların ışığında, topluma karşı sorumluluklarının bilincinde olan bizler, çağdaş demokrasinin, ayrı ayrı ülkelerin özel koşullarına göre uygulamadaki değişikliklere karşın, değişmeyen bir özü olduğuna ve bu özü oluşturan kurum ve ilkelerin bizim ulusumuzca da benimsenmiş bulunduğuna, bunlara aykırı düşen yasal düzenleme ve uygulamaların demokratik yöntemlerle ortadan kaldırılması gerektiğine, yaşadığımız bunalımdan böylelikle, sağlıklı ve güvenlikli olarak çıkılacağına olanca içtenliğimizle inanmaktayız.

Dilekçedeki bütün gözlem ve istemler bizim SODEP olarak gerek programımızda, gerek demeçlerimizde ileri sürdüğümüz fikir ve isteklerle tamamen örtüşüyordu. Örneğin, dilekçenin yüksek makamlara verildiği günlerde SODEP'in MKYK'si iki gün süren bir toplantı sonunda yayımladığı bildiride demokratik açılım için hemen hemen aynı önerileri ortaya atmıştı. Dilekçeyi hazırlayan birkaç kişi, bir süre önce Aziz Nesin'in başkanlığında parti merkezimizi ziyaret etmiş ve ellerindeki metni göstererek benden de imza istemişti. Dilekçedeki önerilere parti olarak aynen katıldığımızı, dolayısıyla üyelerimizin dilekçeyi memnunlukla imzalayacağına inandığımı, ancak benim imzamın, dilekçenin partimizin etkisiyle hazırlandığı izlenimini uyandırabileceği için benden imza istememelerini söyledim. Dilekçe verdikten sonra destekleyici bir konuşma yapacağımı ekledim. Öyle de yaptım. Mayıs sonunda il kongresinde bulunmak üzere gittiğim İzmir'den ayrılırken gazetecilerin sorusu üzerine, "Dilekçede açıklanan görüşler bizim de öteden beri savunduğumuz görüşler. Bunlar SODEP'in programına uymaktadır. Bu bakımdan dilekçeyi benimsiyor ve destekliyoruz" yanıtını verdim.(12)

Aydınlar Dilekçesi'ne destek öteki partilerden hemen gelmedi. Buna karşılık, demecimin çıktığı 29 mayıs tarihli gazetelerde Cumhurbaşkanı Evren'in Manisa'daki konuşması yayımlandı.(13) Evren'in böyle bir dilekçenin verilmesine çok kızdığı belliydi. "Çok Aydın Gördük!" "Anayasa'da Delik Açtırmam!" gibi manşetlerle yayımlanan demecinde, dilekçedeki önerileri ya gereksiz ya da tehlikeli bularak reddetti. Bununla da yetinmedi. Basının, "Aydınlar Dilekçesi" nitelendirmesini etkisiz bırakmak için, Nâzım Hikmet ile Vahideddin'i örnek göstererek, "Ne yapayım ben böyle aydınları?" diye aşağılayıcı bir tutum sergiledi. Anlaşılan dilekçeyi, Anayasa'yı değiştirmek için solcuların düzenlediği bir tertip olarak görmüş ve hem sol fikirlerden korkusu, hem hazırladıkları 1982 Anayasası'nı koruma içgüdüsü bu aşırı tepkiye yol açmıştı. Şu da vardı ki, cumhurbaşkanının solculuk olarak görüldüğü bu yaklaşımlara böyle şiddetle karşı çıkması, devlet mekanizmasının tarafsızlığını bırakıp, partimiz aleyhinde tutum almasını özendiriyordu. Aslında MGK dönemi bitmiş, genel seçimle Meclis hükümeti kurulmuş, bir de yerel seçim yapılmıştı, ama cumhurbaşkanı hâlâ doğal siyasal gelişmeleri kendi dar anlayışına göre frenleme yaklaşımını sürdürüyordu.

---

12) "Erdal İnönü: 1260 imzalı Dilekçeyi Benimsiyor ve Destekliyoruz", *Cumhuriyet*, 29 mayıs 1984, s. 1.
13) "Evren'in Demeci", *Cumhuriyet*, 29 mayıs 1984, s. 1.

Dilekçe yayımlandığında öteki partilerden hemen açık destek gelmediğini söylemiştim. Sonradan fark ettik ki HP yönetiminde dilekçeyi destekleyip desteklememe konusunda derhal bir tartışma başlamış. Örneğin, Genel Başkan Yardımcısı Engin Aydın dilekçeyi imzaladığı için ilk günlerde bazı üyeler tarafından epey eleştirilmiş. Sonunda partinin yeni genel sekreteri Gürkan ve arkadaşlarının demokraside gelişme isteyen tutumu üstün geldi ve 2 haziran tarihli, MKYK ve Meclis Grubu'nun ortak bildirisinde dilekçedeki talepleri dolaylı olarak destekleyen ifadeler gördük.

Şunu da söyleyeyim ki, Aydınlar Dilekçesi'nde üzerinde durulan demokratikleşme adımları, Batı'nın yerleşmiş demokrasilerinde sağda olsun, solda olsun tüm siyasetçilerin kabul edeceği aşamalardı. Bizim o günkü durumumuzda ise yalnız sosyal demokrat partiler bu önerileri destekleme çabası gösteriyordu. İlginç olan, kendisi de MGK'nin haksız sınırlamaları yüzünden Parlamento dışında muhalefete zorlanan DYP'nin tutumuydu. DYP sözcüleri başlangıçta demokrasiyi, daha çok, ulusun seçme seçilme hakkını kısıntısız kullanabilmesi koşuluyla özdeşleştirmişti. Yerel seçim kampanyalarında ulusal egemenlik (onlar hâkimiyet-i milliye diyorlardı) ilkesini öne çıkarmış, temel demokratik hak ve özgürlükleri önemsemeyen bir çizgi sergilemişlerdi.(14) Bu durum 1986 araseçiminden sonra yavaş yavaş değişti. 1991 seçimlerine girerken DYP'nin de bizim kadar hak ve özgürlüklere sahip çıktığını gördük. Bu mutlu gelişmede öncülüğü SODEP'in ve tüm sosyal demokratların yapmış olduğunu her zaman kıvançla hatırlayacağım.

İl Kongreleri

SODEP'in ilk büyük kurultayının temmuz başında toplanmasını kararlaştırdık. O zamana kadar il kongrelerinin tamamlanması gerekiyordu. Mayıs ortalarından itibaren her hafta sonunda birkaç ilde kongre yapılmaya başlandı. Ben de bazılarına ve özellikle, genel başkanların katılması âdet olan büyük illerdeki kongrelere giderek iktidarı eleştiren konuşmalar yaptım.

Partilerde çoğu kez uygulanan bir yöntem, genel başkanın hiç değilse üç büyük şehrin il başkanını seçip bu kararını il kongrelerinde kabul ettirmesiydi. Ben bu yöntemi hiç uygulamadım. Demokratik yönetim anlayışım bu tarz bir uygulamaya girmemi engelledi. Kuşkusuz, örgütlerimizin durumlarıyla ilgileniyordum. Kongrede seçimi kazanacağı öngörülen adaylar hakkında arkadaşlarımdan bilgi alıyordum, ama seçimleri etkilemeye çalışmıyordum.

14) Örneğin bkz. "DYP Genel Başkanı Yıldırım Avcı'nın Demeci", *Cumhuriyet*, 31 mayıs 1984.

Yaptığım konuşmalarda tüm adaylara başarılar diliyor, kimler seçilirse onlarla çalışmayı görev bileceğimi söylüyordum.

Kongreler, partililerden büyük ilgi toplayarak, parti içindeki dayanışmayı, uyumu bozmayan bir yarışma havası içinde gerçekleşti. İlk örgütlerimiz Kurucular Kurulu'nun atamalarıyla yoktan var edilmişti. Birçok yerde deneyimli partilileri de içine almıştı. Bu yüzden ve bu sayede birçok ilde eski il başkanları yeniden seçildi. Deneyimsiz başkanların bulunduğu 28 ilde ise seçim sonucunda, yönetim kurulu üyeleri ve başkanlar yerini deneyimli arkadaşlara bıraktı.

Örneğin, İzmir il kongresi, gereksiz müdahaleler olmadığı zaman demokratik geleneğin ne güzel işlediğini gösteren bir örnek oldu. İl başkanlığına CHP'nin genel sekreterliğini yapmış ünlü siyaset adamı Şeref Bakşık seçildi. Seçilen yeni yönetim kurulu üyeleri, en başta Bakşık'ın yardımcısı Sedat Öktem olmak üzere partiyi büyütmek için canla başla çalıştı. Aralarından başka il başkanları, ilçe belediye başkanları, Meclis üyeleri çıktı.

İstanbul il kongresinde, kurucu il başkanı Algan Hacaloğlu ile belediye başkan adayımız Korel Göymen arasında heyecanlı bir yarış izledik. Yarışı Göymen kazandı ve il başkanı seçildi. Hacaloğlu da kongrede yeni başkanı kutlayarak uygar bir davranış sergiledi.

Her iki kongrede yaptığım konuşmada iktidarı eleştirirken ekonomik ve sosyal alanlara aynı ağırlığı vermeye çalışıyordum. Fakat belki üniversiteden gelen bir insan olduğum için daha çok demokratik gelişmeye yönelik, özellikle fikirler üzerindeki baskıların kaldırılmasını isteyen sözlerim manşetlere çıkıyordu. Örneğin *Cumhuriyet* gazetesinde İzmir kongresine ait manşet, "Düşüncelerimizi Tartışmazsak Düzlüğe Çıkamayız",[15] İstanbul kongresine ait olan ise, "Düşünmekten Korkmamalıyız" şeklindeydi. Hemen manşetlerin altına sıralanmış istekler ise şunlardı: "1402 ile çıkarılan öğretim üyeleri göreve dönsün"; "Basın yasası yeniden ele alınmalı"; TRT ekranları bütün partilere açılmalı."[16]

Burada eğlenceli bir gözlem yapayım. *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan haberlerde bu kongrelerin saat 10'da başlayacağının duyurulduğu ancak genel başkanın geç gelmesi nedeniyle birer saat geç başladığı yazıldı. Kongrelerin geç başladığı doğru ama nedeni başkaydı. Siyaset dünyamızda gelenek haline gelmiş bir yaklaşım var: genel başkanların bir kongre salonuna ancak salon iyice dolduktan sonra girmeleri beklenir. Çünkü aksi davranış, partide genel başkanın

15) *Cumhuriyet*, 28 mayıs 1984,
16) *Cumhuriyet*, 26 mayıs 1984.

yeteri kadar itibarı olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Kongre salonu ilan edilen saatte, çoğu kez olduğu gibi, dolmazsa, o zaman izlenilen yöntem genel başkanın yakında bir yerde beklemesi ve salonun dolduğu haber verildikten sonra içeri girmesidir. Böylece de başkalarının neden olduğu gecikmenin tek sorumlusu olmak durumuna ister istemez düşer. Ben bu durumdan rahatsız oldum ve sonraki yıllarda bu geleneğe karşın kongrelere zamanında gitmeye çalıştım, ama her zaman başarılı olduğumu da söyleyemem. Genel başkan da olsa, bir kişinin davranışları geleneklerin etkisini ortadan kaldıramıyor.

Ankara İl Kongresindeki Sürprizler

Belki en beklenmedik gelişmeler Ankara il kongresinde yaşandı. Bu yüzden bu kongrenin geçirdiği aşamaları daha ayrıntılı biçimde anlatmak istiyorum.

Kongreden birkaç hafta önce bir gün genel başkan yardımcımız Cezmi Kartay odama geldi ve kaygılı bir tavırla şunları söyledi:

Bu partide, eski CHP'de var olan hiziplerin yeniden ortaya çıkmaması için ne kadar uğraştığımızı biliyorsunuz. Bu uğraşımızda bugüne kadar başarılı olmuştuk. Ama şimdi gördüğüm bir gelişme çok canımı sıktı. Size de anlatmak ihtiyacını duyuyorum. Ankara politikasında eskiden beri rol oynamış ünlü bir siyaset ve hukuk adamı gene ortaya çıkmış ve yaklaşan il kongresinde yönetimi eline geçirmek için yoğun bir faaliyete girişmiş. İl başkanımız Suphi Karaman'la konuşurken öğrendim. Karaman tekrar aday olmak istemiyor. Böyle giderse bu ekip Ankara il örgütünde egemen olacak ve oradan da parti yönetimini etkilemeye çalışacak. Bu yol gene partiyi birtakım kısır hizip çatışmalarına götürür.

İtiraf edeyim ki, Kartay'ın bu sözleri beni o denli kaygılandırmadı. Gerçi SODEP'in kuruluşu sırasında CHP'nin deneyimli siyasetçileri bizi bu konuda birçok kez uyarmıştı. Ama hizipçiliğin bir partiyi nasıl etkisizleştirebileceğini yaşayarak görme şanssızlığına henüz uğramamış olduğum için, Kartay'a, Ankara örgütümüzde sağlıklı bir seçimin yapılacağına inandığımı söylemekle yetindim. Birkaç gün sonra, Çankaya ilçe başkanımız Yaşar Çatak, Ankara il başkanlığına aday olduğunu duyurdu. Mesleği avukatlık olan Çatak'ı çalışkan, coşkulu, iyi bir partili olarak tanıyordum. Ankara'nın birçok ilçe başkanı birlikte onun adaylığını destekleyen bir demeç verince, Çatak'ın, Kartay'ın sözünü ettiği grubun adayı olduğu anlaşıldı.

O günlerde bir kokteylde karşılaştığım Onur Kumbaracıbaşı bana Ankara il başkanlığına adaylığını koymak istediğini söyledi. Sosyal demokrat eğilimli bir ekonomi uzmanı olan Profesör Kumbaracıbaşı, Ankara İktisadî ve Ticarî Bilimler Akademisi'nin üç dönem başkanlığını yapmış, ekonomi bilgisi yanında yöneticilik becerisini de kanıtlamış nitelikli bir üyemizdi. YÖK'ün akademik özgürlüğü hiçe sayan müdahalelerine dayanamayarak 1982 yılında Akademi'den istifa etmiş, bir süre gelişmeleri izleyip, HP ve DSP sözcüleriyle görüştükten sonra SODEP'e katılmıştı. Kendisine ilçe başkanlarının Çatak'ı desteklediğini, kazanma şansının az olduğunu söyledim. Bu koşullarda bile şansını denemekte kararlı olduğunu görünce de başarılar diledim.

Ankara il kongresi 18 mayısta toplandı. Ben de kaldım ve görüşmeleri uzun süre izledim. İl başkanlığı için Kumbaracıbaşı ile Çatak'ın aday olduğu görüldü. Böyle kongrelerde âdet olduğu üzere her iki adayın beraber çalışmak istediği partililerden oluşan birer yönetim kurulu listesi vardı. Eski başkan Suphi Karaman'ın örgütün kuruluşu ve yerel seçimlerle ilgili faaliyet raporu okunup kurul ibra edildikten sonra, yeni seçimlere geçildi ve adayların konuşmaları istendi. Önce, söz alan Yaşar Çatak demokrasiye bağlılığını vurguladı, partililerin dayanışma duygularını canlandıran, geçmişte yaşanmış mücadeleleri hatırlatan bir hava içinde iktidara şiddetle çatan heyecanlı bir konuşma yaptı ve bir hayli alkışlandı.

Birçoğumuzun ilk defa dinlediği Kumbaracıbaşı ise daha uzun süren konuşmasında iktidarın ekonomik ve sosyal politikalarını alaycı bir üslupla eleştirdi. Heyecanlı konuşmuyor, bizi de coşturmuyordu, ama sık sık ince esprileriyle güldürüyor, Özal'ın, "Alternatifimiz yoktur" sözleriyle sanki bizi kabul zorunda bıraktığı politikaların alternatifinin SODEP'in programı olduğunu birkaç basit ve çarpıcı örnekle gösteriyor, salondaki partililerin özgüvenlerini artırarak hepimizi rahatlatıyordu. Sözün kısası, çok etkileyici bir konuşmaydı. *Anılar*'ımın birinci cildinde "Konuşmanın Eylem Olduğu Anlar" başlığı altında, bir topluluğun kararını bazen tek bir konuşmayla etkilenebileceğini gösteren bazı örnekler vermiştim. İşte Kumbaracıbaşı'nın Ankara il kongresindeki konuşması bize öyle bir an yaşattı. Akşam kongrenin sonucunu bildirdiler. Bir sürpriz olmuş, il başkanlığına Onur Kumbaracıbaşı seçilmişti.

Ancak, başka bir sürpriz de olmuş, yönetim kurulu seçimini tümüyle Çatak'ın listesindeki adaylar kazanmıştı. Bu aslında gerçekleşme olasılığı çok az olan bir sonuçtu. Çünkü kongre delegeleri için doğal davranış, destekledikleri başkan adayının yönetim kurulu listesindeki adayları seçmekti. Genellikle il kongrelerindeki seçimlerde karşı listeden ancak bir iki aday yönetim kuruluna

girebilirdi. "Listeyi delmek" deyimi de bu düşük olasılığı belirtmek için icat edilmişti. Ama Ankara kongresinde Kumbaracıbaşı'nın listesi, delinmek şöyle dursun tümüyle ortadan kalkmıştı.

Bu istisnai durumun nasıl ortaya çıktığını Kumbaracıbaşı bana anlattı. O dönemdeki seçimlerde aynı oy kâğıdı üzerine, her iki adayın yönetim kurulu listeleri alt alta yazılıyor, bu listeler dışında yönetim kuruluna aday olmak isteyenler varsa, onların isimleri de bu oy kâğıdının altına ekleniyordu. O gün iki liste dışında üç aday daha çıkmış ve isimleri yazılmış. Yalnız oy kâğıdını hazırlayanlar bir tarafın kazanmasına yol açabilecek ince bir hileye başvurmuşlar. Üç bağımsız adayın ismini Kumbaracıbaşı'nın listesindeki isimlerin altına eklemişler ve her iki adayın listesini aynı uzunlukta görünen iki blok halinde alt alta yazmışlar. Öyle ki blokların birinde tam yönetim kurulu üye sayısı kadar isim varken, ötekinde üç fazla isim olmasına karşın her iki blok, dikkatle bakılmazsa aynı uzunlukta görünüyormuş ve her ikisinde de tam üye sayısı kadar aday olduğu sanılıyormuş. Bu nedenle, Kumbaracıbaşı'nın listesinin bulunduğu oy kâğıtlarında tam üye sayısını aşan sayıda isim işaretlendiği görülmüş. Seçimlerde geçerli olan usule göre, fazla aday işaretlenmiş oylar geçersiz sayılınca da tümüyle öteki listedeki adayların kazandığı kabul edilmiş.

Kuşkusuz, oy kâğıtlarının böyle yanıltıcı biçimde hazırlanmış olduğu önceden fark edilseydi, ya kâğıtlar baştan hazırlanır ya da delegeler zamanında uyarılırdı. Ancak seçimin sonuna doğru durum fark edilmiş ve uyarılar geç kalmış. Sonuç alındıktan sonra Seçim Kurulu'na yapılan itiraz kabul edilmemiş. Kumbaracıbaşı dürüst bir seçim yapılmadığını ileri sürerek soruna parti genci sekreterliğinin çare bulmasını istedi. Genel sekreterlik üç hukukçu üyemizden oluşan bir komisyona konuyu inceletti. Ancak komisyonun değerlendirmesi de sonucu değiştirmedi.

Böylece Ankara il örgütümüz kendi içinde uyumsuz görünen bir yapıyla göreve başlamak zorunda kaldı. Fakat Kumbaracıbaşı'nın sabırlı ve iyi niyetli uğraşı ile üyelerin partiye bağlılığı sayesinde verimli bir çalışma ortamı yaratıldı ve bu örgüt, 1985 sonbaharında SODEP-HP birleşmesinden sonra tüm örgütlerin yönetimi değiştirilinceye kadar görevde kaldı.

Ankara il kongresi, CHP'nin son yıllarında ortaya çıkmış bir hizip hareketinin şimdi SODEP'te de filizlenmeye başladığını gösteren ilk işaret oldu. Gene bu kongre, tıpkı partiler arasındaki mücadelede olduğu gibi, parti içi seçimlerde de tarafların kazanmak için her çeşit hileye başvurabileceğini ve kesin sonuç alınıncaya kadar her aşamanın dikkatle izlenmesi gerektiğini herkese

öğretti. Aslında, o günlerde konuyla ilgilenen herkese demek daha doğru olur... Her kuşağın bu gerçekleri yeniden öğrenmesi gerektiğini, o kongreden on beş yıl sonra toplanan CHP 9. Olağanüstü Kurultay'ında, parti meclisi seçiminde uygulanan ve karşı taran gafil avlayan başka bir yanıltına yöntemi gösterdi.

Hizipten Ne Anlıyorum?

İleride çok karşılaşacağımız hizip kavramından ne anladığımı iyice belirtmenin yeri geldi sanırım. Hizip Arapça'da parti anlamına geliyor. Bizdeki kullanılışında bir parti içinde kendi başına örgütlenmiş, yönetimden bağımsız olarak hareket eden büyük bir grup anlaşılıyor. SODEP'in ilk günlerinde tanıştığım partili, toksözlü bir arkadaşım bana, "Hizip oluşmasından niye bu kadar korkuyoruz? Bir seçime girerken elbette ittifaklar yapmak, bir grup içinde yer almak zorunludur. Aksi halde hiçbir seçimi kazanamazsınız, hiçbir yere seçilemezsiniz. Bu yüzden gruplaşmak siyasetin doğasında vardır. Yadırganacak bir şey değildir" demişti.

Bana o zaman doğru gibi görünen bu savunmadaki aldatmacayı sonradan fark ettim. Herhangi bir yerdeki seçimi kazanmak için adayların gruplar kurması, yapabilirlerse birbirleriyle bu şekilde yarışmaları normal. Burada eleştirecek bir yan yok. Böyle tek ya da bir iki seçim için oluşturulan gruplar, o seçimler bittikten sonra kısa zamanda dağılıyor ya da etkileri başka yerlere uzanmıyor. Hizip dediğimiz oluşum bambaşka bir varlık. Pek çok yerdeki, hatta gücü yeterse tüm yurttaki seçimlerde tek bir gruba bağlı kişilerin seçilmesi için karşılıklı olarak birbirini destekleyen üyelerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan ve parti yaşadıkça varlığını sürdürmek isteyen bir büyük grup. Adeta parti içinde başka bir parti. Lideri var, üyeler birbiriyle her fırsatta haberleşiyor ve zaman zaman parti yönetim kademelerinden ayrı olarak toplantılar yapıyorlar. Asıl olumsuzluk şurada ki, temel amaçları partinin hedeflerini gerçekleştirmek değil, kendi üyelerinin parti içindeki ve dışındaki seçimleri kazanmasını sağlamak. Böyle bir çıkar grubu olarak çalışan bir hizbin, partinin programına yönelik etkinliği ne kadar azaltacağı açık. Ayrıca, belirli bir gelişme düzeyine erişmiş bir hizbin etkisiz hale getirilmesi de çok zor ve zaman alan bir süreç. Bu nedenlerle bizi zamanında uyaran deneyimli CHP'lilerin yerden göğe kadar hakları vardı. Yazık ki başkalarının verdiği öğütler her zaman dikkate alınmıyor, hatalardan ders çıkarmada yetersiz kalabiliyoruz. Dersimizi tam öğrenmemiz için birçok olumsuz gelişmeyi yaşamamız gerekti. Bunları anlatacağım. Şimdi, Ankara il kongresinden iki gün önceye dönerek öyküme devam edeyim.

Belediye Başkanlarıyla İlk Danışma Toplantısı

SODEP'in 25 mart yerel seçimleriyle göreve gelen belediye başkanları büyük bir hevesle çalışmaya başladı. Genel merkezde Yiğit Gülöksüz'ün başkanlığında, Cezmi Kartay'a bağlı olarak kurduğumuz yerel yönetim birimi de verimli bir etkinlik içindeydi. Belediye başkanları ile belediye meclisi ve il genel meclisi üyelerinin yararlanabileceği yerel yönetim bilgilerini, bu alandaki yasa hükümlerini içeren kitapçıkları hazırlayıp belediyelerimize gönderiyorlardı. Başkanlarımız devlet organlarıyla temas için Ankara'ya geldiğinde kendilerine yardımcı oluyorlardı. Birimin başkanı Yiğit Gülöksüz'ün mesleği mimarlık ve kent plancılığıydı. Devlet Planlama Teşkilatı'nda çalıştıktan sonra Köyişleri Bakanlığı müsteşarlığını yürütmüştü. Hem geçmişteki deneyimleri, hem bu alandaki kuramsal çalışmaları onu eşi az bulunur bir yerel yönetim uzmanı yapmıştı. Birimin bağlı olduğu genel başkan yardımcımız Cezmi Kartay ise uzun idarecilik yaşamı boyunca yurdun dört bucağında üstün başarıyla kaymakamlık, mülkiye müfettişliği, valilik yapmış, hatta Malatya'daki valiliği sırasında dört yıl ilin belediye başkanlığını yürütmüş, Türkiye'nin hem fiziksel, hem sosyal koşullarını çok iyi bilen bir insandı. Parlamento'ya giremediğimiz ve tüm etkinliğimizin yerel yönetimlerde kendini göstereceği bu dönemde böyle bir ekibi iş başına getirebilmiş olmak bizim için büyük bir talih eseriydi.

Arkadaşlarımızın önerisiyle 16 mayısta Ankara'da belediye başkanlarımızın pek çoğunun katıldığı bir danışma toplantısı yaptık. Bir araya gelmekten memnun görünen başkanlar genel merkezin daha etkin muhalefet yapmasını, basınla ilişkilerimizin daha canlı olmasını istediler. Örneğin Babaeski belediye başkanı, eski milletvekili Gündüz Onat, ANAP iktidarının taraflı davranışlarını eleştirdi ve "SODEP'in gücünü duyurmalıyız" dedi. Muğla belediye başkanı eski gazeteci Erman Şahin, "Gazeteci haber değeri olan olayları değerlendirir. SODEP gazetelerde manşete çıkacak aktiviteye kavuşmalıdır!" uyarısını yaptı.[17]

Bu uyarılar ve birçoğunu yeni tanıdığım belediye başkanlarını beldelerinde ziyaret etme vaatlerim önemli bir sonuca yol açtı. İlk fırsatta bu ziyaretleri yapmayı ciddi olarak düşünmeye başladım. Arkadaşlarımla konuştum ve kurultay sonrasında bu ziyaretleri gerçekleştirmeyi kararlaştırdık. Bu kararın ne kadar hayırlı sonuçlar verdiğini de biraz sonra anlatacağım.

---

17) "Erdal İnönü: Hırçın Muhalefetin Yararı Yok", *Cumhuriyet*, 17 mayıs 1984.

SODEP'in Birinci Yıldönümü

Ankara'da 6 haziranda SODEP'in kuruluşunun birinci yıldönümünü bir demokrasi paneli ve bir halk gecesiyle kutladık. Genel Sekreter Atila Sav'ın yönettiği panelde Ankara Üniversitesi öğretim üyelerinden Nurkut İnan ile kurucu arkadaşımız Türker Alkan ve köşe yazarları Uğur Mumcu ile Teoman Erel demokrasimizin bugünkü durumunu ve özledikleri gelişmeleri anlattılar, tartıştılar. Paneli kalabalık ve katılımcı bir dinleyici kitlesi izledi. Konuklar arasında DYP Genel Başkanı Yıldınm Avcı ile Genel Sekreter Refik Sunol da vardı. SODEP'i kuranlar ve sevenler, o akşam Arı Sineması'nda düzenlenen halk gecesinde Timur Selçuk'un konserini dinleyerek, folklor gösterilerini, halk ozanlarını izleyerek hep birlikte eğlendik. Gecenin konuklan arasında da MDP Genel Başkam Turgut Sunalp, HP Genel Başkanı Necdet Calp ve Genel Sekreter Aydın Güven Gürkan bulunuyordu.

Haziranda meydana gelen başka bir ilginç olay cumhurbaşkanının Meclis'teki muhalefet partilerinin liderlerini ayrı ayrı kabul ederek birer saatten fazla süren görüşmeler yapmasıydı. Bundan sonra her ay bu buluşmaların yapılacağı da Cumhurbaşkanlığı'ndan bildirildi. Parlamento dışındaki partilere henüz görüşme çağrısı yapılmamıştı. Durum böyle devam ederse kamuoyunda yanlış anlamalara yol açabilirdi. Konuyu Başkanlık Divanı'nda görüştük. Yerel seçimden ikinci parti olarak çıkmış bir genel başkan olarak halkın dileklerini anlatmak üzere cumhurbaşkanından görüşme istemeye karar verdik.

Hemen başvurdum ve yanıtı beklemeye başladım.

Bu arada HPde Genel Sekreter Aydın Güven Gürkan ve genç arkadaşları partiye siyaset dünyasında kabul gören biçimde sosyal demokrat bir işleyiş kazandırmak için uğraşıyor ve bu yolda propagandaya ağırlık veriyorlardı. Partilerin içinden ve dışından isteyenlerin katılabileceği bir sosyal demokrat kurultay toplanmasını önerdiler ve konuyu basında birkaç gün canlı tuttular. Ancak biz de, DSP'nin kurucuları da, partilerimizi hangi doğrultuda geliştireceğimize karar vermiş olduğumuz için böyle belirsiz amaçlı bir ortak toplantıya katılmakta yarar görmedik. Gürkan da girişiminden vazgeçti.

Cumhurbaşkanlığı'ndan olumlu yanıt geldi. Evren 22 haziranda beni kabul etti. Görüşmemiz kırk dakika sürdü. Parti kurulmadan önce yaptığımız görüşmeye göre bu defa beni daha çok ciddiye alan bir tutum içindeydi. Partilere karşı tarafsız davranacağını, bu çerçevede benimle Parlamento'daki parti liderleriyle yapacağı gibi belirli sürelerle değilse de, zaman zaman konuşacağını söyledi. Yalnız bazı sorularından partinin aşırı sol doğrultuda gelişme

göstereceğinden hâlâ kaygı duyduğunu sezdim. Bu kaygısına kaynak olabilecek somut olayları örnek vermesini istediğimde, önündeki bir kâğıda bakarak partimiz üyelerinden birkaç kişinin ismini verdi ve aşırı sol eğilimli kişiler olarak tanındıklarını söyledi. Ben bu konuda bilgim olmadığını, ama inceleme yaptıracağımı söyledim ve partimizin sosyal demokrat çizgisinden sapmayacağını tekrar vurguladım. Daha sonra genel sekreterlik aracılığıyla yaptığımız bu incelemeden hiçbir olumsuz sonuç çıkmadı. Örneğin adı geçen üyelerimizden biri yöresinde çok sevilen bir belediye başkanı olarak yıllarca başarıyla hizmet yaptı. Yeniden seçilme becerisi de gösterdi. Bir kez daha anladım ki, o dönemde bir yöneticinin vatandaşlardan ya da bazı aydınlardan gelen demokrasi taleplerine derhal karşı çıkmaması, yönetim kadrolarımıza egemen olan zihniyete göre, onun aşın sol eğilimli bir kişi olarak nitelendirilmesine yol açıyordu. Aynı şey benim de başıma gelmişti. Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ndeki rektörlük günlerimden sonra birçok kişi tarafından aşırı sol eğilimli sanılmamın nedeni buydu.

Sözü aldığımda, TRT'nin partimizi yok sayan tutumundan yakındım. Hükümetin icraatına halkın yönelttiği eleştirileri, kendi görüşlerimize fazla yer vermeden anlattım. Beni dinlerken, arada yaptığı kısa müdahalelerden, tarafsız görünmeye çalışmakla birlikte iktidarı koruyan bir tavır içinde olduğu fark ediliyordu. Örneğin TRT'nin tutumunu, yasaları uyguladığını söyleyerek ve biz iktidara gelirsek o zaman da muhaliflerimizin aynı şikâyetleri yapacağına işaret ederek savundu.

Galiba aramızda karşılıklı bir güven havası olmadığı için görüşmemiz uzun sürmedi. Benim için önemli olan, bu görüşmeyle siyasal ortamın normalleşmesi doğrultusunda bir adım daha atılmış olmasıydı. Çıktığımda beni bekleyen basın mensuplarına da aynı izlenimi yansıtmaya çalıştım. Cumhurbaşkanına, beni kabul ettiği için minnettar olduğumu söyledim. Görüşmenin genel çizgilerini anlattım, ayrıntılara girmedim.

İlk Kurultay

SODEP'in ilk kurultayı, ya da o zaman kullandığımız deyimle ilk büyük kongresi 8 temmuz 1984 tarihinde toplandı. Bu, partinin yaşamında önemli bir aşamaydı. Büyük kongre partinin en yüksek organıdır. Orada partinin tüm organları seçilerek iş başına getiriliyor. O zamana kadar partiyi yalnız kendi iradeleriyle yönetmiş olan kurucuların geçici yönetimi sona eriyor ve örgütü temsil eden yüzlerce üyenin seçtiği organların yönetimi başlıyor. Büyük

kongrenin Atatürk'ten gelen CHP geleneğindeki adı "kurultay" olduğu için kendi aramızda hep bu sözcüğü kullanıyorduk, ama siyasal yaşam ara rejimin etkisinden henüz kurtulamamış olduğu için, kamuya açık konuşmalarımızda "büyük Kongre" demeye dikkat ediyorduk. Şimdi önemi kalmamış bu ayrıntıyı bırakayım ve daha önemli bir gözlem yapayım.

Aradan on beş yıl geçtikten sonra o günleri düşündüğümde ilk aklıma gelen ve birçok kez gözüme çarpmış olan bir özelliği dile getirmek istiyorum.

Yetenekli bir insan yeni girdiği alanda ilk yaptığı işi en iyi biçimde gerçekleştiriyor. Elbette acemilik çekiyor ve eksik bilgiden kaynaklanan kusurları oluyor. Ama yeni bir hedefe erişmek azmi ve karşısındaki belirsizlikleri aşma kaygısıyla tüm gücünü ve olanaklarını seferber ettiği için acemiliğin eksikelerini fazlasıyla kapatabiliyor ve sonunda üstün başarı sağlıyor. "Peki herkes ilk giriştiği işte büyük başarı mı sağlar?" diye sorulabilir. Kuşkusuz hayır, ancak genellikle ilk denemelerinde başarılı olmayanlar sonraki çabalarında da önemli bir başarı elde edemiyorlar. Çünkü yetenekleri o iş için elverişli değil. Benim işaret etmek istediğim şu: Eğer yetenek varsa, acemilik önemli bir sorun yaratmıyor, tam tersine başarıyı özendiriyor. Bu özelliğin ifadesini ilk kez lise çağlarında Bergeaud'nun önerisiyle okuduğum *Le Cid* trajedisinde Corneille'in Don Rodrigue'e söylettiği ve "Henüz gencim, doğru, ama yetenekli insanların değeri yıllar geçmeden ortaya çıkar" diye çevirebileceğim ünlü dizelerde görmüştüm![18]

Kurultayın Bazı Özellikleri

SODEP'in 1984 kurultayı birçok bakımdan, benzerleri arasında öne çıkmıştı. Bir defa, 1983'te demokrasiye yeniden geçiş sürecinin başlarında kurulmuş tüm partiler içinde ilk önce büyük kongresini toplayan SODEP olmuştu. Bu SODEP yöneticilerinin demokrasiye bağlılığını ve örgütlerine güvenini gösteren bir işaretti. Çünkü parti kurucuları, örgütün kendilerini değiştirmeyeceğinden emin olmadıkça büyük kongreyi toplama yoluna gitmiyorlar. Kurucu yönetimi tümüyle değiştiren kongreler de görülmüştür.

Sonra SODEP'in bu kurultayı üç gün sürmüş; üyeler hem kendi parti yönetimlerinin bazı tutumlarını, hem iktidarın eylemlerini özgürce eleştirmişler, tüzük ve program üzerinde görüşlerini söylemişler, merkez organlarının seçimleri partinin bütünlük görüntüsünü bozacak kavgalara yol açmadan

18) Pierre Corneille, *Le Cid*, Pleiade, Paris, c. I, s. 585, Perde II, Sahne II. "Je suis jeune, il est vrai, mais aux âmes bien nees, La valeur n'attend point le nombre des années."

yapılmış, sonunda kurultayın görüşlerini iyi özetleyen ve kamuoyunu etkileyebilecek bir bildiri yayımlanmıştı.Kurultay aynı zamanda, HP ile birleşme konusunda merkez yönetimine verdiği talimatla olumlu sonuca götürebilecek bir girişimi de başlatmıştı.

Bütün bunlar, SODEP'in genel başkanından en uzak ilçeden gelmiş delegelerine kadar tüm üyelerinin, ülkede demokrasiyi yeniden canlandırma heyecanı içinde görevlerine büyük bir iyi niyet ve enerjiyle sarılması ve her şeyi usulüne göre yapmak için gereken özeni göstermesi sayesinde gerçekleşti. Herkes önemli bir atılım içinde olmak duygusunu paylaştığı halde, tuhaftır, basında yer alan başlıca eleştiri kurultayın yeterince coşkulu olmadığıydı. Bunun nedenleri, sanıyorum, açış konuşmamda coşku uyandırmaya yönelik bir çaba içinde olmamam ve delegelerin de, geçiş döneminin tehlikelerini göz önünde tutarak büyük bir sorumluluk içinde davranmalarıydı.

Aslında pek çoğumuz ilk kez bir kurultay sürecini yaşıyorduk ve sürecin her aşamasını, verilen ödevi zamanında bitirmekten başka bir şey düşünmeyen bir okul çocuğu gibi, kurultay geleneklerine en uygun şekilde tamamlamaya çalışıyorduk. Örneğin kurultay sürecinin ilk önemli aşamasının başkanlık divanı seçimi olduğunu orada öğrendik. Eğer delegeler arasında genel merkez aleyhinde örgütlü bir muhalefet oluşmuşsa, o zaman kurultay başkanlığı için en az iki aday ortaya çıkıyor ve kurultay açıldığında başkanlık seçimi için saatlerce uğraşmak gerektiği gibi kurultayın çekişmeli geçeceği daha başlangıçta anlaşılıyor. İlk kurultayımızda böyle bir şey olmadı. Kurultaya bir gün kala yaptığımız toplantıda il başkanları divanın oluşması için ortak bir liste üzerinde anlaştı. Kurultayın açılışında başkanlığa oybirliğiyle İzmir İl Başkanı Şeref Bakşık seçildi. Arkasından da coşkulu alkışlarla karşılanan konuşmasında iktidarı hem alaycı, hem vurucu bir üslupla iyice eleştirdi.

Kurultayda başka bir önemli aşama partinin MKYK ile Yüksek Disiplin Kurulu (YDK) üyelerinden oluşan merkez yönetiminin seçilmesiydi. Bu seçim geleneksel olarak şöyle yapılıyordu. Konuşmalar sona erip seçimlere geçildiğinde partinin merkez organlarına üye olmak isteyen delegeler adaylıklarını Divan Başkanlığı'na bildiriyorlar, sonra her organ için adayların tümü "çarşaf liste" denilen bir listeye soyadı alfabe sırasına göre yazılıyordu. Bu listeler matbaada basılıp geldikten sonra oy verme işlemi başlıyor, her delege kapalı bir seçim kabinine girerek çarşaf liste üzerinde istediği adayları işaretliyordu.

Kritik nokta da buradaydı. Yüzden fazla aday arasından kırk MKYK üyesini seçmek kolay değildi. Delegeler adayları yeterince tanıyorlarsa, kuşkusuz, bu seçimi kendi özgür iradeleriyle en iyi şekilde yapabilirdi. Ama nedense

çoğunluk bu yola gitmiyor, başkalarının hazırladığı, anahtar liste denilen ve seçilecek üye sayısı kadar ya da daha az aday ismi içeren listelere bakarak oyunu kullanmayı yeğliyordu. Bunlar içinde en çok rağbet gören, doğal olarak, genel başkanın onayıyla hazırlandığına inanılan liste oluyordu. Ancak bu listeye giremeyen bazı gruplar hemen her kurultayda başka anahtar listeler de ortaya çıkarıyordu. Bu listeler içinden seçilme başarısını gösterenler basında "genel başkanın listesini delenler" diye anılırdı. Ne genel başkanın, ne başkalarının anahtar listeleri çıkmasa, merkez organlarının üyelerinin hepsi sadece kendi nitelikleri sayesinde seçilmiş olur ve kimsenin de listeyi delerek geldiği söylenemezdi. Ama böyle bir yaklaşım kurultaylarımızda sağlanamıyordu.

Kurultaya giderken ilk düşündüğüm yöntem, merkez organlarının seçiminde hiç aday göstermemekti. Fakat deneyimli arkadaşlarım bu yöntemin geçerli olmayacağını geçmişten örnekler vererek açıkladı. Delegelerin büyük çoğunluğunun benim bir anahtar liste hazırlamamı beklediğini ve zaten genel başkanın birlikte çalışacağı üyelerin büyük bölümünü seçme hakkı olduğunu ısrarla vurguladılar. Sonunda il başkanlarıyla birlikte bir liste hazırlamaya karar verdim. Kurultay öncesinde yaptığımız toplantıda bu amaçla altı il başkanından oluşan bir komite kuruldu ve bazı itirazlara karşın bütün kurultay süresince çalışıp, birçok kimseyle konuşarak bana MKYK ve YDK için öneriler getirdi ve böylece hazırlanan listeler kurultayda büyük oranda kabul gördü.

İlk kurultayımızda, bütün bu kritik aşamalar uyum içinde ve büyük başarıyla geçildi. Delege grupları üzerinde egemenlik kurarak uyumu bozma çabaları hiç yok değildi, ama etkili olamadı.

Öte yandan, MKYK'ye girme yarışı delegeler arasında gene yaşandı. Bu yansın ne denli kıyasıya yapıldığını ve insanların ruh halini geçici olarak nasıl değiştirdiğini o kurultayda tanık olduğum basit bir olayla öğrendim. Kurultayın ikinci gününde akşam geç saatlere kadar altı il başkanıyla çalışarak MKYK ve YDK adayları için anahtar listeler hazırladım. Sonra artık yapacak bir şey kalmadığını düşünerek eve döndüm. Evde henüz işimin bitmediğini gördüm. Meraklı arkadaşlarımın telefonlarını yanıtlamak, MKYK'ye girip girmeyeceklerine ilişkin kaygılarını, gerçekleri değiştirmeden gidermek zorunda kaldım. Sonunda gece yarısını epey geçe yattım. Hemen uyudum ve arkasından acı bir telefon sesiyle uyandım. Saate baktım, sabaha karşı dördü gösteriyordu. Telefonu açtım, kulağımdaki ses MKYK'nin çok saygın bir üyesine aitti. Endişeyle, "Ne var, bir şey mi oldu?" diye sordum. Arkadaşım, heyecanlı bir sesle, MKYK listesinde bulunmadığı şeklinde bir haber duyduğunu, bu yüzden beni aradığını söyledi. "Merak etmeyin, öyle şey olur mu, doğal olarak

listede varsınız" diyerek kendisini sakinleştirmeye çalıştım. "Öyle diyorsunuz ama ben güvenemiyorum. Başka bir şey yapamaz mısınız?" diye ısrar etti. Ben, "Boşuna merak ediyorsunuz. Bu saatte başka ne yapabilirim ?" deyince de, "Listeyi hazırlayanları arayıp, onlara benim için tekrar talimat veremez misiniz?" diye somut sayılabilecek bir öneri yaptı. O zaman ben kızdım. "Saatin kaç olduğunun farkında değilsiniz galiba. Şimdi bu konuda hiçbir şey yapamam. Yatıp uyuyun. Bir yanlışlık olursa yarın düzeltiriz" dedim ve telefonu kapattım.

Her zaman çok sakin ve temkinli davranan değerli arkadaşımın bu telaşlı hali beni hayrete düşürmüştü. Ama sonradan, başka kurultaylar, kongreler de yaşayınca, daha iyi öğrendim ki, aday listeleri üzerindeki tartışma ve kavgalar, listenin değiştirilme olanağı bulunan son dakikaya kadar sürüyor ve bu, siyasal ortamımızın olağan kabul ettiği bir davranış biçimi. Aslında her yarışta, katılanlar finişe gelinceye kadar birbirini geçmeye çalışır, bu normaldir. Beni yadırgatan taraf, bu yarışın anahtar listeye girip girmemek uğraşı olarak yaşanması ve sonucun bir tek kişinin kararıyla belirlenmesi. Eğer anahtar listeler etkili olmasa ve delegeler çarşaf liste üzerinde özgür iradeleriyle seçim yapabilseler, insanların karakterlerini zedeleyen etkilerden de kurtulurduk. Bir *gün* herhalde bunu sağlamanın yolunu bulacağız.

Açış Konuşmam

Kurultayın ilk gününe döneyim ve açış konuşmamın bir özetini vereyim. Konuşmamın tümü başka bir yerde yayımlandı.[19]

Kurultayı açış konuşmamda politikamızın ana hatlarını birkaç cümleyle ifade ederken kararlı ve gerçekçi bir tutum izleyeceğimizi vurguladım. İçinde bulunduğumuz dönemi, demokrasiye sahip çıkma dönemi diye niteleyerek, halkımızı demokrasiden yana tavır almaya ve bütün partileri de bu amaca yardımcı olmaya çağırdım. Basın, üniversiteler, sendikalar gibi toplumumuzun önde gelen kuruluşlarını bir cenderede sıkıştıran yasaların, ilk aşamada Anayasa'ya dokunmadan, bir an önce değiştirilmesini istedim. Öte yandan anayasa değişikliği önerilerini hiç olmazsa bir seçim dönemi geçirmeden gündeme getirmeyeceğimizi söyledim.

Hemen işaret edeyim ki, bu yaklaşımı yadırgayanlar, cesaretsizlikle suçlayanlar oldu. Böyle seçici bir muhalefet yaklaşımına kamuoyu da, basın da alışık değildi. Örneğin, daha kuruluş aşamasında olan DSP sözcüleri, verdikleri

19) Erdal İnönü, *Kurultay Konuşmaları*, Boyut Yayınevi, İstanbul, 1999.

hemen her demeçte Anayasa'yı değiştirmeyi ilk hedef ilan ediyordu ve belki bazılarının gözünde bir kahraman görünümü kazanıyorlardı. Benim yaklaşımım ise cesaret ya da cesaretsizlikle ilgisi olmayan bir öncelikler hesabına dayanıyordu.

1982 Anayasası'nın vatandaş hak ve özgürlüklerini kısıtladığını, demokrasimizin gelişme yollarını sınırladığını ben de biliyordum. Halkoylamasında Anayasa için karşı oy vermiştim. Ama çoğunluk kabul etmişti. Ardından, önemli anayasal kuruluşların çalışma özgürlüklerine engeller getiren, demokratik gelişmeleri sınırlayan birçok yasa çıkarılmıştı. Ayrıca, devletin varlığını koruma kaygısının egemen olduğu iki üç yıl boyunca, devlet organları vatandaş hak ve özgürlüklerini sürekli geri plana iten bir uygulamayı yürütmüştü. Öyle ki, şimdi SODEP gibi demokrasiye içtenlikle bağlı bir muhalefet partisinin önünde, hepsi de önemli sayısız konu ele alınmayı bekliyordu. Bütün bu sorunları ortadan kaldırmak, haksızlıkları düzeltmek için bir öncelik sırası izlemek şarttı. Böyle bakınca halkın en yakından, en büyük şiddetle hissettiği sıkıntıların kaynağındaki yasa ve uygulamalar üzerinde durmanın yapılacak ilk iş olduğu açıktı. Bütün çabalarımızı bu alanda toplayarak düzeltmeleri sağladıktan sonra anayasa değişikliğiyle uğraşmaya başlayabilirdik. Ama şimdi, henüz Anayasa'nın getirdiği sınırlamaların vatandaşın günlük yaşantısında ne gibi sıkıntılar doğurduğu anlaşılmamışken anayasa değişikliğini öne çıkarmakla herhangi bir başarı kazanabileceğimize inanmıyordum. Kamuoyunun Anayasa'yla ilgileneceği günlerin daha sonra geleceğini de biliyordum.

Bu politikanın başarılı olduğu kısa zamanda ortaya çıktı. İlk günlerde anayasa değişikliğini öne çıkaran sözcüler, vatandaşlardan büyük bir ilgi görmedi. SODEP'e gösterilen ilgi ise gün geçtikçe arttı. Öte yandan, doğrudan doğruya uygulamada çıkan zorlukların baskısı, siyasal yasakların kaldırılması ile ilgili bir anayasa değişikliğini benim tahminimden daha çabuk, seçim dönemi bitmeden gündeme getirdi.

Kurultay konuşmamda doğal olarak SODEP ile HP'nin birleşme konusu da yer aldı. Seçim kampanyası süresince her mitingde, "Ne zaman birleşeceksiniz?" sorusuyla karşılaşmış ve hepsine de, "Yasalar gereği ancak seçimden sonra bu sorunu çözebileceğiz" yanıtını vermiştim. Bu kez, birleşmenin seçmenlerimizin ortak arzusu olduğunu ve bu yolda gecikmenin sadece iktidara yaradığını vurguladım ve kurultay delegelerimizin bu konuda görüş belirtmesini istedim. Bu birleşmenin uzun erimde demokrasimizin gelişmesine büyük katkısı olacağına inandığım için her türlü kişisel özveride bulunmaya hazır olduğumu da ekledim.

Konuşmam basında, coşku uyandırmama eleştirisi dışında iyi karşılandı. Hatıramda kalan tipik bir örnek, *Milliyet* gazetesinde Teoman Erel'in köşe yazısındaki yorumu. Konuşmadaki tutarlı, uzun erimli yaklaşımı övüyor ve "Hazırlanırken birçok deneyimli kişiye danışıldığı belli oluyor" diye de bir değerlendirme yapıyordu. Oysaki konuşmamı önceden kimseye göstermeye, fikirlerini almaya vaktim olmamıştı. Çünkü yazmayı ancak kurultay gecesinde bitirebilmiştim.

Benden sonra genel sekreter faaliyet raporunu okudu ve delegelerin konuşmalarına, eleştirilerine geçildi. CHP'de deneyim kazanmış örgüt elemanlarının heyecanlı söylevlerini dinledik. Eski yönetimin aklanma oylaması yapıldı. Sonra komisyon çalışmaları başladı. Tüzük komisyonuna getirilen ve itirazsız kabul edilen bir öneri, MKYK'nin üye sayısını otuzdan kırka çıkarmak oldu. Tartışma uyandıran başka bir öneriyse, CHP'de olduğu gibi SODEP'te de genel başkan, genel sekreter şeklindeki ikili yönetim düzenine geçmekti. Bunu görünce hatırladım. Pembe Köşkte kurucularla birlikte tüzük tasarısını görüşürken deneyimli arkadaşlarımız, orada kabul ettiğimiz genel başkan, genel başkan yardımcıları ve genel sekreter şeklindeki çoğulcu düzene örgütten ilk kurultayda itirazlar geleceğini tahmin etmişti. Tahminleri doğru çıktı. Komisyonda bu değişiklik önerisine genel merkez olarak karşı çıkmadık. Yalnız genel sekreterlikteki arkadaşlar bu değişikliğin birçok tüzük maddesini etkileyeceğini ve daha geniş zamanda tüzüğün tümüyle ele alınarak yapılması gereğine işaret ettiler. Program komisyonunda getirilen bazı değişiklik önerilerinin tartışılması için de daha uzun zamana gereksinme olduğu görüldü. Bunun üzerine tüzük ve programda değişiklik önerilerinin yakın zamanda toplanacak bir tüzük ve program kurultayında ele alınmasına karar verildi. Yalnız MKYK üye sayısının kırka çıkarılması onaylandı.

Kurultay, komisyonda hazırlanan bir bildirinin genel kurulda küçük bir itirazdan sonra kabul edilmesiyle sona erdi. Bildiride özet olarak demokrasiyi gerçekleştirme ve ekonomik bunalımdan çıkmanın birbirini tamamlayan süreçler olduğuna işaret edilmekte ve her iki alanda başarısız olan iktidarın tek alternatifinin sosyal demokrasi olduğu vurgulanmakta, sosyal demokrat partilerin bütünleşmesi konusuna da özveriyle yaklaşıldığı belirtilmekteydi. Ayrıca birleşme konusunda genel kurulda kabul edilen bir öneri ile "sosyal demokrat hareketin örgütsel bütünlüğünü sağlamak için etkin girişimler yapma" görevi yeni seçilecek MKYK'ye verilmişti.

Medyanın İlgisi

Kurultay, tüm aşamalarıyla basının ve televizyonun ilgi odağı oldu. Başyazarlar, köşe yazarları, karikatüristler kurultayda bulunmak için Ankara'ya geldi, görüşmeleri izledi ve etraflı yorumlar yaptılar. Heyecan düzeyimizi düşük buldular, ama böyle bir toplantı yapılmasının önemli bir demokratik açılım olduğunda birleştiler.

TRT o zamana kadar uyguladığı. Parlamento dışındaki partilerin etkinliklerini yansıtmamak politikasını değiştirdi ve ilk defa SODEP kurultayını ekranlarında gösterdi. Kurultaydaki bazı konuşmalar, örneğin Şeref Bakşık'ın, "İktidar bu gidişle eşekten düşmüş karpuza benzeyecek" sözü basında epey yankı buldu.

Köşe yazarlarının başka bir beklentisi, SODEP'in kurultaydan sonra büyük bir canlılık yakalayarak derhal yeni atılımlara girişmesi, Yalçın Doğan'm deyimiyle, "boş zamanlan değerlendirme kulübü"[20] havasından kurtulmasıydı. Bu beklenti hemen gerçekleşmedi. Kurultay ertesinde genel merkezin çarpıcı eylemlerle ileri atıldığı görülmedi. Zaten böyle bir şey fiziksel açıdan olanaksızdı. Kurultay sürecinin getirdiği yorgunluğun geçmesi için birkaç gün beklemek gerekiyordu.

Kurultay Sonrasında Yeni Dönem

İlk iş yeni başkanlık divanının oluşmasıydı. Burada bir güçlük yoktu. Delegelerin hemen tümüne yakın oyuyla yeniden genel başkan seçilmiştim. Bugüne kadar divanda görev yapmış kurucuların hemen hepsi, yeniden aday olmak istemeyen Gündüz Pamuk dışında, kurultayca büyük çoğunlukla MKYK üyeliğine getirilmişti. Bir değişiklik genel sekreterlikte oldu. Atila Sav bu görevden ayrılmak istedi. Deneyimli bazı arkadaşlarla konuştuktan sonra, gene kurucu arkadaşlarımızdan tanınmış hukukçu Hicri Fişek'e genel sekreterlik önerdim, kabul etti. Atila Sav genel başkan yardımcısı oldu. Önceki genel başkan yardımcılanmız Cezmi Kartay, Türkân Akyol, Muzaffer Saraç görevlerine devam etti.

MKYK'nin ilk toplantısında birleşme konusundaki kurultay kararını uygulamaya giriştik ve derhal telefonla, HP genel başkanından randevu istedim. 13 temmuzda HP genel merkezine gittim ve Necdet Calp'la baş başa bir saate yakın görüştüm. Önce kurultayımızda, sonra MKYK'de alman kararlan anlattım.

---

20) Yalçın Doğan, "Silkinme Gereği", *Cumhuriyet*, 12 nisan 1984.

Bu doğrultuda somut bir girişim başlatmak için geldiğimi ve kendisinden bu girişimle ilgili bir yanıt beklediğimi söyledim. Calp sosyal demokratların birleşmesi fikrine kişi olarak karşı olmadığını, yalnız partisi adına bir yanıt verebilmesi için HP'nin de, SODEP gibi, bu konuda kurultayın da karar almasının şart olduğunu belirtti. Kurultaylarının bir yıl içinde toplanacağını, o zamana kadar beklememiz gerektiğini sözlerine ekledi.

Görüşmemiz süresince Calp'ın tavrından, havasından bizimle birleşmeyi gerçekten isteyip istemediğini anlamaya çalıştım. Henüz hazır olmadığı açıktı. En az bir yıl beklemek için de geçerli bir gerekçe bulmuştu. Ondan sonra birleşmeyi kabul edecek miydi? Bilmiyorum. Belki kendisi de bilmiyordu. İlginç bir düşüncesi, Özal'a güvenilmeyeceği, biz birleşirsek hemen seçime gidebileceği, dolayısıyla birleşme işlemini seçimler çok yaklaştığında yapmamızın daha güvenlikli olduğu yönündeydi. Necdet Calp, herhalde, birleşmeyi henüz içine sindirememişti. Üstelik bunu ne zaman yapabileceği de belli değildi. Öte yandan, HP içinde de çeşitli eğilimler bulunduğunu görüyorduk. O günlerde Genel Sekreter Gürkan'ın Bülent Ecevitle bir görüşme yaptığını basında okuduk. Calp'a muhalefet eden genç kanadın SODEP'ten çok, kurulduktan sonra DSP ile bir araya gelmeyi düşündüğü izlenimi yaygın olarak paylaşılıyordu.

Ben konuya en sade biçimde yaklaşıyordum. SODEP ile HP'nin birleşmesi hem Türkiye'de demokrasinin yerleşmesine, hem de sosyal demokrasinin gelişmesine yardım edecekti. Biz bu yolda somut bir girişim başlatmıştık. Toplumda gördüğüm eğilim sayesinde bu girişimin arkasının geleceğine inanıyordum. HP'nin kurultayını umutla bekleyebilirdim.

İlk kurultayımızın anılan üzerinde çok durdum. Bunun ilerdeki kurultayların niçin ve nasıl yapıldığının anlaşılmasında yaran olacakur. Son olarak bir gözlemle bu bölümü bitireceğim.

Duyguları Açığa Vuran Sözler

Büyük kurultaydan aşağı yukan kırk yıl önce, 1943 yılında Ankara Fen Fakültesi'nin açılış töreninde görevlilerin konuşmalarını dinlerken, çerçevesi belirlenmiş bir konuda olsa dahi her konuşmanın, sahibinin kültür birikimi ile geleceğe ilişkin beklentilerini açığa vurduğunu fark etmiştim. Kurultay öncesinde bir gazetede çıkan kısa demeçlere bakarken aynı izlenime kapıldım. Bir muhabir, CHFnin kıdemli siyasetçilerine SODEP kurultayı hakkındaki görüşlerini sormuş.[21] Aldığı yanıtların hepsinin aşağı yukarı aynı biçimde olacağı

21) "Eski Siyasîlerin Görüşü", *Cumhuriyet*, 6 temmuz 1984, s. 7.

tahmin edilebilir. Öyle de görünüyor. Yanıtlayanların hemen hepsi kurultayı ilerisi için umut verici buluyor ama gene de konuşmalar farklı değerlendirme ve beklentileri sezdiriyor.

Kurucularımız arasında bulunan İsmail Hakkı Birler, "SODEP'in kuruluşunun birinci yılında örgütlenmesini tamamlayarak büyük kongresini toplamasını övünülecek bir başarı" olarak değerlendiriyor. Kongrenin, "Siyasal yaşamın demokratikleşmesi sürecinde önemli bir aşama olduğunu" söylerken herhalde partinin kurulmasında ve gelişmesinde karşılaşılan zorluklan, askerî rejimin engellemelerini hatırlıyor ve var olan noktanın değerini herkesin anlamasını istiyor.

Yasaklı siyasetçiler arasında bulunduğu için kurucu olamayan ama SODEP'in kuruluşunu candan desteklemiş olan Sırrı Atalay, SODEP'in birinci kurultayını, "Sivas Kongresi kadar önemli" görüyor. Sonra, "Aslında temelde düşünce birliği vardır. Bu kurultayın başarısı kuşkusuz gelecek için rahatlatıcı bir unsur olarak kendisini gösterecektir" diyor. Atalay'ın Sivas Kongresi benzetmesi birçok kimseye abartılı görünebilir, ama herhalde o bunu yaparken 12 Eylül rejiminde uğradığı haksız davranışları anımsıyor ve baskıcı bir yönetimden ancak sağlam temeli olan bir birlikle kurtulabileceğine inandığı için kurultayın böyle bir birliğe yol açmasını istiyor.

O zamana kadar SODEP içinde yer almamış başka bir ünlü CHP'li, Hasan Fehmi Güneş, "Kurultay, atama ile gelen siyasetçinin yerine seçimle gelen siyasetçiye yol açacağından yapay politikacılığı sona erdirecektir" diyerek bundan sonra SODEP içinde etkin görev almak istediğini sezdiriyor.

Daha genç bir CHP'li, Kemal Anadol, "SODEP Kurultayı, ilerisi için bir umut vermektedir. Alınacak ileriye dönük kararlar, istemler ve politik doğrultular demokratik yaşamın tüm kurumlarıyla yerleşmesi için bir basamak taşı olacaktır" diyor. Bu ifadesiyle SODEP'e, demokratik yaşamı, belki o güne kadar hiç görülmemiş şekilde geliştirmesi doğrultusunda umut bağladığını gösteriyor.

Bu arada, ilginç bir yanıt da Deniz Baykal'dan gelmiş. Öteki ünlü siyasetçiler gibi 12 Eylül rejiminin hışmına uğramış olmakla birlikte SODEP'e umut bağladığını açıkça söylemekten kaçınıyor. Anlaşılan SODEP'te henüz umutlarını destekleyecek bir gelişme görmüyor.

II.

Belediye Gezileri Demokrasinin Yolunu Açıyor

Ağrı'daki Seçimin Verdiği Ders

İlk kurultayımızı yapmış, yeni yöneticileri seçmiş, örgütlenmemizi başarıyla tamamlamıştık. Kurultayın hemen sonrasındaki günlerde HP ile birleşme konusunda bize verilen görevi de yerine getirmiş, ilk temasları yapmıştık. Bu konuda ilerleyebilmek için HP'nin kendi kurultayında karar alması gerektiği anlaşılmıştı. HP kurultayının bir yıldan önce toplanması beklenmiyordu. Bir yaz tatilini hak ettiğimi düşünerek İstanbul'a evime döndüm.

Ağustos ayını daha çok İstanbul'da, Heybeliada'da geçirdim. Haftada bir iki gün Ankara'ya gidiyor, genel merkezdeki toplantıları yönetiyordum. Muhalefet partisi genel başkanının da, yazın herkes gibi en az bir ay dinlenmeye hakkı olduğunu ve kimsenin bu davranışı yadırgamayacağını düşünmüştüm. Düşüncemi destekleyen anılarım da vardı. Babam, muhalefet yıllarında temmuz, ağustos aylarını genellikle Heybeliada'daki evinde geçirmiş, yönetim kurulu toplantılarını İstanbul'da yapmış ve toplantılar sonunda yayınlanan bildiriler kadar Heybeliada'da denize çivileme atlamalarıyla kamuoyunun ilgisini çekmişti. O zamanlar genel başkanların her yerdeki yerel seçim kampanyasına katılması da şart değildi. Ancak aradan geçen yıllar kamuoyunun bakış açısını değiştirmişti ve ben henüz bunun farkında değildim.

Temmuz sonlarında bir ilimizde, Ağrı'da, yeniden belediye seçimi gündeme geldi. Yüksek Seçim Kurulu 25 martta yapılan seçimi iptal etmiş ve yeni seçim tarihi olarak 5 ağustos gününü saptamıştı. Genel merkezde MKYK'de durumu görüştük. 25 marttaki seçim yarışı ANAP ile MDP arasında geçmiş, ne SODEP,

ne HP Ağrı'da bir varlık gösterebilmişti. İl örgütümüz kazanma şansımız olmadığına inanıyordu. Bu nedenle seçime girmememizi öneriyordu. Genel merkez olarak bu öneriyi kabul etmedik. Kazanma umudu olmasa da seçime girmek, büyük bir parti olan SODEP'in görevidir diye düşündük. Örgütümüzden iyi bir aday bularak seçime katılmasını istedik. Halkçı Parti, seçime girmeyeceğini ve SODEP adayını destekleyeceğini duyurdu. HP yetkililerine teşekkür ettik, ancak bu desteğin yeterli olmayacağı açıktı.

Bu durumda başkanlık divanındaki arkadaşlarım, benim seçim mitingine katılmama gerek görmediler. Genel başkan yardımcılarımız Cezmi Kartay ile Türkân Akyol ve genel sekreter yardımcımız Halil Akyüz, Ağrı'daki mitingde parti adına konuştu, şansımızı artırmak için çok uğraştı. 25 martta kazandığı seçim başarısını yenilemek isteyen Turgut Özal ise Ağrı'da 29 temmuzda düzenlenen mitingde uzun bir konuşma yaptı. Ağrı'ya getirecekleri yatırımları anlattı, alternatifleri olmadığını bir kez daha vurguladı. ANAP'ın başkan adayını tanıtırken de, "Bizimle ahenkli çalışacak adam" demeye özen gösterdi.[22]

Sonuçta ANAP, az farkla MDP'yi geçerek Ağrı belediye başkanlığı seçimini kazandı. Bunun beklediğimiz sonuç olduğunu söylemekten başka bir tepki göstermedim. Ama gazetelerde SODEP'in Ağrı seçimine yeteri kadar ilgi göstermediği şeklinde eleştiriler çıktı. Bir karikatürde Ağrı'da seçim olurken benim İstanbul'da yüzmekle vakit geçirdiğim görülüyordu. O zaman anladım ki 1983'te demokratik düzene yeniden kavuşunca kamuoyumuz aşırı bir duyarlılık içine girmiş. Genel başkanların bir ay tatil yapmasını bile uygun görmüyor ve her seçimde ön safta mücadele etmesini istiyor. Bunu öğrendikten sonra bir daha aynı hatayı yapmadım, her seçim ilgi gösterdim. Yalnız dinlenme konusunda kamuoyumuzun yanlış bir değerlendirme yaptığına inanmaya devam ediyorum.

Genel başkanlara da bir dinlenme ve kendilerini yenileme fırsatı vermek gerektiğinin kabul edileceği günlerin yeniden gelmesini bekliyorum.

Ağustosun Bilinen Bilinmeyen Bazı Olayları

Gönderilmeyen bir mektup

Ayın bazı olaylarını basından alarak kısaca belirteyim. 6 ağustosta ANKA muhabirinin sorularını yanıtlayan Genel Sekreter Hicri Fişek MKYK'nin kaygan uyarınca genel merkezde on bir araştırma komisyonunun kurulduğunu açıkladı. Toplum yaşamının çeşitli alanlarını kapsayan bu komisyonların üç

22) "Özal: Alternatifimiz Yok, Bizden İyisini Bulamazsınız", *Cumhuriyet*, 30 temmuz 1984.

görevi vardı: Öncelikle, iktidarın yaptıklarım ve yapamadıklarını günü gününe izlemek, ikincisi, iktidara gelince neler yapacağımızı ayrıntılı biçimde belirlemeye çalışmak, üçüncü olarak da genel başkan ve başkanlık divanına güncel sorunlarda danışmanlık yapmak. Komisyonların çekirdek kadrosu MKYK üyelerinden oluşturulmuştu. Ama dışarıdan da uzmanları komisyona alabiliyorlardı ve aldılar. Komisyonların başka bir faydası MKYK üyelerimizi sürekli bir çalışma temposuna sokmak ve dışarıdaki değerli uzmanlarla da ilişkiler kurmak olacaktı. Bu umutlarımız bir ölçüde gerçekleşti. Komisyonlar genel başkana her fırsatta yararlandığı bilgiler sundu. Uzmanlık alanlarındaki konularda düzenledikleri açık oturumlar ve panellerle özellikle aydın kesimin partiye ilgisinin artmasını sağladılar. İktidar hazırlığından ise yeterince yararlanamadık, ama burada suç komisyonların değil. Tek başımıza iktidar olup programımızı istediğimiz gibi uygulama fırsatını genel merkez olarak yakalayamadık.

Heybeliada'da dolaşırken, denize girerken, önümüzdeki temel sorun olarak gördüğüm SODEP-HP birleşmesini nasıl sağlayabileceğimizi düşünüyordum. Sonuçta bir yol aklıma geldi. Eğer iki taraf da kabul ederse, yasal ve siyasal zorluklan aşabilecek bir modeldi. Birleşme önerimize HP'den henüz bir yanıt almamıştık. Gelecek yaza kadar da kesin yanıt gelmeyecekti. Ancak o günlerde HP sözcülerinden bazı olumlu görüşler duyuldu. Bunun üzerine bir deneme yapmayı düşündüm. Necdet Calp'a bir mektup yazıp aklımdaki modeli anlatmak ve tepkisini görmek istedim. Eğer olumlu yaklaşırsa, birleşme HP kongresini beklemeden gerçekleşebilirdi. Yalnız mektubu hazırlayıncaya kadar birkaç gün geçti ve bu arada hava değişti, aleyhimizde bazı sözler ortaya çıktı. Mektubu göndermeden biraz daha beklemeye karar verdim ve sonunda mektup hiç gönderilmedi. Yerine gitmemiş de olsa, o zamanki düşüncemi açıklaması açısından mektubu buraya, olduğu gibi alıyorum. Mektubun tarihi 15 ağustos 1984'tür.

Sayın Calp,

Partilerimizin birleşmesi konusunda yaptığımız ön görüşmede yeni bir adım atmadan önce sizin büyük kongrenizin görüşünün ortaya çıkmasını beklemeye karar vermiştik. O zamandan beri fikrimi soran gazetecilere hep bu şekilde cevap verdim. Arada vatandaşların birleşme konusundaki ilgisinin ve isteğinin devam ettiğini görüyorum. Onun için aklıma gelen bir fikri başka kimseye söylemeden önce size bir defa yazıp ne düşündüğünüzü öğrenmek istiyorum. Siz gerçekleşme ihtimali görmezseniz üzerinde durmayacağım.

Fikir şu:

1) *Birleşmenin doğal yolu her iki partinin kendilerini feshedip, programında, isminde, tüzüğünde anlaşacakları bir partiyi birlikte kurmaları olurdu.*

2) *Bu yol tutulunca Halkçı Parti milletvekillerinin durumu tehlikeye düşer korkusu olduğunu görüyorum. Bu korkunun yasal temeli olmadığına inanıyorum, ama bir psikolojik engel olarak karşımıza çıktığını fark ediyorum. Dolayısıyla bir endişeye yer vermeyecek bir şekil olarak yeni partiyi doğrudan doğruya Halkçı Parti'nin değişmesiyle meydana çıkarmak yolu akla geliyor.*

3) *Halkçı Parti Genişletilmiş Kurucular Kurulu ilke olarak bu yolu tutmaya karar verirse, büyük kongreyi beklemeden aşağıdaki aşamaları gerçekleştirebilir.*

a) *Halkçı Partinin adını Halkçı Sosyal Demokrasi Partisi şekline getirir.*

b) *Her iki partinin temsilcilerinden bir komisyon yeni partinin programını ve tüzüğünü hazırlar ve HP genişletilmiş kurucular kurulu bu program ve tüzüğü kabul eder.*

c) *Tüzükte yapılacak değişiklikle SODEP'in kurultayından seçilmiş olan 40 MKYK üyesi ile 10 Merkez Disiplin Kurulu üyesinin Halkçı Partili üyelere ilave olarak yeni partinin merkez organlarında görev alması, böylece ilk büyük kongreye tabiî üye olarak katılmaları sağlanır.*

d) *Merkezde bu değişiklikler yapıldıktan sonra, SODEP kendini feshedecek. SODEP üyeleri her yerde yeni partiye (Halkçı Sosyal Demokrasi Partisi'ne) katılırlar ve yeni partinin ilçe ve il kongreleri eski Halkçı Partili üyelerle yeni (SODEP'li) üyelerin katılmasıyla yapılır. Yeni partinin yerel örgütü böylece kongrelerle oluşur ve bu kongrelerde seçilen delegeler büyük kongrede Halkçı Sosyal Demokrasi Partisi'nin merkez organlarını kurarlar. Aynı zamanda program ve tüzükle ilgili son değişiklikleri yaparlar. İki taraf da gerekli iyi niyeti gösterirse bu yoldan, hem de iyice demokratik bir şekilde birleşme gerçekleştirilebilir gibi görünüyor bana. Eğer size de mümkün bir yol gibi geliyorsa üzerinde durabiliriz ve belki birleşme süresini çok kısaltabiliriz. Halkçı Parti'nin daha ilk büyük kongresi toplanırken kesin sonucu alabiliriz.*

Önerdiğim yol daha çok SODEP'in özveride bulunduğu izlenimini doğuracağı için sizden olumlu bir cevap almazsam bu fikrimden kimseye söz etmeyeceğim. Bu takdirde sizin de açıklamamanızı rica ederim. Öte yandan bu konuda benimle görüşmek isterseniz, aramakta tereddüt etmeyin. Fikirlerinizi bekler, en iyi dileklerimi ve saygılarımı sunarım.

Erdal İnönü

Mektup o zaman gönderilseydi, birleşme sorunu daha çabuk çözülür müydü, bilmiyorum. Belki, henüz her iki parti de tam hazır olmadığı için, modelin erken duyulması, gerçekleşme şansını tamamen ortadan kaldırırdı.

Eruh ve Şemdinli'de PKK'nın İlk Ortaya Çıkışı

Gazetelerde 16 ağustosta küçük bir haber çıktı. Siirt'in Eruh ilçesiyle Hakkâri'nin Şemdinli ilçesinde iki terörist grup ayrılıkçı gösteriler yapmış, otomatik silahlarla ateş açtıktan sonra kaçmışlardı. Bir jandarma erimiz şehit olmuş, altı erimiz ve bazı vatandaşlarımız yaralanmıştı. Güvenlik güçleri saldırganların peşine düşmüştü. Önce kimse bu haberle ilgilenmedi. Birkaç gün sonra Türk Haberler Ajansı'nın daha etraflı haberi[23] gelecek için bazı kuşku ve kaygılar uyandırdı. Eruh'taki teröristlerin, 6-7'si kız olmak üzere 50 civarında olduğu, kenttc gruplar halinde gezerek duvarlara afişler astığı, camiye girip hoparlörden slogan attığı, sonra otomatik silahlarla çevreyi ve jandarma karakolunu taradığı anlatılıyordu. Bu ayrıntılar saldırının uzun zamandır planlanmış olduğunu ve iyice eğitilmiş bir terörist grup tarafından gerçekleştirildiğini gösteriyordu. Ancak o zaman ne iktidar, ne muhalefet çevreleri bu hareketleri bütünlüğümüze yönelik ciddi bir tehdit olarak algılamadı, yeterince üzerinde durmadı. Muhalefet olarak, sorumluluğun ve yol göstericiliğin, tüm bilgi kaynakları elinde bulunan iktidara ait olduğunu düşündük. İktidar ise olayı küçümseyen bir havadaydı. Başbakan Turgut Özal, 23 ağustosta yaptığı bir konuşmada, Şemdinli ve Eruh'taki ayrılıkçı gruplarca girişilen saldırılar hakkında, "Bir maksatları propaganda, bir maksatları da bizi vatandaşların üstüne sürmekti. Arkadaşlarımı bu oyuna karşı uyardım" dedi. Sıkıyönetim Komutanlığı 15 eylülde yaptığı açıklamada, operasyonlar sonunda 400 kişinin yakalandığını, 137'sinin daha sonra serbest bırakıldığını, 263 kişinin gözaltında bulunduğunu haber verdi. Böylece sorun bitmiş göründü. Ama gerçekte bitmedi. Eruh ve Şemdinli olaylarının, ülkeyi yıllarca uğraştıracak, sayısız cana kıyacak bir ayrılıkçı terörist hareketin sadece başlangıcı olduğu çok geç anlaşıldı.

Sevindiren, Düşündüren Olaylar

Ruhlara pencere açan bir fotoğraf

20 ağustos tarihli gazetelerde bizi sevindiren bir haber de vardı. Kütahya'nın Gediz ilçesine bağlı Gökler beldesinde 25 marttaki seçimin iptal edilmesi

23) "Eruh'ta İki Saldırgan Yakalandı", *Cumhuriyet*, 20 ağustos 1984.

üzerine yeniden seçim yapılmış ve yalnız ANAP ve SODEP'in katıldığı seçimi SODEP adayı Mehmet Yavuz kazanmıştı. Genellikle sağ partilere eğilimiyle bilinen bir yörede kazandığımız bu başanyı Gediz'de bir maden işleten eski CHP'li, yeni SODEP'li, deneyimli arkadaşımız Nizamettin Çoban'a borçluyduk. Kendi becerisi ve varlığıyla kişilere iş olanakları yaratabilen iyi niyetli bir insanın, siyasal ortamı olumlu yönde ne kadar etkileyebildiğini ortaya koyan çarpıcı bir örnekti bu.

Önemli bir gelişme, 23 ağustosta "DİSK'te Tutuklu Kalmadı" manşetiyle duyuruldu.[24] DİSK davasının 22 ağustostaki oturumunda, Ceza Yasası'nın 146. maddesi uyarınca ölüm cezası istemiyle yargılanan DİSK Yürütme Kurulu üyelerinin tümü serbest bırakılmıştı. Daha önce diğer sanıklar da salıverildiğinden davada tutuklu sanık kalmadı. Dört yıla yakın bir süre tutuklu kaldıktan sonra tahliye edilen bu çilekeş sendikacıların gazetede yayınlanan bir arada çekilmiş resmine bakıyorum. Aralarından bazılarını yakından tanıma fırsatı bulmuştum. Yeniden özgürlüklerine kavuştukları dakikalarda çekilmiş bu fotoğrafın kişilerin belirgin karakter özelliklerini yansıttığını fark ediyorum:

Genel Başkan Abdullah Baştürk, belli belirsiz bir memnunluğu bastıran sert ifadesi, çatılmış kaşları, keskin bakışlarıyla hakkını arama mücadelesini sürdürme kararlılığını açıkça belli ediyor. Genel Sekreter Fehmi Işıklar, geniş bir gülümsemenin ışıklandırdığı yüzünde kendisinin ve arkadaşlarının gücüne güvenen, geleceğin daha iyi olacağına inanan iyimser bir ruh hali sergiliyor. Yanlarındaki yönetim kurulu üyelerinden Mukbil Zırtıloğlu'nun sakin bir karakter sezdiren duruşu ve uğradığı haksızlıklara kırılmış, üzgün, fakat affetmeye hazır yüz ifadesine karşılık Kemal Nebioğlu'nun tavrı, rahat, mutluluğa kavuşmuş bir görünüm içinde yasanım güçlüklerine filozofça yaklaşan bir varlığı açığa vuruyor.

Bu değerli sendikacılarla 1984 yılından sonraki siyasal yaşamımda Meclis içinde ve dışında verimli bir işbirliği yaptım. Geçmiş günlerde emekçilerimizin çalışma ve yaşam koşullarını iyileştirmek için ne kadar büyük özveri, enerji ve ileri siyasal bilinçle uğraşmış olduklarını daha iyi anladım. Bence onların her biri ülkemizde sürüp giden sosyal adalet mücadelesinin birer kahramanıdır.

Marmaris'te Kavga Büyüyor" başlıklı bir haber 28 ağustostaki gazetede yer alıyor.

Başbakanın Marmaris'i ziyareti sırasında oluşan otomobil konvoyunda partimize mensup belediye başkanının otomobili kaymakamın otomobiline arkadan biraz çarpmış. Sadece tamponların sürtüşmesi şeklinde ortaya çıkan

---

24) *Cumhuriyet*, 23 ağustos 1984, s. 1.

bu kazaya yönetim büyük tepki gösterdi. Olaydan bir gün sonra belediye başkanı ve şoförü gözaltına alındı. Biz, başkana bu şekilde davranılmasını protesto ettik. Başkan ertesi gün mahkemeye çıkarıldı ve yargılanmasına gerek görülmeyerek serbest bırakıldı.

Kaymakamla belediye başkanımız arasında önemli bir anlaşmazlık olduğunu daha önce de fark etmiştik. Yasadaki kurallara uymadığı için başkanın mühürlettiği bir oteli kaymakam törenle açmıştı. Belediyenin ihale yoluyla dağıttığı bazı büfeleri kaymakam kapattırmıştı. Başkan Muharrem Elgin, yetkisini kullanarak yürüttüğü yasal işlemleri kaymakamın durdurmasından yakınıyordu. Ben, son çarpışma olayıyla iyice su üstüne çıkan bu durumdan rahatsız oldum. Konunun iki yönü vardı. Partililerimizin seçimle yüklendiği görevleri yaparken devlet organlarından engelleme ya da baskı görmesini kabul edemezdik. Genç yaşlı, hizmet aşkıyla dolu arkadaşlarımızın şevkini kıracak bu müdahalelere en sert ve ivedi biçimde karşı çıkmalıydık. Öte yandan vatandaşlarımızın güncel sorunlarına çare beklediği yerel yönetimleri birer kavga alanı olarak görmekten hoşlanmayacağını da düşünmeliydik. Belediye başkanlarımız sürekli kavga arayan kişiler gibi görünmemeliydi.

Başkanlık Divanı'nda bu düşünceler dile getirildi. Ardından Cezmi Kartay Marmaris'e gitti. Yerinde yaptığı görüşmelerle iki taraf arasındaki ilişkilerin daha olumlu bir düzeye gelmesini sağladı. Bu olayın başka bir sonucu SODEP'li belediyeleri ziyaret etme planımızın gerçekleşmesini hızlandırmak oldu. Yerel yönetimden sorumlu arkadaşlarımız Cezmi Kartay ve Yiğit Gülöksüz'le birlikte tüm SODEP'li belediyeleri kapsayacak bir yurt gezisine çıkmaya ve bu geziye eylül ortalarında Ege'den başlamaya karar verdik.

Eylül başlarındaki ilginç olaylar arasında hükümette beliren bir çatlak var. Kapıkule gümrüğünde ortaya çıkan bazı yolsuzlukların soruşturulması sırasında gözaltına alınan Maliye ve Gümrük Bakanlığı memurlarına kötü muamele, hatta işkence yapıldığı iddiaları üzerine Maliye Bakanı Vural Arıkan'la İçişleri Bakanı Ali Tanrıyar arasında çıkan ve basına da yansıyan tartışmalar ancak başbakanın müdahalesiyle durduruldu. Özal hükümetinin din sömürüsü yaptığını vurgulayan bir makale *Financial Times*'da çıktı. Aynı konuda Vural Arıkan'ın kardeşi ANAP milletvekili Türkân Arıkan hükümeti açıktan eleştirdi. ABD Temsilciler Meclisi'nde 24 nisanın Ermeni soykırımı günü olarak anılmasını öneren bir tasarının kabul edilmesi iktidar ve muhalefet partilerinin ortak tepkilerini doğurdu. Aydınlar Dilekçesi davasının sorgulamaları devam etti. Buna karşılık Aydınlar Ocağı başkanı, Millî Eğitim Bakanı Dinçerler ve Kültür Bakanı Taşçıoğlu'nun katıldığı bir toplantıda "12 Eylül'de,

ey Türk, titre ve kendine dön denildi" sözleriyle 12 Eylül ara rejiminin felsefesini destekledi. Bu olayları birer cümleyle geçerek belediye gezilerimize geliyorum. Çünkü gerek SODEP'in gelişmesi, gerek demokrasimize sahip çıkılması açısından bence o dönemdeki en önemli olay bu gezilerdir.

Belediye Gezilerinin Özgün Yanları

Gülöksüz'ün hazırladığı planı uygulayarak 15 eylül 1984 ile 21 şubat 1985 arasındaki altı aya yakın sürede on üç yöreyi dolaştık. Her gezide 3-4 günden 10-12 güne kadar uzayan sürelerle o yöredeki tüm SODEP'li belediyeleri ziyaret ettik. Bunlar bazen bir ilin, çoğu kez ise bir ilçe ya da kasabanın belediyeleri oluyordu. Büyük küçük, uzak yakın demeden her belediyemize gitmeye özen gösterdik. Gezileri altı ay içinde tamamlamak istediğimiz için de programı hemen hiç dışına çıkmadan uyguladık.

Bu gezi birkaç bakımdan alışılmış propaganda gezilerinden farklı yapıdaydı. Parti genel başkanları bir yöreyi ziyaret ettiğinde genellikle zamanın çoğunu en kalabalık yer olan il merkezinde geçirir, orada dolaşır, orada halka hitap eder, sonra yol üzerindeki bir iki ilçeye de kısaca uğrarlar. Deprem ya da sel felaketi geçirmiş olmak gibi bir özel neden yoksa liderler, yöredeki küçük yerleşim birimlerinin durumlarıyla ilgilenecek vakit bulamazlar. Bizim gezimizdeyse amaç tüm SODEP'li belediyeleri görmek olduğu için, il merkezlerinde fazla kalmadan doğruca ilçe ya da kasabalara yöneliyorduk. Yerel seçim kazanmamış merkezlerden mola vermeden geçmeye çalışıyor, bazen yol üzerindeki ilçelerde duruyorduk. Ağırlık, adayını seçtirebilmiş merkezlerdeydi ve bu gerekçemizi her yerde örgütümüze belirtiyorduk. Sonunda 265 SODEP'li belediyeyi ziyaret etmiş olduk. Seçimi kazanmamış, ama yol üzerinde olan 200 il ve ilçe merkezine de uğradık.

SODEP'li belediyesi olan bir yere vardığımızda önce belediye başkanını makamında ziyaret ediyorduk. Başkan bize ve beraberimizdeki örgüt ve basın mensuplarına, bugüne kadar yaptıklarını ve önümüzdeki yıllara ait planlarını anlatıyor, karşılaştığı sorunları ve malî durumu açıklıyordu. Ben sorularımla konuları iyice anlamaya çalışıyordum. Yanımda bulunan Cezmi Kartay ve Yiğit Gülöksüz de konuşmaları dikkatle dinliyor ve not alıyordu. Böylece hem belediye başkanının tutumu ve yetenekleri, hem belediyenin durumu hakkında gerçeğe yakın bilgi ve fikir sahibi oluyorduk. Deneyimsiz başkanların bazı aceleci yaklaşımlarını düzeltecek öğütler verme fırsatı da buluyorduk.

Bu görüşme bittikten sonra başkanlık binasının bahçesinde ya da yakında bir yerde toplanmış vatandaşlara kısaca hitap ediyordum. Bu konuşmalarda ağırlıkla yörenin sorunları ve başkanın planladığı icraat üzerinde duruyor, arada partimizin demokrasiye bağlılığını vurguluyor ve halk hizmetindeki çalışmalarımıza birkaç cümleyle değiniyordum. Gezi boyunca hükümetin icraatını da eleştiriyordum. Ama bu, başkanları ziyaret sırasında değil, bir kahvede vatandaşlarla sohbet ederken ya da bir dinlenme yerinde gazetecilerle konuşurken oluyordu. Böylece ülke çapında muhalefette olan partimizin yerel yönetimlerde iktidar sorumluluğu taşıdığını ve icraat yaptığını gösteriyordum.

Gezilerin Yararları

Bu yaklaşımın kamuoyunun ilgisini çektiği ve partimizin itibarını artırdığı hemen görüldü. İzmir'deki ilk gezimizden itibaren hemen her gün basında SODEP'le ilgili haberler çıkmaya başladı. Ankara'da belediye başkanlarıyla yaptığımız toplantıda Erman Şahin'in eksikliğine değindiği, basında görünmenin püf noktası olan ilginç haberler yaratma yolunu bulmuştuk.

Ziyaretlerin benim hoşuma giden başka bir özelliği daha vardı. Muhalefet partisinin başkanı olarak her konuşmamda hükümetin bir uygulamasını eleştirmem bekleniyordu. Ben de bunu yapıyordum. Ama karakterim yaşamın daha çok olumlu yanlarını görmeye eğilimli olduğu için sadece eleştiri yapmaktan zaman zaman rahatsızlık duyuyordum. Bu gezilerde ise olumlu gelişmelerden söz edebiliyordum. Başkanlarımızın beldelerinde gerçekleştirdiği, planladığı altyapı yatırımlarını ya da imar başarılarını öğrenmek ve gazetecilere duyurmak bana büyük mutluluk veriyordu.

Başka bir mutluluğu da gittiğimiz küçük yerlerde vatandaşlarımızla buluştuğumuzda yaşıyordum. Büyük merkezlerin uzağında oldukları için yıllardır hiçbir genel başkanın uğramadığı beldelerde, partimizi destekleyenler ve başka partilere oy vermiş insanlar konvoyumuzu karşılamaya çıkıyordu. Beldenin ana yolunda hep birlikte yürüyerek başkanlığa varıyorduk. Konuşmamı dinlemeden yanımızdan ayrılmıyorlardı. Bazen beldenin açıklık bir yerinde oturup birlikte yemek yediğimiz de oluyordu.

Geziler örgütle genel merkez ve genel başkan ilişkilerinin sağlamlaşması açısından ayrıca yararlı oldu. İl ve ilçe başkanlarımızın beceri ve yeteneklerini ölçme fırsatı buldum. Bir günde birden çok beldeye gidiyorduk ve her birine önceden duyurulan saatte varmamız gerekiyordu. Bu hedefi, uğrayamadığımız

birçok il ve ilçe başkanını üzmek, kırmak pahasına büyük ölçüde gerçekleştirdik. Propaganda gezilerinde genel başkanların toplantı yerine ilan edilenden bir iki saat sonra gelmesine alışmış olan basınımız bizim zamanında varmamızı önemli bir başarı olarak değerlendirdi.

Birçok gazete muhabirinin, tabiî kendi masraflarını karşılayarak, bizimle beraber dolaşması, sürekli haber, resim ve fıkralarla yurdun dört köşesindeki vatandaşların SODEP heyetine gösterdiği canlı ilgiyi dile getirmesi hem partimize eğilimi artırdı, hem de 12 Eylül rejiminin halkta biriktirdiği siyasal eylemsizlik ve çekingenliğin kaybolmasına yardımcı oldu. Gerçi konuşmaların ana teması yerel yönetimlerdi. Genel siyasete katkısı ancak uzun erimde görülecekti. Değerli köşe yazarı Mustafa Ekmekçi bir yazısında benim bu gezilerde "iğneyle kuyu" kazdığımı söylemişti. Kuşkusuz, değerlendirmesi yerindeydi. Ama SODEP'in etkinleşme süresini birkaç yıla indirerek, 1984'ten sonraki ilk yerel seçimlerde iktidar partisini yenmemizi bu geziler sağladı.

Eleştiriler

Kazanılan bir başarı paylaşılırken parti içinde ne büyük kıskançlıklar doğduğunu ilk kez bu gezilerde öğrendim. Ege'den başlayarak çıktığımız bütün gezilerde değişmeyen temel kadro, benimle beraber Kartay ve Gülöksüz'den oluşuyordu. Bu kadroya bazen genel sekreter, gittiğimiz yörenin özelliklerini bilen bir genel sekreter yardımcısı, bir MKYK üyesi ya da CHP'li eski parlamenterler katılıyordu. İlk birkaç geziden sonra MKYK toplantılarında, geziler hakkında olumlu yorumlar yapılırken birkaç üyenin bir ortak eleştirisine tanık oldum. Esas kadronun neden hiç değişmediği soruluyor, basında benimle beraber hep Cezmi Kartay'ın görünmesine açık kapalı itiraz ediliyordu. Bu eleştiriyi yadırgadım ve dikkate de almadım. Çünkü Cezmi Kartay yerel yönetimlerden sorumlu genel başkan yardımcısıydı ve gezilerde bulunması görevinin gereğiydi. Ama bu durumun ona kamuoyunda kazandırdığı itibar, parti içinde kıskançlık yarattı ve yazık ki kurultaylarda bundan zarar gördü. Siyasetin sürekli mücadele ortamında, geçmiş başarıların kabul edilmesi zor oluyor. Çünkü her başarı geleceğe yönelik bir beklenti doğuruyor. Aynı nedenle, partinin kazandığı bir başarı üzerinde kıyasıya paylaşım kavgaları sürüyor. O zaman Kartay'a yöneltilen eleştiriler de, herhalde, genel başkanlık yarışına hazırlananların yeni adayları engelleme çabasından kaynaklanmıştı. Ben o sırada olayın bu yönünü düşünmemiş, basit bir kıskançlık diyerek üzerinde durmamıştım.

Ege Gezisi

Biraz da gezilerden aklımda kalan ilginç sahneleri anlatayım. İlk gezi yöremiz Ege'ydi. 15 eylül cumartesi sabahı üç kişilik yerel yönetimler heyeti olarak, deneyimli şoförümüz Yalçın Bozkurt'un kullandığı Doğan otomobiliyle Ankara'dan yola çıktık. Akşama doğru İzmir'e yaklaştığımızda Belkahve'de İzmir il başkanımız Şeref Bakşık büyük bir partili grubu ile bizi karşıladı. Burası Ankara yolundan gelenlerin Ege Denizi'ni ilk gördüğü yerdi. Atatürk'ün 9 eylül 1922'de düşmanı kovalayarak İzmir'e girmeden önce burada durduğu biliniyor. Biz de bu geleneksel karşılama yerinde, gün görmüş ağaçlar altında oturup çay içerken eski CHP'li ve yeni SODEP'li usta siyasetçilerle söyleştik. Bir ara fırsat bulup etrafı dolaştım. Atatürk'ün o şanlı 9 Eylül günü yanındaki komutanlara söylediği bir söz duvara yazılmış: "İsmet Paşa, Anadolu seferi muvaffakiyetle bitmiştir. Şimdi Türkiye'yi ileri götürme savaşına hazır mısınız?"

Atatürk'ün bu sözlerinde ortaya çıkan eşsiz atılımcı ruhunu saygıyla selamladıktan sonra büyük bir konvoyla İzmir'e doğru yola koyulduk. Bize katılan il başkanı, yazılı programı verdi ve düşüncemi sordu. Baktım. Ertesi gün pazar olduğu için, sabah il merkezinde bir basın toplantısı yaptıktan sonra kent içinde dolaşıp kahvelerde konuşmamı ve akşam Urla Belediyesi'ni ziyaret etmemi istiyor. Pazartesi, salı civardaki dokuz belediyemize ve altı ilçe merkezimize uğrayacağız. Geceyi İzmir'de Balçova'da Özel İdare'ye ait kaplıca otelinde geçireceğiz. Önerileri itirazsız kabul ettim. Bundan sonra öteki gezilerde de il başkanlarımızın, yörelerini bilerek hazırladığı programları olduğu gibi uyguladım.

Akşam Balçova'daki otelde partililerle yemek yedikten sonra odama çekildim ve ertesi günkü basın toplantısını düşünmeye başladım. Ankara'dan ayrılmadan bir basın bildirisi hazırlamıştık. Dış politikayla ilgili güncel bir sorun ortaya çıkmıştı. ABD Kongresi'nin, 1915'te yaşanmış acıklı olayları taraflı bir bakışla "Ermeni soykırımı" diye nitelendirdiği, aleyhimizde birtakım girişimler başlatabilecek anma tasarısını kınayacaktım. Sonra iç politikadaki eleştirilerimi yapacaktım. ANAP iktidarının demokrasiye geçişte hiçbir ilerleme sağlamadığını, 1402 sayılı yasayla görevlerinden alınanların durumunun hâlâ düzelmediğini, 12 Eylül öncesi dönemde yasal olarak kurulan dernek ve sendikaların etkinlikleri için açılmış davaların bir türlü sonuçlanmadığını, basındaki yayın yasaklarının sürdüğünü, toplusözleşme düzeninin engellendiğini söyleyecektim.

Yalnız bunların içinde hükümetin son günlerdeki icraatına yönelik özellikle dikkat çekecek bir eleştiri yoktu. Gerçi, durumda bir iyileşme olmadığına göre aynı eleştirileri tekrar etmemde yadırganacak bir taraf olamazdı. Ama insan tabiatını biliyordum. Yeni ve çarpıcı bir şey söylemezsem ilgi uyandıramazdım. Ne yapacaktım? O anda aklımda bir şey yoktu. Muhakkak bir şey bulmalıydım, ama nasıl? Kaygılı geçirdiğim birkaç dakika yararlı bir sonuç verdi. Bir iki gündür basında millî eğitim bakanının acemice yaptığı bir girişim hakkında haberler çıktığını hatırladım. Bu konuyu ele alabilirdim. Hemen oturup birkaç cümle yazdım ve sonra rahat uyudum. Sabahleyin bu paragrafı basın notuna ekledik.

Vehbi Dinçerler'in Katkısı

İl merkezimizin iyice dolmuş küçük salonundaki basın toplantısında önce kısa bir giriş yaparak gezimin esas nedeninin 25 mart seçimlerinin göreve getirdiği belediye başkanı arkadaşlarımızı kutlamak ve çalışmalarını yerinde incelemek olduğunu söyledim. Sonra ABD Kongresi'nin tutumunu eleştirdim ve şunları söyleyerek iç politikaya geçtim:

Özal hükümetinin keyfî davranışlarına, daha, yerel seçimler sırasında işaret etmiştim. Şimdi varılan düzey bütün tahminleri aştı. Hükümetin içinde adeta anarşi hüküm sürüyor. Bakanlar arasında basında günlerce süren tartışmalar oluyor. Bir bakan ötekinin davranışını açıkça eleştiriyor. Bu sorumsuz davranışların en parlak örneğini geçen gün Millî Eğitim, Gençlik ve Spor Bakanı Vehbi Dinçerler hem de devlet televizyonunda gösterdi. Spor federasyonları başkanlarının istifalarını istediğini ve yerlerine milletvekillerinden yeni başkanlar atayacağını bildirdi. Ertesi gün bu harika fikrin tutar tarafı olmadığını iktidardan, muhalefetten sporla ilgili herkes ortaya koydu. Öneri bir defa Anayasa'ya aykırı, sonra spora açıkça siyaset karıştırmak gibi vahim bir hata içeriyor. Bunun üzerine Bakan, gazetelerdeki ifadesine göre "Anayasa'ya aykırı ise, tabiî önerimi geri alırım" dedi. İyi ama bu arada tüm federasyon başkanları istifa ettiler.

Şimdi ne olacak? Gerekçe ortadan kalktığına göre başkanlar görevlerine geri dönecekler mi? Anayasa'ya aykırı olduğunu sonradan itiraf ettiği bir öneriyi televizyonda uzun boylu savunan, bu öneriye dayanarak istifa ettirdiği başkanlarla aynı televizyonda görünen bir bakanın bundan sonra getireceği önerilerin ciddiliğine, vereceği kararların doğruluğuna kim inanır? Bu kadar sorumsuz davranış gösteren bir bakan, devlet yönetimine gereken ağırlığı veren bir hükümet içinde görevine devam edemez, hemen istifa ederdi.[25]

25) "İnönü: Hükümetin İçinde Anarşi Var", *Cumhuriyet*, 12 eylül 1984.

Ben bunları söylerken, en başta il başkanı olmak üzere partililerimizin gözlerinin ışıldadığını, sözlerimi başlarıyla onayladıklarını görüyordum. Basın toplantısı canlanmıştı. Ardından gelen eleştirileri de aynı dikkatle ve onaylayan tavırla dinlediler. Söylediklerim ertesi gün basında da geniş şekilde yer aldı. Hatta TRT bizi yok sayma politikasından vazgeçerek toplantıyı kısaca yansıttı.

Bu başarıyı Vehbi Dinçerler'e borçluydum. Nasıl böyle bir gaf yaptığını da anlayamamıştım. Çünkü kendisini planlamada çalıştığı günlerden tanıyan arkadaşlarımdan yeteneklerini, çalışkanlığını ve görevine bağlılığım öven sözler işitmiştim. Nitekim yıllar sonra birlikte Meclis Dışişleri Komisyonu'nda bulunurken, ayrı partilerden olmamıza karşın birçok dış politika konusunda verimli işbirliği yaptık. Sanırım burada durumların insanlar üzerindeki etkisini gösteren başka bir örnekle karşı karşıyaydık. Bakanlığı sırasında Dinçerler, partisinin milliyetçi, muhafazakâr felsefesinin etkisiyle bize eleştiri malzemesi sağlayan başka eylemlere de girişti. Lisede okunan tarih, coğrafya kitaplarına millî tarih, millî coğrafya gibi isimler vermeye kalktı. Biyoloji dersinde öğretilen evrim teorisinin geçerliliğinden kuşku duyan bir tutuma girerek aynı kitapta yaratılış teorisinin de anlatılmasını önerdi. Bilimin ilkelerine açıkça ters düşen bu davranışlar belki bazı ana babaların hoşuna gidebilirdi ama varlığını bilime borçlu olan bir millî eğitim bakanının asla yapmaması gereken hareketlerdi. Genel tarih içinde ulusumuzun tarihi, genel coğrafya içinde ülkemizin coğrafyası elbet önemli yer tutacaktır, ama bütün bir dünya tarihini, coğrafyasını nasıl ulusal tarih, ulusal coğrafya diye niteleyebiliriz?

Öteki uluslarla hiç ilgilenmeyecek miyiz? Bu yaklaşımın saçmalığını belirten bir yazısında Selçuk Erez, herhalde bundan sonra millî fizik, millî kimya kitaplarının yazılmasının isteneceğini ileri sürdü.(26)

Öte yandan ders programlarını eğitimcilerin değil de ana babaların düşüncelerine göre düzenlemeye girişmek, insanlığın bilgi düzeyini dondurmak, bilimin ilerleyişini önlemeye çalışmak anlamına gelir. Böyle bir şeye dünya izin vermeyeceğine göre, sonuçta sadece bizim çocuklarımız çağın gerisinde kalan bir eğitimle yetişir.

Millî eğitim bakanının bu girişimlerine karşı çıktık. Bizim dışımızda öğretmenlerden de, görev sınırları içinde kalarak itirazlar yükseldi. Dolaylı dolaysız yollardan laik eğitime aykırı bir yola girmeyi kabul etmeyen bir öğretmen, Ayla Akbal bakanlıktaki görevinden ayrılmak zorunda kaldı.

---

26) Selçuk Erez, *Millî Fizik*, Sol Yayınları, İstanbul, 1989.

Her Sorunu Seçimler mi Çözecek?

İzmir'deki ilk günümüze döneyim. Basın toplantısından sonra şehirde bir tura çıktık. Karşıyaka'da Emek Mahallesi'nde bir kahvede oturup yurttaşlarla söyleştik. Sonra Fuar'a gittik, orada da bir çay bahçesinde konuştum. Bu söyleşilerde ben de, söz alan ve çoğu partili olan vatandaşlar da hükümetin uygulamalarını eleştiriyor, genel politikasının doğurduğu sıkıntıları anlatıyorduk ve sonuç doğal olarak bu sıkıntılardan ne zaman, nasıl kurtulacağız sorusuna geliyordu. Bunun yanıtı, "Genel seçimlerle iktidara gelip programımızı uygulayarak!" şeklindeydi. Ama bu yanıttan da, "Öyleyse seçimler ne zaman!" sorusu çıkıyordu ve "Anayasa'ya göre seçimlere daha dört yıl var" demenin kimseyi tatmin etmediğini görüyordum. "O kadar beklemeye tahammülümüz yok" diyorlardı. Ben de ister istemez, "Umudunuzu kırmayın, daha önce, bir iki yıl içinde bir erken seçim olabilir" diye karşılık veriyordum. Ancak bu bir dilekten ibaretti. Çünkü hiçbir somut dayanağı yoktu. Yalnızca, eleştirilerden sonra duyulan eylem gereksinmesini, sorunlara çare olacak bir şeyler yapma isteğini karşılamak için söylenmiş bir söz olarak kalıyordu.

Şimdi düşünüyorum da, o zaman vatandaşlarımızın sıkıntılarına, sorunlarına seçimden başka bir çare gösterememiş olmam bir eksiklikti. Demokratik yapımızın henüz yeterince olgunlaşmamış olmasının sonuçlarından biriydi. Karşılaşılan sorun ne ise çiftçimiz, köylümüz, işçimiz, esnafımız, emeklimiz ya da herhangi bir tüketicimiz, bu sorunu çözme yolunda bir girişimi sivil toplum örgütleri yardımıyla yapabilmeliydi. Belki sorun gene çözülmezdi, ama ilgilenecek makamlar karşısında iyice ortaya konur ve çözüme götürecek bir kamuoyu baskısı yavaş yavaş örgütlenir, etki yaratmaya başlardı. Batı'nın yerleşmiş demokrasilerinde herhangi bir sorunu dile getirmek ve çözmeye çalışmak için kurulmuş birçok dernek ya da vatandaş girişimi olduğunu öğrendik. Katılımcı demokrasilerde seçimler dışında da vatandaşı tatmin edecek bazı eylem yolları bulunabiliyor. Ben bu yolları gösteremediğim için yeterince faydalı olamıyordum. Ayrıca, her çözümü, her çareyi seçimlere bağlamanın siyasal istikrarı zayıflatan bir etki doğuracağını tahmin ettiğim için arada, "Gereksiz umutlara kapılmayalım, henüz seçim ortamı yok, yılmadan çalışmaya devam etmeliyiz" gibi uyarılar da yapıyordum. Ama bu tutumun da tatmin edici olmadığının farkındaydım.

Fuar'da dolaşırken Cumhuriyet Kitap Kulübü'ne uğradım ve üye oldum. İki ünlü yazarımızın, Adalet Ağaoğlu ile Latife Tekin'in birer kitabını aldım. Bu arada geçen ilginç bir olayı o günkü gazeteden öğrendim.[27] Bir okuyucu

27) *Cumhuriyet*, 17 eylül 1984.

bana Abdi İpekçi'nin babamla yaptığı görüşmeleri anlatan kitabını imzalatmış. Onu gören bir başkası, "Size de bir imza günü açalım" demiş, ben de "Önce iyi eserler lazım" diye yanıtlamışım. Böyle bir konuşma olduğunu tamamen unutmuştum. O zaman söylediğim, sonradan bir ölçüde gerçekleşti. Bazı sözler unutulsa da öngördüğü eylemler kendiliğinden ortaya çıkıyor. Bazı sözler ise hiç unutulmuyor, ama bir türlü gerçekleşmiyor.

Urla'da Yaşadığımız Mutluluk

Akşama doğru ilk belediye ziyaretimizi yapmak üzere Urla'ya geldik. Başkan Bülent Baratalı bize Urla'nın o günkü durumunu ve yakın gelecek için yapmayı düşündüklerini harita üzerinde anlattı. Açıklamalarını, sorularımıza verdiği net yanıtları dinlerken, Urla'nın beklediği hizmetleri gerçekleştirecek bir başkan karşısında olduğumuzu sezdim ve kıvanç duydum.

Daha sonra Urlalılarla zevkli bir yemekte buluştuk. Zeybekleri seyrettik ve oyunlarına katılır gibi yaptık. Gündüz dolaşırken halktan gördüğümüz yakın ilgi ve Baratalı'nın güven veren açıklamaları hepimizi coşkulu bir havaya sokmuştu. Urla'dan, bu ilk belediye ziyaretimizden büyük bir memnunluk ve parlak umutlarla ayrıldık.

Ertesi sabah programa göre tam saat 10'da konvoyumuz Balçova'dan yola çıktı. Öndeki otomobilde benimle beraber Kartay ve İl Başkanı Bakşık bulunuyor, arkada İzmirli partililerin sağladığı arabalar içinde il yönetim kurulu üyeleri ve gazete muhabirleri geliyordu. Konvoyumuzun programı "harfiyen" uygulamasından il başkanı sorumluydu ve Bakşık bunun gereğini büyük bir titizlik ve güler yüzlü bir otoriteyle yerine getiriyordu. Zamanında harekete geçileceğini belirtmek için de hoş bir deyim bulmuştu. Hareket saati 10 olarak gösterilmişse, "10'da tekerlekler dönecek" diyordu ve bunu sağlıyordu.

O gün Kemalpaşa, Torbalı, Tire, Ödemiş ilçelerine uğradık ve Armutlu, Yukarıkızılca, Yazıbaşı, Gökçen ve Konaklı belediyelerini ziyaret ettik. Bu küçük beldelerin her birinde bir kahvede oturup vatandaşlarla söyleşi yaptım. Akşam son uğradığımız yer olan Ödemiş'te hem zevkli bir yemek yedik, hem de bir kapalı salon toplantısında konuştum. Ödemişlilere candan ağırlamaları için teşekkür ederken yetiştirdikleri ünlü devlet ve halk adamı Şükrü Saraçoğlu'nu saygı ve sevgiyle andım.

Bir Kaymakamın İşgüzarlığı

İzmir'deki son günümüz tekerleklerin 9'da dönmesiyle başladı. Yolumuz kuzeye yönelikti. Bakırçay bölgesinde Menemen, Aliağa, Bergama ilçelerine uğrayacaktık ve Helvacıköy, Zeytindağ, Çandarlı beldeleri ile Dikili ilçesinin SODEP'li belediyelerini ziyaret edecektik. Yolda gazeteleri gözden geçirirken basının gezimize epey ilgi gösterdiğini ve kamuoyunda beliren bir sempatiyi yansıtmaya başladığını gördük. 18 eylül tarihli *Cumhuriyet*'te Fatih Güllapoğlu ve Türay Köse'nin imzalarını taşıyan yazıda, "SODEP Lideri Açılıyor", "İnönü: Bıçak Kemiğe Dayandı" gibi başlıklar vardı. Bu sıcak ilginin, iktidar partisinde ya da o kanattaki işgüzarlarda tepki doğurması gecikmedi. Akşam, sondan bir önceki durağımız olan Bergama'da düğün salonunda örgütümüz bir toplantı düzenlemişti. Kalabalık salonda konuşmaya başladım. Söyleyeceklerimin yarısına gelmemişken birden salonda elektrik kesildi, hoparlör çalışmaz oldu.

Olayın nedenini sorduğumuzda bir görevli, elektriği kaymakamın emriyle kestiklerini, çünkü konuşma süresinin bitmiş olduğunu söyledi. İlçe başkanımız derhal itiraz etti, sürenin uzatılması için dilekçe verdiğini belirtti. Ona yanıt olarak da dilekçenin kabul edilmediğini söylediler. Bunun üzerine mikrofonu bıraktım. Yüksek sesle, "Burada vatandaşlarımla sohbet ediyordum. Konuşmamın durdurulması için hiçbir neden görmüyorum. Bu davranışı protesto ediyorum" diyerek salondan ayrıldım. Aslında izin gereksinmesi de olmayan, sadece sürenin önceden bildirilmesi gerekli olan bir konuşmayı, izin alınan süre doldu diye yarıda kesmeleri, toplantılarımızın ve konuşmalarımızın ses getirdiğini gösteriyordu. Onun için, konuşma bitmemiş olsa da Bergama'dan başarı elde ettiğimize inanarak ayrıldık.

Son durağımız Dikili'de coşkulu bir kalabalık ve heyecanlı belediye başkanımız Osman Özgüven tarafından karşılandık. Başkanın açıklamalarında ilçesinde maddî ilerleme kadar kültürel gelişmeye de önem vereceği mesajı dikkatimi çekti. Nitekim Dikili'de düzenlenen kültür haftaları büyük ün kazandı. Aklımda kalan başka bir olumlu izlenim de deneyimli ilçe başkanı Mustafa Tuna ile belediye başkanı arasında ahenkli bir çalışma ortamı kurulmuş olmasıydı. Belediye seçimini kazandığımız her yerde böyle bir uyum göremiyorduk.

Akşamüstü Dikili'den ayrılmamızla Önder Kırlı başkanlığındaki Balıkesir örgütüyle karşılaşmamız bir oldu. Bundan sonra üç gün onlarla beraber olacaktık.

Balıkesir Günlerimiz

Belediye gezilerine çıkmadan önce bazı illerimizin ne kadar geniş alanlar kapladığının farkında değilmişim. Balıkesir'de 25 martta başkanlığını kazandığımız on belediyeyi ziyaret edebilmek için iki tam ve iki yarım gün boyunca durmadan hareket etmek, hem Ege Denizi'nin, hem Marmara'nın kıyılarına inmek, sonra da içerideki dağlık bölgelerde dolaşmak gerekti. Deneyimli il başkanımız, seçim kazanmış belediyesi olmayanları da ihmal etmeden, tüm ilçelere uğramamızı sağlayan bir program yapmıştı. Disiplinli tutumu sayesinde bu programı eksiksiz uyguladık.

Balıkesir sınırına girdikten sonra Ege kıyısını izleyerek Ayvalık'a yöneldik. Yolda Altınova ve Küçükkoy belediyelerini ziyaret ettik. Ayvalık'ta seçimi kazanmış olmamız önemli bir gelişmeydi. Belediye başkanımız İzzet Aygüner ile örgütün, başarının hakkını verdiğini gördüm. Başkanın umut verici açıklamalarını dinledikten sonra Aytur tesislerinde örgütümüzün düzenlediği yemeğe katıldık. Yemekte, SODEP'lilerden başka bazı HP'liler, şehrin ileri gelen işadamları, Ticaret Odası başkanı, Esnaf Sanatkâr Derneği başkanı, sendikacılar gibi tarafsız, seçkin kimseler de bulunuyordu. "SODEP'in iktidarını işadamları da yakın görüyorlar galiba" gibi yorumlar yapıldı.[28]

Susurluk'tan Geçerken

Geceyi Ayvalık'ta, iyice dinlendiğimiz bir otelde geçirdik. Sabah 9'da yola çıktık. Sırayla, önce kıyı bölgesinde Gömeç belediyesini ziyaret ettik, Burhaniye ve Edremit ilçe merkezlerine uğradık, sonra içeriye dönerek Havran belediyesini ziyaret ettik. İvrindi ilçesine uğradık, Korucu, Gökçeyazı, Balya belediyelerini ziyaret ettik. Arkasından kuzeye yönelip bu defa Marmara kıyısında Bandırma'ya geldik. Bizi coşkulu bir sevgiyle karşılayan Bandırmalılarla akşam yemeğini yedikten sonra geceyi geçirmek üzere Erdek'e gittik.

Sabah Erdek'ten 9.30'da hareket ettik. Sanköy, Karapürçek ve Edincik belediyelerini ziyaret edip, Gönen, Manyas, Susurluk ilçelerine uğradık. Susurluk yakınında otomobilimizin izlediği karayolu bir uçak pistine dönüşünce bir iki kilometre boyunca alışılmamış genişlikte dümdüz asfalt yolda, ister istemez, hızımız artarak gittik. İlk gördüğümde sorup öğrenmiştim. Bu bölümü soğuk savaş döneminde, savunma amaçları için bir yedek pist olarak yapmışlar. Yıllar sonra bu pist tipi yolda aşırı hızla giden bir kamyonun bir

28) Fatih Güllapoğlu, "İnönü SODEP'i Erken Seçime Hazırlıyor", *Cumhuriyet*, 20 eylül 1984, s. 7.

otomobile çarpması devlet içinde yuvalanmış yasadışı bir çetenin varlığını meydana çıkardı. Bu çetenin işlediği suçlarla Susurluk'un kuşkusuz hiçbir ilgisi yoktu. Ama eğer kazanın o ilçede olmasıyla bir ilişki kurulacaksa, karanlık eylemlerin açığa çıkmasına yardımcı olduğu için Susurluk'a ancak teşekkür edilebilirdi. Oysa tam tersi bir gelişmeyi hâlâ yaşıyoruz. Basının kısaltmalarla haber verme yönteminde yanlış bir kelime kullanması yüzünden bugün Susurluk denince akla hemen çeteler, karanlık ilişkiler, çözülemeyen sorunlar geliyor. Susurluklulara, farkında olmadan büyük haksızlık yapıyoruz.

Susurluk'u her ziyaretimden olumlu izlenimlerle ayrıldım. Bu güzel beldenin çalışkan, uygar insanlarıyla görüşmekten her zaman zevk aldım, ilk kez, yerel seçim kampanyasında buradan geçerken bizi karşılayan coşkulu kalabalık arasında, ODTÜ'deki öğrencilik yıllarından tanıdığım Mustafa Bozoğlu'nu SODEP'i destekleyen bir arkadaşım olarak görünce sevinmiştim. Bozoğlu ailesinin partimize katkıları devam etti. Eşi Esin, Balıkesir il örgütünde ve parti meclisinde öncü girişimlerde bulundu. Kardeşi Tahsin, 1989 yerel seçimlerinde Susurluk belediye başkanı seçildi ve dönemi sırasında gerçekleştirdiği atılımlarla Susurluk'u örnek bir ilçe haline getirdi. Bütün bunları düşünerek, şimdi Susurluk olayından söz edildiğini duyduğumda hemen müdahale ediyorum, "Susurluk demeyin, kamyon olayı deyin, çete olayı deyin, ne derseniz deyin, ama Susurluklulara haksızlık etmeyin" diyorum.

Gezimizde Susurluk'tan sonra Savaştepe ilçesine kadar gittik ve sonra dönüp akşam geç vakit Balıkesir'e vardık. Örgütümüzün düzenlediği akşam yemeği büyük bir katılımla ve neşe içinde geçti. Aramızda bulunan eski CHP parlamenteri ve Balıkesir'e çok emeği geçmiş il başkanı Mehmet Tiritoğlu'na birlikte saygı ve sevgiyle teşekkür etmemiz toplantıya ayrı bir hava verdi. Üçüncü gün sabah gene 9.30'da yola çıktık. Önce doğuya doğru giderek Dursunbey ilçesine uğradık. İlk defa gördüğüm ve çok hoşuma giden bir fıstıkçamı ormanından geçtik. Kepsut belediyesini ziyaret ettik, sonra güneye, Manisa yönüne döndük. Bigadiç ve Sındırgı belediyelerini ziyaretten sonra 10.30 civarında Manisa örgütümüzle buluştuk.

Demokrasinin Makûs Talihini Yenelim

Balıkesir ilinde her uğradığımız yerleşim merkezinde vatandaşlarımızdan sıcak ilgi gördük. Canlı topluluklar konuşmalarımızı dinledi. Basın da bu ilgiyi iyi yansıtıyordu. 22 ve 23 eylül tarihli *Cumhuriyet* gazetelerinde baş sayfalarda benim konuşmalarımdan alınmış iki büyük manşet var. Birinde, "Ege

Gezisinde Erdal İnönü Konuştu: Demokrasinin Makûs Talihini Yenmeliyiz",[29] ötekinde, "İnönü: Kitap Yakmak İnsana Yakışmaz"[30] diyor. Birincinin ilginç bir öyküsü var. Karapürçek'teki konuşmam sırasında dinleyenlerden birisi, "Babanız İsmet İnönü, bu ulusun zaman zaman karşısına çıkan makûs talihini yenmesini bilmişti. Biz de sizden demokrasinin makûs talihini yenmenizi bekliyoruz!" diye seslenince ona, "Demokrasimizin makûs talihini yenmek için hep birlikte çalışmak gerekli. Hep birlikte çalışırsak bu makûs talihi yeneriz!" karşılığını verdim. Bu yanıt, her yerde anlatmaya çalıştığım ve içtenlikle inandığım düşüncemin bir ifadesiydi. Benim tanınmış bir siyaset ve devlet adamının oğlu olduğuma bakarak sorunları tek başıma çözebileceğimi sanmayın; demokraside sorunlar, vatandaşın katkısıyla çözülür, demek istiyordum. Cumhuriyetteki manşet bu düşüncemi daha kapalı biçimde yansıtıyor.

Gezilerin kamuoyunda uyandırdığı ilginin başka bir sonucu daha oldu. Bizimle beraber dolaşmakta olan Fatih Güllapoğlu, "Babam ve Ben, Erdal İnönü Anlatıyor" diye bir yazı dizisi hazırlayıp *Cumhuriyet*'te yayımladı

Birkaç akşam yaptığımız görüşmeler sonunda hazırladığı yazı, dokuz gün arka arkaya yayımlandı ve gördüğü ilgi, sonradan beni de anılarımı yazmaya özendirdi.

Manisa'da daha ufak bir bölgede dolaşacak, ama daha çok sayıda SODEP'li belediyeyi ziyaret edecektik. Onun için hızlı tempomuzu sürdürdük. Sındırgı çıkışında bizi karşılayan Erdoğan Yetenç başkanlığındaki Manisa örgütümüzle beraber 16.30'da yola koyulduk ve akşama kadar kalan birkaç saat içinde Soma, Süleymanlı, Ovaköy, Zeytinliova, Kayalıoğlu ve Mecidiye belediyelerini ziyaret ettik! Akşam yemeği ve konaklama için Akhisar seçilmişti. Ertesi sabah 9'da yola çıktık. İshak Çelebi, Saruhanlı, Alibeyli, Halitpaşa, Koldere belediyelerini ziyaret ettikten sonra öğleyin Manisa'ya vardık. Yemekten sonra yola devam ettik. Turgutlu'da bir konuşma yaptıktan sonra Salihli, Adalar ve Gördes belediyelerini ziyaret ettik ve akşam tekrar Salihli'ye dönerek geceyi orada geçirdik.

Tahsin Yalabık'a Saygı

Yerel seçim öncesinde Turgutlu'da, Salihli'de ve Manisa'nın merkezinde bizi umutlandıran, coşkulu mitingler yapmıştık, ama yalnız Salihli'de seçim kazandık. Salihli'ye, eskiden de, akrabamız ünlü maden mühendisi Tahsin Yalabık'ın memleketi olarak yakınlık duyardım. Tahsin'i daha ilk gençliğinde,

29) Fatih Güllapoğlu, *Cumhuriyet*, 22 eylül 1984, s. 1.
30) *Cumhuriyet*, 23 eylül 1984, s. 1.

Belçika'ya yükseköğrenim yapmaya giderken görmüş, tanımıştım. Annesi İsmet Hanım annemin akrabası olmaktan öte, iyi bir arkadaşıydı. Zaman zaman Ankara'ya gelir, bizde birkaç gün kalır, varlığıyla hepimizi neşelendirirdi. Çok iyi niyetli, başkalarına yardımdan hoşlanan, sağduyulu, cana yakın bir insandı. Tahsin de mühendis olup Soma'da madende çalışmaya başladıktan sonra her Ankara'ya gelişinde evimize uğrar, yemeğe kalır, yaptıklarını, düşündüklerini babama kısaca, bize uzun boylu anlatırdı. Konuşmalarını dinlerken yaşamını tümüyle ülkesine adamış bir kişi karşısında olduğumuz kanısına varmamak olanaksızdı. Ulusal çıkarlarımızı korumak, başlıca tutkusuydu. Gençliğinde oluşmuş bu tutku tüm yaşamına yön verdi. Gerek mühendis olarak sahada, gerek üst yönetici olarak Etibank'ta, Doğal Kaynaklar ve Enerji Bakanlığı'nda çalışırken madenlerimizin çıkarlarımıza en uygun biçimde değerlendirilmesi için uğraştı ve başarılı oldu. İçeriden ve dışarıdan kaynaklanan masum görünüşlü yağmalama girişimlerini bilgisi, yurtseverliği ve eşinin güvenli desteği sayesinde önledi. Emeklilik döneminde yaptığımız son görüşmede, birikimi ve deneyimini Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde gençlere aktarmaktan mutluluk duyduğunu anlatmıştı. Yazık ki, memleketi Salihli'de yolda yürürken, ne yaptığını bilmeyen bir otomobilin çarparak yaşamına son vermesi gençlerin ondan daha fazla yararlanmalarını engelledi.

Tahsin'in oğullan, babalarının ülkeyi geliştirme tutkusunu iki farklı alanda üretim yaparak sürdürüyor. Elektrik mühendisliğinden yola çıkıp fizikçiliğe varan Cemal Yalabık, Bilkent Üniversitesi'nde istatistik fizik alanında başarılı araştırmalar yapıyor. Kemal Yalabık ziraat mühendisi olduktan sonra Salihli'de çiftçiliğe başladı. Bu gezide de görüştük ve bana üreticilerin sorunları hakkında yararlı, nesnel bilgiler verdi.

Böyle aile bağlarım olan Salihli'nin belediye başkanı, deneyimli ve inançlı partili Zafer Keskiner'i tanımaktan kıvanç duydum. Yüksek gelişme potansiyeline sahip Salihli'yi daha varlıklı, daha kültürlü, daha mutlu insanların yaşadığı, her bakımdan zengin bir kent haline getireceğine inandım.

Sekiz günlük Ege gezisini tamamlamış, bölgedeki bütün SODEP'li belediyeleri ziyaret etmiştik. Sabah otomobilimiz Ankara'ya doğru yola çıkmadan düzenlenen basın toplantısında gezi boyunca halktan gördüğümüz ilgiye teşekkür ettim. Belediye başkanlarımızın çalışmalarını överek anlattım. Kendilerine iktidar temsilcilerinden baskılar geldiğini, ama onların bu baskılara aldırmadan idari makamlarla normal ilişkiler kurarak başarıyla hizmet verdiğini belirttim.

Ankara'da Birkaç Gün

Ege'den dönüşümüzün ertesi günü, 24 eylül 1984, babamın doğum gününün 100. yıldönümüne rastlıyordu. Biz, babamı kaybettikten sonra ailece aramızda konuştuğumuzda onu, ülkemizde âdet olan şekilde ölüm gününde değil, Batı'da birçok örneğini gördüğümüz gibi doğum gününde anmayı yeğlemiştik. Ölüm gününde anmak, ister istemez geçmişe yönelterek acılı günleri ve bir ayrılığı anımsatıyor, doğum günlerinde anmak ise bakışımızı geleceğe çeviriyor, yeni umutlar doğuruyor. Böyle yeni bir gelişmeyi başlatmak hayaliyle her yıl doğum günlerinde ailece kabrini ziyaret ettik ve bunu yapmaya devam ediyoruz. Yazık ki bu davranışımız, yerleşmiş anlayışa uygun düşmediği için kamuoyundan pek ilgi görmedi. Sadece akrabalar ve aile dostları bizimle beraber doğum günündeki kabir ziyaretlerine katıldılar.

Resmî makamlar konuya geleneklere uygun biçimde yaklaştı. Ölümünün ilk yıldönümünde Anıtkabir'de devlet töreni bir çekingenliğin doğurduğu düzensizlik içinde yapıldı. Sonraki yıllarda neler gerektiği daha iyi anlaşıldı. Anıtkabir'de önce Atatürk'ün mozolesini ziyaret, sonra babamın kabri önünde bir saygı duruşundan oluşan bir törenin ölüm günü olan 25 aralıkta her yıl yapılması devlet protokolünde yer aldı.

Doğum gününde anma, bir istisna olarak, 100. yıldönümünde geniş katılım sağladı. Birçok yerde tören ve toplantılar yapıldı. Bir tanesine değineyim. O akşam Ankara'da iş Bankası Genel Müdürlüğü'nün sergi salonunda "İstibdattan Demokrasiye Bir Türk Büyüğü; İsmet İnönü" konulu bir fotoğraf sergisi devlet başkanı Kenan Evren'in huzurunda açıldı. Ertesi günkü gazetelerde Evren'in sergiyi gezerken annemle karşılaşma ve konuşmalarını gösteren resimler vardı. *Cumhuriyet*'teki fotoğraf[31] tam karşılaşma ve selamlaşma anını bence çok ilginç bir pozda gösteriyor. Evren içten bir edayla iki elini açmış gülerek yaklaşıyor. Annem de gülümseyerek bir elini uzatmış görünüyor ama yüzünde bir çekingenlik ve kendini koruma ifadesi var. Sanki içinden, "İltifatlarınıza teşekkür ederim, ama ben sizin ne yapacağınızı bilemiyorum, size güvenmiyorum" der gibi duruyor.

Gazetelerde, 25 eylülde "Barış-2 Davası Açıldı" manşetiyle verilen bir haber yer alıyor. İstanbul Sıkıyönetim savcı yardımcısı, aralarında iyi tanıyıp takdir ettiğim birçok ünlü yazar, sanatçı, avukat ve eski CHP parlamenteri bulunan kırk sekiz kişiyi, sosyal düzeni devirmeye yönelik dernek kurmakla suçluyor ve en ağır cezaların verilmesini istiyor.

---

31) "Evren Açtı", *Cumhuriyet*, 25 eylül 1984.

Demokrasiye geçmeyi henüz tüm yetkililerin kabul etmediğini, solda görünen tüm fikir ve eğilimlerden korkunun devam ettiğini gösteren, ülkeyi uygar dünya karşısında küçük düşüren bir hareket.

O günlerde basında sık sık manşetlere çıkan, yorumlara neden olan bir konu, ABD Kongresi'nde aleyhimizde yapılan çeşitli konuşmalar, alınan bazı kararlar oldu. Ermeni soykırımı suçlaması yeniden dile getirildi; yardım programında hem kesinti yapılması, hem de Kıbrıs'tan Türk askerlerinin çekilmesi gibi koşullara bağlanması önerildi. İzmir'deki basın toplantısında bir örneğini verdiğim şekilde, bu kararlara iktidar ve muhalefet birlikte karşı çıktık. Yalnız konunun Meclis'te bir genel görüşmede ele alınması önerisini iktidar partisi kabul etmedi. ABD hükümet sözcüleri, Kongre'nin dostluğumuzu bozacak kararlarını uygulamamanın yolunu bulacaklarını söyleyerek, kamuoyunda ABD aleyhinde bir havanın oluşmamasına çalıştı.

Üniversiteler 1 ekimde açıldı. Cumhurbaşkanı, başbakan ve bazı bakanlar, çeşitli üniversitelerin açılış törenlerine katıldı. Van Üniversitesi'nde konuşan Evren, üniversitelerin çağdaşlaşmadan yana dimdik ayakta duran "ilim ve bilim" kaleleri olduğunu belirtirken, öğretim üyelerini, "Özerk eğitim kavramını kasten yanlış yorumlayan ve bunun istismarını planlayan malum mihrakların oyununa gelmeyin" diye uyardı. Ankara Üniversitesi'nde konuşan Özal, "Devleti yıkmak isteyenler ilk hedef olarak üniversiteleri seçmişlerdir" uyarısını yaparken, "Önümüzdeki dönem kavga değil, birlik ve beraberlik içinde bir çalışma dönemidir" sözleriyle de güven yaratmak istedi, ancak öğretim üyelerinin uğradığı haksızlıkların ne zaman düzeltileceği yolunda bir işaret vermedi. Ben, basında çıkan demecimde öğretim üyelerinin çalışma, araştırma arzusunu, üniversitelerimizin özgür düşünce kaynağı olma özelliklerini bir süredir kaybettiğini ve bu durumun bilimsel özerkliğin olmamasından kaynaklandığına işaret ettim. "Bilimsel özerkliği olmayan üniversite kanadı kırık kuş gibidir! Ne yapsa uçamaz!" dedim.(32) Üniversitelerimizden 1402 sayılı yasa yoluyla ayrılanların geri alınmasını istedim.

Trakya Gezisi

Orhan Veli'nin "Yolculuk" adlı bir şiiri vardır. "Ne var ki yolculukta her sefer ağlatır beni" diye başlar, bir yerinde, "Bir sabah kızıllığında yola çıkarım Uzunköprü'den" diyerek devam eder ve "Gönlüm şen olmalı, değil mi, nerdee!

32) *Cumhuriyet*, 2 ekim 1984, s. 1.

Söyleyin ne var bu yolculukta?" diye bitirir. Bizim durumumuz bunun tam tersiydi. Uzunköprü'yü de içine alan Trakya gezimizi 1 ekimde İstanbul'dan neşe ile yola çıkarak başlattık ve büyük bir mutluluk içinde tamamladık.

Bu kez, Genel Sekreter Hicri Fişek, MKYK üyesi Ertuğrul Ünlüer ile İstanbul İl Başkam Korel Göymen de bizimle beraber geldiler. Üç gün süren gezimizde Hadımköy, Çatalca, Çakıllı, Demirköy, Kaynarca, Kırklareli, Karahalil, Babaeski, Ahmetbey, Şarköy, Lalapaşa ve Havsa belediyelerini ziyaret ettik. Yol üzerindeki ilçe ve il merkezlerine de uğradık. Her yerde belediye başkanlarımızla yerel sorunları görüşüyorduk. Su, elektrik, kanalizasyon, yollar gibi altyapı sorunları, okul ve öğretmen gereksinimi, üreticilerin, esnafın, işçilerin durumu hakkında bilgi alıyordum. Başkanlar, belki genel başkanı ilk defa karşılarında gördükleri için, yaptıklarını ve yapacaklarını bana büyük bir umut ve heyecanla anlatıyorlardı. Heyecanları, yönettikleri beldenin büyüklüğüyle neredeyse ters orantılıydı. Belde ne kadar küçükse, başkan o kadar daha coşkulu görünüyordu. Bazı başkanları sonradan görme olanağı bulduğum için daha iyi hatırlıyorum.

Çatalca'nın genç belediye başkam Aykut Fırat yeni başkan olmuştu, ama anlattıklarıyla, içten ve enerjik tutumuyla bende çok iyi bir izlenim bırakmıştı. Sonraları Çatalca'ya kazandırdığı birçok yapıtın temelini atma ya da açılışını yapma fırsatını buldum. Kırklareli, belediye başkanlığını kazandığımız sekiz ilden biri olarak çok ilgimi çekmişti. Bu başarıyı nasıl sağladığımızı merak ediyordum. Başkanla ilk karşılaştığımızda merakım azalmadı, arttı.

Çünkü Ali Nazmi Üstündağ, kendi halinde, sakin bir insan gibi görünüyordu. Ama konuşunca anladım ki onun dürüst karakteri, insancıl yaklaşımları ve hemşerilerine hizmet için aday olduğunu belli eden tavırları, CHP mirasına sadık Kırklarelililerin güvenini kazanmış. Üstündağ'da parti ideolojisinden söz etmeden, yalnız hizmet düşünen belediye başkanı tipinin ilk örneğini görmüştüm. Tam karşıtı bir yaklaşımla, particilikle belediye hizmetini en başarılı şekilde birleştirmiş bir insan ise Babaeski belediye başkanı, eski CHP parlamenteri Gündüz Onat'tı. Tüm gezimiz boyunca en coşkulu karşılamalardan birini Babaeski'de gördük. Bunda, kuşkusuz, başkana duyulan sevgi ve saygıyla birlikte onun yönetim becerisinin büyük rolü vardı.

"Oj Geldiniz!"

Uğradığımız her yerde vatandaşlarımız bizi candan tavırlarıyla, sevimli Rumeli şivesinin "Oj geldiniz!" sözleriyle karşıladılar. Köylülerin, kasabalıların konuşmalarında yöredeki yüksek siyasal bilinç ve köklü CHP geleneği hemen kendini gösteriyordu. Bana babamla ilgili anılarını anlatıyor, arkasından

hükümetten isteklerini somut önerilerle dile getiriyorlardı. Kırklareli'ne giderken Kızılcıkdere'de karşılaştığım Deliormanlı pehlivan yapılı Enver Solak'ın CHP'ye ve babama bağlılığını içinden gelerek belirten sözlerini dinledim. İyi tanıdığım gazeteci İsmet Solak'ın babası olduğunu öğrenmekten ayrıca mutluluk duydum. Babaeski'deki kapalı salon toplantısında verdikleri bir gazete metninde, babamın yıllarca önce aynı yerde konuşurken CHP'yi komünistlikle suçlayanlara karşı yanıtını okudum. Yirmi yıl sonra hemen hemen aynı durumdaydık. Ama tam değil, arada ufak tefek ilerlemeler olmuştu ve bunların zamanla büyük ilerlemeler haline gelmesini umut edebilirdik. Çöpköy'de karşılayanlar arasında bulunan ANAP'lı belediye başkanı bizi belediyeye davet etti ve biz de onu makamında ziyaret ettik. Uzunköprü'de büyük borsa salonunu hıncahınç dolduran kalabalığı görünce Kartay, "Bir seçim ortamında değilken bu kadar ilgi şaşılacak şey. Daha önce hiç böylesini görmemiştim" diye iyimser bir değerlendirme yaptı. Yalnız, gerçek şuydu ki, aynı görüntü farklı etkenler yüzünden ortaya çıkabiliyordu ve o gün demokrasiye duydukları özlemle bizi karşılayan kalabalığı seçimde de beklemek bir yanılgıya götürebilirdi.

Kırklareli'nde, Tekirdağ'da, Edirne'de örgütlerimizin düzenlediği akşam yemeği birbirimizi daha iyi tanımamıza fırsat verdi. Yemek sırasında masaları dolaşıyordum, her masada birkaç dakika oturarak yöredeki partililerin görüşlerini, izlenimlerini öğrenmeye çalışıyordum. Belediye gezileri sırasında her yerde izlediğim bu yöntemin çok faydasını gördüm.

Bizimle dolaşan genç basın muhabirleri her gün gezimizdeki olaylardan, konuşmalardan haber vermeye devam ettiler. Bir sözümün yanlış anlaşılma biçimi o günlerdeki siyasal havayı yansıtması bakımından ilginçtir. Tekirdağ'ın Muratlı ilçesinde konuşurken hükümetin ekonomik politikalarını, partizanca atamaları eleştirmiş ve "Hükümeti uyarmaya çalışıyoruz, uyarılacağını ummaya devam ediyoruz. Olmazsa seçimlerde siz uyarırsınız"[33] demiştim. Ertesi gün Şarköy'de konuşurken, gazeteciler, bu sözümle ne demek istediğimi, hükümetin nasıl uyarılmasını beklediğimi imalı biçimde sordular. Anladım ki hemen akıllarına gelen, "Askerlerin uyarmasını bekliyoruz" gibi bir düşünce. Hiç aklımdan geçmemiş bu olasılığı ortadan kaldırmak için, "Ben demokrasi dışında bir çözüm aramıyorum. En iyi, en kalıcı çözümlerin demokratik düzen içinde bulunacağına inanıyorum. Benim anlattıklarım da demokratik bir süreci saptıyordu" demek zorunda kaldım.[34]

---

33) Fatih Güllapoğlu, "İnönü: Hükümetin Uyarılacağını Umuyoruz", *Cumhuriyet*, 3 ekim 1984.
34) Fatih Güllapoğlu, "İnönü: Demokrasi Dışında Çözüm Olmaz", *Cumhuriyet*, 4 ekim 1984.

O günlerdeki başka bir ilginç gelişme, Anayasa Mahkemesi'nin DYP hakkında açılmış kapatma davasını reddetmesiydi. Basına bu sonucu memnunlukla karşıladığımızı söyledim. Gazeteciler bu gezide erken seçimden söz etmediğime dikkat çektiler. Doğruydu. Ege'de dolaşırken vatandaşların yakınmalarına karşı çare olarak seçimleri göstermem ve örgütümüze seçim varmış gibi çalışın demem yanlış anlamalara yol açmıştı.

Onun için bu defa daha dikkatli davranıyordum.

Tüm gezi süresince, Trakya'daki il başkanlarımız büyük beceri, enerji ve siyasal olgunluklarıyla kendilerini gösterdiler. Bu genç arkadaşlarımla daha sonra yerel yönetimde, Parlamento'da verimli işbirliği yaptım. Tekirdağ İl Başkanı Güneş Gürseler ve Edirne İl Başkanı Fuat Erçetin ile bir dönem beraber milletvekili olduk. Kırklareli il başkanımız Kadir Gökçe ise Üstündağ'dan sonra Kırklareli'nde belediye başkanı oldu.

İstanbul'dan, Ankara'dan Haberler

İstanbul'a 4 ekimde döndük. İyimser izlenimlerimi 6 ekimde İstanbul'da büyükşehir belediyelerinin yönetim düzenindeki eksiklikleri konu aldığımız panelde konuşurken dile getirdim. Benden sonra yerel yönetimler biliminden Kartay ve Gülöksüz'le beraber CHP'nin ünlü belediye başkanları Dalokay, Köse, İsvan konuştu. SODEP'in kamuoyunda kazandığı itibarı gösteren bir işaret, İstanbul'un ANAP'lı belediye başkanı Bedrettin Dalan'ın da panelde konuşması oldu.

Ankara'da, HP'nin yönetiminde bir değişiklik meydana geldi. 5 ekimde yapılan Genişletilmiş Kurucular Kurulu toplantısında, Genel Sekreter Aydın Güven Gürkan ve arkadaşlarından oluşan MKYK, güvensizlik oylamasıyla düşürüldü. O zamana değin güçlükle yaratılan uzlaşma havası böylece bozuldu ve bundan sonra Gürkan, partinin genel başkanlığı için açıktan mücadeleye başladı.

Güneydoğu'da Hakkâri ilinde 9 ve 10 ekim günlerinde ayrılıkçı teröristlerin iki yeni saldırısı ülkede şok etkisi yarattı. Çukurca'da sekiz jandarma erimiz ve Beytüşşebap'ta bir jandarma subayımız, Yüzbaşı Yalçın, baskınlarda açılan ateşle şehit oldu. Bu olaylar, bir ay önce Şemdinli ve Eruh'ta ortaya çıkan ayrılıkçı hareketin devam ettiğini gösterdiği için tüm siyasal çevrelerde kaygı yarattı. Hükümet, cumhurbaşkanının başkanlığında toplandı. Güvenlik güçleri saldırganları yakalamak için Hakkâri bölgesinde, Irak sınırında büyük bir harekâta giriştiler. Genelkurmay başkanı ve dışişleri bakanı Irak'a giderek Saddam Hüseyin'le görüştü. Bu temaslardan sonra sınırdaki harekât daha genişletildi. Devam eden İran-Irak Savaşı yüzünden sınırın Irak tarafında

devlet kontrolünün kalmamış olduğu ve o bölgede yuvalanan teröristlerin yurdumuza saldırılar düzenlediği anlaşılıyordu.

Öte yandan Başbakan Özal kamuoyunda olayların önemsiz olduğu izlenimini yaratmaya çalışıyordu. İlk Eruh, Şemdinli baskınlarından sonra aynı tutumu daha fazlasıyla sürdürmüş, Bodrum'da tatilini bozmadan, konuyla Genelkurmay Başkanlığı'nın ilgileneceğini söylemekle yetinmişti. Bu kez Güneydoğu'ya iki günlük bir ziyaret yaptı, ama gezisinin terör olaylarıyla ilgisi olmadığını iddia etti. Buna karşılık HP Başkanı Calp, doğrudan doğruya Hakkâri'ye, saldırı bölgelerine giderek ayrılıkçı hareket ve halkımızın tutumu hakkında bilgi edinmeye çalıştı ve bu yaklaşımıyla kamuoyunda itibar kazandı. Hatta Calp'ın davranışını, geçmişte babamın Şeyh Said İsyanı sırasında gösterdiği ciddi, kararlı tutuma benzetenler oldu.

Ankara'da, 13 ekimde il başkanlığımız, "Türkiye'de İşçi Hakları ve Sorunları" konulu bir panel düzenledi. İstanbul'da, 14 ekimde Şile'nin SODEP'li belediye başkanını ziyarete gittim.

Güneydoğu Gezisi

Üçüncü belediye gezimizi Güneydoğu'ya yapmayı daha önce kararlaştırmıştık. Ayrılıkçı saldırıların devam etmesi bu kararın uygulanmasını hızlandırdı. Yerel yönetim ekibimiz ve genel sekreterimizle birlikte 17 ekim sabahı Van uçağına binerek Doğu'ya uçtuk. Altı gün sürecek ve dokuz ili kapsayacak gezide SODEP'li 16 belediyeyi ziyaret edecek ve birçok ilçeye uğrayacaktık.

İlk günümüz terör olayları hakkında bilgi almakla geçti. Van Havaalanı'ndan doğru Hakkâri'ye yöneldik. Van-Hakkâri karayolu 205 km tutuyor. Otomobille üç saat sürüyor. Yol güzel, zaman zaman dönemeçli ama rahat gidiliyor. Ünlü Cilo Dağları'nı görebilir miyiz diye bakındım, sordum. "Uzaktadır, göremezsiniz" dediler. Dağcılık günlerimden biliyorum. 1950'li yıllarda, o zamanki Dağcılık Federasyonu'nun bir araya getirdiği hevesli bir ekip Cilo Dağları'nda dolaşmış ve tepelere çıkmıştı. Gördükleri doğa güzelliklerinden, değişik bitkilerden, hayvanlardan, mağara resimlerinden ne kadar etkilenmiş olduklarını ekibe başkanlık eden Asım Kurt'tan duymuştum. Etrafıma bakarken bunu hatırladım ve bu yöreyi ne zaman tüm dünyanın ilgisini çekecek bir turizm merkezi haline getirebileceğimizi düşündüm. Bir hayal gibi görünse de bu düşüncemin yakın gelecekte gerçekleşeceğine o gün inanmıştım, bugün daha çok inanıyorum. Doğu'nun başka bazı yörelerinde, Erzurum'da, Sarıkamış'ta dağ turizmi şimdiden uluslararası ölçüleri yakaladı.

Gene dağlarla ilgili başka bir anım, babamın bir öyküsü aklımdan geçti. Yeri gelmişken onu da anlatayım. Bir gün sofrada bir konuk, Osmanlı döneminde Ege dağlarında eşkıyadan geçilmediğini ve ancak Cumhuriyet döneminde bu durumun düzeldiğini söylemişti. Bunun üzerine babam söz aldı ve "Bizim dönemimizde dağların eşkıyadan temizlenmesi, vatandaşların, ülkede güçlü ve tarafsız bir adalet düzeni kurulduğuna inanması sayesinde mümkün oldu" dedi ve arkasından şu öyküyü anlattı:

Kurtuluş Savaşı'nın başında batıda yararlıkları görülmüş, Demirci Mehmed adında bir efe vardı. Savaş kazanıldıktan sonra dağları bırakmış, kasabasında yaşamaya başlamıştı. Bir gün kahvede arkadaşlarıyla oturmuş oyun oynarken, kapıda eski düşmanlarından birinin belirdiğini ve elini silahına götürdüğünü görmüş. O anda kendi silahını çekip ateş etti ve düşmanını alnından vurarak öldürdü. Arkasından teslim oldu ve yargılandı. Kendini koruma durumunda olduğu kabul edilerek beraat etti. Bu sonucu aldıktan sonra beni görmeye gelmişti. Bana teşekkür etti. Niye teşekkür ediyorsun diye sorduğumda, "Ne güzel bir yönetim kurdunuz, eskiden olsaydı, kendimi kurtarmak için dağa çıkmaktan başka çarem olmazdı. Oysa şimdi mahkemeye gittim ve suçsuzluğum anlaşıldı. Kendi yurdumda elimi kolumu sallayarak dolaşıyorum" dedi.

Kuşkusuz, bugün ayrılıkçı teröristlerin yol açtığı güvenlik sorunlarının başka bir yapısı var. Ama burada da kalıcı çözümün, bütün vatandaşların devleti benimsemesi ve devletin tarafsız adaletine güvenmesiyle sağlanacağı, herhalde, doğru.

Hakkâri'ye varınca İl Başkanı Cumhur Keskin'le birlikte doğru il merkezimize gittik. Orada Hakkârili partililerimiz ve Çukurca ilçe başkanımızla görüştüm. Örgüt elemanlarımız, güvenlik güçlerine karşı işlenmiş cinayetleri şiddetle kınıyor, teröristlerin yakalanmasına yardımcı olduklarını söylüyor ve aramalar, soruşturmalar sırasında masum insanların rahatsız edilmemesini diliyordu. Bölgede yaşayan vatandaşlarımızın bu yöndeki tutumlarını özellikle belirtmek istiyorum. Çünkü zamanla bu tutumun değişmesi, PKK terörünü açıktan kınayan kimselerin gittikçe azalarak sonunda kaybolması, terörün halk üzerindeki etkisini gösteren bir işaret oldu.

Çukurca'ya kadar gidebilecek zamanımız olmadığı için Hakkâri'den geriye döndük ve Yüksekova Belediyesi'ni ziyaret ettik. Başkan Mustafa Zeydan, ilçenin durumunu, sorunlarını anlattıktan sonra bizi sinema salonuna götürdü. Orada, salonu doldurmuş ve beni ilgiyle dinleyen vatandaşlara hitap ettim.

Terör olaylarına değindim. Yurtdışında yuvalanmış bir ayrılıkçı grubun çeşitli kaynaklardan sağladığı destekle ülkemizi parçalamaya yönelik bir harekete giriştiğini, ayrılıkçı teröristlerin vatandaşlarımızı kendilerine yardıma çağırdığını ve zorladığını anlattım. Halkımızın, bu kışkırtmalara katılmadığını, İstiklal Savaşı'nda kanıyla, canıyla çizdiği Misak-ı Millî sınırlarının bugün de en sağlam koruyucusu olduğunu gösterdiğini belirttim. Sonra hükümetin soruna gereken ağırlık ve dikkatle eğilmemesini eleştirdim. Olaylar nedeniyle yöre halkının büyük sıkıntı çektiğini, devlete bağlılığından şüphe edildiği için de büyük üzüntü duyduğunu söyledim. Arama tarama çalışmaları sürdürülürken devlet güçlerinin vatandaşlarımıza her zamandan daha dikkatli, daha insancıl davranması gerektiğini vurguladım. Teröristlerin bu saldırıların yeri olarak Hakkâri'yi seçmesinde bölgenin az gelişmişliğinin payı olduğuna işaret ettim ve memleketin her yerinde vatandaşların yalnız yasada değil, olanaklarda da eşit olması gerektiğini söyledim. "Özellikle hiçbir yerde kimse ikinci sınıf vatandaş olduğu izlenimine kapılmamalıdır" diyerek sözlerimi bitirdim. Ertesi gün Van'daki basın toplantısında ve yaptığım kahve konuşmalarında tekrarladığım bu sözlerimin her yerde iyi karşılandığını, benimsendiğini görmekten de memnun oldum.

Geceyi Van'da Akdamar Oteli'nde geçirdik. Sabah basın toplantısından sonra Bitlis'e doğru yola çıktık. Programda önce Hizan Belediyesi'ni ziyaret vardı. Yalnız Hizan yolunda aşılması gereken bir tepeye ilk kar düşmüş olduğu için geçip geçemeyeceğimiz belli değildi. Belediye başkanının verdiği cesaret ve arabamız Doğan'ın güvenilirliği sayesinde geçtik ve Hizanlıları yuvalarında selamlayabildik.

Atalarımın Kenti Bitlis

Bitlis ailemizin geçmişinde önemli yeri olan bir merkezdir. Atalarımın Bitlis'te yerleşmiş Kürümoğulları olduğu biliniyor. Babamın büyük babası Abdülfettah Efendi Bitlis'ten Malatya'ya göç ettikten sonra Malatyalı olmuşuz. Büyükbabam Hacı Reşid Efendi Malatya'da doğmuş. Yerel seçim kampanyasında Bitlis'e uğrayamamıştım, ama bu ihmalim sonucu değiştirmemişti. Bitlislilerin CHP'ye bağlılığı ve adayımız Muzaffer Geylani'nin sevilen, tanınmış bir kişi olması bize seçimi kazandırmıştı.

Şimdi, ilk kez gördüğüm Bitlis kenti tarihî dokusu, bir tepenin üstüne ve yamacına ustaca yerleştirilmiş özgün yapıları ve geçmişten gelen ileri uygarlık düzeyini yansıtan insanlarıyla beni etkiledi. Belediye Başkanı Geylani de,

kentinin özelliklerini iyi temsil eden, Batı Avrupa'nın aristokratlarını andıran, otoriter tavırlı bir insandı. Bazı genç partililerimizin onu yeteri kadar sosyal demokrat bulmayarak eleştirdiğini fark ettim. Ama halkın tuttuğunu da gördüm. İşini iyi bildiğini ise belediyeyi ziyaretimiz sırasındaki konuşmasından anlamıştık. Kendisini kutladım ve candan basanlar diledim.

Kapalı bir salonda Bitlislilere hitap ettikten sonra, olumlu izlenimlerle atalarımın kentinden ayrıldım. Programa göre o gün iki ile daha uğrayacaktık ve Gülöksüz'ün dikkatli hazırlığı sayesinde bunu başardık. Önce Muş'a uğradık. İl merkezinde vatandaşlarla bir söyleşi yaptım. Sonra SODEP'li Solhan Belediyesi'ni ziyaret ettik. Kısa bir toplantıdan sonra yolumuza devam ettik. Karanlığa kaldığımız için güzelliğini pek fark edemediğimiz bir ormanın içinden geçerek, akşam Bingöl'e vardık.

Bingöl'de kaldığımız Dağdelen Oteli'yle ilgili eğlenceli bir anım var. Ev sahipliğini tam anlamıyla yapmak için çırpınan iyi niyetli il başkanımız Hasan Bazancir otel odasına kadar benimle geldi, odayı kontrol etti, biraz soğuk buldu. Benim, "Zarar yok, bir şey olmaz!" dememe aldırmadan gitti, evinden bir yorgan getirdi, üstüme örttü. Tüm yaşamımda gördüğüm en kalın, en hacimli yorganın altında deliksiz bir uyku uyudum.

Ertesi gün önce güneye doğru yol alıp sabah Genç Belediyesi'ni ziyaret ettik. Sonra bir kapalı salonda sohbet ettik. Böyle erken bir saatte bizi dinlemeye pek az kimse gelir diye düşünmüştüm, ama her yerde olduğu gibi burada da salon doluydu ve bizi ilgiyle dinlediler. Bu da bizi umutlandırdı, heyecanlandırdı. Ancak bu durumun başka bir nedeni de yörenin ekonomik yaşamının durgunluğu ve belki bizi dinlemeye gelenlerin çoğunun kendisini geçindirecek bir işi olmayışıydı.

Söyleşiden sonra tekrar Bingöl'e döndük ve bu kez batıya, Tunceli'ye yöneldik. Yolda Karakocan ilçesine uğradık. Sol eğilimleriyle ünlenmiş olan ilçenin parti başkanı, bu yüzden geçmişte uğradığı haksızlıkları ve hâlâ devam eden baskıları anlattı. Öğleye doğru Tunceli'ye vardık.

Solun Vefalı Destekçisi Tunceli

Doğu bölgemiz insanlarının, seçim kampanyalarında partimize gösterdiği ilginin oya dönüşmediğini hemen her yerde görmüştük. Bu kuralın bir tek istisnası Tunceli. Orada vatandaşlar geleneksel olarak soldaki partilere oy veriyor. Son seçimde de bu geleneğe uygun olarak hem Tunceli merkezinde, hem de iki ilçede, Nazimiye ve Pülümür'de SODEP adayları belediye başkanlığını

kazanmıştı. Tunceli Belediye Başkanı Hasan Korkmaz bir öğretmendi. Belediyecilik deneyimi yoktu, ama yöresine hizmet için iyi niyetle çalışacağı belliydi. Hizmet olanaklarının çok yetersiz olduğundan yakındı. "Nasıl bir yardım yapabiliriz?" diye sorduğumda, bir itfaiye arabasını bugüne kadar devlet makamlarından alamadığını, böyle bir araca şiddetle gereksinmesi olduğunu belirtti. Ankara'ya dönünce bu isteğini özel sektörden bağış yoluyla sağlamanın yollarını aradım. Zaman zaman yaptığımız telefon görüşmelerinde Korkmaz bu isteğini hep tekrarladı. Sonunda Ankara eski belediye başkanı, MKYK üyemiz Vedat Dalokay sayesinde Tunceli Belediyesi bir itfaiye aracına kavuştu.

Görüşmemize döneyim. Başkan Tunceli'de en büyük sorunun işsizlik olduğunu anlattı. Okuma yazma oranının yüksek olduğunu, gençlerin okumaya, yükseköğrenim görmeye çok hevesli olduğunu ve bu yolda hep başarı sağladıklarını söyledi. Başkanın açıklamalarını dinledikten sonra meydana, bizi bekleyen kalabalığın arasına indik. Sıkı güvenlik önlemleri alınmıştı. Bir polis kordonu arkasında, kürsüye biraz uzakta durmuş, sözlerimi büyük dikkatle dinleyen vatandaşlarımıza yaptığım konuşmada demokrasiye bağlılığımızı, Tunceli'de iş olanaklarının yaratılması için hükümeti göreve çağırdığımı, SODEP olarak tüm yurtta barış ve kalkınma istediğimizi vurguladım. Sonra otomobille Nazimiye ve Pülümür belediyelerine gittik. Malî durumunun zorluğuna bakmadan Pülümür Belediye Başkam Binali Dursun bizi yemeğe alıkoydu ve viski ikram etti. Bu yörede viskinin bir çeşit şurup gibi, üzerine koka-kola eklenerek bol miktarda içildiğini gördüm, ama bu yerel yöntemi aynı ölçüde uygulayamadım. Belki de yerel bir âdet değildi. Bir arkadaşım ABD'de viskiyi aynı şekilde içenler olduğunu söyledi.

Tunceli Belediyesinin konuğu olarak rahatça geçirdiğimiz gecenin sabahında yola koyulurken esas hedefimiz Elazığ'ın iki SODEP'li belediyesi, Sivrice ve Maden ilçeleriydi. Ama yol üzerinde Pertek'e ve Elazığ il merkezine de uğradık. Pertek ilçe başkanımız CHP'den gelen, görevini iyi bilen saygın bir insan. Yeri gelmişken, böyle deneyimli partililerle konuşmaktan hep büyük yarar sağladığımı, kendi kendime bulamayacağım birçok şeyi onlardan öğrendiğimi söyleyeyim. Elazığ'da bir kapalı salon toplantısı yaptık ve hemen Sivrice'ye gitmek üzere ayrıldık. Sivrice, yeşillikler içinde, şirin, canlı bir ilçe. Tarımda, sanayide ve turizmde gelişme olanaklarını kullanmaya başlamış. Belediye Başkanı Metin Öztürk de beldesinin özelliklerini yansıtan genç, dinamik bir insan. Bana çok umut verdi. Sivrice'nin bir üstünlüğü, hemen yakınında bulunan Hazar Gölü'nden geliyor. Bu, berrak mavi suyuyla, sakin çevresiyle turizme elverişli bir göl. Kıyıda bir lokantada, zevkli bir yemek yedik. O

zaman gölün etrafında gördüğüm birkaç turistik tesisten en küçüğünü, ODTÜ mimarlık öğrencilerinin 1980'li yıllarda staj çalışması olarak inşa ettiğini öğrendim. Aradan on beş yıl geçti. 1999 yılında güneş tutulmasını görmek için Elazığ'a gittik. Göl kenarında üniversiteye ait bir dinlenme ve eğitim yerinde kaldık. Bu kez gölün etrafının hemen tamamen turistik yapılarla dolmuş olduğunu gördüm.

On beş yıl önceki başarılı belediye başkanını da aynı görevle karşımda buldum. Yalnız bir fark vardı. Son seçimde CHP kendisini aday göstermediği için başka bir partiden aday olarak gene kazanmıştı. Belediye başkanlığı, siyaset ortamında kişilikleri belki en belirgin şekilde ortaya çıkaran bir görev. Hizmetteki başarılarıyla kendini kabul ettiren insanlar partilerinden bağımsız olarak halkın malı oluyor. Partiler için akıllı davranış, kuşkusuz, bu kişilere sahip çıkmaktır. Ama bazen örgütlerdeki ya da genel merkezlerdeki yetkililerin kıskançlığı ellerindeki hazineyi başkasına kaptırmalarına neden oluyor.

Sivrice'den sonra uğradığımız Maden, bambaşka karakterde bir belde. Bağrında bulunan bir maden ocağı kentin yaşamına egemen olmuş. Belediye Başkanı Hasan Demir, sorunları bilen, yöresinde sevilen, halktan destek gören bir insan. Madenlilerle yaptığımız toplantıda çalışma yaşamının sorunları üzerinde durdum. Sendikaların etkinliğini kısıtlayan yasaları değiştirme planlarımızı anlattım.

Kişilerle Kentler Arasındaki Çelişki

Elazığ'da geceledik ve sabah Malatya'ya hareket ettik. Orada ziyaret edeceğimiz altı belediye vardı. Pötürge, Arguvan, Ağılbaşı, Hasançelebi, Gündüzbey ve Dilek. Hepsinin doğası, manzarası farklıydı. Arguvan kurak bir yaylada yer alıyor. Daha doğrusu, bir deprem sonrasında hükümet aşağı ovadaki tehlikeli yer terk edilsin diye yaylada yeni evler yaptırmış, ama hâlâ herkes taşınmamış. Arguvan da iki yerde, ovada ve yaylada yarı yarıya bulunmaya devam ediyor. Dilek, meyve bahçeleriyle kaplı, yemyeşil bir belde. Tüm bu

beldelerin CHP'ye bağlılığı sürüyordu. Bir hayli yol giderek vardığımız ve kadın erkek tüm halkın bir bayram havası içinde bizi karşıladığı Ağılbaşı'nda Belediye Başkanı Ali Rıza Karaca'ya, "Öteki partiler ne kadar oy aldı?" diye sorduğumda, "Burada başka partiye oy çıkmaz!" demişti.

Kurucu üyemiz İbrahim Önen'in Arguvanlı olduğunu öğrenmem, beni Anadolu'da gördüğüm bazı kentlerin bugünkü fakir halleriyle yetiştirdiği insanların maddî, manevî zenginliği arasındaki çelişki üzerinde bir kez daha

düşündürdü. Malatya'da, Bitlis'te, Elazığ'da, Diyarbakır'da, Mardin'de ve komşu illerde doğmuş, büyümüş pek çok insanın ülkemizde siyaset, ticaret, askerlik, hukuk, bilim ve sanat alanlarında başarılı olduğunu, toplumun en yüksek mevkilerine çıktığını gördüm. Ama doğdukları, yetiştikleri şehirlerin yaşam düzeyi onların bugün yaşadığı batı kentlerinkinden çok daha düşük görünüyor. Anadolu kentlerinin tarihlerinden gelen yüksek uygarlık anlayışları, yaşam koşullarının zorluğuyla birleşince gençlerine hem yüksek hedefler gösteriyor, hem de onları yaşam mücadelesine daha iyi hazırlıyor. Buradan, ekonomik etkinliğin batıya kaymasıyla zaman içinde fakir düşmüş bu kentlerin bugünkü durumlarının geçici olduğu sonucunu da çıkarıyorum. Eski ünlerinin hakkını verecek refah düzeyine çok geçmeden ulaşmalarını diliyor ve bekliyorum.

Gezinin son gününde Malatya'dan çıkıp, Ergani'den geçerek, Diyarbakır'a geldik. İl örgütümüze uğradık, bir söyleşiden sonra uçakla Ankara'ya döndük. Diyarbakır'da ve Ankara'daki basın toplantılarında gezi boyunca yaptığım gözlem ve değerlendirmeleri özetledim. Özetimin sonunda, pek doğru olmadığını bilerek şunu söyledim:

12 Eylül döneminde kaybettiğimiz demokratik özgürlükler bir daha geri gelmeyecek diye karamsarlığa kapılmaya gerek yoktur. Nasıl onları kısa zamanda kaybetmişsek gene öyle bir kısa zamanda toplumumuz bunları geri alacaktır. Davranışlarıyla bu özgürlüklere layık olduğunu göstererek ve bunları isteyerek alacaktır.[35]

Vural Ankan'ın Görevden Alınması

Hükümette 25 ekimde dramatik bir bunalım yaşandı. Bir süre önce Kapıkule gümrüğünde ortaya çıkarılan bir kaçakçılık olayının soruşturulması sırasında içişleri ile maliye bakanları arasında önemli bir anlaşmazlık çıktığı basına yansımıştı. Maliye Bakanı Vural Arıkan zaten başka konularda da, konuşmalarıyla hükümeti açıktan eleştiriyordu. Son defa Kapıkule olayı Meclis'te konuşulurken gündem dışı söz alıp aynı tutumu gösterince Başbakan Özal çileden çıktı. O gün, hem İçişleri Bakanı Ali Tanrıyar, hem Maliye Bakanı Vural Arıkan'la konuşarak, ikisinin de istifa etmesini istediğini akşam ajanslara bildirdi. Tanrıyar, bu isteğe uyarak hemen istifa etti, fakat Arıkan, istifa etmeyeceğini, gerekirse kendisini görevden alabileceklerini söyledi. Bunun üzerine Özal görevden alma önerisini Evren'e götürdü ve Evren'in

35) "İnönü: Kaybolan Hakları Geri Alacağız!" *Cumhuriyet*, 23 ekim 1984.

onayıyla, Cumhuriyet tarihinde, sanırım, ilk kez böyle bir görevden alınma gerçekleşti. İçişleri bakanlığına Yıldırım Akbulut, maliye bakanlığına A. Kurtcebe Alptemoçin, devlet bakanlığına Ahmet Karaevli atandı. Aynı gün, Millî Güvenlik Kurulu'nda batıdaki yedi ilde sıkıyönetimin kaldırılmasının hükümete önerilmesine karar verildiği duyuldu.

Hindistan'da 31 ekimde meydana gelen bir ayrılıkçı terör olayı dünyayı sarstı, hepimizi üzdü. Başbakan İndira Gandhi, kendisini korumakla görevli Sih askerleri tarafından öldürüldü. Oğlu, Kongre Partisi'nin ikinci başkanı Raciv Gandhi onun yerine başbakan oldu.(36)

Yeni bir geziye çıkmadan önce Cumhuriyet Bayramı tatilinde eşim ve arkadaşlarımla birlikte Bolu'daki Yedigöller bölgesinde iki gün dolaştık. En büyük bayramı Başkent dışında geçirmemi yadırgayacak okurlarım için ekleyeyim: Tören protokolünde henüz bize gereken yeri vermiyorlardı.

Ankara'da 3 kasımda il başkanlığının düzenlediği "Demokratikleşme Sürecinde Siyasal Örgütlenme" konulu panel, gene aynı gün İstanbul'da Beşiktaş ve Üsküdar ilçe örgütlerinin birlikte düzenlediği "İşçi Sorunları ve Yasal Düzenlemeler" konulu panel yapıldı.

Ankara'da tanınmış köşe yazarları ve hukuk profesörlerinin, İstanbul'da tanınmış sendikacılık uzmanlarının katıldığı bu paneller büyük ilgi topladı.

Çukurova Gezisi

Ankara'dan 4 kasımda ilk uçakla Adana'ya uçarak Çukurova gezisine başladık. Gülöksüz'ün planına göre altı günde Adana, Mersin ve Hatay illerinde SODEP'li 15 belediyeyi ziyaret edecektik. Programı gene eksiksiz uyguladık. Yerel yönetim heyetimize bu kez genel sekreter ile kamu yöneticiliği sırasında, Adana yöresinde görev yapmış olan MKYK üyesi Mustafa Gündeşlioğlu katılmıştı.

Adana Havaalanı'ndan, doğru kuzeye, ilk hedefimiz olan Karsantı ya yöneldik. Burası, Adana'ya iki saatlik uzaklıkta, Toroslar'ın eteğinde bir dağ kasabasıydı. Yolda giderken elimdeki Karayolları haritasında Karsantı'nın yerini aradım, bulamadım. Arkadaşlarıma sordum, onlar da bulamadı. Öğleye doğru ilçeye vardık. Daha doğrusu, otomobilimiz Karsantı'ya kadar erişemedi. Yolun son bölümünde on-on beş dakika yürüdük. Bizi karşılamaya gelmiş belediye başkanı ve yanındaki vatandaşlarla kucaklaştık. Bizi görünce çok sevinen belediye başkanına ilk sözüm, "Bu nasıl şey, sizi haritada göstermiyorlar!" oldu.

---

36) *Hürriyet* 1 kasım 1984.

Başkandan hem belediyenin altyapı gereksinmelerini, hem de orman köylülerinin sorunlarını dinledikten sonra Karsantı'dan ayrıldık. Adana'ya döndük ve bu kez Mersin yoluna girdik. Yenice ve Gözne belediyelerini ziyaret ettik, Tarsus'a uğradıktan sonra akşam Mersin'e geldik. Bu yöre geçmişte CHP'nin en kuvvetli olduğu yerlerden biriydi. Bunun izlerini her ilçede, belde de bizi karşılayan coşkulu kalabalıklarda gördük. Ancak, 25 marttaki seçimde eski CHP'lilere hitap eden iki partinin, HP ile SODEP'in ortaya çıkması oyları bölmüş ve sonuçta birçok yerde her ikisi de kaybetmiş. ANAP adayları kazanmıştı. Örneğin, Mersin merkezinde HP adayının 18 bin 307 oyuna karşılık SODEP adayı 24 bin 218 oy almış, ama ANAP adayı ikisinin toplamından daha az olan 40 bin 76 oyla başkanlığı kazanmıştı. Tarsus'ta HP 9743, SODEP 11 bin 994 oy almış ve ANAP 16 bin 566 oyla kazanmıştı. Adana merkezinde HP 19 bin 415, SODEP 78 bin 547 oy almış, ANAP ise 93 bin 985 oyla seçimin galibi olmuştu.

Ertesi gün Mersin'den yola çıktık. Kıyı boyunca uzanan Mezitli, Gülnar, Silifke, Taşucu belediyelerini ziyaret edip akşam gene Adana'ya döndük. Çoğu turistik bölgedeki bu belediyelerin durumu Orta ve Doğu Anadolu'dakilerden farklıydı. Buradaki temel sorun yoksulluk değil, varlıklı insanların kıyılarda yerleşme girişimlerini çevreyi tümüyle bozmadan denetim altına alabilmek, her yeri imara açma baskısına karşı koyabilmekti. Konuştuğumuz belediye başkanları, örgüt üyelerimiz ve yörenin insanları arasında bölgenin doğal güzelliklerini korumak isteyenler vardı. Ancak hem içeriden, hem dışarıdan gelen imar baskısına karşı durabilecek kadar güçlü olup olmadıkları belli değildi. Olmadıklarını da zaman gösterdi. Örgütümüzün yapabileceği, belediye başkanlarının herhangi bir imar yolsuzluğuna karışmamasına dikkat etmekti ve bu görevi de titizlikle yerine getiriyordu. O dönemde iki kıyı kentinde Örgütümüzün önerisi üzerine belediye başkanlarının, yolsuzluğa karıştıkları gerekçesiyle partiden çıkarıldığını biliyorum.

Üçüncü günün programı Toroslar'da Adana'ya 160 km kadar uzaklıkta bulunan Saimbeyli ve ondan da 60 km kuzeydeki Tufanbeyli'yi ziyaret etmekti. Yolda İmamoğlu'nda durduk, Kozan ve Feke'de söyleşiler yaptık. Köylüler bize bu iktidarın kooperatiflerin çalışmasını desteklemediğinden, güçlük çıkardığından yakındı. Bir vatandaş erken seçim olasılığını sordu. İki bakanın hükümetten ayrılmasının bir çatlak izlenimi doğurduğunu, ama henüz böyle bir olasılık görmediğimi söyledim. Bir muhabir, Özal'ın, Tanrıyar'ın istifasını isteme gerekçesini, "Akrabam olduğu için" şeklinde açıkladığını söyleyince ben de "Akrabası olduğunu şimdi mi fark etmiş!" diye takıldım.

6 kasımda, *Hürriyet* gazetesinde bir kamuoyu yoklamasının sonuçları yayımlandı. Buna göre SODEP'in halk desteği 25 marttaki yüzde 23,4 oranına göre biraz yükselerek, yüzde 27,2 olmuştu. ANAP'ın halk desteği ise yüzde 41,5'ten yüzde 37,8'e düşmüştü. Bu sonucu gezilerin faydası görülüyor diye yorumladık.

Hataylıların Sıcak İlgisi

Dördüncü gün doğuya döndük. Hatay'a giderken, yolda Kurtkulağı, Mustafabeyli ve Osmaniye belediyelerini ziyaret ettik. Ceyhan, Kadirli, Dörtyol ilçelerinde durduk ve kısa söyleşiler yaptık. Son durağımız İskenderun belediyesi oldu. Osmaniye ve İskenderun, il büyüklüğünde merkezlerdi ve onlar da bizi coşkuyla karşıladı. Osmaniye Belediye Başkanı İskender Türkmen inşaat mühendisi, İskenderun Belediye Başkanı Abdülkadir Kocabaş ise işadamı. İkisi de ilk defa böyle bir görevde gelmişler ve halka hizmet vermek için uğraşıyorlar. İdeolojiden bağımsız olarak hizmete yönelik yaklaşım gösteren başkanlarla örgüt arasında anlaşmazlıklar çıkabiliyor. Özellikle İskenderun'da böyle bir olasılık sezdim. Gerçekten de sonradan, Kocabaş'ın başarılı çalışmaları sırasında örgütle aralarında çıkan sorunları aşabilmek için zaman zaman genel merkezin karışmasına gereksinme duyuldu.

Beşinci gün erkenden İskenderun'dan yola çıkıp tüm Hatay'ı dolaştıktan sonra akşam Antakya'ya vardık. Hassa, Yeditepe ve Samandağ belediyelerini ziyaret ettik. Kırıkhan, Yayladağ ilçeleriyle Antakya il örgütlerine de uğradık. Kırıkhan'da, babamın eski bir dostu olarak bildiğim, Çankaya'ya evimize geldiği zamanlarda tanımış olduğum Hüseyin Reşa'yı konağında ziyaret ettim. Yıllar önce babamın iktidar döneminde Suriye'den Türkiye'ye göç edip Hatay'da yerleşmiş bir aşiretin reisi, babama çok saygı ve bağlılık duyan bir insandı. Son dönemde ailesinden başka bir partiye geçenler olmuştu. Ama kendisi CHP'nin devamı olarak gördüğü SODEP'e yakınlığını sürdürüyordu. Benimle görüşmekten memnun oldu. Öte yandan parti örgütümüzdeki genç üyelerin ağalara karşı olmak gibi bir ideolojik eğilim yüzünden onunla işbirliği yapmaktan çekindiğini fark ettim.

Akşama doğru vardığımız Samandağ ilçesindeki karşılama, herhalde, bugüne kadarki gezilerde rastladığımız en coşkulu gösteriydi. Daha kente yaklaşırken tepede bizi durduran kadınlar, yörenin âdetince ellerini ağızlarına götürüp bir açıp bir kapayarak çıkardıkları ezgisel seslerle bizi selamladılar. Kolonya şişelerini otomobilin içine, üzerimize silkelediler. Çoluk çocuk büyük bir kalabalıkla kente girdik.

Sevgi gösterileri yapan vatandaşları selamlayarak dolaştık ve belediye başkanlığına geldik. Başkan, hemen elime bir mikrofon tutuşturarak dışarıda bekleyen halka seslenmemi istedi. Herkesi son derece heyecanlı, yerinde duramaz bir halde gördüğüm için yatıştırıcı bir konuşma yaptım. Vatandaşların ilgisine teşekkür ettim. Yanımızdaki gazetecilerin bu davranışımı, "Burada Ecevit olsaydı konuşmasıyla halkın coşkusunu iyice artırırdı. İnönü ise tam tersini yaptı!" şeklinde yorumladığını sonradan öğrendim.

Belediye Başkanı Ganim Canpolat deneyimli bir siyasetçi. İktidar çevrelerinin kendisini fazla solcu bulduğunu, her vesileyle baskı yaptığını, adeta bir yasal hatasını bulmak için beklediğini anlattı. Bu zorluklara aldırmadan görevini yapmaya kararlı olduğu izlenimini alarak oradan ayrıldım. Ertesi gün, Adana'da bir basın toplantısıyla gezi izlenimlerimi özetledim. Otomobille yola çıkıp 9 kasım akşamı Ankara'ya döndük.

Gezi sırasında CHP'ye bağlı vatandaşlar, seçimlerde HP ile SODEP adayları arasında tercih yapmakta zorlandıklarından yakındı ve bu iki partinin ne zaman birleşeceğini sürekli sordu. Ben de basın toplantısında HP'den beklediğimiz yanıtın bir an önce gelmesi gereği üzerinde durdum.

Konya Gezisi

On beş gün aradan sonra 18 kasımda yeni gezilere başladık. Üç gün Konya ilinde dolaşacak, sonra da Batı ve Güney Anadolu'yu kapsayan daha büyük bir geziye çıkacaktık. 17 kasımda Türk Haberler Ajansı muhabiriyle yaptığım konuşmada hükümete çeşitli eleştiriler yönelttim. Turizm bölgesinin ortasındaki Gökova'ya termik santral kurma projesine karşı çıktım. HP'nin enerjik milletvekillerinden Cüneyt Canver'in Anayasa'daki seçmen yaşının 18'e indirilmesi için başlattığı girişime Özal'ın destek verir gibi görünmesinin bir aldatmacadan ibaret olduğunu söyledim. Bu tahminimin doğru olduğu çabuk anlaşıldı. Yalnız Gökova'da santral yapılmasını önleyemedim.

Konya bölgesinde SODEP'li 16 belediye vardı. Üç günde tümünü ziyaret edebilmek için sabah 8.30'dan akşam 20.30'a kadar ara vermeden dolaşmak ve programı hiç aksatmadan, geciktirmeden uygulamak gerekiyordu. Biz de öyle yaptık. Yolumuza çıkıp programda bulunmayan yerlere götürmek isteyenlere hep aynı şeyi söylüyorduk: "Seçimi kazansaydınız size de gelirdik. Bir dahaki sefere kazanın, gelelim!"

İlk gün Yeniceoba, Cihanbeyli, Doğanhisar ve Başköy belediyelerini ziyaret ettik. Kulu, Sarayönü, Kadınhan, Ilgın ilçe örgütlerine uğradık. Ankara'dan

çıktıktan sonra ilk durağımız olan Kulu'nun bir özelliğini geçen defa, seçim kampanyasında öğrenmiştim. Yıllardır İsveç'e işçi, göçmen gönderiyorlar. Bugün Türkiye'de olduğu kadar, hatta belki daha fazla Kululu vatandaşımız İsveç'te yaşıyor ve buradaki yakınlarıyla sürekli haberleşiyor. Kulu'dan sonra vardığımız Cihanbeyli CHP'nin kalelerinden. Geçmişte bir kez buradan ba bamla birlikte geçerken onu büyük gösterilerle karşıladıklarını hatırladım. Örgütümüz bu kez bizi Kulu'ya yaklaşırken karşıladı ve ondan sonra hep birlikte dolaştık.

İl başkanımız Dr. Recai Ersoy, Cumhuriyet ilkelerine bağlı, aynı zamanda Konya'daki yaşamın özelliklerini iyi bilen ve çalışmaktan yılmayan bir insan. O günkü gezinin sonunda bizi ağırladıkları yemekte Konya örgütümüzün üstün niteliklerini gözlemekten mutlu oldum. Öyle anladım ki, başta hekimler olmak üzere bir grup meslek sahibi aydın, Konya'nın son dönemde köktendinci siyasetçilerin egemenliğine girme tehlikesine karşı siyasal planda mücadele etmenin gereğine inanmış ve bu amaçla SODEP'te görev almışlar. O akşam yemekte çeşitli mesleklerden birçok genç uzman, eşleriyle beraber bulunuyorlardı. İl başkanı, yemekteki konuşmasında gezimizi büyük bir dikkatle, tam programa uygun olarak yürüttüğümüzü, SODEP'li her belediyeyi ziyaret amacımızdan hiç sapmadığımızı övgüyle anlattı. Ben de Konya örgütümüzü, hiçbir engel ya da baskıdan yılmadan Cumhuriyet ilkelerine bağlılığını sürdürdüğü için kutladım.

Acı Bir Haber: Evner Ergun'a Yapılan Suikast

O gün çok üzücü bir haber aldık. Viyana'da Birleşmiş Milletler Örgütü'nde çalışan temsilcimiz Yüksek Mimar Evner Ergun bir Ermeni teröristin saldırısına uğramış ve yaşamını yitirmişti. Haberi ilk duyduğumda inanamadım, bir yanlış anlama sandım. Çünkü Evner büyükelçiliğimizde görevli değildi. Birleşmiş Milletler'in Sosyal Kalkınma ve İnsani Sorunlar Merkezi müdür yardımcısı olarak en üst düzeyde görev yapıyor, Ermenilerin de içinde bulunduğu tüm dünya halklarına hizmet ediyordu. Yazık ki gelen bilgi acı olayı doğruladı. Kendine ARA (Devrimci Ermeni Ordusu) adını vermiş bir terörist örgüt bu cinayeti işlediğini, Türkiye'nin dışarıdaki tüm temsilcilerini hedef aldığını bildirdi. Evner'i yakından tanır, çok sever, sayardım. Pırıltılı zekâsı, geniş kültürü, yaşam sevgisi ve erdemli davranışlarıyla öne çıkmış bir insandı. Ankara'da, ABD'de ve Viyana'da ailece görüşme fırsatımız olmuş ve bu görüşmeler hep neşeli bir dostluk havası içinde geçmiş, güzel anılar bırakmıştı. Tam,

insanlığa en iyi hizmeti verebileceği bir dönemde böyle hunharca yaşamdan koparılması insanı isyan ettiren bir haksızlıktı. Bu duygularımı basına aktardım ve tüm insanlığa karşı işlenmiş bu cinayetin faillerini bulmak ve bu terörist örgütleri etkisiz kılmak için devletlerin birlikte hareket etmesini istedim.

Ertesi gün Konya'nın batı ve güney ilçelerini dolaştık. Beyşehir, Seydişehir, Bozkır ilçe örgütlerine uğradık; Kızılören, Çiftliközü, Derbent, İmrendiler, Çağlayan ve Dinek belediyelerini ziyaret edip, gene Konya'ya döndük. Üçüncü gün ise güney ve doğu bölgesinde Karasınır, Yollarbaşı, Yeşildere, Karapınar, Kutören, Ayrancı belediyelerini ziyaret ettik. Karaman ile Ereğli ilçe örgütlerine de uğradık. Konuştuğumuz belediye başkanları arasında beni en çok etkileyen, Karapınar'da Tevfik Çorakçı oldu. Kendine güvenli hali ve hem particilik, hem belediyecilik deneyimiyle yöresine tamamen egemen olduğu izlenimini veriyor, halkının sorunlarını da yalın ve toksözlü bir üslupla dile getiriyordu. Her yerdeki söyleşilerimizde başlıca konumuz üreticinin sorunlarıydı. Köylüler hep, zamlardan ve tarım desteğinin yetersizliğinden yakınıyordu. Ankara'ya dönüş yolunda son durakta bir basın toplantısıyla üreticilerimizin isteklerini dile getirdim. Bir muhabirin, "Yurttaşlarımızın sorunları özetle hangileridir?" sorusunu, "Tarımda çiftçinin desteklenmemesi, işsizlik ve partizanlık" diye yanıtladım. "Erken seçim istiyor musunuz?" sorusuna da, "Henüz zamanı değil" karşılığını verdim.(37)

Gazetelerde 23 kasımda yayımlanan ilginç bir haber, Vural Arıkan'ın kız kardeşi, Edirne Milletvekili Türkân Arıkan'ın Özal tarafından, ANAP'tan çıkarılması isteğiyle disiplin kuruluna verilmesiydi. Ekonomi dalında üniversite doçentliği unvanı da olan Türkân Arıkan sağduyuya ve bilgiye dayanan konuşmalarıyla Parlamento'da kısa zamanda itibar kazanmıştı. Bir süredir ANAP'ın dini siyasete alet eden davranışlarına karşı çıkıyordu. Disiplin kuruluna verilince partisinden ayrıldı ve çağdaş yaşam ilkelerini daha özgürce savunmaya devam etti.

Batı ve Güney Anadolu Gezisi

Altı ili kapsayan en uzun belediye gezimize 24 kasımda, İzmir'den sabah saat 7'de yola çıkarak başladık. İlk hedefimiz Aydın'ın Kuyucak ilçesiydi. Orada, 25 marttaki seçimi kazanmış olan ANAP'lı belediye başkanı kişisel nedenlerle bu görevden ayrılmıştı. Başkanlık için çok yakında yeniden seçim yapılacaktı. Aydın il başkanımız diş hekimi Dr. Nihat Akdemir sonuçtan umutluydu ve o gün Kuyucak'ta bir seçim mitingi düzenlemişti.

---

37) Rafet Genç, "İnönü: Erken Seçim İçin Henüz Zaman Erken", *Cumhuriyet*, 23 kasım 1984.

İzmir'den çıkışımızdan üç saat sonra, Aydın örgütümüzün konvoyu ile birlikte miting zamanına çok az kala Kuyucak'a ulaştık. Yollarda vatandaşları selamlayarak doğru miting alanına gittik. Bu, benim yerel seçimlerden beri katıldığım ilk seçim mitingiydi. Gösterilen ilgiden umutlandık. Adayımız Ali Keskin köy enstitüsü mezunu bir öğretmendi ve seçim şansının yüksek olduğu belliydi. Konuşmamda kendisini övdüm. Kuyucaklıların onu seçmekle hem en iyi belediye hizmetine kavuşmuş, hem de iktidarın yaşamı her gün daha zorlaştıran politikalarına karşı çıkmış olacağını anlatmaya çalıştım.

Kuyucak'tan olumlu izlenimlerle ayrıldım. Aydın örgütümüzün canlılığı ve kararlı tutumu beni ve arkadaşlarımı etkilemişti.

Rahmetli Menderes'in Aydınlı olmasından ötürü Aydın'da CHP etkisinin zayıf olduğunu düşünüyordum. Oysa, gerçek durumun hiç de böyle olmadığını bu gezi sırasında uğradığımız her yerde gördüm. Kuyucak'tan sonraki durağımız Nazilli'de seçimi kazanamamıştık, ama iyice coşkulu bir kapalı salon toplantısı yaptık. Sonra sırasıyla, hepsinde SODEP'li başkanların görev yaptığı Pirlibey, Atça, İncirliova ve Koçarlı belediyelerini ziyaret ettik. Aydın'da bir salon toplantısı ve örgütle yediğimiz akşam yemeğiyle günü tamamladık.

Ertesi gün Germencik, Mursallı, Ortaklar, Sazlıköy belediyelerini ziyaret ettik ve kısa konuşmalardan sonra Söke'ye uğradık. Oradaki vatandaşlarımızın gösterdiği ilgi, SODEP'li belediye başkanı Mehmet Semerci'nin işini bilen tutumu ve açıklamaları hepimize umut verdi. Söke'den sonra Güllübahçe, Sarıkemer, Davutlar ve Kuşadası belediyelerini ziyaret ettik, geceyi Kuşadası'nda geçirdik.

Kuyucak'ta Başarı

Akşam yemeğinde aldığımız bir haber, topluluğumuza neşe kattı. Kuyucak seçimini adayımız büyük farkla kazanmıştı. Hem de iki rakibi ANAP ve DYP adaylarının aldığı oyların toplamı kadar oy alarak. Yemeğin sonuna doğru Ali Keskin, Kuyucak'ın yeni belediye başkanı olarak aramıza katıldı, zaferini coşkuyla kutladık. Genel merkez yetkilileri olarak biz de sonuca adayımız kadar sevinmiştik. Çünkü bu, 25 martta büyük ölçüde ANAP lehine oluşan kamuoyunun bize doğru yön değiştirdiğini gösteren önemli bir işaretti. SODEP'in panellerle ve gezilerle ortaya koyduğu etkinliklerin başarılı olduğunu anlatıyordu. Gerçi daha önce Kütahya'nın bir kasabası olan Gökler'de yerel seçim sonrasındaki ilk başarımızı kazanmıştık. Ama o seçim, kamuoyunda ilgi uyandırmamış, yerel bir gelişme olarak değerlendirilmişti. Bu sefer, iktidar ve muhalefet, genel merkezleriyle kampanyaya katıldığı için, kamuoyu partiler arasında heyecan uyandıran bir yarış izlemiş ve bu yarışta SODEP birinci olmuştu.

Ertesi gün, kendimize güvenimiz ve umutlanınız artmış olarak Muğla'ya doğru gezimize devam ettik. Çamiçi Belediyesi'ni ziyaret ettik. Milas'tan geçip Bodrum'a geldik. İlçe örgütümüzle ve vatandaşlarla söyleşi yaptık. Geriye döndük, Yatağan ve Yeşilyurt belediyelerini ziyaret ettikten sonra Muğla'ya ulaştık ve doğru belediye başkanlığına gittik. Ülkemize önemli hizmetler yapmış CHP'li bir aileden gelen başkan Erman Şahin, Muğla'nın tüm özelliklerini ve gelişme olanaklarını iyi bilen, bu gelişmede öncülük etmeye kararlı bir insan. Hem geniş kapsamlı, hem de ayrıntılara özenli konuşması ve açıklamalarıyla bana tam güven verdi. Parti ile ilişkilerine değer verdiği de görülüyordu. Erman Şahin bu nitelikleriyle belediye başkanlığı döneminde Muğla'da kalıcı başarılar kazandı, daha sonra da Meclis'te ve Bakanlar Kurulu'nda hep olumlu, verimli çalışmalar yapan bir siyasetçi olarak sivrildi.

Yolda, Kuyucak seçimi hakkında düşüncelerimi soran gazetecilere olabildiğince nesnel bir değerlendirme yaptım. "25 martta ANAP'a oy vermiş seçmenlerin çoğunluğunun bu kez SODEP ve DYP'ye oy verdikleri anlaşılıyor; ANAP gerilemiş, hem SODEP, hem DYP ilerlemiştir" dedim.

Muğla'dan çıkarken gezi programında bir değişiklik yaptık. Önce Gökova yakınında hükümetin yeni bir termik santral kurmaya karar verdiği Türkevleri köyüne gittik. Köylüler bizi çiçeklerle karşıladı. Denizinin eşsiz maviliği, ormanının coşkun yeşilliğiyle bir doğa cenneti olarak bilinen bu yöreyi kirletecek bir termik santral yapılmasına karşı olduğumuzu, böyle feci bir yanlışlık yapmaması için hükümeti uyardığımızı söyledim. "Uyanlarımıza karşın yaparlarsa, iktidara gelince bu yanlışı düzeltiriz; kirliliği ortadan kaldırırız" dedim. Gazeteciler, "İktidara gelirseniz, santralı buradan kaldıracak mısınız?" diye sordular. Gene, "Yanlışı düzeltiriz" sözümü tekrar ettim. Bunu nasıl yapacağımızı açıkça söylemedim. Bu dikkatli yanıtımın yerinde olduğu zamanla anlaşıldı. Özal'dan sonra üç başbakan geldi geçti ama santral hâlâ kaldırılamadı. Çıkardığı dumanın az olmasına çalışmakla yetinildi. Türkevleri'nden geri dönüp Ula Belediyesi'ni ziyaret ettik. Sonra gene kıyıya, Köyceğiz'e yöneldik.

Burada şunu belirtmek istiyorum ki, bu gezide geçtiğimiz yörelerin hepsi birbirinden güzel doğa parçalarıydı. Hele Gökova'nın, Köyceğiz çevresinin çarpıcı görünümleri karşısında hayranlığımızı ifade etmek için söz bulamıyorduk. Böyle bir havada geldiğimiz Köyceğiz'in o günlerde bizim için ayrı bir önemi vardı. Kuyucak gibi orada da belediye seçimi yenilenecekti ve aynı başarıyı elde etme umudu hepimizi sarmıştı. Örneğin, gezi sırasında karşılaştığım Deniz Baykal'dan, "Köyceğiz'de de kazanırsak erken seçim olur!" gibi bir değerlendirme duymuştum.

Köyceğiz'de Sürpriz

Ancak, Köyceğiz'de beklemediğimiz bir durumla karşılaştık. Oradaki ilçe örgütümüzün, kendi içindeki anlaşmazlık nedeniyle görevini yapmadığını gördük. Yaklaşan seçim için aday belirleyememişti. Olumsuz durum o kadar açıktı ki örgütle yaptığım söyleşide bu saptamamı onlara da söylemekten kendimi alamadım. "Köyceğiz'inize hayran oldum. Burada yaşamakla şanslısınız. Yalnız burasının güzelliği, görüyorum ki, sizi büyülemiş. Etrafınızı seyretmekten başka bir iş yapmamışsınız. Böyle örgüt yönetimi olmaz. Toparlanıp bir an önce iyi bir aday bulmaksınız" uyarısını yaptım.

Yolumuza devam ederek, aynı derecede güzel kıyı kenti Marmaris'e vardık. Orada belediye başkanlığını kazanmıştık. Başkan Muharrem Elgin kendine güvenen, bilgili ve coşkulu genç bir partilimizdi. Kaymakamla arası düzelmişti. Bize, Marmaris'le ilgili planlarını heyecanla anlattı. O akşam Ergin'in konuğu olduk.

Ertesi gün yolumuza kıyıdan ayrılıp iç bölgelere girerek devam ettik. Çine ve Buldan'dan geçerek Güney belediyesini ziyaret ettik. Üç gün boyunca Denizli'nin ilçelerinde, kasabalarında dolaştık. Sarayköy, Sığma, Süller, Işıklı, Gürpınar, Denizler, Alaattin, Kelekçi, Çameli, Beylerli belediyelerini ziyaret ettik; Çal, Çivril, Acıpayam ilçelerine uğradık. Belediyeler ve ilçelerde söyleşiler, Denizli'de büyük bir kapalı salon toplantısı yaptık. Bu kadar çok belediyede seçim kazandığımız bu ilde güçlü bir CHP desteğinin sürdüğü belliydi. Uğradığımız her yerde kurbanlar kesilerek karşılandık. İl Başkanı Adnan Keskin'in son derece enerjik, particiliği iyi bilen tutumunun bu karşılamalarda önemli payı olduğunu fark ettim. Denizli, kurucu üyemiz olan eski enerji bakanı, CHP'nin ileri gelen siyaset ve devlet adamı Hüdai Oral'ın da memleketiydi. Gezi boyunca bize birçok yararlı bilgi verdi. Yanından geçtiğimiz zengin ovayı sulayan Adıgüzeller Barajı'nın bakanlığı sırasında yapılmış olduğunu öğrendim.

Akşam yemeğinde eski CHP'lilerle birlikte Denizli'nin seçkin insanlarını, işadamlarını, sanayicileri, hukukçuları, eğitimcileri ve gençleri tanıma fırsatı buldum. Kentin önemli bir özelliğini öğrendim. Burada birçok alanda tanık olduğum gelişmeler devletten yardım almadan, doğrudan doğruya Denizlililerin çabalarıyla gerçekleşmiş. Aynı atılımcı ruhu taşıyan gençler benim muhalefet politikamı yeterince sert ve etkili bulmadıklarını söyleyerek eleştirmekten çekinmediler. Öte yandan aynı yemekte bu politikanın o kadar etkisiz olmadığını gösteren bir haber de duyduk. Baklan'ın HP'li belediye başkanının SODEP'e geçtiğini öğrendik.

Burdur'a 30 kasım akşamı vardık ve ertesi sabah belediyeyi ziyaret ettik. Mesleği eczacılık olan Başkan Nurhan Çiftçibaşı kente hizmet etmek isteyen, iyi niyetli, sakin bir insandı. Yalnız tuhaf bir şekilde, partiyle bağlantısını saklamaya çalışan bir tutum içindeydi. Kırklareli'nde de benzer bir durum görmüştük, ama buradaki çok daha ileri düzeydeydi ve il başkanıyla ilişkilerini kopma noktasına getirmişti. Genç ve idealist bir hukukçu olan İl Başkanı İbrahim Şahin, parti ideolojisinden gelen bazı özelliklerin belediye çalışmalarında da görülmesini istiyor, ama belediye başkanı çekingen tutumuyla bu yoldaki isteklere hiç yanıt vermiyordu. Burdurlulara en iyi hizmetin nasıl verilebileceği konusunda çıkan bu anlaşmazlığın daha az hizmet vermekle sonuçlanmaması için ben ve arkadaşlarım her ikisiyle önce ayrı ayrı, sonra birlikte konuşarak verimli bir dayanışma ortamı kurmaya çalıştık. Hizmetin azalmamasını, sanırım, sağladık, ama istediğimiz işbirliğinin oluşmadığı zamanla anlaşıldı. Burdur yöresinde Yeşilova, Güney, Karamanlı, Gölhisar, Kozulca belediyelerini ziyaret ettik. Tefenni'ye uğradık. Geceyi gene Burdur'da geçirdik.

Bu Arada Genel Politikada Neler Oluyor?

Gezi sırasında Ankara'da ilginç gelişmeler oluyor ve yanımızdaki gazeteciler her fırsatta tepkilerimi, yorumlarımı öğrenmek istiyorlardı. Gezilerin önemli bir faydası da buydu. Her gün bir basın toplantısı yapma olanağı sağlıyordu.

Cüneyt Canver'in seçmen yaşını 18'e indirebilmek için Anayasa'yı değiştirme çabaları devam ediyordu. Özal, önce kendisine, "100 imzayı bul, gel, gerisini ben tamamlarım!" diyerek cesaret vermişti. Canver, 102 imza elde ettikten sonra başbakana gittiğinde bu kez Özal, bu kadarı yetmez, biraz daha artıralım" demiş. Gazeteciler bunu bana söylediklerinde, ortaya çıkan bir acayipliğe işaret ettim: "HP genel başkanının imzası yok, demek ki o pek taraftar değil, ama bir grup milletvekili başbakanla görüşerek imza koyuyorlar. Bu gidişle başbakan HP'yi karıştıracak" dedim. Bu sözümden de HP genel başkanı alındı. Hemen ertesi gün, "HP içinde başbakan tarafından ayarlanacak hiç kimse yoktur!" dedi.

Başbakan Özal, bir konuşmasında ANAP'ın alternatifsiz olduğunu gene iddia ederken, "DYP bitti" demiş. Benim görüşüm sorulunca, "Kuyucak seçimi DYP'nin bitmediğini, tam tersine ilerlediğini gösteriyor" diye yanıt verdim. Bu şekilde, başka bir parti için olumlu bir değerlendirme yapmamı yadırgayanlar oldu. Ne yapayım ki, gerçekçilik alışkanlığından kurtulamıyordum.

Vural Arıkan'ın maliye bakanlığı sırasında hazırlanan katma değer vergisi, o ayrıldıktan sonra Meclis'e getirildi ve hızla yasalaştı. Bu konuda fikrim sorulduğunda, "Başlangıçta yaşamı pahalılaştıracak. Sonra iyi uygulama yapılırsa faydası olacak. Ancak bir yıl ertelenseydi daha iyi olurdu" dedim ve ilke olarak vergiye karşı çıkmadım.

Kahve sohbetlerinde hükümetin sosyal ve ekonomik politikalarını sürekli eleştiriyordum. Özellikle üretime ağırlık verilmemesini, insanlarımızı daha çok para işlemlerine özendirmelerine karşı çıkıyordum. Bir yerde, işadamlarının da uygulanan ekonomik politikadan yakındığını belirtirken şunu söyledim: "İşadamları da paralarını vadeli hesaba yatırıyorlarmış. Ben bu işe şaştım. İşadamları ve sanayiciler de parasını faize yatırırsa bu faizleri kim ödeyecek? Nasıl ödenecek?" Ekonomimize o zaman Özal'ın getirdiği bu yanlış eğilim o kadar ileri gitti ki, bugün sanayicilerimizin birçoğunun gelirinin repodan kaynaklandığını öğreniyoruz. Devletin iç ve dış borçları ise her yıl artıyor.

Bu arada 1983 genel seçim kampanyasında çok ilgi ve tartışma uyandırmış olan Boğaziçi Köprüsü'nün satışı, reklamı yapılan şekilde değil, ama gelir ortaklığı biçiminde gerçekleşti. Piyasaya çıkarılan hisse senetlerini vatandaşlar kapıştı. Temelleri çürük olan Özal politikalarının propaganda yönünün güçlü olduğu bir kez daha ortaya çıktı.

Papandreu'nun Hasmane Politikası

Dış politikada hükümeti ve muhalefeti haftalarca işgal eden bir gelişme Yunanistan'ın uluslararası antlaşmalarca silahsız kalması gereken Ege adalarından Limni'yi NATO emrine vererek silahlandırmaya çalışması oldu. NATO savunma düzenine bir katkı gibi gösterilerek Lozan Antlaşması'na aykırı bir hak elde etme yolundaki bu girişime Özal hükümeti ile beraber tüm muhalefet karşı çıktık. Andreas Papandreu başkanlığındaki Yunan hükümetinin bu hareketinin Türkiye'yi hasım gösterme politikasının başlangıcı olduğu ve bu yaklaşımın devam edeceği kısa zamanda anlaşıldı. Türkiye'nin itirazı üzerine konu NATO'da ele alındı, fakat bir anlaşma sağlanamadı. Savunma bakanlarının toplantısında ittifakın kuvvet planı, Türkiye ve Yunanistan bölümleri çıkarılarak onaylandı. Papandreu, Yunan televizyonunda yaptığı konuşmada, Türkiye'ye yönelik politikasını şöyle özetledi: "Kıbrıs sorununa adil bir çözüm bulunmadan, Ege'deki statü Türkiye tarafından kabul edilmeden ve Türkiye Yunanistan'ın egemenlik haklarına göz dikmekten vazgeçmeden Türkiye ile

diyalog kurulamaz." Papandreu bu politikasını tüm iktidarı boyunca yürüttü. Yapay bir düşmanlık havası yaratan bu politika, kuşkusuz, uzun erimde Yunanistan'ın aleyhineydi. Ama kısa erimde, Avrupa Birliği'nden birçok ekonomik katkı sağladı ve Türkiye'yi AB'den uzak tutma amacına yardımcı oldu.

Geziye döneyim. Burdur'dan 2 aralık pazar günü Isparta'ya geçtik. Bu yörede SODEP'li iki belediye vardı, fakat onları ziyaret programa sığdırılamamıştı. Isparta merkezinde bir söyleşi yaptıktan sonra Antalya'ya doğru yola devam ettik. Ağlasun, Korkuteli ve Elmalı'da durup ilçe örgütleriyle görüştükten sonra Akçay Belediyesi'ni ziyaret ettik. Geceyi Kaş'ta geçirdik.

Ertesi günkü yolculuğumuzda gene kıyı boyunca birbirinden güzel yerlerden geçtik. Demre ve Finike'ye uğradık. Turunçova Belediyesi'ni ziyaret ettik. Alanya'ya ve Serik'e de uğradık. Gazipaşa'da Fikret Otyam ve eşini selamladık. Antalya'dan akşama doğru uçakla Ankara'ya döndük. Uçakta gazetecilere, on iki gün boyunca yetmiş yerleşim birimine uğradığımız bu gezinin değerlendirmesini yaparken daha fazla üreticilerin sıkıntılarına değindim. Hükümetin tutumunu şöyle özetledim: "Sayın Özal iki davranışında kararlı gözüküyor: Birincisi, gelir dağılımını bozan temel politikasını sürdürmekte kararlı; ikincisi, her çeşit slogan kullanarak bu politikayı maskelemekte kararlı."[38]

Yoldayken meydana gelen ve bizi sevindiren bir olayla bu gezinin öyküsünü tamamlayayım. Genel başkan yardımcımız Muzaffer Saraç, Ankara İl Başkanı Onur Kumbaracıbaşı'yla birlikte Avusturya ve Almanya'yı içine alan bir Batı Avrupa yolculuğuna çıktı. Avusturya eski başbakanı, ünlü sosyalist lider Bruno Kreisky'nin adını taşıyan bir vakıf tarafından "İnsan Haklan Büyük Hizmet Ödülü"ne layık görülen Muzaffer Saraç, Ödülünü Viyana'da törenle aldı. Vakfın açıkladığı ödül gerekçesi, "Saraç'ın 1980'den itibaren insan haklan, sendikal haklar, demokrasi için gayret göstermesi"ydi.[39] Saraç ve Kumbaracıbaşı, Viyana'dayken Kreisky ve Avusturya Sendikalar Birliği başkanıyla görüştü. Sonra Almanya'ya gittiler ve orada önce Federal Almanya Sendikalar Birliği başkanıyla sonra da eski başbakan ve Sosyalist Enternasyonal başkanı Willy Brandt ile görüştüler. Bu temaslar SODEP'in Avusturya ve Almanya'da tanınmasına büyük katkıda bulundu ve benim daha sonra çıktığım Batı Avrupa gezisinin yolunu açtı.

---

38) Barış Kuclar, "İnönü, 12 Günde 4 000 km Dolaştı", *Cumhuriyet*, 6 aralık 1994.
39) *Hürriyet*, 6 eylül 1984.

Eskişehir, Kütahya, Bursa, Çanakkale Gezisi

Yeni bir geziye başlamadan önce Ankara'da genel merkezde çalışmak gerekiyordu. MKYK toplantısını, gezilerin havasını yansıtan bir iyimserlik içinde yaptık. Söz alan her üye belediye ziyaretlerini övdü, bu etkinliğin her gün basında yer alan ilginç haber ve resimlerle partimizin itibarını artırdığını belirtti. Bizim itibarımız artarken rakip partilerden HP kendi içinde genel başkanlık mücadelesiyle ikiye bölünmüş, dışa dönük etkinliği çok azalmıştı. DSP ise bir türlü kurulamıyordu. Kız kardeşim anlattı, Adalet Partisi'nin ünlü siyasetçilerinden Nuri Bayar bir toplantıda kardeşimi görmüş ve benim için, "Çok iyi yapıyor, siyasette dolaşan kazanır!" demiş. O zaman hatırladım. Demokrat Parti'nin kuruluşunda Celal Bayar ile Adnan Menderes bütün yurdu adım adım dolaşarak partilerini kabul ettirmiş ve iktidar yolunu açmışlardı. Daha sonra Kasım Gülek de tek başına yaptığı yurt gezileriyle CHP örgütünü canlandırmıştı. Öte yandan benim gezilerimin değişik bir tarafı vardı. Bunlar yalnız muhalefet için yapılmıyordu. Belediye başkanlarımızın çalışmalarını yerinde gözleyerek örgütümüze ve genel merkeze bir ölçüde iktidar deneyimi de kazandırıyorduk.

Parlamento dışında bırakılmış olmamıza karşın Meclis çalışmalarını yakından izlediğimizi demeçler vererek göstermeye çalışıyordum. Meclis'in 7 aralıkta kabul ettiği "Kamulaştırma" yasası ile "Toprak Reformu" yasalarının uygulama olanağı bulunmadığını, sırf Anayasa emrini yerine getirmek için çıkarıldığını belirttim. Yeni iktidara gelmiş Özal, o zaman Anayasa'yı açıkça ihlal ediyor gibi görünmekten kaçınıyor ve görünüşü kurtaran bir oyun oynuyordu. İktidarı kuvvetlendikten sonra, "Anayasa'yı bir kere ihlal etmekten bir şey çıkmaz" diyebildiğini gördük. Ama her iki tutumun da ortak yanı, aklındaki projeyi kayıtsız şartsız uygulama isteğiydi.

Meclis'te onaylanan 1985 bütçesini de bir basın toplantısı yaparak ayrıntılı biçimde eleştirdim. Devleti şirket gibi, Maliye ve Hazine'yi bankerlik gibi gören politikasıyla Özal'ın, bütçenin yapısını giderek değiştirdiğini vurguladım. Çeşitli şekillerde gerçekleşen borçlanmalarla gelecekteki iktidarların gelirine el konduğuna işaret ettim. Sağlık Bakanlığı ile Millî Eğitim Bakanlığı bütçelerinin paylarının düşürülmüş olmasına itiraz ettim. Benzer eleştiriler Meclis'teki muhalefet partileri tarafından da yapıldı ama Özal'ın borçlanmaya dayanan ve bugün de kurtulamadığımız politikasını yürürlüğe koymasını kimse engelleyemedi.

Doğru Yol Partisi Ankara'da "2. Büyük istişare Toplantısı"nı yaptı. Türkiye'nin her tarafından gelmiş partililerin katılımıyla canlı, coşkulu bir gösteri haline dönüşen bu toplantıyla DYP de, demokrasiye sahip çıktığını ve iktidar yolunda yürüdüğünü göstermek istiyordu. Basınımız da toplantıyı böyle yorumladı.

Bir Uçtan Öbür Uca Eskişehir Yollarında

Ankara'dan 17 aralık sabahı otomobilimizle Eskişehir'e doğru yola çıkarak yeni gezimize başladık. Kış koşullarına aldırmadan dört ilde on yedi belediye ziyaret edecektik. Önce Sivrihisar'da, sonra Mahmudiye'de durup örgütler ve vatandaşlarla söyleştik. Mahmudiye'ye bağlı İsmetpaşa köyüne de uğradık. Bu köy Atatürk döneminde, babamın başbakanlığı sırasında Bulgaristan'dan gelen göçmenlerce kurulmuştu. Aralarında büyükannemin Razgradlı yakın akrabaları da vardı. Bugün Topçu ailesi olarak köyde yaşayan torunlarını görüp konuşmaktan onlar da, ben de sevinç duyduk.

İsmetpaşa köyünden ayrıldık, Çifteler ilçesine uğradık ve sonra SODEP'li belediyesi olan Han bucağına yöneldik. Bu arada kar bastırmıştı. Konvoyumuzdaki arabaların daha fazla ilerleyemeyeceği anlaşıldı. Bizim otomobilin zincirleri olduğu için zorlukla da olsa gidebiliyorduk. Yolumuza devam ettik. Han Belediyesi'ni ziyaret ettikten sonra aynı yoldan döndük, Seyitgazi ilçesine uğradık ve arkasından programdaki en uzak yer olan Kırka beldesine yöneldik. Bu arada karın getirdiği zorluklar gecikmelere neden olmuştu ve akşam Eskişehir'de düzenlenen kapalı salon toplantısına zamanında yetişemeyeceğimiz anlaşılmıştı. Bunu görünce Cezmi Kartay'ın Kırka'ya uğramadan doğru Eskişehir'e gitmesini ve toplantıda bizler ulaşana kadar konuşmasını kararlaştırdık.

Geç de olsa, sonunda Kırka'ya varmamız orada bizi bekleyenleri sevindirdi. Büyük yollardan uzakta kalmış bu maden bölgesinin emekçileriyle ve belediye başkanıyla içtenlikli bir söyleşi yaptık. Dönerken merkeze bağlı Çukurhisar Belediyesi'ni de ziyaret ettik. Böylece programı tamamlayarak Eskişehir'e ulaştığımızda Kartay'ı kapalı salon toplantısında iki saattir konuşurken bulduk. Daha doğrusu Kartay bir saatten fazla konuştuktan sonra, hâlâ gelmediğimizi görünce, toplantıyı her isteyenin söz aldığı bir açık oturuma dönüştürmüş ve bu sayede iki saat topluluğu orada tutabilmiş. Bu kadar zaman bizden ilgilerini esirgemeyen Eskişehirlilere candan teşekkür ettim.

Kütahya'daki Başarının Sırrı

Ertesi günü Kütahya ilinde geçirdik. Önce il örgütüyle bir toplantı yaptık. Kütahya merkezinde ve ilçelerin çoğunda aldığımız oy oranı düşüktü. Ancak Gediz yöresinde linyit madenlerinin bulunduğu bölgede birkaç belediye başkanlığı kazanmıştık. Bu başarıda bölgede maden işletmekte olan eski CHP'li işadamı Nizamettin Çoban'ın büyük payı vardı. İnanmış bir sosyal demokrat olan Çoban, maden işçilerine ve tüm yöre halkına sağladığı iş olanaklarına ek olarak insancıl davranışlanyla da SODEP'in itibarını artırmıştı. Kütahya il başkanımız da bunu fark ettiği için, hiç kıskançlık göstermeden, Çoban'ın siyasal çabalarını destekliyordu. Bu iyi ilişkiler sayesinde Kütahya gezisi bizde tahminimizin üstünde memnunluk yarattı. Çavdarhisar, Akçaalan, Gökler, Gürlek ve Beyce'yi kapsayan beş SODEP'li belediyeyi ziyaret ettik, vatandaşlarla söyleştik. Bir yurttaş, "Başbakan köprüden başladı. Bütün devlet mallanın sıraladı. Siz iktidara gelince bu satışları sürdürecek misiniz?" diye sordu. Ben de, "Yok yok, iktidara gelince yeni eserler yapmak lazım. Bu hükümet gibi, bunları yapmayınca hazır yemek ne devlet adamına yaraşır, ne de partimize yakışır!" dedim.(40) Gökler kasabasında işçilerle konuşurken de, hükümetin işçi haklarını kabul etmeme nedeni olarak Anayasa'yı göstermesini eleştirdim.

"Başbakan istese bu Anayasa çerçevesinde pekâla işçilere haklar verebilir. İcraatının sorumluluğunu yüklensin. Anayasa'ya kabahat bulmasın" dedim.

Üçüncü gün Bursa yolundaydık. İnegöl ilçesinde durduk ve sonra devam ederek Yenişehir ve İznik belediyelerini ziyaret ettik. Her iki yerde yetenekli başkanlarla tanışmak, verimli çalışmalarını görmek hepimizi memnun etti. İznik Belediye Başkanı Erdoğan Savaş, bende, particilikten hoşlanmayan, hizmeti seven, becerikli bir yönetici izlenimi bıraktı. İlginç bir sorusunu unutmadım: "Bu belediye gezileriniz her bakımdan çok yararlı oluyor. Bunu nasıl akıl ettiniz?.." demişti.

İznik'ten sonra Orhangazi ve Gemlik ilçe örgütleriyle toplantılar yaptık. Akçalar Belediyesi'ni ziyaret ettik. Akşam Bursa'da örgüt yemeğindeydik. Gemlik ilçe başkanı, kentlerinin iyi tanıdığı eczacı Erkan Mutman, bu gezilerde birçok yerde gördüğüm ilçe başkanları gibi, partiye bağlı ve yöresine hizmet için çırpınan bir insandı. Seçimi kazanamadıkları için çok üzgündü. Daha sonraları Gemlik'e gitme fırsatı bulduğumda onunla faydalı görüşmeler yaptık. Yazık ki; seçim konusundaki şansızlığı bir türlü geçmedi. Buna karşılık kardeşi Atila Mutman daha şanslı çıktı. Önce SHP'den sonra DSP'den İzmir milletvekili oldu.

---

40) Barış Kudar, "İnönü: Özal Sıkıştığı Zaman Hataları Anayasa'ya Yüklüyor", *Cumhuriyet*, 19 aralık 1984.

Çanakkale'nin Heyecanlı Partililerine Selam

Dördüncü günkü hedefimiz Çanakkale yöresiydi. Önce Karacabey ilçesine uğradık. Burası, babamın at merakı dolayısıyla bildiğim ünlü at yetiştirme merkezi Karacabey Harası'nın bulunduğu yerdi. Ama haraya gitmeye vaktimiz yoktu. Gönen yoluna girdik ve iki saat sonra Pazarbey'de belediyeyi ziyaret ettik. Arkasından sırasıyla Yenice, Çan, Biga ilçelerine uğradık. SODEP'li Çardak ve Umurbey belediyelerini ziyaretten sonra akşam Çanakkale'deki salon toplantısına yetiştik. Tüm yol boyunca bizimle beraber dolaşan örgütümüzün çoşkusu, hem toplantıya, hem akşam yemeğine katılan hanımların ilgisi bizi çok umutlandırdı. Bu canlılığın sağlanmasında önemli katkısı bulunan il başkanımız İsmail Özey'i kutladım.

Beşinci gün erkenden Ege kıyısında Odun İskelesi denen yere gittik ve bir motorla Bozcaada'ya geçtik. Orada Belediye Başkanı Mehmet Kürşat'la görüştüm ve çalışmaları hakkında bilgi aldım. Kaymakamla aralarında bir anlaşmazlık çıkmıştı. Bu nedenle sinema salonunda konuşurken "Devletimiz halkın seçtiği belediye başkanının yanında olmalıdır. İlişkiler yasalar içinde yürütülmelidir" uyarısını yaptım. Aynı zamanda anlaşmazlığın ortadan kalkması için ilçe başkanımızın ve örgütümüzün yardımcı olmasını istedim.

Bozcaada'dan o günlerde tek ulaşım aracı olan küçük motorla dönerken, yükselen dalgalar bizi epey sallıyordu. Ben dalgalara bakmadan gazetecilerle konuşuyor, hükümet icraatından doğan huzursuzluğun ANAP grubuna yansıdığını anlatmaya çalışıyordum. Sözlerimin o anda, gazeteciler de fırtınanın yol açtığı kaygıları unutturmak gibi bir yararı da oldu.

Karaya çıkınca yola devam ettik ve Ezine Belediyesi'ne ulaştık. SODEP'li başkan Elibol, hem anlattığı icraatıyla, hem bizi deniz kenarında bir sofrada ağırlamasıyla hoş saatler geçirtti. Son olarak Ayvacık ilçesini ve Bayramiç Belediyesi'ni ziyaret ederek bu geziyi tamamladık ve geceyi geçirmek için Muğla'ya geldik. Ertesi gün öğleden sonra Köyceğiz'de seçim mitingimiz vardı.

Köyceğiz'de, 25 martta seçilen DYP'li belediye başkanının yaşamını yitirmesi üzerine 23 aralıkta yeniden seçim yapılacağından söz etmiştim. Oradan geçerken örgütümüzün dağınıklığını görünce genel merkezden bir arkadaşımızı, genel sekreter yardımcımız Nail Gürman'ı seçim hazırlıklarını yürütmekle görevlendirmiştik. Geç harekete geçmiş olmamız önemli bir handikaptı. Gene de Gürman'ın ve örgütümüzün toparlanma çabaları, adayımız tarım teknisyeni Mehmet Cengiz'in dürüst, hizmet seven kişiliği ve partimizin hızla yükselen itibarı sayesinde seçimde kazanma şansını yakaladığımızı umuyorduk. Aslında, adaylardan en şanslı görünen DYP'ninkiydi. Köyceğiz'in iyi yetişmiş bir evladı,

Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun bir yöneticiydi. Üç aydır belediye başkan vekili olarak görev yapmış ve bazı olumlu icraatla kendini göstermişti.

Köyceğiz Seçimi ve Sonrası

Muğla'dan ve öteki komşu illerden gelen partililerin oluşturduğu büyük bir konvoyla 22 aralık cumartesi günü öğleden sonra Köyceğiz'e geldik. Alkışlar, karşılıklı selamlaşmalarla kenti dolaştık ve tam saatinde, 15.30'da miting alanına vardık. Mevsim kış olmasına karşın çok güzel bir hava vardı. Kuzeydeki tepelerin mora, kırmızıya çalan değişik renkli bitki örtüsü tüm yaşamımda gördüğüm en hoş manzaralardan birini oluşturuyordu. O kadar ki, konuşmama başlarken Köyceğiz'de yaşayanlara gıpta ettiğimi söylemekten kendimi alamadım. Kaybettiğimiz başkanı saygıyla anarken bize bu eşsiz güzellikleri görme fırsatı veren Köyceğizlilere teşekkür ettim. Konuşmam sık sık alkışlanıyordu. Ama alkışlayanların birçoğu dışarıdan konvoyumuzla gelmiş partililerimizdi. Kuyucak'taki seçimden sonra önem kazanan Köyceğiz'e her parti öyle çok üye getirmişti ki Köyceğizli seçmenleri görmek zorlaşmış ve etrafa bakarak bir seçim tahmini yapma olanağı ortadan kalkmıştı. Cumartesi günü yapılan mitinglerde benden başka DYP Genel Başkanı Yıldırım Avcı, HP Genel Başkam Necdet Calp ile ANAP'tan birkaç bakan da konuştu.

Mitingden sonra hemen ayrıldık ve doğru Bursa'ya gittik. Orada, il örgütümüzün düzenlediği bir yemeğe katılacaktık. Bursa'ya vardığımızda seçim sonucunu öğrendim: Kaybetmiştik. DYP adayı 1029 oyla kazanmış, ANAP 972 oyla ikinci olmuştu. Biz 501 oyla üçüncü olmuştuk. HP ise ancak 32 oy almıştı. Sonuç, asıl yarışın DYP ile ANAP arasında geçtiğini gösteriyordu. Makul olarak beklenen de buydu. Kuyucak zaferi bize gerçekdışı umutlar getirmişti. Köyceğiz yenilgisi umutlarımızı tekrar gerçeklik sınırına çekti. Bu arada HP'nin adeta silinmiş olması, Calp aleyhindeki örgütlenmeyi hızlandırdı.

Seçimden sonra, kazanan DYP adayı Orhan Köroğlu basına verdiği demecinde ilginç bir değerlendirme yaptı. "Ben politikaya yabancı bir insanım, ama şunu söyleyeyim. Bu bir genel seçim olsaydı, solun alacağı oylar çok farklı olurdu" dedi.[41] Babanın ölümünün 11. yılında, 25 aralıkta, Anıtkabir'de bir devlet töreni düzenlendi. Biz de aile olarak katıldık. Annem, özel defterе, duygularını her zamanki sade üslubuyla yazdı. Hem SODEP'liler hem HP'liler Ankara'da ve İstanbul'da anma törenlerine katıldı.

Evren'in bilimsel özerklik konusundaki yanıltıcı sözlerini yanıtlayan demecim 28 aralıkta yayımlandı. Öyküm de böylece önceki bölümde başladığım noktaya gelmiş oldu.

---

41) Hakan Kara, "Köyceğiz Belediye Başkanı", *Cumhuriyet*, 27 aralık 1984.

III.
SODEP Muhalefetin Bayrağı Oluyor

Yeni Yıla Girerken Durum

Katma değer vergisinin yürürlüğe girmesi

Katma değer vergisinin yürürlüğe girmesi 1985 yılının ilk gününde gazetelerin en önemli haberiydi. Bu yeni verginin kabulü iktidar için önemli bir başarıydı. Gerçi yöntemi iyice anlaşılmadan uygulamaya geçildiğinden başlangıçta birçok karışıklık çıkması beklenebilirdi. Ben de basın toplantılarında bu kadar acele edilmesini eleştirdim. Ama, daha önce de söylediğim gibi, ilkesine karşı çıkmadım. Hemen bütün uygar ülkelerde bulunan ve herkesten yapılan masrafa göre alındığı için gelir dağılımını bozmayan bir vergiydi.

Yılbaşındaki gazetelerde muhalefet partilerinin yeni yıldaki beklentileri ve karşılaşacağı zorluklarla ilgili yorumlar da var. Parlamento'daki partiler, HP ile MDP kongrelerini yapmaya girişiyorlar. Her ikisi için büyük kongre yaşamsal önem taşıyor. Genel başkanların değiştirilmesi ve partilere eskisinden farklı doğrultular verilmesi olasılığı beliriyor. Parlamento dışındaki SODEP, DYP ve RP sözcüleri ise, Parlamento'da bulunan partiler gibi devletten ödenek alamamaktan yakınıyorlar. Üç partinin genel seçimlere katılması haksız yere önlenince doğan bu adaletsizlik hâlâ giderilmedi. Gerçi devletten elde edilen gelir partilerin gelişmesini sağlayan başlıca etken değil. Ne bu gelirin varlığı tek başına partinin halk katında itibarını artırıyor, ne de yokluğu yüksek bir itibarı aşağı düşürüyor. Ancak bir partiye ödenek verip başkasına vermemek kabul edilemeyecek bir adaletsizlik yaratıyor.

Cumhuriyet'in 2 ocak 1985 tarihli sayısında beni şaşırtan bir gülmece yazısı gördüm. Yazının başlığı "Türkiye'de Atom Çalışmaları" ve yazan "Erdal İnönü". Yazıyı sütununa alan Yalçın Pekşen benim gülmece yazarlığımı övmüş. Okurken ben de çok güldüm. Ancak yazıyı ben yazmamıştım. 1954 yılında üniversitelerimizde yapılan atom ve çekirdek fiziği araştırmaları hakkında kamuoyuna bir fikir vermek için *Ulus* gazetesinde bir makalem yayımlanmıştı. O zaman bu makaleden esinlenen bir gülmece yazan *Akbaba* dergisinde aynı başlık altında yukarıda sözünü ettiğim alaylı yazıyı yayımlamış. Aradan epey zaman geçtiği için Yalçın Pekşen o eğlenceli yazıyı benim yazdığımı sanmış. Durumu benden öğrendi ve daha sonra çıkan bir yazısında gerçeği okurlarına duyurdu. Gülmece yazarlığım da çabucak kayboldu.

Rüşvet Olayı

Hükümet 5 ocakta bir skandalla sarsıldı. Önce öğle saatlerinde Devlet Bakanı İsmail Özdağlar'ın görevinden istifa ettiği, ondan boşalan yere Enerji ve Tabiî Kaynaklar Bakanı Cemal Büyükbaş'ın, Büyükbaş'tan boşalan yere Devlet Bakanı Sudi Türer'in, Türel'den boşalan yere de ANAP'lı İstanbul Milletvekili Tınaz Titiz'in atandıkları bildirildi. Söylendiğine göre, 3 ocaktaki Bakanlar Kurulu toplantısında çıkan bir tartışmanın etkisiyle Özdağlar gece bir kalp spazmı geçirmiş, ertesi gün istifa etmiş ve bu yüzden kabinede yeni bir düzenleme yapılmıştı. Ancak 5 ocak akşamı saat 11 'de TRT'nin okuduğu bir Başbakanlık duyurusu olaya bambaşka bir boyut getirdi. Başbakanlık, "Devlet eski bakanı İsmail Özdağlar ile ilgili olarak ciddi bulunan bir yolsuzluk iddiası, kanunî gereği yapılmak üzere Adalet Bakanlığı'na intikal ettirilmiştir. Kamuoyuna duyurulur" diyordu. Bu duyurunun arkasından gece ANAP genel merkezinde toplanan kırk kadar milletvekili TBMM Başkanlığı'na verilmek üzere bir soruşturma önergesi hazırladılar.

Ertesi gün Meclis'e verilen önergede Özdağlar'ın, UM Deniz Taşımacılık firmasından 50 milyon lirayı bulan bir rüşvet istemekle suçlandığı duyuldu. Bu haber benim için daha da şaşırtıcıydı. UM firmasının sahibi Uğur Mengenecioğlu'nu bacanağım olduğu için iyi tanıyordum. Kayınpederim Ali Sohtorik'in kurduğu bir petrol bayiliği firmasının yöneticisi olarak iş yaşamına girmiş, kısa sürede bağımsızlığını ilan etmiş ve ondan sonra sırf kendi çabası, cüretkârlığa varan cesareti ve uzak görüşlülüğü sayesinde birkaç yıl içinde bu küçük firmayı en çok vergi veren şirketlerden biri haline getirdiği gibi, kazancını akıllı yatırımlara dönüştürerek dünyanın en büyük tankerlerini işleten bir deniz taşımacılık firmasına sahip olmuştu. Küçük firmasını yönettiği

günlerde konuştuğumuzda bana hep, düşündüğü özgün ve iddialı projeleri anlatırdı. Bu tutumuna bakarak bir arkadaşıma, Uğur herhalde bir gün Türkiye'nin Onassis'i olacak, demiştim. Nitekim oldu. Bu başarısını da yalnızca kendi iradesi, çalışması ve özgüvenine borçluydu. Özdağlar'la ilişkileri konusunda bir bilgim yoktu. Zaten uzun bir süredir görüşme fırsatı bulamamıştım. Ancak yaptığı işlerin hep öncü karakterde ve ülkemiz için çok önemli olduğuna inandığı için, devlet organlarının da, projelerinin gerçekleşmesine destek vermesini beklediğini biliyordum. Bu nedenle, hakkı olduğuna inandığı bir hizmeti almak için bir bakana rüşvet vermeyi hiçbir şekilde düşünmeyeceğinden ve böyle bir öneri gelirse kabul etmeyeceğinden emindim. Olayın nasıl meydana geldiği ancak daha sonraki açıklamalarla anlaşıldı.

Doğu Karadeniz ve Kuzeydoğu Anadolu Gezisi

Yerel yönetim ekibimiz ve İbrahim Önen'le birlikte, 7 ocakta Samsun'a doğru sekizinci belediye gezimize başladık. Dokuz ili kapsayacak gezide otuz beş belediyeyi ziyaret edecektik. SODEP'li başkanların görev yaptığı üç il belediyesini de içine aldığı için gezinin özel önemi vardı. Ayrıca beklenmedik iç politika olayları gezi boyunca basının ilgisini hep canlı tuttu.

Gazetecilerin ısrarı üzerine Çorum çıkışında bir lokantada durduk. Çay içerken, Özdağlar olayı hakkında ne düşündüğümü sordular. Henüz hiçbir somut bilgim olmadığını söyledim. Yalnız, "15 ocak sabahında Özdağlar'ın istifa ettiğini bildirmekle yetinilmişken, aynı günün akşamında başbakan tarafından ciddi bir yolsuzlukla suçlanması ve ANAP milletvekillerinin derhal soruşturma istemeleri şunu gösteriyor" diyerek ekledim: "Demek ki, yolsuzluk olayı önce örtbas edilmek istenmiş, fakat saklı tutulamayacağı anlaşılmış ve bunun üzerine, yolsuzluk yapıldığını başkalarından önce kamuoyuna duyurmak için telaş edilmiş." Bu bakımdan olayın, Özal'ın iddia ettiği gibi, hükümeti güçlendirmediğini, tam tersine iyice yaraladığını ve hep övdükleri denetimden uzak, iş bitirici iktidar yaklaşımının sakıncalarını açıkça gösterdiğini vurguladım.[42]

Dört saatlik otomobil yolculuğundan sonra Samsun'dan önceki ilk durağımız olan Havza'ya vardık. Samsun il başkanımız Dr. Cemal Altay ve Havza ilçe başkanımızla birlikte gelmiş olan kalabalık, heyecanlı bir partili grubu bizi karşıladı. Atatürk'ün 19 mayıs 1919'da ayak bastığı Samsun'dan sonra ilk kaldığı yer olarak ün yapmış Havza'nın SODEP'li belediye başkanı Ünal Saatoğlu bizi şehirde dolaştırdı, yeni ortaya çıkardıkları bir sıcak su kaynağını

42) Celal Başlangıç, "İnönü: Hükümet Adamakıllı Yaralandı", *Cumhuriyet*, 8 ocak 1985.

kıvançla gösterdi ve bu kaynaktan en iyi yararlanma yolunu aradıklarını söyledi. Başkanı dinlerken, uzmanların Türkiye'nin jeotermal enerji bakımından zengin bir ülke olduğunu hep söylediklerini hatırladım. Hâlâ bu kaynağı iyice değerlendirmemiş olduğumuzu düşündüm.

Belediye başkanının konuğu olarak Havza'da öğle yemeğimizi yedik ve yola koyulduk. Kavak ve Bafra'da ilçe örgütlerine uğradık. Kavaklıları yeni öğrendiğim bir özellikleri için kutladım. Dünyada eşi az bulunur bir sporcu olan ünlü güreşçimiz Yaşar Doğu'nun memleketi Kavak'mış. Kolay ve Yakakent belediyelerini ziyaret ettik. Akşama doğru Samsun'a geldik. Samsun'da belediye seçimini kaybetmiştik, ama söyleşi sırasında bize gösterilen ilginin azalmadığını gördüm. ANAP'ın 33 bin 526 oyuna karşılık 27 bin 985 oy almıştık. Partili hanımların çalışmaları ayrıca umut vericiydi.

Ertesi gün hedefimiz Ordu iliydi. Kıyı boyunca ilerledik, Çarşamba'ya uğradık, Terme, Çaybaşı ve Bolaman belediyelerini ziyaret ettik. Ünye ve Fatsa'da söyleşiler yaptık. Son olarak Perşembe'ye uğradıktan sonra Ordu ya vardık ve doğru Belediye'ye gittik. Başkan Kâzım Türkmen deneyimli bir siyaset ve hizmet insanı.

Orduluların sevgi ve saygısını kazanmış. Kentin geleneği sosyal demokrasiden yana olmak. Bu yüzden iktidarın soldan korkan çevrelerince hâlâ kuşkuyla izlenen bir yöre sayılıyor.

Ordu ilinde ikinci günümüzde kıyıdan uzaklaşıp içerideki yaylalara çıkacaktık. Sabah otelde bir basın toplantısı yaptım. İki gündür Özdağlar olayıyla ilgili açıklamalar yayımlanmış, yolsuzluğun şekli az çok ortaya çıkmış, Meclis'te soruşturma önergesi oybirliğiyle kabul edilmişti. Anlaşıldığına göre, Bakan Özdağlar, UM firmasına petrol taşıma işini vermek için firma sahibinden milyonlarca liralık bir rüşvet istemiş. Bu isteğe kızan Mengenecioğlu, durumu Özal'ın başdanışmanlığını yapan Adnan Kahveci'ye bildirmiş. O da belki Özal'la konuştuktan sonra, böyle bir yolsuzluğun belgelenmesi gerekeceğini düşünerek Mengenecioğlu'na bir teyp vermiş ve teypteki konuşmaların Özal tarafından dinlenmesi Özdağlar'ın suçüstü yakalanması sonucunu doğurmuş. Bu açıklama bana inandırıcı göründü. Çünkü Mengenecioğlu'nun özgüvenli kişiliği ve karakteri, onu kendisinden rüşvet istemeye kalkan bir bakana ders vermeye götürebilirdi. Gazetecilere Mengenecioğlu'nun yakın hısmım olduğunu, ancak bu olay hakkında bilgim olmadığını söyledim ve yolsuzluk olayının iyice meydana çıkarılmasını beklediğimizi tekrar ederken, Özal'ın bu rüşvet girişimini belgelemek için, devletin müfettişlerine görev verecek yerde özel danışmanına başvurmasını eleştirdim.

Basın toplantısında Ordu İl Başkanı Osman Memecan'dan öğrendiğim, yerel yönetimlerle ilgili başka bir usulsüzlük olayını anlattım: "Aybastı ilçesinin ANAP'lı belediye başkanı, iki ay kadar önce Sıkıyönetim Mahkemesi'nce 20 yıl hapse mahkûm edilmiştir. Suçu, çete kurarak solcu bildiklerini öldürmeye girişmek! Yasaya göre böyle bir mahkûmiyete uğrayan kişinin belediye başkanlığı düşer ve yeniden seçime gidilir. Oysa aradan iki ay geçmesine karşın hâlâ seçime gidilmedi. Hüküm giymiş başkan da bulunup tutuklanamadı. Yalnız bu sırada belediye meclisinin SODEP'li üyelerine çeşitli baskılar yapılarak konunun mecliste görüşülmesi engellendi. SODEP'li üyelerin biri gözaltına alındı. Bunun üzerine SODEP'li beş üyenin dördü istifa etti. Bütün bu gelişmelerin demokrasinin temel ilkelerine aykırı olduğu açıktır. Durumu yasalara uygun hale getirmek için devlet organlarını göreve çağırıyorum" diyerek sözlerimi bitirdim ve örgütün sağladığı arabaları bölüşerek Ordu'nun birbirinden güzel yaylalarına doğru hep birlikte tırmanmaya başladık.

Mesudiye, Düzyayla, Gölköy, Işıktepe, Alankent ve Gülyalı belediyelerini ziyaret ettik. Ulubey ilçe örgütüne uğradık, ilk kez geldiğim bu yörenin çarpıcı doğal görünümleri kadar insanlarının cana yakınlığına ve konukseverliğine hayran oldum. Mesudiye özellikle ilginçti. Memduh Ekşi, Oktay Ekşi gibi tanınmış siyasetçi ve yazarlar yetiştirmiş bu şirin dağ kasabasında, yöresini iyi temsil eden Belediye Başkanı Ahmet Yılmaz'la tanıştık. Orada iken iktidar çevrelerinin güvenlik kaygısını açığa vuran bir sahneye tanık olduk. Belediye'den çıkmış, arkadaşlarımızla beraber yürüyor, dükkân sahiplerini selamlıyordum. Kasaba halkının gözü üzerimizdeydi. Birden hepimizin dikkatini çeken başka bir olay oldu. Yolun yukarısındaki karakoldan çıkan bir grup jandarma eri muntazam adımlarla yürüyüşe geçti. Yanımızdan geçip aşağıya doğru ilerlediler. Anlaşılan, Mesudiye'nin güvenliğinden sorumlu kişiler, bizim gelişimizin doğurduğu siyaset coşkusunun fazla sürmemesi için vatandaşları uyarmak istemişti. Birbirimize bakarak gülümsemekle yetindik. Normal bir demokrasi rahatlığının yöreye gelmesi için biraz daha beklemek gerektiği belli oluyordu.

Gülyalı Belediyesi'ndeki söyleşiden sonra doğuya doğru yolumuza devam ettik. Piraziz'den geçip Giresun'a vardık. İl örgütümüzle görüştük, akşam yemeğinde konukları olduk. Geceyi otelde geçirdik ama orada da örgütümüzün konuğu oldum demem doğru olmaz. Çünkü tüm gezilerimde kaldığım otellerin parasını ödemeye özen gösterdim. Bunu gerçekleştirmenin kolay olmadığını da söyleyeyim. Otel yöneticileri il başkanlarımızdan talimat aldıklarını itiraf etmeden paramı hep geri çevirmeye çalıştılar. Ben de her seferinde kavga ederek paramı kabul ettirdim.

Giresun'dan çıkışta önce biraz geriye doğru yol alıp Bulancak'a geldik. Coşkuyla karşılandığımız bu güzel kıyı kentinin iyi yönetilen ve halktan destek gören bir belediyeye sahip olduğu hemen fark ediliyordu. Başkan Öner Eriş'i kutladım. Sonraki yıllarda da Bulancak'a uğrama fırsatı buldum ve her seferinde beni etkileyen atılımlar, başarılar gördüm. Anılarımı yazdığım bugün de, aynı başkan Bulancak'a hizmet vermeye devam ediyor.

Tekrar doğuya dönüp kıyı boyunca, Keşap, Espiye, Tirebolu, Görele ilçe örgütlerine uğradık. Çanakçı, Eynesil, Ören, Şalpazarı belediyelerini ziyaret ettikten sonra Trabzon örgütüyle buluştuk. Trabzon'a gelmek Doğu Karadenizli vatandaşlarımızın beni her zaman etkilemiş olan önemli bir özelliğini, gerçekleri hiçbir şeyden çekinmeden, sevimli şiveleriyle en yalın biçimde ifade etme huyunu hemen hatırıma getirdi. Geçmişte yaşadığım iki olayı anlattıktan sonra geziye döneceğim.

Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde bir konferans vermek için 1970'li yıllarda Trabzon'a gelmiştim. Akşam, bir arkadaşımla beraber lokantada yemek yiyorduk. Yakınımızda oturan iki kişinin bizimle ilgilendiğini, beni işaret ederek konuştuklarını fark ettim. Sonunda kalkıp masamıza geldiler ve birisi bana İsmet İnönü'nün oğlu olup olmadığımı sordu. Olumlu yanıt alınca arkadaşına döndü ve "Tipki babasi, biyuği eksik" dedi. İlk defa böyle tanımlandığımı duyuyordum, ama sonra kime anlattımsa bu tanımdan hoşlandı.

CHP muhalefetinin 1950'li yıllarda TBMM'deki en etkili, renkli konuşan temsilcilerinden biri olarak ün kazanan değerli siyaset ve devlet adamı, Trabzon Milletvekili Faik Ahmet Barutçu bir akşam babamın evinde başka bir siyasetçiyle bezik oynuyordu. Ben de ilgiyle seyrediyordum. Bilindiği gibi, bu oyunda karşı tarafın sayı yazmak isteyerek oynadığı bir kâğıdı daha büyük bir kâğıtla alabilirseniz, "Kapalısın" dersiniz ve tekrar karşı tarafa el geçinceye kadar o sayıyı yazdırmazsınız. Barutçu böyle bir fırsat yakaladı, karşısındaki oyuncunun kâğıdını aldı, ama kapalısın diyeceğine, güzel şivesiyle, olayın keyfini çıkararak, "Tikalisun!" dedi.

İl başkanımız Durukal Çulha bize önce yolumuzun üstündeki Vakfıkebir ilçesinde örgütümüzle söyleşi yaptırdı, sonra Tonya Belediyesi'ne götürdü. Hoş bir sürpriz, CHP'nin ünlü siyasetçilerinden Ahmet Fehmi Şener'i orada bulmamız oldu. Meğer Tonya onun yurduymuş. Bir dağ yamacına sıkışmış bu ilçede zor koşullarda yaşayan ama neşeleri eksik olmayan vatandaşlarımızı selamladıktan sonra ayrıldık ve akşama doğru Trabzon'a vardık. Yemekten önce otel odama gelen kurucu üyemiz eski il başkanı Halil Akyüz, o güne kadar uzak durmuş başka bir eski CHP'li siyasetçiyi, Adil Ali Cinel'i partiye ça-

ğırmamı önerdi. Dediğini yaptım ve arkadaşımız SODEP'e katıldı. Ben de bu arada, eskiden kalmış bazı parti içi anlaşmazlıkların burada devam ettiğini öğrenmiş oldum.

Sabah sekizde yola çıktık. Çalköy, Akçaabat, Maçka belediyelerini ziyaret ettik. Yomra, Arsin, Araklı, Sürmene ilçe örgütlerine uğradık. Son olarak da Of ve Hayrat belediyelerini ziyaret ettik. Of Belediye Başkanı Sefer Saral, kurucu üyemiz Süleyman Sarıalioğlu'nun bir akrabasıydı. Orada öğrendim ki zaten yıllardır (yanılmıyorsam 1874'ten beri) Of'un belediye başkanlığına bu aile dışından hiç kimse gelmemiş. Kurucu arkadaşımızın kardeşi Hasan Tahsin Sarıalioğlu da Türk Hava Kurumu, Kızılay, Çay Kooperatifi gibi çeşitli kuruluşların başkanı olarak bizi karşıladı ve Atatürk'e, Cumhuriyet ilkelerine bağlılığını gösteren güzel bir konuşma yaptı. Yörelerine ve ülkelerine hizmeti bir yaşam biçimi haline getirmiş bu aileye saygım Of'taki başarılarını görünce daha arttı. Hayrat Belediye Başkanı Behzat Nuhoğlu da içtenliği, görevine bağlılığıyla herkesi etkileyen bir insan. Sonraki bir kurultayda en uzun süre kurultay delegeliği yapmış partili olarak kürsüde selamlandı.

İki günlük gezi boyunca İl Başkanı Çulha'nın her ilçe ve kasaba hakkında verdiği bilgiler ve vatandaşlarla söyleşiler beni öylesine etkilemişti ki, Ankara'ya dönüşte Trabzon'un on ilçesini bir çırpıda sayabiliyordum. Hâlâ da hatırımdadır. Of'tan sonra iç bölgelere döndük, Kalkandere'ye doğru giderken Rize örgütümüz bizi karşıladı. Önümüze düştüler, Kalkandere belediye başkanıyla yaptığımız bir söyleşiden sonra bizi Rize'ye götürdüler. Eşimin ailesinin Rizeli olması dolayısıyla "enişte" diye hitap edilerek özel itibar gördüğüm Rize'de zevkli bir gece geçirdim. Kuşkusuz, enişte olmak tek başına seçim kazanmaya yetmiyor. 25 mart seçimlerinde tüm Rize ilinde yalnız iki yerde, Kalkandere ile Ardeşen'de belediye başkanlığını alabilmiştik. Oy yoktu ama sevgi vardı. Ertesi gün yol boyunca uğradığımız Çayeli, Pazar ve Fındıklı ilçe örgütleriyle yararlı söyleşiler yaptım. Ardeşen Belediyesi'ni de ziyaret ettim.

Trabzon gibi Rize'yle de ilgili bir gerçek öykü anlattıktan sonra yöreden ayrılayım. Gerçi daha sonra duyduğum bir öykü ama olsun, değeri azalmaz. Bu öyküyü iki yıl önce Kaş'ta tanıştığım, Rizeli bir dostum, Almanya'da çalışıp para kazandıktan sonra burada bir otel sahibi olmuş Şevket Şişmanoğlu anlattı. Babamın cumhurbaşkanlığı döneminde Rize'de ortaokula gidiyormuş. Türkçe dersinde öğretmen Milli Şefi öven bir manzumenin ezberlenmesi ödevini vermiş. Sonra bir gün de öğrencilere okutmaya başlamış. Sıra ona gelince dostumuz manzumeyi, hiç şaşırmadan bir çırpıda okumuş.

Öykünün bundan sonrasını kendi ağzından yazayım:

Manzumede bazı dizelerin sonunda hep, "Çok yaşa İnönü, var ol İnönü" gibi İnönü sözü geçiyordu. Ben bunları, hiç duraksamadan bağıra bağıra, "Çok yaşa İnoni, var ol İnoni" diye okudum. Öğretmen gülmeye başladı, ama niye güldüğünü söylemedi, benden sonraki öğrenciye geçti. Ben buna çok üzüldüm, hem de içerledim. Çünkü çok iyi okuduğumu sanıyordum. Eve gelince annem üzüntümü fark etti, ne oldu diye sordu. Olayı anlatınca, "Peki, bir de bana oku bakalım" dedi. Ona da aynı şekilde, "İnoni, İnoni" diyerek su gibi okudum. Annem, "Aferin aslan oğlum, ne güzel okudun" dedi. İki yanağımdan öptü, üzüntüm öyle geçti.

Şevket Bey bu öyküden sonra bir de açıklama yaptı. "Bizim şivemizde *ö* ve *ü* sesleri yoktur" dedi. "Örneğin öldü demeyiz, 'eldi' deriz" Sonradan, eşimle bu olayı konuşurken aklıma geldi, "Herhalde *ı* harfi de yok, onun için 'bıyığı' yerine 'biyuği' demişlerdi" dedim. O zaman eşim atıldı, "Bak, ben her zaman Doğu Karadenizliler ile Batı Avrupalılar arasında bir kültür ilişkisi olduğunu söylerdim. İşte bir örneği burada, Fransızca'da da *ı* sesi yoktur" dedi.

Şive konusunu uzmanlarına bırakıp geziye döneyim.

Rize'den ayrılıp sosyal demokratların güçlü olduğu bir yöreye, Artvin iline girdik ve Arhavi Belediyesi'ni ziyaret ettik. Kıyıda en son Hopa'ya uğradıktan sonra güneye döndük ve arka arkaya Borçka, Göktaş, Damar belediyelerini ziyaret edip Artvin'e geldik. Geçen yıl, Artvin'deki il kongresine çağırdıklarında katılmayı vaat etmiştim. Yalnız Ankara'da Esenboğa Havalimanı'na geldiğimizde uçakların hava muhalefeti yüzünden kalkmadığını görmüştük. Onun üzerine karayolundan gitmeye karar vermiştim ve eşimin de bana uymasıyla Ankara'dan Artvin'e hızlı ve zevkli bir otomobil yolculuğu yapmış, kongreye zamanında yetişmiştim. Bu eylemim, Artvin'in bağımsız davranışları seven, uygarlıkta ilerlemek isteyen çalışkan insanları üzerinde olumlu etki yapmıştı. Bu kez seçim başarısının getirdiği daha büyük coşkuyla Belediye Başkanı Kadir Halvaşi, İl Başkanı Ayhan Arifağaoğlu ve tüm Artvinliler bizi bağırlarına bastılar.

İsviçre'nin doğasını andıran Artvin doğuda gördüğüm başka yerlerde de aklımdan geçen turizm olanaklarına en fazla sahip olan bir dağ kenti. Otomobille döne döne çıkıp, kalacağımız küçük fakat nefis manzaralı otele vardık. Arkasından Belediye'yi ziyaret ettik. Başkan Halvaşi, Artvin'in geleneklerini ve beklentilerini iyi bilen, halkının da sevdiği bir insan. Planladığı gelişmeleri bize heyecanla anlattı, sonra şehri gezdirdi. Tepeye, Kafkasör yaylasına

çıkardı, her bahar bir açık hava festivali yaptıkları yeri gösterdi. Bir stadyuma ihtiyaçları olduğunu, ama kentin kurulmuş olduğu yamacın hiçbir yerinde geniş bir düzlük bulamadığını anlattı.

Gezi süresince vatandaşlarla yaptığım söyleşilerde, hoşa giden bölümler, hükümeti hatırda kalacak biçimde eleştiren sözler oluyordu. Çay üretimindeki tekeli kaldıracak yasa tasarısı daha Meclis'te kabul edilmeden, bazı özel sektör firmalarına çay fabrikası kurma izninin verilmesini eleştirirken "Çayda rüşvet kokuyor" demem ve Özdağlar olayından söz açarken, "Zamdı, pahalılıktı derken bir de bu rüşvet olayıyla hükümet icraatına tüy dikti" sözlerim en çok alkış toplayan ifadeler oldu.[43]

Artvin'den 13 ocak günü ayrıldık. Yusufeli'nde durup halkın işsizlikten, açlıktan şikâyetlerini dinledikten sonra Kılıçkaya Belediyesi'ni ziyaret ettik ve Kars iline geçtik. Bölge karla kaplıydı. Yolumuza güçlükle devam edebiliyorduk.

Şenkaya ilçesi yakınından geçerken Taht köyüne uğradık. Burası iki yıl önce bir deprem geçirmiş, evlerin çoğu o zaman yıkılmıştı. Köylüler etrafımızı sardılar, evlerinin hâlâ yapılmamış olduğunu yana yakıla anlattılar.[44]

Yolumuz bizi ünlü CHP'li siyasetçilerin yurdu Göle'ye, sonra Ardahan'a götürdü. Orada SODEP'li belediyeyi ziyaret ettik. Susuz ilçesinden geçerek akşam geç vakit Kars'a geldik. Kış koşulları ve kar yüzünden yolda bazı değişiklikler yapmak zorunda kaldık, ama SODEP'li belediyelere ziyaret programımız aksamadı. Zor koşullar bizi karşılayanların coşkusunu azaltmıyor, tersine artırıyordu.

Sabah, Kars Belediyesi'ni ziyaretle güne başladık. Belediye başkanı Selahattin Filtekin, Kars'ta Et Balık Kurumu müdürü olarak çalışmış, sevgi ve güven kazanmış, şimdi de tüm çalışmasını sınır kentimizin son yıllarda ters giden talihini değiştirmeye adamış bir yöneticiydi. Kendisini dinlerken, heyecanla anlattığı projeleri gerçekleştirme olanağını bulacağına inandım. Vatandaşlarla yaptığımız toplantılarda Karslıların geçmişte CHP'ye gösterdiği yakınlığı bizden esirgemediğini gözledim.

Kars'tan sınıra doğru yola çıktık ve karlı yolda bir saat kadar gittikten sonra Digor ilçesine vardık. SODEP'li belediye başkanı Ali Ayman ve ilçenin tüm halkı bizi ayakta karşıladı. Açık havada, karla kaplı bir meydanda keyifli bir

---

43) Celal Başlangıç, "İnönü: Çay da Rüşvet Kokuyor", *Cumhuriyet*, 13 ocak 1985, s. 11 ve "İnönü: Hükümet Dökülüyor", *Cumhuriyet*, 14 ocak 1985, s. 1.

44) Celal Başlangıç, "İnönü'yü Köylüler 'Paşam Bizi Kurtar' Diye Karşıladı", *Cumhuriyet*, 15 ocak 1985.

toplantı yaptık. Belediye başkanı, oradaki herkesin duyabileceği bir sesle bize icraatını anlattı. Digor'un meydanında halka açık bir tuvaleti ilk defa kendisinin yaptırdığını kıvançla belirtti. Ben de başkanı kutladım, bu sınır bölgesinde yaşayarak vatanın bütünlüğünü koruyan vatandaşlarımızı sevgiyle selamladım. Konuşmamdan sonra bir atlı kızağa binerek ilçe başkanının evine gittik ve bana son derece lezzetli gelen bir yemek yedik. Deneyimli ilçe başkanının verdiği bilgiler, yaptığı yorumlar CHP'de kazandığı ileri siyasal anlayışı yansıtıyordu.

Digor'dan önce kızakla, sonra otomobille ayrıldık. Programa göre sınır boyunda güneye ilerleyecek, sırayla Tuzluca, Iğdır ve Doğubeyazıt'tan geçecektik. Ama kar yüzünden bu programı değiştirip batıya dönmek zorunda kaldık. Sarıkamış ve Horasan yoluyla Ağrı il merkezine geldik. Orada, örgütümüz belediyenin düğün salonunda bir söyleşi düzenlemişti. Kalabalık salonda konuşmam sırasında elektrikler kesildi. Nedeni anlaşılamadı ama çare bulunmayınca mum ışığında kendi sesimin gücüne dayanarak konuşmamı tamamladım.

Salondan çıkarken *Hürriyet* muhabiri Emin Koç yanıma geldi ve o günkü gazetede çıkan bir haber hakkında görüşümü sordu. Anadolu Ajansı kaynaklı bu haber, Artvin'de partililerle yaptığım söyleşi sırasında, "Bülent Ecevit'in DSP'yi uzaktan yönetmeye çalıştığını" söylediğimi belirtiyordu. Hiç beklemediğim bu gelişme çok canımı sıktı. İki gün önce Artvin'de parti merkezinde, basın temsilcilerinin bulunmadığını varsaydığım bir odada söyleşirken bana, Ecevit'in DSP'yi kurması hakkında tutumumu sormuşlardı. Ben de eskiye giden dostluğumuz içinde Ecevit'e hep sevgi ve saygı beslediğimi, askeri rejimin demokrasiye dönme kararını duyurduğu günlerde bir sosyal demokrat partinin kurulamayacağına inandığı için SODEP'e karşı çıktığını, ama görünüşe göre şimdi uygun zamanın geldiği sonucuna vardığını söyledim. Belki yakında DSP'nin kurulacağını, kurulursa sosyal demokrat kanatta bir şaşkınlık, kararsızlık yaratabileceğini ama kararın kendisine ait olduğunu, kendisi başında olmadan partinin kuruluşunun tamamlanamayacağını düşündüğünü, yasaklı olduğu için de kuruluşu uzaktan yönetmeye çalıştığını anlatmıştım. Bunu yaparken partilimizin sorusuna gerçeğe uygun bir yanıt vermekten başka bir amacım yoktu ve o odada söylediklerimin basına yansıyacağını da düşünmüyordum. Ama demek ki toplantıda Anadolu Ajansı'nın bir muhabiri varmış ve benim yanıtımı bir özel haber haline getirince sanki Ecevit'in yasağı çiğnediğini savcılara bildiriyormuş gibi bir duruma düşmüştüm.[45]

45) Emin Koç, "Erken Seçim Gözüktü", *Hürriyet*, 14 ocak 1985, s. 11.

Hiç aklımdan geçmemiş olan böyle bir durumun ortaya çıkması, doğrudan doğruya, siyasete konmuş olan yasakların bir sonucuydu. Gördüğümüz gerçekleri dile getirirsek ihbarcı oluyor, başkalarına haksızlık ediyorduk, dile getirmezsek düşüncelerimizi saklamakla kendimize haksızlık etmiş oluyorduk.

Emin Koç'un görüş isteğine, "Kapalı bir toplantıda söylediğim sözler üzerinde yorum yapamam" diye karşılık vererek konuyu kapatmaya çalıştım. Gazeteciler durumumu anladı ve başka bir yorum yapmadılar. Yalnız Ecevit fırsatı kaçırmadı, iki gün sonra yurtdışında Hamburg'dan verdiği bir demeç *Hürriyet*'te yayımlandı. Demecinde, yasaklı olduğunun bir sosyal demokrat parti tarafından hatırlatılması üzerine bir açıklama yapmayı gerekli gördüğünü söyledikten sonra, "Benim üzerimdeki yasaklara dayanılarak yanlış hesaplar yapılmayacağını umarım. Ben yasaklı olsam da olmasam da değişmeyecek bazı gerçekler vardır. Örneğin bir sosyal demokrat ya da demokratik sol hareket, çatıdan değil, temelden oluşur" uyarılarını yapıyordu.[46] Yasaklara dayanan bir hesabım olmadığı gibi SODEP de çatıda değil, CHP'nin sağlam kalmış temelleri üzerinde kurulmuş olduğu için Ecevit'in demeciyle ilgili bir şey söylemedim ve olay böylece kapandı.

Ağrı'daki konuşmamdan sonra Erzurum'a geldik. Ertesi gün, 15 ocakta il örgütüyle ve vatandaşlarla bir söyleşiden sonra uçakla Ankara'ya döndük ve geziyi tamamladık. Erzurum ve Ankara'da yaptığım basın toplantılarında özetle, iktidarın yüzde 25'e indireceğini iddia ettiği enflasyonun bugün yüzde 50'yi aşma eğiliminde olduğuna işaret ettim. Aybastı'da suçu sabit görülerek mahkeme kararıyla aranan eski belediye başkanının hâlâ bulunmadığını tekrar vurgulayarak hükümeti Anayasa'ya saygılı davranmaya çağırdım ve Özdağlar olayında Meclis'in başlattığı soruşturmanın sağlıklı yürümesi için Özal'ın istifa etmesi gerektiğini söyledim.[47]

İki Gezi Arasında

Paneller ile TRT mücadelesi

Bir sonraki gezimize kadar iki haftayı Ankara ve İstanbul'da toplantılar, panellerle geçirdik.

19 ocakta Ankara il başkanlığımızca düzenlenen "Alternatif Politikalar" adlı panel dizisinden üçüncüsünün konusu "Demokrasi, Hukuk Devleti ve İnsan Hakları'ydı. Genel Sekreter Hicri Fişek'le birlikte Aziz Nesin, Hasan Fehmi

46) "Ecevit'ten İnönü'ye Cevap", *Hürriyet*, 16 ocak 1985, s. 3.
47) Mustafa Ekmekçi, Ankara Notları, *Cumhuriyet*, 16 ocak 1985, s. 8.

Güneş ve gazeteci Erbil Tuşalp'ın katıldığı paneli açan il başkanı Onur Kumbaracıbaşı, "Demokrasi, hukuk devleti ve insan haklarının birbirinden ayrılmayan ve çağımızdaki toplumların en önemli sorunlarını içeren konular olduğunu" belirtti. Ertesi günü çıkan bir gazetede Kumbaracıbaşı'nın, o konuşmada söylediği, "İnsan hakları güvence altındaysa o ülke hukuk devletidir" sözü manşete alınmıştı.[48] Bugün aynı görüşleri bütün partilerin hemen hemen aynı sözcüklerle dile getirdiğini görünce on beş yıl önce SODEP'in ne kadar önemli bir öncülük görevi yapmış olduğunu daha iyi anlıyorum.

İstanbul il başkanlığımız 26 ocakta, "Enflasyon" konulu bir panel düzenledi. Ona katıldım ve "Yüzde 50'lere varan enflasyon halka ıstırap veriyor, bizden sürekli fedakârlık isteniyor ama durum değişmiyor, demek ki enflasyonun gerçek nedenlerini tartışmanın tam zamanıdır" diyerek paneli açtım. Sabah ve öğleden sonra yapılan iki oturumda Yakıp Kepenek, Bülent Tanla, Oktay Varlıer, Tuncay Artun, Kenan Bulutoğlu, Emre Kongar, Gürel Tüzün ve Osman Ulagay gibi değerli ekonomi ve sosyal bilim uzmanları, uygulayıcılar ve köşe yazarları söz aldı. Bilgi ve deneyime dayanan görüşlerini, eleştirilerini kalabalık bir izleyici kitlesiyle beraber ben de ilgiyle dinledim. Başta konuşan İl Başkanı Korel Göymen fırsattan yararlanarak, birkaç gün önce TRT'de yapılmış olan liderler açık oturumuna SODEP'in çağrılmayışını eleştirdi.[49]

Aynı gün İzmir'de İl Başkanı Bakşık'ın düzenlediği "İşçi Sorunları ve SODEP'in Önerileri" konulu bir panel vardı. Profesör Cahit Talas'ın yönetiminde Muzaffer Saraç, Uğur Batmaz, Mustafa Timisi ve gazeteci, köşe yazan Şükran Ketenci panelde tartıştılar. Bütün bu panellere birbirinden değerli insanların konuşmacı olarak katılmayı kabul etmesi, SODEP'in kamuoyunda kazandığı itibarla birlikte il başkanlarımızın halka ilişkiler alanındaki başarısını gösteriyordu.

Yalnız propaganda açısından gene gerideydik. Biz panellerle ve basınla düşüncelerimizi duyurmaya çalışırken Özal televizyonda tüm halka sesleniyordu.

Korel Göymen'in sözünü ettiği TRT açık oturumları 24-27 ocak tarihlerinde yapıldı. İlk akşam üç lider, Özal, Calp ve Sunalp birlikte göründüler ve Mehmet Barlas'ın sorularını yanıtlarken partilerinin politikasını açıkladılar. İzleyen üç akşamda ise ayrı ayrı her lider, partisinin elemanlarıyla ekrana çıktı ve bu defa bir grup köşe yazarının sorularını yanıtladı. Parlamento'da grubumuz bulunmadığı gerekçesiyle beni, Avcı'yı ve Tekdal'ı hiçbir oturuma çağırmadılar. *Hürriyet* gazetesinden Esen Ünür, halkın bizim görüşlerimizi de

48) "SODEP'in Paneli", *Cumhuriyet*, 20 ocak 1985, s. 6.
49) "İnönü: Halk Enflasyon Istırabında", *Cumhuriyet*, 27 ocak 1985, s. 1.

duymak istediğini söyleyerek benimle ve Yıldırım Avcı'yla görüşmeler yaptı. 26 ocakta yayımladığı yazısının manşetinde, "Ekrana çıkmayan liderlerle *Hürriyet* konuştu" cümlesinden sonra benim "Hükümet başını kayalara çarptı" sözümle Avcı'nın "Milletin yarısı temsil edilmiyor" değerlendirmesi yer alıyordu.[50]

Nehar Tüblek'ten Bir Anı

Bizi çağırmadıkları için ilgi göstermediğimiz bu televizyon oturumlarını izleyenlerin, üzerinde birleştiği bir gözlem vardı: Özal, halkla iletişimi en iyi kurabilen liderdi. Bu gözlemi en iyi dile getiren ise usta karikatür sanatçısı Nehar Tüblek oldu.[51] 26 ocak tarihli *Hürriyet* gazetesinde çıkan ve ancak harika diye nitelendirebildiğim karikatüründe iki küçük tablo çizmiş. Birincisinde bir oda içinde beşikte sallanırken durmadan "ınga, ınga" diye ağlayan bir bebekle onu susturmak için boş yere beşiği sallayan bir kadın görüyoruz. İkinci tabloda ise kadın, odanın dışından kapıyı aralamış, içeriye hayretle bakıyor, çünkü odadaki televizyonda Özal konuşuyor ve bebek mışıl mışıl uyuyor.

Sanatına ve kişiliğine hayran olduğum Nehar Tüblek'i birkaç yıl sonra kaybettiğimizde ailece büyük üzüntü duyduk.

Benimle ilgili karikatürleri eşimin çok hoşuna giderdi. Tüm karikatürlerinde anlatım sadeliği, zekâ kıvılcımları ve güldürürken sevdiren bir insancıl yaklaşım kendini gösterirdi. İstanbul'da *Hürriyet*'in yönetim merkezine yaptığım ziyaretlerde onunla konuşmaktan mutluluk duydum. Bir kez, konularını nasıl bulduğunu sorduğumda, "Ben kahvelere gitmeyi severim. Orada oturur, gelenlerle söyleşir, onların aralarında konuşmalarını dinlerim. Bu söyleşilerde ortaya çıkan halkın sağduyusu bana en güzel konularımı getirir" demişti.

Pérez de Cuellar'ın Sonuçsuz Girişimi

Soruşturması devam eden Özdağlar olayıyla, Bulgaristan'daki soydaşlarımıza yapılan baskıları anlatan haberler dışında iki yeni gelişme o günlerde basında çok yer tuttu. Bunlardan biri Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Perez de Cuellar'ın çağrısıyla New York'ta Kıbrıs konusunda yapılan bir doruk toplantısıydı. Genel Sekreter, yıllardır süregelen Kıbrıs sorununun iki topluluk arasında bir federasyon kurularak çözüme kavuşması için uğraşıyordu. Temsilcileri aracılığıyla her iki topluluğun liderleri arasında görüşmeler yaptırmış, uygulandığında federasyona götürecek bir anlaşma taslağı hazırlamış ve taslağı iki toplumun liderleri Denktaş ve Kipriyanu'ya sunarak fikirlerini sormuştu.

---

50) Esen Ünür, "Söz, İnönü ve Avcı'nın", *Hürriyet*, 26 ocak 1985, s. 1. 10 *Hürriyet*, 26 ocak 1985, s. 1.
51) *Hürriyet*, 26 Ocak 1985, s. 1.

Taslağa karşı ilk tepkilerinde Denktaş olumsuz, Kipriyanu ise olumlu tavır aldı. Ama Denktaş, bir süre Perez de Cuellar'la ve kendi danışmanlarıyla konuşup tartıştıktan sonra, bu taslağı Türk toplumunun verebileceği ödünlerin son noktası olarak kabul ettiğini duyurdu. Görünüşe göre Kipriyanu'nun da taslağa bir itirazı yoktu. Bu durumda Genel Sekreter her iki lideri New York'ta bir toplantıda federasyonun kuruluş taslağını kesinleştirmeye çağırdı. Çağrıyı kabul eden liderler 12 ocakta New York'ta bir araya geldi. Perez de Cuellar'ın bu girişimi tüm dünyanın ilgisini çekmiş ve Kıbrıs sorununda çözüme yaklaşıldığı umudunu yaratmıştı. İki lider, o güne kadar görülmedik biçimde, bir anlaşma taslağını görüşmek üzere buluşuyordu. Genel Sekreter, "Anlaşmaya kararlıysanız, şimdi önümüzde eşsiz bir fırsat vardır. Bunu kaçırırsanız bir daha elinize geçmez" uyarısıyla görüşmeleri başlattı. Fakat tüm umutlar liderlerin ilk gün verdiği demeçlerle kayboldu. Denktaş, "New York'a Genel Sekreter'in bizimle görüşerek hazırladığı taslağı onaylamaya geldik, bizden yeni ödünler alarak bu taslağı değiştirecek görüşmeler yapmayı kabul etmeyiz!" derken, Kipriyanu, "New York'a bir imza töreni için değil, anlaşma koşullarını müzakereye geldik!" diyordu.

Genel Sekreter'in ve bazı Güvenlik Konseyi üyelerinin ısrarlarıyla görüşmeler dört gün sürdürüldü. Fakat taraflar ilk günkü tutumlarını değiştirmedi ve 20 ocakta doruk toplantısı başarısızlıkla sonuçlandı. Liderler Kıbrıs'a dönmek üzere New York'tan ayrıldı. Perez de Cuellar, "Kıbrıs sorununun çözümüne çok yaklaşmıştık, onun için çabalarımıza devam etmeliyiz. Tarafları şubat sonunda tekrar toplantıya çağıracağım" dedi. Kipriyanu, "Taslak üzerinde zaten görüşmek istediği için, ikinci toplantıya gelmeyi kabul ettiğini" bildirdi. Denktaş ise, "İmzaya çağrıldığımız taslak, Kipriyanu kabul etmediği için ortadan kalkmıştır. Kendimi yeni bir toplantıya katılmakla yükümlü saymıyorum" diye karşılık verdi. Perez de Cuellar'ın iyi niyetli çabalarıyla ortaya çıkan taslak ve doruk toplantısı, Rum tarafının bilinçli saptırması sonucunda propaganda mücadelesine dönüşmüş, umutlar suya düşmüştü. Bunun üzerine KKTC'de 23 haziranda yeni seçimler yapılmasına karar verildi.

İlgi çeken öteki gelişme hükümetin Gökova kıyısında yeni bir termik santral yaptırmayı kararlaştırmasıydı. Karar duyulunca kamuoyunda büyük bir tepki ortaya çıktı ve basında günlerce eleştirildi. Sonunda Özal'ın yöreye gidip konuyu yerinde inceleyeceği duyuldu. Köylere ulaşımı sağlayan yolları çabucak yapıldı. Bu haberler önce hükümetin kararını değiştireceği izlenimini doğurdu. Ancak gerçeğin böyle olmadığı, tam tersine, Özal'ın Gökova gezisinin kamuoyunu ikna edecek bir propaganda aracı olarak hazırlandığı anlaşıldı.

Otuz kadar gazeteci ve köşe yazarı, milletvekilleri ve partililerle büyük bir gösteri havasında yöreye gelen Özal, orada köylülerle ve basınla yaptığı konuşmalarda, doğal çevrenin güzelliğinin bozulmayacağını, termik santralın uzun bacası ve filtreleri sayesinde ortamı kirletmeyeceğini söyledi ve termik santralın kurulması çalışmaları devam etti.

Günümüzde de Yeniliğini Koruyan İki Haber

İlginç bir haber 18 ocaktaki gazetelerde yer alıyor. Enerji ve Tabiî Kaynaklar Bakanı Sudi Türer'in açıklamasına göre Mersin Akkuyu'da iki nükleer santral kurulması kararlaştırılmış. Birinin sorumluluğunu Kanada'mn AECL firması, ötekininkini de Almanya'nın KWU firması alacakmış. Bu girişim o zaman gerekli malî kolaylıklar sağlanamadığı için yürütülemedi. On beş yıl sonra, 2000 yılında başka bir hükümet konuyu ele aldı, ancak ihalenin sonuçlandırılması aşamasında gene erteleme yolunu seçti. Geçen on beş yılda malî güçlüklere ek olarak çevre kirlenmesi tehlikesine karşı kamuoyunda büyük bir duyarlık oluştuğu için bir nükleer santral kurulmasına karar vermek daha da zorlaşmıştı. Zamanında yapılmayan bir işin gerçekleşme şansı gittikçe azalıyor. Kuşkusuz, geçmişte iyi ki bizde nükleer santrallar kurulmadı, bu sayede nükleer atık sorunumuz yok, diye sevinebiliriz de. Ama bence bu, bir dar görüşlülük olur. Zamanında bu santrallan kuran ülkeler bugüne kadar nükleer enerjinin hem faydasını, hem zararını ama herhalde zarardan çok faydasını gördüler. Birçok olanakları bulunan yeni bir teknoloji alanına girmeyi reddeden bir ülke, dünyadaki rekabet yansında bunun eksikliğini eninde sonunda duyar ve pişman olur.

Cumhuriyet'in 26 ocak tarihli sayısında "DSP Ölüm Cezasını Kaldıracak" manşetini gördüm.[52] ANKA ajansı kaynaklı bu haber, "DSP kuruluş hazırlıkları bürosu"ndan yapılan bir açıklamaya dayanıyor. DSP kurucuları, uzun süren kuruluş çalışmaları sırasında kamuoyunun dikkatini çekmek için hazırladıkları parti programını bölüm bölüm basma verme yolunu seçmişti. Her bölümde, örneğin, DSP'de tüm üyelerin bütün kararlara katılacağı, yasa taslaklarının Meclis'e sunulmadan önce kamuoyunda geniş bir tartışmaya açılacağı vb. gibi halkın ilgisini ve beğenisini kazanacak vaatler bulunuyordu. Yazık ki bu vaatlerin çoğu gerçekleşmedi. 26 ocak tarihli duyuruyu bu bakımdan dikkate değer buldum. Çünkü, SODEP'in de programına aldığı, ölüm cezasını kaldırma vaadini DSP unutmadı.

---

52) "DSP Ölüm Cezasını Kaldıracak", *Cumhuriyet*, 26 ocak 1985, s. 7.

Bu satırları yazdığını günlerde vaadini yasalaştırmak için koalisyondaki ortaklarını ikna etmeye çalışıyor.

Bazı örgütlerimizden gelen bir tüzük değişikliği önerisini 25 ocaktaki MKYK toplantısında görüştük ve ilerde ele almaya karar verdik. İstek görünüşte makuldü. Ara rejimde çıkarılmış siyasal partiler yasasına göre partinin büyük kongreden sonra gelen organı olan Merkez Karar ve Yürütme Kurulu, kısaca MKYK, hem politika doğrultularının, hem de yürütme yöntemlerinin kararlaştırıldığı yerdi. Bir yıllık deneyimimizle görmüştük ki, MKYK zamanının büyük bölümünü uygulamaya ve parti içi sorunlara ayırıyor ve iktidarın politikalarını tartışmak, yeni politika üretmek gibi konulara yeteri kadar eğilemiyordu. Bu nedenle, MKYK'yi ikiye ayırmak, az sayıda üyeden oluşacak bir kurula yürütme işlerini bırakırken, politika üretme görevini Parti Meclisi adını alacak daha büyük bir kurula vermek uygun bir yol olarak gözüküyordu. Eldeki yasa çıkmadan önceki dönemde birçok parti, örneğin CHP böyle bir yapıyla çalışmıştı. Yalnız yasa açıkça tüm parti organlarını tanımladığı ve MKYK'nin görevlerini belirlediği için bu yasa değişmeden bir Parti Meclisi kurmaya çalışmak yanlış olacaktı. Bu nedenle, örgütten gelen önerinin ele alınmasını yasanın olanak vereceği bir güne bıraktık.

Özdağlar olayı soruşturma aşamasına girmişti ve kamuoyunun ilgisi devam ediyordu. 27 ocak pazar günü İstanbul'daydım. Bacanağım Uğur Mengenecioğlu'yla görüşme olanağı buldum ve rüşvet olayının nasıl meydana geldiğini sordum. Bana anlattıkları tahminimi doğruluyordu. Hakkı olan bir işlemi yaptırmak için bakanın kendisinden para istemesi onu çok kızdırmış, nasıl böyle bir şeye cüret ediliyor diye durumu Adnan Kahveci'ye bildirmiş, o da Uğur'un tepkisine katılmış ve birlikte Özdağlar'ı suçüstü yakalamak üzere harekete geçmişler. O gün bana anlattıklarını sonradan soruşturma komisyonunda ve Yüce Divan'daki tanıklığı sırasında daha ayrıntılı biçimde tekrar etti.

Dokuzuncu Belediye Gezisi

Doğu Marmara-Batı Karadeniz bölgelerini içine alacak yeni gezimize 28 ocakta iyi bir haberle başladık. Bir gün önce, 27 ocak pazar günü Nazilli'ye bağlı Yenice kasabasında yenilenen belediye seçimini, adayımız Mustafa Tuncer kazanmıştı. ANAP adayının 349 oyuna karşılık SODEP adayı 355 oy almıştı. Küçük beldelerdeki seçimlerin ne kadar çekişmeli geçtiğini gösteren bu sonuç Aydın örgütümüzün de iyi çalıştığını ortaya koyuyordu. Telefonla arayıp hem il başkanını, hem kazanan adayımızı kutladım.

Artık iyice tanınmış yerel yönetim ekibimiz ve İstanbul İl Başkanı Göymen'le birlikte pazartesi sabahı İstanbul'dan İzmit'e doğru yola çıktık. Programımızda Kocaeli, Sakarya, Bolu ve Zonguldak illerinde 23 belediyeyi ziyaret vardı. Gebze'ye 10.30 civarında vardık. SODEP'li belediye başkanı Bülent Atasayan etkileyici bir karşılama ve konuşma yaptı. Gebze gibi hızla gelişen bir sanayi bölgesinde yerel seçimi kazanmamız çalışan kesimden oy aldığımızı gösterdiği için umut vericiydi. Aynı nedenle sonradan aynı belediye başkanının SHP'den ayrılıp iktidar partisi ANAP'a geçmesi büyük hayal kırıklığı doğurdu. Bir konuşma insanların karakteri hakkında çok şey öğretiyor. Ama her şeyi öğretmediğini de bu örnek gösterdi.

Gebze'de söyleşi yaparken bazı vatandaşlar Bulgaristan'daki akrabalarından TIR şoförleri aracılığıyla aldıkları mektupları okuyarak, Türkçe isimlerin zorla Bulgarca isimlere dönüştürüldüğünü ve polis tarafından götürülen yakınlarından haber alamadıklarını anlattılar; bir katliamdan korktuklarını söylediler. Bunlar o dönemdeki Bulgar yönetiminin Türk asıllı vatandaşlarına karşı uyguladığı insanlık dışı baskıların somut örnekleriydi. Dinledikten sonra hükümeti soydaşlarımızın insanca yaşama haklarını korumak için daha etkili girişimler yapmaya çağırdım. Gazeteciler, hükümetin, TRT yasasında değişiklikle SODEP'e TRT'de görünme olanağı vermeyi düşündüğünü söyleyerek bu konudaki fikrimi sordu. "Böyle kandırmacaları bıraksınlar. Bizim için önemli olan birtakım müphem vaatler değil, TRT'nin halka karşı yaptığı bu saygısızlığın bir an önce düzeltilmesidir. Demokrasi oyuncak değildir" diyerek karşılık verdim.[53]

Gebze'den sonra uğradığımız İzmit'te il örgütüyle görüşüp kuzeye döndük ve SODEP'li bir başkanın görev yaptığı Kandıra'ya geldik. Geçmişte CHP'ye Nihat Erim ve Turan Güneş gibi eşi az bulunur parlaklık ve özgünlükte iki siyasetçi yetiştirmiş bu kentte büyük bir ilgiyle karşılandık. Genç belediye başkanı Kenan Evin'den doyurucu açıklamalar dinledik, güzel bir yemek yedik ve iyi izlenimlerle, tekrar gelme vaadiyle ayrıldık. Oradaki söyleşimde, Erim ve Güneş'i saygıyla anarken, ikisini de yakından tanımış olduğum bu değerli insanlara ait anılar zihnimden geçiyordu. Farklı görüşleri ve karakterleri dolayısıyla çok kez birbirlerine karşı tavır almışlar, buna karşın ikisi de ülkelerine ve partilerine büyük ve kalıcı hizmetler yapmışlardı.

---

53) Fatih Güllapoğlu, "İnönü: Demokrasi Oyuncak Değil", *Cumhuriyet*, 29 ocak 1985.

Turan Güneşle Tanışmamız

Nihat Erim'i babamın yakın çalışma arkadaşı olarak 1950 öncesinden tanıdığımı *Anılar*'ımın ikinci cildinde anlatmıştım. Turan Güneş'le tanışmamız daha sonra oldu. Sanırım ilk kez, 1956 yılında, Aydın Yalçın'ın yeni yayımlamaya başladığı *Forum* dergisinin yazarları olan küçük bir grubun, Metin And'ın evindeki toplantısında karşılaşmıştık. Güneş, o zaman Demokrat Parti'nin genç, ateşli, demokrasiye candan bağlı bir milletvekiliydi. Fransa'da siyaset bilimi alanında doktora yaptıktan sonra İstanbul Üniversitesi'nde öğretim ve araştırma görevine başlamış, doçentlik aşamasındayken seçimlere katılmak üzere üniversiteden ayrılmış, milletvekilliği sırasında gerekli sınavı vererek doçent unvanını kazanmıştı. Ankara Üniversitesi Hukuk ve Siyasal Bilim fakültelerinin *Forum* dergisini çıkaran genç öğretim üyeleriyle iyi ilişkileri vardı. Tek parti döneminin mirasçısı olarak gördüğü CHP'nin karşısında, halkın duygu ve düşüncelerini temsil ettiğine inandığı DP'ye gönül verdi. Ancak son aylarda Menderes'in tutumunda beliren baskıcı, diktatörce eğilimlerden rahatsızlık duyduğu için *Forum* dergisinde, hiçbir partiye bağlı olmadan demokratik ilkeleri, akıl ve bilime dayalı politikaları savunan ve çoğunun arkadaşı olduğu öğretim üyeleri arasında yer aldı. O toplantıda iki kişi, yeni doçent oldukları için kutlanmıştı. Bunlardan biri Güneş, öteki bendim.

O akşam Turan Güneş her zamanki cana yakın, şakacı, dünyayı ciddiye almayan tavırları içinde önce, "Bir doçent parçası için böyle bir kutlamaya gerek yok!" diyerek başarısını küçümsemiş, sonra anlattığı fıkralar, söylediği Türkçe, Fransızca şarkılarla mutluluğunu herkesle paylaşmasını bilmişti. Kandıralıların bağımsız karakterini gösteren bir fıkrasını anlatayım:

Asker ocağında bir çavuş, erleri talim ettirirken, bağırmış: "Kıta dur!" Anında herkes durmuş, yalnız bir er yürümeye devam etmiş. Onun üzerine çavuş bir daha bağırmış: "Kandıralı, sen de dur!"

Böyle başlayan dostluğumuz yıllar içinde, ben üniversitede, o siyasetteyken, her karşılaşmamızda daha sağlamlaşarak, canlanarak devam etti. Güneş'in DP'de başlayan siyaset yaşamı Adnan Menderes'in demokrasiye aykırı tutumuna başkaldırması sonucunda Hürriyet Partisi'nde kısa bir süre geçirdikten sonra CHP'de en verimli gelişme ortamını buldu. Gerçekleri çarpıcı biçimde dile getiren renkli konuşma üslubu ve halka yakın, içten davranışlarıyla kamuoyunun her zaman ilgisini çeken bir siyasetçi oldu. Bülent Ecevit'in Kıbrıs'a müdahale kararı veren koalisyon hükümetinin dışişleri bakanı olarak da unutulmaz izler bıraktı.

Sakarya Köylerinde

Kandıra'dan sonra ziyaret ettiğimiz Derbent Belediyesi'nde bir söyleşi yaptım. Akşama doğru İzmit'e döndük. Ertesi sabah erkenden Sakarya'ya hareket ettik. Bu ilimizde ziyaret edeceğimiz yedi SODEP'li belediye vardı: Kırkpınar, Erenler, Serdivan, Karasu, Ferezli, Söğütlü ve Kaynarca. Daha önce görmediğim bu kasabaları ziyaret hem benim için, hem vatandaşlarımız için çok öğretici oldu, her yerde coşkulu karşılamalar, söyleşiler yaşadık. Söğütlü'den Kaynarca'ya giderken Akçakamış, Harmantepe, Çaltıcak, Acıelmalık, İkizci, Karadere köylerinden geçtik. Sakarya gezimizin en ilginç yanı, böyle birçok köye uğrayıp, her birinde ayran ya da çay içerken köylülerimizle candan söyleşiler yapma fırsatım bulmak oldu.

Kırkpınar belediyesinde seçimi HP'nin adayı kazanmıştı. Ama sonra SODEP'e geçmeye karar verdiğini öğrendik. Ziyaretimiz sırasında onun ve belediye meclisinin beş üyesinin SODEP'e kayıt işlemlerini tamamladık. Ferezli'deki başkan da MDP'den seçilmiş, sonra SODEP'e katılmıştı.

Konuşmalar sırasında anayasa değişikliği konusunda düşüncemi sordular. Yanıt olarak, "Öncelikle bu Anayasa tam olarak uygulanmalıdır. Hükümet ve iktidar sözcüleri Anayasa'da bazı değişiklikler yapacağız diye halkı oyalıyorlar. Anayasa'nın getirdiği demokratik olanakları gereği gibi kullanmayan insanların 'Daha demokratik bir anayasa için uğraşıyoruz' sözlerine kimse inanmaz. Şimdi önemli olan bu Anayasa'yı tam olarak işletmektir" dedim ve hükümetin Anayasa'ya uymayan davranışları üzerine örnekler verdim.

Söyleşilerde Özdağlar olayından, enflasyondan söz etmek, gene çare olarak seçimleri gündeme getiriyordu. Ertesi günkü *Cumhuriyet*'te, gezideki konuşmalarıma değinen iki haberden birinin başlığı, "Özal'ın Gökova Gezisi, Yolsuzlukları Unutturma Gezisidir", öteki ise, "İnönü: Seçim Hızla Yaklaşıyor!" şeklindeydi. Aslında yaklaşan bir şey yoktu. Önümüzdeki muhalefet yolu alabildiğine uzuyordu. Ama gezilerimiz bizim de yola çıktığımızı gösteriyordu. Yola çıkmış olmak ise kendiliğinden, hedefe yaklaştığımız izlenimini doğuruyordu.

Akşamüzeri Adapazarı merkezine gelebildik. İl örgütüyle görüştükten sonra Sapanca'ya geçtik. Orada göl kenarındaki güzel manzaralı Vakıf Oteli'nde geceyi geçirdik. Yemek salonuna girerken orkestra, seçimlerin anısı olan "Zeytin Gözlüm" şarkısını çalarak bizi karşıladı.

Bolu İlinde İki Belediye

Sapanca'dan 30 ocak sabahı, İl Başkanı Selçuk Gedikli'yi seçimdeki başarıları ve gezimize candan katkısı için kutladıktan sonra Bolu'ya hareket ettik. Bir süre sonra Bolu İl Başkanı Ahmet Özcan ve arkadaşlarıyla buluştuk. Bizi doğru ilk durağımız olan Konuralp beldesine götürdüler. Burası Bolu'nun kuzeyindeki yaylalarda yer alan bir bucak. Adını, Osman Gazi döneminde Bolu'yu Osmanlı ülkesine katan sancak beyi Konur Alp'tan almış. SODEP açısından da önemli. Geleneklerine bağlı bir yöre olan Bolu ilinde belediye seçimini kazandığımız nadir merkezlerden biri. Belediye Başkanı Reşat Konuralp, soyadından da anlaşılacağı gibi, beldesine candan bağlı bir yöneticiydi. Bize heyecanla beldesinin özelliklerini ve kendi icraatını anlattı, sonra gazetecilerle beraber etrafı dolaştık. Bu sırada kasabanın meydanında yeni yaptırdığı tuvaleti kıvançla gezdirdi. Dolaşırken rastladığım vatandaşlarla konuşuyor, isteklerini soruyordum. Sürdürdükleri sakin yaşamdan memnun görünen insanlar sadece bizi görmekle mutlu olduklarını söylüyorlar, yeni istekler dile getirmeye çalışmıyorlardı. Konuralp'tan aklımda kalan tek istek, bir yaşlı vatandaşın beldede bir imam-hatip okulu açılması önerisi oldu.

Gazetecilerle konuşurken bir muhabir, herhalde tutucu sayılan bir yerde olduğumuzu düşünerek, ODTÜ'de yöneticilik yaptığım dönemde komünistleri himaye ettiğim şeklinde rivayetler olduğunu hatırlattı ve görüşümü sordu. "ODTÜ'deki görevim sırasında çıkarılan rivayetlerin, yapılan suçlamaların hiçbirinin aslı esası olmadığı sonradan anlaşıldı. Biz komünist değiliz, sosyal demokratız. SODEP'in, Türkiye'ye komünizmin gelmesine karşı olduğunu başlangıçta söyledik. Her zaman da söyleyeceğiz" diye yanıt verdim.(54)

Gezimizi bir an için bırakarak, Konuralp'taki konuşmamın yayımlandığı 31 ocak tarihli gazetelerde başka bir ilginç habere işaret edeyim: Özal'ın uluslararası bir seminere katılmak üzere İsviçre'de Davos'a gideceği yazılı. Bugün Türkiye'de kamuoyunun iyi tanıdığı ve 2000 yılında Ecevit'in de katıldığı Davos toplantısına ilgimiz böyle başladı.(55)

Konuralp'tan güneye döndük, E-5 yoluna çıktık, Düzce'ye uğradık, ilçe örgütümüzle görüştük, sonra yola devam ettik ve Kaynaşlı beldesine geldik. Ankara-İstanbul yolunda olduğu için hep yanından geçtiğimiz ama nadiren uğradığımız bu beldenin sorunlarını Belediye Başkanı Osman Demirci'den dinledik.

---

54) Fatih Güllapoğlu, "İnönü: Özdağlar Olayındaki Gerçekler Hükümeti Düşürecek", *Cumhuriyet*, 31 ocak 1985.

55) "Özal Bugün Davos'a Gidiyor", *Cumhuriyet*, 31 ocak 1985, s. 7.

Gelişmeye açık, canlı bir belde görünümü vardı. Yazık ki son Bolu depremi Kaynaşlı'da büyük kayıplara, yıkıntı ve ıstıraba neden oldu.

Kaynaşlı'dan sonra tekrar batıya döndük. Yeniçağa'dan biraz sonra güneye saparak dağlık bölgedeki Dörtdivan beldesini ziyaret ettik. İlk kez geldiğim bu şirin kasaba, Bolu gezisi süresince halktan en büyük ilgiyi gördüğümüz yer oldu. "Yerleşim merkezi küçüldükçe ilginin artması" kuralı Bolu'da da işledi.

Akşam yemeğini, üniversite yıllarımda turist olarak geldiğimde birçok kez kaldığım Çizmeci Moteli'nde, Bolu örgütümüzle birlikte, umutlu bir hava içinde yedik. Geceyi de orada geçirdik.

Zonguldak

Yüz karası değil, kömür karası

Ertesi gün erkenden Zonguldak'a doğru yola çıktık. İki buçuk saatlik bir yolculuktan sonra Ereğli'ye vardık. E–5 karayolundan Zonguldak yoluna sapacağımız yerde, İl Başkanı Kâmil Papila, örgütünden birçok kişiyle birlikte bizi karşılamıştı. Yolun çoğunu beraber geçtik ve Ereğli'ye büyük bir konvoyla girdik.

Ereğli'de, her haliyle işinin ehli olduğunu gösteren Belediye Başkanı Ruhi Göbeloğlu ile hukuk bilgisini ve güzel konuşma yeteneğini insanlara yardım için seferber etmiş İlçe Başkanı Onay Alpago beni çok etkiledi. Onların ve il başkanının enerjik çabalarını hem beraberimizdeki konvoyun büyüklüğü, hem de kentte bizi karşılayan, dinlemeye gelen insanların sayısı ortaya koyuyordu. Ereğli'de neşeli bir yemek yedikten sonra güvenimiz artmış olarak konvoyumuzla yola çıktık, Kozlu beldesini ziyaret ettik ve arkasından Zonguldak'a geldik. Orhan Veli'nin, bir türküden alarak "Yüz karası değil, kömür karası" diye nitelendirdiği Zonguldak, kömür madenleriyle özdeşleşmiş bir kent. Papila'dan öğrendiğime göre, burada yaşayan erkeklerin hemen hepsi gençliklerinde madenlerde çalışmış. Gerçi tarım tamamen terk edilmemiş. Yılda birkaç ay köylerine gidip çiftçilik yapan pek çok kişi var. Ama ekonomik ve sosyal yaşam büyük ölçüde madenden gelen gelire bağlı. Bu yüzden kentin önemli kuruluşlarından biri Maden İşçileri Sendikası.

Konvoyumuz kente yaklaşırken Armutçuk'ta durduk, 1983'te bir grizu patlamasıyla yaşamını yitiren 103 maden işçisinin mezarında saygı duruşu yaptık. Kente varınca önce il örgütümüzün merkezine uğradık. Sonra il başkanımızla birlikte sendikayı ziyaret ettik. Arkasından, konuşmak üzere belediye sinema salonuna gittim. Salon henüz boştu. Biraz bekledik. Yarıdan fazlası

dolunca topluluğa hitap ettim. Görünüşteki ilginin az olmasından il başkanımız rahatsız oldu ve bana şöyle bir yorum yaptı: "Sizi halkımız henüz iyi tanımıyor. Ben iyi hatırlarım, geçmişte Ecevit de konuşmak üzere geldiğinde salon pek tenha olurdu, ama sonra kalabalıktan geçilmez oldu. Sizin için de aynı şey olacaktır." Dediği doğru çıktı.

Ertesi gün otelde basın toplantısıyla başladı. Bir muhabir, 1402 sayılı yasayla görevlerinden alınanların durumunun yeniden gözden geçirildiğine dair haberlerden söz edip görüşümü sordu. "Bu sorunun çözümü, demokrasiye sahip çıkmanın bir göstergesi olacaktır. Yeni Anayasa'nın getirdiği demokratik düzen içinde vatandaşlarımızın bütün haklarını kullanması gerekir. 1402 sayılı yasayla haksız yere işlerine son verilenler görevlerine iade edilmelidir" diye yanıt verdim. Başka bir soru MKYK'nin yapısında önerilen değişiklikler konusundaydı. Ona karşılık olarak da, "Önerileri genel merkezde kurduğumuz bir hukuk komisyonu inceledi, bugünkü durumda yararlı bir değişiklik yapma olanağı bulamadı, küçük kurultayda il başkanlarımızla konuyu tekrar görüşeceğiz" dedim.

Maden Ocağında Yaşam

O gün ikinci durağımız maden ocağıydı. Kilimli'de Karadon maden bölgesi merkezine gittik. Orada hem mühendislerle konuşmak, hem de bir ocağa inip işçilerin çalışma koşullarını yakından görmek istiyordum. Sorumlu müdür bizi aydınlatan açıklamalar yaptı. Bu sırada vaktiyle amcam Hasan Rıza Temelli'nin işlettiği ve babamın cumhurbaşkanlığı döneminde, devletleştirilerek elinden çıkmasından büyük üzüntü duyduğu ocakların da bu bölgede olduğunu öğrendim. Açıklamalar bitince ocağa inmek için müdürün talimatıyla hazırlık yaptık. Üzerimizdeki elbiseleri tümüyle çıkarıp madenci kıyafetleri giydik. Yerel yönetim ekibimiz, il başkanımız ve yanımızdaki muhabirlerle birlikte önce bir hatıra fotoğrafı çektirdik, sonra hep birlikte asansörlere bindik.

Asansörümüz epey aşağı inip durdu. Bir galerinin ağzına gelmiştik. Bizi ocağa götürecek galeriye girip yürümeye başladık. Başımızdaki baretlere takılı madenci fenerlerinden de yararlanarak kömür çıkarılan yere kadar rahatça geldik. Ancak işçilere ulaşmak için son birkaç metrelik yolu sürünerek geçmek gerekti. Galeri orada çok daralmıştı. Elindeki havalı tabancayla kayadan kömür çıkaran işçi yüzükoyun yere yatmış durumda çalışıyordu. Biraz arkasındaki işçi yere oturmuş, dinleniyordu. Birkaç cümle konuştuk. Sonra, "Allah kolaylık versin" diyerek ayrıldım. Gene sürünerek geri çekildim.

Yukarı çıktığımızda her tarafımız kömür tozuyla kaplanmıştı. Madenci giysilerini çıkarıp yıkandıktan sonra eski halimize kavuşabildik. Bizi uğurlarken işletme müdürü, "Daha bir süre burnunuzdan kömür tozları çıkacaktır, merak etmeyin" uyarısını yaptı. Bu kısa ziyaret bana maden işçiliğinin ne kadar zahmetli ve tehlikeli bir uğraş olduğunu gösterdi ve o günden sonra Zonguldak'la, maden işçiliğiyle ilgili her konuşmamı etkiledi. Maden işçiliğinin dünyanın en ağır işi olduğunu hep inanarak dile getirdim. Yazık ki bu deneyimi geçirmeyenlere durumu sözle anlatma olanağı yok.

Kilimli'den sonra arka arkaya Hisarönü, Gökçebey, Kozcağız ve Bartın belediyelerini ziyaret ettik. Gökçebey'deki kapalı salon toplantısının coşkulu kalabalığı Zonguldak toplantısının tenhalığını unutturdu. Son durağımız Bartın'ın, önemli bir uygarlık merkezi olduğu fark ediliyordu. İl olma hazırlığı içindeydiler. Belediye başkanı Davut Fırıncıoğlu kentte sevilip sayılan, sözü dinlenen, tanınmış bir insandı. Bartınlılara en iyi hizmeti verebilecek kişiyi buldukları için örgütümüzü kutladım. Başkanın açıklamalarını dinlerken, Anadolu'nun en eski gazetelerinden birinin Bartın'da yayımlanmakta olduğunu öğrendik. O gazetenin yönetim merkezini de ziyaret ettikten sonra kapalı salon toplantımızı yaptık ve başkanın akşam yemeğiyle günümüzü tamamladık.

Gezimizin son günü 2 şubat cumartesi, birbirinden güzel ve ilginç Kurucaşile, Amasra, Ulus, Safranbolu belediyelerini ziyaret ederek ve sonra Karabük ilçe örgütüne uğrayarak geçti. İlçelerin her birinde karşılaştığım belediye başkanları, Kurucaşile'de Süreyya Sarıtaş, Amasra'da Rıfat Açıcı, Ulus'ta Dr. Ali Demirer, Safranbolu'da Erdoğan Caymaz, kendilerini görevlerine adamış yetenekli insanlardı. Gezimizi gönül huzuruyla bitirmemizi sağladılar.

Öte yandan, fiziksel bir olay az daha gezimizi tamamlamamıza engel oluyordu. Akşama doğru Ankara'ya dönmek üzere Karabük'ten ayrıldık. Yolda, Gerede'ye yaklaşırken bir kar fırtınasına yakalandık. Bizi ve yanımızdaki gazetecileri taşıyan otomobillerin hepsi yolda kaldı. Bir süre telefonla konuşup yardım beklemekle geçti. Fakat kar yağışı azalmıyor ve kimse gelmiyordu. Otomobillerden çıkıp, kendi gücümüzle saplandığımız yerden kurtulmaya giriştik. Deneyimli sürücümüz Yalçın, arabaya zincir takmaya uğraşırken foto muhabirleri etrafımızda dolaşarak kar altında fotoğrafımızı çekmeye çalışıyorlardı. Bu durumu görünce dayanamadım, muhabirlere dönüp, "Şimdi şurada yola çıkamayıp bir güzel donsak size ne ilginç resimler çekme fırsatı verirdik, değil mi?" dedim. Çok güldüler ve habercilik görevine devam ettiler. Bereket, Yalçın zinciri takmayı başardı ve arabayı kardan kurtararak bizi tekrar

yola çıkardı. Kısa zamanda Gerede'ye ve E–5 karayoluna eriştik. Gece yarısı olmadan da Ankara'ya vardık. Otomobillerinde zincir olmayan gazeteciler ise geri dönüp geceyi Karabük'te geçirdi.

Son Geziler: Güneydoğu ve Orta Anadolu

Ankara'daki toplantımızda gezileri değerlendirdik. Gezilerin çok yararlı olduğu açıktı, ama artık etkinlik alanımızda bir değişiklik yapma zamanı gelmişti. Gezi programlarını hızlandırarak şubat ayı içinde sonlandırmaya karar verdik. Gülöksüz, arka arkaya yapılacak dört gezi planladı ve bir hafta sonra, 11 şubatta İstanbul'dan Gaziantep'e uçarak son gezi turuna başladık.

İki gezi arasında, 3-11 şubat günlerinde, rüşvet olayıyla ilgili Meclis Soruşturma Komisyonu, belgeleri toplayarak olayda adı geçen kişileri dinleme aşamasına gelmişti. Basında çıkan açıklamalar olayın Mengenecioğlu'nun bana anlattığı şekilde geçmiş olduğunu doğruluyordu.

Dış politikada ilginç bir olay, Özal'ın Davos toplantısından ayrıldıktan sonra Cezayir'e resmî bir ziyaret yapması ve vardığında ilk olarak geçmişte Cezayir'in bağımsızlık savaşı sırasında Türk hükümetlerinin tutumu için özür dilemesi oldu. Dışişleri'mize, sanırım, danışmadan yaptığı bu jest kişisel bir yaklaşım olarak kaldı. Cezayir'le iyi ilişkilerimiz olağan gelişme seyrini izledi.

İstanbul'da 10 şubat akşamı Korel Göymen ve eşiyle beraber Devekuşu Kabare Tiyatrosu'nun *Yasaklar* adlı oyununu izledik, neşeli bir gece geçirdik. Genel başkanlığım sırasında bir tiyatro oyununu baştan sona izlemek nadiren kavuştuğum bir mutluluktu.

Gaziantep ve Kahramanmaraş İllerinde

Gaziantep ili seçim öncesindeki gezilerde bize çok umut vermişti. Oysa ancak bir ilçede, Oğuzeli'nde seçimi kazanabildik. 11 şubatta başlayan gezimizde ilk durağımız Oğuzeli'ydi. Belediye Başkanı Mehmet Ali Nafak, yöresinde sevilen, çalışkan, çok iyi niyetli bir insan. Hizmetlerini beğenen Oğuzelililer, dönemi bitince onu bir daha seçtiler.

Gaziantep'teki salon toplantısında her zamanki gibi coşkulu bir ilgi gördük. İl örgütümüz, yeni başkan Bahattin Bozgeyik, eski başkan kurucu üye Zihni Kutlar, hepsi seçim kaybının üzüntüsünü atlatmış, geleceğe umutla bakıyorlardı. Geniş katılımlı bir yemekten sonra geceyi Kaleli Oteli'nde geçirdim.

Ertesi gün bir buçuk saatlik bir otomobil yolculuğu kafilemizi Kahramanmaraş'a getirdi ve il örgütüyle buluştuk. 12 Şubat Kahramanmaraş'ın kurtuluş günüdür ve her yıl hemen tüm kent halkının katıldığı bir törenle, coşkuyla kutlanır. Biz de örgütümüzle birlikte törene katıldık. Düzenlenen salon toplantısından sonra kuzeye doğru yola çıktık. Kahramanmaraş merkeziyle kırsal bölgesi arasında sosyal demokrasiye eğilim bakımından büyük fark olduğunu bu gezide öğrendim. İl merkezinde oyumuzun çok az olmasına karşılık ilçelerde iktidar partisiyle çekişmiş, bazı yerlerde de onu geçmiştik.

Kahramanmaraş kırsal yöresinde ilk hedefimiz, Göksün ilçesini geçtikten sonra vardığımız Çoğulhan beldesiydi. Burada üzücü bir gelişme olmuştu. Adayımız Osman Şahin 25 martta seçimi kazanmış, belediye başkanlığı görevine başlamıştı. Ancak iki ay sonra, mayısta bir silahlı saldırıya uğrayarak yaşamını yitirmişti. Bu menfur cinayeti işleyen kişi yakalanmıştı. Dava temyiz aşamasındaydı. Yeni seçim 17 martta yapılacaktı. Anladığıma göre, Çoğulhan'da belediye başkanlığından büyük çıkar sağlamayı uman bazı kişiler adayları korkutarak yarıştan çekilmeye zorluyorlardı. Bunu görünce Çoğulhanlılara seslenirken, kaybettiğimiz başkanı saygıyla andıktan sonra, "Olaylar gösteriyor ki Çoğulhan'da belediye başkanı olmak bilgi ve beceriden başka, bir hayli cesaret sahibi olmayı da gerektiriyor, ama kazanacağız ve oylarımız tüm yurda mesaj olacak!" dedim. Kartay da yaptığı konuşmada, Osman Şahin'in öldürülmesini demokrasiye yönelmiş bir saldırı olarak niteledi ve "Bu eylemlere girişecekleri uyarmak istiyoruz. Demokrasi kurşunla, tüfekle kurulmaz ve korunmaz. Demokrasi halkın gönlünde yaşar" dedi.

Osman Şahin'in evine uğrayıp eşine, çocuklarına başsağlığı dileklerimizi sunduktan sonra Çoğulhan'dan ayrıldık. Yakındaki Altınelma beldesini ziyaret ettik ve akşama doğru Afşin'e geldik. Bu yörenin önemli ilçeleri olan Afşin ile ertesi sabah uğradığımız Elbistan'da seçimi kazanmamıştık, ama her ikisinde partimize yoğun ilgi vardı. Büyük termik santralıyla ekonomik değer kazanan bu bölgenin insanlarının ileri siyaset anlayışları örgütümüzün konuşmalarında kendini gösteriyordu.

Elbistan'dan sonra SODEP'li başkanın görev yaptığı Nurhak beldesini ziyaret ettik ve coşkuyla karşılandık. Belediye Başkanı Kâmil Tekin'i, yörede seçim kazanan tek ilçe oldukları için kutladım. Başkan da Nurhak'ta sol oyların her zaman üstün olduğunu söyleyerek teşekkür etti. Sol oyların güçlü olması Nurhak'ın bir özelliği olarak hâlâ devam ediyor, ama bu oylar son 1999 seçiminde CHP ve DSP arasında ikiye ayrılınca, az farkla ikisini de geçen ANAP adayı seçildi.

Nurhak'tan sonraki hedefimiz Adıyaman'da Harmanlı beldesiydi. İkisi arasında ilginç bir yolculuk yaptık. Nurhak belediye başkanı, Kahramanmaraş'la Adıyaman illeri arasında gitmemiz gereken yönde 20 kilometrelik bir yolun bozuk olduğunu, vakit kaybetmek istemiyorsak, Malatya'ya giden trenle yola devam edebileceğimizi söyledi. Onun tavsiyesine uyarak otomobille Kapıdere istasyonuna kadar geldik. Biraz sonra oradan bir yük treninin geçeceğini öğrendik, o trene atladık ve kısa sürede Harmanlıya vardık. SODEP genel başkanı ile yerel yönetim ekibinin yük vagonları içinde koyunlar arasında yaptığı bu yolculuğun fotoğrafları ertesi gün bütün gazetelerde yayımlandı; yöre halkı ve Nurhak belediye başkanı için de hoş bir anı oldu.

Adıyaman ilinde Harmanlı'dan sonra, Gölbaşı ilçesine uğradık, Belören ve Besni beldelerini ziyaret ettik. Adıyaman merkezinde kısa bir süre kaldık, bir söyleşi yaptık. Sonra Kâhta ve Hilvan ilçelerinde örgütlerle görüştük ve akşam geç vakit Şanlıurfa'ya vardık.

Bu gezimizin son iline yaklaşırken örgütümüzle beraber Şanlıurfa'nın Refah Partili belediye başkanı Halil İbrahim Çelik bizi karşıladı. Şehirde kalacağımız otele onun makam otomobiliyle gittim. Başkanın nezaketine teşekkür ettim. Mesleğinin öğretmenlik olduğunu öğrendiğim başkan bende halkın nabzını iyi tutan, becerikli bir yönetici ve siyasetçi izlenimi yarattı. Demokrasiye sahip çıkma yaklaşımımızı takdir ettiğini vurguladı. Öte yandan bazı sözlerinden, Cumhuriyetin getirdiği ilkeleri ve yaşam biçimini pek benimsemediğini sezdim. Ben, partimizin yasaklara karşı olduğunu anlatırken, hemen yönelttiği soru, "Ceza yasasının 163. maddesinin değiştirilmesini de isteyecek misiniz?" oldu.

Ertesi gün bir salon toplantısı yapıp kentte dolaştıktan sonra Şanlıurfa'dan ayrıldık. Suruç, Birecik ve Nizip ilçelerine uğradık. Bu ilde hiçbir yerde SODEP'li belediye başkanı yoktu, ama uğradığımız ilçelerde örgütümüzle ve vatandaşlarla umut veren görüşmeler yaptık. Öğleden sonra vardığımız Gaziantep Havaalanı'ndan Ankara'ya uçtuk.

Birinci Orta Anadolu Gezisi

Ankara'da bir gün kaldık ve hemen ertesi gün aynı ekiple Çorum'a doğru yola çıkarak Orta Anadolu gezimize başladık. Bu gezi Amasya, Tokat, Sivas, Yozgat ve Ankara illerinde 17 SODEP'li belediyeyi kapsayacaktı. Çorum'daki hiçbir belediyede seçimi kazanamadığımız için belediye gezileri programında yeri yoktu, ama öteki illere giderken Çorum'dan geçecektik.

Aslında Çorum, sosyal demokratların önemli varlık gösterdiği bir yer olarak bilinirdi. Ancak SODEP ile HP arasındaki rekabet, 25 mart seçimlerinde Çorum'da da şiddetli esen ANAP rüzgârı karşısında sol oyları güçsüz bırakmıştı. Çorum merkezinde ANAP'ın 11 bin 500'e yakın oyuna karşılık SODEP ve HP tam bir bölünmeyle 5500'er oy almışlardı. Çorum'dan sonra uğradığımız Mecitözü'nde ise HP ile SODEP'in toplam oyunun 983'ü bulmasına karşılık ANAP, 695 oyla seçimi kazanmıştı. Çorum'un başka bir özelliği de HP oylarının SODEP oylarını aştığı nadir illerden biri olmasıydı.

Çorum merkezinde ve Mecitözü'nde örgütlerimizle ve vatandaşlarla söyleşiler yaptık ve öğleden sonra Amasya'ya vardık. İl örgütümüzün hazırladığı salon toplantısında konuştuk. Arkasından yola devam ederek o gün ulaştığımız tek belediye olan Yenice'de belediye başkanını ziyaret edip bilgi aldık. Geceyi Amasya'da Turban Oteli'nde geçirdik.

Amasya, Tokat, Sivas

Amasya dünyanın nehirlerle özdeşleşmiş ünlü şehirlerini andıran şirin bir kent. Yeşilırmak üzerinde kurulmuş. Nehrin iki yakasındaki tarihî evleri ve haşmetli kalesiyle özgün karakterini ortaya koyuyor. Geçmişte turist olarak arkadaşlarla gelmiş, tarihi eserlerine hayran olmuş, insanı dinlendiren ortamını sevmiştim. Kentin Osmanlı tarihinde şehzadelerin yönetim stajı yapmak için gönderildikleri bir yer olarak da ünü var. Tarihine bağlılığı ile birleştirdiği ilerleme iradesini yerel seçimde de gösterdi. SODEP'e dört yerde belediye başkanlığı kazandırdı. Bunlardan Yenice'yi Amasya'ya geldiğimiz günün akşamında, ötekileri, Belevi, Çaydibi ve Uluköy'ü ertesi gün öğleye kadar ziyaret ettik. Bu üç beldenin bağlı olduğu Taşova ilçesine uğradık. Yörede dolaşırken Taşova ilçe örgütü başkanı Hakkı Denizli otomobilde yanımızdaydı. Geçtiğimiz ya da uzaktan gördüğümüz köylerin, kasabaların toplumsal, siyasal özelliklerini en ayrıntılı biçimde anlatıyordu. Yaşamını tümüyle partisine adadığı belli olan ilçe başkanımızı dinlerken o üç beldede seçimi nasıl kazandığımızı anlıyordum. Şunu da söyleyeyim. Taşova ilçesinde SODEP ile HP'nin oylarının toplamı seçimi kazanan ANAP adayının aldığı oyları biraz geçiyordu.

Uluköy'den ayrıldıktan sonra Hüseyin Kalkan'ın başkanlığındaki Tokat örgütümüzle buluştuk ve birlikte Erbaa'ya gittik. Belediye seçimini kazandığımız önemli ilçelerden biri olan Erbaa'da karşılama da, söyleşi toplantısı da çok canlı oldu. Seçim başarısında önemli rolü olan deneyimli partili Belediye Başkanı Niyazi Kırıma, Erbaa'nın sorunlarını ve bizden beklediklerini açıklıkla anlattı. Kendisini mutlulukla kutladım. Vatandaşlara hitap ederken, onları

adeta bir seçim öncesi heyecanı içinde gördüm. Bunun üzerine, henüz seçim kampanyasında olmadığımızı, bu gezilerde halkın sorunlarını, sıkıntılarını dile getirmeye çalıştığımı hatırlattım. Arkasından da, "Seçimin dört yıl sonra yapılacağım söylemek sıkıntılara çözüm olmuyor. Başbakan kısa sürede uygulamasını düzeltmek zorunda. Böyle açık rüşvet olayları karşısında hükümet yerinde duramaz" dedim.(56)

Erbaa'dan ayrılıp Tokat'a geldik. Bu önemli tarım merkezinde konuşurken, Tokat'ın eski CHP senatörü, kurucu üyemiz İsmail Hakkı Birler'in selamlarını söyledim ve üreticilerin sorunları üzerinde durdum. Söyleşiden sonra, Tokat ilinde kazandığımız öteki belediye olan Güzelbeyli beldesine doğru yola çıktık. Yolda Turhal ve Zile ilçelerine uğradık. Turhal'da hemen seçim öncesinde adayımızı kaybetmemiz seçimdeki şansımızı çok azaltmıştı. Sonuçta, SODEP ile HP adaylarının toplam oyu ANAP adayının oyunu geçmiş ama seçimi ANAP kazanmıştı. Uzun bir yolculuktan sonra Zile'ye bağlı Güzelbeyli beldesini ziyaret ettik ve geç vakit Tokat'a döndük.

Tuhaftır, bir seçim kampanyasında olmadığımız halde bu gezimiz sırasında Tokat'ın ve ilçelerinin doğal ve tarihsel özelliklerini yeterince algılama fırsatı bulamamıştım. Bunları yıllar sonra üniversitenin bir çağrısı üzerine Tokat'a tekrar gittiğimde fark ettim ve örneğin Sezar'ın ünlü "Geldim, gördüm, yendim!" sözüyle tarihe mal ettiği savaşın Zile yakınında meydana gelmiş olduğunu o zaman nasıl öğrenmediğime şaştım. Siyaset insanları güncel sorunların alanına iyice hapsediyor.

Tokat'tan 12 şubat sabahı Sivas'a doğru yola çıktık. Yolda durakladığımız bir kahvede gazetecilerle konuşurken, Özal'ın, "SODEP ve DYP sunî teneffüsle yaşıyor" sözü için ne düşündüğümü sordular. "Özal olayları çarpıtıyor, Meclis'teki muhalefet partilerine cesaret vermek için böyle konuşuyor" dedim. Görünür gerçeklere tamamen aykırı bir değerlendirmeyi böyle rahatlıkla dile getirmek benim hâlâ alışamadığım bir tutumdu. Kamuoyunu etkileyen demeçlerle bazen siyasal olayların gelişme seyrinin değiştirilebildiğini ve bu umutla liderlerin hep kendi partileri lehine yorumlar yapmaya çalıştıklarını biliyordum. Ancak üniversite yıllarımda içime işlemiş olan gerçeğe saygı duygusu, Özal kadar fütursuzca olayları çarpıtmama izin vermiyordu ve onun bu çeşit her yorumu beni hayrete düşürüyordu.

Kar altındaki Sivas'ta gezimize devam ettik. 1919'un karanlık günlerinde Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer alan Sivas, Kurtuluş Savaşı'nı yönlendiren

56) "İnönü: Halk Seçim İçin Dört Yıl Beklemeyecek", *Cumhuriyet*, 19 şubat 1985.

tarihî kongrenin toplanmasına olanak veren yer. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, demiryolunun gelmesiyle, cer atölyesinin kurulmasıyla kalkınma hamlelerinde önde görünüyor. Demokrasiye geçildikten sonra da CHP burada gücünü epey korumuştu. Ama şimdi durum değişmiş. Yerel seçimde aday gösterdiğimiz ve Sivas'a çok hizmetleri geçmiş eski başkan Süleyman Çanga seçimi kazanamadı. İl merkezinde ANAP birinci, SODEP aşağı yukarı üçte bir oyla ikinci parti, Refah ise SODEP'inkinin yarısı oyla üçüncü parti oldu. Tüm Sivas ilinde iki ilçede kazandık. Zaman içinde CHP'nin oylarının azalması, buna karşılık tutucu oyların ve Refah oylarının artması, genellikle CHP eğilimli kişilerin İstanbul'a yerleşmesiyle birlikte yerine köy ve kasabalardan gelenlerin daha tutucu olmasıyla açıklanıyor. Doğru olabilir ama gelişmeyi daha iyi anlamak için herhalde kentte alınan eğitimi ve çeşitli etkileşmeleri de göz önüne alan kapsamlı incelemelere gereksinim var.

Sivas, aynı zamanda babamın çocukluk yıllarını geçirdiği kent. Sofradaki konuşmalarında o yıllardan pek söz etmezdi. Yalnız bir defa sokaklarının çamuruyla ünlü olduğunu söylediğini ve şu fıkrayı anlattığını hatırlıyorum:

Sivas'ın bir mahallesinde yürüyenler, yolun ortasında neredeyse başına kadar çamura gömülmüş bir insanın batmakta olduğunu görmüşler. Koşup omuzlarından tutmuşlar, çekmiş ayağa kaldırmışlar. Artık kurtuldu diye bırakıp gideceklerken adam onları yakalamış: "Durun, gitmeyin, altımda atım vardı, onu da kurtarın!" demiş.

Biz kara saplanmadan yol alabiliyorduk. İl merkezimizdeki söyleşiden sonra Ulaş ve Divriği belediyelerini ziyaret ettik. Divriği, sosyal demokratların kalelerinden biri. Zengin demir yatakları ve Selçuklular döneminden kalma tarihî anıtlarıyla ünlü. Belediye Başkanı Muharrem Yağbasan ve tüm Divriğililer bizi sevgi gösterileriyle karşıladı. Başkan, kentin sorunlarını anlattı. Özellikle maden işletmesine işçi alınırken partizanlık yapıldığından şikâyet etti. Sonra isteğim üzerine bizi ünlü Ulucami ile Darüşşifa'nın bulunduğu tepeye çıkardı. XIII. yüzyılda yapılmış caminin büyük taç kapısı üzerindeki oyma işini hayranlıkla seyrettim.

"Hükûmet - Silahlı Kuvvetler İşbirliği" Denebilir mi?

Sivas'a döndük. Yemekten önce yanıma gelen ANKA ajansı muhabiri TRT'den duyduğu bir haberi ileterek görüşümü sordu. Haberde, Ankara'da Genelkurmay'da, "Hükûmet-Silahlı Kuvvetler İşbirliği Semineri" adıyla iki gün sürecek bir toplantı yapıldığı bildiriliyordu. Deyimi duyar duymaz yadırgadım. Psikolojide öğrendiğim bir şey aklıma geldi. Freud, bilinçaltındaki düşüncelerimizin bazen irademiz dışında ortaya çıkabildiğine işaret etmişti.

Ama muhabire bir şey söylemedim. Yemekte Âşık Veysel'in memleketi Sivas'ın geleneğine uygun olarak bir halk ozanının SODEP'e uyarladığı manilerini zevkle dinledik. Yatmadan önce Anayasa'yı elime alıp bir demeç yazdım ve sabah Yozgat'a doğru yola çıkarken gazetecilere verdim. Demeç aynen şöyleydi:

TRT'de dün verilen bir haberde, Genelkurmay Başkanlığında Hükûmet-Silahlı Kuvvetler İşbirliği Semineri adı verilen bir toplantı yapıldığı duyuruldu. Amacı kısaca bölgemizde barış ve istikrarın korunması olarak açıklanan böyle bir toplantının yapılmasını muhalefet olarak destekleyeceğimiz tabiîdir. Yalnız toplantının adındaki "Hükûmet-Silahlı Kuvvetler işbirliği" deyimini yadırgadığımızı, Anayasa'ya aykırı bir davranış akla getirdiği için çok sakıncalı bulduğumuzu ifade etmek isteriz. İşbirliği sözü eşit düzeyde bulunan, biri ötekine karşı sorumlu olmayan iki kuruluşun ortak bir amaç için birlikte çalışmaları anlamında kullanılır. Oysa Anayasa'mızın 117. maddesine göre, millî güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetler'in yurt savunmasına hazırlanmasından TBMM'ye karşı Bakanlar Kurulu sorumludur. Yine aynı madde Silahlı Kuvvetler'in komutanı olan Genelkurmay Başkanlığı'nın görev ve yetkilerinden dolayı başbakana karşı sorumlu olduğunu ifade eder. Bu durumu işbirliği sözüyle nitelemek çok yanıltıcıdır. Hükümetin bazı yetki ve sorumluluklarını devrettiği izlenimini uyandırır. Özellikle böyle yüksek düzeydeki çalışmalar duyurulurken Anayasa'ya saygılı ifadelerin kullanılması şarttır ve bunu sağlamak da gücünü Anayasa'dan alan hükümetin görevidir. "Hükûmet-Silahlı Kuvvetler İşbirliği" deyiminin kullanılmasına izin vermekle hükümet bu önemli görevini ihmal etmiştir.[57]

Demecim ertesi gün yayımlandı ve konu öteki partilerin de ilgisini çekti. DYP başkanlık divanı bir toplantı yaptı ve yayımladığı bildiride, söz konusu deyimi benim gibi eleştirdi, çok yanıltıcı bulduğunu söyledi. MDP Genel Başkanı Sunalp ise bir eleştiri yapmadı, sadece Anayasa'nın 117. maddesini hatırlattıktan sonra, önemli meselelerde daima hükümete brifing verildiğini söylemekle yetindi. HP başkanlığından o gün bir ses çıkmadı. Daha sonra Cüneyt Canver, başbakana yönelttiği bir soruyla konuyu Meclis'te dile getirdi.

Bu demeçle ilgili iki ilginç tepki daha geldi. Geziye dönmeden onları da söyleyeyim. Birkaç gün sonra Ankara'da konuştuğum bir gazeteci, Demirel'in bu eleştirimi, tüm gezi boyunca verdiğim demeçlerin en önemlisi olarak değerlendirdiğini söyledi.

---

57) "İnönü: 'Hükûmet-Silahlı Kuvvetler İşbirliği' Deyimi Sakıncalı", *Cumhuriyet*, 19 şubat 1985, s. 6.

"Türkiye'yi Hep Askerlerle Hocalar Yönetmiştir"

Konuya ilişkin bir başka tepki Cumhurbaşkanlığı'ndan geldi. İkinci Orta Anadolu gezisinden Ankara'ya döndükten bir gün sonra genel sekreterin beni ertesi gün görüşmeye çağırdığını bildirdiler. Herhalde "işbirliği" sözünü eleştiren demecimle ilgilidir diye düşünerek gittim. Genel Sekreter Emekli Orgeneral Sedat Güneralp beni nezaketle kabul etti, yarım saat kadar görüştük. Cumhurbaşkanının benim eleştirimden rahatsız olduğunu, niçin Silahlı Kuvvetler'e karşı bir tutum takındığımı anlamadığını ve amacımın daha iyi anlaşılması için genel sekreteri benimle görüşmekle görevlendirdiğini anlattı.

Silahlı Kuvvetler'e karşı bir tutuma girmemin söz konusu olmadığını, amacımın sadece Anayasa'ya uyulmadığı izlenimini uyandıracak ifade şekillerini önlemek olduğunu açıkladım. Genel sekreter iyi niyetimi kabul etti ve cumhurbaşkanına durumu ileteceğini söyledi. Nitekim daha sonra bu konuda başka bir girişimde bulunmadılar. Genel sekreterle konuşmamdan aklımda kalan bir ilginç izlenim daha var.

Ben, "İşbirliği sözü kullanılırsa bundan hükümetle Silahlı Kuvvetler'in devleti birlikte yönettikleri anlamı çıkar. Oysa Anayasa'ya göre hükümet devleti yönetmekten sorumludur. Silahlı Kuvvetler komutanlarıyla elbet görüşürler, fikir alırlar ama kararları hükümet verir, Silahlı Kuvvetler de uygular" diyerek düşüncelerimi anlatırken ve genel sekreter, bu sözleri onaylayan bir tavırla dinlerken, birden söz aldı ve "Yani, biz devletin güvenliğini tamamen Özal'a mı emanet edeceğiz?" gibi bir şey söyledi. İfade belki tam böyle değildi, ama bu anlama geliyordu. Çünkü oradan ayrılırken, asker kökenli genel sekreterin devlet yönetiminde esas sorumluluğun sivillere bırakılmasını içine sindiremediği kanısına varmış olduğumu gayet iyi hatırlıyorum. Bu yaklaşımı desteklemek anlamında değil ama bir gözlem olarak babamın bir gün sofrada arkadaşlarına söylediği bir sözü de buraya alayım: "Zaten Türkiye'yi her zaman askerlerle hocalar yönetmiştir" demişti.

Yozgat ve Ankara'da Siyasetin Akışını Düzeltmeye Uğraşanlar

Geziye döneyim. 18 şubatta Yozgat'taydık. Önce Akdağ Madeni'ni ziyaret ettik. Burası yıllardır işletilen gümüşlü kurşun madeni nedeniyle ünlenmiş bir ilçe. Seçimi kazanan Belediye Başkanı Mithat Şenel, eğitim enstitüsü mezunu, çalışkan, bilgili bir yönetici. O da, tüm seçmenleri de bizi en iyi şekilde ağırlamak için çırpındılar. Dağın kente bakan yamacında yeni yapılmış parkı

bize göstermek ve bir şeyler yedirmek için uğraştılar. Kara ve çamura karşın tepeye çıkıp indik ve Akdağmadeni'nden dış görünüşümüz çamurlu, ama içimizde çok iyi izlenimlerle ayrıldık.

Yolumuzun üzerinde Yozgat'ın başka bir önemli ilçesi Sorgun vardı. Sorgun'da değil ama iki beldesinde, Bahadın ve Çiğdemli'de belediye başkanlığını kazanmıştık. Yol üzerinde Oluközü köyüne, Doğankent beldesine uğradıktan sonra bu iki belediyeyi ziyaret ettik. Başkanlarla, vatandaşlarla söyleşiler yaptım. Akşama doğru Yozgat'a geldik, il başkanımız Muhlis Adıbelli orada da bir söyleşi ortamı hazırlamıştı. Gördüm ki; il başkanı kentin sosyal demokrat politikalara pek eğilimli olmayan yapısına karşın, umudunu hiç kesmeden, tüm iyi niyetiyle partimizi halka ve özellikle esnafa yaklaştırmak, ısındırmak için uğraşıyor. SODEP'i ANAP'tan sonra ikinci parti yapabilmiş, ama ANAP'ın oyu hâlâ bizimkinden dört kat fazla. Bu durumu öğrenince Akdağmadeni'ndeki başarının değerini daha iyi anladım.

Konuşmalarımda, her yerde yaptığım gibi, halkın sıkıntılarım, hükümetten şikâyetlerini dile getirirken bir soru üzerine af konusuna da değindim. Bu konu bir süredir, basında ve Meclis'te, muhalefet sözcülerince ele alınıyordu. Affı, 12 Eylül öncesinde yaşadığımız anarşi ve kavga döneminden arta kalan bir yarayı onarmak için gerekli gördüğümü söyledim. "Af şarttır. Ancak anayasal çerçeve içinde olmalıdır. Silahlı eylemlere karışmış teröristler af kapsamı dışında tutulmalıdır. Fikir suçları, basın suçları affedilmelidir" dedim.[58]

Yozgat'tan 19 şubatta Ankara'ya hareket ettik. Yerköy ilçe örgütüne uğradıktan sonra Kırşehir'e bağlı Çiçekdağ beldesini ziyaret ettik. Burası, tüm Kırşehir ilinde belediye başkanlığı kazandığımız tek merkezdi. Başkan Mehmet Aydın'ı kutlarken seçim kampanyasında buradan hiç umutlu ayrılmamış olduğumu hatırlattım. Yanılgıma ikimiz de güldük. Bu seferki karşılanışımız o günkü ihmali tamamen unutturacak ölçüde coşkuluydu. Başkan Aydın'ın 1989'daki belediye seçiminde yeniden seçildiğini de söyleyeyim.

Çiçekdağ'dan ayrılıp Ankara iline girdik. Onur Kumbaracıbaşı başkanlığında il örgütümüz büyük bir konvoyla bizi karşıladı. Belediye gezilerine başladığımızın altıncı ve son ayında başkent belediyelerine nihayet sıra gelmişti. Yazık ki Ankara'da seçim kazandığımız belde ve ilçeler hem çok az, hem de il merkezine epey uzaktaydı. Sona bırakılmalarında, sanırım, bu özellik de rol oynamıştı. Siyasette seslerin ancak oylar kadar çıkması, parti içinde de, devlet içinde de kendini gösteren bir kural. Bundan kurtulmak kolay olmuyor.

---

58) "İnönü: Af: Fikir Suçları da Affedilmelidir", *Cumhuriyet*, 20 şubat 1985.

Ankara'nın merkez ilçelerinde en yüksek oyu Çankaya'daki adayımız İbrahim Tez almıştı. Tez'in 100 bin oyuna, HP adayının 10 bin oyu eklendiğinde, ANAP adayının aldığı 107 bin oy geçiliyordu. Ama oylarımızın SODEP ile HP arasında bölünmesi Çankaya'da kazanmamızı engellemişti. Başkanlığı kazandığımız yerler Kalecik ve Sulakyurt ilçeleriyle Büyükafşar, Yahşihan ve Kırbası beldeleriydi. İlk dördü Ankara'nın doğusunda ve birbirine yakın olan bu belediyeleri Yozgat dönüşünde ziyaret ettik. Yıllarca Ankara'da oturduğum halde, Kalecik dışında bu beldeleri hiç görme fırsatım olmamıştı. Kalecik'e de bir kere, üniversiteli arkadaşlarla turistik bir gezi yapmıştık. Bu defa Kalecik'in kıdemli, bilgili belediye başkanı Halit Aslangil'i tanımaktan, ondan değerli bilgiler almaktan mutluluk duydum. Sulakyurt'ta daha genç belediye başkanı Kemal Tamkoç bizi karşıladı ve konuşmasında devletten gereken yardımı alamadığından yakındı.

Elimizden geleni yapacağımızı söyledim ama sanıyorum başkan kendisini fazla yalnız hissetti ve bir süre sonra ANAP'a geçti. İkinci dönemde ANAP adayı olarak yeniden seçildi. Yahşihan ile Büyükafşar beldelerine de uğrayıp, vatandaşlarla kısa söyleşiler yaptıktan sonra Ankara'ya döndük. Batıda Beypazarı'nın bir beldesi olan Kırbaşı'nı ziyaret daha sonraya kaldı. Orta Anadolu gezilerimizin ilk turu böylece tamamlanmış oldu.

İkinci Orta Anadolu Gezisi

Kırşehir, Kayseri, Nevşehir ve Niğde illerini kapsayan yeni geziye 20 şubat çarşamba günü başladık. Kırşehir ilindeki tek SODEP'li belediye olan Çiçekdağ'a iki gün önce uğramıştık. İl merkezinde biraz duraklayıp yola devam edecektik. Fakat demokrasiye tutkun olan Kırşehirliler, başta seçmenlerinin nabzını iyi tutan İl Başkanı Sabri Yavuz, bir toplantı yapmadan bizi bırakmadı. Toplantıda konuşurken, hükümeti demokrasi alanında üstüne düşeni yapmamakla suçladım. Özal'ın bir "demokrasiye geçiş" havası yaratarak Anayasa'ya saygısızlık ettiğini söyledim. "Hiçbir anayasal düzende böyle şey olamaz" dedim. Sonra zamları eleştirdim. Toplantıda Kırşehir HP eski il başkanının SODEP'e giriş dilekçesini de imzaladım.

Kayseri'de Heyecanlı Bir Gezi

Kırşehir'den Kayseri'ye yöneldik. Örgütümüz ve İl Başkanı Zeki Orhan büyük bir konvoyla bizi karşıladı ve doğru şehirdeki bir düğün salonuna götürdü. "Doğru götürdü" diyorum ama aslına bakarsanız partilerde ya da en azından bizim partimizde genel başkanla beraber giden bir konvoyda, otomobillerin birbirini geçerek genel başkanın otomobiline yaklaşmak ya da ona yol göstermek

gibi hevesleri yüzünden çok heyecanlı anlar yaşanıyor. O gün de, yanlış hatırlamıyorsam, Tomarza ilçe örgütümüzün bir otomobili, herkesi geçip önümüze düşmek amacıyla durmadan uğraşarak bizi epey telaşlandırmıştı. Bereket, şoförü gereken dikkati elden bırakmadı ve hiçbir kazaya neden olmadan Kayseri'ye geldik. Konuşmamda ekonomi alanında yürütülen politikayı eleştirdim. Hükümeti beceriksizlikle suçladım. Bir gazetecinin, "Hayat pahalılığı mitingleri düzenleyecek misiniz?" sorusuna da olumlu yanıt verdim, yalnız zamanını belirtemedim. MKYK'de bu konuyu ele aldığımızda henüz miting yapma zamanının gelmediği ama yaklaştığı görüşünde birleşiyorduk.

Kayseri ilinde seçim kazandığımız iki belediye vardı. Birisi güneyde Tomarza ilçesi, öteki kuzeyde Felâhiye ilçesine bağlı Toraman beldesiydi. Felâhiye'de az farkla seçimi kaybetmiştik. Öğleden sonra yola çıkıp her iki belediyeyi ziyaret ettik, söyleşiler yaptık ve akşam Kayseri'ye döndük.

Niğdelilerin SODEP'e ve Sanata Düşkünlüğü

21 şubat sabahı saat sekizde yola çıktık. Nevşehir ve Niğde illerinde on belediyeyi kapsayan yüklü bir programımız vardı. Öğleye kadar Nevşehir'in Kozaklı, Karaşehir ve Acıgöl belediyelerini ziyaret ettik, söyleşi toplantıları yaptık. Öğle yemeğini örgütle birlikte Nevşehir'de yedik. Öğleden sonra ilk durağımız Derinkuyu ilçesi oldu. Burası, Ortaçağ'dan günümüze kalan yeraltı kentiyle, Kapadokya'nın önemli tarihî turistik merkezlerinden biri. Turist olarak daha önce Nevşehir'e gelmiş, peribacalarını görmek için dolaşmıştım, ama Derinkuyu'ya uğramamıştım. Yeraltına inme fırsatını bu kez de bulamadım. Daha doğrusu çevremdekiler "Boyunuz uzun, birçok yerden zor geçersiniz" diyerek cesaretimi kırdı. Belediye Başkanı Hakkı Atamalu değerli bir heykeltıraş. Onun başkan seçilmesinin ilçe için bir şans olduğunu düşündüm. Derinkuyu'nun turistik değerini bozmadan gelişmesini en iyi şekilde bir sanatçı sağlayabilirdi. Bana ilginç bir deneyimini anlattı.

Birkaç yıl önce Samsun'da Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'na başlamasını simgeleyecek ve *İlk Adım* adı verilecek bir anıt-heykel yapılması kararlaştırılmış ve bir yarışma açılmış. Hakkı Atamalu, Atatürk'ü at üstünde, yanında bir genç kız ve bir genç erkekle birlikte gösteren bir heykel tasarımıyla yarışmayı kazanmış ve heykeli yapmış. Fakat heykeli gören Kenan Evren gençlerin çıplak olarak gösterilmesine itiraz etmiş. Bunun üzerine Atamalu heykeldeki gençleri biraz giydirmiş, fakat Evren gene kabul etmemiş ve sonunda heykel genç figürleri çıkarılarak dikilmiş. Bu olayı anlatan başkan, "Nasıl olur böyle şey?"

diyordu, "Ne hakla benim tasarımımı değiştiriyorlar? Gençleri çıkarmakla heykelin sanat değerini çok düşürdüler. Devlet başkanı da olsa kimsenin bunu yapmaya hakkı yoktur. Dava edip hakkımı arayacağım!" Bu girişimin sonucu ne oldu bilmiyorum, ama 2000 yılı başlarında Samsun'a gittiğimde heykeldeki gençlerin hâlâ yerinde olmadığını öğrendim. Oysaki bu arada ilk gerekçe de ortadan kalkmıştı, çünkü Evren'in kendisi, insan vücudunun sanattaki değerini keşfettiğini yaptığı çıplak resimleriyle göstermişti.

Derinkuyu'dan ayrılıp Niğde iline geldik. Bu ilde birçok ilçe ve beldede başarı göstermiştik. Merkezde de HP ile SODEP adaylarının toplam oyları seçimi kazanan ANAP adayının oyundan fazlaydı. Bizi karşılayan İl Başkanı İsmail Güven deneyimli, kıdemli bir partiliydi. Onun dikkatli gözetimi altında programı titizlikle uyguladık. Sırayla Gölcük, Kitreli, Kozatlı, Dikilitaş, Çamardı belediyelerini ziyaret ettik. Hepsinde kısa konuşmalar yaptım. Sakin ve iyi niyetli seçmenler bizi ilgiyle dinledi.

Niğde'nin eski CHP'li milletvekilleri, Yılmaz Cemal Bor, Abdullah Emre İleri, Burhan Ecemiş de gezimize katıldılar ve bilgileri, deneyimleriyle konuşmalarımızda yardımcı oldular.

Dolaştığımız belediyeler arasında yalnız Çamardı'yı daha önceden görmüştüm. Üniversiteli arkadaşlarla Aladağlar'da Demirkazık Tepesi'ne çıkmak için bir dağcılık seferi yaptığımızda Çamardı'ya uğramıştık. Belediye başkanından, yörenin tarımsal sorunlarını dinlerken, Aladağlar'ın büyük gelecek vaat eden turistik olanaklarını da değerlendirmelerini istedim. Zaten bu gelişmenin de farkındaydılar. Birkaç yıl sonra koalisyon iktidarımız sırasında turizm bakanımız Abdülkadir Ateş'in yabancı basın için düzenlediği bir dağ gezisine Çamardı'dan katıldım.

Akşam Niğde'ye ulaştık. Gazeteleri gözden geçirirken Meclis Soruşturma Komisyonu'nun Özdağlar, Mengenecioğlu ve Kahveci'yle görüşmeler yaptığını, soru ve yanıtların da yayımlandığını gördüm. Adnan Kahveci, Özdağlar'ın rüşvet istediğini Mengenecioğlu'dan öğrenince Özal'la konuştuğunu, Özal'ın da olayın açığa çıkarılması için kendisinden yardım istediğini, bunun üzerine Mengenecioğlu'yla birlikte görüşmeyi teybe almayı kararlaştırdıklarını anlatmış. Böylece olay iyice aydınlanmış oluyordu. Ancak komisyonun bir karara varabilmesi için herhalde, Özal'ı da dinlemesi gerekecekti.

Gazetelerde, bir başka önemli davanın Fransa'da başladığı haberi var. Bir süre önce Paris'in Orly Havalimanı'nda Asala teröristinin yerleştirdiği bombanın patlamasıyla aralarında Fransızların da bulunduğu birçok kimse yaşamını yitirmişti

ve olaydan sonra Fransız güvenlik güçleri Asala'ya karşı sürdürdüğü müsamahalı tutumu değiştirmiş, bombacıyı yakalayıp adalete teslim etmişti. Şimdi dava görülüyordu. Teröristin savunmasını, konuyu başka alanlara çekerek başarı kazanmakla ün yapmış olan avukat Verges üzerine almıştı. Bu durumda soykırım iddialarıyla mahkemeyi etkilemeye çalışacaklarını tahmin eden Dışişleri Bakanlığınız Türkiye'den gelecek bazı bilim adamlarının da dinlenmesi için çaba göstermişti. Şimdi kamuoyu yargılamanın aşamalarını dikkatle bekliyordu.

Gezi programımızı erkenden yola çıktığımız 22 şubatta, gün boyunca yedi belediyeyi, Ulukışla, Kemerhisar, Yeşilyurt, Akmanlar, Bor'a bağlı Ulukışla, Yenikent ve Ortaköy'ü ziyaret ederek tamamladık. Arada Bor ve Aksaray ilçe örgütlerinde de durduk, görüşmeler yaptık. Gece Ankara'ya döndük.

İnsan Ne Zaman Kazaya Uğrar?

Bu gezi sırasında küçük bir kaza geçirdim. Kalıcı bir zararı olmadı ama benim "insanın ne zaman kazaya uğradığı" konusundaki bir düşüncemi desteklediği için anlatacağım.

Ulukışla'dan Yenikent'e doğru giderken Taşpınar kasabasının yanından geçiliyordu. Taşpınar'da belediyeyi SODEP'li değil HP'li aday kazanmıştı. Programa göre oraya uğramayacaktık. Üstelik kar yüzünden programımızda gecikmeler olmuştu. Ama Taşpınarlılar önümüze çıkıp yolumuzu kestiler. Aksaray ilçe başkanı da onlardan yana oldu, uğrayalım diye ısrar etti. İstemeye istemeye kabul ettim. Arabadan indim. Köylüleri selamlamak için yanlarına yaklaşırken ayağım kaydı, sırtüstü yere düştüm. Bir yerim kırılmadı ama fena halde canım acıdı. O zaman kendi kendime, "İşte" dedim, "kazaların genellikle amacına inanılmayan, ya da açıkça gereksiz olan bir hareket yapılırken meydana geldiğini düşünüyordum. Buradaki düşüşüm bu düşüncemi doğruluyor. İnsan, faydasına inanırsa en tehlikeli hareketleri kazasız belasız gerçekleştirebiliyor, ama gereksiz görüyorsa en basit eylemlerde büyük hatalar yapıyor." Böyle söylüyorum diye sakın kimse alınmasın. Taşpınar'a gitmeyi elbet isterim. Yalnız o gün programda yoktu.

Ekmekçi'nin Hint Horozu

Kaza olayını ve Niğde gezimizin başka aşamalarını, vatandaşlarla söyleşilerimizi o gezide bizimle beraber olan Mustafa Ekmekçi *Cumhuriyet*'teki "Ankara Notları" köşesinde ayrıntılı biçimde yazdı.[59]

---

59) Mustafa Ekmekçi, "Erdal Bey'in Gezileri", Ankara Notları, *Cumhuriyet*, 2 mart 1985.

Daha sonraki bir yazısında bir partilimizin beni Hint horozuna benzettiğini şu şekilde aktardı: "Erdal Bey'in politikanın tadını aldığı kanısı var çok kişide. Amasya'da Gümüşhacıköy SODEP İlçe Başkanı Selahattin Eymirli şöyle dedi: Erdal Bey, Hint horozu gibi! Hint horozu dayağı yedikçe kavganın içine, alana dalar!"[60]

Ekmekçi bu benzetmeyi sevdi ve bana Hint horozu adını taktı. Burada genç yaşta kaybettiğimiz bu değerli köşe yazarını saygı ve minnetle anmak istiyorum. Özgürlük, aydınlanma ve sosyal adalet yolunda yılmadan fikir savaşı veren bu iyi yürekli insan SODEP'i kuruluşundan itibaren candan destekledi. Benim ve dava arkadaşlarımın söylediklerimizi, yaptıklarımızı her zaman sempatiyle değerlendirdi. Kişilerin çabalarını ortaya çıkaran özgün üslubuyla partililerimizin gönlünü almasını bildi. Genel başkan olarak beni eleştirirken de, daha önemli ve ses getirecek çıkışlar yapmamı isterken de sevecen yaklaşımını bırakmadı. Hint horozu lakabı da bence bu tutumunu simgeliyordu.

Son Gezi: İçbatı Anadolu

Hafta sonunu İstanbul'da, eşimin yanında geçirdim. 25 şubatta ilk uçakla İzmir'e uçtum. Son gezimize Adnan Menderes Havaalanı'ndan Manisa'ya hareket ederek başladık. Daha önce dolaştığımız Manisa'da uğramadığımız bir belediye kalmıştı: Alaşehir ilçesine bağlı Yeşilyurt beldesi. Seçimleri Alaşehir'de az farkla kaybetmiş, Yeşilyurt'ta büyük farkla kazanmıştık. Onun için her iki yerde coşkuyla karşılandık.

Uşak ve Afyon'da Genç SODEP'liler

Yeşilyurt'tan Eşme'ye hareket ettik. Yolda Uşak örgütümüzle buluştuk. Ekonomik ve siyasal açıdan önemli bir ilçe olan Eşme'de SODEP'li belediye başkanı Ethem Köklü'yle tanışmaktan kıvanç duydum. Ziraat mühendisliğinden gelen bilgisi ve tükenmez enerjisiyle Eşme'de yararlı hizmetlerde bulunacağı belliydi. Esmeliler de hizmetlerini takdir ettiler, süresi dolunca yeniden seçtiler.

Eşme'de ilçe örgütüyle de bir görüşme yaptıktan sonra yolumuza devam ederek gene önemli bir üçe olan Karahallı'da belediyeyi ziyaret ettik; başkan, deneyimli partili Cemil Özer'le görüştük. Arkasından sırasıyla Ağaçbeyli, Tatar ve Sivaslı belediyelerini ziyaret ettikten sonra akşam Uşak'a geldik.

Yol boyunca konuştuğum örgüt üyeleri, başta genç il Başkanı Atay, iktidarın partizan davranışlarından şikâyet etti. Ben de vatandaşlarla ve gazetecilerle söyleşirken bu konu üzerinde durdum:

---

60) Mustafa Ekmekçi, "Hint Horozu Erdal Bey", Ankara Notları, *Cumhuriyet*, 20 mart 1985.

"Bazı vatandaşların dosyaları birtakım boyalarla adeta üslenmiştir. Örneğin on yıl önce bir vatandaş bir sağ-sol kavgasına tanık olmuş ve bu yüzden ismi kavganın tutanağında geçmiş. Bu olay onun dosyasına kaydediliyor ve dosyada bir renk beliriyor. Sonra bu renge bakarak, hiçbir yargı kararı olmaksızın, suçlu gibi değerlendiriliyor ve işe alınıyor. Demokrasiyle asla bağdaşmayan bu usuller ortadan kaldırılmalıdır" dedim.[61]

Örgütümüzün verdiği yemeği Uşak'ın tanınmış aileleri ile CHP'li deneyimli partililer de onurlandırdılar. CHP'nin muhalefet yıllarında, babamın başına taş atma olayı burada bir mitingde yaşanmış. Uşaklı partililerce her zaman, onları üzen ama aynı zamanda birleştiren bir olay olarak hatırlanıyor. O mitingde babamın yanında bulunmuş ve sonra anılarını yazmış olan eski CHP milletvekili Ali Rıza Akbıyıkoğlu da yemekteydi.

Ertesi sabah doğuya doğru giderken yol üzerindeki Banaz'a uğradık. Bizi ilçe örgütümüzle birlikte HP'li belediye başkanı da karşıladı. Biz de onu makamında ziyaret ettik. Sonra yola devam ederek Kütahya'ya bağlı Dumlupınar ilçesine geldik. SODEP'li belediye başkanı İşal'ı hem seçimdeki başarısı için, hem de Başkumandan Meydan Muharebesi'nin kazanıldığı bu tarihî bölgede hizmet fırsatı bulduğu için kutladım. Dumlupınar'ın güncel sorunlarını dinledik. Ulusumuza onurlu yaşam hakkını sağlamış olan büyük savaşın gelecek kuşaklara daha iyi öğretilmesi için Dumlupınar'da savaşı anlatan bir müzenin nasıl yapılabileceğini görüştük.

Dumlupınar'dan ayrıldık, doğuya doğru devam ederek Afyon sınırına ulaştık. Bizi karşılayan il örgütünün başında kurucu ile başkanımız Ziya Tiryakioğlu vardı. Robert Kolej eğitiminde ve iş hayatında kazandığı çalışma disiplinini şimdi sosyal demokrasi hizmetine vermiş, canla başla uğraşıyordu. Örgütümüzün konvoyuyla birlikte önce Afyon ilinde seçim kazandığımız tek ilçe olan Sincanlı (eski adı Sinanpaşa) ve ona bağlı Ahmetpaşa beldesinde SODEP'li belediyeleri ziyaret ettik. Sonra kaplıcalarıyla ünlü Sandıklı ilçesine yöneldik. Sandıklı'nın babamın ve bütün ailemizin yıllarca doktoru olan Profesör Bekir Berkol'un memleketi olarak benim için ayrı bir yeri vardı. Seçimi kazanamamıştık, ama genç ve heyecanlı ilçe örgütü bir salon toplantısında konuşmadan bizi bırakmadı. Ben de Dr. Berkol'un selamlarını söyleme fırsatı buldum. Sandıklı'ya bağlı Akharım'daki SODEP'li belediyeyi ziyaret ettik ve akşama doğru Afyon'a geldik. Kapalı salon toplantısıyla günü tamamladık.

---

61) "İnönü: Turuncu, Sarı Fişlenen Vatandaşlar İşe Alınmıyor", *Cumhuriyet*, 26 şubat 1985.

Ertesi gün, 27 şubatta Afyon'dan güneye hareket ettik. Yolda gözden geçirdiğimiz gazetelerde Paris'te devam eden Orly katliamı davasında Türkiye'den gelen Mümtaz Soysal, Sina Aksin, Türkkaya Ataöv ve Hasan Köni'nin dinlendiğini okuduk. Bilim adamlarımız, soykırım iddialarının tarihsel ve hukuksal açıdan geçersizliğini gösteren konuşmalarıyla çok etkili olmuşlar. Mümtaz Soysal, Birleşmiş Milletler 1984 Konvansiyonu'na göre soykırımın hukuksal tanımını yaparak 1915 olaylarında bu tanımda yer alan öğelerin bulunmadığını ortaya koymuş. Türk ulusunun, tarihinin hiçbir döneminde soykırıma başvurmadığını belirtmiş. ASALA'nın eylemlerini savunan avukatların bütün sorularına tatmin edici yanıtlar vermiş. Bu açıklamaların mahkemede uyandırdığı olumlu hava üzerine baş savunma avukatı Verges, Ermeni soykırımı iddialarının kendisi tarafından mahkemeye getirilmediğine işaret etmek zorunda kalmış.

Bu haberler davanın adil bir sonuca varacağı umudunu uyandırıyordu. Gerçekten, birkaç gün sonra, 3 martta jürinin kararına göre bir numaralı sanık Garbiçyan'ın ömür boyu, öteki iki sanığın 15 ve 10 yıl hapis cezalarına çarptırıldığı açıklandı. Sanıklar, Orly suikastına iştirakten ve cürüm işlemek için silahlı çete oluşturmak suçlarından ceza aldı. ASALA eylemleri bir Fransız mahkemesince ilk kez böyle nitelendiriliyordu ve bu kararlı tutum yıllardır Batı ülkelerinde müsamaha gören ASALA terörünün sonunu yaklaştırdı.

Gazetelerde gözümüze çarpan başka bir haberde, TRT yasasında bir değişiklikle Meclis dışındaki partilere de radyo ve televizyondan yararlanma olanağı getirmek isteyen bir önerinin reddedildiği bildiriliyordu. Bu konuda basında yer alan vaatlerin birer kandırmaca olduğu meydana çıkmış oldu.

27 şubatta önce Şuhut ilçesine bağlı Balıkçıkhisar beldesi ve sonra Şuhut'a uğrayarak doğuya döndük.

Sultandağı'na bağlı Yeşilçiftlik beldesini ziyaret ettik. Sultandağı'na uğradıktan sonra bu kez kuzeye yöneldik. Bolvadin'e bağlı Kemerkaya beldesiyle Emirdağ'a bağlı Davulga beldesini ziyaret ettik. Emirdağ'a da uğradıktan sonra Ankara yoluna girdik ve akşam Ankara'da gezimizi tamamladık.

Afyon'da uğradığımız bütün beldelerde vatandaşlar bizi en iyi şekilde karşıladı ve ağırladı. Bir beldede ikram ettikleri haşhaşlı çörek bu gezimin lezzetli, hoş bir anısı oldu. Kemerkaya'daki eğlenceli bir olayı da Ekmekçi'nin yazısından alarak anlatayım.[62]

---

62) Mustafa Ekmekçi, "İki İnönü Gezisi", Ankara Notları, *Cumhuriyet*, 4 mart 1985.

Kasabaya geldiğimizde çoluk çocuk herkesin yol boyunca dizildiğini gördük. Neşeyle selamlaştık, hal hatır sorduk, sonra hep beraber bir düğün salonuna gittik. Ben ve arkadaşlarım sahneye çıktık. Bizi karşılayan tüm kasabalılar da salona geldi, en öndeki sıralara kucaklarındaki bebeklerle kadınlar ve çocuklar oturdu. Konuşmaya başladım. Sözümü kesip affı soranlar, çiftçiye yardım isteyenler oldu. Onlara olumlu yanıtlar verdim ve genel politikamızı, demokrasiye sahip çıktığımızı anlattım. Dinleyen erkeklerden biri, tatmin olmadı, "Biraz sert konuşun, çıkış yapın" diye uyardı. Ben de ona, "Şimdi burada sert konuşursam olmaz, bak çocuklar var, korkarlar" dedim. Herkes güldü, çocuklar da kendilerinden söz etmemden memnun oldu.

Geriye dönüp Orta Anadolu gezilerine tekrar baktığımda bir iki ortak özellik görüyorum. Bu illerdeki belediye seçimlerinde önemli başarı sağlayamamıştık. Hiçbir il merkezinde başkanlık alamamıştık. Kırsal bölgede, daha önce Kahramanmaraş örneğinde olduğu gibi, bazı ilçe ve beldelerde seçimi kazanmıştık. Bu başarıda bilinen bir etken, Alevî inançlı vatandaşlarımızın laiklik ilkesine bağlılığı nedeniyle SODEP'e yönelmesiydi. Başka ilginç bir sonuç olarak, maden işletmesi olan bölgelerde genellikle seçimi kazandığımız ortaya çıktı. Ancak Soma, Kırka, Akdağmadeni, Maden, Kozlu, Divriği, Gökler gibi madencilikle yaşayan ilçe ve beldelerdeki bu başarımızın nedeni açık değil.

Belediye gezilerimizin öyküsünü bizimle beraber her yeri dolaşmış olan bir gazetecinin ilginç gözlemiyle bitireceğim. Bir basın toplantısından sonra izlenimlerini öğrenmek istediğim Emin Koç, bana şu soruyu yöneltti: "Hükümeti ekonomi alanında eleştirirken niçin sözlerinize üniversite özerkliği ya da düşünce özgürlüğü konularındaki kadar ağırlık vermiyorsunuz?"

Bu soruya, "Niye böyle söylüyorsun, basın toplantısında bütün güncel ekonomi konularına, zamlara, pahalılığa değinmedim mi?" diye itiraz ettim. O fikrinde ısrar etti: "Değinmesine değindiniz, ama öteki konulardaki gibi etkili, inandırıcı konuşmadınız!" dedi.

Düşününce Emin Koç'a hak verdim. İlk gezilerimde de düşünce özgürlüğünü savunan konuşmalarımın basının daha çok ilgisini çektiğini hatırladım. Bunun nedeni, kuşkusuz, yaşamımın büyük bölümünü üniversitelerde geçirmiş olmam. Orada kazandığım deneyimin izleri siyaset eylemlerinde de, yazılarımda da bir şekilde kendini gösteriyor. Bu konuda okurlarıma da daha çok bilgi vermem gerektiğini düşünüyorum. Onun için siyaset anılarıma önümüzdeki bölümlerden sonra ara verip üniversite yıllarına ait bazı olayları anlatacağım.

IV.
Demokrasimiz Normalleşme Yolunda

Bu bölüm, belediye gezilerinin bitiminden Halkçı Parti'nin kurultayına kadar geçen dört aylık dönemi kapsıyor. Partimizin yaşamını derinden etkileyen biri olumlu, diğeri olumsuz iki gelişme bu dönemde kendini gösterdi. Öteki muhalefet partilerinde kıyasıya yarışmalar sonunda genel başkan değişiklikleri oldu. İktidar partisinde ise Turgut Özal'ın kişisel tutumu iyice su yüzüne çıktı. Bütün bu gelişmeleri kısaca anlatmaya çalışacağım.

Bundan Sonra Ne Yapalım?

Şubat sonunda, SODEP'li tüm belediyeleri ziyaret programımızı tamamlamıştık. Erişemediğimiz yirmi civarında belediyenin başkanlarına da ilk fırsatta uğrayacağımızı söyleyerek gezilere son verdik. Bu programın ardından yeni etkinliklerimizi kararlaştırmak üzere genel merkezde toplandık.

Belediye gezileri SODEP'in ve genel başkanının yurtta daha iyi tanınmasını sağladığı gibi demokrasimizin normalleşmesi yolunda da önemli bir etki yaratmıştı. 12 eylül 1980'de başlayan ara rejimin ülkede yaygınlaştırdığı siyasetten uzak durma eğilimi bu gezilerde kırılmaya başlamış, vatandaşlar taleplerini, iktidardan şikâyetlerini seçim ortamının dışında ilk kez dile getirmişti. Rejimin tam anlamında normalleşmesi için daha yapılacak çok şey vardı. En başta, halkın büyük desteğine sahip Parlamento dışı muhalefetin Meclis'te temsil edilmesi gerekiyordu. Bizim bakımımızdan bu yolda ilerleme ancak HP'nin haziran sonunda toplanacak kurultayından sonra gerçekleşebilirdi. Birleşme önerimize HP kurultayının yanıtını beklerken, muhalefetimizi demeçler, basın toplantıları ve çeşitli girişimlerle yürütecektik. Halkın, gezilerde ortaya çıkan istek ve eleştirilerini etkin biçimde duyurmaya devam edecektik.

Değerlendirme toplantısında bazı arkadaşlarımız, partinin yurtdışında tanınması için özellikle Batı Avrupa'da geziler düzenlenmesini önerdi. Yurtiçinde artık iyice tanınmış olmamıza karşın, yurtdışında durumun hiç de böyle olmadığı doğruydu. Gerçi Türkiye'ye gelen Avrupa Konseyi ve Avrupa Parlamentosu temsilcileri bizimle görüşüyor ve gittikçe güçlenen bir muhalefet oluşturduğumuzu görüyorlardı. Ankara'daki bazı büyükelçiler de genel merkezimizi ziyaret etmişti. Ama bu görüşmeler Batı Avrupa basınını ve dolayısıyla kamuoyunu yeterince etkilemiyordu. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, yıllarca başbakanlık yapmış Avusturyalı ünlü sosyalist lider Bruno Kreisky, bir Türk gazetecinin, 'Türkiye'de yeni bir sosyal demokrat parti kuran Erdal İnönü'yü tanıyor musunuz?" şeklindeki sorusuna, bilinen toksözlülüğüyle, "Hayır, ben öyle birisini tanımıyorum, ben Türkiye'de yalnız Ecevit'i biliyorum!" diye yanıt vermişti.

Sendikacı arkadaşlar, Sosyalist Enternasyonal'e üye olmamızın önemini özellikle vurguladılar. Bütün dünyadaki sosyal demokrat ya da demokratik sosyalist partilerin birçoğunun temsil edildiği bu uluslararası kuruluşa CHP 1970'li yıllarda üye olmuştu. Bülent Ecevit, partinin genel başkanı olarak birkaç kez Konsey toplantısına katılmış, kurucu liderler Olof Palme, Bruno Kreisky ve Willy Brandt'la kişisel dostluklar kurmuştu. Bu yöneticiler CHP'nin askerî yönetim tarafından kapatılmasını kabul etmemiş ve Ecevit'i onur konuğu olarak Konsey toplantılarına çağırmayı sürdürmüştü. Görünüşe göre, umut ve beklentileri Ecevit'in bir iki yıl içinde eski CHP'yi toparlaması ve Sosyalist Enternasyonal'de tekrar yerini almasıydı. Türkiye'de 1983'ten sonra ortaya çıkmış sosyal demokrat partilerin tümüne geçici, yapay kuruluşlar olarak bakıyorlardı. Bu nedenle de o ülkelere giderek liderlere ve kamuoyuna gerçek durumu anlatmak şarttı. Yalnız bu gezileri düzenlemek yurtiçinde olduğu kadar kolay değildi.

Görüşmelerimizin sonunda çalışma programının ana hatlarını belirledik. Bunlar, belediye gezilerinden edindiğimiz izlenimleri geniş biçimde kamuoyuna ve yetkililere duyuracak girişimler yapmak, paneller ve seminerler düzenlemek, 22 nisanda küçük kurultayı toplamak ve Batı Avrupa'da belli başlı merkezlerde sosyal demokrat parti ve sendika yetkilileriyle görüşmeye olanak verecek bir iki gezi düzenlemekti.

Belediye Gezilerimin Yankıları

Bir basın toplantısıyla 6 martta yurtiçindeki gezilerim hakkında özet bilgi verdim. Beş buçuk ayda 59 ildeki 265 SODEP'li belediyeyi ziyaret etmiştik. Gittiğim her yerde belediye başkanlarımızın olumlu icraatını gördüğümü, vaatlerinin bir bölümünü şimdiden yerine getirdiklerini övgüyle anlattım.

Vatandaşların istek ve eleştirilerini birkaç bölümde kümeleyerek açıkladım. Sonunda, "Hükümet programında enflasyonun aşağı çekilmesi temel amaç olarak ilan edilmişti. Bütün sosyal politikalar bu amaca ulaştıktan sonra gerçekleşecekti. Halkımız kendisinden istenen fedakârlıkları yaptı, ama enflasyon bir türlü aşağı inmedi. Hükümetin başarısızlığı açıktır" diyerek Meclis'teki muhalefeti bu konuda bir gensoru vermeye çağırdım.(63)

Sonra Cumhurbaşkanlığı'ndan bir randevu istedim. Evren beni 20 martta kabul etti. Bu defaki görüşmemiz öncekilerin hepsinden daha uzun sürdü. Basın toplantılarında dile getirdiğim sorunları, vatandaşların yakındığı konuları anlattım. Dikkatle dinledi. Cumhurbaşkanı olarak bu sorunlarla uğraşabilecek yetkisi olmadığını, eleştirilerimi hükümete ileteceğini söyledi. Hükümeti pek başarısız bulmadığı izlenimini edindim. Ekonomi politikasının doğurduğu sıkıntıların geçici olduğuna inanıyordu.

Çiftçilerin zor durumuna ait örnekler verdiğimde, "Ben geçmişte yaptığım gezilerden biliyorum, çiftçiler hep şikâyet ederler, ama geçimleri iyidir" dedi. Görüşmeden çıktığımda, gazeteciler, "Erken seçim istediniz mi?" diye sordular. "Böyle bir öneri yapmadım. Bugünkü sıkıntılardan kurtulmak için bir şeyler yapılsın yolundaki vatandaş isteklerini dile getirdim" dedim.(64)

Meclis Başkanı Karaduman'ı 29 martta ziyaret ettim. Ona da gezilerimden, halkın isteklerinden söz ettim. Özellikle haksız uygulamalardan kurtulma konusunda Meclis'ten beklentileri olduğuna işaret ettim. Meclis'te görüşülecek tasarılar hakkında zamanında görüşlerimizi iletmemiz için bize önceden bilgi verilmesini istedim. Çıkarken bir gazeteci, "Üniversite öğrencilerine ek sınav hakkı verilmesi için bir dileğiniz oldu mu?" diye sordu. Bunu fırsat bilip bu konuyu Meclis'e getirmenin yanlış olduğunu anlatmaya çalıştım:

Üniversitelerden bu kadar öğrencinin atılma durumunda kalması üniversiteyi ilgilendiren bir konudur. Niçin bu durum ortaya çıkmıştır diye incelemek gerekir. Bu, aşırı merkezî sistemin bir sonucudur. Niçin kendi içlerinde çözemiyorlar? Soruna bu şekilde yaklaşmak gerekir. İş bu hale geldikten sonra Meclis'ten bir ek sınav yasası çıkarmak yanlıştır. Çünkü Meclis'in görevi üniversitenin işini yapmak değildir. Sınıf geçiren kurum üniversitedir.(65)

---

63) "İnönü: Gensoru Verin!", *Cumhuriyet*, 7 mart 1985.
64) "Evren İnönü ile Görüştü", *Cumhuriyet*, 20 mart 1985, s. 1.
65) *Cumhuriyet*, 30 mart 1985.

Orada bunları söyledim ve doğru söyledim, ama üniversite yöneticilerinin tüm itirazlarına karşın bu konu hâlâ Meclis'e getiriliyor ve öğrencilerin yetişmesine hiçbir olumlu etkisi olmayan af ya da ek sınav kararlan alınıyor. Demokrasimizin henüz olgunlaşmadığını zaman zaman belirtiyorum. İşte bir kanıtı da bu olgu. Böyle bir tasarıyı onaylayan her partiden milletvekillerine, "Meclis'ten çıkan ek sınav hakkı yardımıyla diploma almış bir doktorun sizi tedavi etmesini ya da böyle bir mimarın evinizi yapmasını ister misiniz?" diye sorsak, kuşkum yok ki hepsinin yanıtı, "Hayır!" olacaktır. Bu nedenle diyorum ki, ne zaman ek sınav talebi Meclis'te ele alınmazsa, o zaman olgun bir demokrasiye kavuştuğumuzu söyleyebiliriz.

Cumhurbaşkanı ve Meclis başkanıyla böyle geniş kapsamlı ve her iki taraf için yararlı görüşmeler yapabilmeyi, gezilerimizin doğurduğu olumlu havaya borçluydum. Başbakanla da benzer bir görüşmeyi biraz daha ileriye bıraktım.

"Kuvayı Milliye Ruhu Yerine Kuvayı Ticariye Ruhu"

Bu sırada panellerimiz de devam ediyordu. Ankara'da 9 martta "Toplumsal Değişme ve Kuşaklar Arası Etkileşim" konulu toplantıda Türkân Akyol, Türker Alkan, Kurthan Fişek, Fikret Ünlü ve Uğur Mumcu konuştular. Gençlik sorunlarının ele alındığı bu paneldeki birbirinden güzel konuşmalardan hiç olmazsa bir cümle almadan geçemeyeceğim. Uğur Mumcu, son yasa değişiklikleriyle yeni bir insan tipinin yaratılmaya çalışıldığını belirttikten sonra, "Kuvayı Milliye ruhuyla yetişen insan tipi yerine kuvayı ticariye ruhuyla yetişen arabesk bir insan tipi yaratıyorlar!" dedi.(66)

İstanbul'da 23 martta "Anayasal Bir Kurum Olarak TRT ve Tarafsızlık İlkesi" konulu panel yapıldı. İl Başkanı Korel Göymen'in yönettiği panelde TRT'nin taraflı yayınları eleştirildi. Konuşmacılar Adalet Ağaoğlu, Zülfü Livaneli, Uğur Mumcu, Mahmut Tali Öngören ve Atila Sav'dı.(67) Büyük bir kalabalığın yerlere oturarak ya da ayakta izlediği toplantıda ben de vardım. Başlarken yaptığımız bir törenle CHP'nin heyecanlı siyasetçilerinden Metin Tüzün SODEP'e katıldı. Etkileyici bir konuşmayla tüm sosyal demokratları, eskiden olduğu gibi, aynı çatı altında toplanmaya çağırdı. Konuşmasının bir yerinde, yeniden demokrasiye geçerken solda üç oluşumun ortaya çıkmasına değindi ve HP'nin hukukî bir kuruluş, SODEP'in sosyolojik bir olgu, bir başkasının ise klinik bir olay olduğunu söyledi.(68) Orada sesimi çıkarmadım ama DSP'nin böyle nitelendirilmesinden rahatsız oldum.

---

66) "Ünlü: Son 25 Yılın Faturası Gençlere Çıkarılıyor", *Cumhuriyet*, 10 mart 1985.
67) "Yasak Kavramı Durdukça Yasaklanacak Şey Bulunur", *Cumhuriyet*, 24 mart 1985, s. 8.
68) "Metin Tüzün SODEP'e Girdi", *Cumhuriyet*, 24 mart 1985, s. 7.

Çünkü Bülent ya da Rahşan Ecevit'i kişisel olarak eleştirmeyi, solda birliği koruyabilmek açısından doğru bulmuyordum. Gene 23 martta, Ankara'da bir panelde, Türkân Akyol, Hüsnü Göksel, Saim Kendir, Türker Alkan ve Nurkut İnan, Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) konusunu tartıştılar. Burada da tek bir alıntıyla yetinmek zorundayım. Türker Alkan, "Tarihçiler ileride Türkiye'den bilime saygı gösterilmeyen, kitap yakılan, pasaport verilmeyen, hocaların üniversiteden atıldığı bir ülke olarak bahsedecekler" şeklinde ağır, fakat haklı bir eleştiri yaptıktan sonra, "Akademik özgürlüğü olmayan bir üniversite bilim üretemez, silahı olmayan bir orduya benzer!" dedi.[69]

18 mart tarihli gazetelerden iki haber ileteyim. Birisi iki beldede yapılmış genel seçimlerle, öteki de Türkiye'ye gelen iki ünlü yazarla ilgili. Ordu'nun Fatsa ilçesine bağlı Çamaş kasabasında yenilenen belediye seçimini daha önce HP'nin adayı olan ANAP adayı kazandı. Çamaş'ta SODEP'in oyları 25 marta göre arttı ama kazanmaya yetmedi. Buna karşılık daha önce ziyaret ettiğim bir yerde, Kahramanmaraş'ın Afşin ilçesine bağlı Çoğulhan kasabasında yenilenen seçimi SODEP adayı kazandı.

İkinci haber, ünlü tiyatro yazarları Arthur Miller ile Harold Pinter'in uluslararası yazarlar kulübü PEN adına Türkiye'de ara rejim döneminde yazarlara yapılan baskıları yerinde incelemek göreviyle ülkemize geldiklerini bildiriyor. Miller ile Pinter, İstanbul ve Ankara'da yazarlarla, sivil toplum örgütleriyle, muhalefet temsilcileriyle, bu arada Demirel'le görüştü. Partimize gelmediler ama ABD büyükelçisinin onurlarına verdiği yemekte onlarla tanışma fırsatı buldum. Bu yemekte yapılan ilginç konuşmaları Fikirler ve Eylemler[70] kitabımda anlatmıştım, tekrar etmeyeceğim. Yalnız Miller'in sonradan *Atlantic Monthly* dergisinde "Dinner With the Ambassador" başlıklı bir yazısında bu yemekle ilgili izlenimlerini anlattığını, Pinter'in de gördüklerinden etkilenerek yazarlara baskıyı konu alan bir piyes yazdığını hatırlatayım.

İkinci Küçük Kurultayın Etki ve Tepki Uyandıran Bildirgesi

ANAP'ın büyük kongresinden bir gün önce, 12 nisanda Ankara'da SODEP'in ikinci küçük kurultayı toplandı. Açış konuşmamdan söz etmeyeceğim, başka bir yerde yayımladım.[71] Yalnız kurultay bildirgesine değineyim. Bu bildirge basında, "SODEP'in Anayasa atağı" şeklinde yorumlandı ve büyük ilgi gördü.[72]

---

69) "Üniversite Medreseleşti", *Cumhuriyet*, 24 mart 1985, s. 8.

70) Erdal İnönü, Fikirler ve Eylemler, 3. basım, BÜKE Yayınları, İstanbul, 2000, s. 383-384.

71) Erdal İnönü, *Kurultay Konuşmaları*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1998, s. 61.

72) "SODEP'in Anayasa Atağı", *Cumhuriyet*, 15 nisan 1985.

Bildirgede öncelikli hedefler olarak Anayasa ve yasalarda temel hak ve özgürlüklerle çelişen hükümlerin değiştirilmesi öneriliyordu. Geniş kapsamlı bir af için uğraşılacağı, laiklikten hiç ödün verilmeyeceği vurgulanıyor, her çeşit işkence reddediliyor, düşünce özgürlüğünü sınırlayan yasa ve engellerin kaldırılması, TRT'nin özerk bir yapıya kavuşması, sendika, dernek ve meslek kuruluşlarının siyasal kararlara katılması isteniyordu. Partizanca davranışlar ve yanlı kadrolaşmayla mücadele edileceği, sendika, toplusözleşme, grev ve lokavt yasalarının Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ilkeleri doğrultusunda yeniden düzenleneceği, üniversitelerde bilimsel ve yönetsel özerklik sağlanacağı belirtiliyordu. Küçük kurultay, İstanbul il başkanının bir açık hava mitingi yapma önerisini de uygun bulmuştu.

İl başkanlarımızın hazırladığı ve benim de onayladığım bu bildirgedeki hedefler kurultayda çizdiğim muhalefet çerçevesini aşıyordu. Ben o zaman, hiç olmazsa bir seçim dönemi geçmeden Anayasa'yı daha demokratik hale getirmek için uğraşmayacağız demiştim. Oysa bu bildirge, en başta Anayasa olmak üzere tüm yasalarda demokrasiye uygun düzenlemeler istiyordu. Bu farklılık basının gözünden kaçmadı. Örneğin Uğur Mumcu bir köşe yazısında bu çelişkiye işaret etti ve daha cesur olmamı, babamdan örnek almamı önerdi.[73] Daha önce de değinmiştim, bana yol gösteren etken cesaret eksikliği değil, önceliklere dikkat etmek düşüncesiydi. Kamuoyunun eğilimlerinden etkilenmiş olan örgütümüzün, artık anayasa değişikliğini de ilk hedefler arasına koymasını memnunlukla karşıladım.

Daha uzun zaman alacağını sandığım demokratik bilinçlenmenin bu kadar çabuk ortaya çıkmasından sevinç duydum.

Kuşkusuz, öncelikler konusu gene geçerliğini korudu. İlk seçim dönemi boyunca eleştirdiğimiz Anayasa maddelerinden, yalnızca, siyasetçilere yasaklar getirmiş olan geçici dördüncü maddenin kalkması sağlanabildi.

Öte yandan basında, partilerde, Anayasa'da demokratik değişiklik taleplerini cumhurbaşkanı tepkiyle karşıladı. Turizm mevsiminin açılışı nedeniyle nisan sonunda Antalya'da konuşan Evren, yurtdışından gelen eleştirileri sert bir üslupla yanıtladı, bu isteklerin ülkede ileri sürülmesini vatan hainliğiyle eş tuttu ve Anayasa'nın değiştirilmeyeceğini ısrarla belirtti. Konuşmasından bir gün sonra yayımlanan bir demeçle Evren'in bu yaklaşımına karşı çıktım. İstediğimiz değişikliklerin halkımızın çıkarlarına uygun olduğunu anlattım. Demecimin yayımlandığı gazete aşağıdaki iki cümleyi manşete çıkarmıştı:

---

73) Uğur Mumcu, "İnönü ve Demeçleri" *Cumhuriyet*, 24 nisan 1985.

Olağanüstü dönem kaygıları bırakılmalıdır. Sayın cumhurbaşkanımızdan biraz da vatandaşlarımızı demokrasinin bütün nimetlerinden yararlanmaya çağıran, fikirlerini ve eleştirilerini çekinmeden ifadeye özendiren sözler duyma özlemimizi dile getirirsek umarım saygısızlık etmiş olmayız.(74)

İktidarın uygulamaları Anayasa'nın demokratik olmayan maddelerinin tahminimden daha çabuk anlaşılmasını sağlıyordu. Polisin görev ve yetkilerini alışılmadık ölçüde artıran bir tasarının hükümet tarafından Meclis'e getirilmesi yurt ve dünya basınının, muhalefetin yoğun tepkisini çekti. Polise ancak olağanüstü hallerde verilebilecek bazı yetkiler bu tasarıyla olağan görev çerçevesine sokuluyordu. Bunlar örneğin, sadece valinin izniyle telefonları dinleme, her türlü özel belgeyi inceleme, mektupları açma, yargı kararı olmaksızın gözaltında tutma, sendika, dernek ve meslek kuruluşlarını, eğlence yerlerini, tiyatroları polis kararıyla kapatma ya da etkinlikten alıkoyma gibi yetkilerdi. İçişleri bakanı tasarıyı savunurken, "Polis eskiden de yargıç kararıyla bu işleri yapabiliyordu, şimdi işlemleri kısalttık"(75) dedi. Anayasa'nın bu olanağı verdiğini de ekledi.

Tüm muhalefet partilerinin sözcüleri tasarının kabul edilemez olduğunu açıkladı. SODEP olarak 17 mayıstaki basın toplantısında tasarıya karşı çıktık, temel hak ve özgürlüklerin, işlemleri kısaltmak bahanesiyle sınırlandırılamayacağını, ortadan kaldırılamayacağını vurguladık. Tasarı Meclis'ten geçerse Anayasa Mahkemesi'nden dönmesini bekleyeceğimizi, ama eğer Yüce Mahkeme de onaylarsa, o zaman mevcut Anayasa'nın demokratik olmadığının kanıtlanacağını söyledim. Özal'la yaptığım görüşmede bu eleştirileri dile getirdim. Ama o, kaygılarıma katılmadı.

Avrupa Parlamentosu'ndan, Avrupa Konseyi'nden gelen konuk siyasetçiler basına verdikleri demeçlerde bu tasarıya demokratik bir ülkede yer olmayacağını belirttiler. Başbakan bu eleştirileri içişlerimize yersiz müdahaleler olarak değerlendirdi.

Tasarı Meclis'te görüşülmeye başlandığında Halkçı Parti'nin alışılmadık, etkili bir muhalefet sergilediğini gördük. 11 haziranda başlayan görüşmeler geceli gündüzlü aralıksız beş gün sürdü. HP milletvekilleri büyük bir dayanışma içinde, içtüzüğün verdiği bütün olanakları sonuna kadar kullandı. Yoklama isteyerek, sorular sorarak, başkanın yönetim şekli üzerinde usul tartışmaları

74) *Cumhuriyet*, 30 nisan 1985, s. 1.
75) "İnönü: Amaç Polis Devleti" *Cumhuriyet*, 18 mayıs 1985, s.1.

açarak son derece enerjik bir direniş gösterdiler. İktidar tarafında ANAP milletvekilleri de Özal'ın kararlı gözetimi altında tasarıyı olduğu gibi geçirmek için canla başla uğraştılar. Sonunda, hükümetin özellikle rahatsız edici ek üç maddeyi geri çekmesiyle tasarı 15 haziran gecesi saat 4'te kabul edildi. HP'nin direnişi sayesinde polise yargı kararı olmaksızın telefonları dinleme, mektupları açma yetkisi verilmedi. Kamuoyunun bir şampiyonluk maçı gibi heyecanla izlediği bu mücadeleden her iki taraf da kazançlı çıktı. İktidar, büyük ölçüde amacına erişti. HP'nin ise, Meclis'te görevini iyi yapan bir muhalefet partisi olarak itibarı birdenbire yükseldi.

Belediye gezilerinden izlenimlerimi cumhurbaşkanı ve Meclis başkanına anlatmıştım. Başbakanla da aynı amaçla görüşmem söz konusu olunca, bu görüşmeyi daha geniş bir çerçeve içinde ele alarak tüm görüşlerimizi bildirmenin uygun olacağını düşündük. Parlamento'da olsaydık örneğin, bütçe konuşmaları bize böyle olanak verirdi. Şimdi onun yerine bir muhalefet raporu hazırlamak aklımıza geldi. Böyle bir rapor hazırladım ve ondan sonra başbakandan randevu istedim. Bu rapor basında duyuldu ve epey ilgi uyandırdı.

Başbakan Özal 14 mayısta beni kabul etti. Basının muhtıra dediği yazımı verdim ve üzerinde bir saat kadar konuştuk. Bu yazıda temel hukuk konuları, sosyal ve ekonomik politikalar ve dış politika diye ayırdığımız üç bölümde düşüncelerimizi ve eleştirilerimizi ayrıntılı biçimde anlatmıştık. Sözlerimi sabırla dinledi, ama görüşlerimi kabul etmedi. Partizanlık yapılmadığını, çiftçilerin son iki yıldır altın dönemlerini yaşadığını, işçilerin söylediğim gibi sıkıntı çekmediğini iddia etti. Sadece, 1402 sayılı yasayla görevlerinden alındıktan sonra sakınca olmadığı bildirilen kişiler için olumlu bir yaklaşım gösterdi. Böylece Parlamento dışındayken yaptığım bu muhtıralı görüşme, sonradan Meclis'e girdiğimde yapacağım bütçe konuşması ve başbakandan alacağım yanıtın bir denemesi oldu.

İstanbul Mitingi

İstanbul il örgütümüzün hazırladığı mitingi 9 haziranda Saraçhane meydanında yaptık. Örgütümüzün belirlediği miting konusu "demokrasi, pahalılık ve işsizlik"ti. Seçimden sonraki ilk mitingimiz olduğu için ilgi toplayabileceğimiz konusunda kuşkular vardı. 12 Eylül öncesi parti etkinliklerini andıran ilk büyük gösteri olacağı için de iktidarın önemli engellemeleriyle karşılaşabilirdik. Nitekim partililerimizi ve taraftarlarımızı miting alanına gelmekten caydırmak amacıyla tertipler yapıldı, çeşitli zorluklar çıkarıldı. Ama

örgütümüzün bilinçli ve kararlı çalışması tüm engelleri aştı ve partinin yükselen itibarının da yardımıyla coşkulu bir açık hava toplantısı yaşadık. Eşimle beraber kürsüye çıktım. Demokrasi, Anayasa, iktidarın ekonomik politikasının doğurduğu pahalılık, çare bulamadığı işsizlik gibi tüm alanlarda düşüncelerimi açık açık anlattım ve sonunda mitingden memnun olarak ayrıldım. Ertesi gün basında olumlu değerlendirmelerle birlikte, coşkuyu az bulan, konuşmamın düşük tempoda olduğunu söyleyen eleştiriler de çıktı. Örneğin, Hasan Cemal mitingi ele alan başyazısında, hitabet açısından sınıfta kaldığıma işaret etti ve "Bir şeylerin eksik olduğunu, daha bir şeyler yapılması gerektiğini hissediyoruz" dedi.(76)

Öteki Muhalefet Partilerindeki Gelişmeler

SODEP, 1983 sonrasında kurulan partiler içinde kurultayını toplayan ilk parti olmuştu. Bundan sonra, biz belediye gezilerine çıktığımız günlerde, öteki partiler büyük kongre hazırlıklarına girişti, ilçe ve il kongrelerine başladı. Bu sürecin doğurduğu gelişmeleri kısaca anlatayım.

Halkçı Parti'de seçimden sonra itibar kaybının doğurduğu huzursuzluğun etkileri sürüyordu. Kurucu üyelerden Sabri Irmak 7 martta, Engin Aydın 9 martta ve yedi kurucu 9 nisanda partiden istifa etti. Daha etkin bir muhalefet yoluyla partiyi yaşatmak isteyen Aydın Güven Gürkan'la Necdet Calp arasındaki genel başkanlık yarışı adım adım ilerliyordu. İl kongrelerine gelindiğinde, gençlerin desteklediği Gürkan taraftarlarının daha çok sayıda kurultay delegesi seçtirdiği meydana çıktı. Calp ve yanındaki genel merkez grubu önce hukukî yollara başvurarak Gürkan'ı genel başkanlık yarışının dışında tutmaya çalıştı. Ama sonra böyle bir davranışı herhalde sonuna kadar götürmeyi göze alamadılar ve kurultay yaklaşırken 18 mayısta parti için af ilan ederek normal demokratik bir seçim istediklerini gösterdiler. Bu yarış sürerken HP sözcülerinin, bizimle birleşme konusunda birbirini tutmayan açıklamaları devam ediyordu. 17 marttaki bir demecinde Calp, "SODEP'le birleşmemize örgüt karşı çıkıyor" derken 14 nisanda, "Bu konuda kurultay karar verecek" dedi.

Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) içindeki rahatsızlık ve genel başkana karşı tutum istifalarla kendini göstermeye başlamıştı. 7 martta büyük bir kopma meydana geldi.

---

76) Hasan Cemal, *Cumhuriyet*, 10 haziran 1985.

Çoğu eski Adalet Partili parlamenter olan yirmi beş ünlü siyasetçi partiden ayrıldı ve "Sağda yeni bir parti içinde bir araya gelmek şarttır" biçiminde demeçler verdi. Bu istifalar devam etti. Partinin demokratik bir yapısı olmadığı için HP'de olduğu gibi bir genel başkanlık mücadelesi başlatılamıyor, umutları kalmayanlar partiden ayrılmayı yeğliyorlardı. Her zaman yerinde kullanılmayan ama bu kez tam doğru olan deyişle, "MDP olduğu yerde eriyordu." Ayrılanların büyük bölümünün uygun bir fırsat bulunca Doğru Yol Partisi'ne (DYP) geçeceği anlaşılıyordu.

Bu sırada büyük kongresine giden DYP'de üç adaylı, iki kademeli bir yarış yaşanıyordu. Önce, vetolardan beri bir yıla yakın zamandır, büyük özveri ve enerjiyle genel başkanlığı yürüten Dr. Yıldırım Avcı ile partinin İstanbul büyükşehir belediye başkanlığına aday olmuş deneyimli siyasetçi Hüsamettin Cindoruk arasında, Demirel ve partinin ileri gelenleri bir aile seçimi yaptılar. Avcı, benim gibi 1983'ten sonra mesleğinden ayrılarak siyasete girmiş, iyi niyetli, fakat deneyimsiz bir insandı. Cindoruk ise Yassıada yargılamasında Demokrat Parti'yi savunmuş, siyaset mücadelesinde epey deneyim kazanmış, partinin üst kademeleriyle iyi ilişkileri olan bir adaydı ve partideki eski kuşak tarafından tercih edildi.

Parti örgütü doğal olarak, Süleyman Demirel'e bağlılığını sürdürüyordu. Basında Demirel'den Nazlı Ilıcak'ın ortaya attığı deyimle "Bir Bilen" olarak söz ediliyor, yasaklı durumda olduğu için adı söylenmiyordu. 10 martta İstanbul ilçe kongrelerine katılan Cindoruk, "Partinin genel başkanı kim olacak diye merak etmeyin, partinin bir bileni var, ona sorun!" dedi. Nitekim 14 mayıstaki büyük kongre yaklaşırken, 9 mayısta "aile"nin Cindoruk'un genel başkanlığını kararlaştırdığı duyuldu.(77) Bu karara uyan Avcı, genel başkan adaylığından çekildi.

Yarışın ikinci kademesi Cindoruk ile Kayserili tanınmış bir işadamı olan Mehmet Yazar arasında geçti. Yazar, Odalar Birliği başkanıyken siyasete ilgi duydu. Gazetecilerle yaptığı konuşmalarda, Parlamento dışındaki muhalefetin halktan daha çok destek almasıyla ortaya çıkan anormal durumu düzeltmek için DYP'ye genel başkan adayı olmayı düşündüğünü açıkladı.

Nisan başında odalardaki görevlerinden istifa etti. Kayseri'de DYP'ye üye oldu. Sonra il kongrelerine katılarak genel başkanlık için mücadeleye başladı. Basında Yazar'ın, "DYP ile Çankaya arasında köprü olabileceğini" Bir Bilen'e bildirdiği ve birlikte çalışma önerdiği, ancak Demirel'in Yazar'la ilişki kurmayı

77) "Aile Kararı: Cindoruk", *Cumhuriyet* 9 mayıs 1985, s. 1.

kabul etmediği duyuruldu. Bu açıklamaların ne derece doğru olduğunu bilemem, ama Yazar'ın kendi demeçlerinden DYP'yi eski siyasetçilerin nüfuzundan çıkarıp ara rejimle sorunu olmayan, mevcut siyasal ortama iyi uyan yeni bir parti haline getirmeye niyetli olduğu anlaşılıyordu. Demirel'in ise muhalefetteyken Çankaya doğrultusunda politika yapmadığı biliniyordu. Nitekim Yazar'ın niyeti gerçekleşmedi. 14 mayıs'ta yapılan DYP büyük kongresinde Yazar'ın 262 oyuna karşılık, Cindoruk 626 oy alarak genel başkanlığa seçildi.[78] Bir Bilen'in dediği olmuştu.

Demokratik Sol Parti'nin (DSP) kuruluş çalışmaları devam etti. Programla ilgili haberler sık sık yayımlandı. "Bülent Ecevit, Rahşan Ecevit'i Anlatıyor", "Bülent Ecevit'in Stuttgart'ta Verdiği Konferans" gibi yazılar çıktı. Son olarak, DSP'nin 19 ağustosta kurulacağı duyuruldu.

ANAP'ta Durum

İktidar partisi Anavatan da (ANAP) kongrelerini yaptı ve orada da, hiç değilse bazı büyük merkezlerde bir huzursuzluk olduğu görüldü. Ama bu, itibarın azlığından değil fazlalığından doğan bir paylaşma rahatsızlığıydı. En açık şekilde İzmir kongresinde ortaya çıktı. İl başkanlığını Özal'ın desteklemediği bir aday kazandı. Bu sonuçtan merkez ilçe belediye başkanı Süha Baykal sorumlu tutuldu ve bu yorum onun ANAP'la ilişkisini zedeledi. Özal sonucu kabul etmedi. ANAP genel merkezi, örgütte doğabilecek rahatsızlığı göze alarak, İzmir il kongresini iptal etti. Yeni bir kongre yapıldı ve bu defa Özal'ın adayı işadamı Atilla Yurtçu il başkanı seçildi. Gerçi yeni seçilen İzmir delegeleri büyük kongreye katılamadı ama genel merkezin isteği yerine getirilmiş oldu.

Böylece, itibar fazlalığından doğmuş huzursuzluk, yüksek otoriteli bir genel başkanın müdahalesiyle ortadan kalktı. Oysa, Parlamento'daki muhalefet partilerinde itibar azlığından doğan huzursuzluklar, otoritesi az da olsa, çok da olsa genel başkanların müdahalesiyle giderilememişti.

Özal'ın partideki mutlak egemenliği, 13-14 nisan tarihlerinde toplanan ANAP büyük kongresinde de görüldü. Katılanların oybirliğiyle Özal yeniden genel başkan seçildi. MKYK için hazırladığı ve 67 il başkanının ortak önerisiyle kongreye sunulan liste de oybirliğiyle kabul edildi. ANAP'ta bulunan dört eğilimden birini temsil eden Hareketçiler (MHP eğilimliler) ayrı bir MKYK listesi hazırladı, fakat Özal'ın listesini delemediler.

---

78) *Cumhuriyet*, 15 mayıs 1985, s. 1.

Kongreyi açış konuşmasında Özal, demokrasinin yerleştiğinden söz etti, sıkıyönetimin yavaş yavaş tüm illerden kaldırıldığını belirtti, fakat sıkıyönetimce görevlerinden alınanların haklarının geri verilmesi gibi konulara hiç değinmedi. Hükümetin getirdiği vergi iadesi, KDV uygulaması, tapu tahsis belgesi gibi yenilikleri övgüyle anlattı. Basındaki değerlendirmelere göre kongrede gösteriş vardı, heyecan yoktu. Heyecan uyandıran tek olay, Özal konuşmasına başlarken resmini çekmek isteyen foto muhabirlerinin kürsü etrafındaki koruma görevlileri ve bazı işgüzar partililer tarafından tartaklanması oldu. Bu davranış basında, kişi haklarına, özgürlüklerine saygı göstermeyen bir iktidarın simgesi olarak yorumlandı.

İktidar Kanadındaki Gelişmeler

Özdağlar için Meclis'te kurulan soruşturma komisyonu en son aşamada başbakanın bilgisine başvurdu. Özal, tanıklığında, Özdağlar'ın parayı aldığını itiraf ettiğini açıklayınca soruşturma bitti. Komisyon raporunu ele alan Meclis Genel Kurulu 15 mayıstaki oturumunda eski bakan İsmail Ozdağlar'ın Yüce Divan'da yargılanmasına hemen hemen oybirliğiyle karar verdi. Özdağlar bu yargılanma sonucunda görevini kötüye kullanmaktan suçlu bulundu ve iki yıl hapis cezasına çarpıldı. Milletvekilliğinden ve ANAP üyeliğinden istifa etti. İstifası Meclis Genel Kurulu'nda onaylanarak milletvekilliği düşürüldü. Özdağlar, cezasını çekmek üzere ayrıldı ve konu kapandı. ANAP, bir bakanının rüşvet alma suçundan mahkûm olmasından büyük bir zarar görmedi. Çünkü konu zamanında Meclis'te ele alınmış ve sonunda yargıya gidilmişti. Fakat, herhalde Özal, bu süreçten çok rahatsız oldu ki, sonraları bakanları hakkında türlü suçlamalar yapılmasına karşın bir daha kimseye Yüce Divan yolunun açılmasına izin vermedi. Tüm suçlananların Meclis Genel Kurulu'nda çoğunlukta olan partili milletvekillerinin oylarıyla aklanmasını sağladı. Bu tutum demokrasimize çok zarar verdi. Meclis'in halk katındaki itibarını düşürdü.

İktidarın ekonomi politikası girdiği enflasyonist yolda ilerledi. 12 nisandaki gazetelerde enflasyonun yüzde 60 düzeyinde olduğu duyuruldu. İlginç bir gelişme Millî Eğitim Bakam Vehbi Dinçerler'in, Darwin'in evrim teorisi aleyhinde kampanya açması oldu. Bu kampanyadan İkinci Bölüm'de söz etmiştim. Orada yazdıklarıma ek olarak sadece bir noktaya işaret etmek istiyorum. Bu son derece yanlış, bilimdışı girişime, bizimle beraber ama bizden bağımsız olarak, medenî cesaret sahibi bilim insanları da seslerini yükselterek karşı çıktılar. Örneğin, Boğaziçi Üniversitesi moleküler biyoloji doçenti Aslıhan Tolun, *Cumhuriyet* gazetesinde "Evrim Kuramı Bilimseldir" başlıklı

yazısında,[79] Millî Eğitim Bakanlığı'nın yayımladığı *Evrim Teorisi Hakkında Rapor Özeti* adını taşıyan kitapçığı bilimsel açıdan eleştirdi. Raporda ileri sürülen "evrimin deney ve gözlemlerle ispatlanamadığı" savının yanlışlığını, moleküler biyolojiden aldığı somut örneklerle gösterdi. Yazının bir cümlesini buraya alayım:

Bilim dünyasında artık doğruluğu tartışılmayan evrim kuramının, ülkemizdeki biyologlara bile danışılmadan geçersiz sayılması en azından bilime saygısızlıktır.

İktidarın başka bir gafının sorumlusu Özal'dı. *Herald Tribune* gazetesinde çıkan bir demecinde DİSK'in komünistlerden malî destek aldığını, Barış Derneği'nin de komünist propagandası yaptığını iddia etti.

Bu Demeç[80] büyük bir tepkiye neden oldu. Her iki kuruluşun sorumluları mahkemede yargılanıyordu. Devam eden bir dava hakkında başbakanın kanısını açıklaması yargı bağımsızlığı ilkesine açıkça aykırı bir davranıştı. Demecin yayımının ertesi günü tüm muhalefet sözcüleri bu aykırılığı belirttik. Tepkiler üzerine başbakan önce geri adım atmak istedi, "Yayında bir tercüme hatası olduğunu sanıyorum" dedi. Fakat *Herald Tribune* demecin İngilizce aslını yayımlayıp kayıttan olduğu gibi alındığını söyleyince, demecin gerçekliği üzerinde kuşku kalmadı.

Dış Politikada ve Dünyada Gelişmeler

Özal'ın dış temaslara önem verdiği, dış gezileri sevdiği yavaş yavaş meydana çıktı. Bu gezilerde en büyük ağırlığı ekonomik ilişkilere veriyor, Türkiye'nin ekonomik potansiyelini tanıtmak için heyete birçok işadamı, gazeteci ve milletvekili alıyordu. 16 martta 91 kişilik bir heyetle altı gün sürecek bir Suudî Arabistan gezisine çıktı. Heyette muhalefetten 7 milletvekili ve 39 işadamı da bulunuyordu. Arkasından 27 martta 12 günlük Birleşik Devletler gezisi geldi. 3 nisanda ABD Cumhurbaşkanı Reagan'la iki saat kadar görüştü. Özal'ın askerî, ekonomik, siyasal politikalarının Reagan'dan destek gördüğü izlenimi yayıldı. 16 nisanda Federal Almanya'ya beş günlük bir ziyaret yaptı. Başbakan Kohl'le görüştü. Kalabalık bir işadamı ve gazeteci heyetiyle birlikte 18 mayısta dört günlük Japonya gezisine çıktı. Heyette 73 işadamı vardı. Gezinin amacı siyasal alandan çok ekonomi alanında Türkiye-Japonya ilişkilerini geliştirmek, işadamları arasında bağlar kurulmasını sağlamaktı.

---

79) Aslıhan Tolun, "Evrim Kavramı Bilimseldir", *Cumhuriyet*, 13 mayıs 1985, s. 2.
80) "Özal'ın İnsan Haklarına Bakışı", *Cumhuriyet*, 11 haziran 1985, s. 1.

İki batı komşumuz Bulgaristan ve Yunanistan'la sorunlarımız büyüyerek devam etti. Bulgaristan'da soydaşlarımıza yapılan baskıları durdurmak için Dışişleri'mizin iki hükümet arasında görüşme önerilerini karşı taraf sürekli reddetti. Soydaşlarımızın Bulgar vatandaşı olduğunu ve kendi istekleriyle isimlerini değiştirdiğini fütursuzca ileri sürdü. Öte yandan Dışişleri'mizin ve muhalefet temsilcilerinin ortak çabasıyla uluslararası platformlardan Bulgar hükümetine uyarılar gelmeye başladı.

Avrupa Konseyi baskıların durdurulması çağrısı yaptı. Fakat Bulgar hükümeti tutumunu değiştirmedi.

Yunanistan'da Papandreu hükümeti Türkiye düşmanlığını körüklemeye devam etti. Bir yandan da kendi iktidarını sağlamlaştırmaya girişti. Cumhurbaşkanı Karamanlis'e, tekrar seçilmesi için destek vermeyeceğini ilan etti. Daha önceki izlenimlere uymayan bu şaşırtıcı karar bir kuvvet denemesi olarak algılandı. Karamanlis, tekrar aday olmaktan vazgeçti. Cumhurbaşkanlığına PASOK'un adayı, Anayasa Mahkemesi üyesi Sartzetakis seçildi.

Sovyetler Birliği lideri Çernenko 11 martta öldü. Yerine, Komünist Parti genel sekreterliğine genç bir siyasetçi, Gorbaçov seçildi. Brejnev'in son yıllarından beri Sovyetler'de devam eden yaşlı ve hasta liderler dönemi böylece kapandı. Gorbaçov'un iktidara gelmesi, Sovyetler Birliği'nde ve dünyada kimsenin hayalinden geçmeyen büyük değişimlere yol açan bir dönüm noktası oldu.

Kanada Ottawa'daki büyükelçiliğimiz 12 martta bir terörist saldırısına uğradı. "Ermeni Devrimci Ordusu/ARA"nın üyeleri olduğunu söyleyen teröristler sabah erken saatlerde büyükelçilik binasına silahlı baskın yaptı. Kapıdaki nöbetçi Kanadalı polisi öldürerek içeri girdiler. Yukarı çıkıp yatak odasının kapısını bombayla uçurdukları sırada Büyükelçi Coşkun Kırca pencereden aşağı atlayarak canını kurtardı. Hedeflerine erişemeyen teröristler büyükelçinin ailesini ve elçilik personelini bir süre rehin tuttuktan sonra polise teslim oldu.

Arnavutluk'ta 11 nisanda kırk iki yıldır iktidarda olan Cumhurbaşkanı Enver Hoca öldü. İran-Irak arasındaki kıyasıya savaş olanca şiddetiyle devam etti. İran petrolünü taşımak için Basra Körfezi'ne giren tankerleri Irak'ın füzelerle vurması ekonomimize ek yükler getirdiği gibi, bazı Türk gemilerinin hasara uğramasına, hatta batmasına neden oldu. Vurulan tankerlerden biri, kamuoyunun Özdağlar olayı nedeniyle tanımış olduğu Uğur Mengenecioğlu'nun "UM Denizcilik" firmasına aitti ve gemi, inanması güç bir gelişme sonunda batmadan Türkiye'ye dönebildi. İyi talihle enerjik yönetimin başrollerini oynadığı bu serüveni kısaca okurlarıma iletmek istiyorum.

"Burak" adındaki tanker İran'ın körfezdeki Harg Adası'ndan 120 bin ton ham petrol yükledikten sonra dönüş yolculuğuna çıkmıştı. Gecenin geç saatlerinde Irak uçakları gemiyi gördü. Attıkları bir Exocet füzesi tekneyi buldu, su kesimi üzerinden bordasından girdi, bir petrol tankının içinde ilerledi ve herhalde oksijen olmadığı için patlamadan durdu. Gemi düşük hızla yoluna devam edebiliyordu ama füze her an patlayabilir, hem gemiyi batırır, hem de denizde büyük bir çevre kirliliğine yol açabilirdi. Olayı haber alan Dışişleri'miz derhal Irak hükümetini uyardı ama ne Türkiye'nin ne de Irak'ın gemiyi kurtarma olanağı vardı. Umutsuz görünen bu durumda Mengenecioğlu, Amerikan 7. Filosu'nun Hint Okyanusu'nda dolaşmakta olduğunu hatırladı. Sabah olur olmaz Ankara'da ABD Büyükelçiliği'ne başvurdu. Olayı anlattı ve bir felaketi önlemek için 7. Filo'nun yardımını istedi. Kısa süre sonra Büyükelçilik'ten olumlu yanıt geldi. Birkaç saat içinde de bir Amerikan harp gemisi Körfez'deki "Burak"ı buldu ve bomba imha uzmanlarını gemiye çıkardı. Önce füzenin patlamasını önlediler, sonra füzeyi kendi gemilerine götürdüler. "Burak" kurtuldu.

Yurtdışına Açılma

SODEP'i yurtdışında tanıtma amaçlı ilk geziye 21 mayısta çıktım. Yanımda eşimle birlikte iki kurucu arkadaşım, Genel Başkan Yardımcısı Muzaffer Saraç ve Dış İlişkiler Sorumlusu Doçent Türker Alkan vardı. Programımızda Belçika, Hollanda, Danimarka, Fransa ve Almanya'daki sosyal demokrat parti yetkilileri ve sendika liderleriyle görüşmeler vardı. Hepsine SODEP'i tanıtmak istiyorduk.

Gezinin programını hazırlarken başlıca dayanağımız, Saraç'ın Yol-İş başkanıyken Batı Avrupalı sendikacılarla kurduğu ilişkiler olmuştu. Yurtdışındaki kardeş parti yetkililerini henüz tanımıyordum. Resmî kuruluşlardan yardım isteme olanağımız da yoktu. Çünkü bu partiler 12 Eylül müdahalesinden sonra büyükelçiliklerimizle teması hemen hemen kesmişti. O kanallardan randevu istemek hiçbir sonuç vermiyor, hatta aleyhimize izlenimler yaratıyordu. Buna karşılık Batı Avrupalı sendikacılar Türkiye'deki sendikacılarla ilişkilerini sürdürmüştü. Büyük bir sağduyu göstererek bu temaslarla Türkiye'de demokrasinin yeniden kurulmasına yardımcı olmaya çalışıyorlardı. Örneğin Avrupa Sendikalar Konfederasyonu ETUC, birkaç ay önce, henüz davası sonuçlanmamış DİSK'i üyeliğine kabul etmişti. Türk-İş'in üyelik başvurusu da inceleniyordu.

Saraç'a döneyim. Onun demokrasiye yeniden geçiş döneminde cesaretle öne çıkması, Kreisky Vakfı'nın İnsan Hakları Ödülü'nü kazanması ününü artırmıştı. Ödülü almak için Onur Kumbaracıbaşı'yla birlikte Avusturya'ya gittiklerinde SODEP'in Batı Avrupalı sendikacılarla ilk temaslarını sağlamışlardı.

Brüksel'de DİSK'in ETUC nezdindeki temsilcisi Yücel Top bizi karşıladı. Ara rejimdeki baskılardan kaçıp Belçika'da yaşamaya başlamış olan bu genç siyasal bilimci ve sendikacıya ETUC yetkilileri kendi merkezlerinde bir oda ayırmıştı. Orada Türkiye ve DİSK'le ilgili çalışmaları yürütüyordu. Bizim için randevular almıştı. Bu sayede ertesi gün, Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (ICFTU) genel sekreteri Van der Vecken, Avrupa İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (ETUC) genel sekreteri Mathias Hinterscheid ve Belçika Genel-İş Konfederasyonu'nun genel sekreteri Andre Van der Bruke'le birer saat görüştük. ICFTU, demokrasi dünyasının en büyük işçi kuruluşu. 110 ülkede 95 milyon üyesi var. ETUC da 36 milyon üyesiyle Batı Avrupa'nın en büyük işçi kuruluşu.

Bu görüşmelerde Türkiye'de 12 Eylül müdahalesi ve ara rejimden sonra demokrasiye geçiş döneminde yaşanan olayları, ortaya çıkan partileri, sendikaların durumunu ve SODEP'in gelişmesini anlattım. Demokrasiyi tüm kurum ve kurallarıyla gerçekleştirmek için yola çıkmış bir sosyal demokrat parti olduğumuzu vurguladım. Anayasa'nın sendikalarla örgütsel bağlar kurmamıza engel olduğunu, ama kurucularımız ve yöneticilerimiz arasında eski sendika liderleri bulunduğunu söyledim. Bu açıklamaların sendikacılar üzerinde iyi bir etki yarattığını seziyordum. Ayrıca bir üniversite elemanı ile bir sendikacının, başka bir deyişle, sosyal demokrasinin kuramsal yanını iyi bilen bir hoca ile uygulamadan gelen bir sendikacının yanımda bulunması ve Türkiye'deki siyasal durumu kendi açılarından anlatmaları sözlerimin inandırıcılığını artırıyordu.

Burada, Türker Alkan'ın eğlenceli bir yorumuna da yer vereyim. Geçenlerde bir araya gelip o geziye ait anıları dile getirdiğimizde şunu söyledi:

Konuşmalarınızda dikkatimi çeken bir özellik vardı. Bir yazımda da belirttim. 12 Eylül döneminde yapılmış antidemokratik eylemleri anlatırken, Silahlı Kuvvetler ve hükümeti karşınıza almamaya, doğrudan suçlamamaya özen gösterirdiniz. Öte yandan bizi, istediğimiz gibi konuşmakta, bildiğimiz gibi suçlamalar yapmakta serbest bırakırdınız. Sizin dikkatli davranışınızı ben, o zaman, babanızdan gelen devlete saygı anlayışının işareti diye yorumlamıştım.

Belçika'da ev sahipliğimizi yapan Genel-İş Konfederasyonu, onurumuza bir yemek verdi. Yemekte Vallon Sosyalist Partisi'nin uluslararası ilişkiler sekreteri Etienne Godin ile tanışma ve konuşma fırsatı buldum. Bu tanışma hâlâ devam eden bir dostluğun da başlangıcı oldu. Bir televizyon muhabiriyle görüştükten sonra Brüksel'den ayrıldık, Amsterdam'a geldik. Hollanda'nın en büyük işçi konfederasyonu olan FNV'nin başkan yardımcısı Pont bizi kabul etti. Başkan Wim Kok bir işçi toplantısında olduğu için görüşemedik. Kok'la daha sonraki gezilerimde tanıştım. Yıllardır koalisyon hükümetlerinde başbakanlık yapıyor.

Pont'la konuşmamızda ilginç bir bilgi edindim. "Üyeleriniz arasında Türk işçileri var mı?" diye sorduğumda olumlu yanıt verdi. "Yalnız" dedi, 'Türk işçileri daha çok Hıristiyan demokrat sendikaya üye oluyor." Nedenini sorduğumda ise şöyle açıkladı:

Bu, sosyal demokratlarla Hıristiyan demokratlar arasındaki ideolojik yaklaşım tarzından kaynaklanan bir sonuç. Biz yeni üyelerimize Anayasa'da, öteki yasalarda belirtilen haklarını anlatıyoruz. Bu haklardan tam yararlanmak için izleme ve örgütlenme yollarını gösteriyoruz. Karşılaştıktan sorunları bu bilgiler sayesinde kendilerinin çözmesini istiyoruz. Oysa öteki sendikalar, üyelerinin kişisel sorunlarıyla doğrudan doğruya ilgileniyor. Barınacak yer bulmak, çocuklarına okul ayarlamak, ucuz alışveriş olanakları göstermek gibi yardımlar yapıyorlar. Yabancı işçiler, dilimizi de henüz iyi öğrenmemiş oldukları için kişisel yardım yapan sendikaları tercih ediyor.

Amsterdam'da deneyimli bir sosyal demokrat sendikacıdan bu açıklamayı duymamdan on beş yıl sonra, İstanbul'da CHP'nin düzenlediği, "XXI. Yüzyılda Kadınların Siyasetteki Yeri" konulu toplantıda ünlü sosyal bilimci Profesör Nermin Abadan Unat'tan benzer bir değerlendirme dinledim. Toplantıda kadınlara siyaset alanında daha çok görev ve yetki verilmesini isteyen, cinsler arasında tam eşitliğe varmayı hedef gösteren konuşmalar yapılıyordu. Profesör Unat, "Bunlar iyi ama hep yüzeyde kalan yaklaşımlar. Birbirimize söylemekle kalıyoruz. Asıl, durumu değiştirecek girişimler, kentlerdeki nüfusun çoğunluğunu oluşturan dar gelirli insanların evlerine gidip onların yaşamını etkileyecek yardımlar yapmaktır. Refah Partisi bu yolu tutarak ilerledi" dedi. Ben de, Pont'un sözlerini hatırlayarak, bilimle uygulama aynı yorumda birleşiyor, diye düşündüm.

Amsterdam'da İşçi Partisi'nin uluslararası ilişkiler sekreteriyle de görüştüm. Sonra televizyonda konuştum. Bu temaslarımız sırasında basınımızın Batı Avrupa muhabirleri de bizi yalnız bırakmadı. Hatta gazeteler, tuhafıma giden bir şekilde, Türkiye'yle ilgili sözlerime, sanki ilk defa söylüyormuşum gibi geniş yer verdi. Orada söylediklerim Türkiye'de söylediklerimin aynıydı. Fakat Batı Avrupa'da dile getirilince sanki ağırlığı artıyordu. Örneğin *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan Amsterdam kaynaklı haberde,[81] Erdal İnönü'nün Hollanda İşçi Partisi yöneticileriyle görüşmesinde, "Partisinin insan haklan konusundaki yaklaşımının Avrupa ölçülerinde olduğunu söylediği" bildiriliyor. Bir soru üzerine de, 'Türkiye'de siyasî tutuklu vardır. Örneğin Barış Derneği davasından on üç sanık cezaevinde bulunmaktadır.

Sayın başbakan onların başka bir nedenle tutuklu olduğunu ifade ediyor. Oysa dünyayı yanıltmaya imkân yoktur" dediğim yazılıyor.[82]

Aynı gazetede Hadi Uluengin'in önce 25 mayısta uzun bir yazısı[83] sonra 4 haziranda etraflı bir röportajı[84] yayımlandı. Güncel birçok iç politika sorunu hakkında görüşlerimi bir daha açıklama fırsatı buldum. Gene bu gezi sırasında eskiden tanıdığım iki değerli gazeteciyi, Batı Avrupa'daki uluslararası muhabirler grubunun başarılı iki üyesi olarak görmekten kıvanç duydum. Ankara Fen Fakültesi'ndeki asistanlık günlerimde *Forum* dergisi toplantılarında bir araya geldiğimiz Cemal Aygen'in oğlu Emre Aygen beni buldu ve bir röportaj yaptı. İstanbul'da kayınbiraderim Semih Sohtorik'in Galatasaray'dan arkadaşı olarak tanıdığım, o günlerde bir spor kazası geçirmiş olan Mehmet Ali Birand'a bir geçmiş olsun ziyareti yaptım.

Hollanda'dan Danimarka'ya geçtik. Orada, bizi 12 Eylül ara rejiminden kaçmış başka bir Türk genci, ODTÜ'nün eylemci öğrencilerinden, Mimarlık Fakültesi mezunu Sait Kozacıoğlu karşıladı. Onun yardımıyla iki görüşme yaptım. Birincisi, Danimarka İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun dış ilişkiler temsilcisi Kjaeld Akjaar'la, ikincisi ise Sosyal Demokrat Parti'nin dış ilişkiler uzmanı milletvekili Lasze Budtz'la oldu. Konfederasyon başkanı, eski başbakan Anker Jörgensen ile görüşmek istedim, ama Ecevit'in iyi dostu olduğu bilinen bu liderden bir türlü yanıt alamadık. Öte yandan Budtz beni Parlamento'daki ofisinde kabul etti, öteki milletvekilleriyle de tanıştırdı. O günler-

81) "İnönü: İnsan Haklarına Yaklaşımımız Avrupa Ölçüsünde", *Cumhuriyet*, 24 mayıs 1985, s. 1.
82) Haluk Bakır, "SODEP Heyeti Belçika'da", *Cumhuriyet*, 24 mayıs 1985.
83) Hadi Uluengin, "İnönü: Vatandaş Sahip Çıkmazsa Demokrasi Gelmez", *Cumhuriyet*, 25 Mayıs 1989.
84) Hadi Uluengin, *Cumhuriyet*, 4 haziran 1985.

de başlayan ahbaplığımız yıllarca devam etti. Siyasetçilerin dostluğu eylemleriyle yakın bir ilişki izliyor. Ecevit'le Jörgensen'in son karşılaşmalarında aralarında dostça sayılmayacak bir tartışma geçtiğini basında okudum. Bu arada demokrasiye ve insan haklarına bağlılığımın farkına varan Jörgensen'le daha sonraki bir Danimarka ziyaretimde dostça konuştuk.

Sendikacılardan Ne Öğrendim?

Belçika, Hollanda ve Danimarka'da yaptığım bütün bu görüşmelerden iki önemli izlenim edindim:

1) Gerek ulusal, gerek uluslararası sendikaların konuştuğum yöneticileri dünyadaki siyasal, ekonomik ve sosyal gelişmeleri yakından izleyen, yüksek siyasal bilinç sahibi insanlardı. Olayları, deneyimli ve gerçekçi siyasetçiler gibi değerlendiriyorlardı. Örneğin hangi sendikaların başka güçlerin güdümünde olduğunu, hangi sendikaların bağımsız işçi hareketini temsil ettiğini iyi biliyor ve davranışlarında bu ayrıma dikkat ediyorlardı. Çalışanların hak ve çıkarlarının iyi işleyen bir demokraside korunabileceğine inandıkları için tüm demokratik kurumlara büyük bağlılık gösteriyor ve herhangi bir ülkede meydana gelen demokrasi ihlallerine derhal karşı çıkıyorlardı. Görüşmelerim, demokratik bir toplumda sendikaların önemini bana bir kez daha kanıtladığı gibi, sendika liderlerine saygımı da artırdı.

2) Siyaset alanında sergilenen türlü oyunların, aldatmacaların farkında olan bu deneyimli insanları, ayrıntılı açıklamalarıma karşın, bir noktada ikna edemediğimi gördüm. O sırada Parlamento dışında olduğumuzu, fakat yerel seçimlerden ikinci parti olarak çıktığımızı ve tüm demokratik olanakları kullanarak muhalefet yapabildiğimizi, yeni genel seçimlerde tatmin edici sonuçlar beklediğimizi anlattığımda, "Peki" diyorlardı, "hiç gerekçe göstermeden sizi 1983'teki seçimlere sokmamışlar, bundan sonra 1988'deki seçimlere sokacaklarını nereden biliyorsunuz? Sizi o zaman Parlamento'da görmek istemeyenler bu defa niçin isteyecekler?"

Yanıt olarak, durumun değiştiğini, artık Parlamento düzenine geçildiğini, Anayasa'yı uygulama zorunluğu bulunduğunu söylemem yetmiyordu. Çünkü bütün bu sözlere karşılık, "Durum değiştiyse, siz niye Parlamento'da değilsiniz?" diyorlardı. Türkiye'de başbakana anlatamadığım bu önemli husus, halkın desteklediği muhalefetin Parlamento'da temsil edilmemesi, dışarıdan bakanlar üzerinde daha da çarpıcı bir etki yapıyor, Türkiye'ye hâlâ normal bir demokratik düzen gelmediği kanısını uyandırıyordu. Bizi Parlamento'da görmedikçe söylediklerimize inanmayacaklarını anladım.

Danimarka'dan sonra Fransa'ya, Paris'e geldik. Orada bizi gazetecilerle beraber, Gazi Lisesi'nden sınıf arkadaşım Güneri Artunkal'ın oğlu Tuğrul karşıladı. Tuğrul, Paris'te yükseköğrenimini bitirmiş, iletişim alanında çalışmaya başlamış ve Sosyalist Parti'de görev yapan bazı fikir adamlarıyla dostluk kurmuştu. Beni bu arkadaşlarından biri olan, partiye Ortadoğu konularında danışmanlık yapan, öğretim üyesi Alain Chenal'la tanıştırdı. Chenal'la önce otelimizde uzun bir söyleşi yaptık. Sonra bizi Sosyalist Parti genel merkezine davet etti ve orada uluslararası ilişkiler sekreteri Jacques Huntzinger'le görüştük. Bu görüşme Fransız Sosyalist Partisi'yle ilk resmî temasımız oldu ve yolumuzu açtı. Chenal, Ortadoğu'daki tüm ülkelerin tarih, coğrafya ve kültürlerini, etnik ve mezhepsel farklılıkları iyi bilen ve gelişmeleri yakından izleyen bir uzmandı. Herhalde Tuğrul'la dostluğunun da yardımıyla bana ilk tanışmamızdan itibaren yakınlık gösterdi ve ilişkilerimize her zaman olumlu katkılar yaptı.

Sosyalist Parti yetkilileriyle SODEP'in Sosyalist Enternasyonal'e üye olması konusunu da ele aldık. Daha önce bu kuruluşta CHP üye olduğu için ve hâlâ da Batılıların gözünde CHP'yi Ecevit temsil ettiği için, şimdi Ecevit'in içinde olmadığı bir partiyi Sosyalist Enternasyonal'e almaya hevesli olmadıkları anlaşılıyordu. Bize sempati duyan Chenal'ın açıkça söylediği şu oldu: "Bu konuda esas etken Alman sosyal demokratlarıdır. Onları ikna ederseniz, girersiniz!" Almanların Sosyalist Enternasyonal'deki nüfuzu herhalde başkan Willy Brandt'ın hem kurucu üye, hem de uluslararası üne sahip bir lider olmasından kaynaklanıyordu. Böylece yapmamız gereken şeyin Brandt'la konuşup onu partimizin sosyal demokrat çizgisine ve Türkiye'de kazandığı yere inandırmak olduğunu anladık.

Almanya'ya 1 haziranda geçtik. Yıllardır vatandaşlarımızın akın akın gelip çalıştıkları, yerleştikleri, ikinci vatan diye bildikleri bu ülkede birçok iyi niyetli kimse bize yardım etmek istedi. Eski bir CHP'li iş ve fikir adamı, Vural Suiçmez bizi Brüksel'de görmeye geldi ve sonra Almanya'ya geçtiğimizde Sosyal Demokrat Parti ile basınla temaslarımızda ve birçok pratik konuda yardımcı oldu. Muzaffer Saraç'ın arkadaşları da sendikacılarla görüşmeleri sağladı. Gene onun tanıştırdığı değerli hukukçu Harun Gümrükçü'den yararlı bilgiler aldım.

Almanya'da bizimle işbirliği yapmak isteyen önemli bir kuruluş bulduk. CHP zamanında ortaya çıkmış olan Halkçı Devrimci Federasyon (HDF). Çeşitli mesleklere mensup sosyal demokrat eğilimli gençlerin özverili çabalarıyla yaşayan bu kuruluşun Batı Almanya'nın her tarafına yayılmış üyeleri, birçok kentte şubeleri vardı. Oradaki vatandaşlarımız arasında yaygın destek bulmuş olan köktendinci ya da etnik ayrımcı akımlara karşı CHP ilkelerine bağlı bir dayanışma ruhunu sürdürmek için uğraşıyorlardı. Türkiye'de CHP'nin

kapatılması ideolojik açıdan onları zor durumda bırakmıştı. Yeni partiler ortaya çıkınca üyelerinin büyük çoğunluğu SODEP'i desteklemeye karar vermişti. Daha küçük bir azınlık ise Ecevit'e bağlılığını DSP taraflısı olarak devam ettiriyordu. Gezimiz sırasında HDF'nin başkanı, eski bakanlardan Muhlis Ete'nin oğlu, Almanya'da okuyup çalışma yaşamına girmiş psikiyatri uzmanı Dr. Ethem Ete idi. Atatürk'ün ilkelerine candan bağlı olan Dr. Ete bu görevini büyük bir iyi niyet ve enerjiyle yürütüyordu. Orada tüm girişimlerimizde bilgisi ve sağduyusuyla bize yol gösterdi.

Almanya'da önce Berlin'e gittik. Eski Meclis binası Reichstag'da Sosyal Demokrat Parti'nin yerel yetkilileriyle iki saat süren bir toplantı yaptık. Partinin eyalet başkanı Peter Ullrich, ikinci başkan, Federal Meclis üyesi G. Wertenberg ve yabancılar temsilcisi Serap Yavuz'la görüştük. Toplantının sonunda *Cumhuriyet* muhabiriyle konuşan ikinci başkan, Türkiye'de demokrasinin sağlam temellere oturmasında SODEP'e büyük bir görev düştüğünü ve SODEP'in iktidara gelerek bu görevi yerine getireceğini umduğunu belirtti.[85] SODEP'in Sosyalist Enternasyonal'e katılmasını arzu ettiklerini, ancak bu konunun Willy Brandt'la yapılacak görüşme sonucunda açıklığa kavuşacağım ekledi. Brandt'la görüşmemiz Almanya gezisinin son gününde gerçekleşecekti.

Öyle görünüyordu ki, çeşitli kademelerde kimselerle görüşmelerimiz sonunda Brandt bizim Türkiye'deki yerimiz ve amaçlarımız hakkında tam görüş sahibi olarak kararını verecekti.

Berlin'de bir Türk mahallesi olarak bilinen, doğu bölgesinin hemen yakınında Kreuzberg semtinde dolaştık. Türkçe levhaların karşılıklı dizildiği sokakta yürüdük, lokantacılık, tamircilik, terzilik, turizm acenteliği, beyaz eşya satıcılığı gibi işler yapan vatandaşlarımızla konuştuk.

Eski başkentten güzel izlenimlerle ayrıldık. Yeni başkent Bonn'a geçtik. Orada hem sendikacılar, hem SPD yetkilileriyle görüşmelerimiz oldu. Alman Sendikalar Birliği'nin eski genel başkanı ve Avrupa Parlamentosu'nun SPD'li üyesi Wetter, onurumuza bir öğle yemeği verdi. Yemekte SPD'nin Türkiye masasının eski ve yeni şefleri, uluslararası ilişkiler sekreteri Engels ve yardımcısı İsenberg de vardı. Engels, Sosyalist Enternasyonal'de Brandt'ın yardımcısıydı. Akşam yemeğinde de Alman İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DGB) yönetim kurulunun konuğu olduk. Başka bir ünlü sendikacı, Uluslararası Taşımacılar Sendikası (PSI) başkanı Kluncker otelimize gelip benimle görüştü, uluslararası ilişkilerdeki bilgisi ve akıllı yaklaşımıyla beni etkiledi.

---

85) Şevki Şensoy, "İnönü Brandt'la Görüşmesi Öncesinde Umutlu", *Cumhuriyet*, 3 haziran 1985.

İki milyondan fazla insanımızın yaşadığı Batı Almanya'ya gelen bir Türk siyasetçi için doğal görev buradaki vatandaşlarımızın sorunlarıyla ilgilenmek oluyor. HDF, benim için Bonn yakınında Köln'de bir okulun konferans salonunda toplantı düzenledi. Çoğunluğu işçi olan 1500 kişiye hitap ettim. Türkiye'deki durumu, partimizin gelişmesini, amaçlarını anlattım, sorunlarını dile getirmelerini istedim, nasıl çözümler düşündüğümüze de değindim. Aklıma gelen en önemli çözüm yolu vatandaşlarımızın Türkiye'deki seçimlere, ya bulundukları yerde mektupla ya da en yakın konsolosluğa giderek katılabilmesiydi. Ancak bu takdirde sorunlarının Türkiye'deki hükümetlerce dikkatli ve sürekli biçimde izlenmesini sağlayabilirler diye düşünmüştüm.

İlk yurt gezimde Malatya'daki konuşmamda vatandaşlardan sorunlarını dile getirmelerini istememe şaşkınlıkla karşılanmıştı. Hiç yanıt alamamıştım ve üstelik kötü bir konuşmacı olduğum kanısı doğmuştu. Buradaki vatandaşlarım ise böyle bir yaklaşımı yadırgamadılar, isteklerini rahatlıkla belirttiler. Toplantıdan sonra izlenimlerini sorduğum Suiçmez de, "Öteki politikacılardan farklı tutumunuz ilgi uyandırdı, sorunları bizlerden öğrenerek çözüm arayışına girmeniz size daha çok güven duyulmasını sağladı" dedi. Öte yandan, Almanya'daki vatandaşlarımızın Türkiye'ye gelmeden seçime katılabilmelerinin kestirme yolu, aradan bu kadar zaman geçmiş olmasına karşın hâlâ bulunmuş değil. Çağdaş gereksinmeleri karşılayacak yasal düzenlemeleri yapmakta böylesine gecikmemiz, affedilemez bir hata.

Sonunda önemli güne geldik. 5 haziranda SPD Genel Başkanı ve Sosyalist Enternasyonal Başkanı Willy Brandt, Bonn'daki parti merkezinde bizi kabul etti. Bir saat süren görüşmemizde Türkiye'de CHP'nin kapatılması ve benim siyasete girmem sonrasında gelişen olayları geniş ve tarafsız biçimde anlattım. Ecevit'le eskiye giden bir dostluğumuz olduğunu, ancak yeniden demokrasiye geçiş döneminde onun yeni bir parti kurma zamanının gelmediğini düşünerek uzak durması sonunda eski CHP'lilerin beni siyasete çağırdığını ve bu yüzden bugün ayrı kamplarda bulunduğumuzu belirttim. SODEP'in yerel seçimlerdeki başarısını, daha sonraki muhalefet çalışmalarıyla ülkede kazandığı itibarı örneklerle ortaya koydum. Siyasetten önceki bilim yaşamımdan kısaca söz ettim. UNESCO'daki görevim sırasında Brandt'ın Üçüncü Dünya'nın sosyal ve ekonomik kalkınmasına nasıl yardım edilmesi gerektiğini anlatan kitabından yararlandığıma değindim.

Sözlerimi ilgiyle dinleyen Brandt her haliyle olumlu bir yaklaşım gösterdi. SODEP'e başarılar diledi. Sosyalist Enternasyonal'e üye olmak için başvuru yapmamızı önerdi. 'Tam üyeliğinizin kabulü için birkaç yıl gibi bir zaman ge-

rekebilir, ama bu arada Konsey toplantılarına katılabilirsiniz. Usulümüze göre önce gözlemci üye olursunuz, esas üyelik ondan sonra gelir" dedi. Beni konuk olarak gelecek Konsey toplantısına katılmaya çağırdı. Ayrılırken, muhabirlerin sorularına, SODEP'e güvendiğini ve Sosyalist Enternasyonal'e üye olabileceğimize inandığını belirten yanıtlar verdi. Kapıda beraber çektirdiğimiz resim ertesi gün bütün gazetelerde yayımlandı. Gezimiz böylece amacına varmıştı. O akşam Türkiye'ye döndük.

Ertesi gün, 6 haziran partimizin kuruluşunun ikinci yıldönümüydü. Gündüz bir basın toplantısı, akşam da bir yemekle mutlu günümüzü kutladık. Basın toplantısında Batı Avrupa gezimizi anlattım ve özellikle o ülkelerdeki kamuoyunun Türkiye'de gerçek bir demokratik düzen kurulmakta olduğuna inanmadığını vurgulayarak bu yüzden saygınlığımızın tehlikeli boyutlarda azaldığına hükümetin dikkatini çektim.[86] Aynı gün Ankara'da yapılan panel öncesinden beş sendikacı, dört eski parlamenter ile eski bürokratlar, serbest meslek ve esnaf mensupları, ev kadınlarından oluşan 140 kişinin partiye üye olduğu açıklandı. Akşam Dedeman Oteli'ndeki yemeğimize iktidar ve muhalefetten parti genel başkanları ya da genel sekreterleri katıldı. Onlara da yurtdışındaki gezimizden izlenimler anlattım.

Batı Avrupa gezimiz sırasında yurtdışında meydana gelen iki olaya değinerek öyküyü bitireyim. Yunanistan'da 2 haziran günü yapılan genel seçimleri Andreas Papandreu başkanlığındaki PASOK, yüzde beşe varan bir farkla yeniden kazandı. Türkiye'yi düşman gösterme politikasının seçimlerde oy kazandırmaya devam ettiği görüldü.

Brüksel'de 29 mayısta oynanan Juventus-Liverpool futbol maçında militan Liverpool taraftarlarının İtalyan seyircilere saldırısıyla çıkan olaylarda 35 kişi öldü. İngiliz Futbol Federasyonu ceza olarak İngiliz takımlarını Avrupa kupalarından bir yıl çekme kararı aldı.

Bir Kazayla Başlayan İngiltere Gezisi

Batı Avrupa'ya yaptığımız ilk tanıtım gezisinin programına İngiltere'yi almamıştık. Ancak sendikacı arkadaşlarımız görüşmelerini sürdürüyordu. Bu sayede İngiliz İşçi Sendikaları Konfederasyonu TUC'dan bir ziyaret çağrısı geldi. Halkçı Parti kurultayından birkaç gün önce, 24 haziranda Türker Alkan'la birlikte Londra'ya uçtuk.

---

86) "İnönü Avrupa Gezisini Anlattı: Batı Hâlâ Kuşkulu", *Cumhuriyet*, 7 haziran 1985, s. 6.

Bir gün önce bir aksilik olmuş, bir otomobil kazası geçirmiştim. Şeker Bayramı'nın son günüydü ve eşimle beraber kendi kullandığım otomobille Bodrum'dan dönüyorduk.

Marmaris yakınında, Datça Yarımadası'nın başlangıcında bulunan bu sakin beldede Korel Göymen ile eşi Güldal'ın kiralayarak turizm işletmesine açtığı küçük bir otelde güzel bir bayram tatili geçirmiştik. Göymenlerin yeni girdiği turizm alanında başarı kazandığını, küçük otellerinin şimdiden "siyasetçinin yeri" diye ünlendiğini görmekle sevinmiş, onlara yardım eden arkadaşları Uğur ve Duygu Büke'yle tanışmış, Bozburun'un bakir yaylalarının, berrak mavi denizinin güzelliklerine hayran olmuş, iyi niyetli, sakin tabiatlı insanlarıyla ahbaplık etmiştik. Yazık ki bu güzel tatilden dönüş bir kazayla gölgelendi. Bütün gün sıcakta otomobil kullanmanın yorgunluğuyla dikkatim dağıldı ve İstanbul'a, evimize çok yaklaşmışken, Kartal'da Soğanlık kavşağında, zamanında fren yapamadığım için, önde duran bir kamyonete hafiften çarptım.

Önemli bir hasar olmadı ama kamyonettekiler de, biz de sarsıldık. Trafik polisleri geldi. Otomobili kaza yerinde bıraktık. Yanımızda peyda olan bir otomobil sürücüsü, partimizin taraftarı olduğunu söyleyerek eşimle beni arabasına aldı. Hastaneye gidip alkol muayenesi yaptırmak, karakola uğramak gibi işlemler tamamlanıncaya kadar bizi gereken yerlere götürdü ve sonunda evimize bıraktı. Kendisini daha önceden tanımadığım bu yardımsever, özverili insan sayesinde gerekli ilk polis işlemlerini o gece bitirebildim, daha sonraki hukuksal işlemleri izlemesini avukatım Ali Sözen'den rica ederek, ertesi gün İngiltere gezisine başladım.

Londra'da, öğretim görevlisi olarak çalışan genç bir sosyal bilimci, Mehmet Ali Dikerdem bizi karşıladı. Gençlik günlerimizden tanıdığım, şimdi Barış Derneği davasında yargılanmakta olan büyükelçi Mahmut Dikerdem'in oğluydu. Uzun zamandır Londra'da yaşıyordu ve İngiltere'deki siyasal gelişmeleri yakından izliyor, birçok kimseyi tanıyordu. Bana Londra'daki siyasal ve sosyal ortam hakkında yararlı bilgiler verdi. Aile dostluğu ve fikir yakınlığından başka bir kaynağı ve amacı bulunmayan bu yardım, anlamak istemediğim bir nedenle, bir gazetede onun "TKP üyesi olduğu, vatanı aleyhinde girişimler yaptığı" gibi aslı esası olmayan çirkin suçlamalara yol açtı.

İlk günün sabahı, Londra'nın ünlü gazetecileriyle konuşmakla geçti. Sol eğilimli *New Statesman* ile Muhafazakâr Parti'yi destekleyen *Spectator* dergilerinin yazı işleri müdürleriyle görüştüm. Öğleden sonra TUC merkezini ziyaret ettik. Genel Sekreter Norman Willis, yanında Uluslararası İlişkiler Sekreteri M. Walsh ile bizi kabul etti. Daha önce konuştuğum Batı Avrupalı sendikacılar gibi Willis de Türkiye'deki sendika hareketlerini yakından izliyordu.

Daha sonra Parlamento'ya gittik. Avam Kamarası'nda eski dışişleri bakanı ve şimdi İşçi Partisi'nin dış ilişkiler sorumlusu Denis Healey ile etraflı bir görüşme yaptım. Arkasından bir grup işçi Partili milletvekiliyle yemek yerken çeşitli sorularını yanıtladım. Genellikle fikir dünyasına yakın çevrelerden gelmiş bu milletvekilleri, karşılarında genel başkan olarak eski bir üniversite mensubunu görmekten memnun oluyor, sezdiğim kadarıyla, sözlerimin doğruluğuna inanıyorlardı.

İkinci gün sabah, *The Guardian* ve *The Observer* gazetelerinin muhabirleriyle görüştüm. Öğleden sonra da BBC'nin Türkçe yayın bölümünü ziyaret ettim ve uzun bir söyleşi yaptım. Bu arada Mehmet Ali Dikerdem'e bir gazetede yöneltilen çirkin suçlamanın hiçbir temeli olmadığını belirttim. İsteğimiz üzerine bize yardım etmesinin böyle ters bir sonuç vermesinden üzüntü duyduğumu söyledim. BBC'de Yunan ajans sorumlusunun sorularını yanıtladım. Kıbrıs'ta Denktaş'ın tutumunu desteklediğimizi, kalıcı çözüm bulunabilmesi için ikili görüşmelerin devam etmesi gerektiğini belirttim. Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde Atatürk ile Venizelos çağındaki olumlu ortama dönmeyi dilediğimi ekledim.

Demokrasi ve hoşgörünün beşiği diye bilinen Londra'da karşılaştığım şaşırtıcı bir davranışı da anlatmalıyım. Bir süre önce İşçi Partisi'nden ayrılan bir grup milletvekili, Roy Jenkins, David Owen ve arkadaşları, Sosyal Demokrat Parti adında yeni bir parti kurmuşlar, Parlamento'da Liberal Parti'ye yakın bir politika izlemeye başlamışlardı. Bu partinin başkan yardımcısı olan Bayan Shirley Williams, veto edildiğimizde partiye mektup yazarak, bu haksızlığı kabul etmediğini bildirmiş, SODEP'in çabalarını desteklediğini belirtmişti. Londra'ya gelince bunu hatırladım ve Sosyal Demokrat Parti yetkilileriyle de görüşmek istedim. Fakat programımızı düzenleyen İşçi Partili ev sahiplerimizden olumsuz yanıt geldi. İki parti arasında ilişkilerin kopuk olduğu, böyle bir ziyaretin İşçi Partisi yetkililerince hoş karşılanmayacağı belirtildi. Bunun üzerine vazgeçtim. Bir bölünmeyle ortaya çıkmış yakın ideolojilerdeki partiler arasında geçimsizliğin bize mahsus bir olay olmadığını da öğrenmiş oldum.

Üçüncü gün *The Times* gazetesinin yönetim merkezini ziyaret ederek yazı işlerinde görüşmeler yaptım ve 28 haziranda Türkiye'ye döndüm. Son gün İşçi Partisi Genel Başkanı Neil Kinnock'la görüşebilmek için bir süre bekledim. İngiltere'ye doğru yola çıkarken böyle bir olasılıktan söz etmişlerdi, ancak gerçekleşmedi. Kinnock'un bütün gün meşgul olduğu söylendi. Belki doğruydu ama bizde bıraktığı izlenim, böyle bir görüşmeyi şimdilik istemedikleri yönündeydi. Bu eksiklik dışında gezi, İngiltere'deki kamuoyuna, İşçi Partisi'ne ve Parlamento'ya SODEP'i tanıtmakta başarılı olmuştu.

Olumsuz Bir Gelişme

Bu bölüme başlarken partimizi ilgilendiren biri olumlu, öteki olumsuz iki önemli gelişmeyi anlatacağımı söylemiştim. Olumlu gelişmeyi yurtdışındaki iki gezimiz sağladı. SODEP'in varlığını ve amaçlarını Batı Avrupa'da tanıttı. Sosyal demokrasinin Türkiye'deki başlıca temsilcisi olduğumuz fark edildi. Sosyalist Enternasyonal'in yolu açıldı.

Olumsuz gelişme ise, CHP'den kalıtım yoluyla SODEP'e geçen bir hizibin zararlı etkilerinin ilk defa genel merkezde görünmeye başlamasıydı. Tam tarihini hatırlamıyorum, ama sanırım nisan içinde bir gün beni yalnız yakalayan Türkân Akyol, yeni fark ettiği bir durumun onu çok üzdüğünü söyledi. Anlayamadığı bir nedenle iki genel başkan yardımcımız Muzaffer Saraç ile Atila Sav'ın aralarının açılmış olduğunu, eskisi gibi uyum içinde davranmadıklarını anlattı. Bu arkadaşlarımızı bir yemekte bir araya getirerek, onlarla konuşmamı, aralarını bulmamı önerdi. O zamana kadar başkanlık divanındaki ortak çalışmamızda böyle bir uyumsuzluk görmemiştim. Ama Akyol'un önerisine uyarak kendileriyle konuştum. Onları bir yemekte buluşturduğumda gerçekten bir farklılığın ortaya çıkmış olduğunu gördüm.

Saraç, örgütteki gelişmeleri, görev değişikliklerini dikkatle izliyor, defterine yazıyordu. Bu notlarına dayanarak partide bir hizip etkinliği başladığını iddia ediyor ve buna karşı önlem almamız gerektiğini ileri sürüyordu. Sav ise böyle gelişme olduğunu kabul etmiyor ve Saraç'ı gereksiz yere örgütte huzursuzluk yaratmakla suçluyordu. Benim birlikte yemek yiyerek ya da konuşarak arabulma girişimlerim sonuç vermedi. Uyumsuzluk devam etti ve ilerideki yıllarda partiye çok zarar verdi. Dostluk, kardeşlik ifadeleriyle, ortak amaca yönelik uyumluluk çağrılarıyla tedavi edilemeyecek vahim bir hastalığa yakalanmış olduğumuzu o günlerde anlayamamıştım.

V.
SODEP - Halkçı Parti Birleşme Süreci

Halkçı Parti Kurultayı ve Sonrası

Bir yıldır beklediğimiz olay, sonunda gerçekleşti. Halkçı Parti kurultayı 29 haziranda toplandı. Ben de arkadaşlarımla beraber açılışta bulundum ve bir süre izledim. Bu sayede genel başkanlık için kıran kırana mücadele edilen bir kurultayın nasıl cereyan ettiğini ilk kez görmüş oldum. Genel Başkan Yardımcısı Özer Gürbüz'ün toplantıyı açmasından sonra Divan başkanlığı seçimine geçilmesiyle birlikte çekişme başladı.

Bir gün önce HP Merkez Karar ve Yürütme Kurulu, demokratik sol grubun adayı Gürkan ve arkadaşlarının disiplin cezalarını kaldırmış ve böylece genel merkez seçimlerinde aday olmalarına hiçbir engel kalmamıştı. İki genel başkan adayı Calp ve Gürkan'ın taraftarları Divan başkanlığı için ayrı ayrı kişiler önerdiler. Bunun üzerine oylamanın nasıl yapılması gerektiği konusunda bir tartışma çıktı ve uzun süre devam etti. Sonunda oylamanın tek tek isimler okunarak yapılmasında anlaşma sağlandı. Oylama sonucunda Gürkan taraftarlarının adayı emekli General Vecihi Ataklı Divan başkanı oldu. Kimin genel başkan seçileceği de böylece anlaşıldı. Öğleden sonra yapılan seçimlerde Aydın Güven Gürkan 427 oyla genel başkanlığı kazandı. Eski genel başkan Necdet Calp 228 oy aldı. MKYK'nin üyelerini de bir kişi dışında tümüyle Gürkan'ın listesi belirledi.

Kurultayda bizi ilgilendiren başlıca konu birleşme için neler söyleneceği, nasıl bir karar verileceğiydi. Necdet Calp, açış konuşmasında, iktidara gelebilmek için tüm sosyal demokratların birleşmesinin şart olduğunu, birleşme konusundaki ilkeleri ise kurultayın saptayacağını, ancak kendisinin ve arkadaşlarının her türlü özveriye hazır olduğunu söyledi. Gürkan da, genel sekreterlik raporu üzerinde söz alarak yaptığı konuşmasında birleşmeyi sağlamak için SODEP ve DSP'nin yetkilileriyle görüşmeye hazır olduğunu bildirdi.

Genel başkan adaylarından sonra kurultay bildirgesi de birleşmeye olumlu yaklaştı. MKYK'yi "demokratik sol ve sosyal demokrat kesimin bütünleşmesi yolunda etkin ve yoğun çabalar harcamak ve bu amaçla yoğun ilişkiler kurmakla" görevlendirdi.

HP kurultayından sonra birleşme sürecinin nasıl başladığını *Anılar*'ımın birinci cildinde anlatmıştım.[87] Orada değinmediğim bazı gelişmelere ve sürecin daha sonraki aşamalarına burada yer vermek istiyorum.

Çeşitli Gelişmeler

HP kurultayının ertesi günü, 30 haziranda Refah Partisi'nin büyük kongresi yapıldı. Genel başkanlık seçimini tek aday olan eski başkan Ahmet Tekdal kazandı. Yasaklı durumda olan Necmettin Erbakan'ın kongrede okunan telgrafı beş dakika boyunca alkışlandı. Basındaki yorumlar, delegelerin sergilediği coşkunun tüm öteki parti kongrelerinde görülenden fazla olduğunu vurguladı.

Gene 30 haziran akşamı TRT'de ilk kez, "İcraatın İçinden" başlığı altında hükümetin yeni bir propaganda girişimini izledik. Bir reklâm şirketinin hazırladığı bu programda, ABD'den gelen televizyon dizilerinde gördüğümüz gibi, önce canlı bir müzik eşliğinde Türkiye'den çarpıcı güzellikte doğa manzaraları, bayındırlık ve sanayi eserleri gösteriliyor, sonra bir koltuğa oturmuş Özal, elinde kalemi, rahat bir söyleşi havasında, vatandaşların gözlerinin içine bakarak hükümetin yaptıklarını tane tane anlatıyordu. O akşamki konuşmasında getirdikleri vergi iadesi ve çeşitli yardımlar sayesinde işçi ve memur ücretlerindeki artışın enflasyon oranından fazla olduğunu kanıtlamaya çalıştı. "Biz memurumuzu, kamu kesiminde çalışan işçimizi enflasyona ezdirmedik" dedi. Bu sözler doğru olsaydı, gelir dağılımında görülen bozulma meydana gelmezdi. Fakat "İcraatın İçinden" programı, başlangıçta, propaganda yöntemi olarak epey başarılı oldu. Evlerine uğramış bir konuk gibi aklından geçenleri anlatıyor görünen Özal'ın her zaman doğru söylemediğini insanlarımızın anlaması için bir seçim döneminin geçmesi gerekecekti.

Genel sekreter yardımcımız Nail Gürman, İstanbul mitinginde yaptığı konuşma nedeniyle 28 haziranda Ankara Savcılığı'nca tutuklandı ve İstanbul'da Sıkıyönetim Savcılığı'na gönderilerek orada gözaltına alındı. Bir genel merkez yöneticimiz ilk kez böyle bir baskıya uğramıştı. Gösterdiğimiz tepki sonunda arkadaşımız 4 temmuzda, ifadesi daha sonra alınmak üzere serbest bırakıldı. Başka bir dava da genel başkan yardımcımız Muzaffer Saraç'ın konuşmaları için açıldı.

---

87) Erdal İnönü, *Anılar ve Düşünceler*, İstanbul, İdea A.Ş.,1996, c. 1, s. 319-331.

İstanbul il başkanımız Korel Göymen, 6 temmuzda, kişisel nedenlerle bu görevinden istifa etti. Bozburun'da eşiyle beraber açtıkları turistik tesisi işletmek için İstanbul'dan ayrılmak zorunda olduğunu söyleyerek benden izin istemişti. İstifasının, doldurulması zor bir boşluk doğuracağını görmeme karşın, arkadaşının bir gereksinmeden doğan bu isteğini kabul ettim. Tüzüğe göre yeni başkanı, il yönetim kurulunun seçmesi gerekiyordu. Gazeteler, Göymen'in ayrılmasıyla örgütte bir çatlama meydana geldiğini, kuruldaki üyelerin Deniz Baykal taraftarlarıyla Bakırköylüler ya da Biber taraftarları diye bilinen iki gruba ayrılmış olduğunu yazdı. Genel Sekreter Hicri Fişek İstanbul'a gidip durumu yakından inceledi, ama üyelerin tek bir aday etrafında birleşmelerini önermenin ötesinde bir müdahale yapmadı. Yönetim kurulunda yapılan seçimde Baykal grubunun adayı, kıdemli gazeteci ve CHP'nin eski Balıkesir milletvekili Sadullah Usumi oyçokluğuyla başkan oldu. Özellikle çiftçilerimizin sorunlarını yakından izlemesiyle tanınan Usumi, genel merkezle İstanbul örgütü arasında daha önce kurulmuş olan uyumlu çalışmayı devam ettirdi. Ancak, örgütte bir bölünme olduğu meydana çıkmıştı.

Trabzon'da, 7 temmuzda ilk bölge toplantımızı yaptık. Artvin, Rize, Trabzon, Gümüşhane, Ordu ve Giresun illerinden parti yöneticileri, belediye başkanları, belediye meclis üyeleri katıldılar. Onlara, Batı Avrupa'daki gezilerimden edindiğim izlenimleri anlattım ve birleşmenin önemi üzerinde durdum. HP kurultayı bildirgesindeki fikirlerin bizim kurultayımızda söylediklerimizin aynı olduğuna işaret ederek, iki partiyi şimdi daha yakınlaşmış gördüğümü ve HP yetkililerinden birleşme önerimize yanıt beklediğimi belirttim. Gürkan, genel başkan olduktan sonra verdiği bir demeçte, soldaki partilerin birleşmeye gitmeden önce güç birliği yapmasını önermişti. Bu konudaki düşüncemi soran gazetecilere, "Herhangi bir yeni öneri üzerinde yorum yapmadan önce, HP yetkililerinin partimize getireceği resmî yanıtı görmem gerekli" dedim.[88]

8 temmuz tarihli gazetelerde DYP Genel Başkanı Cindoruk'un Karadeniz gezisinden haberler var. Bazı sözleri manşetten verilmiş: "Özal bohçacı kadın gibi" diyor. Gene Özal'ı "beceriksiz çırak, şaşkın sihirbaz" diye nitelendiriyor.[89] Genel başkan seçildikten sonra başladığı bu gezilere, tüm yurdu dolaşarak devam etti ve her gittiği yerde ANAP'ı ve Özal'ı, keskin, alaycı deyimler le, her zaman yeni sıfatlar bularak eleştirdi. Bu kadar zengin bir konuşma

88) Canan Yazgangil, "İnönü: Gürkan'ı Bekliyorum", *Cumhuriyet*, 9 temmuz, 1985.
89) Hasan Uysal, Cemil Ciğerim, "Cindoruk: Özal, Bohçacı Kadın Gibi", *Cumhuriyet*, 8 temmuz 1985, s. 1.

üslubunu nereden edindiği merak edilecek bir şeydi. İkimiz de Parlamento'ya girdikten sonra muhalefet başkanları olarak yan yana oturduğumuz bir törende kendisine bunun sırrını sordum. "Ben küçükken tuluat tiyatrolarına gitmeyi severdim. Bu üslubu herhalde onlardan öğrendim" diye yanıt verdi. Ben de o tiyatrolara giderdim. İsmail Dümbüllü'yü seyrederken kahkahadan kırılırdım. Ama o üslubu edinemedim. Herhalde becerinin yarısı Dümbüllü'den, yansı da Cindoruk'un kendisinden geliyordu.

Cindoruk bu gezilerinde zaman zaman bizi de eleştirdi: "SODEP'ten şikâyetçiyiz. Halkı siyasete ısındırma yolunda üstüne düşeni yapmıyor" diyerek sitem etti.(90) Bu eleştiriler karşısında bir tepki göstermedim. Yeni dönemde yurdu karış karış dolaşarak muhalefet yapma yolunu ben geçen yıl belediye gezileriyle açmıştım.

Cindoruk bir yıl arkadan gelerek aynı şeyi yapıyordu. Bizi taklit ederek üstünlüğümüzü elimizden alamaz diye düşündüm. Ama yanılmışım. Siyasette kamuoyunu her gün, her hafta yeniden etkilemek gerekiyor. Bir yıl önceki üstünlük, yeni eylemler karşısında tutunamıyor. Cindoruk'un gezilerinin de, bizim gezilerimizi unutturan bir etki yaptığını yakında görecektik.

Tüm partiler içinde büyük kongresini en son toplayan Milliyetçi Demokrasi Partisi oldu. 13 temmuzda kongre yapıldı ve genel başkanlık seçimini 425 oyla Ülkü Söylemezoğlu kazandı. Kurucu başkan Turgut Sunalp ancak 198 oy aldı. Ara rejimin desteğiyle iş başına gelmiş bir genel başkanın daha ayrılması basında, "Sunalp da Gitti" manşetleriyle selamlandı.(91)

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde yapılan seçimden sonra 18 temmuzda iki partili bir koalisyon hükümeti kuruldu. Derviş Eroğlu'nun başkanlığındaki Ulusal Birlik Partisi (UBP) yedi, İsmail Bozkurt'un Toplumcu Kurtuluş Partisi (TKP) üç bakanlık aldı. Bakanlar Kurulu listesi Cumhurbaşkanı Denktaş'ın onayına sunuldu.

Birleşme Süreci Başlıyor

HP'nin yeni genel başkanı "demokratik sol ve sosyal demokrat hareketin bütünleşmesi yolunda" ilk görüşmesini 23 temmuzda, yakında kurulması beklenen DSP'nin olası genel başkanı Rahşan Ecevit'le yaptı. Ancak daha görüşmeden önce Rahşan Ecevit, birleşmenin söz konusu olamayacağını ilan ettiği için Gürkan bunun kişisel ve özel amaçlı akademik bir görüşme olacağını

90) Hasan Uysal, "Cindoruk: SODEP'ten Şikâyetçiyiz", *Cumhuriyet*, 9 temmuz 1985, s. 1
91) "Sunalp da Gitti", *Cumhuriyet*, 14 temmuz 1985, s. 1.

söylemişti. Görüşme sonunda Rahşan Ecevit yazılı bir açıklamayla durumu daha da aydınlattı. DSP'nin, hiç olmazsa bir süre için, başka bir partiyle birleşmeyeceğini şu sözlerle belirtti:[92]

Demokratik solda bütünleşme elbette var olacaktır. Ama bu, var olanı korumakla yetinen değil, demokratik solun halktan gördüğü desteği büyüten bir bütünleşme olmalıdır. Onun da yolu yordamı, zamanı vardır. DSP'nin kendi oluşumunu kendi yolunda sürdürmeyi tercih etmesinin bu düşüncelerden ve ihtiyaçlardan doğduğunu söyledim. Sayın Gürkan'ın beni anladığını umuyorum.

Gürkan, iki gün sonra, 24 temmuzda, arkadaşlarıyla beraber bizimle görüşmeye geldi. Henüz bu ilk "resmî" temastı. Ama ben daha fazla sabredemedim. Necdet Calp'a yazdığım, fakat gönderemediğini mektupta anlattığım birleşme önerisiyle modelini HP yetkililerine açıkladım. Bu modele göre önce HP, tüzüğünü, programını, ismini değiştirerek bizimkilere benzeyen biçime getirecek ve bütün bunları tüzel kişiliğini koruyarak yapacaktı. Sonra biz, kendi partimizi feshederek fiilen SODEP'ten farkı kalmamış olan bu partiye kitle halinde katılacaktık. Katılmayla beraber birleşik partinin MKYK ve MDK üye sayıları iki katına çıkarılacak ve SODEP'in MKYK ve MDK üyeleri bu kurullara gireceklerdi. Aynı zamanda HP'nin tüm örgütleri görevden alınacak ve yerlerine birleşik MKYK tararından yeni kurullar atanacaktı. Ortaya çıkan geçici örgüt önce yeni üyeler kaydedecek, sonra eski yeni tüm üyelerin katılımıyla seçilecek delegelerle ilçe ve il kongrelerini yapacak, kalıcı kurulları ve kurultay delegelerini seçecekti. Birkaç ay sürecek bu işlemler tamamlandıktan sonra toplanacak olağanüstü kurultayda partinin genel başkanı ve genel merkez yetkilileri seçilecekti. O zamana kadar genel başkanlığı, partinin tüzel kişiliği değişmediği için HP'nin lideri Gürkan yapacaktı.

İlk görüşmemizde bu modeli anlattığımda Gürkan derhal olumlu tepki gösterdi ve bundan sonra herkesi şaşırtan bir biçimde birleşme süreci başladı. Önce her iki partinin MKYK'leri bu modeli tartıştı ve onayladı. Birleşme sürecinin tüm ayrıntılarını belirleyecek bir protokol hazırlama görevi ortak bir komisyona verildi. Protokol hazırlanırken partilerin küçük kurultayları toplandı. 10-11 ağustos günlerinde, SODEP küçük kurultayında tüm il başkanları görüşlerini açıkladı. Büyük çoğunluk birleşme önerisini ve modelini kabul ettiğini bildirdi. Ben, örgütüme duyduğum sonsuz güvene dayanarak böyle

92) "HP-DSP: Birleşme Yok", *Cumhuriyet*, 23 temmuz 1985, s. 1 ve s. 11.

bir bütünleşme süreci önerdiğimi ve ancak örgüt tarafından benimsenirse başarıya ulaşabileceğimizi söyledim. Genel başkanlık konusunu sorun yapmamalarını istedim. HP'nin tüzel kişiliği korunacağına göre geçiş döneminde Gürkan'ın genel başkanlığının doğal olarak devam edeceğini, süreç sonundaki kurultayda, il başkanları isterse genel başkanlığa aday olacağımı belirttim. Bazı il başkanlarımızın geçiş döneminde görevlerini bırakma olasılığından kaygılandığını fark ettim ve olabildiğince çok kişiyle ayrı ayrı konuşarak kaygılarını gidermeye çalıştım. Gezilerim sırasında enerjik çabaları ve örgüt üzerindeki otoritesiyle beni en çok etkilemiş iki il başkanı olan Adnan Keskin ve Önder Kırlı'yla bir akşam yemeğinde beraber olduk. Güçlü örgütümüzün geçiş döneminden korkmasına gerek olmadığına inanarak yemekten ayrıldıklarını sanıyorum.

HP küçük kurultayı bizden sonra, 17-18 ağustos tarihlerinde toplandı. Hem kapsamlı, hem heyecanlı bir açış konuşması yapan Gürkan, sosyal demokrasinin özlediğimiz iktidarı için şart olan birleşmenin karşımızda somutlaşmakta olduğunu şöyle çarpıcı ifadelerle vurguladı:

Demokrasi kuşunun tek kanatla uçmaya zorlanmaması için iktidar olmaya mecburuz. Elverişsiz gibi görünen konuma rağmen iki parti birleşme yolunda önemli mesafeleri arkalarında bırakabilmişlerdir. Halk, kendisine iktidar yolunu açmayan hiçbir sosyal demokrat kadroya iltifat etmeyecek ve bu yolu tıkayacak olanları bağışlamayacaktır.

Söz alan HP il başkanları önerilen modelle birleşmeyi büyük bir çoğunlukla destekledi. Daha önceleri DSP'ye yakınlık göstermiş olan HP'liler dahi küçük kurultayda Gürkan'a karşı çıkmadı.

Milliyet gazetesi, ŞİAR adlı bir kamuoyunu izleme kuruluşuyla birlikte yurt çapında yürüttükleri bir araştırmanın sonuçlarını 19 ağustosta yayımladı.[93] "Bugün seçim olsa hangi partiye oy verirdiniz?" sorusuna verilen yanıtlara göre ANAP, yüzde 35,9; SODEP, yüzde 23-24; HP, yüzde 15,2; DYP, yerel seçimlerdeki payından yüzde 1,9 daha fazla; MDP, yüzde 6,5; RP, yerel seçimlere göre yüzde 2,2 fazla oy alabilecekti.

Bu sonuçlar, HP'nin son aylardaki etkin muhalefetiyle itibarını artırdığını, SODEP ile HP'nin oy toplamının ANAP oylarını aştığını ve birleşmenin önemini gözler önüne seriyordu.

---

93) *Milliyet*, 19 ağustos 1985, s. 1.

Kurultay Değerlendirmeleri ve Bir Gözlem

O gün kurultay sonuçlarını değerlendirmek üzere Gürkan'la bir araya geldiğimizde gazeteciler bu anket hakkında görüşlerimizi sordular. Gürkan, "Sanıyorum bu araştırmayla Türk halkı bize ne ölçüde güvendiğini göstermiştir. Şimdi sayın başbakana, alternatifi olup olmadığını sormak lazım" dedi. Ben de, "Bu durumda sayın başbakan alternatif durumuna düşüyor, halk için hoş bir müjde" diye ekledim.(94) İkimiz bir araya gelmişken ABD'de başarılı bir göz ameliyatı geçirmiş olan Özal'a bir geçmiş olsun telgrafı çektik.

Geçerken söyleyeyim. Bu da Özal'ın Türkiye Cumhuriyeti'ne getirdiği yeni yaklaşımın başka bir görüntüsüydü. Benim bildiğim dönemlerde cumhurbaşkanları ve başbakanlar, belki Atatürk'ten örnek alarak, sağlık sorunlarını hep yurtiçinde çözmüşlerdi. Ameliyat olmak için yurtdışına, ABD'deki hastanelere giden ilk cumhurbaşkanı Özal oldu. En iyi tedavi yöntemini ABD'de bulacağına inanan birçok varlıklı insanın yaptığı gibi oraya gitti. Ama onlardan farklı biçimde, devletin parasını kişisel sağlık gezilerinde bol keseden harcamaktan çekinmedi. Bu davranışı, kuşkusuz, onun temel yaşam felsefesini, kendi varlığına en üstün değeri veren bireyciliğini ortaya koyuyordu. Ama bence bundan da öte olumsuz bir anlamı vardı. Çünkü bugün Türkiye'de tıp, bir başbakanı dünya ölçüsüne uygun koşullarda ameliyat edebilecek düzeye varmıştır. Özel bir uzmanın yardımı gerekiyorsa o uzman da başbakanın ameliyatında bulunmak üzere çağrılabilir. Bu yola gitmeden, doğrudan doğruya bir başka ülke hastanesine başvurmak, Türkiye'de ne yapsak, başbakan için bile o düzeye gelemeyeceğimizi kabul etmek ve bu düşüncede olduğumuzu dünyaya ilan etmek anlamına gelir. Bu yüzden, çağdaş uygarlık düzeyine varmayı hedeflemiş bir başbakanın hiçbir zaman itibar etmemesi gereken bir davranıştır.

Belki Özal da sonradan buradaki yanlışlığı fark ettiği için Malatya'da İnönü Üniversitesi'nde dünya çapında bir hastane kurmaya girişti. Ama bu girişim o yanlışı düzeltmeye yetmedi. Çünkü böyle girişimler, ancak ülkenin başbakanları bu hastanelerde ameliyat olmayı göze alırsa hedefine varabilir.

HP-SODEP birleşme sürecinin daha başlangıçta kamuoyunu olumlu yönde etkilemesi iktidarı telaşlandırırken, DSP kurucularını da rahatsız etti. ANAP Genel Başkan Yardımcısı Mehmet Keçeciler hemen verdiği bir demeçte, bir yandan, "HP-SODEP birleşmesi onlara iktidar yolunu açmaz" derken, öte yandan da bu birleşmenin 84. maddeyi zorladığını ve örgütler birleştikten

94) "İnönü ve Gürkan, Kurultayları Değerlendirdi", *Cumhuriyet*, 20 ağustos 1985, s. 7.

sonra işlemin Anayasa'ya uygun olup olmadığına bakılacağım söyleyerek bizi tedirgin etmeye çalıştı. Rahşan Ecevit ile Bülent Ecevit ise verdikleri demeçlerle, önemli olan gelişmenin solda değil, demokratik solda birlik olduğunu vurguladılar.(95)

Birleşmenin getirdiği itibarın somut bir sonucu 8 eylülde Emirdağ'da yenilenen belediye başkanlığı seçimini SODEP adayının kazanması oldu. Afyon'un büyük ilçelerinden biri olan Emirdağ'ın bir özelliği, birçok hemşerisini Belçika'da madenlerde çalışmaya göndermiş olması, başka bir özelliği de yıllardır sağ partilerin adaylarının seçim kazanmasıydı. Bu yüzden adayımız Ömer Faruk Pala'nın ANAP ile DYP adaylarının oy toplamından daha fazla oy alarak başkan seçilmesi şaşırtıcı bir etki yaptı. Bir yıl önce 25 marttaki seçime Pala, bağımsız aday olarak girmiş ve ANAP'ın kazanan adayına yakın oy almıştı. Bu kez SODEP'ten aday olunca partinin itibarını da arkasına aldı ve oylarını iki kat artırdı.

Ortak Eylemler Başlıyor

Küçük kurultayların olumlu sonuçlanmasından sonra iki partinin genel merkezleri çeşitli fırsatlarla ortak eylemler yapmaya başladı. HP ve SODEP'ten dörder kişinin katılımıyla ortak bir "Af Komisyonu" kuruldu ve Meclis'e sunulacak bir af önerisi hazırlamaya girişildi.

Parlamento dışında durmadan dile getirdiğimiz güvenlik soruşturması uygulamasındaki haksızlıklar ve 1402 Sayılı Sıkıyönetim Yasası uyarınca görevlerine son verilen kamu görevlilerine haklarının iade edilmesi sorunlarını HP'li Barış Can, başbakana yönelttiği iki soru önergesiyle Meclis gündemine getirdi.

Gürkan'la ilk ortak gezimizi 21 ağustosta yaptık. Ankara'nın Nallıhan ilçesine bağlı Çayırhan kasabasının belediye başkanı HP'liydi. Düzenlediği bir sünnet düğününe bizi çağırdı. İki partinin genel merkez yetkilileri ve basının bizi izleyen muhabirleri HP'nin yirmi kişilik otobüsüne dolarak yola çıktık. Otobüste eğlenceli konuşmalar geçtiğini hatırlıyorum. Muzipliği seven Adana Milletvekili Cüneyt Canver bir aralık bana döndü ve "Efendim, ben 1988 seçimlerinde aday olmayacağım!" dedi. Ben, neden diye sorunca da ekledi: "Her on yılda bir ihtilal olduğuna göre, 1993'ten sonraki seçimlerde yasaklı duruma düşmek istemiyorum!" Bu esprisine hepimiz güldük, ama ben karşılık verdim: "Yok, yok, artık ihtilal olmayacak, boşuna mı bu kadar uğraşıyoruz!" dedim.(96)

---

95) "Bülent Ecevit, Timokrasiden Demokrasiye", *Cumhuriyet*, 19 ağustos 1985, s. 7.
96) Canan Yazgangil, "İnönü-Gürkan Gezisinden Notlar", *Cumhuriyet*, 22 ağustos 1985, s. 7.

Bu sözümün doğru olduğu da meydana çıktı. 1980'den beri yirmi yıl geçti, demokrasimiz ve Parlamento'muz hiçbir kesintiye uğramadı. Her on yılda bir darbe beklemekten artık kurtulduk. Çabalarımızın boşa gitmediğini de gördük.

Çayırhan'da bin kişiye yakın bir halk topluluğu bizi coşkuyla karşıladı. Bir balkondan Gürkan'la halka hitap ettik. Ben birleşmenin önemini ve nasıl olacağını anlattım. Gürkan ise, birleştikten sonra başaracağımız atılımları etkileyici deyimlerle dile getirdi. Örneğin, dinleyenlerin çoğunun işçi olduğunu görerek, "Emekçilerimizi yıllardır bağlanmış prangalardan kurtaracağız" dedi. İki ayrı karakterin yansıması olarak kendiliğinden ortaya çıkan bu farklı yaklaşımlar, benim daha çok fikirlere, onun daha çok duygulara ağırlık vermesi, sonraki gezilerimizde de devam etti ve bence, birbirini tamamladığı için çok yararlı oldu.

Birleşme görüşmeleri başladığında HP'nin eski genel başkanı Necdet Calp, eşinin bir sağlık sorunu nedeniyle yurtdışında bulunuyordu.

ABD'den dönüşünde verdiği demeçte, HP-SODEP birleşmesinin sevindirici olduğunu, ancak eşit koşullarda yapılması gerektiğini belirtti. Bütünleşmeye DSP de katılmazsa bunun vebalini taşıyacağını da ekledi. Kabul edilen modeldeki gibi birleşik partinin ilçe ve il örgütlerinin iki partiden gelen tüm üyelerin toplam oylarıyla belirlenmesini eşit koşullar olarak görmediği anlaşılıyordu. Ama geçici örgütler kurulurken iki parti arasında eşitlik gözetilecekti. Son dağılımın tabandaki üye yapısını yansıtması ise demokratik yaklaşımın sonucu olacaktı.

Önceki aylarda HP'nin de, bizim de karşı çıktığımız bir eylem, Özal iktidarının İstanbul'da Boğaziçi'nde Sevda Tepesi denen yerde büyük bir arsanın yabancılara satılmasına izin vermesi olmuştu. HP Meclis grubu, bu konuda çıkarılan özel yasanın Anayasa'nın karşılıklılık ilkesine aykırı düştüğünü ileri sürerek Anayasa Mahkemesi'nde dava açmış ve Yüksek Mahkeme bu savı doğru bularak 13 haziranda yasayı iptal karan vermişti. Ancak gerekçeli karar açıklanıncaya kadar yasa yürürlükte kaldığı için satış işlemi sürdürülmüş ve sonuçlanmıştı. 24 ağustosta gerekçeli karar açıklandı ve bu tarihten sonra yabancılara bu şekilde satış olanaksız hale geldi. Özal bu sonuçtan memnun olmadı ve ANAP yeni bir yasa çıkarma hazırlığına girişti. Sekiz ay sonra, nisan sonlarında yeni tasarı Meclis'e geldi. Bu kez köylerdeki tarım arazileri ile hayvancılık yapılan araziler satış dışı bırakılmıştı. Yabancı tüzel kişilere mülk satışı da tasarıdan çıkarılmıştı. Bu şekliyle tasarı, muhalefetin değişmeyen itirazlarına karşın kabul edildi.

Evren'in Konuşması ve Tepkiler

Meclis, 1 eylülde Evren'in konuşmasıyla açıldı. Başkanlık, Parlamento dışındaki üç partinin liderini de açılışa çağırmıştı. Evren'in konuşmasını HP'liler Meclis'teki sıralarında izlerken ben de dinleyiciler arasında yer aldım. Başbakan Özal ise göz ameliyatı geçirdiği ABD'den ertesi gün döneceği için açılışta bulunamadı.

Evren, 20 dakika süren konuşmasında, ulusumuzun demokrasiye bağlılığını belirtti, iktidarı ve muhalefetiyle Meclis'in iki yıllık çalışmasını övdü. Ama konuşmasının asıl belirgin noktaları, Anayasa'nın delinmemesi, çıkarılacak bir af yasasının siyasal suçlan kapsamaması, yakın geçmişte yaşanmış sert ve verimsiz iktidar muhalefet çekişmesinin tekrar canlandırılmaması yolundaki uyarılarıydı. Örneğin bir yerde, "Susan Türkiye yerine konuşan Türkiye mantığının bu ülkeye nelere mal olduğunu hepimizi biliyoruz. Kaldı ki bugün susması gerekenler bile her gün konuşmaktadırlar" dedi. Anlaşılan Evren, MGK günlerinin güdümlü, kontrollü havasından daha sıyrılmamış, normal bir demokratik düzeni henüz benimsememişti. Bu arada, geçen yıl Meclis'in açılışında konuşmamasının Meclis'e kırgın olduğu şeklinde yorumlandığını, oysa böyle bir durum olmadığını söylemesi, kendisini hâlâ Meclis'in üstünde ya da en azından ona eşit güçte gördüğünü açığa vuran bir işaretti.

Konuşma bitince HP grubunun odasına yöneldim. Koridorda karşıma çıkan gazeteciler görüşümü sordu. Edindiğim izlenimi, saygın bir üslupla ama anlaşılır biçimde söyledim: "Sayın cumhurbaşkanını, kurulmasına çok gayret ettiği düzeni koruyan bir insan olarak gördüm. Düzeninin yakın geleceğiyle ilgili yol gösterici sözler de söylemiş olmasını tercih ederdim. Çünkü Türk toplumu olduğu yerde durmuyor. Devamlı gelişme içinde. Ben halkımızın gerek demokrasi içinde gerek kalkınma yolunda ilerleyeceğine ve bu doğrultuda bizim büyük çabalarınız olacağına inanıyorum" dedim.[97] HP grubuna geldiğimde genel başkan ve milletvekilleri Evren'e verilecek yanıtı tartışıyordu. O gün benden başka bir de Refah Partisi Genel Başkanı Tekdal eleştirici bir görüş açıkladı. Af yasasının, inancı, düşünceleri ve ifade ettiği siyasal görüşleri yüzünden mahkûm olmuş kişileri de kapsamasını istedi.[98]

Ertesi gün, SODEP başkanlık divanı olarak bir demeç daha yayımladık ve demokrasinin gelişmesi yolunda Anayasa'da ve yasalarda gerekli değişikliklerin yapılmasını istemeye devam edeceğimizi vurguladık. HP de bir gün sonra daha kapsamlı benzer bir açıklama yaptı.

---

97) Canan Yazgangil, Betül Uncular, "İnönü: Hürriyetlerin Geliştirilmesi Muhalefete Düşüyor", *Cumhuriyet*, 2 eylül 1985, s. 1.

98) Ahmet Tan ."Düşman Çiçek Göndermez", *Cumhuriyet*, 29 eylül 1985, s. 9.

Öte yandan yurda dönen Özal, Evren'in konuşmasını, "Son derece güzel" diye değerlendirdi. Son olarak, Evren'in konuşmasında kendilerine ima yoluyla sataşılan yasaklı liderler Demirel ve Ecevit'in yanıtları 4 ve 6 eylül günlerinde basında çıktı. Bunları birer cümleyle özetlememe izin verilirse; Demirel, yasalarımızda konuşabilecek kişilerle susması gerekenler diye bir ayrım bulunmadığına işaret ediyor;[99] Ecevit de, "Demokratik toplumun özgürce ve çok sesli konuşan bir toplum" olduğunu belirtiyordu.[100] Evren bu yanıtları karşılıksız bıraktı ve tartışma böylece bitti.

Protokolün İmzası

İlkeler üzerinde anlaşma sağlandıktan sonra birleşme sürecini ayrıntılı biçimde tanımlayacak bir belgenin hazırlanmasına geçildiğini söylemiştim. Kurulan komisyona her iki partinin sözcüsü ayrı ayrı öneriler getirdi. Ortak bir metne varabilmek için üç hafta boyunca Gürkan'la birçok kez bir araya gelmemiz gerekti. Böyle olması da normaldi. Birleşme kesinleşince her iki taraf, gelecek için güvencesini artıracak yollar aramaya girişmişti. HP'deki arkadaşlar, bize göre çok düşük olan üye sayısını artırabilmek için geçiş sürecinin uzamasını ve bu süreçte görev yapacak il ve ilçe örgütlerinde iki partiden gelen üyelerin sayıca eşit olmasını istiyordu. Bizim arkadaşlar ise tabandaki güçlerinin kaybolmamasına özen gösteriyor ve geçiş süresinin iki ayda tamamlanmasını öneriyordu. Bu zıt istekleri hafifleterek uzlaştıracak ifadeler, MKYK'lerdeki tartışmalar ve Gürkan'la birlikte yürüttüğümüz arayışlar sonunda bulundu. Geçiş süresinin sekiz aya kadar uzatılması ve olağanüstü kurultayın mayıs sonunda yapılması kabul edildi. Geçici kurullar konusundaki anlaşma da, "Atamalar yapılırken bu protokolün temelini teşkil eden genelde eşitlik ilkesi, örgütlerin etkinlik ve başarıları ve tüm sosyal demokratların bütünleştirilmesi hedefleri dikkate alınacaktır" maddesiyle sağlandı.

Birleşik partinin isminin "Sosyal Demokrat Halkçı Parti" olmasını ve SHP şeklinde kısaltılmasını ilk görüşmelerimizden birinde Gürkan önerdi. Ben de hemen kabul ettim. Yeni amblemi gene Mengü Ertel'den istemeyi düşünüyordum, ancak HP'liler daha önce davranıp hazırlattıkları bir tasarımı ortaya çıkardı. HP'nin güneşi ile SODEP'in zeytin dalını bir arada gösteren bu amblem benimsendi. Protokolde, geçiş süresinde genel başkan ve genel saymanın HP'den, genel sekreterin ise SODEP'ten geleceği ve genel başkanla genel

99) "Demirel'den Evren'e Yanıt", *Cumhuriyet*, 5 eylül 1985, s. 1.
100) "Ecevit de Evren'e Yanıt Verdi", *Cumhuriyet*, 7 eylül 1985, s. 1.

sekreterden en az birinin milletvekili olmasının uygun görüldüğü de yazılıydı. Protokole göre iki genel başkan, geçiş süresi boyunca görev yapacak bir başkanlar kurulu oluşturacak ve bu kurul uygulamada çıkabilecek sorunların çözümünde "nihaî hakem" olarak karar verecekti.

Zaman zaman kopma noktasına gelen protokol görüşmelerinin iki tarafı tatmin eden bir anlaşmayla sonuçlanması önemli bir başarıydı ve bu süreçte Gürkan da, ben de özverili davrandık. Sanırım SODEP'teki arkadaşlarım benim daha çok ödün verdiğim kanısındaydı, ama ben birleşmeyle varacağımız sonucun bütün bu ödünleri aşacak önemde olduğuna inanıyordum. Bu deneyimden öğrendiğim bir gerçeği de söyleyeyim: Aralarında çıkar çatışması olan iki tarafın gönül rızasıyla uzlaşmaya varması, ancak geleceğe yönelik umutlar sayesinde oluyor. Dolayısıyla uzlaşma girişimleri, her iki tarafı da gelecekte kazançlı olacaklarına inandırabildiği ölçüde başarı elde ediyor. Herhalde bunu sezdiği için Gürkan, karşımızdaki güçlükleri dile getirdiğimiz bir gün yararlı bir öneri yaptı: "Biz ancak sürekli bir coşku havası içinde bu birleşmeyi herkese benimsetebiliriz" dedi. Öyle de yaptık. Protokolün imzasından başlayarak, birleşik partiyi kuracak olağanüstü kurultaylara kadar iki aylık zamanı hep örgütleri dolaşarak ve coşkulu toplantılar yaparak geçirdik.

HP-SODEP birleşme protokolünü 26 eylülde Ankara Anadolu Kulübü'nde düzenlenen bir törende Gürkan'la birlikte imzaladık. Tören salonunu iki partinin tüm ileri gelenleriyle eski CHP'li parlamenterler doldurmuştu ve herkes çok mutlu görünüyordu. Ertesi gün gazetelerde toplantıyı bir nikâh törenine benzeten yorumlar çıktı. Kuşkusuz bu, hemen akla gelen bir benzetmeydi. Hatta bu birleşme bazı nikâhlardan daha başarılı oldu. İki parti bir daha birbirinden ayrılmadı. O günkü gazetelere bakarken gözüme çarpan başka bir habere işaret etmeden geçemeyeceğim. 27 eylül 1985 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinin baş sayfasında protokolün imza törenini bildiren haberden daha büyük bir manşet, "Büyük Reis Abdullah Çatlı" diyor. Altında Uğur Mumcu'nun uzun bir yazısı var. Roma'da yeniden başlayan Papa'ya suikast davasında tanık olarak dinlenen Çatlı ve karanlık ilişkileri hakkında son derece ilginç bilgiler veriyor. Bu bilgilerin değeri, yazık ki ancak yıllar sonra, bir kamyon kazasından sonra anlaşıldı.

SHP'yi Oluşturan Geziler

İlk ortak gezimiz Ege'de yedi ili kapsayan bir programla 4 ekimde başladı. İki partinin genel merkez sorumluları, MKYK üyeleri ve milletvekilleri ile yirmi kadar muhabir bir turizm firmasından kiralanmış otobüse doluştular.

Yolculuğumuz sabah karanlığında Konur Sokak'taki genel merkez binasından başlayacaktı. Orada iki partinin bayraklarıyla donatılmış otobüsün önünde Gürkan'la birlikte foto muhabirlerine uzun süre poz verdikten sonra hareket ettik. Yolda gazetecilerle başlıca konuşma konusu Anayasa'nın 84. maddesinde Özal'ın yapmak istediği değişikliklerdi. Milletvekillerinin Meclis'te partilerini değiştirmesini zorlaştırmak için konulmuş bu maddenin yazılış şeklinin uygun olmadığını hepimiz söylüyorduk. Ama şimdi Özal bir konuşmasında 84. maddenin SODEP ile HP'nin birleşmesini engelleyecek biçimde yorumlanabileceğini ya da gerekirse maddede bu yolda bir değişiklik yapılabileceğini ima etmişti. Sorulara yanıt olarak Gürkan, 84. maddede yararlı düzeltmelere bizim de destek vereceğimizi ama bu maddeyi birleşmeye karşı bir tehdit gibi kullanmanın şantaj yapmak olacağını söyledi. Ben de 84. maddenin bizim birleşme sürecimizle ilgisi olmadığını, Özal'ın bu sözlerinden hiçbir sonuç çıkmayacağını ekledim.

Dört gün süren gezimizde Afyon, Uşak, İzmir, Manisa, Aydm ve Denizli'de salonlarda toplanmış partililerimize hitap ettik. Bu konuşmalarda, Çayırhan'da başladığımız şekilde ben hep birleşmenin yöntemini, partililerimiz için, demokrasimiz için önemini anlattım. Gürkan ise hükümetin uygulamalarını ve genellikle sağ partilerin politikalarını eleştirdi, gelecek sosyal demokrat iktidarımızın hedeflerini heyecanla sıraladı. Uğradığımız her yerde partilerimizin il örgütleri bizi birlikte karşıladı. Biz de her iki partinin il merkezlerini ziyaret ettik. Birleşme süreci yeni başlamış olduğu için partililerimiz arasında tam bir kaynaşma henüz gerçekleşmemişti. Basit protokol anlaşmazlıklarının ya da teknik eksikliklerin kırgınlıklara, karşılıklı suçlamalara yol açtığını gördük. Hatta Manisa il başkanımız toplantıyı açarken, birleşmeye taraftar olmadığını küçük kurultayda da dile getirdiğini hatırlattı ve ancak kurultayın iradesine duyduğu saygıyla bu toplantıyı düzenlediğini açıkladı. Bu küçük direnişlerin ve yadırgamaların çabuk kaybolacağına inanarak üzerinde durmadık. Gerçekten de bu isteksizlikler sonraki gezilerimizde ortadan kalktı. Gürkan'ın önerdiği coşku yöntemi birleşmeyi herkese benimsetti.

Bazı Sorunlar, Sıkıntılar

Protokole göre, geçici yerel yönetimlerin belirlenmesinde tercih edilen şekil, örgütlerdeki üyelerin aralarında anlaşarak genel merkeze yeni başkan ve üyeleri önermesiydi. Böyle bir anlaşma olmazsa birleşik partinin 80 kişilik MKYK'si atamaları doğrudan doğruya yapacaktı. Birden fazla seçim bölgesine sahip illerde de başkanlar kurulunun MKYK'ye öneri yapması uygun görülmüştü.

Örgütlerin kendi arasında anlaşabilmelerinde kritik adım, başkanlardan birinin bu görevi bırakmaya razı olmasıydı. Ama bu normal hallerde ender görülen bir davranıştı. İl başkanlığı, partililer için belediye başkanlığı ya da milletvekilliğine götüren önemli aşamaydı, ayrıca toplum içinde saygınlık ve ilgi getiren bir unvan olarak büyük değeri vardı. Yaşadığım bazı olaylarda bunu açıkça görmüştüm. Örneğin yeni kurulan bir ilçe ya da il örgütüne başkanlık yapmasını hangi üyemize önersek ilk tepkisi, özür dilemek, bu onurlu görevi gereği gibi yapabilmek için zamanı ve deneyimi bulunmadığını söylemek oluyordu. Ama görevi ısrarımız üzerine kabul ettikten kısa zaman sonra başkanlığı iyice benimsiyor ve bir başarısızlık ya da politika uyuşmazlığı nedeniyle görevden alınmak istendiğinde bunu büyük bir haksızlık olarak görüyor, şiddetle karşı çıkıyordu.

Başkanlıktan ayrılmak bu kadar zor bir hareket olmasına karşın, mutlulukla gördük ki örgütlerimizin hemen yarısında bu özveride bulunan insanlar çıktı ve yerel anlaşmalar sağlandı. MKYK de bu geçici örgütleri bir günde atadı. Öte yandan, anlaşmaya varamayan yerlerdeki atamalar MKYK'ye en büyük sıkıntıyı getirdi ve sonucun alınması için iki aya yakın uğraşılması gerekti.

HP'de ortaya çıkan başka bir sorun, Meclis grubunda Gürkan'a karşı tutum alan bazı milletvekillerinin birleşme sürecinde bir başkaldırı havasına girmiş olmasıydı. Ege gezimizin sonunda Pamukkale'de dinlenirken gazetecilerin bu konudaki sorularına Gürkan kararlı bir tavırla sert bir yanıt verdi:

Parti organlarının birleşme, bütünleşme kararına uyamıyorlarsa parti dışına çıkma haklarını kullanabilirler. Biz hiç kimseye gidin demiyoruz. Ama illa kaim, bu birleşme ve bütünleşmeyi elden geldiğince zedeleyin de demiyoruz. Herkes kararını çok çabuk versin. Hukuken parti disiplinini, siyaset olarak da birliği ve bütünlüğü zedeletmeyiz.(101)

Arkasından birkaç milletvekili disiplin kuruluna verildi. DSP kurucularıyla temasta bulundukları bilinen başka dört milletvekili, Nuri Korkmaz, Süleyman Koyuncugil, Fikret Ertan ile Turgut Sözer HP'den istifa etti. Rahşan Ecevit bu milletvekillerinin DSP'de kurucu olacağını açıkladı. 84. maddeye göre partisinden ayrılıp başka bir partiye girenlerin milletvekilliği Meclis Genel Kurulu'nun kararıyla düşürülebiliyordu. Ancak maddeyi, partisinden ayrılanlar yeni bir parti kurarsa milletvekilliklerinin devam edeceği şeklinde yorumlayanlar da vardı ve Rahşan Hanım'ın politikasını bu yoruma dayandırmak istediği anlaşıldı.

101) Celal Başlangıç, "HP'de Muhaliflere Gözdağı", *Cumhuriyet*, 8 ekim 1985, s. 1 ve s. 10.

Gerçi partilerinin tabandan kurulduğunu sürekli ileri süren ve SODEP'i çatıda kurulmuş bir parti diye suçlayan DSP'nin daha kurulurken başka partilerden milletvekili transferine girişmesi açık bir çelişkiydi. Ama bunun üzerinde hiç durmadılar. Öte yandan, Necdet Calp, HP'deki istifa eğilimine karşı çıktı. Birleşmenin zamanını erken bulmakla beraber, itirazların ayrılmaya kadar götürülmemesini, partide kalarak, birleşmenin sağlıklı olması için uğraşılmasını istedi.

Sosyalist Enternasyonal'le İlk Karşılaşmam

Sosyalist Enternasyonal'in bir Konsey toplantısında ilk kez bulunmak üzere 13 ekim pazar günü Onur Kumbaracıbaşı'yla birlikte Viyana'ya uçtum. Avusturya Sosyalist Partisi'nin daveti üzerine konuk olarak katılıyordum. Viyana'ya ulaştığım pazar günü bir kapalı salonda Türk işçi ve öğrencilerine hitap ettim. Ülkemizdeki son gelişmeleri ve iki partinin birleşme girişimini anlattım. Almanya'da olduğu gibi Viyana'da da Halkçı Devrimci Federasyon üyeleri bulunduğunu, yalnız buradaki eğilimin daha çok Ecevit'ten yana olduğunu öğrendim. Türkiye'deki dağınıklığın buraya da yansımış olması üzücüydü. Pazartesi günü elçilikleri ve Birleşmiş Milletler'in Viyana'daki merkezini ziyaretlerle geçti. Bu merkezde çalışan tüm Türk görevlilerle yemekte bir araya geldik.

Konsey toplantısı salı günü Willy Brandt'ın başkanlığında başladı. Bu toplantılar geleneksel olarak bir buçuk gün sürüyor. Brandt'ın ve ev sahibi parti başkanının açış konuşmasından sonra ilk oturumlarda üye partilerin başkanları güncel siyasal ve ekonomik konular üzerinde görüşlerini açıklıyor, son oturumlarda da bu konularla ilgili tavsiye kararları alınıyor. İkinci gün öğleden sonra başkan, bir basın toplantısı yaparak görüşülen konular ve alınan kararlar hakkında bilgi veriyor.

Viyana'daki toplantıda en çok ilgi çekecek konu İsrail ile Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) arasında son günlerdeki karşılıklı saldırılardı. 1 ekimde İsrail'den havalanan jet uçakları Akdeniz'i boydan boya geçtikten sonra Tunus'taki FKÖ karargâhını bombalamış, büyük tahribata, 60 kişinin de ölümüne neden olmuştu. FKÖ lideri Arafat şans eseri karargâhta bulunmadığı için ölmekten kurtulmuştu. İsrail Savunma Bakanı Rabin, tüm dünyada protestolara yol açan bu saldırının, bir hafta önce Larnaka'da bir İsrail yatında üç İsraillinin Filistinliler tarafından öldürülmesine misilleme olarak yapıldığını açıkladı. Birkaç gün sonra, 7 ekimde dört Filistinli, İskandinavya'dan 450 yolcuyla hareket eden "Achille Lauro" adlı İtalyan turist gemisini kaçırdı, bir Amerikalı yolcuyu

öldürdü ve eylemlerine son vermek için İsrail'de tutuklu bulunan 50 Filistinlinin serbest bırakılmasını istedi. FKÖ liderliği bu eylemi üstlenmedi ve korsanlara gemiyi Mısır'a döndürmeleri çağrısı yaptı. Korsanlar bu çağrıya uyarak gemiyi tekrar Mısır'a götürüp teslim oldu. Son olarak da, Amerikan 6. Filosu'ndan havalanan uçaklar, korsanları İtalya'ya getiren Mısır uçağını zorla Sicilya'daki Amerikan üssüne indirdi.

Bütün bu olayların toplantımıza gergin bir hava getireceği belliydi. Örneğin, Filistinlilerin davasına yakınlığıyla tanınan Avusturyalı sosyalist lider Kreisky, Tunus baskınından sonra verdiği demeçte, saldırıyı şiddetle kınamış ve "İsrail'i Sosyalist Enternasyonal'den çıkarmalıyız" demişti. Sabah oturumunda Ortadoğu konusuna sıra gelince hemen tüm konuşanlar İsrail'in saldırılarına son vermesini ve Filistinlilerle uzlaşma yolunun bulunmasını önerdi. En son olarak İsrail Başbakanı ve İşçi Partisi Başkanı Şimon Peres söz aldı.

Peres, Sosyalist Enternasyonal'in en itibarlı liderlerinden biri. Doğaçlama yaptığı konuşmalar her zaman büyük ilgiyle dinleniyor. Ancak o gün zor bir durumdaydı. Sosyalist Enternasyonal'in geleneksel barışçı tutumuna uymayan İsrail saldırılarını nasıl savunacaktı? Çok itibar gören başka önemli bir lider olan Kreisky'nin suçlamalarını nasıl geçersiz kılacaktı? Peres herkesin nefesini tutarak dinlediği konuşmasında zor görevini cesaret ve kararlılıkla yerine getirdi. İsrail'in barış istediğini, bunun için görüşmeye de hazır olduğunu, ama FKÖ gibi bir terörist kuruluşla görüşme yapmanın olanaksız ve faydasız olduğunu, İsrail'in savunma hakkını kullanarak silah zoruyla FKÖ'den kurtulmaktan başka çaresi bulunmadığını açık açık anlattı. Kelimelerin üzerine basa basa, 'Terör ile uzlaşılmaz, terör her türlü barış eylemini etkisiz kılan bir girişimdir" dedi. Sonra, geçmişteki uzlaşma arayışlarının, terörist saldırıların İsrail kamuoyunda uyandırdığı tepkiler yüzünden nasıl sonuçsuz kaldığını gösteren örnekler verdi. Kuruluştaki eski dostlarının İsrail'in durumunu anlamasını ve teröristlere destek vermemesini beklediğini söyleyerek konuşmasını bitirdi. Zor koşullar altında yapılan bu etkileyici konuşmayla görüşme sona erdi. İsrail için bir yararı da oldu. Alınan tavsiye kararında FKÖ'nün adı geçmedi, fakat Sosyalist Enternasyonal yetkilileri ilgili tüm taraflarla görüşerek barış yollarını aramakla görevlendirildi.

Şunu da söyleyeyim ki, o gün misilleme saldırısını yaptıran ve savunan insanlar birkaç yıl gibi kısa bir zaman içinde terörü aşıp FKÖ ile uzlaşmanın ve kalıcı barışa varmanın yolunu buldu. Barış görüşmeleri başladıktan sonra yapılan bir Sosyalist Enternasyonal Genel Kurulu'nda Rabin ile Peres'in konuşmaları o günkü konuşmadan kat kat fazla etkileyici oldu, tüm kurul üyelerinin ayakta alkışlarla selamlandı.

Burada başka bir gözlemime yer vereyim. Katıldığım bu ilk Sosyalist Enternasyonal toplantısında beni en çok şaşırtan, orada yapılan tartışmaların ve önerilen sosyal demokrat politikaların bizim SODEP MKYK'sinde önerilenlerden farklı olmadığını görmek oldu. Demek, her zaman olduğu gibi, farkında olmadan kamuoyunun etkisinde kalmışım ki, ülkemizde ürküntü uyandıran "sosyalist" ve "enternasyonal" gibi iki sıfatla kendini tanımlayan bir kuruluşun toplantısında bambaşka öneriler duymayı bekliyormuşum. Öyle bir şey olmadığını görmek SODEP'te uyguladığımız politikalara güvenimi artırdı.

Viyana'ya kadar gelip konuk olarak katıldığım bu toplantıda konuşmadan dönmemeliydim. Pazartesi akşamı otelde İngilizce kısa bir metin yazdım. Sabah toplantıya gidince de genel sekreter Finlandiyalı B. Vaanannen'e söz almak istediğimi söyledim. Onun tavsiyesi üzerine bir ara koridorda karşılaştığım Willy Brandt'a da bu dileğimi ilettim. "Gündem yüklü, listemde konuşacak birçok kişi var, ama size de bir fırsat vermeye çalışırım" dedi. Birinci gün böyle bir fırsat çıkmadan geçti. Akşam kokteylde genel sekreteri yakalayıp sordum. "İkinci günkü konular arasına bırakıldı" dedi. Ama ikinci gün öğleye yaklaştığımızda hâlâ konuşamamıştım. Başkanlığa bir yazı gönderip tekrar hatırlattım. Sona doğru sıra gelecek diye bir yanıt geldi ve gerçekten oturumun sonuna vardığımızda, Brandt, "Şimdi Türkiye'den SODEP lideri Erdal İnönü'ye birkaç dakika için söz veriyorum" dedi. Hazırladığım metni beş on dakika içinde okuyarak konuştum. SODEP'in yeni bir sosyal demokrat parti olarak kurulduğunu, amacımızın ülkede demokrasiyi tüm kurum ve kurallarıyla yerleştirmek olduğunu, son birleşme girişimimizin başarıyla sona ermek üzere bulunduğunu anlattım. Bu gelişmeler sırasında Ecevit'in, henüz zamanı gelmediğini düşünerek partinin kuruluşuna katılmadığına, ama verdiği demeçlerle adeta sosyal demokrasinin vicdanı gibi görev yaptığına işaret ettim. Son olarak, Bulgaristan'daki Türk azınlığa yapılan insanlık dışı baskılara karşı çıkmalarını istedim.

Basının Ders Alacağı Bir Olay

Konuşmamdan sonra başkan oturumu kapattı ve basın toplantısının hazırlığına geçildi. Son dakikada bile olsa konuşabildiğim için rahatlamıştım. O rahatlıkla Brandt'ın basın toplantısını bekledim. Bu arada Danimarka'da tanıştığım Lasze Budtz yanıma geldi ve Ecevit'ten söz ettiğim için beni kutladı. Hazır bulunan bir Türk gazeteci de Ecevit'i övdüğüm için şaşırdığını, alışılmamış tipte bir siyasetçi olduğumu söyledi. Bir konuşmayı dinleyen insanlar bazen böyle ilginç ve gerçekçi gözlemler yapıyorlar. Yıllar sonra, 2000 yılının

nisan ayında gene Sosyalist Enternasyonal'in Konsey toplantısındayken ilk konuşmama ne kadar zor fırsat bulduğumu hatırladım. Başkan, bu kez oturumun başında bir başbakandan hemen sonra bana söz verdi. Konu, globalleşme döneminde sosyal demokratların izleyeceği politikalar hakkında González'in raporuydu. Yazılı bir metin de hazırlamamıştım. Söz sırasının bu kadar çabuk geleceğini beklemiyordum. Ama kürsüye çıkınca düşündüklerimi kısaca söyledim. Globalleşmenin teknik ilerlemenin bir sonucu olarak ortaya çıktığını, yapmamız gerekenin buna karşı çıkmak değil, getirdiği olanaklardan sosyal demokrasiyi ileri götürmek için yararlanmak olduğunu ve bu yolda eğitime en büyük ağırlığı vermemizin şart olduğunu belirttim. Oturum sonunda yanıma gelen Alain Chenal en veciz ve yararlı konuşmayı benim yaptığımı söyledi. Dostumun bu sözlerini iltifat kabul ettim. Ancak bir ay kadar sonra ABD cumhurbaşkanının ve Avrupalı sosyal demokrat başbakanların katıldığı toplantı sonunda yayımlanan bildiride globalleşme konusunda benim öne çıkardığım iki noktanın vurgulandığını görünce Chenal'm gözleminin gerçekçi bir gözlem olduğuna inandım.

Brandt'ın basın toplantısına döneyim. Çünkü orada şöyle ilginç bir gözlemim oldu. Ortadoğu konusundaki kararı okuduktan sonra, Filistinlilere yakınlığı olan bir gazeteci, "Bu karar FKÖ temsilcileriyle de konuşulmasını içeriyor mu?" diye sordu. Brandt, "İlgili tüm taraflarla görüşülmesi tavsiye ediliyor" diye yanıt verdi. Gazeteci sorusunu yineledi: "Yani bu taraflar içinde FKÖ de var mı?" dedi. Peres, FKÖ'nün terörist olduğunu iyice vurguladığı için Genel Kurul'dan çıkan kararda FKÖ adı anılmamıştı, ama barış yolunda ne mümkünse yapılması da isteniyordu. Brandt, bu defa, kararı hiç değiştirmeden, bir şey eklemeden, yavaş yavaş okudu. Gazeteci üçüncü kez, "Peki, bu kararın FKÖ'yü de içerdiğini mi söylüyorsunuz?" diye sordu. Brandt'ın yanıtı, "Bu tavsiye kararı, konunun her tarafı düşünülerek yazılmış bir metindir. Onu tekrar okurum, ama başka bir şey söylemem" demek oldu ve gazeteci sustu.

Basın toplantısındaki ünlü siyasetçi ile uluslararası basının bir temsilcisi arasındaki bu soru-yanıt alışverişinden çok hoşlandım. Çünkü Türkiye'de ben de benzer durumlarla sık sık karşılaşıyordum. Bir kararımızı ya da bir kişisel düşüncemi açıkladığımda benim o anda söylemek istediğimden daha fazlasını elde etmek için uğraşan muhabirler, aynı soruyu her seferinde biraz değiştirip tekrar tekrar soruyorlar, ben de kızmadan, başka bir tepki göstermeden aynı kararı ya da düşüncemi yinelemekle yetiniyordum. Şimdi bu davranışımın uluslararası ölçülere uygun olduğunu görmek beni sevindirdi. Türkiye'ye döndükten sonra da fırsat buldukça bu örneği genç muhabirlere anlattım.

Birleşme Kurultaylarına Doğru

Türkiye'ye 17 ekimde döndüm ve ertesi gün İnegöl'de, Gürkan'ın başlattığı Bursa gezisine katıldım. Bu gezide Bursa'dan sonra Kocaeli ve İstanbul'da konuştuk, birleşme sürecini ve SHP'nin yapacaklarını anlatmaya devam ettik. Bir yenilik fırsatı Evren'in 18 ekimde Kastamonu'daki konuşmasıyla doğdu. Orada, daha önce söylemiş olduğu "Anayasa'yı deldirtmem!" sözünü biraz düzeltti, onun yerine Anayasa'yı değiştirmenin ne kadar güç olduğunu anlattı. Ama bu güçlüklere karşın, uygun görmediği bir değişiklik halkoylamasıyla gerçekleşirse, "Buna razı olmam, çeker giderim!" diyerek gene 1982 Anayasası'nı olduğu gibi korumaya yönelik tutumunu sürdürdü. Biz de Anayasa'da demokratik düzeltmeler istemeye ve bunu sağlamak için uğraşmaya devam edeceğimizi basına tekrar açıkladık. Ben, de Gaulle örneğini hatırlattım. Doğru bulmadığı ve önceden karşı çıktığı düzenleme, halkoylamasıyla zorunlu hale gelince cumhurbaşkanlığından istifa ettiğine değinerek demokrasilerde böyle durumlara rastlanabilir, dedim. Ama bizde böyle bir gelişme olmadı. Evren, halkoylamasına götürdüğü konular hakkında açık bir tavır almadı, tarafsız davrandı. Özal ise, halkoylamasında istemediği sonuçla iki kez karşılaştı, fakat hiç üzerinde durmadan sonucun gereğini yerine getirdi.

İstanbul'dan sonra Trakya'da, daha sonra da benim baba yurdum Malatya ile Gürkan'ın baba yurdu Elazığ'dan başlayarak Güneydoğu illerinde konuşmalar yaptık ve birleşme gezilerini tamamladık. Geziler ilerledikçe tabandaki birleşme coşkusunun arttığını, kamuoyunda hem Gürkan'la aramızdaki sıcak işbirliğinden, hem de örgütlerimizin kucaklaşmasından olumlu izlenimler doğduğunu gördük. Tekirdağ'daki toplantıda, birleşmenin anlamını belki en çarpıcı biçimde ortaya koyan bir olay yaşadık. İl Başkanı Gürseler'in kürsüye çıkardığı biri SODEP'li, öteki HP'li iki kardeş, "Partiler kurulduğundan beri dargındık, ama şimdi aynı partide barışıyoruz" diyerek önümüzde birbirine sarıldı ve hepimizin gözlerini yaşarttı. Son uğradığımız Güneydoğu illerinde bir seçim kampanyası heyecanı gördük. Diyarbakır'ın en büyük sineması olan Yenişehir Sineması'ndaki toplantıya Gürkan'la birlikte girdiğimizde beş dakika boyunca ayakta alkışlandık.[102] Kamuoyundaki olumlu etki örgütlerimizi de arkasına alarak, birleşme sürecinin zor dönemeçlerini başarıyla geçmemizi sağlıyordu. Örneğin, bu arada HP'den birkaç milletvekilinin daha istifa ederek ayrılması kimseyi ilgilendirmeyen kişisel davranışlar olarak kaldı. Öte yandan, birçok ilçe ve ilde yönetim kurulları aralarında anlaşarak geçici örgüt üyelerini ortaya çıkarıyordu. Kurultay günlerine kadar 35 ilde anlaşma gerçekleşti.

---

102) Hasan Uysal, "İnönü ve Gürkan Diyarbakır'da", *Cumhuriyet*, 23 ekim 1985, s. 10.

Ve Sonunda Kurultaylar

Güneydoğu gezimizden Ankara'ya 22 ekimde döndük. Artık birleşmenin resmen başlayacağı kurultaylar haftasına girmiştik. Protokole göre 2 kasımda HP'nin, 3 kasımda SODEP'in olağanüstü kurultayları toplanacaktı. HP kurultayında partinin adı, amblemi, tüzüğü ve programı değiştirilerek SHP dünyaya getirilecek, ertesi günkü kurultayda da SODEP kendini feshedecek, tüm üyeleri SHP'ye katılacaktı. Bu program aksaksız yürütüldü. Biz gezideyken, iki partinin ortak komisyonları yeni tüzük ve programı hazırlamıştı. Program büyük ölçüde SODEP programına benziyordu. Önemli ekleme olarak, HP programından CHP'nin "altıok" ilkeleri olduğu gibi alınmış ve bu ilkelerin SODEP programındaki sosyal demokrat ilkelerle uyum halinde olduğunu gösteren yorumlar yapılmıştı. Komisyon üyelerinin bu uyuşmayı başarmış olmaları beni ayrıca memnun etti. CHP'nin zaman içinde evrim geçirerek, geleneksel ilkelerini bırakmadan bir sosyal demokrat parti haline gelmiş olduğu iddiamız böylece programla da kanıtlanmış oluyordu.

Yeni tüzüğün SODEP tüzüğünden farkı ise geçici maddelerindeydi. Mayıs sonundaki olağanüstü kurultaya kadar sürecek geçici dönemde HP ve SODEP'ten gelecek kırkar üyenin oluşturacağı 80 kişilik bir MKYK, gene her iki partiden gelecek üyelerle kurulacak bir YDK görev yapacaktı. SODEP'in SHP'ye eksiksiz katılımını sağlayacak maddeler de tüzüğe eklenmişti. Ortak komisyonların hazırladığı bu tüzük ve program kurultaylardan önce her iki partinin MKYK'sinde görüşülerek onaylanacaktı. Son hafta içinde HP'den istifalar hızlandı. Kurultay gününe geldiğimizde HP, 25 milletvekilini istifa yoluyla, ikisini de disiplin kurulunun çıkarma kararıyla kaybetmişti. Ama bu karşı çıkışlar, çoğunluğunu kararlığını değiştiremedi, birleşmeyi engelleyemedi. Önemli bir katılım da son haftaya girerken gerçekleşti. O zamana kadar partilerden uzak durmuş olan eski TRT genel müdürü, gazeteci, yazar İsmail Cem, HP'ye kaydoldu ve SHP'nin oluşacak MKYK'sine aday gösterildi.

SODEP'in MKYK toplantısını 1 kasımda yaptık. SHP için hazırlanmış tüzük ve programı onayladık. Sonra üyelerimizin hepsi SODEP'ten istifa dilekçelerini verdi ve SHP'ye giriş formlarını doldurdu. Bu MKYK, ilk olağan kurultayımızda seçilmişti ve aralıksız bir yıl, üç ay görev yapmıştı. Tüm üyelere teşekkür ettim. Partinin itibarını sürekli artırmış olan çalışmalarını övdüm. "Bu günleri zevkli, verimli ve doyurucu bir çalışma dönemi olarak hep hatırlayacağım. Aranızda olmadığım süre içinde sizi özleyeceğim ve destekleyeceğim" diyerek oturumu ve bir dönemi kapattım.

HP'nin olağanüstü kurultayı, 2 kasım sabahı bir sinema salonunda toplandı. Açılışta ben ve arkadaşlarım da bulunduk ve delegelerin alkışlarıyla karşılandık. Gürkan, kapsamlı, etkili bir konuşmayla birleşmenin önemli özelliklerini belirtti: "Yeni partiyi ister kurarsınız, ister kurmazsınız; birleşmeyi ister onaylarsınız, ister onaylamazsınız; yeni programı ve tüzüğü ister kabul edersiniz, ister etmezsiniz; bu tamamen sizin iradenize bağlıdır. Bu mu bir partiyi tavandan kurmaktır? Bu mu bir partiyi tabandan bağımsız yönetmektir" diyerek adını vermeden DSP sözcülerinin eleştirilerini yanıtladı. Oya sunulacak yeni programı, "Az gelişmiş ekonomiye çok gelişmiş demokrasi istiyoruz!" gibi çarpıcı deyişlerle açıkladı.

Daha birkaç ay önce HP içinde demokratik sol grubun başında bulunan ve DSP'yle güç birliği yapmayı savunan Gürkan'ın şimdi DSP kurucularını böyle dokunaklı biçimde eleştirmesi, son günlerde açık bir çelişkiye düşmüş olmalarından kaynaklanıyordu. Bir sosyal demokrat partinin çatıda kurulamayacağını ileri sürerek SODEP'i eleştirenlere şimdi, düşüncelerini uygulamak için büyük bir fırsat çıkmıştı. Birleşme modelimize göre SHP tamamen tabandan kuruluyordu. İsteyen tüm sosyal demokratlar oluşum halindeki SHP'ye katılabilir, tabandaki güçleri oranında önce yerel yönetimlerde, sonra genel merkezde söz sahibi olabilirdi. Belki Türkiye'de bugüne kadar görülmemiş ölçüde demokratik bir yapılanma söz konusuydu. Buna karşı DSP sözcüleri bu girişimi küçümsüyor, "Örgütler birbirini kıra döke birleşmeye çalışıyorlar!" gibi insafsız eleştirilerle aşağılıyor ve hiçbir şekilde ortak eyleme katılmayı düşünmüyorlardı. Öte yandan, HP'yi, "Askeri rejimden icazet alarak kuruldu" diye kıyasıya eleştiren DSP kurucuları, şimdi, SHP'nin tabana dayalı yapılanması içinde yer bulamayacaklarını sezerek HP'den ayrılan milletvekillerini partilerine çağırmaktan da çekinmiyordu. Bu çelişkili davranışların DSP'nin tutarlı politikasının örnekleri olarak gösterilmesini ben hiç anlayamıyordum. Gürkan ise bu tutuma çok kızıyor ve tepkisini belli ediyordu. Gördüğüm kadar, DSP'nin örgüt politikasındaki tek tutarlılık, lidere tam sadakatle bağlı bir örgüt kurma çabasında ortaya çıkıyordu, yoksa genellikle kabul edilen anlamda, liderin eylemlerinde ya da demeçleriyle eylemleri arasında tutarlılık aranmıyordu.

Delegeler, Gürkan'dan sonra beni de kürsüye çağırdı. Kurultayı selamladım. "Bütün dünyaya örnek olacak bir davranış gösteriyorsunuz. Hepinizi kutlarım. Birleşmeyle ilgili konuşmamı kendi kurultayımızda yapacağım, sizi oraya beklerim" diyerek toplantıdan ayrıldım. İl başkanlarımızla buluşup kendi kurultayımızın hazırlığına giriştim.

Bu arada HP kurultayı devam ediyordu. Açış konuşmaları bittikten sonra programla ilgili rapor okundu ve program oylanarak kabul edildi. Arkasından partinin ismini de değiştiren yeni tüzük oya sunuldu, alkışlarla ve oybirliğiyle kabul edildi. O anda SHP'nin doğduğunu fark eden delegeler salonu bir bayram yerine çevirdi. Herkes ayağa kalktı ve birbirini kutlamaya girişti. Eski rozetler çıkarıldı, dağıtılan SHP rozetleri takıldı. Salon tekrar sakinleşince delegeler söz aldı. Bu arada SODEP'ten istifa etmiş MKYK üyelerinin SHP'ye kayıtlan tamamlandı ve seçimlere geçildiğinde onlar da aday olabildiler. SODEP'ten gelen bu üyelerin bazılarının kurultayda seçilemeyeceği gibi bazı ürkütücü söylentiler duyulmuştu. Ama bunlar gerçekleşmedi. Genel merkez organları için yapılan seçimlerle SHP'nin MKYK ve MDK'si protokole uygun biçimde her iki partiden eşit sayıda üyeyle oluştu.

İl başkanlarımızla toplantımız çabuk bitti. Kurultay başkanlığını, olağan kurultayda olduğu gibi Şeref Bakşık'ın yapmasını kararlaştırdık. Ben kurultay konuşmamı hazırlamak üzere eve çekildim.

Eşimle beraber 3 kasım sabahı Ses Sineması'nda hazırlanmış kurultay salonuna gittik. İlan edilen zamanda kürsüye çıkıp kurultayı açtım. Partiyi feshetmek gibi istisnaî bir görevi olan bu kurultayın başka bir tuhaf özelliği de tüm genel merkezi tek başıma benim temsil ediyor olmamdı. Öteki yetkililerin hepsi SODEP'ten istifa etmiş, SHP'ye üye olmuştu. Bu durumda genel merkezin geçmiş politika ve eylemlerine karşı kurultayda yapılabilecek eleştirilere yanıt verecek yalnızca ben vardım. Bunu fark edince insanın, yaşamındaki önemli sınavları hep tek başına geçmek zorunda kaldığı aklımdan geçti.

İl başkanlarının ortak önerisiyle Kurultay Divanı çabucak kuruldu. Başkan Şeref Bakşık, her zamanki gibi maneviyatımızı yükselten bir konuşma yaptıktan sonra beni kürsüye çağırdı.

SODEP'e Veda

Yarım saat kadar süren konuşmamda[103] önce hükümetin karar ve eylemlerini eleştirdim. Özal'ın, "Politikamda hiç sapma yapmıyorum" diye övünmesini hatırlatarak, "Hiç sapma yapmadan, sürekli ve tutarlı bir şekilde halkın geçim sıkıntısını artırıyor. Gelir dağılımını dar gelirliler aleyhine bozuyor. Temel vatandaşlık haklarını hiçe sayan davranışları görmezlikten geliyor" dedim. "Bazı bakanlardan duyduğumuz, Vatandaşlar zamlara alıştı' ya da 'Zamlar politikamızın gereğidir.

103) Kurultay konuşmamın tümü şu kitapta yayımlandı: E. İnönü, *Kurultay Konuşmaları*, Boyut Kitapları, 1998, İstanbul, s. 97-103.

İsteyen katlanır, istemeyen başka yere gider' gibi sözler, iktidarın halktan ve gerçeklerden ne kadar uzaklaşmış olduğunu ortaya koymaktadır. Sayın bakanları uyarmak isterim ki, vatandaş zamlara alışmamıştır. Sıkıntı içindedir. Ülkeyi her gün zam yapmadan yönetecek bir iktidar istemektedir" diye devam ettim.

İç ve dış politikayla ilgili eleştirilerden sonra, "Halkın iktidardan umudunu kestiği bu ortamda sosyal demokratların birleşip bütünleşme süreci, HP ile SODEP'i siyasal yapımızın en önemli odakları haline getirmiştir" diyerek birleşme eylemine geçtim. Bir araya gelmemizin ülkenin her tarafında vatandaşlar tarafından candan benimsendiğine, SODEP'in kuruluş günlerindeki coşkunun yeniden yaşandığına işaret ettim. Bu birleşmede geçmişimizle, ilkelerimizle ve amaçlarımızla çelişen hiçbir şey olmadığını da vurgulayarak, bugüne kadar varılmış olumlu aşamaları belirttim.

Konuşmamın sonunda aşağıdaki sözlerle tüm partililere minnet duygularımı ifade etmeye çalıştım:

Sizlere, hepinize de ayrı ayrı teşekkür borçluyum. SODEP'i birlikte kurduk ve geliştirdik, bütün güçlükleri birlikte aştık, seçimleri birlikte kazandık, birlikte kaybettik. Bugün de daha büyük bir parti haline gelmek için SHP'ye birlikte katılmayı öneriyorum. Parti kurucularının pek çoğu benim gibi, siyaseti bilmeyen, bizden beklenen bir görevi yapmak amacıyla siyasete atılmış insanlardı. Buna karşılık aranızdan birçok arkadaşımız da siyasetin, particiliğin ne olduğunu bilen deneyimli kişilerdiniz. Acemiliğime aldırmadan beni aranıza kabul ettiniz, başkan olarak benimsediniz ve particiliği, siyaseti öğretmeye çalıştınız. Bunun için hepinize yürekten minnettarım. Yalnız herhalde particiliği iyi öğrenemedim ki, birleşme için partiyi kapatmaya götüren bir yol seçtim. Ama bu kimsenin kabahati değil, öğrenmek için yeteri kadar zaman olmadı.

Kahkahalarla gözyaşlarının eşlik ettiği alkışlar dindikten sonra, doğruluğuna kesin inandığım şu değerlendirmeyle sözlerimi bitirdim:

SODEP, siyasal tarihimize, Türkiye'de 1980-1983 ara döneminden sonra yeniden demokrasinin kuruluşunda önderlik etmiş ve sosyal demokrasinin yolunu açmış bir parti olarak geçecektir. Hepimiz SODEP'te görev yapmış olmanın onurunu daima taşıyacağız. Böyle onurlu bir görev yapmış olmanın verdiği yüksek bilinç SHP'deki çalışmalarımıza ışık tutacaktır. Orada Halkçı Parti'den gelmiş arkadaşlarımızla tam bir uyum içinde SHP'nin başarısı için uğraşacağız.

SODEP'in başlattığı sosyal demokrasi mücadelesini SHP'nin başarıya götüreceğine inandığım için. Halkçı Parti'deki arkadaşlarımızla bir araya gelmeyi doğal bir kaynaşma olarak gördüğüm için ve örgütümüzün bütünleşme esnasında çıkabilecek bütün zorluklan ve sıkıntıları aşacak inanç gücüne sahip olduğuna güvendiğim için hepinizden SHP'ye katılma kararını oyunuzla desteklemenizi diliyorum. Dilek benim, karar sizindir. Tarihî kararınız siyasal hayatımıza yön verecek, sosyal demokratlara iktidar yolunu açacaktır. Başarılarınız sürekli olsun diyor, hepinize sevgi ve saygılarımı sunuyorum.

Delegelerin ayakta alkışları bitince Bakşık, Gürkan'ın da salonda bulunduğunu duyurdu. "Kürsüye... Kürsüye..." çağrılarıyla Gürkan söz aldı ve kısa ama etkili bir konuşma yaptı. İlk kuruluşundan beri SODEP'in sosyal demokratları bir araya getirmek için uğraştığını söyleyerek söze başladı. Seçimlere sokulmamalarına karşın, SODEP örgütlerinin inanılması zor bir kararlılıkla mücadeleyi sürdürdüğünü, şimdi de partiyi kapatmak gibi zor bir kararı vermekten çekinmediğini belirttikten sonra, "Merak etmeyin, SHP size SODEP'i aratmayacaktır!" diyerek güvence verdi. "Sayın İnönü, kendi tercihiyle yeni parti yönetiminde görev almamıştır. Ama SHP'nin kurucu genel başkanı Erdal İnönü'dür. Onun demokrat, hoşgörülü tavrı, ince üslubu, yönetimde kendisi olsa da, olmasa da temel ilkemiz olacaktır" diyerek kürsüden ayrıldı.

Konuşmalara geçildiğinde, mayıs sonunda yapılacak ve SHP'yi normal çalışma düzenine geçirecek kurultayda yeniden aday olup olmayacağımı soranlar oldu. Söz alıp o zaman örgüt isterse adaylığımı koyacağımı söyledim.

Bakşık, saat 13.35'te, SODEP'in kendisini feshederek malvarlığıyla birlikte SHP'ye katılma kararını oya sundu. Toplam 784 delegeden 478'inin katıldığı oylamada 457 delege kabul, 18 delege ret oyu kullandı, 3 oy da geçersiz sayıldı. Malvarlığının tasfiyesi için iki genel sayman, Durcan Emirbayer ile Uğur Batmaz görevlendirildi. Oylamanın sonucunu açıklarken Şeref Bakşık, "Bu olay bir ölüm değil, yeniden doğuş hareketidir. Yüce sosyal demokrat Atatürk birleşme kararı alan kurultayımıza Anıtkabir'den sevgiyle el uzatıyor!" dedi.

Kapanış konuşmamda ben de üç yıldır birlikte yaşattığımız SODEP'in bugün tarihe karıştığını bildirirken SHP'nin ülkeye hayırlı uğurlu olmasını diledim.

Son olarak Önder Kırlı, kurultay bildirgesini okudu. Arkasından Giresun, Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ il başkanlarının verdiği önergeye uyduk. "Dağ başını duman almış" marşını gözyaşları içinde söyleyerek saat 17'de kurultayı ve SODEPi kapattık.

Ertesi günkü gazetelerde SODEP kurultayının coşkuyla karışık bir burukluk içinde geçtiği anlatılırken, birleşmenin sosyal demokratlara iktidar yolunu açtığı tahminleri yapılıyordu. Örneğin Yalçın Doğan, kurultayı ele alan köşe yazısında, "Bugün seçim olsa sosyal demokratlar iktidar koltuğuna oturmuş olacak. Erdal İnönü'nün dün kurultayda yaptığı konuşma önce çılgın bir alkışla kesildi, sonra gözler nemlendi ve salondan taşan tempo bir anda Türkiye'de yankılandı: İnönü Cumhurbaşkanı, Gürkan başbakan" diyordu.[104]

On Beş Yıl Sonra Bir Değerlendirme

Geriye bakıp birleşme toplantılarında ve kurultaylarda söylediklerimi hatırladığımda, o günkü değerlendirmemin on beş yıl sonra değişmediğini görüyorum. SODEP-HP birleşmesi ara rejimin sınırlamalarından sonra demokrasimizin normalleşmesine en büyük katkıyı yapan adım olmuştur. Her iki parti örgüt ve yöneticilerini o zaman candan kutlamıştım. Bugün de aynı duygularla kutluyorum.

Millî Güvenlik Konseyi yönetimi, eski partilerin devamı gibi gördüğü partileri seçime sokmamakla demokrasimizin doğal gelişme yollarını tıkamış, siyasal ortamda yapay ve gereksiz gerginlikler yaratmıştı.

Bu durumun yeni bunalımlara yol açmadan nasıl aşılacağı belli değildi. Genel seçimlere sokulmadıkları için Meclis'e giremeyen SODEP ve DYP, dört ay sonra yapılan yerel seçimlerde Parlamento'daki muhalefet partilerinin aldığı toplam oyun iki kat fazlasını almıştı. Sonuç, halkın büyük desteğine sahip muhalefetin hemen bütün bir seçim dönemini Parlamento dışında geçirmek zorunda kalması, böylece seçimlerin dürüstlük ilkesinin dolambaçlı yoldan zedelenmesiydi. Bu anormal durumun gecikmeden düzeltilmesi gerekiyordu, ama ne iktidar ne de Meclis'teki muhalefet bu yolda girişim yapmaya hevesliydi.

İşte bu durumda SODEP'in öncülüğü ve HP'nin iyi niyetli işbirliğiyle gerçekleşen birleşme demokratik gelişmenin yolunu açtı. SHP hem Meclis'te, hem yerel yönetimlerde temsil edilen ana muhalefet partisi olarak siyasal yapıyı büyük ölçüde normalleştirdi. Arkasından DSP ve DYP, başka partilerden milletvekili transfer ederek Meclis'e girdi. MDP kendisini feshederek ortadan kayboldu. Doğal gelişme yolları yeniden açılınca, eski siyasetçiler üzerindeki yasakları sürdürecek irade de kalmadı. Seçim dönemi tamamlanmadan normal demokratik düzen yeniden oluştu.

---

104) Yalçın Doğan, "Düşünebiliyor musun Böyle Türkiye'yi?", *Cumhuriyet*, 4 kasım 1985.

Birleşme, demokrasimize büyük katkı yaparken, SHP'nin seçimde kazanma şansını da artırdı. 1989 yerel seçimlerindeki zaferin etkenlerinden biri, kuşkusuz, bu birleşmedir.

Gene de bazen SODEP'li arkadaşlarımın şu sorusuna muhatap olduğumu söyleyeyim: "O zaman coşkuya kapılıp, sizin istediğiniz gibi oy vermiştik, HP ile birleşmiştik. Ama acaba doğru mu yaptık? SODEP olarak kalsak daha iyi olmaz mıydı? SODEP çok iyi bir partiydi. Bir daha o uyumlu çalışma düzenini bulamadık."

Soruyu soran arkadaşlarımın ilk kuruluş ve gelişme günlerini özlemle aramalarına hak veriyorum. Her toplumsal girişimin başlangıcı en çok umut ve coşku uyandıran bir dönem oluyor. SODEP için de böyleydi. O günleri hepimiz zevkle, kıvançla hatırlıyoruz. Ama birleşmeseydik bu güzel havanın devam edeceği ve daha büyük başarılar kazanacağımız öngörüsü gerçekçi değil. Başlangıçtaki uyumlu havayı bozacak hizip hareketi daha SODEP'te iken, birleşme öncesinde başlamıştı ve birleşmesek de etkisini gösterecekti. Başarıya gelince, HP yaşadıkça kavgalarımız sürecekti ve her seçimde rakip adaylar çıkması kazanma şansımızı azaltacaktı. Arkadaşlarımız hiç kaygı duymasın. Birleşme eylemimiz hem amacı bakımından doğruydu, hem de yönetimlerin ve örgütlerin gösterdiği beceri ve özveriyle demokrasi talihine geçecek bir başarı oldu.

VI.
Gürkan SHP'yi Tabandan Oluşturuyor

Benim İçin Yeni Bir Dinlenme Dönemi

SHP'nin Aydın Güven Gürkan'ın genel başkanlığında kurulmasıyla benim için yeniden, büyük ölçüde İstanbul'da geçireceğim bir ara dönem başladı. Artık genel başkan değildim. Tek görevim zaman zaman Gürkan'la bir araya gelerek protokol uygulamalarını denetlemek ve geçici örgütlerin oluşumunda çıkacak anlaşmazlıklara çözüm getirmekti. Bunun için Ankara'da kalmama gerek yoktu. Hatta Ankara'da bulunmanın yanlış olacağını düşündüm. Genel başkanlığı yürütürken Gürkan'ın vereceği çeşitli kararların herkesi tatmin etmesi beklenemezdi. İster istemez bazı kararlar SODEP'ten gelen arkadaşlarımızı rahatsız edecekti ve eğer Ankara'daysam beni bir müdahaleye zorlayacaklardı. Oysa şimdi parti yönetiminde yetki ve sorumluluk Gürkan'daydı. Eski başkan olarak görevine dışardan karışmaya kalkmam, arkadaşlarımı memnun edecek sonuçlar vermeyeceği gibi, SHP içinde oluşmasını dilediğimiz uyumlu havayı da bozabilirdi.

Kurultaydan dört gün sonra, 7 kasımda, SODEP'in SHP genel merkezine dönüşen Konur Sokaktaki binasında düzenlenen bir törenle SHP'ye kaydoldum. Giriş formunu imzalayan Gürkan konuşmasında gene beni övdü. Ayrıca, SHP'ye kaydolan ilk üye olduğumu söyleyerek parti yöneticilerini üye sayısını büyük ölçüde artıracak bir kampanya açmaya çağırdı. "Üye sayısının büyüklüğü SHP'nin demokratikliği için şarttır" dedi. Gürkan'a güzel sözleri için teşekkür ettim ve "Artık övgülerin bitmesini, çalışmaların başlamasını diliyorum" dedim.

Tören sona ererken beklenmedik bir olay oldu. SODEP'te basın danışmanımız olan Hasan Sahan, Gürkan'a dönerek, "Sayın genel başkan, sade bir sosyal demokrat yurttaş olarak ikinci üye ben olmak istiyorum!" deyince bu dileği alkışlar ve gülüşmelerle kabul edildi. Sahan, CHP ilkelerine candan bağlı olan bir emekli gazeteciydi. İlk basın danışmanımız Metin Genç'in ayrıldığı belediye gezisi günlerinde SODEP'te çalışmaya başlamıştı. İlerlemiş yaşına karşın SODEP'in başarısı için var gücüyle uğraştığını görüyorduk. Bu çabası ve insanlara hep sevgiyle yaklaşan tutumuyla kısa zamanda partide herkesin sevgisini kazanmıştı.

Kayıt töreninden sonra toplantıdan ayrıldım. SHP'nin 80 kişilik MKYK'si yeni genel merkez yetkililerini seçmek için Gürkan'ın başkanlığında toplandı. Protokol sadece, genel sekreterin SODEP'ten, genel saymanın ise HP'den gelmesini gerektiriyordu. Seçilecek kişilerin isimleri belirlenmemişti. Genel başkan yardımcıları, genel sekreter yardımcıları için de bir sınırlama yoktu. Gerçi görüşmeler sırasında genel sekreterimiz Hicri Fişek'in birleşik partide de bu göreve devam edeceği izlenimi birçoğumuzda oluşmuştu ve seçim sonucunun böyle olmasını bekliyorduk. Aynı şekilde SODEP'teki genel başkan ve genel sekreter yardımcılarının da görevlerine devam edeceği kanısındaydık. Ama sonuç böyle olmadı, SHP'nin MKYK'si genel sekreterliğe eski CHP'nin Çorum milletvekili, deneyimli siyasetçi Cahit Angın'ı seçti. SODEP'ten Cezmi Kartay, Türkân Akyol, Uğur Batmaz ve Tevfik Çavdar, HP'den Vecihi Ataklı, Halil İbrahim Şahin, Kenan Nehrozoğlu, Ayhan Fırat genel başkan yardımcıları; SODEP'ten İbrahim Önen, Metin Şahin, Hızır Ekşi; HP'den Sırrı Özbek, Muhteşem Vasıf Yücel ve Sahir Koçak genel sekreter yardımcıları seçildiler. Genel sayman, HP'de aynı görevi yapmış olan Durcan Emirbayer oldu.

Yeni seçilenlerin hepsi bu görevleri yapabilecek değerli insanlardı. Örneğin Cahit Angın, benim de ilk kurultayda üzerinde durduğum bir genel sekreter adayı olmuştu. Yalnız, o güne kadar büyük başarıyla çalıştığına inandığım Hicri Fişek, Atila Sav, Güler Tanyolaç, Nail Gürman gibi arkadaşlarımın, birçoğumuzun beklentisine ters düşecek şekilde görevini kaybetmesine üzüldüm. Ancak sonucu değiştirme olanağı yoktu. Protokol metnine aykırı bir eylem yapılmamıştı. Demokratik seçimlerde her zaman görülebilecek sürprizlerden biriyle karşılaşmıştık. Basının bu konuda bir anlaşmazlık arayan sorularını da bu çerçevede yanıtladım. Seçilen arkadaşlarımızı kutladım, başarılar diledim.

O zaman bu sonucun nasıl meydana geldiğini düşünürken Gürkan'ın SODEP içinde Atila Sav ile Muzaffer Saraç arasında belirmiş olan anlaşmazlıktan yararlanarak SHP içinde otoritesini sağlamlaştırmak istediğini sanmıştım. Esas nedenin, CHP'nin yakın geçmişini benden daha iyi bilen insanların Baykal hizbinin SHP'de egemen olmasını önleme çabası olduğunu epey sonra anladım. Bu eyleme girişen arkadaşlarımız Hicri Fişek'in hizipçi olmadığım biliyor ama sanırım, onun tarafsız yönetiminin hizip etkinliğinin yaygınlaşmasına fırsat verdiğini düşünüyorlardı.

O günlerde bir akşam Nail Gürman'ın evinde bir toplantıya katıldım. SODEP'in MKYK üyelerinin pek çoğu da davetliydi. Yeni dönemde beklenen gelişmeler konuşuldu. Bazı arkadaşlarımız HP'den gelen MKYK üyelerinin yürüteceği politikalardan kaygı duyuyordu. Önlem olarak kendi aramızda belirli aralıklarla toplanılarak ortak hareket etmenin sağlanmasını önerdiler. Ben böyle bir girişimin bir çeşit hizipçilik anlamına geleceğini, parti için yararlı olmayacağım düşündüğümü, dolayısıyla böyle bir hareket içinde yer almayacağımı söyledim. Ayrılırken de bir daha beni çağırmamalarını istedim.

Öteki Partilerden Haberler

Biz birleşme sürecini yaşarken öteki partiler de boş durmuyor, ara rejimin sınırlamalarından sıyrılmaya çalışıyor, muhalefet dozunu artırıyorlardı. DYP Genel Başkam Cindoruk, yurtiçinde gezilerine devam ediyor, konuşmalarında Özal'ı değişik yönlerden eleştirirken, ulusal iradenin bir an önce ortaya çıkması için erken seçim istiyordu. Önemli bir gelişme, Süleyman Demirel'in, daha fazla sessiz kalmayı kabul etmeyerek yurtta dolaşmaya ve konuşmaya başlaması oldu. 24 ekimde eşiyle birlikte baba ocağı Isparta'yı gösterişli bir şekilde ziyaret etti. Ankara'dan otomobille yola çıktı ve yoldaki katılımlarla Isparta'ya 500 araçlık bir konvoyla girdi. Orada "Kurtar bizi Özal'dan" sloganlarıyla karşılandı. Akşam onuruna verilen yemekte geçmiş hizmetlerini anlattı. Gazetecilerle yaptığı konuşmalarda, her yerdeki eski dostlarını görmek için yurt gezilerini sürdüreceğini, ülke sorunları üzerinde düşünmesini yasaklayan bir yasa bulunmadığını söyledi. Olay hakkında tepkisini soran gazetecilere Evren, "Demirel'in gezmesi yasak değil ki. Ben bu konuyla ilgilenmiyorum" derken, arkasından da, "Konuşmalarında suç unsuru varsa memleketin savcısı var, mahkemesi var. Ben savcı değilim ki" diye bir dokundurma da ekledi.(105) Bekleneceği gibi, savcılar da Demirel'in bu konuşmalarla siyaset yasağını delip delmediğini incelemeye giriştiler.

---

105) "Cumhurbaşkanı: 12 Eylül'e Karşı Kampanya Açıldı", *Cumhuriyet*, 27 ekim 1985, s. 1.

SODEP-HP birleşmesinden etkilenen MDP, DYP ile aynı yöntemlerle birleşmek için bir girişim başlattı. Liderler arasında bazı görüşmeler yapıldı, ama DYP yetkilileri böyle bir birleşme modelini kabul etmedi. Zaten belki böyle bir olasılığı ortadan kaldırmak için, bizim birleşmemiz karşısında Cindoruk'un ilk tepkisi, "SODEP intihar etti" demek olmuştu. MDP sonunda kendini feshetmek ve milletvekillerini istedikleri partiye uygun zamanda girebilmeleri için serbest bırakmaktan başka çare bulamadı.

Başkanlar Kurulu Ne Yaptı?

İstanbul'a döndüğümde niyetim Genel Başkan Gürkan çağırmadıkça Ankara'ya gitmemekti. Öyle de yaptım. SHP'nin tabandan oluşmasını uzaktan, basından ve arkadaşlarımın arada, telefonla verdikleri bilgilerden izleyerek, ihmal ettiğim ev işlerine bakarak, elime geçen kitapları okuyarak ve bir Batı Avrupa gezisi yaparak bu dinlenme dönemini geçirdim.

Ankara'da Gürkan'ın başkanlığında toplantılarını yürüten MKYK'nin ilk görevi, protokole göre tümü feshedilmiş olan il ve ilçe yönetim kurullarını geçici olarak yeniden oluşturmaktı.

İki partinin üyelerinin aralarında anlaştıkları birçok ilçe ve ilde yapılacak işlem, genel merkeze önerilen listeleri onaylamaktan ibaretti. Ama anlaşma olmamış birçok ilçe ve il de vardı ve oralarda MKYK'nin kendisi listeleri belirlemek zorundaydı.

Geçici ilçe kurullarının ortaya çıkması SHP'nin yapılanmasında, kuşkusuz, en kritik aşamaydı. Her ilçe kurulu önce, genel merkezin izin verdiği süre içinde partiye yeni üyeler kaydedecekti. Sonra tüm üye oylarının belirleyeceği delegelerle ilçe kongresi toplanacak, orada yeni ve kalıcı ilçe yönetimi ile il delegeleri seçilecek, arkasından her ilçeden gelen delegelerle yapılacak il kongresi yeni il yönetimi ile birlikte kurultay delegelerini seçecekti. Mayıs sonunda toplanacak olağanüstü kurultayda da bu delegeler partinin yeni genel başkanını, MKYK ve MDK üyelerim seçecekti. Böylece partiyi yönetecek insanları belirleyen uzun süreç, geçici ilçe başkanlarının gözetiminde yapılacak delege seçimleriyle başlıyordu. Tabandaki partililerin eğilimlerinin, değişmeden kurultaya yansıması ilçe başkanlarının dürüst ve tarafsız davranmasına küçümsenmeyecek ölçüde bağlıydı. Kişisel nüfuzunu artırmak isteyen ya da parti içinde belirli bir hizbi iktidara getirmek için uğraşan ilçe başkanlarının önceden anlaştığı delegeleri seçtirdiği geçmişte görülmüştü. Bu nedenlerle MKYK, geçici atamaları yapma görevini yerine getirmek için epey uğraşmak

zorunda kaldı. Yöreyi bilen üyelerin açıklamaları ve hararetli tartışmalarla geçen iki aya yakın bir süre sonunda tüm geçici örgütler tamamlandı. İlginçtir ki, MKYK'yi en çok uğraştıran yöreler, CHPnin geleneksel olarak güçlü olduğu ve parti bağlılığının bir yaşam biçimi olarak benimsendiği Mersin, Amasya gibi iller oldu.

Şimdi dönüp o günlere bakınca, Aydın Güven Gürkan'ın siyasal yaşamındaki en zor dönemi, SHP'ye başkanlık yaptığı bu altı ayda geçirmiş olduğunu tahmin edebiliyorum. Bir yandan MKYK'deki görüşmelerde farklı partilerden gelmiş üyeler arasındaki çıkar çatışmalarını uzlaşmayla sonuçlandırmak, öte yandan ana muhalefet partisi başkanı olarak Meclis'te ve basında hükümeti eleştirme görevini eksiksiz yerine getirmek, hızla büyüyen partide uyum havasını korurken, sürekli ataklarla kamuoyundaki itibarımızı yükseltmek olağanüstü çaba ve beceri istiyordu. Birleşme için kabul ettiğimiz modelle SHP'nin ilk oluşumunda en zor görevi Gürkan'a yükleyerek ona bir ölçüde haksızlık yapmıştık, ama başka çaresi de yoktu. Parti yönetimi esas sorumluluğun her zaman bir tek başkanda toplanmasını zorunlu kılıyor. Gürkan bu zor görevi başarıyla tamamladı, oluşma günlerindeki çalkantıları aşarak ve partinin yükselme eğilimini, son günlerdeki arızalar dışında sürdürerek SHP'yi kurultaya getirdi. O günlerde iktidarın Gürkan'ı gereksiz yere uğraştıran ve Özal'ın tam bir sinir savaşı halinde yürüttüğü bir propaganda oyunu da, 84. madde üzerinde oynandı. Zorlama bir yorumla SHP'nin milletvekillerini kaybedebileceği tehdidi aylarca gündemde tutuldu. Olay, birleşme sırasında HP'den ayrılan Yozgat Milletvekili Selahattin Taflıoğlu'nun, SHP'lilerin milletvekilliklerinin 84. maddeye göre Meclis'te oylanarak düşürülmesini isteyen önergesiyle başladı. Bu önerge önce Meclis Başkanlık Divanı'nda ele alındı ve kabul görmedi. Ancak daha sonra Anayasa ve Adalet Karma Komisyonu'na geldi ve orada bekletildi. Özal'dan, "Bu konu iyice görüşülmemiştir" gibi imalı sözler duyuldu. Uzun bir süre böyle geçti. Ocak sonlarında Karma Komisyon konuyu sonuçlandırabildi ve Tatlıoğlu'nun önergesini reddetti. SHP milletvekillerinin durumunun 84. maddeyle ilgisi olmadığına karar verdi. Taflıoğlu da önergesini geri aldı. Zaten doğru karar buydu. Ama ANAP yönetimi SHP üzerinde bir tehdit gibi duran konunun kapanmasını istemedi. Meclis Başkanlığı önergenin bir kez de Meclis Genel Kurulu'nda görüşülmesine karar verdi. SHP'liler usulsüz buldukları bu işleme itiraz etti. ANAP'lılar konunun Karma Komisyon'da bir daha ele alınmasını önerdiler ve komisyon 21 şubattaki toplantısında tekrar görüşme dileğini kabul etti. Konu gene Karma Komisyon gündemine girdi. SHP ve MDP'lilerin itirazlarına karşın, konuyu incelemek

için bir alt komisyon kuruldu. Tehdit unsurunun varsayılan etkisini sürdürmek istedikleri anlaşılıyordu. Ancak MDP'nin mayısta kendini feshetmesinden sonra ANAP'a geçmek isteyen eski MDP milletvekillerine fırsat vermek için Özal 84. maddeyi birkaç hafta askıya aldığını, bu süre içinde milletvekillerinin parti değiştirebileceğini ilan edince sonunda konu kendiliğinden gündemden çıktı.

Başkanlar Kurulu olarak ilk toplantımızı 4 kasımda yaptık. Birden fazla seçim bölgesi olan Adana, Konya ve Samsun için önerilen geçici il örgütlerini, protokole göre biz onayladık. Her üçünde atanan il başkanları eski SODEP başkanlarıydı. Görüşmemiz sırasında Gürkan'ın önemli bir kaygısının, Baykal hizbi diye bilinen arkadaşlarımızın partide nüfuzunun artmasını önlemek olduğunu fark ettim. Bu konuda eski CHP'lilerle epey konuşmuş ve benden fazla bilgi sahibi olmuştu. Ben hâlâ bu konudaki kaygıların abartıldığı düşüncesindeydim ve benzer bir incelemeye girişmemiştim. Örneğin, "Hangi il başkanları bu hiziptedir?" diye sorduğumda Gürkan'dan, "Balıkesir ve Denizli il başkanları" yanıtını alınca çok şaşırmıştım. "Aman, ne diyorsunuz, onlar benim gezilerimde gördüğüm en çalışkan, en başarılı il başkanları içinde" deyince, "Olabilir, ama Baykal hizbinin de en önde gelen elemanlarıdır" karşılığını vermişti. Şunu da söyleyeyim ki, bu konuşmamızdan sonra Gürkan, o arkadaşlarımızın MKYK'de il başkanlıklarının onaylanmasını engellemeye girişmedi. Bense genel olarak, geçici atamaların fazla önem taşımadığına, güce sahip olanların kongrelerde seçimi kazanarak nasıl olsa iş başına geleceğine inanıyordum. Bu inancım uzun erimde elbet doğruydu. Kişisel saptırma çabaları demokratik gücün başarısını sürekli olarak önleyemezdi. Ancak sonraki deneyimimde, kısa erimde, hizip çabalarının çoğunluk eğiliminin ortaya çıkmasını önlediğini gördüm. Kısa erim dediğim sürenin ne zaman biteceğinin kestirilemeyeceğini de gözledim. Bu açıdan Gürkan'ın kaygılarına sonradan hak verdim.

Örgüt başkanları konusunda Gürkan'la on gün arayla üç görüşme daha yaptık. Özellikle üç büyük ilin başkanlarını bizim önermemiz bekleniyordu. En çabuk çözüm en çok merak konusu olan İstanbul için bulundu. Gürkan, CHP'nin Ecevit dönemindeki başarılı içişleri bakanı Hasan Fehmi Güneş'i önerdi, hemen kabul ettim. Ankara ve İzmir için biraz görüşmek ve bir uzlaşma aramak gerekti. İki tarafta da yetenekli ve istekli adaylar vardı. Sonunda Ankara için Gürkan'm adayı Erzan Erzurumluoğlu'nu, İzmir için benim adayım Şeref Bakşık'ı kabul ederek anlaştık.

Bu süre içinde başka fırsatlarla da Gürkan'la bir araya geldik. Denizli'nin Sarayköy ilçesinde 25 martta seçilmiş SODEP'li belediye başkanının bir cinayete kurban gitmesi üzerine belediye seçimi 17 kasımda yeniden yapıldı. SHP olarak girdiğimiz bu ilk seçimin bizim için özel önemi vardı. Son gün tertiplenen mitinge Gürkan'la birlikte katıldım. Başbakan da Sarayköy'e geldi, ANAP'ın kazanması için ağırlığını koydu. Ama seçimi adayımız Ali Cengiz kazandı. Daha da önemlisi, 25 martta SODEP ile HP adaylarının aldığı oy toplamından yüzde 12 oranında fazla oy aldı. Emirdağ'daki gibi bu seçim de birleşmeyle yükselen itibarımızın oyları artırdığını gösteriyordu. Üç hafta sonra, 8 aralıkta Kars'ın Çıldır ilçesine bağlı Yakınsu beldesinde, HP'li belediye başkanının trafik kazasında ölmesi sonucunda yenilenen seçimi de kazandık. Ancak girdiğimiz her seçimi kazandığımız da sanılmasın. Örneğin İzmir'in Alaçatı ilçesinde 27 ekim tarihinde yenilenen belediye seçimini, orada da iyice uğraşmamıza karşın kaybettik. Yerel seçimlerdeki başarıda yörenin geçmişten gelen eğilimi, adayın kişiliği ve partinin itibarı yerine göre değişen oranlarda rol oynuyor. Onun için sonuçların değerlendirmesinde dikkatli olmak şart. Böyle bakıldığında, parti itibarının yükseldiği yerel seçim sonuçlarından çıkarılabiliyordu.

DSP'nin Kuruluşu

İki yıldır hazırlıkları yürütülmekte olan ve birkaç kez kuruluş tarihi ertelenen Demokratik Sol Parti (DSP) en sonunda 14 kasımda kuruldu. İçişleri Bakanlığı'na yapılan başvuruda 37 ilden 612 kurucu üyenin ismi vardı. HP'den istifa etmiş olan dört milletvekili de kurucular arasındaydı. Bu sayede DSP, kuruluşunda Parlamento'da temsil edilen dördüncü parti oldu. Öte yandan, kuruluş çalışmalarında adı geçmiş sözcülerden yalnız ikisi, İzmir'den Dr. Sedat Akman'la İstanbul'dan sanayici Murtaza Çelikel kurucu olmuştu. Rahşan Ecevit'in yazılı açıklamasına göre parti kurucularının yüzde 42'si işçi ve köylü, yüzde 28,7'si esnaf ve sanatkârdı. Yalnız yüzde 18,2'si CHP'nin eski üyesiydi. Rahşan Ecevit'in kendisi kurucular arasında yoktu.

On gün sonra, 23 kasımda, Batı Sineması salonunda toplanan 510 kurucu, oybirliğiyle Rahşan Ecevit'i DSP genel başkanı seçti. Bu büyük toplantıda MKYK üyeleri ile il başkanları da seçilerek belirlendi. Açış konuşmasında Rahşan Ecevit, SHP'yi, "halktan kopuk çatı partisi" diyerek eleştirdi. Demokratik solun ötesindeki akımlara bağlı kişileri partilerine almayacaklarını, bu kişilere yer veren partilerle bir araya gelmeyeceklerini, üç yıl sonra gelecek seçimde solun en güçlü partisi haline gelmeyi bekledikleri için, kendilerine

bugün "solu bölüyorsunuz" suçlamasını yöneltmenin yersiz olduğunu vurguladı. DSP'nin ilk genel sekreterliğine Avusturya-Türk Dostluk Derneği Başkanı Necati Hamzaoğlu getirildi.

Alü yüz kişilik bir kurucular kuruluyla işe başlamak, görüntü olarak, kuşkusuz hoştu. Ama arkası gelmedi. Kısa süre içinde DSP'nin, eleştirdiği partilerden çok daha fazla bir çatı partisi olduğu, hiçbir örgüte dayanmadan, halka doğrudan doğruya mesajlar verecek bir lider partisi olarak yaşamak istediği meydana çıktı. Öte yandan DSP, Rahşan Ecevit'in ilk gün açıkladığı, partiyi kendisinden daha soldakilere kapalı tutma ve başka sol partilerle birleşmeme ilkelerine, geçen on beş yıl içinde titizlikle uyarak takdir edilecek bir kararlılık gösterdi. Yalnız, birleşmeme konusundaki kararlılığının Türkiye'de sosyal demokrasinin gelişmesine katkıda bulunduğunu söylemek olanaklı değil. Kanımca tam tersine, DSP'nin uygun bir zamanda SHP'yle birleşmeyi kabul etmemesi sosyal demokrasinin iktidar etkinliği göstermesini uzun süre engelledi.

Barış Derneği Sanıklarını Ziyaret

Gürkan'la birlikte 27 kasımda İstanbul'da Bayrampaşa Cezaevi'nde tutuklu bulunan Barış Demeği davası sanıklarını ziyaret ettik. Büyük bir masa etrafında oturarak bir saat kadar görüştük. Sanık olarak karşımıza getirilen yazar, hukukçu, sanatçı ve bilimcilerin hemen hepsini mesleğinde kazandığı ünden tanıyordum. Doğu-Batı blokları arasında savaş çıkmamasını istedikleri ve bunu açıkça söyledikleri için suçlu sayılarak mahkemeye verilmiş, yıllardır tutuklu bulunan bu değerli insanları yakından görünce, bu davanın Türkiye için ne kadar utanç verici olduğunu, kendimizi uygar dünya önünde gülünç duruma düşürürken, iyi niyetli düşünürlerimize ne büyük haksızlık yaptığımızı daha iyi anladım. Ülkemize komünizm gelecek korkusu ya da aşırı bir güvenlik kaygısı, düşünen ve düşüncelerini başkalarıyla paylaşan insanlarımızı ikide bir dört duvar arasına atmak sonucunu veriyor. Bu hastalıktan acaba ne zaman kurtulacağız? Sık sık aklımızdan geçen bu soruya belki, "Avrupa Birliği'ne girince durum düzelecek" diye yanıt verilebilir. Ama daha doğru yanıt tam tersidir. Ancak hukuk düzenimizde gerekli reformları yaparak bu hastalığı kendi kendimize tedavi ettiğimizi gösterirsek Avrupa Birliği'ne girebileceğiz. Temelinde gene bir kültür sorunu karşısındayız. O gün benimle sanık sandalyesinde konuşan insanların biri, her gün köşe yazılarını ilgiyle okuduğum bir dış politika uzmanı, öteki resimlerini evimin duvarlarında görmeyi özlediğim yetenekli bir genç ressam, başkaları meslektaşlarım olan araştırıcı

bilim insanları ya da bir gün yardım isteyeceğim hekimlerdi. Bu insanların devlete ne gibi bir zararı dokunabilirdi. Dünyadaki komünist propagandası insanların barış özleminden yararlanıyor diye barış istemek kötü bir şey mi oluyordu? Bu sorulara, onları tutuklamaktan çekinmeyen zihniyetin ne yanıt vereceğini biliyordum: "Devlet hepimizin üstündedir. Devleti korumak için herkesi feda ederiz!" diyeceklerdi. İşte kültür sorunu da burada kendini gösteriyor. Devleti yücelten, bu yaratıcı insanların özgür çabalarıyla meydana getirdiği bilim, sanat yapıtları ve halkın yaşamını iyileştiren çalışmalardır. Onları susturduğunuz zaman devleti de zedeliyor, küçültüyorsunuz. Bindiğiniz dalı kesiyorsunuz. Bu gerçeğin algılanması toplumumuzun kültüründe yerini alana kadar, korkarım, bu üzüntüleri yaşamaya devam edeceğiz.

İç Politika Gelişmeleri

İç politikayla ilgili bazı gelişmelere de kısaca değineyim. Devlet. İstatistik Enstitüsü, ekim ayında tüketici fiyatlarının yüzde 6,3 gibi rekor denecek bir düzeyde arttığını ve böylece yıllık artış hızının tüketici fiyatlarında yüzde 38,9, toptan fiyatlarında yüzde 43,5 düzeyine vardığını bildirdi. Özal'ın, her defasında başka gerekçelere dayanan açıklamalarına karşın, enflasyon bir daha bu düzeylerden aşağı inmedi.

Tüm yurdu içine alacak şekilde 12 eylül 1980'de başlatılan sıkıyönetim uygulaması demokrasiye dönüldükten sonra yavaş yavaş kaldırılmaya başlamıştı. 19 kasımda İstanbul'un da içinde bulunduğu sekiz ilden kaldırıldı, yerine dört ay süreyle olağanüstü hal uygulaması getirildi.

Ara rejimden çıkışta eski MHP'lilerin kurmuş olduğu bir küçük parti olan Muhafazakâr Parti, 2 aralıkta topladığı büyük kongresinde Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) adını aldı. Amblemi de, kırmızı zemin üzerinde bir beyaz ayla etrafında dokuz yıldız olarak değiştirildi. Kongrede MHP'nin genel başkanı Alparslan Türkeş'in başarı dileyen mesajı okundu ve uzun süre "Başbuğ Türkeş" sloganıyla alkışlandı. Böylece partinin MHP'nin devamı olduğu imajı iyice yerleşti. O günkü gazetelere bakınca, genel başkanlığa yeniden seçilen Ali Koç'un, konuşmasının bir yerinde, "Aç ve çıplak gezmek pahasına da olsa, mutlaka atom bombası üretebilecek nükleer santraller kuracağız" dediğini fark ediyorum. Bu söz bence, bugün, aslında atom bombası yapımıyla ilgisi olmayan bir nükleer enerji santralinin Türkiye'de kurulmasına karşı kamuoyunda ortaya çıkmış büyük tepkinin kaynaklarından birini açıklıyor.

Rahşan ve Bülent Ecevit, Gürkan ve ben, 4 aralık tarihli gazetelerde "Cenazede Buluştular" başlığıyla gösterilen bir fotoğrafta bir arada görünüyoruz. SHP'nin Ankara milletvekili, eski gazeteci Kemal Aydar'ın Hacıbayram Camii'ndeki cenaze törenindeyiz. Resim, Bülent Ecevit ile Gürkan aldatıcı bir yakınlık içinde konuşurken çekilmiş, ama Rahşan Ecevit'in ciddi pozu, başka bir tarafa bakışı, bir yakınlaşmanın söz konusu olmadığı işaretini veriyor.

İstanbul'da 5 aralıkta ilginç bir görüşmem oldu. Helsinki Sonuç Belgesi İzleme Komisyonu yöneticisi olduğunu öğrendiğim Jeri Laber adında Amerikalı bir hanım beni aradı. İstanbul'da kaldığı otelde bir saat kadar konuştuk. Türkiye'de yeni dönemde demokratik düzenin nasıl gelişmekte olduğunu merak ediyordu ve özellikle insan haklan ihlalleri üzerinde duruyordu. SHP olarak insan haklarına tamamen saygılı bir demokratik düzene erişmeyi amaçladığımızı, ancak bu hedefe varmak için biraz daha zamana gereksinmemiz olduğunu anlattım. Sanırım, içtenliğime inanarak ayrıldı. Zaten o ilk yıllarda bizimle konuşan tüm Batılı siyasetçi, ya da gözlemciler olumlu izlenimler edindiklerini belli ediyorlardı. Bu insanların bir bölümü hâlâ sözlerimize inanıyor. Bazıları ise vaatlerimizin birçoğunun gerçekleşmemiş olmasına bakarak artık sözlerimizi ciddiye almıyor.

Meclis'te bütçe görüşmeleri 9 aralıkta başladı. Maliye Bakanı Alptemuçin'in bütçe takdiminden sonra Gürkan, üç saate yakın süren konuşmasında hükümetin tüm politikalarını eleştirdi. SHP'nin iktidar olunca yürüteceği politikalardan örnekler verdi. Temel seçeneğimizin demokrasi olduğunu vurgulayarak bir "demokratikleşme katalogu" sundu. Ben de Ankara'daydım. SHP'nin genel sekreteri ve başkan yardımcılarıyla dinleyici sıralarında otururak konuşmaları izledim. Meclis kulisine inip Gürkan'ı kutladım.

Ankara'da kaldığım iki gün içinde epey zamandır aklımda olan bir isteği gerçekleştirdim. HP'nin kurucu başkanı Necdet Calp'la bir akşam yemeğinde beraber olduk. Özer Gürbüz'ün de katıldığı dostluk ortamı içinde SHP'nin geleceğiyle ilgili görüşlerini ve öğütlerini dinleme fırsatı buldum.

Bir Ütopya Denemesi

Cumhuriyet gazetesinde 11 aralıkta "Kıbrıs'ta Barış, Dünyada Barış" başlıklı bir yazım yayımlandı. Hiçbir parti organında konuşulmadığını, tümüyle kişisel düşüncelerim olduğunu başında belirttiğim bu yazı bir ütopya denemesiydi. Kıbrıs'ta o tarihlerde her iki topluluğun da istiyormuş gibi

göründüğü bir federasyon kurulabilirse, bu gelişmenin devletler arasında barışın yolunu bütün dünyaya göstermiş olacağını aşağıdaki cümlelerle anlatmaya çalışıyordum:

Bir an için önyargılarımızı ve duygusal yaklaşımlarımızı bir tarafa bırakarak duruma bakalım. Bugün Kıbrıs'ta iki ayrı kesimde hükümranlığını yürütmekte olan iki devlet var. Dilleri, dinleri, temel kültürleri, siyasal örgütlenmeleri farklı olan iki toplumun oluşturduğu iki devlet. Devletlerden birini ülkelerin çoğu ve Birleşmiş Milletler tanımıyorsa da etkin güç dengesi sayesinde Ada'da barış gerçekleşmiştir. Şimdi bu barışı kalıcı hale getirmek amacıyla iki devletin yetkilileri tek bir federal devlet çatısı altında birleşmenin yollarını arıyor. Kıbrıs'la en yakından ilgili Türkiye ve Yunanistan başta olmak üzere, AET üyeleri, iki süper güç ABD ve SSCB ve nihayet bütün Birleşmiş Milletler'i temsilen BM genel sekreteri bu birleşmenin şöyle veya böyle gerçekleşmesini istiyor. Hatta bu doğrultuda herkes bir başkasına baskı yapmaya çalışıyor. Gerçi bu yaygın isteğin görünüşteki nedeni Birleşmiş Milletler kararlarına saygılı olmak. Başlangıçta Kıbrıs bağımsız bir devlet olarak Birleşmiş Milletler'e kabul edildiğinde tek bir devlet olduğu için gene o duruma dönülmesi isteniliyor. Ama Ada'daki bölünme bir toplumun, ötekinin Anayasa'da belirtilen haklarını zor kullanarak geri almak istemesi sonucunda kaçınılmaz bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu nedenle artık iki toplumu sadece "eskiden böyleydi" gerekçesiyle birleşmeye zorlayamayız. Onlara başka şeyler söylemek zorundayız. Onları, Kıbrıs'ta federal bir devletin kalıcı barışı daha iyi sağlayacağına ve her iki toplumun uzun erimli çıkarlarını daha iyi koruyacağına inandırmalıyız.

İşte Kıbrıs'taki çözümün bütün dünya için önemi burada kendini gösteriyor. Birleşmelerini önerdiğimiz toplumların yetkilileri pekâlâ bizlere dönüp şu soruları sorabilir: "Sizler, Türkiye ve Yunanistan temsilcileri, niçin bize verdiğiniz aklı kendiniz kullanmıyorsunuz? Toplum olarak bizden temelde farkınız yok. Kıbrıs'ın toprağı bizleri bir arada tutmalı diyorsanız, Ege Denizi de sizleri bir araya getirmez mi? Ege Denizi'ni paylaşamadığınız için barışı tehlikeye atacağınıza, Ege'nin olanaklarından, kaynaklarından her ikinizi birlikte yararlandıracak bir federal çözümü niçin düşünmüyorsunuz? Bu çözüm belki Kıbrıs'ta birleşmeye göre daha zordur, ama sizlere sağlayacağı çıkarlar ve üstünlükler de bizimkinden çok fazla olur. Üstelik sizin birleşmeniz Ada'daki birleşmeyi de çok kolaylaştırır. Ya sizler, ABD ve SSCB temsilcileri, Kıbrıs'ın küçük bir ada olduğunu, iki ayrı devleti kaldıramayacağını söyleyerek bizi birleşmeye zorluyorsunuz. Peki sizin elinizdeki nükleer silahların ve kıtalararası füzelerin gücü karşısında dünya Kıbrıs'tan daha küçük kalmıyor mu? Neyin küçük, neyin büyük olduğuna ancak karşılaştırmayla, etkileşmenin sonuçlarına göre karar verilebilir. Biz Kıbrıs'ta barışı koruyamayıp

savaşa tutuşsak, haftalarca savaşsak Ada'da hayat gene devam eder, oysa sizler bir nükleer savaşa girerseniz birkaç günde dünya yaşanacak bir yer olmaktan çıkar. Demek ki federal bir çözüm Kıbrıs'ta barışı korumak için gerekli ise, dünyadaki barış için haydi haydi gereklidir. Sizler gibi iki süper gücün federal bir devlet kurması çok daha zor olabilir ama eğer bizim birleşmemiz olanaksız değilse sizinki de olanaksız değildir. Örneğin sizin ideolojileriniz farklı ve bizim de dinlerimiz farklıdır ve benzer bir rekabet halindedir. Sizin birleşmenizin sizlere ve bütün insanlığa getireceği yararlar da çok yüksek düzeyde olacaktır.

Yazı şöyle bitiyordu:

Sanıyorum ki, rakip devletler arasında bir birleşme önerisi Kıbrıs'ta başarı sağlarsa, dünyada birçok yerde uygulanma olasılığı doğacak ve belki kalıcı barışın yolu böylece bulunmuş olacaktır.

Söylemeliyim ki, bu yazıdaki düşüncelerimin esin kaynağı, nükleer silahlanma yarışını durdurmak için Gorbaçov'un başlatmış olduğu girişimin şaşırtıcı bir başarıyla yürümekte olmasıydı. Görünüşe göre nükleer silahların gittikçe artan tahrip gücü ABD ile SSCB arasında bir nükleer savaşı olanaksız hale getirmiş, artık anlamı kalmayan silahlanma yarışının dayanılmaz ekonomik yükünden kurtulmak, sosyal ve ekonomik kalkınmaya ağırlık vermek isteyen Gorbaçov, tek başına da kalsa nükleer silahlarını azaltacağını ilan edince ABD Başkanı Reagan'dan olumlu karşılık gelmiş ve arka arkaya yapılan doruk toplantıları yıllardır süregelen soğuk savaşın sona ermesi olasılığını ortaya çıkarmıştı. Eğer bu hayırlı gelişmeyi bir nükleer savaşın dünyayı yaşanmaz hale getireceğinin anlaşılmış olmasına borçlu isek, geri dönüşü olmayan iyi bir yola girdik demekti. Bundan sonra nükleer silahlara sahip süper güçler arasında savaş çıkamazdı. Aralarındaki anlaşmazlıkları ekonomik, sosyal, kültürel güçlerini yarıştırarak ama barışı koruyarak, görüşmelerle sonuçlandırmak zorundaydılar. Aynı yöntem eninde sonunda küçük ve orta boy devletler tarafından da tek çözüm yolu olarak kabul edilecekti. Bunları düşününce Kıbrıs'taki anlaşmazlığın uzlaşma ve birleşme yoluyla çözülmesinin dünyada önemli bir öncülük yapmış olacağı aklıma gelmişti ve o yazıyı yazmıştım.

Ayrıca, genel olarak devletler arasındaki anlaşmazlıklarda savaşın çözüm aracı olmaktan çıktığı doğru ise, bunun ne gibi sonuçlar vereceğini düşündüm. Aklıma gelenleri de başka bir makalede gerekçeleriyle sıraladım. Bu sonuçlar arasında devletler arasındaki sınırların önemini kaybedeceği, kalıcı

barışa uluslararasında çeşitli birleşmeler yoluyla varılacağı, bu arada etnik kavgaların, terörizmin yaygınlaştığı bir dönemden geçileceği, büyük devletlerin ordularının uluslararası polis güçlerine dönüşeceği gibi öngörüler vardı. Yazıyı uluslararası ilişkileri iyi bilen dostum Hicri Fişek'e gösterdim. Okuduktan sonra gülerek, "Fazla ütopik, böyle bir gelişme bugün için hayaldir" dedi. Makaleyi yayımlaması için gönderdiğim *Herald Tribüne* gazetesi de, herhalde aynı gerekçeyle hiç ilgilenmedi. Ben de yazıyı bir kenara koydum.

Yazı gerçekten ütopikti. Sadece nükleer silahların caydırıcılığına dayanan basit bir modelden karmaşık nedenlerin etkileşmesine bağlı sonuçlar çıkarmaya çalışıyordu. Böyle olmakla beraber, bu modelden çıkardığım bazı sonuçlar zaman içinde gerçekleşme yoluna girdi. En başta nükleer silahlanma yarışını durdurmak için ABD ile SSCB arasında başlayan görüşmelerin olumlu bir sonuca varacağından ben hiç kuşku duymadım. Görüşmelerde zaman zaman pürüzler, zorluklar çıktı, ara verildi. Bu aşamalarda fikrimi soran gazetecilere ben hep, "Merak etmeyin, bu zorluklar aşılacak, anlaşma olacaktır" diyordum ve hiç yalancı çıkmadım. Çünkü nükleer savaşın yapılamaz hale geldiğini varsayıyordum. Daha sonra ABD, NATO, silahlı kuvvetlerini dünyanın çeşitli yerlerinde polislik görevi yapmak için seferber etti. Bunları görünce, birçok ütopyada olduğu gibi, o yazımda da bir gerçek payı olabileceğini düşünüyorum.

Kıbrıs'ta barışla ilgili yazım da ütopikti, ancak söz konusu federal çözümün dar anlamda federasyonu değil de herhangi bir şekilde bir araya gelerek yaşamayı içerdiği yorumu yapılırsa, önerdiği fikirlerin gerçeklerden o kadar uzak olmadığı ortaya çıkar. Kıbrıs'ta o günlerde öne sürülen federasyona bir türlü erişilemedi, ama konfederasyon tipi bir birleşme umudu kaybolmadı. Kıbrıs'ın dünyaya örnek olma şansı hâlâ var diye düşünüyorum. Türkiye ile Yunanistan, federasyon olarak değil, ama Avrupa Birliği içinde bir araya gelme yoluna girdi. ABD ile SSCB ise aralarındaki soğuk savaşı sona erdirdi.

Ütopyayı bırakıp gerçek durum hakkında bilgi vereyim. Birleşmiş Milletler genel sekreteri Perez de Cuellar, Kıbrıs'ta federal bir devlet temeli üzerinde bir anlaşmaya varılması için uğraşmaya devam etti. New York'taki doruk toplantısında imzaya sunduğu ilk anlaşma taslağını Denktaş onaylamış, fakat Kipriyanu, yeni görüşmeler isteyerek imzaya yanaşmamıştı. Onun üzerine Denktaş'ın itirazlarına karşın, Rum tarafını tatmin etme endişesiyle yeni bir belge hazırlandı, fakat Denktaş kabul etmedi. 29 martta genel sekreter bir üçüncü belgeyi, 'Taslak Anlaşma İçin Çerçeve" adıyla taraflara gönderdi. Olumlu yanıtlar alırsa iki lideri yeni bir doruk toplantısıyla taslağa kesin şeklini vermeye çağıracağını da açıkladı. İlk belgeye benzeyen, sadece Rumların

bazı itirazlarını karşılayacak şekilde değiştirilmiş olan bu taslak çerçevesini Denktaş kabul etti, fakat Kipriyanu yeni istekler ileri sürdü. Türk askerinin çekilmesi için kesin bir takvim belirlenmesi, Türkiye'nin garantörlüğünün kaldırılması, dolaşım, yerleşme ve mülkiyet haklarından oluşan üç özgürlükle ilgili bölümün değiştirilmesi gibi talepler genel sekreter tarafından kabul edilmedi ve bu üçüncü girişim de sonuçsuz kaldı.

Batı Avrupa'da Turistik Bir Gezi

Aralık ayına, kaldığım yere döneyim. Bu ayın ortalarından başlayarak bir ay kadar bir süre eşimle beraber Batı Avrupa'da turistik bir gezi yaptık. Böyle bir geziye çıkma fikri kasımdaki kurultaylar sırasında gazetecilerle konuşurken doğmuştu. "Genel başkanlığı bırakınca ne yapacaksınız?" diye sordular. "Henüz bilmiyorum. Evde ihmal ettiğim işler, yığılmış kâğıtlar, okumak istediğim kitaplar var. Önce onlara bir bakarım, sonra belki uzun bir geziye çıkarım. Yurtdışında çalışan öğretim üyesi arkadaşlarım var, beni çağırıyorlar, yaptıklarını göstermek istiyorlar. UNESCO Yürütme Kurulu'nda görev yaptığım dönemde tanıştığım Afrikalı, Güney Amerikalı dostlarımı da görmeye gidebilirim" diye yanıt verdim. Gezi fikri, özellikle Afrika'dan söz etmem gazetecilerin hoşuna gitti. Ankara'ya başkanlar kurulu toplantılarına geldiğimde, "Afrika gezisi ne zaman?" diye hep sordular. Afrika ve Güney Amerika bölümü gerçekleşmedi, ama Batı Avrupa'daki arkadaşlarımla haberleşerek bir program yapabildim.

Geziye çıkmadan önce bir kez daha Ankara'ya gittim. Gürkan'la beraber 1 aralıkta DSP'nin yeni göreve başlayan genel başkanı Rahşan Ecevit'e bir kutlama ziyareti yaptık. Yirmi beş dakika süren görüşmemizde demokrasimizin sorunlarına genel olarak değindik. Ayrılırken de gazetecilere yararlı bir görüşme yaptığımızı söyledik. Nezaket ziyareti olarak elbet faydalıydı, ama geleceğe yönelik hiçbir umut vermemişti. Bir muhabir bana, "Sol bir partinin lideriyle görüşmek nasıl bir şey?" diye sordu. Ben de, "İçinde olmadığım bir sol partinin lideriyle ilk kez görüşmüyorum, biliyorsunuz, daha önce sayın Gürkan'la görüşmüştük" diye imalı bir yanıt verdim. Ancak durumun, birleşmeden önce Gürkan'la bir araya gelmemizden çok farklı olduğunu gazeteciler de, biz de görüyorduk. Ertesi günkü gazetelerde, fotoğraf çekilirken Rahşan Hanım'ın aramıza bir mesafe koymaya dikkat ettiği yorumları yapıldı. Zaten Rahşan Hanım gazetecilere, DSP'nin özgün bir deneme yapmak istediğini, soldaki oyları bölmeyip çoğaltacağını söylemeyi ihmal etmedi.

Ankara'da olduğum sırada yeni genel sekreterimiz Cahit Angın'ı makamında ziyaret ettim. Bana, SHP'nin hızla oluştuğunu ve geliştiğini, yurdun her tarafında partiye ilgi gösterildiğini, birçok kimsenin üye olmak için başvurduğunu coşkuyla anlattı. Böyle büyüyen bir parti içinde hiziplerin egemen olma şansı kalmayacağını, bu nedenle üye yazmaya önem verdiğini söyledi. Gürkan'ın da desteklediği bu hızlı büyüme politikası sonradan, bazı sonuçları yüzünden eleştirildi. Üye sayısını çoğaltalım derken sosyal demokrasiye inanmayan, daha soldaki bazı militan siyasetçilerin de partiye alındığı ve onların seçim kampanyalarında yürüttüğü propagandanın aleyhimize işlediği iddia edildi ve bunda doğruluk payı da vardı. Bir hizbin eline düşmeyelim derken, partinin sağlıklı gelişmesini engelleyecek başka gruplara fırsat verilmişti. Uzakta olduğum halde bu konuda beni de suçlayanlar oldu. Hatta vaktiyle beni veto etmiş olan Evren'in, "Partisindeki gelişmelerle hiç ilgilenmiyor" diye bu kez eleştirdiğini o zaman Metin Toker'den duymuştum. Yalnız, üye yazımındaki aceleden doğan bu hataları, isteseydim de, düzeltebileceğimi sanmıyorum. Yetkisiz uyarmaların etkisi sınırlıdır. Kaldı ki, yönetime dışarıdan müdahale etmenin yararına inanmadığımı daha önce de söylemiştim.

Günün siyasal ortamını iyi yansıtan, 13 aralık tarihli gazetelerde çıkan birkaç habere de değinmeden geçemiyorum: Millî Piyango İdaresi yılbaşı için özel bir çekiliş düzenledi ve bu çekilişte büyük ikramiyenin bir milyar lira olacağını ilan etti. Bu, üretime yönelmeden, para üzerinde işlemlerle para kazanmaya ağırlık veren Özal ekonomisinin yeni bir buluşuydu ve doğal olarak vatandaşların yoğun ilgisini çekti.

Birleşik Devletler'de, Ermeni soykırımı iddialarına yer veren ve hem iktidar, hem muhalefet olarak şiddetle karşı çıktığımız bir tasarı Temsilciler Meclisi'nde görüşülmeye başlandı. Fakat ABD hükümetinin ve sağduyulu temsilcilerin çabalarıyla görüşmeler süresiz olarak ertelendi.

Bir basın toplantısında Gürkan, bütçe eleştirilerinde Özal'dan yanıt alamadığı soruları ayrı ayrı önergeler halinde Meclis'te dile getireceğini söyledi. SHP'nin hazırladığı af önerisinin de hafta içinde Meclis'e sunulacağını bildirdi.

TÜBİTAK bilim ödülleri dağıtıldı. Törende konuşan Başbakan Özal, TÜBİTAK'ın kuruluş amaçlarını ve kendi katkılarını anlattı; araştırmaya, bilim ve tekniğe büyük önem verdiklerini belirtti. Bilim Kurulu Başkanı Profesör Kemal Kafalı ise alınan sonuçların yeterli düzeyde olmadığına işaret etti. "Dünyadaki bilimsel makaleler sıralamasında 1980'de 41. sıradayken bugün 46. sıradayız" dedi.

Roma ve ICCROM

Yurtdışı gezimize 16 aralıkta Roma'ya uçarak başladık. Orada Profesör Cevat Erder ile eşi Ferhan Erder'in konukları olduk. Cevat Erder'le ODTÜ'de beraber çalışmıştık. Ben Fen-Edebiyat Fakültesi dekanıyken, o Mimarlık Fakültesi Restorasyon Bölümü başkanıydı. Arkeoloji ile mimarlığın birleştiği bir alan olan ve eski eserlerin korunma, onarılma ve değerlendirilmesiyle uğraşan restorasyon, bir eğitim ve araştırma dalı olarak ilk kez ODTÜ'de ele alındı. Arkeolojiden gelen Erder, restorasyon bölümünün kuruluşunda öncülük etti ve ilk başkanı olarak bölümü yıllarca yönetti, bu yeni uzmanlık alanını Türkiye'ye tanıttı. Daha sonra eski eserleri koruma ve onarma için meydana getirilmiş uluslararası bir kuruluş olan ICCROM'un Roma'daki eğitim ve araştırma merkezine müdür seçildi. Birkaç yıldır Roma'da bu merkezi yönetiyordu.

Roma'da, ICCROM Enstitüsü'ne yakın bir tepe üzerindeki küçük bir otelde bir hafta kadar kaldık. Arkadaşlarımız, işlerinden fırsat buldukça bizi gezdirdiler. Eski eserlerin nasıl restore edilmesi gerektiğini de uzmanlardan öğrendik. Eşim, ABD'de kaldığımız sırada çalıştığım enstitüdeki İtalyan fizikçilerin eşlerinden biraz İtalyanca öğrenmişti. O sayede kendi kendimize de rahatça dolaşabiliyorduk. Turist cennetlerinden biri olan bu eşsiz kentte yaşamanın tadını çıkardık.

ICCROM'a birkaç kez gidip gelince, birçok tanınmış uzmanla ilişki içinde olan ve tüm dünyaya eski eserler, anıtlar konusunda danışmanlık yapan bu uluslararası merkezi Cevat'ın nasıl ustaca yönettiğini fark ettim ve büyük kıvanç duydum. İlk müdürlük süresi bitince yenilediler ve toplam yedi yıl ICCROM Enstitüsü'nü yönettikten sonra Türkiye'ye dönmek için ayrıldı. İsteseydi daha da çok kalabilirdi. Cevat gibi başka Türk bilim insanlarının da yurtdışında, özellikle ABD'de üniversite bölümlerinde ya da araştırma enstitülerinde yönetici olarak üstün başarı sağladığını birçok kez gördüğümü de söyleyeyim. Anlaşılan yaratıcılık açısından eleştirdiğim ulusal kültürümüzün ve eğitim düzenimizin, yöneticilik becerileri oluşturmak gibi bir üstünlüğü var.

İtalyan Başbakanıyla Görüşme

Gezimiz turistik amaçlıydı ama bazı siyasal temaslar da yapabildim. Bunların en önemlisi Roma'da İtalyan başbakanı Bettino Craxi'yle görüşmem oldu. Bu şansı yakalamamı, Ankara'dayken aile dostumuz Suna Mardin'in aracılığıyla tanıştığım ve Craxfye özel bir yakınlığı olan İtalyan büyükelçisi Mario Luciolli'ye borçluyum. Şerif Mardin'in eşi Suna'nın, Çankaya ortamında

yaşayan ailesinden gelen bir alışkanlıkla "kordiplomatikle hep iyi ilişkileri olmuştur. Bir fırsatta İtalyan büyükelçisine benden söz etmiş. İlgisi uyanan büyükelçi beni yemeğe çağırdı ve uzun boylu konuştuk. Herhalde etkilenmiş olmalı ki, Roma'ya gideceğimi basından öğrenince başbakanı arayıp benimle görüşmesini önermiş, bana da haber verdi. Bu sayede, ICCROM'da Cevat'la konuşurken gelen bir telefon mesajıyla Craxi'nin beni 19 aralıkta saat 13.30'da Başbakanlık'ta beklediğini öğrendim. Böyle bir randevu almış olmam önemliydi. Çünkü Batı Avrupalı siyasetçiler Türkiye'nin demokrasiye dönmüş olduğuna inanmış görünmüyorlar, ilişkilerde hâlâ soğuk duruyorlardı. Türkiye'de insan haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle Avrupa Konseyi'nde dava açmış olan beş ülke, Danimarka, Fransa, Hollanda, İsveç, Norveç'in dostça bir çözümü kabul ederek Türkiye aleyhindeki başvurularını geri aldığı daha yeni, 10 aralıkta duyulmuştu. Yeni yılda ilişkilerimizin yavaş yavaş düzelmesi bekleniyordu.

Sosyalist Parti'nin lideri Craxi, o günlerde İtalya'nın en gözde siyasetçilerinden biri, belki birincisiydi. Başına geçmeden önce iktidar yarışında adı anılmayan partisinin oylarını sürekli artırmış ve sonunda koalisyon içinde iktidara getirmişti. İktidarda da büyük başarı sağlamış, duraklamakta olan İtalyan ekonomisini canlandırmış, bu arada enflasyonu da kontrol etmişti. Gelecek seçimlerde çoğunluğu alabileceği tahminleri yapılıyordu. Güçlü fiziksel yapısı, kendine güvenen tavrı, inandırıcı konuşmaları yüzünden bazıları onu Mussolini'ye benzetiyorlardı.

Başbakanlık'ta yarım saat kadar süren konuşmamız, hemen dost olan insanlar arasındaki bir söyleşi havasında geçti. Brandt'a yaptığım gibi ona da Türkiye'de demokrasiye yeniden geçiş aşamasındaki rolümüzü, amaçlarımızı, umutlarımızı anlattım. Sosyalist Enternasyonal'e girmek istediğimizi söyledim. Kendisinin siyasal başarılarını kutlarken, ekonomide gerçekleştirdiği mucizenin sırrını sordum. Anlattıklarıma ilgi gösterdi. Sosyalist Enternasyonal için başvurumuza destek vaat etti. Soruma da şu ilginç yanıtı verdi:

Ekonomistlerin bir teorisi var. Ekonomiyi büyütürken enflasyonu düşüremezsiniz diyorlar. Bu iki eylemin birbiriyle çeliştiğini kabul ediyorlar. Ben siyasetçi olarak buna inanmadım. Ekonomideki tüm güçlerle iyi ilişki kurarak, hem sendikalar, hem iş çevreleriyle sürekli konuşarak, her adımda onları ikna ederek yürütülecek dikkatli bir politikayla bu çelişkinin aşılacağına güvendim. Öyle de oldu.

İtalyan Sosyalist Partisi'yle bu görüşmeden sonra kurulan iyi ilişkimiz ileriki yıllarda devam etti. Sosyalist Enternasyonal toplantılarında yararlı işbirliği yaptık. Yazık ki, bir gün partilere yapılan para yardımlarında usulsüzlükler ortaya çıkmasıyla Sosyalist Parti, hiç beklenmedik şekilde gözden düştü. Craxi aleyhinde dava açıldı, suçlamaları kabul etmedi, siyasal nedenlere bağladı ama mahkûm oldu ve hapse girmemek için yaşamının son günlerini Tunus'ta geçirmek zorunda kaldı. İtiraf etmeliyim ki, o başarılı siyasetçinin böyle bir duruma nasıl düşmüş olduğunu hâlâ anlayabilmiş değilim.

Münih, Paris, Londra

Roma'dan Almanya'ya, Münih'e geçtik ve ODTÜ'den başka arkadaşlarımızın, ikisi de fizikçi olan Hakkı ile Yeter'in konuğu olduk. Hemen şunu söyleyeyim ki, Cevat ve Hakkı'yla meslekleri dışında bir yakınlığımız vardı. Çünkü üçümüz de bir dönem ODTÜ lojmanlarında komşu olarak yaşamış ve ailelerimizin de anlaşmasıyla güzel günler geçirmiştik.

Hakkı Ögelman, ABD'de Cornell Üniversitesi'nde astrofizik alanında deneysel çalışmalara dayanan bir doktora yapmış, biraz daha kalıp, araştırmalarıyla adını bilim çevrelerinde duyurduktan sonra çağrım üzerine Türkiye'ye dönmüş ve ODTÜ'de Fen-Edebiyat Fakültesi'nde görev almıştı. Bu fakültede özgün ve verimli araştırmalarına devam ettiği gibi, yetenekli gençleri deneysel astrofizik alanına çekerek etkin bir araştırıcı grubu kurmayı başardı. Hem kendisi, hem çalışma arkadaşları Batı'daki astrofizikçilerle sürekli ilişkiye girerek ortak projeler yürüttü. İşte bu kez de Hakkı, Almanya'nın ünlü temel araştırma kuruluşu Max Planck Enstitüsü'nün Münih'teki büyük deneysel merkezinde üst düzey araştırıcı olarak görev almıştı. Yakında uzaya atılacak bir uyduya yerleştirilerek, yıldız yapılarını X-ışınları yardımıyla inceleyecek bir aletin yapımında çalışıyordu. Gezimizden bir süre sonra ABD'de Wisconsin Üniversitesi'ne astrofizik profesörü olarak atandı. Ama ODTÜ ve Türkiye'yle ilişkilerini kesmedi. Her yıl Türkiye'de bir iki ay geçirmeye devam ediyor. Münih'te yaptığı alet de uzaydan aldığı verilerle yıldızlar hakkında birçok yeni bilgi elde edilmesini sağladı.

Yeter Göksu, ODTÜ fizik bölümünden mezun olduktan sonra İngiltere'de deneysel fizik alanında doktora yaptı. Katı hal fiziğinden arkeolojiye kadar birçok değişik alanda temel ve uygulamalı araştırmalarda yardımcı olan düşük radyoaktiflik ölçülerinde uzmanlık kazandı. Türkiye'ye dönünce o da ODTÜ fizik bölümüne girdi. Gezimiz sırasında Münih'te bir devlet laboratuarında radyasyon ölçüleri yapıyordu.

Münih'te siyasal bir etkinliğim olmadı. Hakkı'nın çalıştığı laboratuarı gezdim. Temel araştırmalar için kurulmuş birinci sınıf bir deneysel merkezdi. Böyle bir laboratuar kompleksini yurtdışında gezen her Türk bilimcisi gibi, arkadaşlarımızın orada en üst düzeydeki çalışmalara katıldıklarını görmekten kıvanç duyarken, benzer bir temel araştırma enstitüsünün ülkemizde hâlâ kurulamamış olduğunu üzülerek düşündüm. 1980'li yıllarda TÜBİTAK'ın ortaya çıkmasından on yıl kadar sonra Gebze'de bir Mühendislik Araştırma Enstitüsü kuruldu. Bugün Marmara Araştırma Enstitüsü adıyla bilinen bu laboratuarlar grubu Batı'daki benzerleri düzeyine birçok alanda yaklaştı, bazı alanlarda da o düzeye geldi. Ama temel bilimler için böyle tam teçhizatlı bir deneysel merkez henüz yok. Belki bu yüzden de fizik, kimya, biyoloji gibi temel bilimlerde Türkiye'de yapılan deneylerle keşfedilmiş bir olay hâlâ yok. Oysa bu olmadan Türkiye'deki bilimsel çalışmaların çağdaş düzeye vardığını dünyaya kabul ettiremeyiz.

Turizme döneyim. Arkadaşlarımız bizi Münih'te dolaştırdı. Tarihte "Deli Ludvig" diye tanınan Bavyera kralının yüksek bir tepe üzerinde inşa ettirdiği ve masallardan çıkmış gibi duran şatoyu gezdirdiler. Sanatçı dostları vasıtasıyla yeni sanat akımlarıyla tanıştırdılar. Bu dolaşmalar sırasında Münih kışının ne kadar sert olabildiğini de öğrendik.

Almanya'dan Fransa'ya, Paris'e geçtik. Orada artık turist olarak değil, bildiğimiz bir kentte bilim, sanat ve diplomasi çevrelerindeki dostlarımızı görmek için dolaştık. Tiyatroya, sinemaya gittik. O yıllarda yeni filmler Türkiye'de hemen gösterilmediği için Paris'te sinemaya gitmek önemliydi. Artık değil. Batı piyasasına çıkan her filmi Batı'nın büyük kentleriyle aynı zamanda görebiliyoruz. Ama bu arada konudan çok teknolojiye ağırlık verme, filmi şiddet sahneleriyle doldurma gibi sağlıksız eğilimler sinemaya ilgimizi azalttı. O da başka bir sorun.

Paris'te Sosyalist Parti'deki öğretim üyesi arkadaşım Alain Chenal'ı aradım. Bir araya gelince, birleşmeyi anlattım. Herhalde Chenal'ın uyarısı üzerine o zaman millî eğitim bakanı olan, sonra başbakan olan Lionel Jospin otelime geldi. Türkiye'deki gelişmelerle birlikte Fransa'daki eğitim konularını konuştuk. Jospin, bende hem fikir hem duygu yönünden ağırlığı olan bir demokrat sosyalist izlenimi yarattı. Nitekim bu güçlü ve inançlı ruh yapısıyla Sosyalist Parti'nin gözden düştüğü dönemde Chirac'a karşı cumhurbaşkanı adayı olma cesaretini gösterdi ve herkesi şaşırtan ölçüde oy alarak ancak ikinci turda kaybetti. Daha sonra genel seçimleri kazanarak partisini yeniden iktidara getirdi. Sosyalist Enternasyonal'in Paris'te yaptığı bir toplantıda akşam yemeğinde istek üzerine sahneye çıkıp, ünlü *Les feuilles mortes* şarkısını söyleyerek herkesi coşturduğunu da unutmuyorum.

UNESCO merkezine uğradım. Önce büyükelçimiz Yalçın Kurtbay'ı sonra genel müdürü, İspanyol siyaset ve bilim adamı Federico Mayor'u ziyaret ettim. UNESCO Yürütme Kurulu'nda görev yaptığım 1978-1983 yıllarında Mayor, genel müdür yardımcısıydı ve iyi ilişkilerimiz olmuştu. Ondan ve büyükelçimizden UNESCO'daki itibarımızın yerinde olduğunu öğrenmekle sevindim. Bu sonuçta Yürütme Kurulu'ndaki üyemiz Talat Halman'ın büyük katkısı olduğunu anladım. Halman zengin kültürü, derin edebiyat bilgisiyle UNESCO'nun eğitim, bilim ve kültür çevrelerinde kısa zamanda önde gelen bir yer tutmuş.

Biz Paris'teyken üzücü bir olay meydana geldi. Büyükelçimiz Adnan Bulak şiddetli bir grip rahatsızlığı yüzünden hastanede tedavi altındaydı. Bu rahatsızlığını geçirdi, yalnız bir diş iltihabı kalmıştı. Hastaneden çıkacağı gün ani bir kalp krizi yaşamına son verdi. Fransa'yla ilişkilerimizin bozuk olduğu zor dönemde Türkiye'yi başarıyla temsil ettikten sonra, ilişkilerimizin düzeldiği dönemden yararlanamadan aramızdan ayrılmış oldu. Değerli diplomatımız için Büyükelçilik'te yapılan cenaze töreninde eşim ve ben de bulunduk. Fransız hükümeti ilişkilerimizin düzelmekte olduğunu göstermek ister gibi törene olağanın üstünde önem verdi. Cumhurbaşkanının tören birliği ve bandosu Büyükelçilik'e gelip naaşı selamladılar. Yalnız, naaş havaalanına götürülmek için eller üzerinde arabaya bindirildiğinde tuhaf bir şey oldu. Araba hareket ederken Fransız tören birliği, bandonun canlı, neşeli bir marş çalmasıyla birlikte hızlı adımlarla ayrıldı. Türkiye'deki cenaze törenlerinde bandonun Chopin'in ağır cenaze marşıyla yürümesine alışmış bizlere bu davranış çok garip geldi, bir anlam veremedik. Sonra öğrendik ki âdetleri böyleymiş. Tören kıtası her zaman neşeli, hareketli marşlarla yürürmüş. Bunu öğrendik, fakat cenaze töreninin sonunda neşeli bir marşla yürüyüşe geçmek kültürümüze gene de aykırı geldi.

Gezimizin son durağı Londra oldu. On gün kadar turist olarak dolaştık. Birçok turistin başına gelen bir olayla da karşılaştık. Kentin en kalabalık caddelerinden biri olan Oxford Street'in yanındaki bir sokakta bir lokantada yemek yerken eşimin paltosunu çaldırdık. Lokantanın girişindeki gardıroba paltoyu asmasını, orada çalışan bir kadın ısrarla istedi. Ama çalınan eşyadan sorumluluk kabul edilmeyeceğini bildiren bir levha da asılıydı. Yemekten sonra çıkarken paltoyu bulamadık. Hatamızı anladık, fakat iş işten geçmişti. Şikâyetimiz üzerine bir polis geldi. Bütün bunları, biraz da polisin davranışının Muammer Karaca'nın *Cibali Karakolu* oyununda yaptığı soruşturmaya ne kadar benzediğini vurgulamak için anlatıyorum. Polis cebinden bir kâğıt parçası çıkardı ve sorularına verdiğimiz yanıtlan yazmaya başladı. Ama soruların çalınan paltoyla ilgisi yoktu. Anne baba adı, doğduğumuz yer gibi kimlik sorularıydı.

Sonunda biz kendisine, "Paltoyu bulabilecek misiniz?" diye sorduk. Hiç umut vermedi. "Böyle hırsızlıklar her gün oluyor. Ancak başka bir nedenle hırsız yakalanırsa paltoyu da bulabiliriz" dedi. Lokantada çalışanlar üzerinde bir soruşturmaya da girişmedi. Oysa, eşim, haklı olarak bize ısrarla paltoyu oraya asmamızı söyleyen kadından şüphelendiğini belirtmişti. Biz bu durumdan rahatsız olduk. Büyükelçimiz Rahmi Gümrükçüoğlu'nu ziyaretimizde durumu anlattık ve fikrini sorduk. Onun da artık yapılacak bir şey olmadığı kanısında olduğunu fark ettim. Sonunda olayı turizmin risklerinden biri olarak kabul ettik.

Londra'da yaptığımız faydalı bir iş, İnönü Vakfı'nın siparişi üzerine babamın büyük bir anıt heykelini yapmakta olan heykeltıraş Mina Sunar'ı ziyaret edip, atölyesinde heykeli görmek oldu. Eseri görür görmez beğendik. Devlet büyüklerinin alışılmış duruş biçimlerini bir tarafa bırakarak babamı, bir konuyu vatandaşlarına anlatan bir siyasetçi konumunda göstermişti. Heykel, sonunda Çankaya'da Pembe Köşk'ün karşısındaki parka dikildi ve o günden beri, heykeltıraşın istediği gibi, gelen geçen insanların ilgisini çekiyor. Bütün çocuklar etrafında dolanıyorlar. Son günlerde bir hanımdan duyduğum ve heykeltıraşın amacına vardığını gösteren sözleri yazayım:

Bazı sabahlar maneviyatım çok bozuk oluyor. Halimiz ne olacak diye karamsarlığa düşüyorum. O zaman İnönü'nün heykeline gidiyorum. Onunla konuşuyorum ve bana umut veren, güven veren sözlerini duyar gibi olarak canlanıyorum, maneviyatım yerine gelmiş durumda ayrılıyorum.

Geziye döneyim. Son günümüzü Londra yakınındaki ünlü üniversite şehri Oxford'da geçirdik. Orada başka bir tanıdığım, Ankara Fen Fakültesi'nde bir yıl kadar asistanlığımı yapmış olan Saime Timms oturuyordu. İngiliz olan eşi Timms, Alman edebiyatı profesörü olarak Oxford'un kolejlerinden birinde çalışıyordu. Üniversite yıllarımda Oxford'la bir ilişkim olmamıştı. Asistanım Saime sayesinde sonunda bu tarihî üniversite kentinde dolaşma olanağı buldum ve gezimizi de böylece tamamladık. 15 ocakta yurda döndük.

Ankara'da Bir Sağırlar Diyalogu

İstanbul'da bir gece kaldıktan sonra Ankara'ya gittim. Beni bekleyen bir buluşma vardı. Rahşan Ecevit genel başkanlığını kutlama ziyaretimize karşılık vermek üzere SHP genel merkezine geleceğini ve görüşmede benim de bulunmamı istediğini söylemiş ve randevu 17 ocak için ayarlanmıştı. Bir gün önce Ankara'ya geldim. Gürkan'la birlikte ayın olaylarını gözden geçirdik. Rahşan Ecevit'in bizi, DSP ile DYP arasında Anayasa konusunda başlamış

işbirliğine katılmaya çağıracağım tahmin ettik. Bu olay şöyle gelişmişti. On gün kadar önce DYP Genel Başkan Yardımcısı Mehmet Dülger, iddialı bir demeç verdi. AET'ye girebilmek için demokrasiye tam anlamında geçmek gerektiğine işaret ettikten sonra gerçek demokrasiye geçiş yolu olarak önce seçimlerle bir kurucu meclis oluşturulmasını, bu mecliste demokratik bir anayasa yapılmasını ve ondan sonra genel seçimlere gidilmesini önerdi. Bu anayasanın hazırlanmasında demokratik sol ve demokratik sağ partilerle işbirliği yapabileceklerini de ekledi. Böyle bir işbirliği hakkında fikirleri sorulan SHP sözcüleri Anayasa değişikliğini istemekle beraber, partiyi yükümlülük altına sokmayan ihtiyatlı yanıtlar verdi: DSP ise öneriyi derhal benimsedi. Rahşan Hanım'ın DYP'ye yaptığı "iade-i ziyaret" sonunda iki genel başkan, yeni bir anayasa hazırlanmasında ortak çalışmaya karar verdiklerini birlikte basına açıkladı. Böylece ortanın sağındaki ve solundaki iki partinin geçmişte görülmemiş ama özlenen biçimde işbirliği yapacaklarını övünerek bildirdiler.

Bu görüşmeden birkaç gün sonra Rahşan Ecevit bizimle konuşmaya geliyordu ve basına yansıttığı havadan anladığımıza göre bizi de anayasa hazırlığında yer almaya çağıracaktı. Gürkan'la konuşmamızda kolayca vardığımız sonuç ise, bu aşamada böyle bir girişime katılmamızın yanlış olacağıydı. O günkü Meclis yapısıyla büyük ölçüde bir anayasa değişikliği yapılamayacağı açıktı. Buna göre anayasa değişikliğini birinci hedef olarak ortaya atmak, sadece propagandayla vakit geçirmek anlamına gelirdi. Partimiz Parlamento dışındayken bile önceliklerimizi somut ilerleme vaat eden alanlara yöneltmiştim. Şimdi Parlamento'da değiştirebileceğimiz ama değişmesi için uğraşmamız gereken birçok antidemokratik yasa karşımızdayken, bunları bırakıp sonuç vermeyecek girişimlere atılmanın âlemi yoktu.

Rahşan Ecevit'le üçlü görüşmemiz kırk beş dakika kadar sürdü. Konuşmanın tümü bir sağırlar diyalogu biçiminde geçti. Selamlaşmadan sonra hemen konuya giren Rahşan Hanım anayasa hazırlığı konusunda DYP ile aralarında bir ulusal uzlaşma doğduğunu söyledi ve bizim de bu uzlaşmaya katılmayı isteyip istemediğimizi sordu. Gürkan bu soruya uzun, etraflı bir yanıt verdi:

Anayasa değişikliği tartışmalarına elbet katılmak isteriz. Demokrasiye tam anlamında gelişme olanağı veren bir anayasaya sahip olmak Türkiye'nin hakkıdır ve böyle bir anayasanın neleri içermesi gerektiği hakkında fikirlerimiz var. Ama parti olarak önce biz fikirlerimizi kendi aramızda, örgütümüzde tartışmalı ve yeni bir anayasa taslağını öyle oluşturmalıyız. Ondan sonra sıra bu taslağı kamuoyuna anlatmaya ve destek sağlamaya gelecek. O zaman öteki partilerle tartışacağız. Şimdi böyle bir tartışma için çok erkendir.

Sıra bana gelince Rahşan Hanım'ın bizi bir uzlaşmaya çağırmasını yadırgadığımı söyleyerek söze başladım ve düşündüklerimi dile getirdim:

DYP ile DSP arasında uzlaşmadan söz edilebilir, çünkü ayrı ayrı ideolojilerde olan, biri sağda, öbürü solda partiler. Ama SHP ile DSP, ikisi de ortanın solunda, temel ilkeleri, amaçları aynı, yani bir anlamda zaten uzlaşmış partiler. Bizim için sorun uzlaşma değil, birleşmektir. Seçmenlerimizin oylarını dağıtmamaktır. Biz önce birleşmeyi konuşalım. Onu gerçekleştirdikten sonra ikimiz bir arada DYP'yle uzlaşabiliriz.

Rahşan Ecevit bana kısa bir yanıt verdi. Ayrı bir parti olduklarını, bizimle birleşmeyeceklerini, kendi yollarında devam edeceklerini belirtti. "Birleşme konusunu bırakalım. Siz ulusal uzlaşmaya katılıyor musunuz, katılmıyor musunuz, onu söyleyin!" dedi. Ondan sonra konuşmamız olduğu yerde saydı. Biz DSP'nin tutumunu doğru, yeterli bulmadığımızı çeşitli gerekçeler ve açıklamalarla göstermeye çalıştık. Ama sözlerimiz herhangi bir etki yapmadı. Rahşan Hanım her söz aldığında aynı soruyu yinelemekle yetindi ve görüşmemiz hiçbir ilerleme sağlamadan bitti.

Ben bu görüşmeden çok rahatsız olmuştum. Rahşan Hanım'ın DSP ile SHP'deki insanlar arasında geçmişteki beraberlikten gelen yakınlığı ısrarla görmezlikten gelmesi, ileri sürdüğümüz akla yakın gerekçeler üzerinde hiç durmaması bana, bağımsız davranmadığı ve aramızda normal tartışma koşullarının bulunmadığı izlenimini verdi. Ziyaretçimiz ayrıldıktan sonra ilk yaptığım Gürkan'a, "Siyasetçilerimizi bir an önce yasaklı durumdan kurtarmalıyız. Bugünkü yapay kısıtlamalar hepimizi gereksiz yere sıkıntıya sokuyor, insanların onurunu da zedeliyor" demek oldu.

Toplantıdan sonra gazetecilere o sabah MKYK'de kabul edilen bildiriyi sunduk.

Bildiride, Gürkan'la konuşmamızda vardığımız sonuç, biraz daha kapsamlı biçimde şöyle ifade ediliyordu:

SHP, var olan anayasal ve yasal çerçevenin, temel hak ve özgürlüklerin ve hukuk devletinin güvence altına alınmasına ve örgütlü bir sivil toplumun oluşturulmasına yeterli olmadığı inancındadır. Ancak SHP olarak, DYP ile DSP'nin ortaklıklarına bu aşamada katılmamak kararındayız. Çünkü sağlıklı bir anayasa değişikliği yönteminin, önce her iki partinin kendi görüşünü iyice belirlemesi ve bunu kamuoyunda tartışmaya açması yolu olduğuna inanıyoruz. SHP, Anayasa ve

yasalarla ilgili her türlü değişiklik isteklerini bir "demokratikleşme katalogu "nda toplamaktadır. Bu değişiklik isteklerinin savunusu TBMM'de yapılacak ve SHP'nin ara seçim ve genel seçim bildirgelerinde yer alacaktır. DSP ve DYP'nin ortak hazırlama kararı aldığı anayasa metninin SHP'nin düşünceleriyle uyum içinde olması durumunda bir güç birliği kendiliğinden doğacaktır.[106]

Görüldüğü gibi SHP, bildirisinde, her parti kendi içinde anayasa çalışmasını yaptıktan sonra ortaya çıkacak verilerin ışığında bir güç birliğine kapıyı açık tutmuştu.

Fakat DSP'nin yanıtı çok ters oldu. 21 ocakta yayımlanan açıklamasında Rahşan Ecevit, "Demokrasi için işbirliği çağrılarım reddeden SHP'nin, danışıklı muhalefet rolünü seçtiğini ve bu nedenle iki partinin yollarının ayrı düştüğünü"[107] bildirdi. Bu şaşırtıcı sonuç, bizim makul gerekçelere dayanan tutumumuzdan çıkarılamazdı. Ama eğer yollarımızın ayrı tutulmasına zaten kararlı iseniz, o zaman DSP-DYP ortaklığına katılmamamızı bahane olarak kullanabilirdiniz, İşte DSP'nin yaptığı da buydu. Söz konusu ortaklığın uzun sürmediğine de işaret edeyim. Bir hafta sonraki bir demecinde Hüsamettin Cindoruk, Rahşan Ecevit'le görüşmesinin ve açıklamalarının yanlış yorumlandığını belirterek, "Yeni anayasa için DSP ile bir anlaşma veya güç birliği söz konusu değildir. Rahşan Ecevit'le buluşmamızın amacı sadece bu konuyu gündeme getirmekti. Biz parti içinde çalışmaya başlıyoruz. Evvela parti içinde anayasa fikirleri ortaya çıkacaktır"[108] dedi. Böylece ortaklığa katılmama gerekçemiz dolaylı yoldan kabul edilmiş oluyordu.

106) "Solda Anlaşma Yok", *Cumhuriyet*, 18 ocak 1986, s. 1 ve s. 10.
107) "Ecevit: SHP ile Yolumuz İyice Ayrıldı", *Cumhuriyet*, 21 ocak 1986, s. 1 ve s. 10.
108) "Cindoruk: DSP ile Güç Birliğimiz Yok", *Cumhuriyet*, 28 ocak 1986, s. 1 ve s.10.

VII.
Dünyada Kazalar Kurultay Yolunda Arızalar

Challenger Kazası ve Öğrettikleri

Türkiye'deki siyasetçilerin birbirine üstün gelme uğraşını bir an bırakıp dünyanın öbür tarafında insanların doğaya üstün gelme çabalarında yaşanan acıklı bir sahneyi anlatayım. 28 ocak günü ABD'deki Kennedy Uzay Üssü'nden fırlatılan uzay mekiği "Challenger" yerden ayrıldıktan 75 saniye sonra roketlerden birinin infilak etmesi üzerine parçalanarak düştü.[109] İçindeki yedi astronot kendilerini kurtarmak için hiçbir şey yapamadan yaşamlarını yitirdi. Astronotların ikisi kadındı ve bunların biri, Christa McAuliffe, kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla ilk defa uzaya çıkarılan bir bayan öğretmendi.

Kaza bütün dünyada üzüntü yaratırken ABD'de tam bir şok etkisi yaptı. Uzay uçuşlarında rastlanan en büyük kazaydı. O güne kadar uzayda ölenlerin sayısını bir anda iki katına yükseltmişti. Görünür bir nedeni de yoktu. Uzay mekiği ABD'nin bu araştırmalarda kullandığı en gelişmiş araçtı. Göğe roketlerle fırlatılıyor, ama incelemelerini bitirip dönerken normal bir uçak gibi yere inebiliyor, bu sayede tekrar tekrar uzaya gönderilebiliyordu. Birçok kişiyi de taşıyabiliyordu, O güne kadarki uçuşlarıyla iyice güvenlikli olduğu kanısını uyandırmıştı.

Başkan Reagan, yardımcısı Bush'u kazanın nedenlerini bulmakla görevlendirdi. O da bu amaçla Havacılık ve Uzay Dairesi'nin (NASA) yardımıyla özel bir araştırma komisyonu kurdu. Başkanlığına eski dışişleri bakanlarından William Rogers'ın getirildiği komisyona uzay teknolojisinin çeşitli alanlarından uzmanlar ve uygulayıcılar alındı. Aralarında aya ilk ayak basan

---

109) "Uzay Yolunda Kaza, 'Challenger' Düştü", *Cumhuriyet*, 29 ocak 1986.

Neil Armstrong, ilk kadın astronot Sally Reid, bir havacı asker General Kutyna'dan başka NASA'nın deneyimli mühendisleri ve fizikçileri vardı. Komisyona verilen görev, kazanın olası neden ya da nedenlerini bulmak ve bundan sonra böyle kazalar olmaması için öneriler yapmaktı. Çalışmaların dört ay içinde tamamlanması istendi. Bu arada uzay uçuşları kazanın nedenleri bulununcaya kadar durduruldu.

Tam yetkiyle incelemelere girişen komisyon kısa zamanda kazanın kaynağını açığa çıkardı. Bu, roketteki bölmelerin eklem yerlerine, sızıntıyı önlemek için koyulan lastik contaydı. Normal halde conta, titreşimler ya da basınç yüzünden madenî bölmeler arasında ortaya çıkan açıklıkları esneklik özelliği sayesinde kapatabiliyordu. Ancak sıcaklık sıfır dereceye kadar düşerse conta sertleşiyor ve o zaman delikleri hemen kapatamıyor, bir iki saniyelik bir zaman aralığında gazları geçiriyordu. Uzay mekiğinin atıldığı gün hava çok soğuktu, sıcaklık sıfırın altındaydı ve o yüzden conta görevini yapamamış, sızan gazların patlayıcı bir karışım oluşturmasına engel olamamıştı.

ABD'nin ünlü kuruluşu NASA'nın dünyanın masrafını yaparak en ileri tekniklerle yürüttüğü bir projede böyle basit bir olayı hesaba katmamış olması inanılacak şey değildi. Ama olmuştu. İnsanların, kendi yarattıklan teknolojiyle etkileşmelerinin ne denli karmaşık bir süreç olduğu ve beklenmedik sonuçlarını her zaman ortaya çıkabileceği gerçeği bir kez daha gözler önüne serilmişti.

Feynman'ın Katkısı

Kaza nedeninin bulunmasında en büyük katkıyı yapan, roket uzmanı olmadığı halde, üstün yaratıcılık yeteneği göz önüne alınarak komisyona çağrılmış olan Nobel ödüllü fizikçi Richard P. Feynman'dı. Kaliforniya Teknoloji Enstitüsü'nde doktora öğrenimi yaptığım sırada kendisinden ders alarak tanıma fırsatı bulduğum Feynman, dâhi bir fizikçi olmaktan başka, merakını çeken her süreçle ilgilenen, karşılaştığı her karmaşık olayın nedenlerini arayıp bulmayı seven bir insandı. Örneğin şifreli kasaları, kimseye sormadan açabiliyordu. NASA başkanı kendisine komisyona katılmasını önerdiği zaman önce hükümet bürokrasisinden çekinerek kabul etmek istememiş, ama eşinin ve arkadaşlarının bunun ulusal bir görev olduğunda ısrar etmeleri üzerine razı olmuş ve başka her işini bırakarak tüm zamanını komisyon çalışmalarına ayırmıştı. Bu çalışmaları ayrıntılı biçimde, ABD'de çok satan kitaplar arasına girmiş anı kitabında anlatıyor.[110]

110) Richard P. Feynman, *What Do You Care What Other People Think*, Bantam Books, New York, 1989.

Feynman'm öyküsünde ders alınacak birçok yan var. Ama özellikle, büyük bir ARGE (araştırma-geliştirme) kuruluşunda teknik elemanlarla yönetim kademesi arasında güven ve iletişim eksikliği meydana geldiğinde nasıl vahim hatalar yapıldığını çarpıcı biçimde ortaya koyuyor. Uzay mekiğinde kullanılan lastik contaların her uçuştan sonra bir miktar aşındığı fark edilmiş, fakat yönetim bu olayın nedeni ortadan kaldırılıncaya kadar uçuşlara ara verme yoluna gitmemiş. Hatta "Challenger"ın atıldığı gün havanın çok soğuk olduğunu öne sürerek uçuşun ertelenmesini öneren teknisyenler olmuş, ama orta kademedeki yöneticiler, bunun NASA için prestij kaybı doğuracağı kaygısıyla onları dinlememiş ve bu uyanları daha üst kademeye de bildirmemişler.

Kaza nedenini araştıran Feynman'a, soğuğun contalar üzerindeki etkisini düşünmesini ilk öneren komisyondaki havacı general olmuş. Herhalde örgütteki bazı kişilerin bu konunun araştırılmasından hoşlanmayacaklarını ya da engellemeye çalışacaklarını tahmin ettiği için kendisi bu olası kaza nedenini komisyonda dile getirmemiş ve bu olasılıktan gerekli sonuçları çıkarmayı, bilimsel yetkisine kimsenin itiraz edemeyeceği Feynman'a bırakmış. Ama Feynman da, NASA görevlilerinden, düşük sıcaklıkların contanın esnekliğini nasıl değiştirdiğini incelemelerini istediğinde bir türlü beklediği yanıtı alamamış. Bunun üzerine herkesin gözü önünde basit bir deney yapmaya karar vermiş. Komisyonun basına açık bir oturumunda masasına, bir bardak buzlu su getirmelerini istemiş ve bardağın gelmesini beklerken, contaların nasıl görev yaptığım anlatan bir yöneticiye, "Eğer conta bir iki saniye için esnekliğini kaybetse tehlike doğar mı?" sorusunu yöneltmiş ve "Evet, çok tehlikeli olur" yanıtını almış. Buzlu sulu bardak gelince, cebinden küçük bir kıskaçla sıkıştırılmış bir ufak conta çıkarıp bardağa sokmuş. Birkaç dakika bekledikten sonra tekrar söz istemiş. Kıskacı bardaktan çıkarıp gevşettiğinde contanın birkaç saniye hareketsiz durduktan sonra esnekliğini kazanıp eski haline dönebildiğini herkese göstermiş.

Feynman'ın olayla ilgili yorumlarında bir nokta daha dikkatimi çekti. Yöneticilerin hatalarını kişisel zaaflarından çok kurumsal kusurlara bağlıyor, incelediği olaydaki hatalı davranışları da şöyle açıklıyor:

Ay'a insan göndermek, kamuoyunun kolay algıladığı, herkesin benimsediği bir hedefti. Bu hedefe varmak için uğraşırken NASA'nm personeli de, ödenekleri de istediği kadar arttı. Ama ondan sonraki hedefleri benzer şekilde herkes anlayıp benimseyemiyor. O zaman da NASA zor durumda kalıyor. Aynı personele ve ödeneklere sahip olabilmek için uzay mekiğinin uçuşu gibi hedeflerin önemini abartılı

biçimde halka ve Kongre'ye anlatmaya çalışıyor. Bu yüzden uçuşları ertelemeye yanaşmıyor. Yöneticilerin abartılı yaklaşımı, teknisyenlerin gerçekçi yaklaşımıyla bağdaşmayınca da iletişim eksikliği ortaya çıkıyor ve bu da sonunda kazalara yol açıyor.

"Challenger"ın uçuşunun planlandığı 28 ocak akşamı Başkan Reagan'ın Kongre'de yıllık konuşması vardı. Bir yıl önceki konuşmasında eğitime verdiği önemi belirtmek için uzay mekiğinin bir uçuşunda bir öğretmenin bulunmasını önermişti. 28 ocak sabahında "Challenger" atılabilseydi, o akşam öğretmen McAuliffe ile Reagan Kongre üyelerinin önünde telefonla konuşabilecekler ve kamuoyunu etkileyecek bir gösteri gerçekleşmiş olacaktı. Bazı yorumcular bu nedenle doğrudan doğruya Beyaz Saray'dan uçuşun ertelenmemesi yolunda bir baskı geldiğini varsayıyor. Feynman bu yorumlara katılmıyor, böyle bir baskı geldiğine dair kimseden bir şey duymamış. Ancak aşağı kademede, uçuşa karar veren yöneticilerin, böyle bir propaganda gösterisini kaçırmamak için uyarılara aldırmadan uçuşa yönelmiş olduklarına inanıyor.

Kazadan dersler çıkarmayı burada bırakıyorum. Doğanın bilinmeyen tehlikelerini ve yöneticilerin kaçınılmaz hatalarını göze alarak uzaya çıkma cesareti gösteren astronotları saygıyla anarak Türkiye'ye dönüyorum. Uzay kazasının yer aldığı gazetede üzerinde durulacak başka haber ve yazılar da var. Örneğin, Nilgün Cerrahoğlu'nun DSP genel merkezi sorumlularından Haluk Özdalga'yla yaptığı söyleşi, manşette Özdalga'nın, "SHP'liler kaypak ve kararsız" ifadesiyle verilmiş. DSP'nin, kendisinden önce kurulmuş ve kamuoyunda temelli bir yer tutmuş SHP'yi bu şekilde suçlayarak yükselmeye çalışması bana doğada sık sık görülen bir etkileşmeyi hatırlattı. Yüksek bir yere erişmek istiyorsanız ya yukarıdaki bir noktaya tutunup kendinizi yukarı çekmeye uğraşırsınız ya da bulunduğunuz yere kuvvetle basıp, onu aşağı iterek sıçramaya çabalarsınız. İkinci yolu seçerseniz ayağınızı bastığınız yer sağlam olmalı, siz aşağı itince aşağıya göçmemeli, sizi yukarı itebilmelidir. İşte DSP de halk katında sağlam yeri olan SHP'yi aşağı iterek yükselmeye çalışıyordu.

Gündemimize Girip Bir Daha Çıkmayan Konu: İşkence

Aynı gazetede değineceğim üçüncü haber ise Gürkan'ın manşetten verilen bir demeci. Bir polisin *Nokta* dergisinde çıkan bir konuşmasında, bir sanığı işkence yaparken öldürdüklerini itiraf etmesi üzerine başbakanın olayla yeterince ilgilenmemesini şu cümlelerle eleştiriyordu:

Türkiye'de resimlerle, şemalarla, itiraflarla, işkence ve kötü muamele anlatılırken Başbakan, "Bu bir solcu polistir" diyor. Olayı böyle algılıyor ve görüyor. Türkiye'de bu zihniyetler iktidar olduğu müddetçe siz muhalefette ne savaş verirseniz verin, bu insanlık suçuna karşı ne ölçüde kararlı tavır alırsanız alın, bunu önlemek mümkün değildir. Nitekim başbakanın son olaydaki tavrı adeta teşvik edicidir. "Evet vardır, devlet bunun üzerine ciddiyetle gidecektir, ortadan kaldırmak için çaba harcayacaktır" demek yerine, "Bu solcudur" deyip olayı küçümsemektedir."

Bu eleştiriyi yaptıktan sonra Gürkan işkence iddialarını incelemek üzere TBMM'nin bir komisyon oluşturmasını istedi.

Bu olay üzerinde tartışma devam ederken SHP'nin iki milletvekili, Ali İhsan Elgin ile Cüneyt Canver ve MKYK üyesi Kamer Genç, başka bir işkence iddiasını dile getirdi. Elazığ'ın Genç ilçesine bağlı Doğardı köyünde geçen yılın temmuz ayı sonunda meydana gelen olaylar köyün boşalmasına yol açmıştı. Köyden ayrılıp Elazığ'a gelen bir grup köy sakini, bir basın toplantısında, PKK'ya yataklık yapmakla suçlanan öğretmen Sıddık Bilgin'in uğradığı işkence sonunda öldüğünü ve kaçarken vurulduğu izlenimi verilerek gömüldüğünü iddia etti.[111] Bu olaydan sonra köyü boşaltmak zorunda kaldıklarını söylediler. SHP'li iki milletvekiliyle MKYK üyesi daha sonra Doğardı köyüne gittiler, Sıddık Bilgin'in mezarını aradılar. Oradaki güvenlik gücünden yardım görmeyince bu ilgisizliği İçişleri Bakanlığı katında protesto ettiler. Sonra iki milletvekili protestolarını sürekli hale getirmek için Sıddık Bilgin'in cesedi ailesine teslim edilinceye kadar sakallarını kesmeyeceklerini ilan ettiler. Sözlerini de tuttular. İki ay sonra herhalde Özal'ın talimatıyla Bilgin'in cesedi karakolun bahçesinden çıkarılıp aileden kişilerin huzurunda mezarlığa gömüldü ve ondan sonra da iki milletvekili epeyce uzamış sakallarını kestiler. Olay bir dava konusu oldu. Köylülerin suçladığı yüzbaşı yargılandı ve sonunda beraat etti.

SHP İçel Milletvekili Fikri Sağlar da Güneydoğu gezisinden dönüşte işkence konusu üzerinde durdu. Basında çıkan demecinde,[112] "Son beş yılda 800'ü aşkın insanın kaybolmuş olduğunu, bunlar için işkencede öldü, intihar etti ya da elimizden kaçtı" denildiğini belirttikten sonra, "Gördüklerim karşısında kanım dondu, bir vatandaş, bir milletvekili olarak utandım" diyordu.

Şunu da söyleyeyim ki, o zaman SHP'nin Cüneyt Canver, Fikri Sağlar gibi bazı genç milletvekillerinin işkence olayları üzerinde bu kadar ısrarla durma-

111) Enis Berberoğlu, "Doğanlı Köylüleri Sıddık Bilgin'in Ölümünü Anlattı", *Cumhuriyet*, 31 ocak 1986, s. 6.

112) Hasan Uysal, "5 Yılda 800'ü Aşkın İnsan Kayboldu", *Cumhuriyet*, 1 şubat 1986, s. 1 ve s. 10.

sını, kamuoyunu sarsan iddialar ileri sürmesini birçok kimse iyi anlayamıyor ve bu hareketleri, devletin güvenliğini tehlikeye atmak pahasına, kendilerini öne çıkarmak için yapılan propaganda gösterileri gibi görüyordu. Oysa o milletvekillerinin belki kendileri de farkında olmadan çağdaş bir demokrasi anlayışının öncülüğünü yaptığını şimdi daha iyi algılayabiliyoruz. İnsan haklarına dayalı bir demokratik düzende devlet güvenliğini korumak ya da ağır suç işleyenleri meydana çıkarmak gibi amaçlarla insanların canını, malını feda etmenin ya da onlara baskı, işkence uygulamanın kabul edilemeyeceğini o milletvekilleri bize anlatmaya çalışıyordu. Bu çağdaş anlayışa ülkemizde tam anlamıyla vardığımız gün onların öncülüğünün değeri kuşkusuz daha iyi takdir edilecektir.

Bu örneklerde görülen yaklaşım, işkence iddialarının üstüne gitmek, gerçekten yapılmışsa işkencecilerin cezalandırılmasını istemek SHP politikasının temel bir öğesi olarak hep gündemimizde kaldı. Ne yazık ki, işkence gölgesi bütün çabalarımıza karşın hâlâ adalet düzenimizin üzerinden kalkmış değil. SHP'nin koalisyon iktidarı döneminde önemli bir adım atıldı. Yeni bir Ceza Muhakemeleri Usul Yasası kabul edildi. Ancak ya tam uygulanmaması ya,da yasadaki eksikler yüzünden işkence sorununu tümüyle ortadan kaldıramadığı anlaşılıyor. TBMM'nin bir araştırma komisyonunun 2000 yılı içinde karakollarda yaptığı incelemeler bunu gösterdi.

Kongreler Yaklaşıyor

Birleşme sürecinin ne kadar zor bir dönem oluşturduğu, yöneticilerin sinirlerini nasıl yorduğu her gün daha iyi anlaşılıyordu. Geçici örgütler tamamlandıktan sonra sıra yeni üye yazımına ve arkasından kongrelere geldi. Bu aşama bazı kaygıları tekrar gündeme getirdi. "Kongre tarihlerini ilan etmekte niye gecikiyoruz? Yoksa kurultayı geri bırakmak isteyenler mi var?" gibi dedikodular duyulmaya başladı. Neyse ki MKYK, fazla gecikmeden, geçiş dönemini sona erdirecek aşamaların tarihini belirleyip ilan etti. Delege seçimleri 17 şubat-2 mart arasında yapılacaktı. Dolayısıyla seçimlere katılmak isteyenler 15 şubata kadar üye olmak zorundaydı. İlçe kongrelerine mart. ortalarında gidilecekti. Yakın günlerde bir de küçük kurultay toplanması kararlaştırıldı.

Gürkan, partiye ilgiyi artırarak yeni üye kaydına hız vermek maksadıyla Konya'da büyük bir toplantı düzenledi ve beni de çağırdı. "Demokrasiye sahip çık, SHP'ye üye ol!" adını verdiği bu yeni girişimi Ankara'dan büyük bir

konvoyla yola çıkarak başlattık. Kulu'dan itibaren yol boyunca vatandaşlar bizi coşkuyla karşıladı ve selamladı. Milletvekillerimiz, MKYK üyelerimiz, belediye başkanlarımız, il ve ilçe yöneticilerimizle beraber SHP'nin büyüyen, yükselen varlığını ortaya koyduk. Gürkan, konuşmasında hükümetin işkenceye engel olmasını, işkence yapanları cezalandırmasını isterken, işkenceye göz yuman ya da yaptıranlardan iktidarımızda hesap soracağımızı belirtti. Tarımın sorunları üzerinde durdu, çiftçilerin ihmal edilmesini eleştirdi. Ben de kısa bil" konuşmayla halkı, partilileri selamladım.

Bu arada Gürkan, eski CHP parlamenterlerine birer mektup yazarak onları SHP'ye katılmaya çağırdı ve 15 şubata kadar üye olurlarsa delege seçimlerine katılabileceklerini hatırlattı. Eski milletvekili ve senatörlerin çoğu bu çağrıyı olumlu karşıladı ve bir iki hafta içinde basma yansıyan törenlerle SHP'ye kaydoldular. Bazı parlamenterler tercihini DSP yönünde kullandı. Ankara il Başkanı Erzan Erzurumluoğlu, Ankara'daki eski parlamenterlerin yüzde 99'unun SHP'ye, yüzde l'inin DSP'ye kaydolduğunu söyledi. Buna karşılık 21 şubatta, DSP'ye bugüne kadar 16 eski parlamenterin katıldığı açıklandı. Tam bir döküm kimsede yoktu, ama büyük çoğunluğun SHP'ye yöneldiği belliydi. Basında 6 şubatta çıkan bir haber, SHP'nin üye sayısının 400 bine yaklaştığını bildirdi.

İstanbul'da yapılan büyük bir katılım töreninde ben de bulundum ve Hikmet Çetin, Muhsin Batur, Ali Topuz, Rauf Kandemir, Metin Tüzün, Suphi Baykam, Çağlayan Ege, Aysel Baykal, Sabahattin Selek, Mevlut Ocakçıoğlu, Sami Kumbasar, Kemal Anadol, Mehmet Feyyat, Cengiz Özyalçın gibi tanıdığım birçok ünlü siyasetçinin üyelik formlarını il başkanı Hasan Fehmi Güneş'le birlikte imzaladım. Töreni açış konuşmasında Güneş, "Bu anlamlı katılım töreni SHP'nin sosyal demokratların en büyük örgütü durumuna yükseldiğinin kanıtıdır" dedi. Ben de arkadaşlarımızı selamlarken, bu büyük katılımın demokrasimizin normalleşmesi yolunda önemli bir aşama olduğuna işaret ettim ve "Siyasetle uğraşmak isteyenlerin kendi istekleri dışında siyasetten uzak tutulması döneminin bitmekte olduğunu gösterdiği için ayrıca değerlidir" dedim. Başkan, benden sonra eski CHP'lilerden biri olan Emin Seymen'e ve son olarak da yeni kuşaktan Cüneyt Canver'e söz verdi. Canver, "Aramıza hoş geldiniz diyeceğim ama biz sizin aranıza hoş geldik aslında" diye söze başlayınca epey alkış topladı.[113]

113) "CHP'nin Ağır Topları SHP'de", *Cumhuriyet*, 10 şubat 1986, s. 6.

Af konusundaki Gelişme

Af isteği, ara rejimden demokratik rejime geçtiğimiz günden beri iktidar ve muhalefet partilerinin karşısında duran bir konuydu. Belediye gezilerinde olsun, bölge toplantılarında ya da kurultaylarda olsun, her zaman partililerimizden ve taraftarlarımızdan yükselen "toplumsal barış için af' çağrılarını duyduk. Nedenini de biliyorduk. Uzun süren bir anarşi ve terör döneminden çıkmıştık. Ülkede bir an önce güvenliği sağlama kaygısıyla haksız yere suçlanmış ya da gereğinden ağır cezalara çarpılmış birçok kişi, özellikle gençler vardı. Toplumun dayanışma duygularını inciten bu yaraları sarmak için taraf tutmayan, eşitlikçi bir genel af uygulaması gerekiyordu. Ama yeni Anayasa'da devlet aleyhine işlenen bazı suçlan işleyenlerin affedilemeyeceğini bildiren maddeler vardı. Dolayısıyla Anayasa'yı değiştirmeden bir genel af çıkarmaya olanak yoktu. Bu durum, daha birleşmenin ilk günlerinde bir af önerisi oluşturmak için kurduğumuz ortak komisyondaki arkadaşlarımızı bir açmazda bıraktı. Çünkü biz Anayasa'da demokrasinin evrensel ilkelerine uymayan maddelerin değişmesini istiyorduk. Affı engelleyen maddelerdeki yaklaşımın da bu ilkelere uymadığını söylüyorduk.

Hal böyleyken, hazırladığımız af önerisinde eğer uygun bulmadığımız yaklaşımda adı geçen suçları af kapsamı dışında bırakırsak, sanki Anayasa'nın o maddelerini de benimsiyoruz izlenimini doğurabilirdik ya da rakip partilerin bu tür yorumlarına fırsat verirdik. Ama böyle suçlamalara uğramayalım diye Anayasa'daki yasaklara açıkça karşı gelen bir öneri yapmak da hiçbir gerçekleşme şansı olmayan bir girişimle uğraşarak vakit kaybetmek demek olacaktı. Ne yapsak eleştiriye uğrayacağımız açıktı. Bu açmaz karşısında af önerisini hazırlamakla görevlendirdiğimiz arkadaşlarımız, Anayasa'nın çizdiği sınırlar içinde kalarak olabildiğince kapsamlı ve eşitlikçi bir yol izlemeye karar verdi. Gürkan da, ben de bu tutumu uygun bulduk. Gerçekçi yaklaşım buydu.

SHP'nin af önerisi 27 ocakta Meclis Başkanlığı'na verildi. Grup başkan vekili, Ankara Milletvekili Seyfi Oktay, Gürkan'la birlikte bir basın toplantısı yaparak, önerinin içeriğini kamuoyuna anlattı. Oktay, açıklamasına başlarken, önce Anayasada bulunan kısıtlamalar yüzünden tüm suçların af kapsamına alınamadığına işaret etti ve iktidar partisini, gerekli anayasa değişikliklerini yaparak tam kapsamlı bir af yasasını birlikte gerçekleştirmeye çağırdı. Ondan sonra hazırladıkları öneriyi anlattı. Özetle öneri, ölüm cezalanın, ceza bir tane ise 30 yıl, birden fazlaysa yaşam boyu hapse çeviriyor, af kapsamına alınamayan 15 çeşit dışındaki tüm suçlarda hapis cezalarını 10 yıl indiriyor, 1402'likleri görevlerine döndürüyor, öğrencilerin silinmiş kayıtlarını da yeniliyordu.

Af kapsamına alınmayanlar; devlete karşı suçlar, Atatürk aleyhine işlenen suçlar, orman suçları, işkence, rüşvet ve zimmet, hile ve fesat, ırza geçme ve baştan çıkarma, askeri hıyanet ve isyan suçları, özgürlük aleyhine işlenen suçlar, kamu sağlığıyla ilgili suçlardı. Söz konusu suç maddelerinin çoğu Anayasa'daki sınırlamalar yüzünden, bazıları da kamu vicdanını tatmin etmek kaygısıyla kapsam dışı bırakılmıştı.

Öneriyi hazırlayan arkadaşlarımız arasında suç ve ceza kavramlarının Türkiye'deki uygulamasını iyi bilen deneyimli siyasetçiler vardı ve öneri ciddi bir çalışmayla oluşturulmuştu. Buna karşın, tahmin ettiğimiz gibi birçok eleştiriyle karşılaştık. Barolar Birliği Başkanı Teoman Evren, ANKA ajansına yaptığı değerlendirmede, SHP'nin af yasası önerisinin ulusal barışı sağlayacak nitelikte olmadığını bildirdi ve "Bu af önerisi bana göre Anayasa'dan doğan engeller dışında da bazı kısıtlamalar getirmekte, istenen düzeyde ferahlık sağlayıcı görünmemektedir. Ayrıca bugün Türkiye'nin gereksinme duyduğu kapsamda da değildir" dedi.[114] Bülent Ecevit, *Cumhuriyet* muhabiriyle yaptığı bir söyleşide,[115] "SHP'nin af önerisini çok yetersiz ve dengesiz bulduğunu, Anayasa'nın koyduğu sınırlar yetmemiş gibi sosyal demokrat olduğunu öne süren bir partiden beklenmeyecek sınırlamalar getirildiğini" belirtti. Özal hükümetinin af yerine infaz yasasında değişiklik yaparak cezaların indirimine gideceğinin anlaşıldığını ve bunun daha iyi bir yol olduğunu da ekledi. Ecevit'in bu demeci, SHP'ye yönelttiği eleştirilerden çok, hükümetin yaklaşımını övmesiyle ilgimizi çekti. Eleştiri yaparken ANAP'tan çok SHP'ye karşı insafsız davranmak ve fırsat buldukça iktidarın bazı icraatının olumlu sonuçlar vereceğini belirterek ANAP'la belirli konularda işbirliği olanaklarını açık tutmak şeklinde ortaya çıkan DSP politikasının ilk işaretlerini bu demeçte gördük.

Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin MKYK'sinde de af önerisini yetersiz bulan eleştiriler yapıldı. Bütün bu eleştiriler bir yana, bence SHP'nin bir af önerisiyle ortaya çıkması yararlı oldu. İktidarın, uzun zamandır sözünü ettiği halde hiçbir şey yapmadığı af konusunu ele almasını sağladı ya da en azından zorladı. Yalnız ANAP, açıkça af işlemine girişmeyi göze alamadı, dolaylı bir çözümü tercih etti. Cezaların infaz şeklini hafifletme yolunu tuttu. Meclis'in 12 Mart'ta yasalaştırdığı tasarıya göre, iyi hali görülen hükümlülerin hapis cezaları bir ay yerine 12 gün tutuklu kalma şeklinde infaz edilecekti. Mevcut infaz yasasındaki 16 gün, 12 güne indirilerek hükümlüler her ay için dört gün daha kazanmış oluyordu.

---

114) "Türkiye'nin Beklentisi Geniş Kapsamlı Aftır", *Cumhuriyet*, 1 şubat 1986, s. 10.
115) "Ecevit: Afta Cömert Davranılmalı", *Cumhuriyet*, 10 şubat 1986, s.-6.

Hükümet tasarısı Meclis'te görüşülürken SHP'liler, beklentinin af olduğunu, bu tasarının ise af getirmediğini açıklayarak karşı çıktı. ANAP'ın getirdiği "örtülü af' teklifinin SHP önerisindeki gerçek aftan önemli farkı şuydu: SHP'nin af önerisi, kapsamına aldığı suçlar için tam bir bağışlama anlamı taşıyor, cezayı tüm suçlarıyla beraber affediyordu.

Oysa infazda indirim yapmak suçlunun sabıkasını ortadan kaldırmıyordu. Ayrıca şu da vardı ki, Gürkan'ın konuşmasında belirttiği gibi, Cüneyt Canver, bir süre önce Meclis'e infazda indirim yapan bir öneri sunmuştu. Ama indirim Anayasa'da af dışında tutulan suçları da kapsadığı gerekçesiyle, o zaman bu öneriyi reddetmişlerdi. İktidar çoğunluğu bu eleştirilere, tutarlı davranma uyarılarına aldırmadı ve af yerine infazda indirim gerçekleşti.

Sevindirici Olaylar

Askeri mahkeme, 7 şubatta, "Aydınlar Dilekçesi" davasının tüm sanıklarını (59 kişi) beraat ettirerek hepimizi sevindirdi, rahatlattı. Görüşümü soran muhabirlere, "Bu sonuç ülkemizin demokrasi sınavında başarıya ulaştığı bir olaydır ve Türk demokrasisinde önemli bir aşamadır" dedim. Aynı gün Muzaffer Saraç, 1984'te SODEP'in işçi sorunları panelinde yaptığı konuşmada, "MGK'nin karar, bildiri ve icraatlarını küçük düşürdüğü" suçlamasıyla açılmış davada beraat kararı aldı.

Barış Derneği davası kararlan Askeri Yargıtay Daireler Kurulu'nca noksan soruşturma nedeniyle bozulmuştu. Yargılama 17 şubatta üçüncü kez yeniden başladı. Askeri mahkeme bu oturumda altı sanığın tahliyesine, 16 marttaki oturumda öteki altı sanığın tahliyesine ve başka sanıklar hakkındaki gıyabî tutuklama kararının da kaldırılmasına karar verdi. Böylece davada tutuklu sanık kalmadı ve fiilen dava bitmiş oldu. Sonunda serbest bırakılan ve iyi niyetlerinden başka kusurları olmayan yazar, bilimci ve sanatçılar üç yılı aşkın bir süre cezaevinde kalmıştı.

Bizi sevindiren öteki iki olay, Menemen ve Gerze'de yenilenen belediye başkanlığı seçimlerini kazanmamız oldu. Menemen'de DYP'li belediye başkanının mahkeme kararıyla görevden alınması üzerine 2 martta seçim yapılması kararlaştı. İzmir'in bu büyük ilçesinde 1951'den beri hep sağ partilerin üyeleri belediyeyi yönetmişti. Bu defa ANAP, DYP ve SHP arasında çok çekişmeli bir yarış yapıldı. Kampanyanın son günü ben de İzmir'den konvoyla gidip mitingde konuştum: "İzmir'deki işçi mitingine genel başkanımız Gürkan'ın katılmasına başbakan çok hiddetlendi. Ben her toplantıya giderim, muhalefet

gidemez, diyor. Özal'ın söylediği şeyler tek parti döneminde olur. Bunları bırakalım. Türkiye'de işsizliğin, hayat pahalılığının önlenmesi, işkence suçlarının ortadan kalkması için şart, SHP'nin iktidara gelmesidir!" dedim. Gürkan, yurtdışında olduğu için kampanyaya katılamadı. DYP'nin mitinginde Cindoruk, "Özal'ın işi bitmiştir. Altı ayda defterini dürüyorum!" dedi. ANAP'ın mitinginde Özal'ın Ankara'dan telefonla konuşarak halka hitap etmesi ilgi çekti. Bütün miting konuşmalarını Menemenliler dikkatle izledi ve seçimi SHP adayı Kadri Yıldırım, 4523 oyla kazandı. DYP adayı 3440, ANAP adayı 2853 oy aldılar. 25 mart seçimlerine göre SHP'nin oyları ancak yüzde 7 kadar artmıştı. Ama o zaman kazanmış olan DYP'nin oylarında yüzde 20 düşüş olması galibiyeti bize getirmişti. Bu arada ANAP'ın oylarında yüzde 135 artış olmuş ve sağın oyları böylece iki parti arasında bölünmüştü. Bu kez solda bölünme olmayınca biz kazanmıştık. Yıllar sonra gelen bu galibiyet partililerimizde büyük coşku yarattı.

İkinci bir mutluluğu da Sinop'un Gerze ilçesinde 16 martta yapılan seçimde yaşadık. Gerçi orada geleneksel eğilim soldaki partilerin öne çıkması yönündeydi. Ama DSP'yi tutan birçok seçmen vardı. Son gün mitingine Gürkan'la beraber katıldım. Kürsüye birlikte çıktık ve konuştuk. ANAP mitingine Sağlık Bakanı Mehmet Aydın gelmişti. Gerze'ye bir hastane vaat etti. Her yerel seçimde iktidar partisinin kentte yeni bir hizmet alanı açacağına söz vermesi artık âdet olmuştu. DYP'nin ise fazla bir gücü olmadığı mitinglerinde fark edildi.

Sonuçta, adayımız eski milletvekili Alaattin Şahin 2141 oyla belediye başkam seçildi. ANAP adayı 1591, DYP adayı ise 90 oy alabildi. Böylece SHP'nin aldığı oy öteki partilerin toplam oyunu geçti. Umut veren başka bir gösterge de şuydu: 25 martta SODEP ve HP'nin birlikte aldıkları oy, toplamın yüzde 48,2'siyken bu kez SHP'nin oyu yüzde 56,3 oranına yükselmişti. 16 martta başka iki yerde de seçim yapıldı, ama biz onlara girmedik. Çankırı'nın Kurşunlu ilçesine bağlı Bayramören ve Bolu'nun Gerede ilçesine bağlı Dörtdivan kasabalarındaki belediye başkanlığı seçimlerini ANAP adayları kazandı. Bu küçük yerlerde seçime girememiştik ama arka arkaya iki büyük ilçede belediye başkanlığını kazanmamız bize bir hayli iyimserlik getirdi. Menemen ve Gerze seçimlerini bir arada değerlendiren Gürkan, "Biri demokratik sol seçmenin, öteki sağ seçmenin ağırlıklı olduğu bu iki yerde SHP'nin oy ortalaması yüzde 50'dir. Bu durumda SHP'nin Türkiye genelindeki oy ortalamasının yüzde 50'ye yaklaştığı çok rahat olarak düşünülebilir" dedi. Ama öngörüsü yazık ki gerçekleşmedi. Kurultay sürecinde önleyemediğimiz üç arıza, sanıyorum, oylarımızın düşmesine yol açtı. Bunları biraz sonra anlatacağım.

Dış Olaylar

Bu dönemde ülkemiz dışında meydana gelen bazı olay ve gelişmelere kısaca değineyim.

Lübnan'da 25 aralıkta üç milis lideri arasında Şam'da imzalanan bir anlaşmayla on yıldır süren iç savaş sona erdi. İmzalayanlar Dürzi lideri Velid Canbulat, Şiî Emel Örgütü lideri Nebih Berri ve Hıristiyan Lübnan Güçleri başkanı Eli Hobeyda'ydı. Suriye, anlaşmada öncülük etmiş, ordusu da barışı sağlamada görev almıştı. Bu haberi okuyunca, iki yıl önce Ankara'da Lübnan büyükelçisiyle aramızda geçen konuşmayı hatırladım, iç savaşın yakında biteceğinden umudu yoktu. "Dış güçler bizi birbirimize düşürüyor, bir türlü toparlanamıyoruz" demişti. Sonunda çözümü Suriye getirdi. Yalnız bundan sonraki sorunları, Suriye müdahalesinden kurtulmanın yolunu bulmak olacaktı.

Altıncı yılına giren Iran-Irak Savaşı iki din kardeşi komşumuzun insanlarını öldürmeye, kaynaklarını israf etmeye ve bize de zarar vermeye devam etti. İran'dan petrol almaya giden Türk tankerleri yaz başında Irak uçaklarından atılan füzelerle vuruluyordu. Suudî Arabistan'dan Türkiye'ye petrol getiren "Atlas-1" tankeri 2 martta bu defa İran uçaklarının saldırısına uğradı ve büyük hasar gördü. Karada İran ordusu Irak'ın güneyinde ilerledi ve Fao limanını ele geçirerek Irak ile Kuveyt'in karadan bağlantısını kesti. Birleşmiş Milletler'in, birçok ülkenin barış çağrıları bir sonuç vermedi.

Özal'ın Gezileri ve Sonuçları

Başbakan Özal, 31 ocak-2 şubat arasında İsviçre'de Davos'ta düzenlenen uluslararası ekonomi sempozyumuna katıldı. Yunan Başbakanı Papandreu'nun da toplantıya geleceği biliniyordu. İki başbakanın orada görüşecekleri şeklinde bir beklenti basınımızda oluşmuştu. Toplantıyı düzenleyen Profesör Schwab'ın bu yolda çaba sarf ettiği anlaşıldı, fakat Papandreu, ne kahvaltı yapmak bahanesiyle, ne de başka şekilde Özal'la birlikte görünmeyi kabul etti. Herkesin önünde yaptığı bir açıklamada, Davos'a Özal'la ikili sorunları görüşmeye gelmediğini söyledi. Toplantı sırasında Selahattin Beyazıt'ın, "Türkiye ile ekonomik konularda neden işbirliğine gidilmiyor?" şeklindeki sorusuna da, "Bu işbirliğinin yararına ben de inanıyorum, böyle bir ilerleme, ancak Kıbrıs'ta olumlu bir gelişme olursa gerçekleşebilir" diyerek yanıt verdi. *Cumhuriyet* gazetesinde Davos'ta Özal'la Papandreu'nun el sıkışırken çekilmiş bir resimleri var. Tam güreşe tutuşacak iki pehlivan gibi birbirlerine bakıyorlar.

Daha faydalı bir gezi, başbakan Thatcher'in daveti üzerine gerçekleşti. 12 şubatta Özal, eşi ve savunma bakanı Yavuztürk'le birlikte İngiltere'ye gitti. Bu, 12 Eylül 1980 müdahalesinden beri bir Batı Avrupa ülkesine yapılan ilk resmî ziyaretti. Batı Avrupa'yla ilişkilerimizin düzelmekte olduğunu göstermesi bakımından önem taşıyordu. Başka bir işaret de aynı gün Lüksemburg'da toplanan Avrupa Topluluğu dışişleri bakanlarının, Türkiye-AET Ortaklık Konseyi'ni canlandırmaya karar vermesi oldu. Konsey'in 1980'den beri yapılmayan toplantılarına yeniden başlayacağını ilan ettiler.

Londra'da kaldığı iki gün boyunca yaptığı temaslarda Özal tüm muhataplarını Türkiye'de hem demokrasinin, hem ekonominin gelişmekte olduğuna inandırmaya çalıştı. Thatcher'la Başbakanlık'ta bir saat konuştu. Önde gelen firmaların ve ticarî bankaların temsilcileriyle görüştü. BBC'den kamuoyuna seslendi. Öğle yemeğinde eski Londra'nın belediye başkanının, akşam yemeğinde başbakanın davetlisi oldu. Yemek konuşmalarında Thatcher'in ekonomi politikasını övdü, kendisinin de aynı politikayı Türkiye'de uyguladığını anlattı. Muhalefetteki İşçi Partisi milletvekilleri ve basın muhabirleri, insan haklan ihlalleri konusunda sorularla Özal'ı sıkıştırdı. Özellikle Barış Derneği davası sanıklarının hâlâ tutuklu kalmasını bir uygarlık ayıbı olarak nitelendirdiler. Sonradan tanıdığım bir İşçi Partili milletvekili Ann Clywd, bu ziyaret sırasında Özal'a Uluslararası Af Örgütü'nün (Amnesty International) bir raporunu verdiğini ve Barış Davası sanıklarının serbest bırakılmasını istediğini, Özal'ın da kendisine, "Bu konuyla ilgileneceğim" dediğini anlattı. Bu sözlerin davaya doğrudan doğruya bir etkisi oldu mu bilmiyorum, ama Özal'ın Londra ziyaretiyle Batı ile aramızdaki buzlar çözülmeye başladı. Her iki taraf da bundan yarar sağladı.

Özal'ın başbakan olarak Batı Avrupa'da ikinci önemli etkinliği, Paris'te 16-17 nisan tarihlerinde Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) Bakanlar Konseyi toplantısına başkanlık etmekti. OECD'de her yıl yaza doğru dışişleri ve hazine bakanları düzeyinde bir Konsey toplantısı, üye devletlerden bir bakanın başkanlığında yapılıyor. Örgütün kuruluşundan beri 24 yıl geçmiş olmasına karşın, henüz Türkiye'den hiçbir bakan böyle bir toplantıda başkanlık yapmamıştı ve artık sıra Türkiye'ye gelmişti. OECD'deki delegasyonumuzun temaslarından olumlu izlenimler alan Dışişleri Bakanlığı o yılki toplantıda Türkiye'nin başkanlık yapmasını genel sekreterliğe önerdi. Üye devlet temsilcileri Yunanistan'ın itirazını aşarak öneriyi kabul etti. Haberi duyan Özal kamuoyunu etkilemek için bir fırsat yakaladığını fark etti ve toplantıya bir bakanın değil kendisinin başkanlık edeceğini bildirdi. Bu isteğimiz de,

temsilcimizi seçme hakkımız olduğu için, kabul edildi ve Özal 15 nisanda, eşi, yardımcısı Kaya Erdem ve Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu'yla birlikte Paris'e gitti. Türkiye'deki demokrasinin hâlâ tartışıldığı o günlerde OECD Bakanlar Konseyi'ne Türk başbakanın başkanlık etmesi Dışişleri'miz için önemli bir başarı, Özal için de mutluluk verici bir ilerlemeydi. Çünkü beş altı yıl önce, Planlama müsteşarı olarak Özal, Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu'ndan para koparabilmek için OECD'nin salonlarında günlerce dolaşmış, uğraşmıştı. Bu defa aynı yerde toplantının başkanı olarak, dünyanın en gelişmiş devletlerinin temsilcilerine, ekonomik uygulamalardaki bilgisini gösterme fırsatı buluyordu. O günlerde OECD'de Türk delegasyonuna başkanlık yapmış olan büyükelçi Tanşuğ Bleda, yeni çıkan ve çok satan kitaplar araşma giren anılarında,[116] bu toplantı hakkında ilginç bilgiler veriyor. Büyükelçilik'te iyi bir hazırlık yaptıktan sonra Özal toplantıyı başarıyla yönetti. Akşam yemeğindeki konuşmasında da OECD'yle ilgili eski anılarını anlatarak o günlerin çok geride kaldığını belirtmek istedi. Paris'teki son gününde Başbakan Chirac'la da görüştü.

Bu dönemde Özal Irak'a, Suudî Arabistan'a, Hindistan'a da dostluk ziyaretleri yaptı. Irak gezisinde, alacaklarımızın gecikmeden ödenmesi gibi bir amaç da vardı, ama bu sonuca varamadı.

Filipinler ve Portekiz'de Devrim Yaratan Cumhurbaşkanlığı Seçimleri

Filipinler'de 14 şubatta tartışmalı bir cumhurbaşkanlığı seçimi yaşandı. Eski başkan Marcos'un seçimi kazandığı ilan edildi. Ancak muhalefetin adayı Bayan Aquino'nun taraftarları ve birçok tarafsız gözlemci, seçime hile karıştırıldığını iddia etti. Muhalefet partisinin başkanıyken öldürülen kocasının yerine geçerek muhalefeti örgütlemiş olan Corazon Aquino, halkı bu hileli seçimi kabul etmemeye, direnmeye çağırdı. Marcos, bu hareketi bastırmak isterken, ordunun büyük ölçüde Aquino'yu desteklediği görüldü. ABD yönetiminin de isyancı askerleri destekleyen demeçler vermesi üzerine Marcos, 25 şubatta eşiyle beraber bir Amerikan helikopterine binerek saraydan ayrıldı, önce ABD üssüne sığındı. Oradan da uçakla ABD'ye geçti. Amerikan dışişleri bakanı, Marcos'un istifa ettiğini ve ülkelerinde oturabileceğini dünyaya bildirdi. Bayan Aquino Filipinler'in yeni cumhurbaşkanı oldu. Dünyamız da bir diktatörden daha kurtuldu.

---

116) Tanşuğ Bleda, *Maskeli Balo*, Doğan Kitapçılık A.Ş., İstanbul, 2000, s. 154-156.

Şaibesiz bir cumhurbaşkanlığı seçimi 16 şubatta Portekiz'de yapıldı. Sosyalist Parti'nin adayı Mário Soares sağdaki partilerin ortak adayını yüzde 2 farkla geçerek seçimi kazandı. Soares, seçimden önce verdiği bir demeçte, "Bu yılki seçimler gerçek bir kültürel devrim olacak" demişti.

Gerçekten öyle oldu. Portekiz, 60 yıldan sonra ilk sivil cumhurbaşkanına kavuştu. Demokrasisini sağlamlaştırarak, Avrupa Birliği'ne girerek hızla ilerlemeye başladı.

NATO Bilim Komitesi içinde, 1960'lı yılların sonunda, Portekiz'in birkaç kentindeki üniversiteleri gezmiştim. O zaman ülkeyi komünizmi denemek isteyen bir askeri rejim yönetiyordu. Şehirlerin, kasabaların görünümü Avrupa'nın en fakir ülkelerinden biri olduğu izlenimini veriyordu. Bugünkü durumuysa tamamen farklı. Kişi başına gelir 10 bin dolan geçti. Demokratik yapı iyice düzeldi. O kadar ki, Başbakan Guterres, 2000 yılı başlarında Avrupa Birliği'nin dönem başkanlığıyla birlikte Sosyalist Enternasyonal'in başkanlığını yürütüyordu. Bizim yavaş yavaş ilerlediğimiz bir yolda hızla gidip otuz yıl içinde bizi geride bırakan bir ülkeyi görünce insan ister istemez karamsarlığa kapılıyor. Ama bunun faydası yok. Bu farklı ilerleme hızlarının nedenlerini araştırmak ve özellikle kültür birikimiyle ilişkiyi görüp oraya ağırlık vermek gerekli.

Bir Barış Kurbanı: Olof Palme

Dünya kamuoyu 29 şubatı 1 marta bağlayan gece bir acı haberle sarsıldı. İsveç Başbakanı Olof Palme gece yansına doğru sinemadan evine yürüyerek dönerken silahlı bir saldırıya uğramış ve kaldırıldığı hastanede ölmüştü.

Palme, ülkesinde çok sevilen başarılı bir siyasetçi olduğu gibi tüm dünyada barış ve insanların kardeşliği için canla başla mücadele eden, ırk, cins, din ya da mezhep farkı gözetmeksizin her çeşit haksızlığa karşı çıkan öncü bir devlet adamı olarak tanınıyordu. Genç yaşta bir suikasta kurban gitmesi büyük üzüntü ve tepki uyandırdı. Tüm dünya liderleri demeçler vererek, Palme'nin erdemlerini, insanlığa yaptığı hizmetleri belirtti. Ben de, "Bütün hayatını insan haklarının gerçekleşmesi ve haksızlıkların önlenmesine adamış bir insanın suikasta kurban gitmesi insanlık için, çağımız için utanılacak, dehşete kapılacak bir olaydır" dedim. Gürkan, "Palme'ye yöneltilen saldırıyla dünya sosyal demokrat ve sosyalist hareketi, demokrasi çok ağır bir yara almıştır" dedi. Bülent Ecevit de benzer şekilde, "Özgürlük uğruna hapse girenler, eziyet görenler Olof Palme'yi yanı başında duyarlardı. Böyle bir insanı öldürmek insanlığa karşı işlenmiş bir suçtur" dedi.

Olof Palme'yle tanışma fırsatı bulamamıştım. Batı Avrupa gezisine çıkarken İsveç'i daha sonraya bırakmıştık. Palme, Brandt ve Kreisky'yle birlikte Sosyalist Enternasyonal'in yeniden kurulmasına öncülük etmişti. Palme ailesinin Ecevitlerle yakın dostluğu vardı. Cenaze törenine Gürkan'la birlikte katılmak istedik. Fakat çok kalabalık olacağını, İsveçli yetkililerin bize tören alanında bir yer gösteremeyeceklerini öğrenince gitmekten vazgeçtik. Bülent ve Rahşan Ecevit aile dostu olarak çağrıldı ve törende bulundu.

Palme'yi öldürenlerin hemen bulunması ve yakalanması için kamuoyunda beliren istek, güvenlik güçleri üzerinde büyük bir baskı oluşturdu. Ancak İsveç polisinin sürdürdüğü tüm araştırmalara karşın cinayeti işleyenler bir türlü bulunamadı. Bir defasında bir sanık ortaya çıktı ve katilin o olduğu sanıldı. Ama yargılanması sırasında masum olduğu anlaşıldı ve serbest bırakıldı. Aramalar hâlâ devam ediyor. Herhalde bir gün katil ya da katiller bulunacaktır.

Ülkemizde de benzer cinayetler işlendi. Laik Cumhuriyetin yılmaz savunucuları, aydınlanma savaşçıları Muammer Aksoy, Bahriye Üçok, Uğur Mumcu, Ahmet Taner Kışlalı öldürüldü ve katillerin bulunması kolay olmadı. Faillerin bulunmasından umut kesildiği izlenimi basında zaman zaman yaygınlaştı. "Bu cinayetleri işleyenler niçin bulunamıyor?" sorusuna, "Palme'yi öldüren de hâlâ yakalanmadı" yanıtının verilmesi umutların azalmasına yol açtı. Aynı soru bana sorulduğunda ben hep, "Zor bir iştir, ama olanaksız değildir. Ben inanıyorum ki, bir gün mutlaka bulunacaktır. Yapılacak şey, konunun peşini hiç bırakmadan aramaya devam etmektir" diye yanıtlıyordum. Basına da umutsuzluk havası yaymamasını öneriyordum. Sonunda, hiç beklenmedik şekilde bir ipucu ortaya çıktı; cinayetler çorap söküğü gibi arka arkaya aydınlandı ve yargı aşamasına gelindi. Palme cinayetinin de bir gün aydınlanacağına inanıyorum.

Palme'nin ölümünden sonra partideki yardımcısı Ivar Carlson onun yerine parti başkanı ve başbakan oldu. İsveç Sosyal Demokrat Partisi başarıyla hizmete devam ediyor.

ABD-Libya Çatışması

Mart ayının son günlerinde ABD ile Libya arasında iki gün süren bir çatışma ve çarpışma yaşadık. Uzun süredir, Libya lideri Kaddafi, demeçlerinde ABD'yi dünyada emperyalizmin baş temsilcisi olarak gösteriyor, ABD sözcüleri de Libya'yı uluslararası terörizmi desteklemekle suçluyordu. Son defa Kaddafi, Akdeniz'in güney kıyılarında Bingazi ile Trablus arasındaki Sirte

Körfezi'nin tümünü Libya'nın karasuları saydığını ve yabancı savaş gemilerinin, vurulmak istemiyorlarsa, körfeze girmemeleri gerektiğini ilan etti. Bu, doğrudan doğruya ABD'ye karşı bir meydan okumaydı. Çünkü Akdeniz'de Napoli'de üslenen Amerikan 6. Filosu günlerdir Libya açıklarında tatbikat yapmaktaydı.

Amerikalılar Libya'nın uyarılarına aldırmadı ve 6. Filo'nun bir manevrasını bu kez Sirte Körfezi'nde uluslararası sular olarak gördükleri bölgede düzenledi. 24 martta Amerikan uçaklarının Albay Kaddafi'nin ölüm hattı diye adlandırdığı sınırı aşıp Sirte Körfezi üzerinde uçması üzerine çatışma çıktı. Libya attığı füzelerle üç Amerikan uçağını düşürdüğünü bildirirken, Washington'daki ABD sözcüsü 6. Filo'nun Libya'nın Sirte Körfezi'ndeki füze üssünü bombaladığını, ayrıca Amerikan gemilerine yaklaşan bir Libya hücumbotunun batırıldığını açıkladı. Ertesi gün, 25 martta da aynı çatışma tekrarlandı. Libya uçaklara füze atarken, ABD gemileri körfezdeki bir radar üssünü bombaladı.

Bu çatışma sürerken ABD Dışişleri Bakanı Schultz, bir resmî ziyaret için Ankara'da bulunuyordu. Olayın nedenini basına açıklarken, "ABD, kurulduğu tarihten bu yana uluslararası sahada dolaşım hakkına büyük önem vermektedir. Uluslararası hava sahası ve denizlerde manevralar yürütmek ABD'nin temel önceliklerinden biridir" dedi ve Amerikan saldırısını Libya'nın attığı füzelere karşı misilleme hareketi olarak savundu. Hükümetimiz, çatışan taraflar arasında tercih yapmayan bir tutum aldı. Dışişleri sözcüsü olaydan üzüntü duyduğumuzu bildirdi. Özal'ın Schultz'a, gerilimi tırmandırmamalarını tavsiye ettiği duyuruldu.

Schultz açıklamasında uluslararası hukuk kurallarını yürürlükte tutmak için çatışmaya girdiklerini ima ediyordu. Ancak ABD'nin yaklaşımında hukuk açısından eksik olan bir husus vardı. Libya'nın, Sirte Körfezi'nin tümünü karasularının içine sokması uluslararası deniz hukukunda kabul edilemezdi. Yalnız Libya'nın yaptığının yanlış olduğuna uluslararası bir hukuk kurumu karar vermeli ve müeyyidesi de örneğin Birleşmiş Milletler gibi bir uluslararası kuruluşun talimatıyla uygulanmalıydı. Böyle bir yola gitmek için gerekli sabrı göstermeden ABD'nin kendi deniz kuvvetleriyle Sirte Körfezi'ne girmesi, Libya'nın tutumunun hukuka aykırılığını dünyaya kabul ettiremezdi. Sadece 6. Filo'yu Libya'nın durduramadığını görmüş olduk. Ama o kadar güçlü donanması olmayan devletler için Sirte Körfezi kapalı bölge olmaya devam ediyordu. Nitekim dünyadan tepkiler yükselmesi ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Sovyetler Birliği ve Malta tarafından toplantıya çağrılması üzerine Başkan Reagan deniz kuvvetlerini Sirte Körfezi'nden çekti.

Manevraların bittiğini ilan etti ve gerekirse gelecekte de Sirte Körfezi'ne gireceklerini bildirdi. Libyalılar ise, 6. Filo'nun manevralarını ilan edilen tarihten önce bitirmesini bir yenilgi olarak kabul etti ve zaferlerini şenliklerle kutladı. Uluslararası hukuk açısından bir ilerleme olmamıştı.

Sirte Körfezi'ne girmekle yeterli sonuç alınmadığını Reagan da kabul etmiş olmalı ki, on beş gün sonra yeni bir Amerikan saldırısı meydana geldi. 14-15 nisan gecesi 33 ABD uçağı Trablus ve Bingazi'deki askeri tesisleri bombaladı. Uçakların yansı 6. Filo'dan, yarısı da İngiltere'deki Amerikan üslerinden havalanmıştı. Saldırının Kaddafi'yi sindirme, hatta ortadan kaldırma amacıyla yapıldığı anlaşılıyordu. Çünkü hedefler arasında Kaddafi'nin karargâhı ve konutu da vardı. Saldırıda birçok kimse öldü. Kaddafi'ye bir şey olmadı, yalnız iki oğlunun yaralandığı ve on beş aylık manevî kızının öldüğü açıklandı. Libyalılar misilleme olarak Sicilya Adası'nın 200 km güneyindeki Lampedusa Adası'nda bulunan Amerikan seyir istasyonuna füze attı.

Bu Amerikan saldırısı, Kaddafi'nin konumunu zayıflatmak yerine daha sağlamlaştırdığı gibi, öncekinden daha büyük tepki doğurdu. AET dışişleri bakanları taraftan askerî tırmanmaya yol açacak girişimlerden kaçınmaya çağırdı. Sovyetler Birliği dışişleri bakanı bir ay sonra Washington'a yapacağı ziyareti iptal etti. Yunanistan ABD'nin saldırısını onaylamadığını bildirdi. Yalnız İngiltere'de Başbakan Thatcher ABD'nin eylemini savundu.

Dışişleri Bakanlığı'mız gene tarafsız bir tutum almaya çalışmakla birlikte, saldırının devletler hukuku ilkeleriyle bağdaşmadığını bildirdi. Muhalefet fikirlerini daha açıkça ifade edebildi. Gürkan saldırıyı kınadı ve "Türkiye'nin Libya halkına zarar verecek hiçbir eyleme destek vermeyeceği hükümet tarafından ABD'ye bildirilmelidir" dedi.

Hükümetin yansız tutumu hiçbir tarafı tatmin etmedi. Saldırıdan iki gün sonra Libya televizyonunda konuşan Kaddafi, dost ülkeler dediği Fransa, İspanya, İtalya, Yunanistan ve Malta'nın tutumlarını takdirle karşıladığını söylerken Türkiye'den söz etmedi. Ankara'daki ABD büyükelçisi ise hükümet açıklamalarından hayal kırıklığına uğradığını belirtti.

Saldırıdan sonra Libyalılar çeşitli ülkelerde ve bu arada Türkiye'de ABD'ye karşı terör eylemlerine girişti. Ankara'da Gaziosmanpaşa'daki Amerikan Subay Kulübü önünde, üzerinde bomba bulunan iki Libyalı yakalandı. Bu eylemlere karşı yeni bir Amerikan saldırısı olmadı. Bundan sonra ABD ekonomik ambargolar yoluyla Libya'yı terörizmden vazgeçirmeye çalıştı.

Gürkan'ın Etkinlikleri

SHP'nin tüm yerel örgütleri yeniden oluşturulduktan sonra Genel Başkan Gürkan dışa dönük etkinliklere daha çok zaman ayırabildi ve bu çabalarında büyük bir başarı sağladı. Üç dört ay gibi kısa bir zaman aralığı içinde bir sosyal demokrat parti başkanından beklenecek her alanda, hem iç, hem dış politikada yaptığı ataklarla, demeçlerle kendini gösterdi. Bazı örneklerle o günlerin havasını canlandırmaya çalışacağım.

Şubat başlarında Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Ankara temsilcisi Ebu Firas'ın ana muhalefet partisi ileri gelenlerine verdiği yemekte konuşan Gürkan, İsrail'i doğrudan karşısına almadan, "Filistinli kardeşlerimizin bağımsız devletlerini kurma çabalarını destekliyoruz, bu yolda elimizden geleni yapacağız" dedi.

Gene o günlerde Gürkan, CHP'nin eski parlamenterlerini birer yazıyla SHP'ye üye olmaya çağırmıştı. Bu çerçevede Bülent Ecevit'e de bir mektup yazdı ve onu SHP'ye üye olmaya değil, ama SHP'ye katılan tüm eski CHP'li parlamenterler için düzenlenen kokteyle davet etti. Basına da açıklanan mektubun bir yerinde, "Yasaların elverdiği ölçüler içinde oluşturduğunuz siyasal etkinliğin SHP'den yana olmadığı bilinmektedir. Buna üzülmekle birlikte, bunu giderecek olanaklara ne yazık ki sahip değiliz. Bireysel siyasal takdirlerinizi ve tercihinizi saygıyla karşılamaktan öte yapabileceğimiz fazla bir şey yoktur. Gelecek ayların ve yılların daha elverişli bir ortam yaratacağını umuyor ve diliyorum" diyor ve şunu ekliyordu: "Zaman zaman sizin takdir ve tercihleriniz, SHP'nin siyasal takdir ve tercihlerinden farklı olmuşsa bile sevgi ve saygıyı korumaya hep özen göstereceğiz." Tahmin edileceği gibi bu mektup Ecevit'in tutumunda hiçbir değişikliğe yol açmadı. Gürkan'ın umduğu ve dilediği elverişli ortam hiçbir zaman gerçekleşmedi. Buna karşılık çok tuhaftır ki, sosyal demokratların birçoğu bir gün gerçek olacağı umudunu hiç kaybetmedi.

SHP'nin küçük kurultayı 15-16 şubat tarihlerinde toplandı. Gürkan açış konuşmasında, birleşmenin başarısıyla varılan noktada, toplumun en az yüzde 40'ının sorunların çözümünü SHP'den beklediğini belirtti. Birleşmenin asıl öneminin demokrasimizin bunalıma düşmekten kurtulmasında yattığını vurguladı. Sonra birçok güncel soruna değindi.

Anayasa değişikliği konusunda eski siyasetçilere yasaklar getiren geçici 4. maddenin ilk genel seçimlerden önce kaldırılmasını yararlı bulduğunu söyledi. "İktidar partisi, 84. maddeyi yanlış yorumlayarak bir oylamayla SHP Meclis grubunu düşürmeye kalkarsa bunu rejim sorunu yaparız, hukuk dışı bir

iktidarla nasıl mücadele edilirse öyle mücadele ederiz" diyerek ANAP'a meydan okudu. Af konusunda SHP'nin hükümetten çok önce davranmış olduğunu anlattı. Son olarak parti içinde İnönü-Gürkan çekişmesi diye bir

olay yaşanmadığını, "İnanınız ki hiç kimseden hiçbir makam ve mevki talebim olmadı" sözleriyle vurguladı.(117)

Kurultayda söz alan bazı il başkanları SHP'nin yetersiz buldukları af önerisini eleştirdiler, bir de parti içi çekişmelerden yakındılar. Gürkan eleştirileri yanıtladı. Bu arada söz alan istanbul İl Başkanı Güneş af önerisini hazırlayanlardan biri olarak öneriyi savundu, affın infaz yasasında indirimden üstünlüğünü dile getirdi.

Kurultay akşamı verilen kokteylde SHP'ye giren tüm eski parlamenterler, genel merkez yetkilileri ve il başkanları bir araya geldi. Yalnız ben kurultaya da, kokteyle de katılamadım. İstanbul'da evde ciddi bir grip rahatsızlığı geçirmekteydim. Ancak bir telgrafla başarı dileklerimi iletebildim. Siyasetçilerin, gitmek istemediği toplantılar için hastalık özrünü kullandıklarını bilen bazı yazarlar benim rahatsızlığımı da bir bahane olarak yorumladı. Ama gerçekten rahatsızdım.

Gürkan şubatın son haftasında Türk-İş'in İzmir'de düzenlediği mitinge katıldı. Sevgi gösterileri arasında kürsüye çıkıp birkaç cümle ile işçilerin davalarını desteklediğini belirtti. Her demokraside doğal karşılanacak bu katılım ANAP iktidarını kızdırdı. Olay bakanlar kurulunda görüşüldükten sonra hükümet sözcüsü Mesut Yılmaz şu açıklamayı yaptı:

Muhalefet lideri işçi mitingine katılmış, orada slogan atmış, gerek siyası partiler kanunu, gerekse Anayasa'ya aykırı davranmıştır. Gürkan'ın hükümet hakkında kullandığı beyanları Bakanlar Kurulu olarak kınıyoruz: Suç var mı, Cumhuriyet Savcılığı araştıracaktır.(118)

Başbakan da ertesi gün grup toplantısından sonra gazetecilerle söyleşirken, Gürkan'ın mitinge katılarak Anayasa'yı ihlal ettiğini söyledi. İddiasını, sendika, dernek ve kamu kuruluşlarının faaliyetlerine siyasî partilerin katılamayacağına ilişkin Anayasa'daki 69. ve 52. maddelere dayandırdı ve "Mitinge katılanlar bu maddeleri değiştirmek isti yor ama biz Anayasa'yı koruruz" dedi.

Aslında Türk-İş mitingine yalnız Gürkan değil, MDP Genel Başkanı Söylemezoğlu da katılmıştı. Ama herhalde mitingde Gürkan lehine tezahürat yapıldığı için eleştiriler ona yöneltiliyordu. Uşak'ın ANAP'lı milletvekili

---

117) "SHP'de Birlik Dopingi", *Cumhuriyet*, 16 şubat 1986, s.1 ve s. 12.
118) "Hükümet Gürkan'ı Kınadı", *Cumhuriyet*, 25 şubat 1986, s. 1 ve s.10.

Mehmet Topaç, Meclis'te gündem dışı konuşmasında Gürkan'ı Anayasa'yı çiğnemekle suçladı. Onun üzerine söz alan Gürkan hem mantıklılık, hem kararlılık açısından dört başı mamur bir yanıt verdi:

Biz sayın başbakanla birçok derneğin, vakfın, sendikanın toplantısında bulunduk. En son Türk Eczacılar Birliği'nin toplantısında her ikimiz de vardık. O da konuştu. Ben de konuştum. Türk-İş genel kongresinde de vardık. İşverenlerin kongresinde de beraberdik. Bütün bunlar yasalara aykırı olmuyor da, ezilmiş, sendikal hakları elinden alınmış, baskı altında tutulan işçiler Gürkan'a tezahürat yaptığı zaman mı Anayasa'ya aykırı oluyor?

Gürkan, konuşmasını şu meydan okuyan sözlerle bitirdi:

Hiç meseleyi uzatmayalım. Eğer bunun suç olduğuna inanıyorsanız, derhal Adalet Bakanı Cumhuriyet Savcılığı'na suç duyurusunda bulunsun. Ben de dokunulmazlığımın kaldırılmasını Yüce Meclis'ten talep edeceğim. Türk işçileriyle dayanışmada bulunduğum için suçlanmaktan şeref duyarım. Yarın Türk-İş'in bir mitingi daha olsa anayasal ve yasal haklarımı kullanarak gene katılırım. Elinizden geliyorsa önleyiniz.

Meclis'teki konuşmaların galibi Gürkan oldu. Özal suç duyurusunda bulunmayacaklarını, konuya savcıların bakacağını söyledi.

Bakanlar Kurulu'nun kınama karan üzerine İstanbul'da görüşümü soran bir muhabire ben de karan çok tuhaf bulduğumu söyledim ve şunları ekledim: "İşçilerin mitingine muhalefet liderinin katılmasına karşı gelmek nasıl bir demokrasi anlayışıdır, anlayamadım. İşçilerin mitingi olacak, buna muhalefet lideri katılamayacak, ondan sonra da demokrasi olacak! Şaşırmamak elde değil!" bu sözlerimden yola çıkarak yazdığı başyazısında Hasan Cemal bana hak verdi: "Özal'ın nasıl bir demokrasi anlayışına sahip olduğunu biz de anlayamadık" diyordu. Sonra Özal'ın da işverenler toplantısına giderek konuşma yaptığına işaret ediyor ve "Demokrasilerdeki bu olağan davranışların bizde suç sayılmaması için bir an önce Anayasa'da ve ilgili yasalarda değişiklikler yapılmalıdır" sonucuna varıyordu.[119] Bu değişiklikler yıllar sonra yapıldı.

Gürkan, 29 şubat–11 mart tarihleri arasında bir Batı Avrupa gezisi yaptı. Benim bir yıl önce yaptığıma benzer şekilde Bonn'da, Brüksel'de, Viyana'da

119) Hasan Cemal, "Özal'ın Çıkışı", *Cumhuriyet*, 26 şubat 1986, s. 1 ve s. 8.

sosyal demokrat ve sosyalist parti liderleriyle ve sendikacılarla görüştü. Şu farkla ki, Batı Avrupalıların karşısındaki insan, artık sadece Parlamento dışındaki bir partinin değil, hem Meclis'te, hem yerel yönetimlerde ağırlıkla temsil edilen ve yüzde 30-40 ölçüsünde bir halk desteğine sahip bir ana muhalefet partisinin başkanıydı. Bu partiyle normal ilişkiler kurmaya başlayabilirlerdi. Ben parti liderleriyle görüşememiştim. Gürkan ise Federal Almanya'da Sosyal Demokrat Parti Başkanı (sonra cumhurbaşkanı oldu) Johannes Rau'yla, Belçika'da Wallon Sosyalist Partisi Başkanı Guy Spitals ve Flaman Sosyalist Partisi Başkanı Karel van Miert'le, Avusturya'da da Bruno Kreisky'yle görüşmeler yaptı. Bonn'da Willy Brandt'la bir saatten fazla konuştu. Brandt SHP'nin Sosyalist Enternasyonal'e girebilmesi için ne gerekiyorsa yapacağını söyledi.

Geziden dönüşünde Gürkan'ı Ankara'da kalabalık bir partili grubuyla birlikte karşıladım. İzlenimleri çok olumluydu. Temasları sayesinde Avrupa'nın Türkiye'ye daha yakın hale geldiğini belirtti.

Nisanın ikinci haftası içinde Gürkan beni de yanına alarak, İstanbul'daki birçok demokratik kuruluşu ziyaret etti. Her birinde SHP'nin onları ilgilendiren konulardaki düşüncelerini, politikalarını anlattı. Bu kuruluşlar arasında sendikalar, basın ve TÜSİAD vardı. Her kuruluşta iyi karşılandık ve sanıyorum olumlu izlenimler bırakarak ayrıldık. TÜSİAD'ı ziyaretimiz MKYK'de eleştirildi.

Gürkan, bu eleştirileri, toplumun her kesimiyle diyalog içinde olmamız gerektiğini ve işverenlerle konuşurken, emekten yana bir partiyi temsil ettiğimizi belirttiğini söyleyerek yanıtladı.

Gürkan'ın yurtdışındaki başka bir etkinliği de Strasbourg'da Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi'nin ilkbahar dönemi çalışmalarını iki gün izlemek ve sosyalist grubun toplantısında konuşmak oldu. Gerek Avrupa Konseyi'nin bu asamblesinde, gerek Avrupa Parlamentosu'nda çeşitli Avrupa ülkelerinden gelen milletvekilleri, ulusal kimliklerine göre değil, siyasal eğilimlerine göre gruplarda toplanıyor. Örneğin sosyalist grupta, Avrupa'nın tüm devletlerindeki sosyal demokrat, sosyalist ya da işçi partili milletvekilleri bir araya geliyor. Parlamento gündemindeki konulara karşı tavırlarını bu grupta tartışarak belirliyorlar ve bazı istisnalar dışında grupta alınan kararlara uyuyorlar. Bu yönden SHP'li milletvekillerinin sosyalist gruba girip orada davalarını, isteklerini dile getirmeleri önemli. Yalnız bunun için de şart Sosyalist Enternasyonal'e kabul edilmiş olmamız ya da kabul edileceğimizin kesinleşmiş olması. SHP'nin geldiği noktada artık Avrupa Konseyi'nin sosyalist grubuyla ilişki kurmaya başlamıştık.

Gürkan 21 nisanda, SHP'yi Avrupa Konseyi'nde temsil eden milletvekilleri Tülay Öney, Cahit Karakaş ve Paşa Sarıoğluyla birlikte sosyalist grubun toplantısına konuk olarak katıldı ve orada yaptığı konuşmada Türkiye'de demokrasinin yeniden kurulmasını gerçekçi bir yaklaşımla anlattı. Hem bu alanda ilerlemeyi hızlandırmak, hem Türkiye-AET ilişkilerini geliştirmek için SHP'nin Sosyalist Enternasyonali ve sosyalist gruba girmesinin önemi üzerinde durdu. Avrupa sosyalistleri, yazın İstanbul'da, yapılması çok önceden kararlaştırılmış olan mini-konsey toplantısına katılmaya çağırdı. Bu son kononun asambledeki sosyalistler arasında tartışıldığını ve başlangıçta İstanbul'a gelmeye karşı tutum aldıklarını ancak durumun yavaş yavaş değiştiğini duymuştuk. Gürkan'ın çağrısı bu bakımdan önemliydi ve etkili de oldu. Sonunda, Türkiye'de demokratik kitle örgütleriyle bir toplantı olanağı sağlanması koşuluyla gelmeyi kabul ettiler.

Yeri gelmişken söyleyeyim. Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu'nun 24 nisandaki toplantısında, iki yıldır devam eden bir anlaşmazlık lehimize sonuçlandı. Kurulda Türkiye'nin başkan yardımcılığına getirilmesi önerisi 1 çekimser, 6 karşı oy ve 14 lehte oyla kabul edildi. Böylece Türkiye'nin sırası gelince dönem başkanlığını üstlenmesine yapılan itiraz ortadan kalkmış oldu. Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu 1984 kasım ayından beri boykot ettiği bakan toplantılarına yeniden katıldı. Avrupa Konseyi Asamblesi'nde de Steiner ve Stoffelen'in hazırladığı nispeten olumlu karar tasarılarının kabul edilmesiyle "Türkiye'deki durum" her toplantıda ele alman bir gündem maddesi olmaktan çıktı.

Gürkan 22 nisan akşamı yurda döndü. 23 nisanda TBMM'nin törensel oturumunda konuştu. Ara rejimden sonra Meclis yeniden açıldığında 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nı özel bir oturumla kutlama şeklinde bir gelenek ortaya çıkmıştı. Meclis başkanından sonra Mecliste grubu bulunan partilerin başkanları sırayla söz alarak on dakikalık konuşmalar yapıyor, yurtdışından çağrılmış konuk parlamenterlerden birinin konuşmasıyla oturum sona eriyordu. Konuşmalarda, ağırlıklı olarak, Atatürk'e ve Cumhuriyeti kuranlara saygı ve minnettarlık ifade edilirken, ulusal egemenliğin anlamı üzerinde duruluyor ve çocuklarımızın bayramı kutlanıyordu. Ama muhalefet liderlerine bu fırsattan yararlanarak demokrasimizin eksikliklerini dile getirme olanağı da doğuyordu. Gürkan'ın o günkü konuşmasından gazetelerin manşete aldığı cümle şu oldu: "Eğer Kurtuluş Savaşı sırasında bile bu Parlamento açık kalmışsa, hiçbir koşul Parlamento'nun kapanması için gerekçe sayılmamalı ve yapılmamalıdır."[120]

120) "Meclis Kapatılmamalı", *Cumhuriyet*, 24 nisan 1986, s. 1.

Daha da çok ses getiren bir konuşmayı Gürkan Meclis'te 1 Mayıs günü yaptı. Gündem dışı söz aldı ve yaşamımızda emeğin ne kadar önemli bir yer tuttuğunu anlatmaya başladı. "Onsuz yaşam, onsuz üretim, onsuz refah olmaz... Hiç kimse, hiçbir yönetici ve hiçbir hükümet, emeğe saygıda kusur etmek hakkına sahip değildir... En kapitalistinden en komünistine kadar tüm dünya bugün emeğe saygısını gösteriyor. Emeğe saygı bir rejim meselesi değildir. Emeğe saygı insanın insana ve insanlığa saygısıdır"[121] gibi güzel sözler söyledi.

Gürkan'ın konuşmasını SHP'liler alkışlarken, ANAP'lılar sessiz dinlemekteydiler. Fakat sonuna doğru, "Bugün 1 Mayıs günü Türk toplumunun emeğe saygısını göstermekten" diye başlayan bir cümle gelince, ANAP'lılar sıra kapaklarını vurarak engellemeye giriştiler. MDP'lilerden de katılanlar oldu. Gürkan cümlesini, "ve onu sahiplenmek olanağından yoksun tutulmuş olmasını bağışlanamaz bir hata sayıyorum" sözleriyle bitirdi ve konuşmasını sürdürmeye çalıştı. Gürültüler artıyor, "1 Mayıs yoktur! Moskova'ya!" gibi laf atmalar duyuluyordu. Bir yerde, Gürkan, "Sanıyorum ki dünyada hiçbir ulusal sınır ve dinî birliktelik gerektirmeyen tek bayram 1 Mayıs emek bayramıdır" deyince gürültüler ve yuh sesleri son haddine çıktı. ANAP'lılar kürsüye yürüdü. SHP'liler de ayaklandı. "Böyle bir bayram yoktur, sözünü geri al" diye bağıran bir ANAP'lı milletvekiline bir SHP'li milletvekilinin attığı çanta çarptı. Kargaşanın bu noktasında Başkan Vekili Özer Gürbüz oturuma yirmi dakika ara verdi. Ancak oturum açılıp, Gürkan konuşmasını tamamlamak üzere tekrar kürsüye çıkınca ANAP ve MDP'li milletvekillerinin engellemesi yeniden başladı. Gürkan'ı komünist propagandası yapmakla suçlarken, başkandan konuşmayı kesmesini istediler. Gürkan konuşmaya çalışınca sürekli "yuh" sesleri duyuldu. Atatürk'ten, ulusal bayram günlerinden söz ederek yuhalamaları durdurmak istedi, ama durmadılar. Sonunda Gürbüz konuşmayı tamamlanmış sayarak Gürkan'ı kürsüden indirmek zorunda kaldı.

Gürkan'a yanıt vermek üzere İçişleri Bakanı Yıldırım Akbulut kürsüye çıkü. Geçmişte 1 Mayıs'ta Türkiye'de nahoş hadiseler yaşandığım hatırlatlı ve "Eğer maksat gene o günlere dönmekse buna izin vermeyeceğiz" dedi. Oturumdan sonra da ANAP sözcüleri Gürkan'a "bölücülük, komünistlik" gibi olmayacak suçlamalar yönelttiler.

---

121) TBMM Tutanağı, B.100, 1.5.1986,0:1.

Ertesi gün, Gürkan bir basın toplantısı yaptı ve Meclis'te dile getiremediği konuşmanın metnini okudu. "1 Mayıs'ta TBMM'de emeğe, emekçiye, çalışana duyduğumuz saygıyı ifade eden konuşmaya karşı ANAP iktidarının ve hükümetinin gösterdiği tepki ve saldırganlık, bu iktidarın Türkiye'nin şimdiye değin yaşadığı en baskıcı, en tutucu, en saldırgan ve en geri zihniyetti iktidar olduğunu göstermektedir" dedi.

Basın toplantısından sonra il kongresine katılmak üzere birlikte Rize'ye gittik. Yolda durduğumuz bir kahvede bir gazetecinin Meclis'teki olay hakkında görüşümü sorması üzerine ben de, "1 Mayıs'ın çalışanların bayramı olarak karşılandığını, emeğe saygının bir ifadesi olarak anıldığım herkes biliyor. Bunu Meclis'te dile getirmekten daha tabiî bir şey olamaz. Bir milletvekilinin, bir sayın parti başkanının, üstelik bütün dünyada bu kadar paylaşılan bir görüşünü TBMM'de belirtmesinin sonuna kadar izlenememesi son derece üzücüdür" dedim. Aslında sonuç Gürkan için yeni bir başarı olmuştu. Türk-İş mitingine katılması olayı gibi burada da bir sosyal demokrat parti başkanına en yakışan hareketi yaparken ANAP grubunun demokratik hoşgörüden ne kadar uzak olduğunu göstermişti.

Öte yandan, ANAP grubunun niçin bu denli aşın bir tepki gösterdiği üzerine düşünmek gerekiyordu. ANAP'lılar, Gürkan'ın komünist olmadığını, komünist propagandası da yapmayacağını elbette biliyorlardı. Ama kamuoyunda 1 Mayıs'ın büyük ölçüde bir komünist bayramı gibi algılandığını ve ülkede birçok seçmende komünizm korkusu olduğunu da bildikleri için bu fırsattan yararlanarak komünizme düşmanlıklarım göstermek ve yarattıktan kavram kargaşası sayesinde komünizmden korkanların Gürkan'dan da çekinmelerini, ona yüz çevirmelerini sağlamak istiyorlardı. Ülkemizde 12 Eylül ara rejiminin sola karşı koşullandırdığı siyasal ortamda, Meclis'teki bu olayın hangi partinin oylarını artırdığı bilinmiyordu.

Cumhuriyet gazetesi Veri Araştırma A.Ş.'ye 24-27 nisan tarihleri arasında bütün Türkiye'yi kaplayan bir seçim anketi yaptırdı. "Bugün seçim yapılsa hangi partiye oy verirdiniz?" sorusunun yanıtlarına göre çıkan tabloda, SHP yüzde 32,1, ANAP yüzde 26,8, kararsızlar yüzde 23,5, DYP yüzde 10,8, DSP yüzde 2,5, RP yüzde 0,6, MÇP yüzde 0,4 oranlarında oy alacak görünüyordu. Kararsızların oranı yüksek olmakla beraber, bu anketin SHP'yi birinci sırada göstermesi hepimizi sevindirdi. Gürkan'ın enerjik tutumunun partinin itibarını artırdığını gösteriyordu.

Öteki Partilerde Gelişmeler: Yasaklar Deliniyor

TBMM, 2 nisanda 2969 sayılı yasanın eski siyasetçilere konuşma yasağı getiren iki fıkrasını yürürlükten kaldırdı. Böylece ünlü siyasetçilerin zaten önlenemeyen konuşmaları savcılık takibinden kurtulmuş oldu. Fakat siyasal partilerde görev alma yasakları devam ediyordu. Ayrıca her yerde konuşma özgürlüğünü de hâlâ kazanmamış oldukları bir örnekle meydana çıktı.

Marmara Çevre Baroları 5 Nisan Dünya Hukukçular Günü'nde Bursa'da, "Hukuk Açısından İç Barış" konulu bir seminer düzenledi. SHP Genel Başkanı Aydın Güven Gürkan ile eski başbakan ve AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'i de seminerde konuşmaya çağırdı. İkisi de kabul etti. Hatta Demirel kendisine ayrılan yirmi dakikanın yetmeyeceğini söyleyerek serbest zaman istedi. Düzenleyenler bu konuyu nasıl çözeceğini düşünürken Bursa Cumhuriyet savcısı sorunu ortadan kaldıran bir uyarı yaptı. Liderler konuşursa Barolar Birliği'ne Anayasa'ya aykırı olarak siyasete karıştığı için soruşturma açmak zorunda kalacağını haber verdi. Bunun üzerine semineri düzenleyen baro yöneticileri liderlerin konuşmalarını programdan çıkardı. Demokrasimiz yeni bir skandal daha yaşadı. Gürkan seminerin iptalini, "Gizli bir hükümet terörünün son örneği" olarak niteledi.

Demirel, yakaladığı fırsatı bırakmadı. Konuşmayacağını bile bile Bursa'ya geldi ve ziyaretini bir gövde gösterisine dönüştürdü. Ankara'dan sayılamayacak kadar uzun bir konvoyla yola çıktı. Birçok yerde durup vatandaşlarla sohbet ederek, kucaklaşarak on iki saatlik bir yolculuktan sonra Bursa'ya vardı ve binlerce coşkulu taraftarın sevgi gösterileriyle karşılandı. Siyasal demeçler vermedi, ama her yerde vatandaşları selamladı, hatırlarını sordu.

Daha sonra Demirel, çeşitli vesilelerle yurt gezilerine devam etti ve her seferinde büyük kalabalıklarca karşılanmaya özen gösterdi. DYP örgütü de bu görevi ustaca yerine getirdi. 25 nisanda Isparta'nın Keçiborlu ilçesine gitti, orada eski belediye başkanı ve AP ilçe başkanı olan bir tanıdığının cenaze töreninde bulundu. Yol boyunca karşısına çıkanlara, "Her gecenin bir sabahı olur, merak etmeyin" diye umut verdi. 1 mayısta İstanbul'da DYP'nin kokteyline katıldı. İstanbul'u ziyareti gene büyük olay oldu. Konuşmalarında siyasal ton giderek belirginleşiyordu. 4 mayısta GAP projesinin ilk sahibi olarak geldiği Şanlıurfa'da bir basın toplantısı yaptı. Adını vermeden Özal iktidarını iyice eleştirdi. Bir soru üzerine, yasak delmeye çalışmadığını, kalan haklarını kullandığını söyledi.

Demokratik Sol Parti 18 mayısta bir Kurucular Kurulu toplantısı yaptı ve buna bir kurultay havası verdi. Altı yüz kurucu, birçok taraftar, yurtdışından gelen konuklar, Atatürk Spor Salonu'nda bir araya geldi. Bülent ve Rahşan Ecevit toplantıya birlikte geldi ve son derece duygusal, coşkulu bir ortamda topluluğa hitap ettiler. Açış konuşmasında Genel Başkan Rahşan Ecevit, DSP'nin hiç acele etmeden, birçok zorluğu aşarak en sağlam biçimde kurulduğunu anlattıktan sonra SHP'yi "düzenin yedek lastiği" olarak niteledi. Birleşmenin ancak DSP içinde olabileceğini kesin bir tavırla belirtti. "Ecevit, yalnız değilsin" sloganları arasında kürsüye gelen Bülent Ecevit, taraftarlarını coşturan bir konuşma yaptı. Adını vermeden demokratik sağ olarak nitelendirdiği DYP'yi birlikte yeni bir Anayasa hazırlamaya çağırması ilgi çekiyordu. Rahşan Hanım'ın daha önce başlattığı ve sonra vazgeçilmiş görünen girişimi yeniden gündeme getirdi.

Demirel'in, Ecevit'in ön plana çıkmasıyla yasaklar deliniyor, ama kalkmıyordu. Yapılması gereken, Anayasa'nın siyasal yasakları getirmiş olan geçici dördüncü maddesinin kaldırılmasıydı. Yalnız bu yolda iktidarın herhangi bir girişimi görünmüyordu.

Milliyetçi Demokrasi Partisi olağan üstü kongresi 4 mayısta toplandı ve 55'e karşı 354 oyla partiyi feshetmeye karar verdi. MDP'nin tarihe karışmasıyla serbest kalan milletvekilleri öteki sağ partiler arasında bölüşüldü, bir de yeni parti kuruldu. DYP içinde aradığını bulamayan Mehmet Yazar, Hür Demokrat Parti (HDP) adında yeni bir parti kurdu ve MDP'den aldığı milletvekilleriyle Meclis'te hemen bir grup oluşturabildi. DYP aynı yolla grup sahibi oldu. ANAP'tan ayrılmış olan eski maliye bakanı Vural Arıkan da bir süre önce, kız kardeşi Türkân Arıkan'la beraber, Vatandaş Partisi (VAP) adlı bir parti kurmuştu. Bu gelişmeler TBMM'nin bileşimini iyice değiştirdi. Mayısın ikinci yarısında milletvekillerinin partilere göre dağılımı aşağıdaki şekle girmişti:

ANAP	:	227
SHP	:	84
DYP	:	22
HDP	:	21
DSP	:	4
VAP	:	2
Bağımsız	:	29
Boş yer	:	11
Toplam	:	400

Çernobil Nükleer Santrali Kazası

İsveç radyosu 27 nisanda beklenmedik bir haber verdi. Üç ayrı bölgede havadaki radyoaktiflik miktarında aşırı yükselme görülmüştü. Uzmanlar, bunun Sovyetler Birliği'nde bir nükleer santraldeki sızıntıdan kaynaklandığını tahmin ediyordu. Sovyet yetkililer önce reddetti ama hemen arkasından TASS ajansı gerçeği açıkladı: Ukrayna'da Kiev yakınındaki Çernobil Nükleer Santrali'nde bir patlama olmuştu ve sızıntı oradan geliyordu.

Bir iki gün içinde kazanın ciddiliği ortaya çıktı. O güne kadar rastlanan en büyük nükleer kaza meydana gelmişti. Çernobil Nükleer Santrali'nde bulunan dört reaktörden birinin aşırı ısınması nedeniyle iki patlama olmuş, reaktörün tavanı içeri çökmüş, nötron yavaşlatıcısı olarak kullanılan grafit kitlesi alev almış, bir hafta süren yangın sırasında reaktörün etkin çekirdeğinde bulunan tüm radyoaktif elementler buharla uçarak havaya karışmıştı.

Kazadan on yıl sonra OECD Radyasyondan Korunma Komitesi'nin yayımladığı bir değerlendirme raporuna göre reaktörde çalışan 31 kişi kaza sonucu ölmüş,[122] 140 kişide çeşitli radyasyon rahatsızlıları görülmüş.

Bölgede yaşayan halk arasında on yıl içinde daha çok çocuklarda olmak üzere tiroit kanserinde artış olmuş. Radyasyon altında kalan bölgedeki halkta yaygın ruhsal gerginlik ve rahatsızlıklar meydana gelmiş. Ayrıca Ukrayna'daki tarım ve hayvancılık büyük zarar görmüş.

Havaya yayılan radyoaktif elementleri taşıyan bulutlar, rüzgârın etkisiyle, kuzey yarımküresinde bütün dünyayı dolaştı. Her gittiği yerde panik uyandırdı ve hükümetleri birçok önlem almaya zorladı. Kaza, Ukrayna dışında hiçbir yerde can kaybına neden olmadı, ama tarım ve hayvancılık ürünlerinde radyoaktif kirlenme nedeniyle büyük ekonomik hasara yol açtı. Türkiye'de de çay ve fındık ürününü olumsuz yönde etkiledi, üreticimize ve ekonomimize zarar verdi. Üstelik hükümetin bilimsel gerçekleri gereksiz yere kamuoyundan saklama politikası bilim insanlarımızı baskılara uğratırken halkın bilime güvenini de sarstı. Kazadan aylar sonra kendini gösteren ve hem acıklı, hem eğlenceli sahneler yaşatan bu gelişmenin öyküsünü daha sonraya bırakarak burada kazanın nasıl meydana geldiğini anlatmak istiyorum. Çünkü "Challenger" faciasında olduğu gibi bu kazanın da nedeni görevli insanların kendilerine fazla güvenerek amirlerine haber vermeden hatalı eylemler başlatmalarıdır.

---

122) *Chernobyl, Ten Years on Radiological and Healt Impact*, Nuclear Energy Agency, OECD, Paris, kasım 1995.

Çernobil Nükleer Santrali'ndeki dört numaralı reaktör 25 nisanda kapatılarak bakıma alınacakmış. Bunu fırsat bilen bir grup uzman ve teknisyen, reaktör üzerinde bir kontrol deneyi yapmayı kararlaştırmış. Aydınlatmak istedikleri konu, merkezi sistemden gelen elektrik gücünde bir kesinti olduğu takdirde yedek jeneratör devreye girinceye kadar reaktörün kendi gücüyle soğutma ve güvenlik düzeneklerini çalışır halde tutup tutmayacağı sorunuymuş. Bu deneyin nükleer bölümle ilgisi olmadığını varsayarak reaktörün işletmesinden ve güvenliğinden sorumlu üst düzey görevlilerine bilgi vermemişler, çeşitli olasılıkları onlarla tartışmamışlar.

Sonuç olarak, tüm reaktör personeliyle koordinasyon sağlamadan, yeterli güvenlik önlemleri almadan son derecede tehlikeli bir işe girişmişler. Reaktörün gücünü düşürmüşler. Su basan ana pompaları durdurmuşlar. Kontrol çubuklarını iyice yukarı çekmişler ve deney sırasında reaktör kendi kendine kapanmasın diye güvenlik sistemini devreden çıkararak inanılmaz, affedilmez bir hata yapmışlar. Tehlike olursa kontrol çubuklarını zamanında indirebileceklerine güvenmişler. Deneye başladıklarında reaktörün gücü bir anda yükselmiş ve ısınan suyun buharlaşmasıyla patlamalar olmuş, kontrol çubuklarını indirememişler, reaktör kontrolden çıkmış. Atom bombası gibi patlamamış, buna olanak yoktu, ama eriyerek, etrafa ve havaya bir hayli radyoaktif madde göndermiş.

Güvenlik sistemi devreden çıkarılmasaydı, böyle bir kaza meydana gelmeyecekti. Birkaç kişinin hatası kendi hayatlarına mal olduğu gibi, bütün dünyada hesapsız zarara yol açtı ve nükleer enerji endüstrisine büyük bir darbe vurdu. Toplumları nükleer enerjiden kaçmaya yöneltti. Bu eğilim hâlâ devam ediyor.

Kurultay Yolunda İlk Arıza: Genel Sekreterlik Bunalımı

Birleşmeyi tamamlayacak kurultay süreci 17 şubatta delege seçimleriyle başladı. Her ilçede yapılan bu seçimler için üç hafta ayrılmıştı ve 2 martta büyük ölçüde hedefe varıldı. Bazı ilçelerde, özellikle İstanbul'da ve Ankara'da seçimlerin yapılış şekline itirazlar olmuştu. Böyle itirazlar her zaman yapılır ve önce il yönetimlerinde, sonra genel sekreterlikte ve istisnaî hallerde de MKYK'de görüşülerek bir sonuca bağlanırdı. Seçimlerle ilgili olarak, demokratik sürecin dürüstçe işlediğini görmekten başka bir kaygım ya da beklentim olmadığı için bu gelişmeleri sadece uzaktan izliyordum.

Yalnız, o günlerde Ankara'dan Cezmi Kartay'ın telefonla verdiği bir haber canımı sıktı. Söylediğine göre MKYK'de Genel Sekreter Cahit Angın aleyhine bir hareket başlamış. HP'den gelen üyelerin bir bölümü Angın'ın görevden alınmasını, başka bir genel sekreter atanmasını istiyormuş ve SODEP'ten gelen üyelerin bazıları da onları destekleme eğilimine girmişler.

Bu haber beni üzdü. Çünkü genel merkez kadrosunun tümüyle yeniden oluşacağı kurultaya iki buçuk aylık bir zaman kalmışken böyle bir değişikliğe gitmenin nereden çıktığını seçmenlerimiz soracak ve tatmin edici bir yanıt da bulamayacaktı. Kamuoyunda sadece genel merkezdeki çekişmelerin bir işareti olarak algılanacak ve bu izlenim de partinin itibarını düşürecekti. Angın'ın genel sekreterliğe getirilmesi Gürkan'ın isteği üzerine olmuş ve öneri başka HP'liler tarafından desteklenmişti. Şimdi, Gürkan dışında ayrı üyelerin Angın'ı değiştirmek istemesi olsa olsa, "Angın'dan beklediklerini bulamadılar, başka biriyle denemek istiyorlar" yorumuna yol açabilir ve parti amaçları yerine kişisel çıkarların gözetildiği anlamına gelebilirdi. Telefonda Kartay'a böyle bir değişikliğe karşı olduğumu söyledim ve arkadaşlarımızı caydırmak için çalışmasını önerdim.

MKYK, 5 martta Gürkan'ın yurtdışında bulunması nedeniyle Vecihi Ataklı'nın başkanlığında toplandı. Genel sekreterin itirazlarına karşın Fatih ilçe örgütü görevden alındı, Fatih delege seçimlerinin yeniden yapılması ve Şişli ilçesinde 7 şubattan sonra yazılan üyelerin delege seçimlerine katılmaması kararlaştırıldı. Çankaya ilçe örgütünün çalışmalarına tedbir kondu ve delege seçimleri ertelendi. Angın, bu kararların tüzüğe aykırı olduğunu öne sürerek toplantıyı terk etti. Basında çıkan bu haberler, Kartay'ın sözünü ettiği hareketin devam ettiğini ve eyleme geçildiğini gösteriyordu. Bunun üzerine Ankara'ya gittim, bir gün boyunca genel sekreterle, öteki arkadaşlarımla görüşmeler yaptım.

Sorun, kurultayda genel merkez için yapılacak seçimlerin doğurduğu duyarlılıktan kaynaklanıyordu. Birleşmeden sonra birçok yeni üye yazılmıştı. Genel başkan olarak etkinlikleriyle Gürkan kamuoyunda çok itibar kazanmıştı. Bu gelişmeler sonucunda SODEP'in geniş tabanından gelen başlangıçtaki üstünlüğünün artık kaybolduğu, farklı partilerden gelen siyasetçilerin kurultayda seçilme şanslarının eşitlendiği düşünülebilirdi. Ancak delege seçimlerinden alınan izlenim SODEP'ten gelen üyelerin üstünlüğünün devam ettiği biçimindeydi. Böyle bir görünüm doğal olarak SHP'nin bir kanadım rahatsız ediyordu. Bu tedirginliğin etkisiyle, ilçelerden gelen ve bazıları kuşkusuz haklı olan itirazları iyice benimsiyor ve olumlu, somut bir sonuca ulaşmak

için uğraşıyorlardı. İlçelerdeki seçimlere yapılan itirazlar usule göre il yönetiminde ele alınıyor, orada tatmin edici bir sonuca varolmazsa, sorun genel sekreterliğe geliyor, oradan da bir sonuç çıkmazsa sonunda MKYK'ye sunuluyordu. O zaman da itirazın peşini bırakmayan MKYK üyeleriyle genel sekreter karşı karşıya geliyor ve konu genel sekreterin görevden alınmasını istemeye kadar gidiyordu. Ayrıca, itirazların çoğu İstanbul'da Fatih ve Şişli ilçelerindeki seçimlerle ilgili olduğu için MKYK üyeleri İstanbul il başkanının da değiştirilmesini istiyorlardı.

Ben, ne İstanbul İl Başkam Güneş'in, ne de Genel Sekreter Angın'ın seçimlerde dürüstlükten ayrılabileceğini düşünmüyordum. Onun için, görevlerine devam etmeleri gerektiğini hem kendilerine, hem de konuşabildiğim arkadaşlarıma söyledim. İtirazlarda haklı yanlar varsa, elbette onları düzeltmek için uğraşmalıydı, ama bu konu kendi içinde çözülmeliydi.

Yazık ki arkadaşlarım bu makul yola girmeyi kabul etmedi. Angın'a karşı hareket, anlattığım nedenlerle, HP kökenli üyelerce başlatılmıştı. Fakat SODEP kökenli büyük bir üye grubu da, dört ay önce Hicri Fişek'in genel sekreter olmasını beklerken, Angın'ın kendilerinden habersiz yeni bir HP-SODEP koalisyonu oluşturarak seçimi kazanmasını hazmetmedikleri için şimdi Angın'a karşı oluşan harekete destek verdi. Bir hafta içinde genel sekretere güvensizlik bildirecek bir oy çoğunluğu ortaya çıktı. Özetle, Baykal hizbine karşı tutum alacağını açıkça söylediği için Angın'ı genel sekreterliğe getirmiş olan koalisyonun HP kökenli kanadı sonradan başka kaygılara düşmüştü ve Angın'ın bu kişisel kaygıları paylaşmadığım görünce eski koalisyonu bozmuş, SODEP kökenli kanadın Hicri Fişek'e oy veren büyük bölümüyle yeni bir koalisyon kurmuştu.

Angın'ın yerini alacak bir genel sekreter adayı bulmanın kolay olmadığı tahmin edilebilir. Arayış sonunda öne çıkan arkadaşımız, herkesle iyi geçinmesini bilen, deneyimli siyasetçi Mustafa Timisi oldu. Timisi'nin eski dönemde Alevî vatandaşların kurduğu Birlik Partisi'nin genel başkanlığını yapmasının kamuoyunda SHP'ye mezhepçi bir görünüm vermesi tehlikesi vardı, ama Angın'ı değiştirmekte kararlı olan koalisyon üyeleri bu konu üzerinde durmadı.

O günlerde Gerze'de belediye başkanlığı seçimi yenilendi. 15 martta Gürkan'la birlikte seçim mitinginde bulundum. Genel sekreterlik konusunu görüştük. Gürkan da değişiklik istemediğini söyledi. Nitekim 17 marttaki MKYK toplantısında Angın'ı düşürmek için güven oylamasına gidilmesini engelledi. Fakat yeni koalisyonun önderleri amaçlarına ulaşmak için uğraşmaya devam etti. 19 martta Timisi'nin adaylığı kesinleşti. 21 martta 42 MKYK

üyesinin güvensizlik önergesini imzaladığı ve 22 martta da Gürkan'ın MKYK'de çoğunluğu alan koalisyona karşı çıkmaktan vazgeçerek Angın'a istifa etmesini önerdiği duyuldu. Ama Angın bunu kabul etmedi.

Konya'nın Akşehir ilçesindeki kongreye, 22 martta ben de konuk olarak katıldım. Nasreddin Hoca'nın yurdu olarak bilinen Akşehir ülkemizin en ünlü ilçe merkezlerinden biridir. Kurtuluş Savaşı'nda Batı Cephesi Komutanlığı'na ev sahipliği yapmıştır. CHP'den gelen ilgi sayesinde SHP Akşehir'de iyi bir gelişme gösteriyordu. Beni kongreye çağırdıklarında memnunlukla kabul ettim.

İl örgütünün konvoyuyla Akşehir'e geldiğimizde önce babamın Garp Cephesi komutanlık karargâhı olarak kullandığı ve şimdi bir müze olan binayı gezdim ve çok etkilendim. Basit bir bina, ama içindeki sade mobilyaları, savaşa ait belgeleri ve ülkeyi düşmandan kurtaracak bir meydan muharebesinin planlarını yapan insanların umut ve güvenini yansıtan resimleriyle o günlerin havasını günümüze taşıyor. En ilginç belge de, babamın Büyük Taarruz öncesinde kıtalara gönderdiği ve bir duvarı baştan başa kaplayan günlük emir. Sadece bu günlük emri okumak için Akşehir'e gitmeye değer.

Kongrede konuşurken, SHP'yi birinci parti yapan birleşme aşamalarının sonuna geldiğimizi ve tüm kongrelerin, arkasından kurultayın demokratik, dürüst seçimlerle sonuçlanmasıyla birleşmenin tamamlanacağını söyledikten sonra, "Bu süreçte arızalar çıkarırsak, lüzumsuz ayrılıklar doğurursak, o zaman halk katındaki itibarımız azalabilir" dedim. Ertesi gün bu sözlerim basında, "İnönü SHP'yi uyardı" başlığıyla yayımlandı.(123)

Hükümetin ekonomideki uygulamalarını eleştirdim. Hayat pahalılığını artıran zamlar art arda gelirken Başbakan Özal'ın, "Her şeyi ben bilirim!" demeye devam ettiğini hatırlattım ve "Nasreddin Hoca hayatta olsaydı, herhalde başbakana, 'Şu bildiklerini biraz unut da vatandaş rahat etsin!' derdi" diyerek Hoca'yı andım.

Akşehir'den partili partisiz vatandaşların gösterdiği ilgiyle güçlenmiş olarak ayrıldım. Yalnız SHP'yi uyarmaya çalışmam genel sekreter değişikliğini önleyemedi. MKYK, 24 martta, gecenin geç saatlerine kadar süren görüşmeler sonunda, Genel Sekreter Cahit Angın'a 22'ye karşı 47 oyla ve yardımcıları Hızır Ekşi ile Metin Şahin'e 22'ye karşı 46 oyla güvensizlik bildirdi. Bundan sonra yapılan seçimde ayrı oylarla genel sekreterliğe Mustafa Timisi, yardımcılıklarına da Edip Servet Devrimci ile Cemal Seymen getirildi. İstanbul il başkanının görevden alınmasını isteyen öneri Gürkan'ın ısrarla karşı çıkması üzerine

123) Hakkı Erdem, "İnönü, SHP'yi Uyardı", *Cumhuriyet*, 23 mart 1986.

gündemden çıkarıldı. Gürkan, genel sekreterlik oylamasından önceki konuşmasında genel sekreterin değişmesinde de yarar görmediğini söylemişti, ama MKYK'nin çoğunluğunu etkileyemedi.

Angın ve arkadaşlarının görevden alınmasından üzüntü duydum. Tıpkı, daha önce Hicri Fişek'in seçilmemesinde duyduğum üzüntü gibi. Her ikisi de, parti içindeki gruplaşmalar yüzünden hak etmedikleri ters davranışlarla karşılaşmıştı. Öte yandan, yetenekli, geniş görüşlü bir siyasetçi olan Mustafa Timisi'nin parti içinde taraf tutmamaya çalışarak, iyi bir genel sekreterlik yapacağından kuşkum yoktu. Kendisini ve arkadaşlarını kutladım, basanlar diledim.

İkinci Arıza: Gürkan Yeni Görev Kabul Etmiyor

İktidar iddiası olan iki partinin birleşmesinde herhalde en kritik nokta yeni partide kimin genel başkan olacağıdır. Ben bu sorunun en adaletli biçimde, yasalara uyan demokratik yöntemlerle çözüleceğine inanmıştım. Bu nedenle, tüm genel merkez üyeleriyle birlikte genel başkanın, birleşmeyi tamamlayacak kurultayda seçilmesini ve o zamana kadar, HP'nin tüzel kişiliği korunduğu için, HP Genel Başkanı Gürkan'ın genel başkanlık görevine devam etmesini önermiştim. Bu öneriyi yaparken, kurultayda birden fazla aday çıkacağını ve genel başkanın ancak kurultayın iradesiyle belirleneceğini düşünmüştüm. Niyetimin görevden kaçmak olmadığını göstermek için de birleşme modelini önerdiğim o günlerde, örgüt isterse kurultayda genel başkanlığa aday olacağımı belirtmiştim. Benden başka kimsenin aday olmayacağı gibi bir varsayım da aklımdan geçmemişti.

Gerçi birleşme kararımızın kamuoyunda yarattığı sempatiye, o günlerdeki coşkulu desteğe bakarak kurultayda genel başkan seçileceğim öngörülebilirdi. Ancak kurultaya kadar geçecek altı yedi ay içinde bu eğilim değişebilirdi. Bunu göz önüne alan deneyimli arkadaşlarım bana, "Bu kararınızla önemli bir risk aldığınızın farkında mısınız?" diye sormuş, caydırmak istemişlerdi. Ama ben burada bir risk görmüyordum. Kurultay birleşmiş bir partinin ortaya çıkmasını sağlayacaktı. Bu partide toplanmış sosyal demokratlar özgür iradeleriyle en doğru seçimi yapacaktı.

Başkanlar Kurulu olarak bir araya geldiğimizde bu konu, Gürkan'la benim aramda hiçbir gerilime yol açmadı. Tam tersine, ikimizin de genel başkanlık konusuna yaklaşımımız, bunu çok onurlu ama yorucu bir hizmet alanı olarak görmek ve bu hizmetin tamamlanıp üniversitedeki yaşantımıza döneceğimiz günleri özlemle beklemekti. Protokolde genel başkanla genel sekreterden

birinin milletvekili olması koşulu getirilmiş, böylece iki önemli yönetim görevinin HP ile SODEP arasında paylaşılması sağlanmıştı. Bu öneriyi yapan SODEP'liler benim genel başkan, Gürkan'ın genel sekreter olmasını istiyordu. Yine de, Gürkan'ın genel başkan, SODEP'ten bir üyenin genel sekreter olması protokole uygundu.

Protokoldeki bu maddeyi kabul ederken Gürkan'ın ne düşündüğünü bilemem. Birleşme sürecinin önemli bölümünde bu konuda aramızda herhangi bir anlaşmazlık işaretinin ortaya çıkmadığını söylemiştim. Ancak kurultay yaklaşırken Gürkan'da bir rahatsızlık başladığını fark ettim. Tüm genel başkanlık görevlerini bu kadar iyi yürüterek partinin oylarını artırırken genel başkanlığı bırakıp daha aşağı kademede bir görev kabul etmek sanırım ağır gelmeye başladı. Belki ilçe kongrelerine gelinceye kadar kurultayda genel başkanlık yarışı için eşitlik sağlayacağını umuyordu ve kongrelerde eski SODEP'lilerin çoğunlukla seçildiğini görünce o umudu kaybetti. Bilmiyorum böyle mi oldu, yoksa başka bir neden mi vardı, ama 2 nisanda herkesi şaşırtan bir açıklama yaptı.

Evrenle görüşmeden çıkarken gazetecilere, "Cumhurbaşkanına bir veda ziyareti yapmış olduğunu, çünkü kurultayda İnönü karşısında genel başkanlığa aday olmayacağını söyledi. On beş gün önce, ben ANKA ajansı muhabirinin bir sorusu üzerine, kurultayda genel başkanlığa aday olacağımı tekrar belirtmiştim. Gürkan bu açıklamama atıf yaparak, artık bu konudaki yıpratıcı spekülâsyonlara son verilmesini, kendisinin aday olmayacağını herkesin bilmesini istedi.

Bu demeci Gürkan'ın genel sekreter olmayı kabul edeceği şeklinde yorumlamak istedim. Kurultayda genel başkan adayı olup seçilmezse MKYK'ye üye olma olanağını da kaybederdi. Oysa genel sekreter ya da genel başkan yardımcısı olabilmek için ön koşul MKYK'ye seçilmekti. Gürkan'ın bu yolu tutmaya karar verdiğini umdum. Kamuoyunda ve örgütümüzde Gürkan'ın önemli bir genel merkez görevine getirilmesi doğrultusunda büyük bir beklenti olduğunu görüyordum. Örneğin Timisi 9 nisanda verdiği bir demeçle kurultayda genel sekreterliğe aday olmayacağını açıkladı ve "Protokole göre bir milletvekilimiz genel sekreter olacaktır, onun da kim olduğu bellidir" dedi. Gerçekten kamuoyu Gürkan'ı benimsemişti. Onun partide etkili bir konumda çalışmaya devam etmesi bize güç verecekti.

Bu sırada bir tüzük konusuyla karşılaştık. Bir yıl önce SODEP'te örgütten bir tüzük değişikliği önerisi gelmişti ve örgütün isteklerini inceleyen genel merkez komisyonu konuyu ertelemiş daha sonra sonuçlandırmayı vaat

etmişti. Şimdi konu yeniden gündeme geldi ve SHP genel merkezinde kurulan bir komisyon, değişiklik önerileri üzerinde çalışmaya, ilgililerden görüş almaya başladı. Temel istek, CHP'deki genel başkan-genel sekreter şeklindeki ikili yapının SHP'ye getirilmesi ve genel başkan yardımcılıklarının kaldırılmasıydı. Bu düzende örgütten sorumlu güçlü bir genel sekreterlik kuruluyor, genel sekreter açıkça partide ikinci adam konumuna geliyordu. Bir başka öneri de Merkez Karar ve Yürütme Kurulu'nun karar verme ile yürütme görevlerini, eskiden CHP'de olduğu gibi, iki ayrı kurula dağıtmaktı. Örneğin, elli kişilik bir merkez karar kurulu ile yirmi kişilik bir merkez yürütme kurulu olabilirdi.

Tüzük komisyonundaki üyeler 10 nisanda beni toplantılarına çağırarak görüşümü sordular. SODEP'ten beri kullandığımız yönetim sisteminden bir şikâyetim olmadığını, yalnız örgütümüzün, CHP'den gelen alışkanlıkla, güçlü bir genel sekreterlik istediğini, bu nedenle şimdi hem genel başkan yardımcılıklarının kaldırılmasını, hem de MKYK'nin ikiye ayrılmasını uygun bulduğumu söyledim. Gürkan'ın da örgütün istediği değişikliklerin yapılmasına taraftar olduğunu sonra öğrendim. Komisyon üyelerinin çoğunluğu ise tüzükte böyle değişiklikler istemiyordu. Genel başkan yardımcılarının partide bir genel sekreter-genel başkan çekişmesini önlediğini düşünüyorlardı. Mevcut siyasal partiler yasasına aykırı düştüğü için de MKYK yerine iki ayrı kurul oluşturulmasına karşı çıkıyorlardı.

Tüzük konusunda daha değişik ve önemli bir öneri HP kökenli bazı arkadaşlarımızdan geldi. Onlar, Gürkan'ın kritik geçiş döneminde genel başkan olarak bu kadar başarılı çalışmalar yapıp kamuoyunda ün kazandıktan sonra tüzükte belirlenmiş genel sekreterlik ya da genel başkan yardımcılığına getirilmesinin haksızlık olacağını ileri sürerek, Gürkan için kurultayca seçilecek bir genel başkan vekilliği yaratılmasını önerdiler. Bu önerinin, Gürkan'ın gönlünde yatan istek olduğunu da anladım. Sanırım, kısa süre önce MKYK'nin Angın'ı görevden alış şeklinden olumsuz etkilenmişti. Bugünkü tüzüğe göre genel sekreterlik makamının hiziplerle mücadele edebilecek gücü olmadığına inanmıştı. Genel sekreter olmayı istememesinin bir nedeni herhalde buydu. Başka nedenler de olabilirdi. Fakat, kurultayca seçilecek bir genel başkan vekilliği oluşturmak, ister istemez iki başlı bir yönetim görünümü doğuracağı için benim yönetim anlayışıma çok ters geldi. Gerçi son aylarda ikili bir başkanlar kurulu görev yapmış ve bir sakınca da doğmamıştı ama bu geçiş dönemi arkada kalmıştı. Artık tek bir parti olmuştuk. HP-SODEP ayırımını hatırlatacak bir ikili yapıya artık yer veremezdik. Partinin önündeki kritik aşamalarda karar sorumluluğu tek bir genel başkanda toplanmak zorundaydı.

Bu düşünceyle genel başkan vekilliği önerisine karşı çıktım. Komisyon da öneriyi kabul etmedi. Gürkan, 18 nisanda komisyon raporunu görüşecek MKYK'nin açılışında basına yaptığı açıklamada, "Genel başkanlığı bırakmak için partisiyle pazarlık eden, ayrıcalıklar isteyen insan konumuna itilmek istendim. Bana biçilmek istenen bu rolü ve düşürülmek istenen gölgeyi redde diyorum" diyerek kurultaydan sonra hiçbir yönetim görevi almayacağını, ama yönetim görevi alacak tüm arkadaşlarına yardımcı olacağını bildirdi.(124) Bu durumda MKYK tüzük görüşmesini bir süre erteledi. Gürkan'ın bu açıklaması örgütü rahatsız etti. Demeçler vererek, Gürkan'ın etkin bir görev alması yolunun muhakkak bulunmasını istediler. MKYK, 25 nisanda konuyu tekrar görüşmeye karar verdi ve beni de çağırdı. Gürkan'ın başkanlığında yapılan toplantıda üyelerin sorularını yanıtladım.

Önce, şimdiki yapıyı değiştirip değiştirmemek konusundaki görüşümü daha somut hale getirdim. "Örgüt değişiklik istiyor, ben de taraftarım ama herkesin hazır olmadığını görüyorum. Bu değişiklikleri pekâlâ daha sonraya, bir yıl sonraki olağan kurultaya ya da bir tüzük kurultayına bırakabiliriz" diyerek bir erteleme yolu önerdim. Arkasından HP kökenli üyelerin genel başkan vekilliği önerisiyle ilgili sorular geldi. Bir üyenin, "Başkanlar Kurulu'nun önemine inanıyor musunuz?" sorusuna, "Bu kurul, birleşme süreci için düşünülmüş özel bir oluşumdu. Birleşmeden sonra iki genel başkan olamaz" gibi bir yanıt verdim. Bu yanıttan memnun olmayan başka bir üye, "Örgüt, Gürkan'la sizi bir arada ramp ışıklarında görmek istiyor, ne diyorsunuz!" diye istediği somutlaştırdı. O zaman daha açıkça şunları söyledim:

Bakınız, şimdi Sayın Gürkan genel başkandır. Beraber dolaşırken bize hangi soru sorulsa, benim tasarladığım yanıttan daha iyisini Gürkan'ın verdiğini gördüm. Onun için diyorum ki, en basit çözüm Gürkan'ın genel başkanlığının devam etmesidir. Ama bu kabul edilmiyor. İnönü genel başkan olsun deniyor. Niçin? Demek ki bir ihtiyaç var. O halde gereğini de lütfen İnönü'ye bırakın. Ya bana güvenirsiniz ve uygun bir görüntü sağlamayı da bana bırakırsınız ya da hep birlikte sayın Gürkan'a oy veririz; genel başkanlığı devam eder.(125)

Ben ayrıldıktan sonra oylama yapıldı. MKYK tüzükte değişiklik yapılmamasını kabul etti. Bu sonucu Gürkan, "Sade üye kalma kararım ortak karar haline geldi. Mesele kapanmıştır" diye açıkladı.

---

124) "Gürkan Görev Almıyor", *Cumhuriyet*, 19 nisan 1986.
125) Mustafa Ekmekçi, "Hint Horozu Ne Düşünüyor!", *Cumhuriyet*, 29 nisan 1986.

Bundan sonra da Gürkan'ın görev alması için son dakikaya kadar uğraştık. Kurultay öncesinde yaptığımız toplantıda tüm il başkanları, genel sekreterliği kabul etmesini istedi. Kurultayda MKYK seçimine geçildiğinde gene tüm il başkanları ortaklaşa imzaladığı bir önergeyle Gürkan'ı aday gösterdi ve Gürkan MKYK'ye en yüksek oyu alarak seçildi. Bütün bu ısrarlara karşın kurultaydan sonra başkanlık divanı seçilirken, genel sekreter ya da genel başkan yardımcısı görevlerini kabul etmedi, istediği şekilde sade üye olarak kaldı.

Bence bu sonuç kurultay yolunda karşılaştığımız ikinci arıza oldu. Çünkü kamuoyunun özlemle beklediği bir sonucu gerçekleştirememiş olduk. Partimiz için bu bir yönetim beceriksizliğiydi. Kurultaydan sonra gelen iktidar-muhalefet mücadelesi günlerinde Gürkan'ın geçmişteki olumlu katkılarından yoksun kaldık. Görev almamanın sonucu olarak muhalif ya da kayıtsız görünen bir konuma girdi ve bundan ne kendisi, ne de parti bir yarar sağlayabildi.

Kurultayda Üçüncü Arıza: Yuhalamalar ve Sonuçları

Nisan sonunda il kongreleri başladı. Gürkan birçok ilde kongrelere katıldı ve konuştu. Bir gezisinde, Karadeniz illerinde ben de beraberdim. Bütün yurttaki kongrelerde genellikle SODEP dönemindeki il başkanları seçildi. Örneğin İstanbul'da Hasan Fehmi Güneş, İzmir'de Şeref Bakşık, Tekirdağ'da Güneş Gürseler, Edirne'de Fuat Erçetin, Bolu'da Ahmet Özcan, Sakarya'da Selçuk Gedikli, Konya'da Recai Ersoy, Diyarbakır'da Talat İnanç, Kütahya'da Hakkı Eren, Bingöl'de Hasan Bazancir ve diğerleri yeniden göreve geldi. Ankara'da bir sürpriz oldu. CHP'nin son döneminde ün kazanmış genç siyasetçilerinden Ertuğrul Günay aday olan iki eski başkanı geçerek seçimi kazandı.

İl kongrelerinde hem il yönetimi, hem de, kurultay delegeliği yoluyla genel merkez yönetimi için yarışılır. Bu defaki yarışta çekişme başlıca iki grup arasında geçiyordu. Cahit Angın'ın genel sekreterlikten alınması için yapılan oylamada lehte oy verenlerle aleyhte oy verenler bu iki grubu oluşturuyordu. Basın, karşı oy veren gruba "sendikacılar", lehtekine de "26'lar ve HP kökenliler" ya da sadece "26'lar" adını takmıştı ve il başkanlarının eğilimine göre hangi grubun kurultayda daha çok delegelik kazanacağını tahmin etmeye çalışıyordu. Görünüşe göre iki tarafı destekleyenlerin sayısı birbirine yakındı.

Seksen kişilik MKYK, son toplantısını 22 mayısta yaptı. Kurultaya sunulacak çalışma raporunu onayladı. Bir usulsüzlük yüzünden yapılamamış olan Zonguldak il kongresini erteledi. Zonguldak'tan başka Kars ve Nevşehir illeri

de kongrelerini tamamlayamadıkları için bu illerin delegeleri kurultaya katılamayacaklardı. Kongrelerde seçilmiş delegelerin sayısı 765'i buluyordu. Ayrıca 80 MKYK, 22 MDK üyesi, 49 milletvekili, 16 kurucu üye doğal delege olarak katılacaktı. Böylece kurultayda 932 delege hazır bulunacaktı.

Kurultay, 30-31 mayıs günlerinde toplanıyordu. Hafta başında Ankara'ya geldim ve hazırlıkları uzaktan izlemeye başladım. Uzaktan diyorum, çünkü sorumlu organlar genel sekreterlik ile Ankara il başkanlığıydı. Onları denetleyecek olan da genel başkandı. Evinde ziyaret ettiğimde Gürkan'ı kurultay konuşmasının hazırlığı içinde buldum. Geçmiş hükümetlerin ekonomik ve sosyal politikalarını derinlemesine irdeleyerek sosyal demokrat bir iktidarın hedeflerini belirleyecek etraflı, iddialı bir sunuş yapmak niyetindeydi.

Öte yandan genel başkanlıkta değişimin çok yaklaştığı o günlerde partide bir otorite boşluğu belirmişti. Henüz bir görevim olmadığı için yönetim toplantılarına katılmıyordum. Gürkan ise, kurultaydan sonraki gelişmelerden sorumlu olmayacağı için toplantılarda artık yön verici bir tutum takınmıyordu. Böyle olunca da kurultay hazırlığının önemli kararlan parti yönetimini ele geçirmek için çekişen grupların müdahalesine açık kalıyordu. Bu başıboşluğun zararını kurultayda fazlasıyla görebilirdik.

Bu tehlikeyi fark eden Gürkan, 29 mayısta il başkanlarıyla yaptığı toplantıya beni de aldı. İlk iş divan başkanı adayını kararlaştırmaktı. İstanbul İl Başkanı Güneş ile Manisa İl Başkanı Yetenç'in aday olduğu anlaşıldı. Adayları bire indirme yolu arandı. Kurultay divan başkanının iyice tanınmış, örneğin Meclis başkan vekilliği ya da bakanlık yapmış deneyimli bir siyasetçi olması kamuoyunun beğeneceği bir seçimdir. Onu düşünerek Yetenç'in çekilmesini, başkanlığı Güneş'e bırakmasını bekledim. Ama olmadı. Oylamaya geçildi ve oy çokluğuyla Yetenç'in divan başkanlığına aday gösterilmesine karar verildi.

Sonra MKYK'nin seçimi için liste hazırlığı görüşüldü. Gürkan da, ben de bu konuyu tamamen il başkanlarına bırakmak istediğimizi söyledik. Bakşık gibi bazı il başkanları bu tutuma itiraz etti. Genel başkan olarak partiyi yöneteceğime göre arkadaşlarını seçme hakkım olduğunu söylediler. Aksi görüşü dile getirenler de oldu. Sonunda, her il başkanının kendi başına bir liste hazırlamasına ve bu listelerin bir araya getirilmesiyle asıl listenin kendiliğinden ortaya çıkmasına karar verildi. İl başkanları, daha önce de söylediğim gibi, genel sekreterliği kabul etmesi için Gürkan'a çok baskı yaptı ama sonuç alamadı. O, sadece MKYK'ye girmeyi benimsedi.

Akşam Gürkan'ın kurultaya gelen yabancı konuklara verdiği yemekte beraber olduk. Artık hepsini iyi tanıdığımız dostlar, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nden Ludvig Fellermeier, Avrupa Parlamentosu sosyalist grubundan eski başkan Pieter Dankert ve sekreter David Blackman, Fransa'dan Alain Chénal, İspanya Sosyalist Partisi'nden Julian Galimaldos, Almanya'dan HDF Genel Başkanı Ethem Ete ve KKTC'den milletvekilleri gelmişti. SHP'ye güvendiklerini gösteren bir buluşma oldu. O akşam bir kurultay arifesinde ilk ve son kez erken yattım. Çünkü kısa konuşmamı daha önce hazırlayabilmiştim.

Sabah, 30 mayıs cuma günü, kurultayın toplandığı Atatürk Spor Salonu'na, saat 10'u birkaç dakika geçe, Gürkan ve Timisi'yle birlikte girdik. Alkışlar arasında doğru bize ayrılan yere gittik, MKYK sırasının önündeki iki koltuğa yan yana oturduk. Alkışlar durmadı, katılanlar bizi yanlarına çağırdı. Bunun üzerine birlikte bir salon turu yaparak delegeleri daha yakından selamladık. Aslında her kurultayda âdet, genel başkanın salonu bir kez dolaştıktan sonra yerine oturmasıdır. Bizim bunu başlangıçta yapmamamız bir rahatsızlığımız olduğunu gösteren bir işaretti.

Delegelerin ve konukların yerleşmesini biraz bekledik. On buçukta Gürkan kürsüye çıkıp kurultayı açtı. Saygı duruşu ve İstiklal Marşı'ndan sonra il başkanlarının ortak önerisiyle divan başkanlığına Manisa İl Başkanı Erdoğan Yetenç, yardımcılıklarına da Tekirdağ İl Başkanı Güneş Gürseler ve Amasya İl Başkanı Günhan Beşok seçildiler. Divana gelen Yetenç, heyecanlı bir konuşma yaparak görevine başladı: "Bu kurultayla 12 Eylül sonrası haksız demokrasi modelini yıkıyor, gerçek demokrasiyi kuruyoruz" dedi ve epey alkışlandı.

O zamana kadar kurultay normal bir seyir izlemişti. Fakat başkan konukların isimlerini tek tek okumaya başlayınca durum birden değişti: Çünkü ilk olarak ABD Büyükelçisi Strausz Hupe'nin ismini okuyunca salonun dinleyicilere ayrılmış bölümünden "yuh" sesleri yükseldi. Hepimiz şaşırdık. Bu sesler nereden geliyor diye etrafımıza bakınırken, başkan İngiltere Büyükelçiliği müsteşarının ismini okudu ve yuhlamalar artarak devam etti. Arkasından Küba büyükelçisinin ismi geldi ve bu defa delegelerin de katıldığı büyük bir alkış koptu. Bundan sonra, hemen bütün büyükelçilik temsilcilerinin isimleri, alkışlanarak ya da yuhalanarak karşılandı. Son derece ters bir gösteriydi ve divan başkanı bunu durdurmak ya da etkisini azaltmak için bir şey yapamadı. İsimleri arka arkaya okumaya devam ederek dinleyicilerin her devlet hakkında lehte ya da aleyhte tezahürat yapmasına fırsat verdi. Bu şekilde ABD, İngiltere, Bulgaristan, Yunanistan, Şili ve İsrail temsilcileri yuhalanırken, Küba, Sovyetler Birliği, Federal Almanya, Fransa, Afganistan, İtalya ve öteki devlet

temsilcileri alkışlandı. Sonra sıra yerli konuklara geldi ve gene iki taraflı tezahürat devam etti: ANAP genel başkan yardımcısı ve genel sekreteri yuhalanırken, öteki muhalefet parti temsilcileri alkışlandı. En çok alkış alanlar ise DİSK Genel Başkanı Abdullah Baştürk ile genel sekreteri Fehmi Işıklar oldu.

Gürkan da, ben de çok rahatsız olmuştuk. Alkışlar fazla olmuş, yersiz olmuş, önemi yoktu. Ama yerli yabancı konuklara karşı yükseltilen yuh sesleri doğrudan doğruya partinin itibarına indirilen darbelerdi. Partimizin daha solunda eğilimli bir grup militan dinleyici, otorite boşluğundan yararlanarak partinin kamuoyundaki imajını değiştirecek, bizi sol uçta bir marjinal parti gibi gösterecek bir eylemi planlayıp uygulamıştı. Ertesi gün bütün gazetelerde kurultay haberlerinin başında bu yuhalamalar geliyordu ve gösterileri önleyemeyen parti yöneticileri en azından beceriksizlikle suçlanıyordu. Gerçi, o gün kurultaydaki konuşmasına başlarken Gürkan bu yuhalamaları kınadı, konuklara tekrar hoş geldiniz, dedi. Ertesi gün de Gürkan'la birlikte imzaladığımız ve kurultayda oybirliğiyle kabul edilen bir önergeyle "Davetli olan yabancı misyon şeflerine ve diğer parti yetkililerine yapılan davranışların ev sahipliğine yakışmadığı ve konuklara gösterilen tepkinin konukseverliğe sığmadığı" kaydedilerek, "bu gösterilerin siyasal görüşlerimizi yansıtmadığı" ilan edildi. Ama bütün bunlar ilk gün aldığımız yarayı tamamen onaramadı. Onun için bu olayı kurultay sürecindeki üçüncü arıza olarak nitelendiriyorum.

Gürkan ve Benim Konuşmalarımız

İlk güne döneyim. Havayı bozan gösterilerden sonra kürsüye gelen Gürkan, konuşmasının ilk bölümünde, Türkiye'de sağ partilerin geçmişte uyguladığı politikaları eleştirdi, Türk sağının demokrasiyi beceremediğini, kitleleri ancak din istismarıyla yanında tutabildiğini, kapitalizmi siyasal liberalizmle birlikte uygulamak yerine baskılara başvurduğunu, böylece radikalizmi uyandırdığı için tüm askeri müdahalelerin sağ iktidarlar zamanında olduğunu, Atatürk'ün birleştirici milliyetçilik anlayışından farklı milliyetçilik sloganları kullanarak etnik ayırımcılığı özendirdiğini, yol açtığı enflasyonla işçi ve işveren kesimlerini karşı karşıya getirdiğini ve bir işsizler ordusu yarattığını çarpıcı deyimlerle ortaya koydu. Sosyal demokratların hak, hukuk, demokrasi, barış ve dayanışma taleplerini sürekli olarak öne getirmesi ekonomiyle az ilgilendikleri izlenimini doğurduğu için, bundan yararlanan sağ partilerin kendilerini ekonomi uzmanı gibi gösterdiğini, oysa ekonomi alanında son derece başarısız olduklarını vurguladı.

Gürkan sonra SHP'nin niteliklerini anlattı. Emekten yana bir kitle partisi olduğumuzu, bir sınıfın öteki sınıflar üzerinde egemenliğini kurmak için uğraşmadığımızı, bu bakımdan Marksist partilerle aramızda uzlaşmaz farklılık bulunduğunu belirtti. "Emekle sermaye arasında bilinçli ve demokratik çözümlerle denge kurulabileceğine inanıyoruz" dedi. Uygulamaları ve zihniyetiyle ANAP'ın bir sivil parti sayılamayacağına işaret etti. "İktidar yolunda ilerlerken SHP'nin birtakım aşırılıklara kendini kaptırmaması şarttır. İktidara güçlü gelmek zorundayız" uyarısını yaptı.

Dış politikaya da değindi ve Yunanistan, ABD ve KKTC ile ilişkilerimiz üzerinde durdu. Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı hasmane politikasını eleştirirken bu politikayı bazı ABD çevrelerinin desteklemesinin sakıncalı olduğunu belirtti. AETyle ilişkilerimizin önemine dikkat çekti.

Konuşmasının sonunda şu dokunaklı sözlerle partililere veda etti:

"Bir profesör olarak üniversitedeki sıcak odamda oturmak, durmadan kitap okuyabilmek, durmadan bilgilenebilmek imtiyazından yararlanırken bazen yüreğimin derinliklerinde bana bu olanakları sağlayan halkıma ve onun kutsal emeğine borcumu ödeyememenin telaşını ve korkusunu duyardım. Şimdi bu telaş ve korkuyu biraz daha az duyuyorum. Bu da bana fazlasıyla yetiyor. Allahaısmarladık!"

Gürkan'ın, önemli gözlemlerle dolu bu güzel konuşması, ayakta alkışlanmakla beraber kurultayda ve daha sonra basında yeterince değerlendirilemedi. Geçiş döneminin yuhalamalarla bozulan havasında kayboldu. Ama içerdiği fikirler bugün de doğruluğunu koruyor.

Gürkan'dan sonra söz aldım. Başkanlar kurulu üyesi olarak görev yaptığım yedi ay içinde Gürkan'la tam bir uyum içinde çalıştığımızı söyleyerek kendisine teşekkür ettim. Birleşme sürecinin hep birlikte gösterilen üstün dikkat ve emek sayesine başarıyla tamamlandığını ve SHP'nin oluşumunun ülkemizde demokrasinin yerleşmesine en büyük katkıyı yaptığını söyledim. "Bu kurultayla birleşme-bütünleşme tamamlanıyor, bundan sonra SHP'nin iktidar yürüyüşü başlıyor" dedim.

Temel hedefimizin, tüzüğümüzdeki ifadelerle, demokrasiyi tüm kurum ve kurallarıyla gerçekleştirmek, Atatürk ilkelerine dayalı bir demokratik düzen içinde insana en yüce değeri veren, emeğe saygılı, ülkeyi bütünüyle kalkındıran ve artan millî geliri hakça bölüşen; sözüne, davranışlarına güvenilen bir yönetim kurmak olduğunu tekrar ettim.

İktidarın uygulamalarını eleştirirken son örnek olarak, birkaç gün önce Meclis'te başka bir yasanın görüşülmesi sırasında tasarıya eklenen bir korsan maddeyle tütün tekelinin kaldırılmasına değindim ve "Halkın çıkarlarına aykırı bir düzenlemeyi muhalefeti kandırarak gerçekleştirmeyi bir marifet sayıyorlar" dedim.

Dış politikaya kısaca değindim. Son günlerde Yunanistan'ın Limni Adası'nı Lozan Antlaşması'na aykırı olarak silahlandırmasını ve NATO Başkomutanlığı'nın bu konudaki tutumunu eleştirdim. Dış politikamızın temel dayanağı olan Lozan Antlaşması'na aykırı bir planlamayı NATO'dan da gelse kabul edemeyeceğimizi belirttim.

Konuşmamı bitirirken delegelerin, genel merkez organlarını en büyük dikkat ve sorumluluk duygusuyla belirlemesini istedim. Bundan sonra kurultay yönetmeliği oylandı, komisyon seçimleri yapıldı. MKYK ve MDK için adayların yazılmasına geçildi. İl başkanlarının ortak önerisiyle ben genel başkanlığa, Gürkan MKYK üyeliğine aday gösterildik.

Akşam geç vakit il başkanlarıyla toplandık. Ayrı ayrı listelerin bir araya getirilmesiyle ortaya çıkan listenin "26'lar grubu"nun isteklerine büyük ölçüde uyduğu görüldü. Böyle olması da beklenmeliydi. Çünkü önceki gün il başkanları toplantısında divan başkanlığı için yapılan oylamada 26'lar grubunun adayı daha fazla oy almıştı. Bu listeye Gürkan ve bazı il başkanları itiraz etti. Bunun üzerine sorumluluğu üzerime alarak, daha dengeli bir listeyi kendim hazırlayacağım, dedim. Kimse karşı çıkmadı. Bir süre daha Gürkan'la çalıştık. "26'lar"dan, "sendikacılar"dan ve milletvekillerinden MKYK'de bulunmasına yarar gördüğüm insanları içine alan bir liste yaptım ve sabah dörde doğru eve döndüm.

Ertesi gün saat on civarında kurultay çalışmaya başlarken salona geldim. Gürkan'la biraz konuştuktan sonra genel merkeze gittik. İl başkanlarını topladık. Hazırladığım listeyi gösterdim, önemli bir itiraz olmadığını gördüm ve tekrar kurultaya döndüm. Liste dağıtıldı.

O sırada kürsüde delegeler konuşuyordu. Söz alan Cüneyt Canver, listede ismini görmemenin kızgınlığından da yararlanarak çok heyecanlı ve etkileyici bir konuşma yaptı. Demokrasiye candan bağlılığını vurgularken, hem iktidarı, hem SHP yönetimini çarpıcı sözlerle eleştirdi. Gazetelerin deyimiyle "çılgınca alkışlandı" ve kurultayın ilk gününde delegelerin sergilediği ve basının çok eleştirdiği yorgun ve isteksiz havayı bir anda değiştirdi. Bir fırsat bulup tekrar söz aldığımda Canver'in bu konuşmasıyla en güzel listeyi sunduğuna

işaret ettim ve benim listem dahil, tüm listelerin birer yol göstericiden başka bir şey olmadığını söyleyerek tekrar delegeleri özgür iradelerini kullanarak seçim yapmaya çağırdım.

Önemli bir değişiklik içermeyen komisyon raporları onaylandı. Hemen her konuya değinen ve partinin amaçlarını ayrıntılı biçimde dile getiren kurultay bildirisi kabul edildi ve seçimlere geçildi. Oylamaya katılan 870 delegeden 733'ünün oyuyla SHP genel başkanı seçildim.

Bu sonucu öğrenince Gürkan'la birlikte kurultay salonuna gittim. MKYK üyeleri için oy sayımı devam ediyordu. Delegelerin çoğu ayrılmıştı. Kalanlara kısaca teşekkür ettim ve ben de ayrıldım. Aşağı yukarı bir yıldır üzerinde çalıştığımız birleşme projesi tamamlanmıştı. Birleşik partinin genel başkanı olarak yeni bir göreve umutla başlıyordum. Bu partide 26'lar, sendikacılar ve milletvekilleri gibi üç ayrı grubun varlığı beni ürkütmüyordu. Bu grupların demokratik süreç içinde ayrı amaca yöneleceğini ve birlikte verimli çalışmanın yolunu bulacağını umuyordum. Birleşmenin başında hızla yükselen itibarımızın son dönemdeki arızalarla zedelendiğinin farkındaydım, ama bu etkinin çabuk kaybolacağım düşünüyordum. Üç arızanın arkasında dolaylı dolaysız temel etkenin bir hizip çalışması olduğunu algılayamamıştım. Bu tanı hatasının bedelini daha sonra çok pahalıya ödeyeceğimi de henüz bilmiyordum. Bütün bu gelişmeleri ileride anlatmak üzere şimdi yaşamımdaki başka olaylara geçeceğim.

VIII.
Günlerin Getirdikleri

Anıların yazılması zaman alıyor. Bu sırada geçen günler yeni ilginç olaylara sahne oluyor. Burada, daha önce de yaptığım gibi, son yıllarda yaşadığım bazı olayların yol açtığı düşüncelere ve rastlantılarla edindiğim bilgilere yer vermek istiyorum.

Anlatacağım olaylar, şaşırtıcı gözlemler ve aydınlatıcı sorular, babamın bana geçen bir özelliği sayesinde edindiğim bilgiler, olağan toplantıyı olağandışı yapan bir görüşme, çeşitli anılar ve basit olaylar başlıkları altında dört alt bölümde toplanıyor.

I) Şaşırtıcı Gözlemler ve Aydınlatıcı Sorular

Sözünü edeceğim olayların ortak bir özelliği var. Belirli bir aşamada beni rahatsız eden ya da en azından gerginlik yaratan bir durum ortaya çıkıyor ve bu durumun zorlamasıyla aklıma gelen değişik fikirler ya da basit gözlemler hem beni rahatlatıyor, hem de bazı gerçeklere ışık tutuyor. Kuşkusuz, sözünü ettiğim rahatsızlık ya da gerginlik önemli ölçülerde değil. Sadece bir yorumu yanlış ya da eksik bulmanın yahut önemli bir topluluğa hitap etmenin getirdiği tedirginlik. Ama ne de olsa fikir alanında bir huzursuzluk var ve doğru bir gözlemi dile getirmek bunu ortadan kaldırıyor. Gözlemlere dayanan bazı esprilerin de dinleyenler üzerinde benzer etkiler yarattığına Anılar'ımın[126] birinci cildinde değinmiştim. Öte yandan, zor duruma düşen insanların doğanın ve toplumun gerçeklerini daha iyi algılama fırsatını bulduğu bilinir. Anlattığım olaylara bu kuralın basit örnekleri olarak da bakabiliriz. Ayrıca bana

126) Erdal İnönü, *Anılar ve Düşünceler*, 1. cilt, Yorum Kitapları, İstanbul, 1996.

önerilen bazı konulardaki konuşmalarımı da bu örnekler arasında sayabileceğimi düşünüyorum. Çünkü bu konuşmalardaki temel fikirler de, daha önceden gözüme çarpmamışken, konu başkaları tarafından önerilip bana bir görev yükletilince aklıma geldi. Onların birçoğunu *Fikirler ve Eylemler*[127] adını verdiğim bir kitapta toplamıştım.

Köprüde Yaşanır mı?

Öncü bir sanat galerisinin tanıdığım yöneticisi beni bir sergi açılışına çağırdı. Türk ve Alman sanatçıların çağdaş resim akımlarının en yeni örneklerini gösterecekleri bir sergiydi, iki ülkenin kültür alanında önemli bir ortak girişimi sayılıyordu. Almanya'dan gelecek sanatçıların yaşadığı eyaletin kültür bakanı da açılışta bulunacak ve konuşacaktı. Galerinin yöneticisi Beral Madra, Türk tarafını benim temsil etmemi ve Alman eyalet bakanından sonra birkaç cümle söylememi istiyordu. Önce, konunun uzmanı ya da emekçisi olmadığım için özür diledim, ama değerli yöneticinin ısrarı üzerine kabul ettim.

Açılış saatine birkaç dakika kala galeriye vardığımda hatırı sayılır bir kalabalığın hazır bulunduğunu gördüm. Almanya'daki eyaletin kültür bakanı olan bir bayan siyasetçi ile birlikte Alman başkonsolosu, kültür merkezi görevlileri, Türk, Alman sanatçılar ve sanatseverler oradaydı. Açılış töreni galeri yöneticisinin kısa bir konuşmasıyla başladı. Sonra Alman bakana sıra geldi. Cebinden birkaç sayfalık bir metin çıkardı ve önemli görev yapan bir siyasetçi havası içinde dikkatle okumaya girişti.

Ben bu durumdan rahatsız oldum. Herhangi bir resmî görevim ya da unvanım olmadığı için benzer bir hazırlık yapmadan gelmiştim. Sadece sanatçıları kutlamayı ve yöneticilere teşekkür etmeyi düşünüyordum.

Ama konuk bakanın etraflı konuşması açılış törenine önemli bir siyasal içerik kazandırmıştı. Benim de hiç olmazsa toplumsal açıdan anlamlı bir şeyler söylemem gerekli hale gelmişti. Bakanı dinlemeye devam ederken, biraz umutsuzca, karşılık olarak ne söyleyebileceğimi aramaya başladım.

Alman bakan, Türk-Alman dostluğunun tarihteki ve bugünkü örneklerine değindi, Almanya'da yaşayan vatandaşlarımızın karşılaştıkları sorunların çözümüne nasıl yardımcı olduklarını anlattı ve özellikle kültür ilişkilerinin geliştirilmesinin önemi üzerinde durdu. Bu arada, ülkemizin tarih ve coğrafyadan gelen özelliklerinden de övgüyle söz ederek Türkiye'nin iki kıta, iki uygarlık arasında bir köprü olduğunu söyledi. Bu benzetmeyi geçmişte birçok

127) Erdal İnönü, *Fikirler ve Eylemler*, BÜKE Yayınları, İstanbul, 2000.

kez duymuş ve ben de birçok yerde kullanmıştım. Ama o anda, arayış içindeyken bakandan duymam aklıma yeni bir fikir getirdi ve konuşmamı buna dayandırmaya karar verdim.

Söz aldığımda, gerekli selamlama ve teşekkür ifadelerini dile getirdikten sonra aşağı yukarı şunları söyledim:

Sayın bakan, kapsamlı, güzel konuşmasında Türk-Alman kültürel işbirliğinin önemini çok iyi anlattı. Ülkemizin değerini vurgularken kıtalar arasında bir köprü olduğumuza da değindi. Bu doğru sözlere ben de elbet katılıyorum. Yalnız bir noktaya işaret edeceğim ve bundan bazı sonuçlar çıkaracağım. Bakınız, yaşanacak iyi bir yer arıyorsanız, herhalde aklınıza en son gelecek yer bir köprüdür. Köprü insanların yaşadığı değil, gelip geçtiği bir yerdir. Köprüde yaşamaya kalkarsanız, bu gelip geçen kişilerin sürekli baskısı altında kalırsınız. Bir taraftan gelenler sizi öteki tarafa iter, öteki taraftan gelenler de bu tarafa iterler. Sonunda köprüyü bırakıp tarafların birinde yaşamaya karar verirsiniz, arada bir köprüye gelip öteki tarafa da bakarsınız. Biz de öyle yaptık. Yıllar önce köprünün Avrupa tarafında yaşamaya karar verdik. Ama arada Asya tarafı ile kültürel ilişkilerimizi de sürdürüyoruz. Bu durum sanatçılarımızın çalışmalarına ayrı bir nitelik kazandırıyor. Asya kültüründen bir ölçüde etkilendiğimizi, ama asıl yerimizin köprünün Avrupa tarafı olduğunu en iyi anlatacak araçlar sanatçılarımızın yapıtlarıdır. Yanlış anlaşılmasın. Bunu sanatçılarımıza bir görev olarak yüklemiyorum. Sanatçılar özgürdür. Onlar, içinde yetiştiği kültürel ortamın doğal sonucu olan yapıtlarında kendiliğinden bu durumu yansıtacaktır. Şunu da ekleyeyim. Zaman zaman köprüde yaşama zorunda kaldığımıza göre, buradaki yaşamı çekilecek hale getirecek olan kişiler gene sanatçılarımızdır.

Sanatçılarımızı kutlayarak, yapıtlarıyla yaşamımızı güzelleştirmeye devam etmelerini dileyerek sözlerimi bitirdim. Konuşmam bakanın konuşmasından çok daha kısaydı, ama Türkiye'nin bir köprü olduğu şeklinde her zaman dile getirilen bir özelliğin pek de övünülecek bir şey olmadığına işaret etmem hayli ilgi çekmiş ve iki konuşma arasında eşitlik sağlamıştı. Daha sonra başka toplantılarda konuşurken de bu gözlemi ifade ettim ve her seferinde dinleyenlerin etkilendiğini gördüm. Herkes bu kadar basit bir gerçeği niye şimdiye kadar düşünmedik diye şaşıyor.[128] Ama ben de bu gerçeği serginin açılışında beklemediğim zor bir durumda kaldığım zaman görebildim.

128) Yalnız Mümtaz Soysal'ın bir yazısında başka bir açıdan köprüde olmanın sakıncalarına işaret ettiğini (sergideki konuşmamı yaptıktan sonra) gördüm.

Bu Alkış Nereden Çıktı?

1998 yılı hem Cumhuriyet'imizin kuruluşunun, hem Lozan Barış Antlaşması'nın 75. yıldönümlerini getirdi. Daha bir yıl önce, İsviçre'deki büyükelçimiz Taner Baytok bu yıldönümlerinin Lozan'da kutlanması için girişimlere başlamış ve benden de katılma sözü almıştı. İsviçre makamları önce Türkiye aleyhinde propaganda kampanyası yürüten çevrelerin tepkisinden çekinerek böyle bir kutlamaya engel olmak istedi. Ama sonunda büyükelçinin yılmayan çabaları ve basınımızın etkin desteği Türkiye'nin önemini hatırlattı ve bir sempozyumla çeşitli tören ve resepsiyonlardan oluşan anma toplantıları geleneksel Türkiye-İsviçre dostluğuna uyan bir hava içinde gerçekleşti. Sempozyumu düzenleyen kuruluş, Batı Avrupa üniversitelerinde öğretim ve araştırma yapan Türk öğretim üye ve elemanlarının derneğiydi ve bu niteliğiyle birçok üyesini Lozan'a getirmeyi başarmıştı.

Büyükelçi, babamın anısına saygı işareti olarak kardeşlerimle beni Lozan'a çağırmıştı ve benden barış antlaşmasının imzalandığı Rumine Sarayı'ndaki kutlama töreninde, babanın Lozan Konferansı'yla ilgili bazı anılarını anlatmamı istemişti. Törene Türkiye ve İsviçre başta olmak üzere çeşitli ülkeleri temsil eden birçok seçkin kişi çağrılmıştı. Akşam Rumine Sarayı'na geldiğimizde büyük bir kalabalığı hazır bulduk. Yalnız bizim gibi Cumhuriyet'in kuruluş yıllarını hatırlayanlar değil, Batı Avrupa'da öğrenim ya da iş yapan birçok genç de katılmıştı.

Büyükelçinin hazırladığı düzene göre ben, ağabeyim ve kız kardeşim, ev sahipleri olan büyükelçi ve derneğin mütevelli heyeti başkanı, salona hâkim bir yerdeki büyük bir masanın arkasında yan yana oturduk. Önce Taner Baytok ve Mütevelli Heyet Başkanı Şükrü Elekdağ söz aldı. Arkadan sıra bana gelecekti. Konuşmamı hazırlarken, o gün bu tarihî mekânda konuşma görevinin niçin bana verildiğini Türkiye'yi iyi tanımayanlara bir biçimde anlatmam gerektiğini düşünmüştüm. Bu nedenle, söze başlarken Lozan Antlaşması'nın imzasının 75. yıldönümünü kutladığımızı söyleyip, antlaşmayı yetmiş beş yıl önce imzalayanlar arasında bulunan Türk Heyeti Başkanı İsmet İnönü'nün benim babam olduğunu söylemeyi kararlaştırmıştım.

Söz sırası geldi ve hazırladığım konuşma planını uygulamaya koyuldum. Tam, "Antlaşmayı imzalayan İsmet İnönü benim babamdı" cümlesine başlarken, orada oturma şeklimiz aklıma geldi ve "Antlaşmayı imzalayan İsmet İnönü benim babamdı ve aynı zamanda yanımda oturan ağabeyimle kız kardeşimin de babasıydı" dedim. Sözümü bitirmemle birlikte de büyük bir alkış koptu

ve bir süre devam etti. Bilmiyorum neden ama o anda yaptığım bu basit gözlem, bir saate yakın süren konuşmamın en çok alkışlanan cümlesi olduğu gibi, başlangıçta yapılmış olduğu için, tüm konuşma sırasında benimle dinleyenler arasında sevecen bir ortamın oluşmasını sağladı.

Başarının Sırrı Sevgi mi, Kavga mı? Yoksa Her İkisi Birden mi?

Ankara'da 1999 baharında bir gün Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde özgün bir törene katıldım. Töreni düzenleyen, kendisine "İyi İlişkiler ve Sevgi Topluluğu" adını vermiş bir öğrenci demeğiydi. ODTÜ'nün eski rektörlerini bir öğle yemeğinde bir araya getirmeyi ve her birine kısa bir konuşmadan sonra birer plaket vermeyi düşünmüşlerdi. Birçok eski rektör bu iyi niyetli çağrıya uyarak 7 nisan günü üniversitenin yeni kültür merkezindeki yemek salonunda buluştuk. Yemekten sonra bizi çağıran öğrenci derneğinin üyeleriyle birçok öğretim üyesinin doldurduğu büyük salonda konuşmalar yapıldı, plaketler verildi.

Hayatta olan rektörler içinde tarih sırasıyla ilk önce Kemal Kurdaş söz aldı. Kuruluş günlerinin atılımcı heyecanını yansıtan güzel, etkileyici, doyurucu bir konuşma yaptı ve çok alkışlandı. İlk yıllarda karşılaşılan çeşitli engelleri bir bir aşabilme gücünün sevgiden kaynaklandığını, her kesim ve kademedeki üyelerin üniversiteye büyük bir sevgiyle bağlanmaları sayesinde bütün o başarıların kazanılabildiğini özellikle belirtti.

İkinci olarak sıra bana geldi. Ben kısaca, ODTÜ'nün başarısında tüm üyelerin üstün çabalarıyla birlikte önemli bir fikrin rol oynadığına, bu fikir ya da felsefenin kuram ile uygulama ya da bilimin evrenselliği ile ulusal sorunların yerelliği arasında uygun bir sentez yapabilmek olduğuna işaret edecektim. Kurdaş'ın konuşmasını sevgi temasına dayandırması, bana geçmişi daha iyi aydınlatma fırsatı verdi ve aşağı yukarı şunları söyledim:

Sayın Kurdaş haklı olarak ODTÜ'nün kuruluşunda ve gelişmesinde en önemli rolü sevginin oynadığını belirtti. Hiç kuşkusuz, büyük bir sevgi bağı olmasaydı bu büyük eser meydana getirilemezdi. Yalnız bir noktaya dikkatinizi çekeyim. Sanmayın ki, bu sevgi bağı insanları burada her zaman büyük bir uyum içinde çalıştırmıştır. Hayır.

Geçmişe baktığımda çeşitli fakülteleri temsil eden yöneticilerin birbiriyle ve rektörlükle sürekli bir çekişme ve hatta bazen kavga içinde olduğunu, ama üniversitenin

bu kavgalara karşın aralıksız gelişmeye devam ettiğini görüyorum. Çünkü bu kavgalar sayesinde bütün çalışmalarda bilim ile uygulama, ulusal ile evrensel arasında kalıcı sentezler gerçekleştirilebilmiştir. ODTÜ'nün tarihi hiçbir gerçek başarının kavgasız sağlanamayacağını doğrulayan önemli bir örnektir ve öğrencilerimizin yaşamlarında karşılaşacakları kavgalara hazır olabilmeleri için bu örneği unutmamalarını dilerim.

Toplantıdan sonra konuştuğum eski arkadaşlarım üniversitenin kuruluş yıllarını gerçekçi biçimde anlattığım için teşekkür ettiler. Bir kez daha, kürsüde aklıma gelen bir fikir konuşmanın etkisini artırmıştı.

Çok defa rastladığım başka bir durum da şu: Bir söyleşi sırasında yöneltilen bir soru yeni fikirlere yol açıyor ya da düşüncelerimi netleştiriyor. İki örnek vereceğim. Aslında, her iki örnek de televizyon konuşmalarıma ait ve doğrusu aklımdan çıkmıştı. Birincisini fizikçi arkadaşım Alikram Aliev, ikincisini Dr. Osman Seçgin hatırlattı. Kendilerine teşekkür borçluyum.

Kime Güvenebilirsiniz?

Dışişleri bakanlığına atandığım gün karşıma ivedilikle çıkan görev, Silahlı Kuvvetler'imizin Kuzey Irak'taki PKK üslerini ortadan kaldırmak için giriştiği sınır ötesi harekâtın Batı ülkelerinde uyandırdığı olumsuz tepkileri yatıştırmaktı. Bu amaçla Batı Avrupa ve ABD'yi içine alan bir gezi yaptım. Dışişleri bakanlarıyla görüşmelerimde yurtdışından ülkemize yönelen terörist saldırılara karşı kendimizi savunma hakkını kullandığımızı açıkladım. Durumu anlamış görünüyorlardı. Ancak Silahlı Kuvvetler'imiz Irak'tan çekilinceye kadar kaygılarının devam edeceğini sezdiriyor ya da açıkça söylüyorlardı.

Türkiye'ye döndüğüm gün iyi tanıdığım gazeteci ve siyasal yorumcu Mehmet Ali Birand *32. Gün* programında benimle konuşmak istedi. Haklılığımızı bir kez daha kamuoyuna duyurma fırsatı vereceği için memnunlukla kabul ettim. Yalnız, program başlayınca konuyu ele alış biçiminden tedirgin oldum. Çünkü ağırlığı Kuzey Irak'taki insanların durumuna vermişti. Oraya gidip çekim yapmışlardı. Çeşitli Kürt gruplarının görüşl ni yansıtıyor, arada güvenlik güçlerimizi de gösteriyorlardı. Kuşkusuz, gazetecilik açısından olaya böyle yaklaşmak doğaldı. Olayların oradaki insanların yaşamını nasıl etkilediğini sergiliyorlardı. Ama ben Kuzey Irak'tan bir an önce çekileceğimizi dünyaya anlatmaya çalışırken, bu resimleri göstermenin yanlış anlamalara yol açabileceğinden endişe ettim. Öte yandan bu aşamada sabırla izlemekten başka yapabileceğim bir şey yoktu.

Kuzey Irak görünümleri bittikten sonra Birand benimle konuşmaya başladı. Yurtdışında yaptığım temaslarda olduğu gibi, politikamızın esaslarını anlattım. Silahlı Kuvvetler'imizin planlanmış harekât biter bitmez yurdumuza döneceğini, ondan sonra Kuzey Irak'ta PKK terörünün yeniden yuvalanmasını yerel güçlerin engellemesini beklediğimizi söyledim. Orada sürekli kuvvet bulundurmak gibi bir düşüncemiz olmadığını özellikle belirttim. O zaman fırsatı yakalayan Birand bana duyarlıklı bir soru sordu: "Kuzey Irak'taki yerel Kürt gruplarının PKK örgütlenmesine engel olabileceğine nasıl güveniyorsunuz?" dedi.

Soruya gereken şekilde yanıt vermeye çalışmak beni, Kuzey Irak'taki yerel güçlerle ilişkilerimizin geleceği üzerinde ayrıntılı olarak durmak zorunda bırakacaktı. Bu ise o günkü durumda hiç istemediğim, doğru bulmadığım bir yaklaşımdı. Onun için kestirme bir yanıtla konuyu şöyle bitirdim:

Biz kimseye güvenmiyoruz. Yalnız kendimize güveniyoruz. PKK terörünü de kendi Silahlı Kuvvetler'imizin ve güvenlik güçlerimizin özverili çabaları, halkımızın yurtseverliği ve hep birlikte barış içinde yaşamak kararlılığı sayesinde etkisiz hale getireceğiz.

Birand'ın tehlikeli olabilecek sorusu bana durumumuzu en basit, en doğru ve en inandırıcı şekilde açıklama fırsatı vermişti ve sanıyorum bu yanıtım, o görüşmenin akılda kalan öğesi olmuştu.

Ölüm Korkusu Nasıl Yenilir?

Geçenlerde, İzmir'de özel Ortopedi ve Travmatoloji Hastanesi'nin açılışında tanıştığım psikiyatri uzmanı Dr. Seçgin, bir televizyon görüşmesinde verdiğim yanıtı beğendiğini anlattı. O noktaya şöyle gelmiştik: Programdaki sunucu anılarımı dikkatle okumuştu ve bana metinler üzerinde ayrıntılı sorular soruyordu. Bu arada ölüme karşı tavrım üzerinde durdu. Anılar'ımın birinci cildinde, gençliğimde mantığın gücüyle ölüm olayına serinkanlı yaklaşabildiğimi, örneğin kimse öldüğünü fark etmeyeceğine göre yaşamın herkes için sonsuz sayılabileceğini düşünerek rahatladığımı, ama yaşım ilerledikçe mantığın yetersiz kalmaya başladığını, ölüm imgesinin başka hiçbir şeye benzemeyen bir sıkıntı yarattığını anlatmıştım.

Sunucu bu bölümü hatırlatarak, "Ölüm fikrine yaklaşımınız şimdi nasıl?" diye sordu. İtiraf ederim ki beklemediğim bir soruydu. Yanıt verebilmek için

soruyu ben de kendi kendime sordum ve ortaya çıkan görüşü olduğu gibi açıkladım: "Öyle görüyorum ki şimdi üçüncü aşamaya gelmişim. Ölümü düşünmek artık korku vermiyor. Daha çok, arkadaşlarımda, yaşıtlarımda göre göre alıştığım bir doğal son, hak edilmiş bir dinlenme olarak görüyorum" dedim. Şimdi tekrar düşününce ölüm karşısındaki tutumun şöyle özetlenebileceğini fark ediyorum. Ölüm korkusu, gençken ruhun canlılığıyla, yaşlıyken vücudun yorgunluğuyla aşılıyor. İkisi arasında da bir sıkıntı dönemi yaşanıyor. Peygamberlerin genellikle orta yaşlılar arasından çıkmasının bir nedeni bu olmalı.

Fen Eğitiminin En Büyük Faydası Nedir?

1998 yılı sonlarıydı. Türk Fizik Vakfi'nın özverili yöneticisi Şükran Nasuhoğlu, benden Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi'yle beraber düzenledikleri bir sempozyumun açış konuşmasını yapmamı istedi. Konu, "İlk ve ortaöğretimde fen ve fizik eğitimi"ydi. Bayan Nasuhoğlu'nun birkaç yıl önce kaybettiğimiz eşi Rauf Nasuhoğlu, hemen tüm meslek yaşamını orta ve yükseköğretimde fizik eğitiminin çağımızın gereklerine en uygun şekilde gerçekleşmesine adamış eğitimci bir fizik profesörüydü. Ankara Fen Fakültesi'nin öğretim kadrosunda 1952-1957 arasındaki yıllarda beraber çalışmıştık. Sonraki yıllarda da işbirliği yapma fırsatları bulmuştum. En son, Türk Fizik Derneği başkanı olduğum sırada Fizik Vakfı'nı kurma çabasına girişmiştik ve Vakıf 1985'te Rauf Bey'in yürütücülüğünde çalışmaya başlamıştı. Onun ölümünden sonra eşi Şükran Hanım, birçoğu Rauf Bey'in öğrencisi olmuş fizikçi arkadaşlarımızın yardımıyla Fizik Vakfı'nın etkinliklerini sürdürmesini sağladı ve fizik eğitimi konularına ağırlık verdi.

Şükran Nasuhoğlu'nun önerisini memnunlukla kabul ettim. Yalnız bir sorun vardı. Yıllardır siyasette olduğum için fizik eğitimindeki son gelişmeleri izleyebilmiş değildim. Sempozyuma katılacak uzmanlara bu konuda yeni bilgiler veremezdim. Gene de ilgilerini çekecek ne söyleyebilirim diye düşünürken "Acaba fizik eğitiminin en büyük yararı nedir?" diye sormak aklıma geldi ve o zaman beni şaşırtan bir gelişme oldu. Bu soruya verdiğim yanıtın, lise ya da üniversite yıllarında verebileceğim yanıttan farklı olduğunu gördüm. Yaşam boyu geçirdiğim deneyimler bana farklı bir görüş kazandırmıştı. Açış konuşmamda bu düşüncemi anlattım ve tahminimin üstünde bir ilgiyle karşılandığını da gördüm. Burada konuşmanın tümünü tekrar etmeden bu temel fikri okurlarımla paylaşmak istiyorum.

Ortaöğretimdeki fen ve özel olarak fizik dersleri bize doğada maddeyle ilgili yasalar hakkında bilgi verir. Bu bilginin pratik amacı yaşamımızı kolaylaştırmak, teknolojinin olanaklarının nereden çıktığını açıklayarak bu kolaylıkları bize benimsetmektir. Ama bu açık yararlar ötesinde fen öğretiminin kültürümüzün oluşmasına önemli bir katkısı var. Bize doğadaki nedensellik ilkesini, her olayın bir nedeni olduğunu öğretiyor. İşte bence fen eğitiminin en büyük faydası çocuklarımıza, gençlerimize nedensellik ilkesini iyice benimsetmekle ortaya çıkacaktır.

"Bunun ne önemi var? Zaten çocukluğumuzda her olayın bir nedeni olduğunu öğreniyoruz, bunu hepimiz biliyoruz!" diye düşünenler olabilir. Gerçek durum hiç öyle değil. Çocukken her olayın nedenini büyüklerimize sorduğumuz doğru. Ama büyürken, geçmişten bize miras kalan başka kültür öğelerinin etkisi altına giriyor, çocukluğumuzun nedenleri arayan tutumunu bir tarafa bırakıyoruz. Toplumumuzda nedensellik ilkesinin yaygın biçimde benimsenmediğini, toplum kültürümüze egemen olan ilkenin kadercilik olduğunu gösteren pek çok işaret var.

İki yıl önce, ABD'de yaptığı araştırmalarla TÜBİTAK bilim ödülünü almış olan bir bilimcimiz Ankara'da bilim ödülü töreninde yaptığı konuşmada bu konuda çarpıcı bir örnek vermişti. "Burada, basında, televizyonlarda durmadan bir trafik canavarından yakınılması beni çok şaşırttı" demiş ve sonra sormuştu: "Nedenleri tamamen belli olan trafik kazalarının sorumluluğunu hayalî bir yaratığa, bir canavara yüklersek bu kazaları nasıl önleriz? Böyle bilimdışı bir yaklaşımı devlet ya da özel sektör nasıl benimseyebiliyor? Türkiye'de kamuoyu bilime inanmıyor mu?" Gerçi bazen trafik canavarı deyimiyle, aşırı hızlı giden, kurallara uymayan sürücüler kastediliyorsa da, bence, ödül konuşması yapan bilimcimiz uyarısında yerden göğe haklıydı. Canavarlığı kimse üzerine almadığı için, bu deyimi kullanmak, kazaların önlenemeyeceği ve kaderimize razı olmaktan başka çaremiz olmadığı izlenimini uyandırmaktan öte bir işe yaramıyor.

Başka tipik bir örnek de depremlere karşı tutumumuz. Türkiye'nin bir deprem kuşağında olduğunu söylemeyen yok. Hemen her yıl ülkemizin bir yöresinde hasara yol açan bir deprem oluyor. Depremlerin nerelerde meydana gelebileceği, bu sarsıntılarda yıkılmayacak binaların nasıl yapılması gerektiği de biliniyor. Bu konularda yazılmış bilimsel raporlar, kabul edilmiş yönetmelikler var. Bütün bunlara karşın her depremde dayanıksız binalar yıkılıyor, birçok insan yaralanıyor, ölüyor, evsiz kalıyor. Bundan çıkan sonuç şu ki, insanlarımız uzmanların temsil ettiği bilimden çok kadere inanıyor. Kaderimizde yoksa bir şey olmaz deyip, bilimin öngörülerini göz ardı ediyor, sonra da bu ihmalin faturasını çok pahalı ödüyorlar.

Trafik kazalarında, yer sarsıntılarında rekor düzeyde kayıplar vermek bilimdışı davranışımızı açıkça gösteren örnekler. Bu kadar açık olmayan daha pek çok örnek var. Ben bunları özellikle siyaset yaşamımda gördüm. Örneğin bir seçim kaybedildiğinde, örgütler genel olarak bu sonucu ellerinde olmayan nedenlere bağlama eğilimindedir. Her bölgedeki kaybın özel nedenlerini araştırma zahmetine girmeden, "Bu sefer şansımız iyi gitmedi, ama bir dahaki seçimi inşallah kazanırız" demekle yetiniliyor.

Ülkemizdeki liderlerin bir genel seçim kaybettiklerinde niçin Batı Avrupa'daki benzerleri gibi görevlerini bırakmadıkları sorusu kamuoyunda sık sık dile getirilir. Liderlerimiz, koltuklarına hırsla sarılmış insanlar gibi gösterilerek eleştirilir. Ben, kişisel hırs bakımından ülkemizdeki liderlerle Batı Avrupa'dakiler arasında bir fark olduğunu sanmıyorum. Fark burada değil, toplumların kültür yapılarında ve buradan kaynaklanan toplumsal davranışlardadır. Bizde, parti üyelerinin çoğunluğu seçim kaybında parti liderinin tutumunun etkisi olabileceğini akıllarına getirmiyor ve olumsuz sonucu kaderin takdiri diye görüyorlar. O zaman tepkileri de, "Aman partimizin bu zor durumunda birlik ve beraberliğimizi bozmayalım" şeklinde ortaya çıkıyor. Lidere gelen baskı görevini bırakması değil, görevine daha iyi sarılması doğrultusunda beliriyor. Batı Avrupa'da ise olayları nedenselllik ilkesine göre değerlendirmeye alışmış kamuoyu seçim başarısında ya da başarısızlığında temel etkenin liderin davranışları olduğuna inanıyor. Bu yüzden seçimi kaybeden liderin görevini bırakmasını istiyor ve o da bu isteği yerine getiriyor.

Kaderci yaklaşımdan kaynaklandığı genellikle fark edilmeyen bir önemli özelliğimiz ya da eksiğimiz de şu: Toplumsal ve siyasal yapımızın göze batan kusurları başında, televizyonda ve halk arasında sürekli eleştiriliyor, ancak bu kusurları düzeltecek eylemlere girişen pek az insan çıkıyor. Oysa toplumsal kusurların birbirimize yakınmakla ortadan kalkmayacağını herhalde herkes biliyor, ama içimize işlemiş kaderci felsefenin yarattığı eylemsizlikten kolay kolay kurtulamıyoruz. Bu cildin onuncu bölümünde Ankara Fen Fakültesi'nde asistanlığım sırasında başımdan geçen bir olayı ayrıntılı biçimde anlattım. Fizik bölümlerindeki öğretim üyeleri olarak aramızda konuştuğumuzda, çok az sayıda öğrencimiz olmasından duyduğumuz üzüntüyü hep dile getirir, ama durumu düzeltmek için bir şey yapmazdık. Ancak Almanya'dan gelen bir konuk profesör, nedensellik ilkesini bizden çok benimsemiş olmalı ki, acıklı durumu görünce bir çare aradı ve buldu. Türkiye'de fizik mühendisliği mesleği de böyle doğdu.

Kadercilik anlayışının ülkemizde hâlâ egemenliğini sürdürdüğünü gösteren örnekler verdim. Kuşkusuz kadercilikten uzaklaştığımızı müjdeleyen örnekler de var ve bunlar sürekli artıyor. İşte bu artışta en önemli etken bence fen dersleridir. Öğretmenlerimiz bunun bilincinde olmalı ve fen derslerinin, fiziğin kültürel boyutunu vurgulamalıdır. Fen derslerinde yapılan her deneyin, çözülen her problemin nedensellik ilkesinin varlığını kanıtladığını ve bu ilkenin doğanın ve toplumun her davranışında geçerli olduğunu, öğrencilerine hiç unutmayacakları biçimde anlatabilirlerse fen derslerinin en büyük yararı gerçekleşmiş olur.

II) Babamdan Geçen Bir Özellik Sayesinde Edindiğim Bilgiler

Babam bazen hatırlamaktan zevk aldığı bir anısını anlatırken söze şöyle başlardı:

Benim sakar bir tarafım vardır. Nereye gitsem hemen bir düzensizlik, bir kusur gözüme çarpar. Hangi kitabı elime alsam, ilk açtığım sayfalarda bir yanlış yakalarım.

Sanırım onun bu özelliği bana da geçmiş. Hem uygulama alanını da artırarak. Yalnız yanlışlar, kusurlar değil, çeşitli ilginç bilgiler de gezilerde ya da kitaplarda hemen karşıma çıkıyor. Anılarımda daha önce, Anıtkabir'de bir kabartma yazıda dikkatimi çekmiş ama herhalde başka gören ya da söyleyen olmadığı için bir türlü düzeltilemeyen bir yanlıştan söz etmiştim. Bu hatanın düzeltilmesini beklerken, burada gezilerden ve kitaplardan rastlantılarla nasıl bazı ilginç bilgiler edindiğimi anlatacağım.

Gezilerden İzlenimler

Kastamonu

CHP il örgütünün Kastamonu'da 6 aralık 1997 tarihinde düzenlediği bir panele katıldım. Bu tarihten 49 yıl önce İsmet İnönü, cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra çıktığı ilk yurt gezisinde Kastamonu'ya gelmiş, bir hafta kadar ilde ve ilçelerinde dolaşarak halkla konuşmuştu.[129] Bu geziden esinlenen panelde değerli tarihçiler, siyasetçiler yakın tarihe ve bugüne ışık tutan fikirlerini

129) *Anılar*'ımın birinci cildinde bu geziyle ilgili anı ve düşüncelerimi anlatmıştım (*Anılar ve Düşünceler*, c. 1, s. 105-110).

açıkladılar. Toplantıdan benim en büyük kazancım, Kastamonulu tarih araştırmacısı Mustafa Eski'nin *İsmet İnönü'nün Kastamonu Gezileri* (130) adlı kitabını tanımam oldu. Dr. Eski bu kitapta, babamın 1938 ve 1949'da cumhurbaşkanı, 1958'de muhalefet lideri olarak Kastamonu'ya geldiğinde yaptığı konuşmaları, basındaki tüm haber ve yorumlan toplamış. Panelde, konuşma sıramı beklerken kitabı elime almış, bakıyordum. İlk açtığım sayfada gözüme çarpan paragrafı yazıyorum. Sanıyorum, benim gibi okurlarımın da ilgisini çekecektir.

Evrenyeli bir vatandaş, İnönü'nün yanına girdiğinde aralarında şu konuşma geçmiştir:

- *Köyünüzde ne gibi ziraat yaparsınız?*
- *Bizde ziraat yok. Elma, armut, fındık yetiştiririz. İstanbul'a göndeririz. En büyük derdimiz vapur. Mallarımızı buradan vapura yetiştiriyoruz. İki masraf oluyor. Buradan yetiştirmek müşkülatı da başka. Evrenye'ye vapur uğratılmasını istirham ediyoruz. Evrenye'de bir mendireğimiz var. Köylü buraya 15 bin lira sarf etti. Bunun tamiri için 50 bin lira kadar yardım istiyoruz.*

Burada babamın hesap adamlığı derhal kendisini göstermiş. Evrenyeli vatandaşa soruyor:

- *Esası 15 bin liraya yapılan işin tamirine 50 bin lira gider mi? Vatandaşın yanıtı devletle ilişkilerinde yüzyılların yerleştirdiği yöntemi sergiliyor:*
- *Hem tamirini, hem de biraz uzatılmasını istirham ediyoruz.*

Ev sahibimiz Dr. Atıf Uğurlu panelin ertesi günü bize Kastamonu'da çok zevkli bir gezi yaptırdı. Örneğin müzede başka yerlerde görmediğimiz ilginç yapıtlarla karşılaştık.

Bu sırada Atatürk'e ayrılmış odada dolaşırken duvarda asılı, kitabe şeklinde bir yazı gözüme ilişti. Uzaktan okuması zor olduğu için pek kimsenin bakmadığı bu yazının ne olduğunu merak ettim. İyice yaklaşarak yazıdan birkaç cümle okudum ve öğrendim ki Atatürk'ün 1925 yılında İnebolu'da şapka devrimini halka ilk duyuran konuşmasından bir bölümmüş. Yazının baş tarafında gördüğüm bir hitap şekli beni o kadar etkiledi ki arkadaşlarım müzenin öteki odalarını dolaşırken ben yazıyı sonuna kadar okumadan oradan ayrılamadım. Çünkü Atatürk bu bölüme şöyle başlamıştı:

---

130) Mustafa Eski, *İsmet İnönü'nün Kastamonu Gezileri*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1995, s. 74.

Efendiler, bu hitap vesilesiyle küçük bir noktayı tekrar edeyim. "Efendiler" dediğim zaman, başka yerde olduğu gibi burada da bunun anlamı, 'Hanımefendiler ve Beyefendiler'dir.

İtiraf ederim ki, bu yazıyı okuyuncaya kadar Atatürk'ün işaret ettiği gözlemi yapmak hiç aklıma gelmemişti. Son yıllarda bütün dünyada ortaya çıkan bir eğilim, kişilerden genel olarak söz ederken, kadınları dışarıda bırakmayan, her iki cinsi de kapsayan hitap biçimleri kullanmaya dikkat etmek. Örneğin bilim adamı, siyaset adamı yerine bilimci, sanatçı demek gibi. Ama bu yaklaşım gelişmiş ülkelerde, kadınlar için her alanda eşitlik isteyen akımın başarısıyla yaygınlaştı, yerleşti. Yıllar önce 1925'te Atatürk'ün böyle bir yaklaşımın gerekliliğine inanarak tek başına uygulamaya geçmesi herhalde eşi az bulunur bir uzak görüşlülük örneğidir.

Yazıya döneyim. Şapka devriminin Kastamonu'da başlatıldığını tarih derslerinde öğrenmiştim, ama ilk adımın İnebolu'da atıldığını unutmuştum. İlk konuşmanın metnini de hiçbir yerde görmemiştim. Müzedeki yazıyı okurken, festen şapkaya geçmenin artık gerekli olduğunu Atatürk'ün ne kadar basit ve inandırıcı biçimde anlattığını görerek onun siyasal dehasına bir kez daha hayran oldum. Bakınız konuya nasıl girmiş:

Efendiler, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türk halkı medenîdir, tarihinde medenîdir, gerçekte medenîdir. Fakat ben sizin öz kardeşiniz, arkadaşınız, babanız gibi söylüyorum. Medenîyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı, fikriyle, zihniyetiyle medenî olduğunu ispat ve göstermek zorundadır. Medenîyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı aile hayatıyla, yaşayış şekliyle medenî olduğunu göstermek zorundadır. Kısaca medenîyim diyen Türkiye'nin gerçekten medenî olan halkı başından aşağıya dış görünüşüyle medenî ve gelişmiş insanlar olduğunu hareketleriyle göstermek zorundadır. Bu son sözlerimi açıkça anlatmalıyım ki bütün memleket ve cihan ne demek istediğimi kolaylıkla anlasın. Bu açıklamamı yüksek topluluğumuza, herkese bir soru sorarak yapmak istiyorum.

Soruyorum, bizim kıyafetimiz millî midir? (Hayır, hayır sesleri.) Bizim kıyafetimiz medenî ve milletlerarası mıdır? (Hayır, hayır sesleri.) Size katılıyorum. Hayır, hayır, hayır! Kullanacağım deyimi mazur görünüz. Altı kaval üstü şişhane diye ifade olunabilecek bir kıyafet ne millîdir ne de milletlerarasıdır. O halde kıyafetsiz bir millet! Bu olur mu arkadaşlar? Böyle nitelendirilmeye razı mısınız arkadaşlar? (Hayır, hayır, katiyen sesleri.) Çok kıymetli bir cevheri çamurla sıvayarak dünyaya göstermekte anlam var mıdır? Ve bu çamurun içinde cevher gizlidir,

ama anlamıyorsunuz demek isabetli midir? Cevheri gösterebilmek için çamuru atmak gerekir ve bu da doğaldır. Cevherin korunması için bir mahfaza yapmak lazımsa onu altından veya platinden yapmak gerekmez mi? Bu kadar açık bir gerçek karşısında tereddüt etmek doğru mudur? Bizi tereddüte sevk edenler varsa, onların ahmaklık ve budalalığına hükmetmekte hâlâ mı tereddüt edeceğiz?

Arkadaşlar, Turan kıyafetini araştırıp canlandırmaya yer yoktur. Medenî ve milletlerarası kıyafet bizim için çok cevherli, milletimiz için layık bir kıyafettir. Onu giyeceğiz. Ayakta iskarpin veya fotin; bacakta pantolon; yelek, gömlek, kravat, yakalık, ceket ve tabiatıyla bunları tamamlamak üzere başta siper-i şemsli (güneş siperli) serpuş. Çok açık söylemek isterim, bu serpuşun ismine şapka denir. Redingot gibi, bonjur gibi, smokin gibi, frak gibi, işte şapkamız. Buna caiz değil, diyenler vardır. Onlara diyelim ki çok gafilsiniz ve çok cahilsiniz ve onlara sormak isterim: Yunan serpuşu olan fesi giymek caiz olur da şapkayı giymek neden olmaz? Ve yine onlara, bütün millete hatırlatmak isterim ki Bizans papazlarının ve Yahudi hahamlarının özel elbiseleri olan cüppeyi ne vakit, ne için ve nasıl giydiler?

Konuşmasını bilimin son gelişmelerine değinen şu cümlelerle bitirmiş:

Hanım ve bey arkadaşlarım, size bildiğiniz bir gerçeği kısa bir cümleyle tekrar arz edeceğim, beni bağışlayınız. Medeniyetin coşkun seli karşısında direnmek boşunadır. O, gafil ve itaatsizler hakkında çok amansızdır. Dağları delen, göklerde uçan, göze görünmeyen pek küçük parçalardan yıldızlara kadar her şeyi gören, aydınlatan, inceleyen uygarlığın güç ve yüceliğinin karşısında, Ortaçağ kafasıyla, ilkel ve boş inançlarla yürümeye çalışan milletler mahvolmaya ve hiç olmazsa esir olmaya ve hor görülmeye mahkûmdurlar. Halbuki Türkiye Cumhuriyeti halkı medeni ve gelişmiş bir millet olarak sonsuza kadar yaşamaya karar vermiş, esaret zincirlerini ise tarihte eşine rastlanmayan kahramanlıklarla parça parça etmiştir.

Tokat

Tokat'ta 8 mayıs 1998 cuma günü Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nde "Bilim ve Siyaset Yaşamından Anılar" konulu bir söyleşi yaptım. Sorular ve yanıtlarla iki saati bulan konuşmadan sonra rektör Profesör Mümtaz Turgut Topbaş beni kentin dışında bir yamaçta kurulmakta olan yeni üniversite yerleşkesinde gezdirdi. Hızla yükselen binaları kıvançla gösterdi. Aşağıdaki yeşil Tokat ovasını seyreden bu yamaçta yakın zamanda güzel bir üniversite sitesi kurulacağını düşünürken aklıma geldi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi kurulurken ilk plana göre, binalar arazinin en yüksek yerindeki yamaçlarda yapılacaktı.

Fakat sonra fazla masraf olacağı kaygısıyla bu plandan vazgeçilmiş ve binalar aşağıdaki düzlük araziye yerleştirilmişti. Demek aradan geçen otuz yıl içinde yamaçlardan korku kalmamış ya da üniversite inşaatları için daha yüksek ödenekler ayırmaya alışmışız.

Ertesi günü Tokat'ın tarihî yerlerini, restore edilmiş eski bir konağı; Taşhan'ı, müzeyi, Dimerler'in meyve suyu fabrikasını gezdik. Tokat dışında bir tepe içinde bulunan ve yeni yeni turizme açılmakta olan Ballıca Mağarası'nda dolaştık. Ünlü ilçesi Zile'ye gittik. İlçeler arasında Zile'yi seçmemizin özel bir nedeni vardı. Siyasette bulunduğum dönemde seçim kampanyalarında Tokat'a birkaç kez gelmiş, hemen bütün ilçelerine de uğramıştım. Ama bu seçim gezilerinde kentlerin ancak belirli yerleri göze çarpıyor, tarihî eserleri üzerinde durmaya fırsat olmuyor. Bu kez Zile'nin tarihî kalesinin görülmeye değer bir yer olduğunu, orada Sezar zamanından kaldığı tahmin edilen bir kitabe bulunduğunu, Sezar'ın ünlü "Geldim, gördüm, yendim" sözünü söylemesine yol açan savaşın Zile yöresinde meydana geldiğini anlattılar. Bunu duyunca kulaklarıma inanamadım. Çünkü o zamana kadar böyle bir şey duymamıştım. Kendimi tutamadım, "Ciddi mi söylüyorsunuz? Batılı tarihçiler de bunu kabul ediyorlar mı?" diye sordum. "Evet" dediler, doğru olduğundan kuşkuları yoktu.

Zile'ye gittik. Kaleye çıktık. Orada geniş bir avluda, henüz iyice meydana çıkarılmamış yapılar arasında bir taş sütun üzerinde Latince yazılar gördüm. Bütün sözcükler okunmuyordu, ama "veni, vidi, mitridates" sözcüklerini seçebildim. Yazık ki kitabenin tümünün Türkçe çevirisi hazırlanmamıştı. Kale avlusu müze haline getirilince, herhalde bu eksiklik tamamlanacaktır. Bu sütunun kaleye ne zaman dikildiği bilinmiyor. Beni Tokat'ta gezdiren arkadaşlarımdan Tokat eski senatörü Metin Somuncu daha yakın bir zamanda konulduğunu sanıyor.

İstanbul'a döndüğümde ansiklopedilere baktım. *Ana Britannica'nın Zile* maddesinde[131] şu bilgi vardı:

İÖ 3. yüzyılda Pontus Krallığına bağlandı ve İÖ 66'da Romalıların eline geçti. Yörede Pontus yönetimini yeniden kurmak isteyen II. Pharnakes, İÖ 47'de Zela'da (bugünkü Zile) yapılan ve kısa süren bir savaşta Julius Caesar tarafından yenilgiye uğratıldı.

131) *Ana Britannica, Zile* maddesi, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1990, c. 22, s. 590.

Aynı ansiklopedinin Julius Ceasar maddesinde ise şunlar yazılıydı:

Caesar İÖ 47'de Anadolu'nun kuzeydoğusunda babasından Pontus Krallığı'nı almak isteyen Bosphorus kralı Pharnakes yanında kısa bir süre çarpıştı. Caesar'ın ünlü sözü "Veni, vidi, vici" bu seferle ilgilidir.[132]

Ana Britannica'daki bilgilerden Tokatlı arkadaşlarımın doğru söyledikleri anlaşılıyordu. Ama bu arada babamın yanlış yakalama özelliği kendisini göstermişti. Aynı ansiklopedinin bir maddesi Sezar'ın Zile'de Phamakes'e karşı çarpıştığını, öteki maddesi ise onun yanında çarpıştığını yazıyordu. Hangisi doğruydu? *Ana Britannica*'ya kaynak olan *Encyclopedia Britannica*'ya[133] bakınca sorun çözüldü. Sezar Phamakes'e karşı savaşmıştı ve hatanın nedeni *"fought with Pharnakes"* tümcesinin "yanında çarpıştı" şeklinde yanlış çevrilmiş olmasıydı.

Konu aydınlanmıştı, ama biraz daha bilgi edinmek istedim ve Bilge Umar'ın *İlk Çağda Türkiye Halkı*[134] adını taşıyan değerli yapıtına baktım. Bu kitapta, Zile'deki savaşla ilgili olaylar ayrıntılı biçimde anlatılıyor. Bilge Umar, bu bilgilerin tek kaynağının Sezar'ın yakınlarından Hirtius'un yazdığı varsayılan *İskenderiye Savaşı Üzerine* adlı kitap olduğuna da işaret ediyor. Kitaptan öğrendiklerimin bir bölümünü Zile gezisinin bir anısı olarak buraya aktarıyorum.

O çağdaki Zela (şimdiki Zile) surlarla çevrili, ele geçirilmesi zor bir kentmiş. Çevresindeki tepelerin en yükseğinde Pharnakes ordusunu konaklatmış, çevresini de berkitmiş. Sezar düşmandan 8-10 km ileride konaklamış. MÖ 47 yılı, 31 temmuzu 1 ağustosa bağlayan gece, sabaha doğru, ağırlıklarını konak yerinde bırakıp hafif donanımla yola çıkıyor ve düşmana sezdirmeden Pharnakes'in bulunduğu tepeye çok yakın bir arazi parçasını ele geçiriyor. Gün doğunca Pharnakes gelişmeyi görüyor ve derhal saldırıya geçiyor. Ordusu yamaçtan aşağı hızla inip vadinin karşı yamacında saklı savaş arabalarıyla Sezar ordusuna epey zarar veriyor. Ancak ok ve mızrak yağmuru arabaları kaçışa zorluyor. Askerlerin göğüs göğüse giriştiği çarpışma Roma ordusunun zaferiyle sonuçlanıyor.

---

132) *Age*, Julius Caesar maddesi, c. 5, s. 234.

133) *Encyclopedia Britannica*, Caesar maddesi, Chicago, Encyclopedia Britannica Inc, 1972, c. 4, s. 576.

134) Bilge Umar, *age*, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1999, s. 535-540.

Pharnakes birkaç adamıyla kaçabiliyor.

Savaşın bu kadar kısa zamanda sona ermesi Sezar'ı çok sevindiriyor. Çünkü daha önce başka Romalı komutanlar Lucullus ve Pompeius, Pontus Kralı Mitridates'e karşı yıllarca savaşmışlardı. Bu sevincini Romalı arkadaşı Amantius'a yazdığı mektupta "Geldim, gördüm, yendim" diye belirtiyor.

Savaş yerinin Zile'den kuzeybatıya doğru 5 km kadar ileride bulunan dar vadinin güney yanı olduğu sanılıyor.

Bilge Umar'ın kitabından burada ayrılıyorum. Umarım yakında Zile Kalesi, bir müze haline getirildiğinde bütün bu bilgiler orada turistlerin yararlanması için sunulur.

Alanya

27-31 ekim 1998 tarihleri arasında Alanya'da Türk Fizik Derneği'nin düzenlediği 17. Fizik Kongresi yapıldı. Kongreye Türkiye'nin dört yanındaki üniversitelerden ve araştırma kuruluşlarından gelmiş beş yüze yakın fizikçi katıldı, araştırmalarını anlattılar, tartıştılar. Bilimsel düzeyi yüksek bir kongre oldu. Daha önce, Fizik Derneği'nin bir genel kurulunda bilimsel gelişmelere yeterince ağırlık verilmediğinden yalanmıştım. Bu defaki tam istediğim doğrultuda oldu. Derneğin başkanı Metin Arık'ı ve arkadaşlarını kutlarım.

Kongrenin ikinci günü bir fırsat buldum ve Antalyalı arkadaşlarımın çağrısına uyarak Alanya Müzesi'ni gezdim. Türkiye'nin hemen her kentinde olduğu gibi Alanya'daki müzede de görülecek birçok ilginç yapıt var. Bir arkeolog olan müze müdürü çeşitli dönemlere ait yapıtları aydınlatıcı açıklamalarla gösterirken, müze hesabına yapacağı kazılar hakkında da bilgi verdi. Bütün bu açıklamaları ilgiyle dinledim. Ama özellikle bir yapıt, duvardaki bir kitabe, Alanya Müzesi'ni hiç unutmamamı sağladı. Çünkü başka hiçbir yerde görmediğim türden bir kitabeydi. Önüne geldiğimizde müze müdürü, Yunan alfabesiyle yazılmış kitabedeki bir sözcüğü işaret ederek, "Şu sözcüğü okuyabilir misiniz?" dedi. Yunan alfabesinin birçok harfi matematik ve fizikte bazı büyüklüklerin simgesi olarak kullanılır. Oradan edindiğim bilgiyi kullanarak harfleri bir araya getirince "karındaşlar" sözcüğü ortaya çıktı.

Şaşkınlıkla, "Ama bu Türkçe" dedim. Müze müdürü gülerek, "Evet, bütün kitabe Türkçe, yalnız Yunan alfabesiyle yazılmış" dedi ve devam etti:

Bu dile "Karamanca" deniyor. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Karaman yöresinde yaşayan Ortodoks Kilisesi'ne bağlı Osmanlı vatandaşlarının kullandığı dil.

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra varılan anlaşmaya göre hepsi Yunanistan'a gittiler. Ama kullandıkları dile bakarsanız, aslında Türk oldukları, sadece dinlerinin farklı olduğu görülüyor. Bu dile "Karamanca" diyoruz.

Bu açıklamasından sonra müze müdürüne, "Niye doğrudan doğruya Türkçe demiyorsunuz?" diye sorduğumda, "Haklısınız, ama belki Yunan alfabesiyle yazılmış olmasını ayırt etmek için böyle bir isim takılmış" diye yanıtladı. Alanya Müzesi'nden hiç beklemediğim bir şey öğrenmiş olarak ayrıldım.

Atatürk'ün Bilinmeyen Bir Yazısı

Burada ele aldığım yazı, Atatürk'ün bilinen bir mektubunda bulunan, bilinmeyen bir bölüm. Nasıl böyle bir durumun meydana geldiğini ve benim nasıl fark ettiğimi açıklamadan önce, mektubun yazıldığı kişi olan Corinne Hanım'ın ilginç yaşam öyküsünü anlatmalıyım.

XIX. yüzyıl ortalarında İtalyan kökenli Gregoire, Cenova'dan ailesiyle birlikte İstanbul'a gelmiş ve sarayda tercümanlıkla görevlendirilmiş. Sonradan Osmanlı uyruğuna geçmiş ve tercüman lakabını almış. Bu lakap zamanla "Tergiman"a dönüşmüş. Gregoire'ın üçüncü oğlu Luigi tıbbiyeyi bitirmiş, askerî hekim olarak yıllarca ülkemize hizmet etmiş. İleri yaşında kendisine paşa unvanını vermişler, ismini de İsmet şeklinde değiştirmişler.

Dr. Luigi Tergiman ile soyu Mısır hıdivlerinden gelen eşi Adele'in iki kız ve bir oğulları olmuş. Büyük kızları Corinne daha çocukken ileri bir müzik yeteneği gösterince, babası onu eğitimi için Paris'e göndermiş. Orada konservatuarda piyano ve şan bölümlerini başarıyla tamamlarken, zengin bir kültür birikimi de kazanmış. İstanbul'a döndüğünde ailesinin Harbiye'deki evinde, her cumartesi müzikli, şiirli salon toplantıları düzenlemeye başlamış. Bu toplantılar İstanbul'un edebiyat ve müziği seven çevrelerinde yaygın ün kazanmış.

Corinne, evleri yakınında bulunan Harp Okulu'nda ders vermekte olan Kurmay Yüzbaşı Ömer Lütfü ile mahallenin fırınında alışveriş yaparken tanışmış ve birbirini seven iki genç 1910 yılında evlenmiş. Ömer Lütfü, Harbiye'de öğrenciyken Mustafa Kemal'in yakın arkadaşıymış. Atatürk, 1909'da 31 Mart İsyanı'nı bastırmak üzere Hareket Ordusu'nun kurmay başkanı olarak İstanbul'a geldiğinde kentte bir ay kadar kalmış. Bu süre içinde arkadaşı ve Corinne'in nişanlısı Ömer Lütfü ile birlikte Tergimanların salon toplantılarına katılmış. Corinne ve ailesiyle tanışmış, onların Batı yaşam biçimini temsil eden evinde edebiyat ve müzik başta olmak üzere her konuda konuşabilmekten

hoşlanmış ve daha sonra hemen her İstanbul'a gelişinde aileyi ziyaret etmiş. Böylece başlayan dostluk, 1912'de Balkan Savaşı'nda Yüzbaşı Ömer Lütfü'nün şehit olmasından sonra, Atatürk'ün İstanbul'dayken yaptığı ziyaretlerle devam etmiş ve bu dönemde Atatürk Corinne'den ileri Fransızca dersleri almış. 1913 yılının kasım ayında askerî ataşe göreviyle Sofya'ya gittiğinde de Corinne'le Fransızca mektuplaşmaya başlamış ve bu mektuplaşma aralıklarla 1917 yılına kadar sürmüş. Bu dört yıl içinde Atatürk'ün Corinne Lütfü'ye on beş mektup ve beş kart gönderdiği bilinmektedir.

Bu mektupların büyük bölümü Peyami Safa tarafından Türkçe'ye çevrilerek 1954 yılında *Milliyet* gazetesinde yayımlandı. Aynı çeviriler daha sonra başka kitaplarda da yer aldı. Son defa, Corinne'in kardeşi Edith'in (ya da Müslümanlığı kabul ettikten sonra aldığı isimle Edibe'nin) kızı olan Melda Özverim bir belgesel kitapta[135] hem teyzesinin ilginç yaşam öyküsünü geniş biçimde anlattı, hem de ailesinin tek mirasçısı olarak kendisine kalan mektup ve kartların tümünü Fransızca asıllarıyla birlikte kamuoyunun ilgisine sundu.

Böyle uzun bir girişten sonra şimdi babamın yanlış yakalama huyunun bende de sürdüğünü gösteren sonuca geliyorum.

Melda Özverim'in kitabı ilk çıktığında teyzesinin öyküsünü ve Atatürk'ün mektuplarının çevirilerini hayranlıkla okumuştum. Geçenlerde kitaplığımı düzeltirken kitap tekrar karşıma çıktı. Düşünmeden elime aldım ve açtım. Mektupların Fransızca asıllarının yazılı olduğu bölüme rastlamıştım, ilk gözüme çarpan mektubu okumaya başladım ve birden Türkçe çevirilerde görmediğim bir bölümle karşılaşmış olduğumu fark ettim. Kontrol edince de gözlemimin doğru olduğunu anladım. Mektup, Çanakkale Savaşları sırasında 20 temmuz 1915'te Maydos karargâhından yazılmış ve 19. Tümen Komutanı "Colonel Mustafa Kemal" imzasını taşıyor. Mektubun bir yerinde Atatürk, cephede nasıl bir yaşam sürdürdüklerini anlatırken, Peyami Safa'nın çevirisiyle şunları söylüyor:

Burada hayat o kadar sakin değil. Gece gündüz, her gün çeşitli toplardan atılan şarapneller ve diğer mermiler başlarımızın üstünde patlamaktan hali kalmıyor. Kurşunlar vızıldıyor ve bomba gürültüleri toplarınkine karışıyor. Gerçekten bir cehennem hayatı yaşıyoruz. Çok şükür, askerlerim pek cesur ve düşmandan daha mukavemetlidirler. Bundan başka hususî inançları, çok defa ölüme sevk eden

135) Melda Özverim, *Mustafa Kemal ve Corinne Lütfü: Bir Dostluğun Öyküsü*, AD Kitapçılık A.Ş, İstanbul, 1998.

emirlerimi yerine getirmelerini çok kolaylaştırıyor. Filhakika onlara göre iki semavî netice mümkün. Ya gazi ya da şehit olmak!

Bu sonuncusu nedir bilir misiniz? Dosdoğru cennete gitmek. Orada Allah'ın en güzel kadınları, hurileri onları karşılayacak ve ebediyen onların arzusuna tabi olacaklar. Yüce saadet. Sizin mantıkî nasihatlerinizi beklerken, şimdiki hadiseler yüzünden kazandığım sert karakteri yumuşatacak zamanları etüt etmeye ve böylece, ümit ederim ki hayatın hoş ve iyi taraflarını hissedecek hale gelmeye karar verdim.(136)

Buraya kadar çeviriyi olduğu gibi aldım. Son iki paragraf arka arkaya okunduğunda, arada bir uyuşmazlık olduğu, sanki mektuptaki başka bir bölümün atlanmış olduğu izlenimi uyanıyor.

Gerçekten mektubun Fransızca aslında "Yüce saadet" diye biten paragraftan sonra aşağıdaki paragraflar (benim çevirimle) geliyor:(137)

Görüyorsunuz ya Madam, benim insanlarım, şehit olmayı ararken de budalaca davranmıyorlar. Peygamberimiz ne kadar bilgeymiş. İnsanların gerçek arzularını ne kadar iyi biliyormuş.

Bana gelince, çok yazık ki, bu inanmış insanların Allah vergisi nitelikleri bende yok, ama bu nitelikleri desteklemeyi de hiç ihmal etmiyorum.

Çok garip bulduğum bir şey var. Erkeklere huriler ve başka güzel eğlenceler vaat eden Hazreti Muhammed, kadınlar için hiçbir taahhüde girmiyor. Bu duruma göre ölümden sonra erkekler cennetteki kadınlara sahip olarak hoş vakit geçirirlerken, kadınların dayanılmaz bir hale düşecekleri anlaşılıyor. Öyle değil mi? Gördüğünüz gibi Madam, dağdağalı ve kanlı bir yaşama alıştıktan sonra da insan, cennet ve cehennemden söz etmek ve hatta yüce Tanrı'yı bile eleştirmek için zaman bulabiliyor. Madam, eğer Tanrı'mızı eleştirerek günaha girmemi önlemek isterseniz, çarpışmalar dışında kalan zamanımı hangi meşgaleyle geçirebileceğim konusunda lütfen bana yol gösteriniz.

Peyami Safa'nın çevirisinde bu paragrafların niçin bulunmadığını bilmiyorum. Belki yanlış anlamalara yol açmasından korkmuştur. Ama bence bu bölüm çok ilginç. Gece gündüz ölüm karşısındayken bile genç Mustafa Kemal'in duygularını aklının ötesine geçirmediğini ve bu tutumunu şakacı bir üslupla belirtirken kutsal inançlara saygılı olmaya da dikkat ettiğini gösteriyor.

---

136) Melda Özverim, *age*, s. 56-57.
137) Melda Özverim, *age*, s. 56-57.

Guhr Bey'in Anıları

Bir gün, Pembe Köşkteki kütüphanede, kitapları karıştırırken, babamın sofradaki konuşmalarından tanıdığım Guhr adındaki Alman subayının anıları[138] karşıma çıktı.

Osmanlı ordusundaki adıyla Guhr Bey, Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında, babam Suriye cephesinde 3. Kolordu'ya komuta ederken onun yanında tümen komutanı olarak görev yapmış. *Hatıralar*[139] kitabının birinci cildinde babam, Yarbay Guhr'un değerli ve deneyimli bir asker olduğunu, resmi ve özel ilişkilerinin güven ve itaata dayandığını söyler. Aralarında 1918 yazında geçmiş olan bir konuşmayı, sonradan Guhr'un kendi anılarında "İsmet'in Kehaneti" biçiminde yazdığını anlatır.

Bunları hatırlayarak Guhr'un kitabını elime aldım. Almancam kitabı rahatlıkla okumaya elvermiyordu. Gene de biraz karıştırıp içinde ne olduğuna baktım. Bir sayfasında "İsmet'in Kehaneti" diye bir başlık gördüm. Burada herhalde babamın sözünü ettiği konuşmayı anlatıyordu. Sayfaları çevirmeye devam ederken bir yerde Mustafa Kemal adını gördüm ve durdum. Bütün Almanca bilgimi toplayarak ne yazdığını anlamaya çalıştım. Sonuç çok ilginçti. Çünkü Mustafa Kemal'in o zaman orduda sol kanatta görünen bir subay olduğunu söylüyordu.

Kütüphanede Guhr'un kitabıyla karşılaşmam yıllarca önce olmuştu. Bu kez, anılarımı yazarken tekrar kitabı aradım, buldum. İki bölümünün yeğenim Hayri İnönü'nün yardımıyla yaptığım çevirisini buraya alıyorum.

Mustafa Kemal'le Karşılaşma

Mustafa Kemal Paşa 1 nisan 1917'de 2. Ordu'nun yeni komutanı olarak Diyarbakır'a geliyor ve birkaç gün sonra 1. Tümen'i görmeye geleceğini haber veriyor. Tümen Komutam Guhr Bey karşılaşmalarını şöyle anlatıyor:

Mustafa Kemal Paşa, selamıma büyük bir zarafetle karşılık verdi.

Açık renkli teni, kumral saçları ve deniz mavisi gözleriyle bir doğuludan çok bir kuzey ülkesi insanına benziyordu. Genç görünümü (38 yaşındaydı), rahat ve kibar duruşu, dikkatle seçilmiş kıyafetiyle asil kısrağının üzerinde çok güzel bir askeri tablo oluşturuyordu.

---

138) Hans Guhr, *Als Türkischer Divisionskommandeur in Kleinasien und Palästina*, Mars-Verlag Cari Scirinna, Berlin, 1937.

139) İsmet İnönü, *Hatıralar*, 1. kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1995, s. 158.

Davranışları da vatandaşlarından önemli farklar gösteriyordu. Canlı ve güven veren bir kişiliği vardı. Kısa ve keskin askeri sorular sormaya başladı. Yüzeysel yanıtlarla hiçbir şekilde tatmin olmuyor, her konunun esasına yöneliyordu. Yazık ki pek az Almanca biliyordu. Buna karşılık çok iyi Fransızca konuşuyordu.

Olayları gözleme ve eleştirme biçimi paşanın istisnaî bir lider olduğunu ortaya koyuyordu. Mareşal Liman daha önce bana en çalışkan öğrencisinin Kemal olduğunu söylemiş, çalışkanlığı ve öğrenme aşkına ek olarak üstün askerlik yetenekleri olduğunu belirtmişti. Bu değerlendirmeye ben de katıldım. Mustafa Kemal'in kıskançlık uyandıran bir özelliği maiyetindekilerle ve özellikle erlerle olan ilişkisiydi. Vakar ve tevazuyu büyük bir beceriyle, yardımseverlik ve şefkati büyük bir anlayışla bağdaştırıyordu. Bu nedenle askerleri tarafından hemen seviliyordu. Buna karşılık, yüksek rütbeliler arasında, dine ve İslamiyetin kurallarına karşı olan tutumu dolayısıyla, daha az seviliyordu. Alman subaylarına karşı tavrı kusursuzdu. Ama Almanya ile ittifakı istememiş olduğu anlaşılıyordu.(140)

Guhr daha sonra şöyle bir gözlem ve değerlendirme yapıyor:

Beraberliğimiz sırasında Mustafa Kemal'le Cafer Tayyar'ın ilişkilerinin soğukluğu dikkatimi çekti. Anlaşılan bu soğukluk, aralarındaki siyasal görüş farklılıklarından kaynaklanıyordu. İkisi de genç Türklerin İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olmakla beraber Cafer Tayyar, Enver'in yakın arkadaşı olarak sağ kanada, Kemal ise sol kanada mensuptu. Kemal'in hedefi mevcut devlet kurumlarının birçoğunu değiştirmekti.(141)

Guhr'un Almanya'da geçerli olan siyasal terminoloji içinde, o dönemde Atatürk'ü sol kanatta bir kişi olarak değerlendirmesi adeta, Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet Halk Partisi'nin ortanın solunda bir partiye doğru evrim göstereceğini haber veren bir işaretti.

Ismet'in Kehaneti

Guhr, bu bölümde 29 temmuz 1918 tarihinde Almanya'da izinden döndüğünde komutanıyla aralarında geçen konuşmayı anlatıyor:

---

140) Hans Guhr, *age*, s. 129-130.
141) Hans Guhr, *age*, s. 132-133.

Saat 9.30'da kolordu komutanı İsmet'in yanına geldim. Beni son derece candan, dostça karşıladı. İlk önce bana cephedeki durum hakkında bilgi verdi. Sonra benim Almanya izlenimlerimi sordu. Rusya'daki olaylara çok önem veriyordu. Ciddi ve kaygılı bir tavırla Rusya'da gelişen Bolşevizmin merkez kuvvetleri için de talihsiz sonuçlar vereceğini, bu devrim hareketinin Almanya'ya doğru ilerleyeceğini söyledi. Savaşın kazanılacağına artık inanmıyordu.

Büyük bir kararlılıkla bu iddiaları reddettim. Ancak o fikrinde ısrarlıydı ve kelimesi kelimesine şu şekilde devam etti: "Korkarım ki sonun başlangıcındayız. Geleceği bizim için de, sizin ülkeniz için de çok karanlık görüyorum. Şimdi bizimle olduğunuza ileride şükredeceksiniz. Burada işini yapmayan memurlarla, rüşvet ve pahalılıkla tanıştınız. Aynı talihsizlikler ileride sizin ülkenizde de baş gösterdiğinde bu, sizin için yeni bir şey olmayacak. Bütün bu olumsuz durumlar, bizde olduğu gibi sizde de kaybedilmiş bir savaşın refakatçileridir."

Sert bir tartışmaya meydan vermemek için konuşmayı başka tarafa çektim ve iznini istedim. Giderken kendi kendime, komutanın bu düşünceleriyle alay ettim. Oysa ki bu akıllı adam ne kadar haklıymış. Bir peygamber gibi bizim savaştan sonraki hazin durumumuzu önceden görmüştü.[142]

Bir Belge ve Bir Düşünce

Guhr'un kitabında anlattığı savaşlarla ilgili bir belgeyi gene bir rastlantı sonucu karşıma çıkan bir kitapta görmüştüm. Onu da anlatarak bu bölüme son vereyim.

1997 yılı sonbahannda Ürdün'e yaptığım bir gezide Salt şehrinde bulunan Türk şehitliğini ziyaret ederken, müzedeki bir masa üzerinde Genelkurmay'ın yayımlamış olduğu "Harp Tarihi"[143] kitaplarını fark ettim. Babamın *Hatıralar*'ında kısa kısa değindiği Filistin ve Suriye savaşları bu yapıtlarda ayrıntılı biçimde ve belgelerle ele alınıyordu. Biraz karıştırınca, uzmanların anlattığı olayların babamın yazdıklarına uyduğunu ve ek olarak iki önemli bilgi bulunduğunu gördüm. Bunlardan biri, 1918'deki son çekilme hareketi sırasında babamın komuta ettiği 3. Kolordu, Şeria Nehri'nin batı yakasına geldiğinde, etrafı sarmış üstün düşman kuvvetleri karşısında nehri geçebilmeyi olanaksız gören bazı subayların bir teslim mazbatası hazırlama önerisini, "Böyle bir mazbata getirecek olanı ben kendi tabancamla vururum"

142) Hans Guhr, *age*, s. 226-227.

143) 1. *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Sina-Filistin Cephesi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1986, c. 4, 2. kısım.
2. General Fahri Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi, 1918 Yılı Hareketleri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1987, c. 4.*

diyerek geri çevirmesi. Babam, kendi anılarında böyle bir olaydan söz etmiyor. Sadece o akşam, umutsuzluk belirtileri gösteren subaylarının maneviyatını yükselten ve onları ertesi gün yapılacak Şeria geçişine hazırlayan bir konuşma yaptığını söylüyor.[144]

Öteki ise, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi* kitabına ek olarak verilmiş ve "3. Kolordu Komutanı Albay İsmet'in Birüssebi'nin Kaybı Nedenleri Hakkındaki Mütalaaları" adını taşıyan 31 sayfalık bir rapor.[145] Babam 1917 ekiminde Sina cephesinde 3. Kolordu'nun komutanlığına atandığında kolordunun görevi, Kudüs'ün güneyinde sahilde Gazze ve içeride Birüssebi'den (bugün İsrail'de Beerşeba diye bilinen kent) geçen cephenin Birüssebi bölgesini savunmakmış. 31 ekimde İngiliz ordusu, uzun bir hazırlıktan sonra topladığı altı kat üstün kuvvetlerle taarruza geçmiş. Çetin çarpışmalar sonunda cepheyi yarmayı başarmışlar ve 3. Kolordu, Birüssebi'nin güneyinde yeni bir mevziye çekilmek zorunda kalmış. O zamanki ordu komutanı Alman Generali von Kress, Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı'na bu muharebe hakkında verdiği raporda, Birüssebi'nin kaybından dolayı 3. Kolordu komutanını suçlamış, yanlış bir taktik uyguladığını ve kolordunun gerektiği gibi çarpışmadığını iddia etmiş.

Babam, raporunda bu iddiaya karşı kendi yönetiminin doğruluğunu ve kolordusunun çarpışmalarda gösterdiği kahramanlığı geniş biçimde anlatıyor. Kayba neden olan temel hatanın ordu komutanı Von Kress tarafından yapıldığını, onun asıl taarruzun sahilden geleceğine inanarak, 3. Kolordu'nun yetersiz gücünü artırmak için ne muharebeden önce, ne muharebe sırasında ek kuvvet göndermeyi kabul etmediğini ortaya koyuyor. Kitapta bu konuyla ilgili bir belge daha var: "Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mareşal Falkenhayn'ın Başkomutan Vekili Enver Paşa'ya Gönderdiği Rapor."[146] Orada Alman mareşali Birüssebi'nin kaybından ordu komutanı Von Kress'i sorumlu tutuyor ve İngiliz taarruzunu yanlış yerde beklediği için 3. Kolordu'ya gerekli yardımı yapmamış olduğu kanısını belirtiyor.[147]

Şunu da ekleyeyim: Gerek Birüssebi gerekse daha sonra Filistin ve Suriye'nin tümünde İngiliz taarruzunun başarıya ulaşmasının temel nedeni, babama göre Osmanlı Başkomutanlığı'nın olmayacak hayaller peşinde koşan yanlış stratejisidir. Bu görüşünü *Hatıralar*'ında inandırıcı biçimde açıklıyor. Düşüncelerini özetleyen iki bölümü buraya alayım:

---

144) İsmet İnönü, age, s. 131-132.
145) *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, EK 3, ATASE Arşivi, No. 4/10832, Kesim 3712, Dosya F 1-17, 1-37, s. 785-816.
146) *Age*, EK 2, s. 783-784.
147) *Age*, EK 4, s. 817-818.

Harbin başından beri Arap bölgelerinin istilası tehlikesi karşısında bulunduğumuz bir türlü aklımıza yerleşmemişti. Çanakkale ve Kafkas cephesinin ağır zayiatlı muharebelerinden sonra, topraklarımızı harp sonuna kadar korumaya çalışmanın, bizim imkânlarımızı son haddine kadar karşılayacak bir strateji ihtiyacı olduğunu düşünmeye başkumandanlığımız hiç istidatlı değildi.(148)

Altı aydan beri Suriye'de Osmanlı talihine karşı büyük taarruz, insan mevcudu ve silah kuvvetiyle büyük üstünlük içinde hazırlanıyordu. İçinde yaşadığımız halk dört seneden beri zehirlenmiş, dört yüz seneden beri beraber yaşadığı Türk milletine zorla düşman haline getirilmişti.

Büyük tehlikeden haberdar görünmeyen bir merkezî idare, alınabilecek tedbirleri ihmal etmiş ve ordular hakikaten zayıf bırakılmıştı. Bundan başka 1918 eylülünde büyük düşman taarruzunu kabul eden Osmanlı ordularının stratejik tertipleri uygun sayılamazdı. Denilebilir ki çaresizlik ile siyasî ve askerî kararlarda teknik zaaf ve medenî cesaretsizlik, yüksek sevk ve idareye hâkim olmuştur. Her ümit, Türk askerinin ve Türk kıtalarının bu son dört seneden beri tekrar efsane haline gelen dayanıklılığına bağlanmış bulunuyordu. İmkânsızlıklar içinde Türk cephesinin bütün üstünlüklere dayanması, bütün hataları tamir etmesi bekleniyordu. Hadiseler haksız ümitlere mükâfatlar sunmadı. Tabiat kaideleri insan meziyetlerine büyük ölçüde verdikleri değerlerin yanında, kendi zaruri neticelerini göstermekten geri durmadılar. Türk ordusunun Suriye'den muharebeyle çekilişi, imkânsızlıklar içinde çırpınan bir heyetin, insan meziyetleriyle önleyemeyeceği bir hadise olarak vukua gelmiştir.(149)

Bu raporları okurken, Birinci Dünya Savaşı içinde Türk ordularının katıldığı muharebeler hakkında, Çanakkale Savaşı dışında, ne kadar az bilgimiz olduğunu düşündüm. Bu muharebelerin hepsinde erlerimiz, subaylarımız kahramanca çarpışmış oldukları halde birçoğunun, Başkomutanlık'ın yanlış stratejisi ve devletin yetersiz ekonomik gücü yüzünden kaybedilmesi belki bu konulara ilgimizi azaltmıştı. Ama bence bu davranış yanlış. Babamın *Hatıralar*'ını okurken öğrendiğim, Suriye cephesindeki savunma ve çekilme aşamalarında görev yapmış subayların isimlerine baktığım zaman, sonradan Kurtuluş Savaşı'nın zaferlerine öncülük etmiş birçok komutanı seçiyorum. Kuşku yok ki, Birinci Dünya Savaşı'nda kaybedilen muharebelerde deneyim kazanmış subaylarımızın oluşturduğu komuta heyeti Dumlupınar'da Başkomutan

148) İsmet İnönü, *age*, s. 119.
149) İsmet İnönü, *age*, s. 129.

Meydan Muharebesi'nde kesin zaferi elde etmiştir. Bu düşüncelerle, uzman tarihçilerimizin ya da tarihe meraklı yazarlarımızın İkinci Dünya Savaşı'nın çeşitli aşamalarını ayrıntılı biçimde ele alan kitaplar yazmasını özlemle bekliyorum.

Tarihten Mesajlar

Tarihçilerimize duyurmak isterim. Türkiye Cumhuriyeti'nin geçmiş yıllarda çeşitli başkentlerde edinmiş olduğu büyükelçilik binalarının bazılarında değerli tarih yapıtlarını da içeren zengin kitaplıklar bulunmaktadır. Bunlardan ikisini, Paris ve Londra büyükelçiliklerindekileri gördüm. Hangi vesileyle bu elçiliklerimizi ziyaret edecek olsam, bir fırsatını bulup bir iki kitaba bakmaya çalışırım, ilgili tarihçilerimizin de bu kitap koleksiyonlarını incelemeleri, belki aradıkları bir kitabın bulunması gibi faydalı sonuçlara ulaşabilir. Burada birkaç örnek vereceğim.

Fes Giymek de Kolay Olmamış

Paris Büyükelçiliği'ndeki kitaplarda ilgimi çeken ilk örnek, A. Ubicini'nin 1855'te basılmış, *La Turquie actuelle* adlı yapıtı oldu. Çünkü kitabı elime alıp açınca karşıma çıkan paragrafta, Padişah II. Mahmud'un yenilik hareketleri arasında fes giydirmek istemesini anlatıyordu. Ubicini'nin yazdığına göre padişahın bu isteğine ulema itiraz etmiş ve şiddetle karşı çıkmış. "Başımızı keserler, ama kendimize hakaret ettirmeyiz" demişler. Sonunda askerler fes giymişler, ama "Ulema ile birlikte bütün eski Türkiye sarığı korumaya devam etti" diyor yazar. Kısa bir süre önce Kastamonu Müzesi'nde Atatürk'ün İnebolu konuşmasını okumuş olduğum için Ubicini'nin gözlemi daha da ilginç geldi.

Saray'daki Eğitimin Özellikleri

İkinci örnek olarak gene Paris'te gördüğüm bir eski kitaptan bir bölüm alayım. Kitap 1677'de basılmış. Adı *Osmanlı İmparatorluğu'nun Bugünkü Durumu.*[150] İngilizce aslından Fransızca'ya çevrilmiş. Yazan, İngiltere'nin Babıâli'deki büyükelçisi Kont Vinchesley'in sekreteri Ricaut. Üç cilt içinde Osmanlı Devleti'ndeki örf ve âdetleri, siyasal yapıyı, yönetim usullerini, din uygulamalarını, orduyu, donanmayı ayrıntılı olarak ele alan bir kitap, VI. bölümde (s. 97-105), Saray'da gençlere verilen eğitimi anlatıyor.

---

150) *L'etât présent de l'Empire Ottoman,* A. Rouen, chez Jean Lucas, M.D.C. LXXVII.

Bizim üniversitelerimizde okutulan mantık, fizik, matematik ve bütün öteki bilimlere gelince, bu bilgilerden tamamıyla yoksundurlar. Sadece müzik için gerekli matematik hakkında bir şey bildikleri söylenebilir. Çünkü Saray'da bir özel müzik okulu var. İstanbul'da astrolojinin bazı kurallarını öğrenmiş kişiler de bulunuyor. Bu bilgilerini kullanarak, örneğin sadrazamların ne zaman değiştirileceği gibi, devletin geleceğini ilgilendiren konularda her fırsatta ama genellikle kötümser tahminler yürütüyorlar. Osmanlı İmparatorluğu'nun dünyanın önemli bir kısmına yayılmış olmasına karşın, en bilgili bakanlarının ya da askerlerinin bile coğrafyadan haberi yok. Seyrüsefer sanatını Hıristiyanlardan öğrenmiş olan Berberiler dışındaki denizcileri, kıyıları göremezlerse, nadiren denize açılırlar. Deniz haritaları o kadar yetersizdir, gösterdikleri kıyılar, burunlar o kadar yanlış çizilmiştir ki, İstanbul'dan çıkıp en zengin ticaret limanları İskenderiye'ye giden kaptanlar haritalarından çok gözlerine ve deneyimlerine güvenirler. Bir Türk ya da Yunanlı tarafından yapılmış olup güvenlikli sefere olanak verecek bir tek Karadeniz haritası görmedim.

Geçmiş zamanlar hakkında bilgisi olan ya da Osmanlı'dan önce hüküm sürmüş devletlerin ne yaptıklarını bilen pek az tarihçileri var. Bu yüzden başka ülkelerde geçmişte meydana gelmiş olayları ya da onların ünlü kişilerini hep birbirlerine karıştırıyorlar. Buna karşılık kendi imparatorluklarında cereyan etmiş tüm olaylar hakkında ayrıntılı ve doğru kayıtlar tutmuşlar ve bu kayıtlar kurallara uymalarını kolaylaştırıyor, onlara yol gösteriyor. Böylece, okurlarım Türklerin bilgi ve felsefesinin nerelere kadar uzandığını anlamış olacaklardır. Bizim derin bilgi hazinemize yaklaşmamakla beraber, Avrupalılar tarafından gafil avlanarak, herhangi bir yanlışlık yüzünden imparatorluklarının bir parçasını kaybetmeyecek kadar bilgi sahibidirler.

Ricaut'nun gözlem ve değerlendirmelerinde birçok ilginç nokta olduğu açık. 1677'de, Batı Avrupa'da, Galilei ve Descartes'tan sonra, Newton, Leibniz, Böyle, Huygens gibi dehaların öncülüğünde tüm bilimlerde hızlı bir gelişme çağına girilmişken, Osmanlı Sarayı'nda verilen en ileri eğitimde matematik, fizik, kimya ve öteki bilimlerden hiç söz edilmiyor. Dünyayı tanımanın başlangıcı olan coğrafya bilgisine hiç ilgi yok. Bu koşullarda Ricaut'nun, imparatorluğun sınırlarını koruyacak kadar bilgi bulunduğu kanısı ancak o yıllar için doğru oluyor. Bilim ve teknolojide çok daha önceleri başlamış olan ara açılması, Ricaut'nun yazılan üzerinden 25 yıl geçmeden etkisini gösteriyor. 1699'da imzalanan Karlofça Antlaşması artık Osmanlıların topraklarını tutacak güçleri kalmadığını ortaya koyuyor.

Öte yandan Osmanlı İmparatorluğu'nda tüm olayların kayıtlarının tutulduğu gözleminin ne kadar doğru ve bu davranışın ne kadar değerli olduğu son günlerde bir daha görüldü. İktisat tarihçisi Şevket Pamuk ve arkadaşları bu kayıtlar sayesinde XV. yüzyıldan günümüze kadar Osmanlı ülkesindeki fiyat hareketlerinin değişimini sürekli bir eğri olarak gösterme olanağını buldular.(151) Bu kadar uzun süreli bir gösterimin dünyada ancak dört devletin tarihinde (İngiltere, Fransa, İspanya, Türkiye) yapılabildiğini de belirttiler.

Çanakkale Savaşları'na İngiltere'den Bakış

Londra'daki kitaplıkta bulunan *The Dardanelles* adlı, Majör General Sir C. E. Callwell tarafından yazılmış, 1919'da yayımlanmış bir kitabı karıştırıyordum. Savaştan birkaç yıl sonra, Çanakkale Savaşları'nın taze izlenimlerini İngilizler açısından anlatıyor. Karşıma "Türklerin Savaşçı Nitelikleri" başlıklı bir bölüm çıktı. Bakın burada ne diyor:

Osmanlı İmparatorluğu'nun silahlı kuvvetleri 1912'de Balkan krallıklarının alaylarıyla tutuştukları savaşta hiç de şan şeref kazanamamışlardı. Bu savaş, baştan aşağı Türklerin o zamana kadar küçümsedikleri düşmanları tarafından arka arkaya yenilgiye uğratılmaları şeklinde geçti. Örgütlenmeleri çok kusurluydu, hemen her çarpışmada taktik üstünlük karşı tarafta kalıyordu ve askerlerin savaşma biçimleri de geçmişte halifenin ordularına haklı bir ün kazandırmış niteliklerden hemen tamamen yoksundu.

Tahkim edilmiş mevkileri savunurken bile ki bu savaş biçiminde geçmişte Osmanlı orduları Rusların saldırılarına karşı büyük başarı elde etmişlerdi padişahın askerleri, Bulgar, Sırp ve Yunan piyadelerinin hücumlarını püskürtme gücünü gösterememişlerdi.

Bütün bu nedenlerle, müttefikler Çanakkale macerasına atıldığında düşmandan ancak zayıf bir mukavemet göreceklerine inanıyorlardı. Oysa, Hellas ve Anzac'taki çıkarma mücadelesi birkaç saat içinde gösterdi ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun kendini koruyacak daha pek çok gücü varmış. Türklerin savunma hazırlıkları en etkili biçimde yapılmıştı, çıkarma kuvvetlerine karşı çok inatçı bir direnme gösteriyorlardı. Büyük bir coşku ve kararlılıkla giriştikleri karşı taarruzlar, savaşçı bir ırkın Muhteşem Süleyman'ın çağından gelen ününe layık hareketlerdi! Bizim 29. Alay gibi son derece geniş savaş deneyimi ve güçlü dayanışması olan askerlerimiz

151) Şevket Pamuk, *İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler: 1469-1998*, Devlet İstatistik Enstitüsü, Tarihî İstatistikler Dizisi, cilt 8.

bile karşılarında kendilerine eşit düzeyde savaşçılar buldular. Talihsiz bir hesap yanlışı yapılmıştı. Nüfuzlu çevrelerimizde egemen olan "Müttefikler yeteri kadar kararlılık gösterirse Osmanlı direnişinin çabuk kırılacağı" fikrinin gerçekdışı bir hayal ve bir tuzak olduğu daha ilk İngiliz askerleri karaya ayak basar basmaz anlaşılmıştı. 25 nisan çıkarması gibi kritik aşamalar hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak şekilde kanıtlamıştı ki. Batılı hükümetler Çanakkale'yi istilaya giriştikleri zaman son derece tehlikeli bir maceraya atılmışlardı. Deyim yerindeyse bu yüksek makamlar, bu kez çiğneyemeyecekleri kadar büyük bir lokmayı yutmaya çalışmıştı.

Asker Millet Hangisi?

Bu satırları okuyunca benzer bir değerlendirmeyi yeni çıkan bir kitapta da gördüğümü hatırladım. Başka bir İngiliz subayı, Albay Michael Hickey'nin yazdığı ve 1995 yılında yayımladığı *Gelibolu* [152] adlı kitabın 222. sayfasında, İngiliz genel karargâhında psikolojik savaş çerçevesinde hazırlanmış bir belgeyi cephede savaşan bir komutanın nasıl yorumladığı anlatılıyor.

Belgede özetle Türk kıtalarının maneviyatının gittikçe bozulmakta olduğu, büyük bir çöküntü içinde bulundukları, siperdeki askerlerin sadece bir aylık eğitimden geçmiş köylüler ya da mültecilerden ibaret oldukları iddia ediliyor. 52. Lowland Alayı'na komuta eden General Grandville Egertone 27 haziran 1915 günü eline geçen bu belgeye şu notu eklemiş:

Ertesi gün, 28 haziranda alayıma bağlı 156. Tabur, giriştiği taarruzda Türk köylülerini hiç de yılgınlık içinde bulmadı. 800'den fazlası ölü olmak üzere, 1450'ye yakın erimizi kaybettik.

Büyükelçilikte gördüğüm Callwel'in kitabının tamamını okumaya vaktim olmadı. Ama Hickey'in kitabını okudum. Savaşa katılmış er ve subayların günlüklerinden ve her türlü belgeden yararlanarak yazılmış. Çanakkale'deki tüm çarpışmaları günü gününe anlatıyor. Kitabı okuyup bitirdikten sonra ilk aklımdan geçen, böyle ayrıntılı bir Çanakkale Savaşları öyküsünün bizim tarafımızdan niçin hâlâ yazılmadığıydı. İkincisi de, o zamana kadar hiç düşünmediğim bir değerlendirmeydi. Türklerin bir asker millet olduğunu her zaman biz söyleriz, başkaları da söyler. Ama Çanakkale çıkarması girişiminde gösterdikleri inatçı çabaları okuyunca İngilizleri de aynı şekilde nitelendirmek gereğini fark ettim. Plajlara yerleştikten sonra her gün, tepeleri ellerine geçirmek umuduyla

152) Michael Hickey, *Gallipoli*, John Murray, Londra, 1995.

hücuma kalkıyorlar ve büyük zayiat vererek geri püskürtülüyorlar. Yalnız erler değil, onlara komuta eden her rütbeden subaylar ölüyor; birlikler tümüyle ortadan kalkıyor. Ertesi gün yeni birlikler yeniden hücuma geçiyor. Hiçbir sonuç almadan günlerce, haftalarca, aylarca uğraşıyorlar. Türkler orada vatanını savunmak için gözünü kırpmadan canını feda ediyor. İngilizler ve yanlarındaki Avustralyalılar, Yeni Zelandalılar ise sadece savaşı kazanmak, Britanya İmparatorluğu'nu korumak ve yüceltmek için. Bu koşullarda, hücum eden tarafın, en az savunan taraf kadar asker millet diye nitelendirilmesi gerekmez mi?

III) Olağan Toplantıyı Olağandışı Yapan Bir Görüşme

Sosyalist Enternasyonal'in Konsey toplantısına katılmak üzere 22 kasım 1999 pazar günü Cenevre'deydim. Aslında bu toplantıda bulunacağımı düşünmemiştim. Daha önce CHP genel merkezinden Birgen Keleş beni arayıp toplantıyı haber verdiğinde ve ilgili dosyayı göndermek istediğinde, elimdeki işleri bitirmek zorunda olduğum için gidemeyeceğimi, bu defalık beni bağışlamalarını söylemiştim. Konsey toplantısıyla da ilgilenmemiştim. Başkan yardımcısı olduğum için beni her toplantıya çağırıyorlardı, ama Türkiye'deki görevlerim yüzünden bazen katılamadığım oluyordu.

Ancak hemen o günlerde Abdullah Öcalan'ın İtalya'da tutuklanmasıyla yeni bir durum ortaya çıktı. Yıllarca Türkiye'de insanları öldürerek, ekonomiyi tahrip ederek ölçüsüz acılara neden olmuş bir terörist örgütün baş sorumlusunun yakalanması ülkemizde büyük sevinç ve rahatlık yaratırken, İtalyan hükümetine şaşkınlık ve kararsızlık getirdi. Birbirini tutmayan açıklamaların arka arkaya yapıldığını gördük. Önce Öcalan'ın tutuklandığı ve bir cezaevine götürüldüğü bildirildi. Arkasından sağlığı iyi olmadığı için bir hastanede gözetimde tutulduğu söylendi. PKK taraftarları Avrupa'nın her tarafından Roma'ya akın edip sokak gösterileriyle İtalyan hükümetini etkilemeye çalıştı. Avukatları, Öcalan'ın serbest bırakılması için mahkemeye başvurdu. Hükümetimiz Öcalan'ın yargılanmak üzere Türkiye'ye gönderilmesini istedi. Buna İtalyan hükümetinden resmî bir yanıt gelmedi. Fakat sözcüleri, İtalyan Anayasası'nda Türkiye'deki gibi idam cezası olmadığı için idamla yargılanacak bir sanığı Türkiye'ye göndermelerine yasalarının izin vermediğini söyledi. İtalya'daki ilgili mahkeme Öcalan'ın tutukluluk kararını kaldırdı, ancak İçişleri Bakanlığı serbest bırakmadı. Ne yapılacağına karar verinceye kadar Roma civarında bir villada tutulmasını sağladı. Bina içinde serbestti, dışarı çıkamıyordu ama rahatça haberleşiyordu. Bu arada İtalya'da siyasî mülteci olarak kalabilmesi için mahkemeye ayrı bir başvuru yapıldı.

İtalyan hükümetinin başındaki Massimo d'Alema İtalya'daki eski ünlü Komünist Partisi'nin ismini ve politikasını değiştirmesiyle ortaya çıkmış demokratik sol partinin genel sekreterliğinden gelmişti. İlk kez hükümet kurmuş genç bir siyasetçiydi. Kendisini Sosyalist Enternasyonal'in önceki toplantılarında görmüş, tanımıştım. Demokratik sosyalizme bağlı, iyi niyetli, barışçı konuşmalar yapmış, bende iyi bir izlenim bırakmıştı. Ancak, başbakan olursa ne derecede gerçekçi politikalar izleyebileceği konusunda kuşkum vardı. Çünkü hiç iktidar deneyimi olmamıştı ve eski partisindeki ütopik eylemci günlerinin anıları onu marjinal hedeflere yöneltebilir diye düşünmüştüm. Şimdi başbakan olmuştu ve kurduğu koalisyonda daha soldaki küçük partilerin desteği şarttı. Deneyimsizliğiyle birleşen bu durumun onu korktuğum marjinal davranışlara götürdüğünü izledik. Öcalan'ın terörist olduğunu kabul etmeyen, PKK gösterilerini hoşgörüyle karşılayan bir tutuma girdi. Türk kameramanlara PKK göstericilerinin saldırması, cihazlarını tahrip etmesine İtalyan polisi seyirci kalıyor, hükümet sözcüsü basın toplantısı yaparken, Öcalan'ın artık terörü savunmadığını iddia eden açıklamasını, inandığını ima ederek okuyordu.

Tüm bu davranışlarla, İtalyan hükümetinin PKK'yla iyi geçinmeyi Türkiye'nin dostluğuna tercih ettiği kanısını yaratması Türkiye'de büyük bir tepki doğurdu. Temsilciler önünde yapılan protesto konuşmaları kısa sürede birçok insanın katıldığı gösteri yürüyüşlerine, kamuoyunun tümüyle İtalya aleyhinde bir tutum almasına dönüştü. İtalyan firmalarının temsilcileri Türkiye'de iş yapamaz hale geldi. İki ülke arasındaki ekonomik bağlantılar tamamen sekteye uğradı. Birkaç hafta içinde Türkiye-İtalya ilişkileri, ne kadar zamanda onarılabileceği belli olmayan bir yara almıştı. Bu yaranın daha fazla büyümemesi için İtalyan hükümetinin bir adım atması, yanlış gidişi durduracak bir girişim yapması şarttı. Ancak bu nasıl olacaktı? Çünkü Roma'daki büyükelçiliğimizle resmî temaslar durmuş gibiydi.

Görüşme Nasıl Kararlaştı?

Niğde Üniversitesi'nde bir konferans verdikten sonra, 19 kasımda Ankara'ya döndüm. Yıllardır Sosyalist Enternasyonal'le ilişkilerimizi yürüten Şule Bucak'la o akşam görüşme fırsatı buldum. Genel Başkan Baykal'ın Avusturya Parlamentosu Başkanı Fischer'la bir telefon görüşmesi yaptığını anlattı. Bundan esinlenerek Baykal'ın, d'Alema'yla görüşmesi Türkiye-İtalya ilişkileri açısından faydalı olabilir diye düşündüm ve böyle bir görüşme yapılmasını önerdim. Bucak gerekli temasları hemen kurdu ve Sosyalist Enternasyonal'in Cenevre'deki toplantısından bir akşam önce otelde iki tarafın birbirleriyle görüşmeleri kararlaştırıldı.

Ancak ertesi gün genel başkanın aleyhte yorumlardan çekinerek gitmekten vazgeçtiğini ve benim gitmemi önerdiğini öğrendim. Kuşkusuz, Baykal'ın aklına gelen ters yorumlar olasılığı benim için de geçerliydi. Öte yandan d'Alema da, ben de Sosyalist Enternasyonal'in başkan yardımcılarıydık. Böyle kritik bir anda bu sıfatlarımızdan yararlanmamak daha büyük eleştiriye yol açar diye düşündüm ve öneriyi kabul ettim. d'Alema'dan benim için de bir randevu alınırsa gideceğimi söyledim. Bu randevu pazar akşamı saat 19.30 için alındı ve bunun üzerine pazar sabahı Şule Bucak'la birlikte Cenevre'ye uçtuk. Büyükelçimiz Murat Sungar ve eşi bizi ağırlamak nezaketini gösterdiler. Evlerinde akşamı ve d'Alema'nın gelmesini bekledim.

D'Alema 19.00'da havaalanına indi. On beş dakika sonra da toplantının yapılacağı Intercontinental Oteli'ndeki odasında bizi kabul etti. Her fırsatta işaret etmeye çalışıyorum. Batı Avrupa'da yaşayan kişilerin bize göre önemli avantajları görüşmelerin, toplantıların yapıldığı kentlere yakın oturmalarıdır. Bu sayede çok zaman kazanıyor, çok rahat plan yapıyorlar. Ben sabah erkenden kalkıp yola koyuldum, bütün günü beklemekle geçirdim. D'Alema ise toplantıdan 15 dakika önce Cenevre'ye geldi, uçakta da bir saatten fazla kalmadı. Herhalde Roma'dan çıktığından iki saat sonra toplantı yerine varmıştı.

Otel odasında başbakanın yanında partinin yeni genel sekreterinden başka ticaret bakanlığına atanmış olan ve Sosyalist Enternasyonal'de Ortadoğu konularının sorumlusu olarak iyi tanıdığım Piero Fassino ile ilk kez gördüğüm iki görevli bulunuyordu. Benim yanımda da Şule Bucak vardı. Selamlaştıktan sonra hemen görüşmeye başladık. D'Alema'nın toplantılarda Fransızca konuştuğunu biliyordum. Gene de hangi dili konuşmamı istersiniz diye sorduğumda, "İngilizce de anlıyorum, İngilizce konuşabilirsiniz" dedi. Ben önce İngilizce başladım, sonra tartışmaya sıra gelince Fransızca'ya geçtim.

Neler Söylendi?

Görüşmenin havasını iyi yansıtabilmek için, aklımda kaldığı kadar, söylenenleri konuşanların ağzından iletmeye çalışacağım. Bu görüşmeye fırsat verdiği için başbakana teşekkür ederek söze başladım ve şöyle devam ettim:

Bugün İtalya-Türkiye arasındaki ilişkiler çok kritik bir konuma, adeta bir kopma noktasına gelmiştir. Bu dostluğa değer veren bir kişi olarak durumdan büyük üzüntü ve kaygı duyuyorum. Onun için sizinle görüşmek ve durumu açıklığıyla anlatmak istedim. Türkiye'de kamuoyunda esen havayı size olduğu gibi yansıtmayı görev biliyorum.

PKK ayrılıkçı bir örgüttür. İlk günden beri, amacının Türkiye topraklarının bir bölümünde bağımsız bir Kürdistan devleti kurmak olduğunu açıkça söylemiştir. Bu amacına varmak için gene baştan beri, terörizm yolunu seçmiştir. Yurtiçinde isteklerine uymayan insanları, Türk-Kürt ayrımı yapmaksızın öldürerek, yarattığı korku ortamında varlıklı kişilerden haraç alarak, her türlü yasadışı yollardan para toplayarak, yurtdışında da yoğun bir aldatıcı propagandaya girişerek amacına varmaya çalışmaktadır. Acımasız terör eylemleriyle bugüne kadar 30 binden fazla vatandaşımızın ölümüne neden olmuştur. ABD, Almanya, Fransa, İngiltere bu olayları doğru değerlendirerek PKK'nın terörist bir örgüt olduğunu kabul etmiş, ilan etmiştir.

PKK'nın terörist faaliyetinin baş sorumlusu olan Öcalan şimdi İtalya'da bulunuyor ve burada siyasî mülteci olarak kalabilmek için terörizmden artık vazgeçtiğini söylüyor. Ancak bu sözlere Türkiye'de kimse inanmıyor. Geçmişte bir kez daha böyle bir duyuru yapmıştı ve sözünü tutmamıştı. O zaman ben hükümetteydim ve ortamın düzeleceğini umarak bir af çıkarmaya karar vermiştik. Tam kararımızı uygulamaya koyacağımız gün göreve giden birçok askerimizi otobüsten çıkarıp öldürdüler ve insancıl girişimimizi başında durdurdular. Türkiye'de kamuoyu bugün İtalyan hükümetinin Öcalan'a iltica hakkı tanıyacağı izlenimine kapılmıştır. İtalya aleyhinde çığ gibi büyümüş olan gösterilerin esas kaynağı bu kaygıdır. Türkiye'nin toprak bütünlüğüne, insanlarının can güvenliğine karşı bu kadar tehlikeli eylemlere girişmiş bir insanın İtalya'da oturarak serbestçe bu eylemleri yönetmeye devam etme hakkım kazanacağını düşünmek halkı çileden çıkarmıştır. İltica hakkının verilmesini vatandaşlarım doğrudan doğruya kendi güvenliklerini tehdit eden bir hareket olarak algılamaktadır.

Siz burada soruna başka bir açıdan, sadece hukuksal bir çerçevede bakabilirsiniz. Hatta PKK'ya hoşgörü göstererek Türkiye'de Kürt kökenli vatandaşlarımıza yardımcı olduğunuzu sanabilirsiniz. Ama bilin ki, bugün Türkiye'de herkes ülkenin bütünlüğünün tehlikede olduğunu düşünmekte, soruna bu açıdan bakmaktadır. Kimse bugün Öcalan'la ya da PKK'yla görüşme yapılmasını kabul etmez. Ülkeye karşı gözle görülür bir tehlike belirmiş olması herkesi birleştirmiştir. Yapılacak tek şey Öcalan'ı mahkemeye çıkarmak, yargılamaktır. Onun için Türkiye'ye gönderilmesini istiyoruz.

Tekrar edeyim. Öcalan'a iltica hakkı vermek, Türk kamuoyunun sizi PKK'nın dostu, ama Türkiye'nin düşmanı olarak görmesine yol açacaktır. Bunu bilin. Türkiye'de herkesin beklediği, Öcalan'ın bir an önce mahkemeye çıkarılmasıdır.

D'Alema hiç sözümü kesmeden, konuşmamı dikkatle dinledi. Sonra söz aldı ve şunları söyledi:

Türkiye aleyhinde hiçbir fena niyet beslemiyoruz. Bu olayın meydana gelmesi de hükümetin bir kusurundan olmadı. Öcalan'ın kendisinin İtalya'ya gelmeye karar vermesiyle olay ortaya çıkmıştır. Tutuklanması ise bir Alman mahkemesinin kararının uygulanması sonucudur. Tutuklanmaya neden olduklarına göre sanığı yargılamak için Almanya'ya kabul etmeleri gerekirdi. Ama şimdi Almanya'ya girmesine izin vermiyorlar. Böylece sorun kucağımızda kalmış oldu. Görüyorsunuz ki, biz olayın sorumlusu değil, kurbanıyız.

Öcalan'ı Türkiye'ye vermemize, sizde idam cezası bulunduğu için, yasalarımız elvermiyor. Daha önce ABD'yle benzer bir durum yaşanmıştı. Amerika'da bir polisi öldüren bir İtalyan'ın iadesini ABD hükümeti istedi. Fakat orada da idam cezası olduğu için İtalyan hükümeti bu isteği kabul etmedi. Bu tamamen hukuksal bir davranıştır, başka bir amacı yoktur.

Benim anlamadığım, hükümetinizin niçin bizim aleyhimizde bütün bu gösterileri düzenlediğidir. Çok yanlış bir hareket yaptılar. İlişkilerimiz böyle bozuluyor. Televizyonda kanlar akıtan bir makarna tabağı gösteriyorlardı. Bu korkunç imajlar nereden çıktı?

Ben yeniden söz aldım:

Biliyorsunuz, ben muhalefet partisine mensubum. Hükümeti koruma durumunda değilim. Yalnız şunu söyleyeyim. Bu gösteriler herhangi bir hükümetin çabasıyla varılacak düzeyi çok aşmıştır. Halkın ortak tepkisi haline gelmiştir. Size bir örnek vereyim. Önceki akşam İstanbul'da bir lokantada yemek yerken neon lambalarıyla aydınlanmış isminde bir eksiklik olduğu gözüme çarptı. İtalian food yazısında i harfinin ışığı yanmıyor, yazı Talian food şeklinde okunuyordu. Merak ettim, garsonu çağırıp sordum. "İ" harfinin ışığı niye yanmıyor, arıza mı olmuş?' dedim. Garson, "Hayır, İtalian diye okunmaması için onu bilerek söndürdük" yanıtını verdi. İtalya'ya karşı böylesine yaygın ve benimsenmiş bir tepki ortaya çıkmıştır. Durumun değişmesi için İtalyan hükümetinin bir adım atması, örneğin iltica hakkının verilmeyeceğini duyurması şarttır.

D'Alema tekrar söz aldı:

Türkiye'nin toprak bütünlüğüne karşı herhangi bir girişime yardımcı olmamız söz konusu değildir. Öte yandan Türkiye'deki Kürtlerin bazı sorunları olduğunu görüyoruz. Bunu yalnız biz değil, bütün Avrupa görüyor ve söylüyor. Şimdi Öcalan'ın serbest olması bu sorunun görüşmelerle çözülmesi için bir fırsat oluşturmaz mı?

Buna yanıt verdim:

Sözünü ettiğiniz sorunlar Türkiye'de demokrasinin gelişmesiyle çözülecek sorunlardır. Terör ortamı bu doğrultuda ilerlemeyi engelliyor. Türkiye'de kimse bir terör örgütünün başıyla müzakereye giremez. Bu hayali bırakın. Türkiye'yle ilişkilerinizi düzeltecek bir şeyler yapın.

Bu önerime d'Alema şöyle yaklaştı:

İltica hakkı vermeyi hükümet olarak düşünmüyoruz. Yalnız bu konuda karar verecek olan bağımsız mahkemedir. Onlar henüz konuyu incelemedi. İnceleme sonunda ne karar verecekler bilemem. Tekrar edeyim, biz hükümet olarak taraftar değiliz, ama bunu basına söyleyemem, mahkemenin kararına karışmak olur.

Ben de son olarak şunları söyledim:

Karar yetkisi mahkemenin elinde de olsa, siz hükümet olarak Türk kamuoyunu rahatlatacak bir şeyler söylemeli, bir dostluk jesti yapmalısınız. Ancak böyle bir davranışınızdan sonra ilişkilerdeki yanlış gidiş durur ve yavaş yavaş durum düzelmeye başlar. Bunu düşünün, bir yol bulun.

Görüşmelerimiz bir saate yakın sürdü. D'Alema'nın sözlerimden bir ölçüde etkilenmiş olduğunu sezdim. Ayrılırken, "Belki Öcalan'ı İtalya'da biz mahkemeye çıkarırız" dedi.

Yemek ve Toplantıdaki Konuşmalar

Dışarıda uluslararası basın temsilcilerinin bizi beklediğini gördüm ve durdum. D'Alema hemen arkamdan geldi. İkimiz ayrı ayrı konuşarak görüşlerimizi özetledik. Burada en ilginç olan nokta, d'Alema'nın Öcalan'dan terörist olarak söz etmesiydi.

Basından ayrıldıktan sonra yemeğe gittik. Sosyalist Enternasyonal'in Başkanlık Divanı yemeği her Konsey toplantısından önce geleneksel olarak yapılan bir iş yemeğidir. Bütün başkan yardımcıları ve parti başkanları katılır. Yemek yenirken bir yandan da toplantı gündemindeki konuların siyasal içerikleri görüşülür, yönetimle ilgili kararlar alınır. O akşam Massimo d'Alema bu yemeğe başbakan olarak ilk kez katılıyordu ve bu sıfatıyla öteki parti başkanlarının görünür bir şekilde sempatisini ve desteğini kazanmıştı. Söz alarak Öcalan olayını uzun boylu anlattı. Hukuksal durumu açıkladı. Sanığı idam cezası olan bir ülkeye gönderemeyeceklerini, buna karşılık Türk hükümetinin kendilerini ekonomik ambargo yoluyla tehdit ettiğini, bir kusurları olmadan olayın kurbanı haline düştüklerini, Avrupa Birliği'ndeki öteki sosyalist ya da sosyal demokrat hükümetlerin kendisini desteklemesini beklediğini söyledi.

Arkasından ben söz aldım ve olayın Türkiye açısından nasıl göründüğünü anlattım. Soruna hükümetlerarası bir konu olarak bakmanın yanlış olacağını, tüm ulusun kaderini etkileyecek bir durumla karşılaşmış olduğumuzu, onun için Türk kamuoyundan bu kadar geniş ve yaygın tepkiler geldiğini vurguladım:

D'Alema tehdit edilmekten söz ediyor. Aslında burada kendini tehdit altında hisseden bir taraf varsa o da Türk ulusudur. Konunun özü on binlerce masum insanın yaşamına mal olmuş bir terörist örgütün başının mahkemeye sevk edilip edilemeyeceğidir. Hangi nedenlerle yapılmış olursa olsun terörist eylemlerin suç olduğu ve teröristleri mahkemeye çıkarma gereği uluslararası sözleşmelerde kabul edilmiştir. Şimdi Avrupa'nın da yapması gereken buna olanak vermek, engel olmamaktır. Kürt kökenli vatandaşlarımızın sorunlarının çözümüne katkı yapmak istiyorsanız, Türk kamuoyunu yatıştırarak gelişmeyi kolaylaştıracak bir yol tutmalısınız.

Ertesi gün toplantıyı açış konuşmasında, başkan Pierre Maurois da Öcalan'ın tutuklanmasından, İtalyan hükümetini zor durumda bırakan bir olay olarak söz etti. D'Alema'ya yardımcı olacak bir karar alınmasını istedi. Sosyalist ya da sosyal demokrat hükümetler arasındaki dayanışma kendini gösteriyordu. Karar metnini hazırladığı söylenen üyelerle konuşarak onlara Türkiye'deki durumu anlatmaya çalıştım. Öcalan'ın mahkemeye çıkarılmasını istemenin şart olduğunu söyledim. Bu sırada toplantıdaki havanın başka yönde estiğini, Türkiye'nin Öcalan'la görüşme yapmasını isteme eğiliminin yaygınlaştığını görüyordum.

Oturumun sonunda Avrupa Parlamentosu Sosyalist Grup Başkanı, İngiliz İşçi Partisi üyesi Pauline Green söz aldı ve hazırladığı karar metnini heyecanlı bir konuşmayla sundu. Kuzey İrlanda'da yıllarca süren iç savaştan sonra şimdi barış yolunun görüşmeler sayesinde açıldığını hatırlattı ve aynı çözüm yönteminin Türk hükümeti ile PKK arasında denenmesi zamanının geldiğini söyledi. Karar metninde Öcalan'dan bir siyasal parti lideri olarak söz ediliyor, İtalyan hükümetinin yasalara, hukuka uygun davrandığı, herkesin bu durumu kabul etmesi gerektiği vurgulanıyor, Öcalan'ın terör eylemlerine, yargılanma gereğine hiç değinilmiyordu.

Sonuç

Green'den sonra söz istedim. Böyle bir karar metninin Türkiye'de iç barışa hizmet etmeyeceğini, husumeti daha fazla artıracağını hemen belirttim. Pauline Green'in coşkulu, insancıl konuşmasının sadece ütopik bir hülyayı dile getirdiğini söyledim. "Kuzey İrlanda'daki durum Türkiye'dekine benzer görünse de arada önemli yapısal farklar vardır. Türkiye'de üniter devlet yapısı içinde demokratik bir çözüm için uğraşıyoruz. Bu amaca varmak hoşgörülü bir ortam ister. Bugünkü tahrik edilmiş havadan çıkmak için Öcalan'ın mahkemeye çıkarılması şarttır" dedim. Bu karar taslağını kabul edemeyeceğimi de ekledim. Yazık ki, toplantıdaki hava tamamen Türkiye'nin aleyhineydi. Benim konuşmam sadece karar metnine bütün teröristlerin adil şekilde yargılanmasını isteyen bir genel ifade eklenmesini sağladı. Yanlış anlaşılmaması için şunu da ekleyeyim. Bu karar Sosyalist Enternasyonal'de alınan tüm kararlar gibi, yaptırım gücü olmayan, partiler topluluğunun eğilimini yansıtan bir tavsiyeden ibaretti.

Ertesi gün Türkiye'ye dönerken d'Alema'yla konuşmamın, toplantıya katılmamın bir yarar sağlayıp sağlamadığını düşünüyordum. Bugün de aynı soruyu kendime yöneltince, aradan geçen zamanı kullanarak daha rahat yanıt verebilirim. Gördüğüm bir fayda konuşmamızın sonunda d'Alema'nın basına verdiği demeçte Öcalan'ı terörist olarak nitelemesiydi. Sonradan görüştüğüm bir gazeteci, İtalya'daki siyasal gelişmeleri yakından izleyen Nilgün Cerrahoğlu'dan, benimle konuşmadan önce d'Alema'nın böyle bir şey söylemediğini öğrendim. Toplantıya katılmanın uzun erimli yararı da yargılama gereğinin birçok kez dile getirilmesiyle sağlandı. D'Alema, iltica hakkının verilmesini bir tarafa bırakıp, İtalya'da ya da başka bir uluslararası mahkemede yargılama yollarını aradı.

Bunlan bulamayınca da Öcalan'ın İtalya'dan çıkarılması yolu açıldı. İtalyan mahkemesinin ancak Türkiye'deki yargılama bittikten sonra iltica isteğini kabul etmesi durumu değiştirecek bir etki yapamadı. Bütün bunları düşünerek o zaman Cenevre'deki toplantıya gitmiş olmamın, Türkiye-İtalya ilişkilerinin düzelmesine bir katkı yapmış olduğuna karar veriyorum.

IV) Çeşitli Anılar ve Basit Olaylar

Babamdan Birkaç Anı

Tanıdığım, tanımadığım kişiler bana rastladıklarında babamla ilgili kendi anılarını ya da babalarından, annelerinden dinlediklerini anlatmaya devam ediyor. Bu şekilde öğrendiğim birkaç öyküyü burada aktarıyorum.

Akademik Bir Anı

Türkiye Bilimler Akademisi'nin birlikte katıldığımız bir komisyon toplantısında rastladığım Profesör Orhan Ulutin'in bana anlattıkları şöyle:

TÜBİTAK Bilim Ödülü'nü aldığım yıl, Ankara'daki törene Cumhurbaşkanı Sunay, Başbakan Demirel ve muhalefet başkanı İsmet İnönü gelmişti. Törene çağrıldığında İnönü, ödül alanları konuşma metinlerini önceden görmek istemiş. Benim hazırladığım metnin bir kopyasını, törene katıldığında İnönü'ye verdiler. Konuşmam sırasında birçok diya göstermeyi planlamıştım. Konuşmama başlarken de çok heyecanlıydım. Karşımda oturanlar arasında İsmet İnönü'yü görünce "Sayın İnönü, Sayın Cumhurbaşkanı, Sayın Başbakan" diye başladım. Önce araştırma politikalarıyla ilgili bazı düşüncelerimi söyledim. Arkasından ödül konusuna geçtim. Metni bir tarafa bıraktım. Projeksiyonla gösterdiğim şekiller üzerinde çalışmalarımı özetlemeye giriştim. O esnada İnönü'ye gözüm ilişti. Elindeki konuşma metnini bana gösteriyor ve yüzündeki ifadeyle bana "Ne oldu, niye metinden ayrıldın?" anlamına gelen bir işaret yapıyordu. O zaman konuşmamı ne kadar dikkat ve ilgiyle izlediğini fark ettim.

Bu törenden en az bir, belki iki yıl sonra başka bir ödül töreni sırasında düzenlenen kokteylde İsmet İnönü 'yü uzaktan gördüm. Parti genel başkanlığından ayrılmıştı ama gene yanında birçok kişi vardı. Beni gördü ve yanına çağırdı. "Seni bir yerden gözüm ısırıyor" diye seslendi. "Geçmiş ödül töreninde karşılaşmıştık Paşam" deyince hatırladı; "Haa" dedi, "hani metni bir tarafa bırakıp aklına estiği gibi konuşansın!"

Cepheden Bir Anı

Babamın bir silah arkadaşının oğluyla Gaziantep'te tanıştım. Bana babasından dinlediği bir öyküyü şöyle anlattı:

Babam Emekli Albay Mustafa Saltık'tır. Kurtuluş Savaşı'nda babanızın kurmay başkanlığını yapmış. Cephede İnönü'nün her sabah aksatmadan tıraş olduğunu görmüş. Bir gün dayanamamış, sormuş: "Bu kadar itina etmenize gerek var mı komutanım? Dağ başındayız." İnönü ona şöyle yanıt vermiş:

"Cephedeyiz, her türlü olasılığı düşünmek zorundayız. Bakarsın, bir aksilik olur, düşman eline düşeriz. O zaman beni tıraşsız görürlerse, demek Türkleri bu kadar sıkıştırmış, zor durumda bırakmışız, tıraş olmaya bile vakit ya da derman bulamamışlar, demelerini istemem."

Burada ben de bir ekleme yapayım. Babamın en çok öfkelendiği şeylerden biri, bir erkeğin tıraşsız olmasıydı. Böyle birini gördüğünde kim olursa olsun, nerede olursa olsun, muhakkak bir uyarı yapardı.

Bir de Ekonomi Öyküsü

Babamın danışmanlardan aldığı bilgiyi nasıl değerlendirdiğini gösteren bir olayı ekonomi profesörü Baran Tuncer'den dinledim:

İsmet Paşa'nın son muhalefet yıllarıydı. Meclis'te CHP adına iktidarın ekonomi politikasını eleştiren bir konuşma yapılacaktı. Partinin ileri gelen sözcüleri arasında anlaşmazlık çıkmış, kimse konuşmayı üzerine almak istememiş, bunun üzerine Paşa, "Ben konuşurum" demiş ve bir konuşma hazırlamış. Ben de o sırada doktoramı tamamladığım ABD'den yeni dönmüş genç bir iktisatçıyım. Paşa'ya konuşma metnini bir de benim görmemi önermişler. Kabul etmiş ve "Okusun da gelsin konuşalım" demiş. Metni inceleyince ekonomi teorisi bakımından önemli bir çelişki gördüm ve bunu Paşa'ya söylemeyi kararlaştırdım. Beni gecenin ileri bir zamanında, saat üç civarında kabul edebildi. Uzun süren bir toplantıdan yeni çıkmıştı. Çok yorgun görünüyordu. Ama beni görünce canlandı ve "Doktor, söyle bakalım ne düşünüyorsun?" dedi. Ben de taze bilgisine güvenen bir uzman olarak metinde gördüğüm çelişkiyi açıkladım. Paşa dikkatle dinledi ve teşekkür etti. Ayrıldıktan sonra bazı parti ileri gelenleri bana çıkıştılar. "Sen ne yaptın, Paşa'nın metni öyle eleştirilir mi?" dediler. Ancak, ertesi gün Meclis'te konuştuğunda eleştirimden yararlandığım ve metni çelişkilerden kurtardığını gözledim. Beni tekrar gördüğünde, "Doktor, nasıl, eleştirini dikkate almış mıyım?" diye takıldı.

Kaya Erdem'in Anlattıkları

Bir gün, 26 aralık 1999'da, İstanbul Atatürk Havalimanı'nda Kaya Erdem ve eşiyle karşılaştım. Uçaklarımızı beklerken konuşmaya başladık. Erdem de, ben de ileri yıllarda siyasete girmiştik, yalnız karşı kamplardaydık. O, ANAP İzmir milletvekili ve başbakan yardımcısı iken ben SHP İzmir milletvekili ve muhalefet başkanıydım. İktidar-muhalefet mücadelesini sürdürürken uygar ilişkiler içinde kalmaya ikimiz de özen göstermiştik.

Konuşma kendiliğinden babamla ilgili konulara girdi. 1961-1965 yılları arasında babamın başbakanlığında kurulan koalisyon hükümetleri döneminde Kaya Erdem, Hazine genel müdürü olarak Yüksek Planlama Kurulu'nun toplantılarına katılıyormuş. Bu niteliğiyle babamla birlikte çalışma fırsatı bulmuş. O günlerden aklında kalan izlenim ve düşüncelerini şöyle anlattı:

Biz küçük memurken, bakanları, başbakanları bizlerden çok farklı yapıda kişiler, adeta üstün insanlar gibi görürdük. Mevkiimiz ilerleyip onlarla yakın temas olanağı bulduğumuzda onların da bizim gibi insanlar olduğunu anladık. Yalnız bir kişi, İsmet İnönü, yakın temaslar sonunda da bizden farklı bir insan görünümünü korudu.

Ben KİT'lere bakıyordum. Bir bütçe konuşması hazırlanırken KİT'lerle ilgili bölümü yazmam istendi. Ne kadar uzunlukta olacağı da söylendi, iki üç sayfayı geçmeyecekti. Ben böyle bir yazı hazırladım, vereceğim. Yalnız bir yerde bir değerlendirmemi özetlerken iki cümle kullanmıştım. Sonradan düşüncemi bir cümlede belirtmenin daha iyi olacağını fark ettim, fakat bunu nasıl yapabileceğimi bir türlü göremedim. Sonunda iki cümle olarak yazıyı verdim.

İki üç gün sonra bütçe müzakerelerini izlemek üzere Meclis'teydim. Paşa bütçe konuşmasını yapıyor, hazırladığımız metni okuyordu. KİT'lere gelince bir de baktım, benim iki cümle olarak bıraktığım değerlendirmeyi bir cümleye indirilmiş şekilde, tam benim arayıp da bulamadığım biçimde okudu. Demek kendisi düzeltmeyi yapmıştı. Hayran oldum.

(.....)

Yüksek Planlama Kurulu'nda, önümüzdeki yıl için istekleri incelerken geçen yılın da muhasebesini yapıyoruz. Hazır bulunan genel müdürler sırayla konuşuyorlar. Karayolları genel müdürü söze başladığında, Paşa ona bir şey sordu: "Geçen yıl istediğiniz paranın ancak yarısını kullanmışsınız, niye öyle oldu?" Genel müdür, yanıt olarak birçok konudan söz etti. "Maliyeden paramızı zamanında alamadık,

gümrükten malları zamanında çekemedik, uzman elemanlarımız eksikti" gibi özürler öne sürdü. Bunları dinlerken, herhalde, şimdi Paşa bize de, "Niye bunları zamanında sağlamadınız?" sorusunu yöneltecektir diye düşünerek yanıt hazırlamaya çalışıyordum. Fakat öyle olmadı. Karayolları genel müdürünün konuşması bittikten sonra Paşa ona döndü ve sert bir şekilde şunları söyledi: "Sen, otuz senedir çözülmemiş sorunları benim bir yılda çözmemi mi bekliyordun? Öyle şey olmaz. Benim sizden istediğim, bütçenizi yaparken bugünkü koşullarda ne kadar sarf edebileceğinizi iyi hesap etmeniz, ona göre dilekte bulunmanızdır."

(.....)

Bu toplantılarda Paşa'nın sık sık genel müdürlere, yapacakları yatırımın turizme katkısı olup olmayacağını sorduğunu görüyor ve turizmle niçin bu kadar ilgilendiğini merak ediyorduk. Sonra bir defasında Paşa, kendisi anlattı:

"İMF başkanı beni görmeye geldiğinde ona sordum. Dedim ki, benim şimdi bütün raporları okuyacak vaktim yok. Bana bir tek öneri yapın: Kalkınmamızı hızlandırmak için hangi konuya ağırlık verelim? Ben böyle söyleyince adam duraladı, yanındaki uzmanlarla konuşmaya başladı. Birkaç dakika sonra bana döndü ve 'Turizm' dedi. Turizme ağırlık verin!' Onun için ben şimdi sizlere hep, bu konuya yardımcı olabilecek misiniz diye sormuyorum."

Bakanlar Kurulu'nda bütçenin incelenmesi sonunda Paşa bütün bakanlardan bir miktar kesinti yapmasını istedi. Hepsi kabul etti ve yüzde 10 civarında kesinti yapıp bildirdi. Yalnız, Savunma Bakanı İlhami Sancar'a sıra gelince o, "Aman Paşam, biliyorsunuz, bir ihtilalden yeni çıktık, ben şimdi kesinti yapamam" dedi. Paşa güldü, "Peki" dedi, sonra özel kalem müdürüne döndü, "Bana kuvvet komutanlarının bütçe sorumlularını çağırın" dedi. Biraz sonra ilgili generallerle bir amiral geldiler. Paşa onlara durumu açıkladı. Bütün bakanlıklardan kesinti istediğini söyleyerek, sizden de yüzde 10 kesinti bekliyorum, dedi. Onlar, "Baş üstüne Paşam, emredin yapalım" dediler. O, "Yok" dedi, "siz kendiniz durumunuzu inceleyin, nereden kesinti yapılabileceğine karar verin, sonra bana sonucu getirin". Onun üzerine öyle yaptılar, kesinti yapıp getirdiler.

(.....)

Paşa toplantılara her zaman tam vaktinde gelirdi. Toplantı ne kadar sürerse sürsün saatlerce yerinden kalkmadan dikkatle konuşmaları izler, sorular sorardı.

Kaya Erdem'in bu anılarını dinlerken bir hesap yaptım. 1961-1965 döneminde babam 77-81 yaşlarındaymış.

Bir Ameliyattan Öğrendiklerim

Bir hastanenin ameliyat odasında soyunmuş halde sırtüstü yatıyorum. Her iki gözümden zamanla birikmiş su kabarcığına benzeyen kistler alınacak. Bir hemşire elektrokardiyogram aletinden çıkan kordonların ucunu vücudumun birkaç yerine yapıştırdı. Sağ koluma tansiyonölçeri bağladı.

Üzerimdeki çarşafı sıkıca sardılar. Başım ve vücudum iyice sabitleşti.

Basit bir ameliyat ama yine de dikkatle yapılması gerekiyor. Göz doktoru Ünal Bengisu ve yardımcısı Gönül Peksayar'ı gördüm. Gözlerimi bir kez daha incelediler. Bengisu, "Yardımcım göz onkolojisi uzmanıdır, sol kaşınızın üstündeki ben dikkatini çekti; her olasılığa karşı onu da alıp dokusunu incelemek istiyoruz, bir itirazınız var mı?" diye sordu. "Gereğini yapın, itirazım yok" dedim.

Daha kolay nefes alabilmem için ağzımın üzerine bir oksijen aracı bağladılar. İşlem yapılan gözümü dışarıda bırakarak yüzümü bir örtüyle kapattılar ve ameliyat başladı. Sol gözümün altına bir iğne batırarak gözlerimin etrafının uyuşturulmasını sağladılar. Arkasından kistleri çıkarmaya giriştiler. Bir şey hissetmiyordum. Odada yalnızca osiloskopta inceledikleri kalp atışlarım duyuluyordu. Düzenli atışları saymaya çalıştım ve hemen fark ettim ki atış sayısı dakikada 60'dan azdı, herhalde 55 civarında olmalı diye düşündüm. Çocukken babamın denizci yaveri Ulvi Tekeş'ten, saniyelerin geçişini "bir buçuk, iki buçuk" diye sayarak izlemeyi öğrenmiştim. Böyle sayınca, iki buçuk dedikten biraz sonra ikinci kalp atışının geldiğini duydum.

Lokal anestezi yönteminde, ilk iğne yapılırken insanın canı acır, ama ameliyat esnasında hisler uyuşturulduğu için bir şey hissedilmez diye biliyordum. Nitekim kistler alınırken hiç acı duymadım. Ancak kaşımdaki beni çıkarmaya giriştiklerinde büyük bir acı hissettim. O kadar ki midem bulandı, bayılacak gibi oldum. Fakat o an, birkaç gün önce düşündüklerim aklıma geldi.

Duygularımızla eylemlerimiz arasında bazı ilişkiler olduğu gözleminden yola çıkarak kendi kendime şu soruyu sormuştum: "Acaba duyguların temel görevi birtakım eylemleri yaptırmak için bizi uyarmak mıdır?"

Örneğin, parmağımız çok sıcak bir cisme değdiğinde ya da bir yere sıkıştığında acı duymamız, parmağımızı oradan çekmemiz gerektiğini anında bize duyuruyor. Eğer acının tüm varlık nedeni bu uyarıyı yapmaksa ve biz zaten

acı veren durumu bilerek meydana getirmişsek kendimize telkin yaparak o acıyı duymayabiliriz diye düşünmüştüm. İşte şimdi bu yöntemi deneme fırsatı çıkmıştı. Denedim ve gerçekten faydalı olduğunu gördüm.

Şiddetli bir acıyla bağırmamak için kendimi zor tutarken, bu acının bana ameliyat yapıldığını haber verdiğini, zaten bildiğim bu durumun doktorların kontrolü altında bulunduğunu, herhangi bir hareket yapmama gerek olmadığını kendi kendime söyleyince, acı daha az duyulur oldu. Belki de ameliyat sona erdiği için artık acı duymuyordum. Gerçek neden hangisiydi bilmiyorum, o anda araştırma olanağım yoktu. Ama kendime yaptığım telkinin en azından beni yatıştırma faydası olduğuna inanıyorum. Bundan sonra fırsat bulursam başka ameliyatlarda da deneyeceğim. Yalnız şunu da ekleyeyim. Ameliyat sonrasında doktoruma, "Kaşımdaki beni alırken canım çok acıdı ama dayandım, sesimi çıkarmadım" deyince tepkisi başka türlü oldu: "Aaa, niye söylemediniz, bilseydik çaresine bakardık" dedi.

Herkes Bazen Şanslıdır

Millî Piyango'dan, Sayısal Loto'dan büyük ikramiye çıkmadığı için hiç şansımız yok diye yakınırız. Oysa şans meleği herkese yaşamı boyunca birçok kez güler. Başımdan geçen bir olayı anlatayım.

Temmuzun dokuzu, perşembe günü Antalya'dan uçakla Ankara'ya gidiyorum. Orada iki gün kalacağım ve TÜBİTAK Bilim Kurulu'nun toplantısına katılacağım. Kaş'ta eşimle beraber tatilimizi geçiriyorduk, ara verdim. Bilim Kurulu'nda TÜBİTAK'ın bu yıl vereceği ödüllerin sahipleri kararlaştırılacak. Bu bakımdan önemli bir toplantı. Ankara'da sadece bir gece geçireceğim için yanıma küçük bir çanta aldım, İçine bir gömlek ve bir pantolon sığdı, ceket sığmadı. Üzerimdeki ceketle gidip geleceğim.

Uçağa girip yerime oturdum. Bir hostes geldi, gülerek "Hoş geldiniz" dedi ve elimi sıktı. Belli ki yardımcı olmak, beni uçakta rahatlatmak istiyor. Uçak kalkmadan dolaştırdığı tepsiden portakal suyu bardağını aldım, içtim. Uçak kalktı. Hostes geldi ve yemekte ne içmek istediğimi sordu. Şarap istedim. Hemen ufak bir Yakut Damlası şişesi ile bir bardak getirdi ve bardağı doldurdu. Sonra yanımdaki boş koltuğun masasını açtı, bardakla şişeyi üzerine koydu. Bu sırada ceketimi çıkarmış ve yanımdaki koltuğa yaymıştım.

Önemli bir noktaya işaret edeyim. Hostes yanımdaki masayı tümüyle açmıştı. Yarım açılınca çukur bir yer ortaya çıkıyor ve bardak oraya yerleştirilirse çukurda sağlam duruyor. Masa tümüyle açıldığında ise bu çukur yer kayboluyor,

masa düzleşiyor, bu yüzden hostes bardakla şişeyi düz bir tabla üzerine koymuş oldu. Sonra da yemeği getirmek üzere içeri gitti. Zaten masayı tümüyle açmasının nedeni de yemek tepsisine yer açmak isteğiydi.

Hostes içeri gider gitmez, sol elimi bardağa doğru götürdüm. Bu hareketi herhalde şarabın tadına bakmak içgüdüsüyle, hiç düşünmeden yaptım. Ama bu davranış beni küçük bir felaketten kurtardı. Çünkü uçak yeni kalkmıştı ve henüz havalanma aşamasındaydı. Ben elimi bardağa yaklaştırırken dolu bardağın kendiliğinden elime geldiğini ve bardağı yakalarken biraz şarabın elime döküldüğünü fark ettim. Uçak yükselirken bardak geriye doğru kayıyordu ve ben tutmasaydım ceketimin üzerine düşecek, ceket baştan aşağı şarap lekeleriyle donanacaktı. Yanımda, Ankara'daki toplantıda giyilecek başka ceketim de yoktu. Bardak devrilseydi kuşkusuz hostes de çok üzülecekti.

O anda elimi bardağa götürmem beni de, hostesi de kurtarmıştı. Ama bu tamamen bir şans eseriydi.

Durumu anlayınca hem kendi koltuğumun, hem de yanımdaki koltuğun masalarını katladım ve meydana çıkan iki çukurun birine bardağı, ötekine şişeyi yerleştirdim. O esnada hostes yemeği getirdi ve bardakla şişenin yerlerini değiştirdiğimi görünce hatasını anladı. "Uçak düz uçuşa geçinceye kadar geriye kayma oluyor" dedi. Doğru da, bunu önceden düşünüp önlemini alsa, herhalde daha iyi olurdu. Hostesin fazla iyi niyetle usullere uymayan bir ikram yoluna girmesinin vahim sonuçlarından ikimizi de şans meleği korumuştu.

Eski Bir Değişim Fıkrası

Eski arkadaşım Haluk Dağa ile 17 temmuz cuma günü telefonda konuştuk, ortak anılarımızdan söz ettik. Bu sırada bana, eski MAH müdürü rahmetli Naci Perkel'den duyduğu ve gerçek olduğuna inandığı bir öyküyü anlattı. MAH, ilk kurulduğunda Millî İstihbarat Teşkilatı'na (MİT) verilen Millî Amme Hizmeti isminin kısaltılmış şekliydi. Bu teşkilatın 1950 öncesi ve sonrasında başında bulunmuş Naci Perkel'in Dağa ailesiyle yakın dostluğu vardı. Onun için ben de Haluk'un anlattığının doğru olduğuna inanıyorum.

Öykü Celal Bayar'm cumhurbaşkanı, Adnan Menderes'in başbakan, Samet Ağaoğlu'nun bakan olduğu döneme ait. Menderes yurtdışına gitmiş ve Ağaoğlu'nu başbakan vekili olarak bırakmış. O günlerde Naci Bey'in bir güvenlik dosyasını üst makama bildirmesi gerekmiş. Normal olarak dosyayı başbakan vekili olan Samet Ağaoğlu'na götürmesi beklenirken o, Cumhurbaşkanı Bayar'a götürmüş. Haluk'a da davranışını açıklamak için, "Samet Ağaoğlu'na götürür müyüm, o eski komünistlerdendir" demiş.

Bayar, Naci Bey'i dinledikten sonra, "Neden bu bilgileri başbakan vekiline sunmadınız?" diye sormuş. O zaman Naci Bey, "Onun için de iki dosya var efendim" diye yanıt verince gülmüş ve "Yahu, Samet parasız zamanında komünistmiş; şimdi varlıklı, artık komünistliği bırakmıştır!" demiş.

Değişik Bir İnandırma Yöntemi

Çankaya'da 18 temmuz günü, TÜBİTAK Bilim Kurulu toplantısından çıktım. Yürüyerek Pembe Köşk'e gidiyorum. Yolda karşıdan gelen insanlarla zaman zaman selamlaşıyoruz. Özellikle hanımlar gülerek selam veriyorlar. Bu sırada arkamdan, "Hocam" diyen bir ses duydum, durdum, baktım. Bir genç yanıma geldi ve konuşmaya başladı: "Ben Bilim Araştırma Vakfı'ndanım, sizinle vaktiyle tanışmıştık, hatırladınız mı?" dedi. Bu vakfın dinci bir kuruluş olduğunu, bilim ve araştırma adlarından yararlanarak bu kavramları siyasal amaçları için istismar ettiklerini biliyordum. TÜBİTAK'ta toplantıdayken, tüm kurul üyelerine birer davetiye gelmişti. Hepimizi Ankara'da yapılacak bir uluslararası "bilimsel" toplantıya çağırıyordu. Toplantının konusu, "Darwin'in evrim kuramının yanlışlığını ispat etmek, yaratılış yaklaşımının doğru olduğunu göstermek"ti.

Sesimi çıkarmadan gence baktım. O sözlerine devam etti:

"Yarın bir toplantımız var, sizi oraya çağırmak istiyorum." Ben hemen karşılık verdim: "Ben o toplantıya gitmem, yanlış bir yoldasınız. Bilimi siyaset için istismar ediyorsunuz" dedim. Genç önce alttan alarak ısrar etti: "Bir defa toplantıya gelin, orada fikirlerinizi söyleyin, siz bilim adamısınız." Ben tekrar ettim: "Bilim adamı olduğum için biliyorum. Yanlış şeyler söylüyorsunuz. Bilimi böyle kötü kullanmanıza alet olamam." O zaman umudunu kesti ve tuhaf bir şey söyledi: "Öyleyse ben de sizin kitaplarınızı almam!"

Konuşma böylece bitti ve yoluma devam ettim. Söze çok nazik başlamış olan genç, sonunda kendi fikrini bana kabul ettirmek için "Kitaplarınızı almam" diyerek tehdide başvurmuştu. Sonradan hatırladım. Bu genç ve arkadaşları, başbakan yardımcısı olduğum dönemde beni ziyaret etmişti. Adnan Hoca'nın öğrencileri olduklarını söylemiş ve iyi niyetli eylemlerinin kamuoyunda yanlış anlaşıldığından yalanmışlardı.

Kamuoyundaki İmgeleri Aşmak Ne Kadar Zor!

İstanbul'da, Tepebaşı'ndaki Flash TV stüdyosuna bir televizyon çekimi için gittim. Çıktığımda orada bekleyen taksilerden öndekine bindim. Yola çıktık. Taksinin sürücüsü bana tanıyormuş gibi baktı. Sonra, "Korkmuyor musunuz böyle yalnız dolaşmaya!" dedi. Ben, "Merak etme, korkulacak bir şey yok" diye yanıt verince tuhaf bir yorum yaptı: "Siz Erdal İnönü'ye çok benziyorsunuz. Onu görüyor musunuz?" dedi. Ben şaşırdım. "Erdal İnönü benim" deyince,"Haa, tamam, ben de bu adamın yüzü ne kadar Erdal Bey'e benziyor diye düşünüyordum" dedi. Ama tuhaflık devam etti. Çünkü arkasından, "Peki ama size çok benzeyen birisi var. Bazen Taksim'de yürürken görüyorum. O kim, onu tanıyor musunuz?" diye sordu. Ben önce ağabeyimden söz ettiğini sandım, fakat biraz daha ayrıntı verince anlaşıldı ki, o gördüğü de benim.

Tanınmış bir eski siyasetçinin sokakta yalnız dolaşabileceği aklına gelmediği için beni yürürken gördüğünde bana benzeyen bir başka kişi sanmış. Hayalindeki siyasetçi imgesi gerçeği göz ardı ettirmiş, onu gördüğünün tersi bir yoruma götürmüş. Kamuoyundaki imgeler bu kadar güçlü.

Bu gücü gösteren başka örnekler de yaşadım. İki yıl önce Ankara'da kalabalık bir caddede yürüyordum. Karşıdan iki genç kız geliyordu. Yanımdan geçtikten sonra bir tanesi geri dönüp bana baktı, sonra arkadaşına, "Bir insan başka birine bu kadar benzeyebilir!" dedi.

Daha yakında, eşimle beraber bir sahil kasabasında dolaşırken gençlerin beni selamladığını gören bir yaşlı kadın yanıma geldi ve "Siz Erdal İnönü'nün kardeşi mi, oğlu musunuz?" diye sordu. Gözüyle gördüğüne inanmak istemeyenler başka başka yorumlar bulmaya çalışıyor.

Makinelerle Kuralların Bir Ortak Yanı

Aslında makinelerle kuralların benzerliğinde şaşılacak bir şey yok. İkisinin de toplumsal görevleri aynı. Bizim işimizi bizim yerimize onlar yapıyor, bizi düşünmekten kurtarıyorlar. Ama benim burada sözünü edeceğim yakınlık başka bir açıdan bakıldığında ortaya çıkıyor, onun için dile getirmek istiyorum.

Bir sabah, mutfakta kahvaltı ederken küçük yemek masasının üzerinde duran ekmek kızartma makinesine gözüm ilişti. Bu aleti 1974'te araştırma yapmak üzere ABD'deki üniversitelerde geçirdiğim yıl almıştık ve severek kullanmıştık. Hâlâ yeni alınmış gibi pırıl pırıl karşımızdaydı. Ama yazık ki artık çalışmıyordu. Elektrik devresi arızalanmıştı ve otomatik düzenek bir türlü tamir edilememişti.

Öte yandan, bir işe yaramamasına karşın bu alet yıllardır masamızın üstünde duruyordu. Ne Sevinç, ne de ben makineyi oradan kaldırabilmiştik. Birdenbire bu olguyu algıladım ve bürokraside her zaman eleştirdiğimiz bir durumu, burada evimizde yaşadığımızı fark ettim.

Eskiden beri değişmeden gelmiş, artık bir işe yaramayan bazı kuralların bir türlü ortadan kaldırılamadığından yakınırız. İşte evde karşılaştığım bu durum da öyleydi. Makinemiz artık ekmek kızartmıyordu, ama görmeye alıştığımız, masayı süsleyen bir eşya olarak yerini korumuştu. Demek ki evdeki aletler ve bürokrasideki kurallar, bir kez sisteme girdikten sonra, ilk giriş amaçlarından farklı nedenlerle sistemden kolay kolay çıkmamak gibi bir özellik taşıyor. Aletlerle kuralların insanlarla etkileşmesinden doğan bu özelliği hiçbir şekilde küçümsememeliyiz. Tam tersine, eğer evimizi ve bürokrasimizi gereksiz fazlalıklardan kurtarmak istiyorsak bu olguyu dikkatle göz önüne almalıyız.

Avrupa Birliği'ne Girmek Kolay mı?

Yeşilköy'de Atatürk Havalimanı'nın bekleme odasında hemen her zaman ilginç konuşmalar, öyküler dinleme fırsatı buluyorum. 16 eylül günü Ankara'ya gitmek için beklerken de öyle oldu. Avrupa Birliği konusundaki nadir uzmanlarımızdan biri olan Profesör Haluk Günuğur bana tanık olduğu şu olayı anlattı:

Bir grup sanayici ve işadamıyla birlikte 1990 sonbaharında Fransa'ya gittim. Amacımız, Avrupa Topluluğu üyelerine Türkiye'nin durumunu açıklamak ve katılma isteğimizi bir kez de ekonomi çevresi olarak dile getirmekti. Birçok nüfuzlu kişiyle görüşmeler yaptık. Bunlar arasında, o zaman Avrupa Parlamentosu'na da başkanlık eden ünlü siyaset ve fikir insanı, yazar Simone Weil'le görüşmemiz hiç hatıramdan çıkmaz. Heyetimizde birçok tanınmış işadamı ve üç eski bakan vardı. Heyet başkanlığını İktisadî Kalkınma Vakfı Başkam Jak Kamhi yapıyordu. Bayan Weil bizi ofisinde nezaketle kabul etti. Başkanımız ziyaret nedenimizi güzelce anlatmaya başladı. Osmanlıların geçmişte, beş yüz yıl önce İspanya'dan Engizisyon'un kovduğu Yahudileri nasıl iyi niyetle bağrına bastığından konuya girerek. Cumhuriyetin uygarlıkta ilerleme azmim belirttikten sonra bugünkü ekonomik düzeye gelecekti. Weil birden sözünü kesti ve 'Sayın başkan, ben Türkiye'yi severim, tatillerimi Türkiye'de geçiririm' dedi.

Başkanımız bu müdahaleye aldırmadı, açıklamasına devam etti. Biraz sonra Weil tekrar sözünü kesti ve gene benzer deyimlerle Türkiye'yi çok sevdiğini vurguladı. Bu ikinci söz kesme başkanımızı zor durumda bırakmıştı. Ama kendini toparladı

ve konuyla ilgili açıklamasına dönmek istedi. Fakat bu kez Weil onu durdurdu ve şunları söyledi: "Sayın Başkan, anlamıyor musunuz, size Türkiye'yi sevdiğimi söylüyorum. Ama bugün Fransa, Polonya için, Macaristan için, Çekoslovakya için gözyaşı döküyor. Fransa'nın şimdi Türkiye'nin topluluğa katılmasını onaylaması hiçbir şekilde söz konusu değildir." Sonra devam etti:

"Ölümden sonra ruhların tekrar bedenlere döndüğüne inanır mısınız? Eğer inanıyorsanız dua edin de Stalin'in, Brejnev'in ruhları dünyaya dönüp gene Rusya'da yönetime geçsinler. Ancak böyle bir şey olursa Türkiye bizim gözümüzde yeniden önemli bir ortak olur!" dedi.

Bu sözleri duyunca hepimiz bir şok geçirdik. Ofisten ayrıldığımız zaman ağzımızı bıçak açmıyordu. Simone Weil acı gerçeği bir tokat gibi yüzümüze çarpmıştı.

Profesör Günuğur'un öyküsünü dinlerken benzer değerlendirmeleri Batı Avrupa'da başka siyasetçilerden duyduğumu hatırladım. Örneğin, dışişleri bakanı olduğum sırada Hollanda başbakanına, "Sovyetler Birliği'nin baskısından kurtulan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini büyük bir coşkuyla hemen Avrupa Birliği'ne çağırırken, bu baskıya yıllarca tek başına dayanarak tüm Avrupa'yı daha büyük ıstıraplardan korumuş olan Türkiye'ye yüz çevirmek haksızlık değil midir!" diye sorduğumda, "Doğru, haklısınız, ama ne yapalım, yaşam böyle işte!" diye fütursuzca yanıt vermişti.

Bunu da hatırlayarak Günuğur'a, "Vefa duygusu insanlarda olabilir ama devletlerde yok. Devletler o günkü çıkarlarına uygun gelen ne ise onu yapıyorlar. Devletlerin de insanlar gibi davranmalarını beklemekle yanılıyoruz" dedim.

İyi Niyetli, Zararlı Yardımlar

Eşim Sevinç ve çocukluk arkadaşı Sevil Paçalıoğlu'yla birlikte aralık ayı sonunda bir gün Fatih'te Zeyrekhane Lokantası'na gittik. Lokanta yeni restore edilen binada açılmıştı. Biz de ilk defa gidiyorduk. Belki bu nedenle tüm görevliler büyük ilgi gösterdi. Çıktığımızda, otomobile doğru ilerlerken dışarıda nöbet bekleyen polislerden biri bize yardımcı olmak istedi. Önden giden eşimin arabaya binmesinden önce atılıp kapıyı açtı. Ancak tam o sırada Sevinç otomobile girmek üzere eğilmiş olduğundan arabanın açılan kapısı yüzüne çarptı. Polis memuru da iyi niyetle yardım etmek isterken eşimin canını acıtmış oldu. Bir kapıyı yüzünüze iyi niyetle de, fena niyetle de çarpsalar sonuç aynıdır, canınız acır.

Olayı görünce, önüme geçerek gireceğim yerin kapısını açan insanlara her zaman kızmakta haklı olduğumu bir kez daha anladım. Bu son derece anlamsız, yanlış ve tehlikeli uygulama yazık ki ülkemizdeki hizmet ve koruma kesiminde yaygın şekilde yapılıyor. Kapılar, insanlarımızın yardımseverlik duygularını dayanılmaz biçimde harekete geçiriyor ve adeta kapıyı herkesten önce açmayı birinci görev biliyorlar. Bense, tam bir kapıyı açacakken yanımda yürüyen birisinin benden önce davranmasını özgürlüğüme müdahale olarak görüyorum, bir eylem olanağının elimden alınmasına öfkeleniyorum.

Bu davranış, otomobile girerken yapıldığında ayrıca tehlikeli bir durum ortaya çıkıyor. Otomobilin kapısını açan kişi, ben arabaya girdikten sonra üzerime kapatmak istiyor ve bunu yaparken elimi, ayağımı kapıya sıkıştırmak tehlikesini yaratıyor. Çünkü benim hareketlerimin kontrolü onun elinde değil, ne zaman arabanın koltuğuna iyice yerleştiğimi dışarıdan fark edemiyor. Özetle bu işe girişenler, iyi niyetle yanlış ve tehlikeli bir yolda ilerliyorlar.

Tehlike doğurmayan, ama beni hep rahatsız eden başka bir davranış da otomobille bir yere vardığımızda, dışarıda bekleyenlerin bizden önce kapıyı açması. Ben arabadan çıkmadan önce, içeride yol boyunca dağılmış eşyalarımı, öteberimi toplarım, camları kapatırım, sonra kapıyı açarım. Bu hazırlıklar yapılmadan kapının açılması beni derhal çıkmaya zorlar ve hazırlıklarımın rahatça yapılmasını önler. Dışarıdaki iyi niyetli görevli bana yardım ettiğini sanıyorsa da aslında benim rahat iş görmemi engellemekte, bana zarar vermektedir. Bir defasında vardığım binadaki görevli kişi gene koşup kapıyı açtı ve ben aceleyle yağmurluğumu giymeye çalışırken elimdeki kasketi yere düşürdüm. Eğilip almak istedim. Görevli genç de aynı hareketi yapmaya kalktı ve çarpıştık. O zaman kızdım ve sert bir sesle "Benim işime karışmayın!" uyarısını yaptım. Aynı zamanda gördüm ki gereksiz bir yardıma girişmek hem amaca zarar veriyor, hem de ilişkileri bozuyor.

Trafik Kuralları İnsanları Korumaz mı?

Kayınbiraderimin Taksim yakınında Cumhuriyet Caddesi'ndeki yazıhanesinden çıktım. Yürüyerek otomobilimi bıraktığım Ceylan İntercontinental Oteli'ne gideceğim. Bunun için caddenin karşı tarafına geçmem gerekiyor. Işıklı kavşağa geldim. Baktım, yeşil ışık yanıyor, benim geçmeme izin veriyor. Dik doğrultuda kırmızı ışık karşısında durmuş otobüsler, otomobiller yolu boydan boya doldurmuş, bekliyorlar. Yeşil ışıktan gözümü ayırmadan geçmeye başladım.

Birden, hiç beklemediğim bir gelişme oldu. İlk sıradaki otobüsleri geçtiğim anda ışık değişti ve bekleyen tüm araçlar derhal harekete geçtiler. Otobüslerle otomobillerin arasında ortada kalakaldım. Geri dönemiyordum, ileri gidemiyordum. Otobüsler, otomobiller iki tarafımdan hızla geçiyordu. Hiç kusurum olmadan bayağı tehlikeli bir duruma düşmüştüm. Yolu geçmeye giriştiğimde trafik ışığı bana yeşil, onlara kırmızıydı. Fakat ben daha yolun ortasındayken ışıklar değişmiş, kırmızı yeşile, yeşil de kırmızıya dönüşmüştü. Sonuçta trafik kuralına uyduğum halde kendimi tehlikeye atmıştım. Kural beni korumamış, tam tersine bana tuzak kurmuştu.

Kuşkusuz bu durumu önlemenin çaresi vardır. Birçok ülkede uygulanan ek kural, ışık değişince araçların, ortada kalan yayaların geçmesini beklemesi, ondan sonra harekete geçmesidir. İnsanları tehlikeye atmak istemiyorsanız zaten başka türlü davranmamalısınız. Ama ülkemizde otomobillerin, otobüslerin sürücülerinin bu ek kuralı ya bilmemesi ya da önemsememesi, belki insanlarımızın her hal ve şartta başının çaresine bakacağına inanması yüzünden yayalar açık bir tehlike karşısında kalıyor.

Sonunda bir taksi şoförü halime acıdı, belki de beni tanıyarak durdu ve karşıya sağ salim geçebildim. O esnada yanımdan geçip giden birçok aracın, durumumu düzeltecek bir hareket yapmayı düşünmemesini sürücülerin insafsızlığı gibi bir nedene bağlamıyorum. Bence sorun sadece sözünü ettiğim basit ek kuralı uygulamaya alışmamış olmalarıydı.

Belki başka bir neden de şuydu: Trafiği ışıklarla düzenleme yöntemini ilk ortaya atan biz değildik. Bu yöntemi dışarıdan alırken, türlü olasılıklar üzerinde yeterince düşünmemiştik, bazı ek kuralları fazlalıklar gibi görerek bir kenara bırakmıştık. İhmal ettiğimiz bu ayrıntıların önemini şimdi tek tek öğrenmemiz gerekiyor.

Cahilliğin Özgürlüğü mü, Bilginin Disiplinli Yaşamı mı, Hangisi Daha İyi?

Sabancı Üniversitesi, Fred Emery'yi anmak için uluslararası bir toplantı düzenlemişti. Beni de çağırdılar. Davetiyede toplantının programına baktım, yönetim bilimleriyle ilgili birçok konuşma var.

Öyle anladım ki toplantıda başarılı yönetim, başarılı düşünme, başarılı ortak çalışma başlıkları altında birçok alanda başarı kazanmak için uyulması gereken kurallardan söz edilecek. Bu durum birden beni rahatsız etti. Psikolojinin gelişmesi, pratik araçlar gibi işe yarayacak kurallar bulmaya başlamasıyla yaşamın zorlaşacağını düşündüm.

Ama sonra bunun kaçınılmaz bir gelişme olduğunu algıladım. Temel bilimlere dayalı teknolojinin gelişmesi nasıl bize birçok araç gereç sağlamış ve daha güçlü olmak, daha etkin yaşamak için bu araçları kullanmak zorunda kalmışsak, sosyal bilimlerin, bu arada psikolojinin gelişmesi de fikir alanında yeni araçlar icat ederek benzer sonuçlar getirecek. Bu yeni psikoloji ve sosyoloji araçlarını kullanmadan da yaşayabiliriz ama daha etkin olmak isteyince onlara başvuracağız. Böylece yalnız maddî dünyamız değil, manevî dünyamız da birtakım katı çerçevelerle sınırlanacak. Doğal özgürlüğümüzü biraz daha kaybedeceğiz. Cahilliğin sınırsız özgürlüğü yerini yavaş yavaş bilginin disiplinli yaşamına bırakacak. Bunların hangisi daha iyi diye düşünmeye gerek yok, faydası da yok. İstesek de istemesek de evrimin doğal gidişi bizi oraya götürüyor.

Bir Okurumun "Anahtar Sözü"

Bir okurumun mektubuyla bu bölümü bitireceğim. *Anılar*'ımın birinci cildinde ortaya attığım "anahtar sözler" deyimini beğenen Sayın Sadullah H. Bigat, geçmişte tanık olduğu ve bir anahtar sözle çözüme kavuşan bir tartışmayı anlattı. Benim için çok değerli olan bu katkısından dolayı kendisine teşekkür ederek sözü ona bırakıyorum:

"1970 yılı... Ulaştırma Bakam Sadettin Bilgiç, DPT Müsteşarı Turgut Özal ve bakanlık yetkililerinin davetiyle, konuyla ilgili diğer yatırımcı ve sanayiciler gibi, özel sektör gemi yapım ve onarım sanayiine yeni tersaneler yeri tahsisi için oluşturulan heyete ben de katılmıştım.

Tuzla Piyade Okulu'nun doğusunda bir yerde buluşuldu. Yetkililer açıklamalar yaptılar. Görüşler belirtildi. Ben rahatsız oldum. Durduğumuz yer denizden çok yüksekti. Bu, zor ve pahalı hafriyat demekti. Her rüzgâra açık olması pahalı mendirek sistemi gerektirecekti. Tren yolu ile deniz arası gemi kızakları ve ilgili çalışmalar için çok dardı. Ben bunları belirtince bakanlık yetkilisi, tren yolunu iki yüz metre geri çekebileceklerini söyleyiverdi. Daha da sıkıldım.

Sayın Bilgiç'e, Tuzla'nın batısındaki Aydınlı Koyu'nu görmesini teklif ettim. Kabul etti. Hep birlikte gittik. Geniş bir koy, denize açık yönü basit mendirekle korunabilir, kara tarafı ise kolay düzletilebilir geniş bir arazi. Tersaneler kurulması için çok elverişli bir yer. Görüşmelerde bu hususlar benimsendi. Yalnız Sayın Bilgiç, 'Ama burası çok güzel, turistik' dedi. Etrafı tamamen boş arazi hakikaten güzeldi. Nitekim biz tersaneciler nereyi önersek her yeri güzel olan yurdumuzda hep aynı itirazla karşılaşıyorduk.

'Pek de turistik sayılmaz Sayın Bakan' dedim, 'şu solda yukarıdaki bina Tuzla İçmeleri'dir. Burada bağırsak parazitlerinden kurtulmak isteyenler, günde 3-5 bin bardak tuzlu su içerler ve burada kanalizasyon yok' diye sözümü tamamladım ve elimle denize giden akıntıyı gösterdim. Bir kahkaha koptu, karar oybirliğiyle verildi.

Bu sözler bilmem anahtar mı oldu, maymuncuk mu?"

Sayın Bigat, mektubunda, seçilen bu uygun yere iki büyük, beş altı küçük tersane kurulmasını önermiş olduklarını ama sonra tersanelerin yüzde 90-95'i buraya getirilince yerin dar geldiğini ve birçok sakınca doğduğunu da ekliyor.

IX.

Bir Konuşma: "Siyasette Etik"

Gülsevil Erdem'le aralık 1998'de bir toplantıda karşılaştık. Çağdaş Yaşamı Destekleme Demeği'nin kurucularından olan Bayan Erdem, Atatürk devrimlerine ve demokrasiye bağlılığını eylemleriyle göstermiş, ailece sevip saydığımız bir insan. Neşeyle selamlaştıktan sonra, benden yöneteceği bir toplantı dizisinde konuşmamı istedi. Söz konusu toplantılar birkaç yıl önce kaybettiğimiz ünlü sosyal bilimci ve hukukçu Profesör Tarık Zafer Tunaya'nın anısına düzenleniyordu. Önerisini onur duyacağımı söyleyerek kabul ettim ve ayrıldık. Ne zaman, hangi konuda konuşacağıma dair ayrıntılar belli olmamıştı. Ama sorumlu bir yönetici olan Bayan Erdem bir süre sonra beni telefonla aradı ve konuşmanın zamanını birlikte kararlaştırdık. Konuyu ise "Siyasette Etik" olarak önerdi.

Bu konuda benim özel bir uzmanlığım yoktu. Yapabileceğim şey, on iki yıl sürmüş olan siyaset yaşamımda gözüme çarpan uygulamalardan edindiğim izlenimleri anlatmak olabilirdi. Bu izlenimleri nasıl bir çerçevede sunabileceğimi düşünürken matematikte öğrendiğim bir kavramdan yararlanmak aklıma geldi! Yalnız, daha önce, gerek izlenimlerimin, gerek bu kavramın siyaset bilimcilerimizin kabul ettiği kuramlara uyup uymadığını anlamak istedim. Bu konuda, SODEP kurucusu arkadaşlarımdan Profesör Türker Alkan'ın bir kitabı olduğunu hatırladım. Adı *Siyasal Ahlak ve Siyasal Ahlaksızlık*.[153] O güne kadar okuma fırsatı bulamadığım, şimdi tam aradığım kitap olmuştu.

Okuyunca gördüm ki, arkadaşım bu kitapta siyasette etik konusunu en geniş biçimde ele almış, antikçağ filozoflarından çağdaş siyaset bilimcilerine kadar uzanan bir spektrum içinde tüm kuramsal yaklaşımları özetlemiş, sonra

153) Türker Alkan, *Siyasal Ahlak ve Siyasal Ahlaksızlık*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993.

benimsediği fikirlerden oluşturduğu kendi bakış açısı içinde ülkemizdeki uygulamaları inceleyerek eleştirmiş. Bunlara ek olarak kitabın ikinci bölümünde, birçok tanınmış siyaset bilimci, hukukçu ve siyasetçinin aynı konuyu tartıştığı bir sempozyumun bildirileri yer alıyor. Böylece siyasette etik konusunda bugüne kadar ileri sürülen fikirlerin hemen hepsi bu kitapta toplanmış. Türker Alkan, önsözünde, temel amacının siyaset bilimcilerimizin ihmal ettiği bu konuya ilgi çekmek olduğunu, siyasal ahlak üzerine yeni incelemeler yapılmasını ve bazı ortak görüşlere varılmasını özendirmek istediğini söylüyor. Bu amaca ne kadar ulaştı bilmiyorum, ama kitabın varlığı beni rahatlattı. Üstelik bana dile getireceğim bazı izlenimlerin uzmanların görüşlerine aykırı düşmeyeceğini ve kuramsal çerçevemin de ilginç olabileceğini gösterdi. Bu güvenle söyleyeceklerimi hazırladım ve 27 ocakta İstanbul Büyükşehir Belediyesi Tarık Zafer Tunaya Kültür Merkezi'nde büyük bir kalabalığa anlattım. Bu konuşmamın özetini buraya alıyorum ve okurlarımdan bu özeti, sanki o salonda beni dinliyormuş gibi okumalarını diliyorum.

Bütün Siyasetçiler Sahtekâr mıdır?

Konuşmama bir öyküyle başlayayım. Geçen yıl eşim ve arkadaşlarımla Karadeniz'de geziye çıktık. Yaylalarda dolaştık. Uzungöl'den dönerken orman içinde yeni kurulmuş bir tatil köyünde durduk. Eski SHP Trabzon il başkanımızın açıp yönettiği bir dinlenme merkezinde oturup çay içtik. O sırada bizim gibi iki yerli turist yanımıza gelip oturdu ve konuşmaya başladık, ikisinin de mühendis olduğunu öğrendiğimiz konuklarımız siyasetle ilgiliydiler. Bana Meclis'in neden böyle yavaş çalıştığını, beklenen yasaları ne zaman çıkacağını sordular.

Verdiğim yanıtlar onları tatmin etmedi. Konuklarımızdan biri bu Meclis'ten hiç umudu kalmadığını söyledi. Acele karar vermeyin, biraz sabırlı olun, dediğimde işi daha ileri götürdü ve bütün siyasetçilerin sahtekâr olduğunu iddia etti. "Böyle bir sözü nasıl söylersiniz? Meclis'te tanıdığım pek çok namuslu, dürüst milletvekili var, işte birisi de yanımda oturuyor" diyerek yanımdaki arkadaşım eski bakanlardan Mehmet Kahraman'ı işaret ettim. Gene sözünden dönmek istemedi. "Yok, yok öyle değil, siz zaten oradaki sahtekârlar arasında daha fazla bulunmak istemediğiniz için Meclis'ten ayrıldınız" dedi. Bu defa, siyasette 12 yıl kaldıktan sonra ayrılmamın başka kişisel nedenleri olduğunu anlatmaya çalıştım. Dinlemedi, "Ben ayrılmanızın nedeninin bu sahtekârlar olduğunu gayet iyi biliyorum" diye ısrar etti.

O zaman ben kızdım, "Eğer demokrasiye inanıyorsanız, Meclis'e de güvenmek zorundasınız. Bütün milletvekillerini haksız yere suçlarsanız demokratik düzen ayakta kalamaz" dedim. Bu anda öteki konuğumuz araya girdi, "Doğru söylüyorsunuz, zaten arkadaşımın amacı sizin tekrar siyasete girmenizi sağlamak" dedi. Ben de, "Niye bunu doğrudan doğruya söylemiyor?" dedim ve söyleşimiz böylece bitti. Yalnız tüm siyasetçileri suçlayan konuğumuzun belirttiği zihniyetin ona has olmadığını, bugün yurdumuzda birçok kimsenin bu mühendisin kanısını paylaştığını, en azından medyanın böyle bir görüşü yaydığını biliyorum. Bu kanı doğru mudur? Hayır! Elbette Meclis'teki milletvekillerinin büyük çoğunluğu namusludur. Öyle olmasaydı, er geç çeşitli sahtekârlık suçlarından mahkemeye düşerlerdi. Böyle bir şey yok. O halde bu yanlış kanı nereden çıkıyor? Konuşmamda bu soruyu yanıtlamaya çalışacağım.

Bütün siyasetçiler sahtekâr olmadığı halde böyle yaygın bir kanının varlığı ancak bir yanlış anlamadan, bir kavram karışıklığından kaynaklanabilir. Demek ki siyasetçinin kişi olarak ahlaklı olup olmamasıyla siyasetçi olarak davranışlarının ahlakî değerlendirmesi birbirine karıştırılmaktadır. Kişi olarak ahlaklı, dürüst de olsalar, siyasette yaptığı işler ya da söylediği sözler yüzünden ahlaksız ve sahtekâr insanlar durumuna düşüyorlar. Bu nasıl oluyor?

İşte burada bir noktaya dikkatinizi çekmek istiyorum. Bir toplumda insanları ahlaklı ya da ahlaksız diye nitelendirmemize yol açan olaylar büyük çoğunlukla iki kişi arasındaki ilişkilerdir. Bir insan başka bir kişiyle konuşurken yalan söyler, birisine söz verir, sözünü tutmaz, birisini aldatır, birisinin parasını çalar, birisini öldürür ve bunlar gibi ahlaka uymayan işler yapar ve sonunda ahlaksız sıfatıyla damgalanır. Bu eylemler hep bire bir ilişkilerde ve bir insanın kendi gücü sınırlarında gerçekleşir. Başka bir deyişle, ilişkinin iki tarafındaki güçler arasında denge vardır. Bu durumda ahlaklı olup olmamak, örneğin dürüst davranıp davranmamak, yalan söyleyip söylememek, sözünü tutup tutmamak insanın gücüne değil, sadece seçimine ve kararına bağlı eylemlerle belirlenir.

Siyasette ise durum farklıdır, ister muhalefette, ister iktidarda; ister yerel yönetici, ister milletvekili ya da bakan, başbakan olsun her siyasetçi her zaman birden fazla kişiyle, bir toplulukla ilişki içindedir. Söylediği her sözü birçok kimse dinleyecek ve her biri bu sözü kendi durumuna göre başka türlü değerlendirecektir. Öte yandan, bir seçim vaadinde olduğu gibi, büyük bir topluluğun beklediği bir eylemin gerçekleştirilmesi siyasetçinin kişisel gücünü aşan bir siyasal iradenin varlığını gerektirecektir. Demek istiyorum ki, bir kişi ile çok kişi arasındaki bu siyaset ilişkisinde, bire bir ilişkilerde gördüğümüzden farklı bir dinamik egemendir. Buna karşın biz bire bir ilişkilerde kullandığımız ahlakî ölçütleri hiç değiştirmeden siyasetçi-toplum ilişkisine de uyguluyoruz ve o zaman da çıkan sonuçlar çok kez abartılı oluyor.

Türker Alkan kitabında siyasetteki bir kişi-çok kişi ilişkisinin özelliğine başka bir açıdan değiniyor. Demokrasilerde, seçilen insanların büyük bir topluluk adına devleti ya da daha küçük bir birimi, örneğin bir belediyeyi yönetme hakkını kazandıklarına işaret ettikten sonra, bu temsil kavramının başlı başına bir ahlak sorunu oluşturduğunu söylüyor. Seçilmiş bile olsa, bir kişinin ne hakla başka birçok kişinin yetkilerini üzerine alabildiğini, ötekilerin özgürlüklerini bu şekilde nasıl sınırlandırabildiğini birçok düşünürün sorguladığını, bunu ahlaka aykırı bir davranış olarak gördüğünü, ama yönetim gereği başka çare bulunamadığını anlatıyor.

Alkan'ın bu vargıları da, bence, siyasetçi-toplum ilişkisinde bire bir ilişkilerden gelen ahlak anlayışının olduğu gibi uygulanamayacağını ifade ediyor.

Şuna hemen işaret edeyim ki, bir topluluğu temsil yetkisinin seçimle ya da başka yolla bir tek kişiye verilmesi o kişiye bire bir ilişkilerde görülenden daha ağır ahlakî sorumluluklar yüklüyor. Çünkü o, hem toplumdan aldığı büyük gücü hiçbir biçimde kendi çıkan için kullanmamak, hem de davranışlarıyla topluma örnek olmak zorunda. Toplumun temsilcisi ve lideri olarak görüldüğünden ötürü siyasetçiden kusursuz derecede ahlaklı olması bekleniyor. Öte yandan, başka bazı durumlarda kamuoyu siyasetçinin davranışlarını hoşgörüyle izleyebiliyor. Bir kişi-çok kişi ilişkisi ahlak alanında birbirinden çok farklı iki tür sonuca yol açıyor. Bu iki türü ayrı ayrı inceleyelim.

Birinci Tür Farklılık

Bu türde, bire bir ilişkilerde geçerli ahlak anlayışının siyasetteki ilişkilerle tam uyum içinde olmadığını ortaya koyan örnekleri ele alacağım. Yalnız bunu yapmadan önce siyasetteki bir kişi-çok kişi ilişkisinin şu iki özelliğini daha belirteyim:

- Siyasetçi seçmenlerine sürekli umut vermek zorundadır.

- Siyasetçi kamuoyunda ileri geçmek yarışında rakipleriyle sürekli mücadele halindedir.

O halde, siyasetçinin ahlakî durumunu bu etkenleri göz önüne alarak yargılamalıyız.

Şimdi ahlak anlayışımızı sınayan bazı konulara bakalım.

Sözünü Tutmak ya da Tutmamak

Siyasette bu konu en çok seçim vaatlerinde kendini gösteriyor. İktidara gelince neler yapacağınızı seçmenlere anlatmak, onların beklentilerine yanıt verecek vaatler ileri sürmek ve bu çabalarınızda rakip partilerin sözcülerinden daha etkileyici olmak zorundasınız. Aksi halde seçimde başarı sağlama ve programınızı gerçekleştirme olanağınız yoktur.

Vaatler, doğal olarak, iki kişi arasında verilen sözlere benzetilir. Yalnız arada önemli bir fark olduğu gözden kaçar. Bu sözlerin, vaatlerin tutulması için gereken güç siyasetçinin elinde hazır bulunmamaktadır. Ancak seçimi yeterli bir çoğunlukla kazanabilir ve ondan sonra gerekli siyasal koşulları sağlayabilirse, bu güç eline geçecektir. Bütün bu koşullar gerçekleşmezse, siyasetçi vaatlerini yerine getiremeyecektir. Ama o zaman da siyasetçiyi, tıpkı sözünü tutmayan bir insan gibi ahlak zayıflığıyla suçlamak haksızlık olur. Acemi bir siyasetçi, beceriksiz bir siyasetçi diyebilirsiniz, fakat ahlaksız bir siyasetçi dememelisiniz.

Yalnız bunun da bir ölçüsü, bir sınırı olduğunu uygulamada görüyoruz. Bir siyasetçi sürekli olarak yerine getiremeyeceği vaatlerde bulunur ve sonunda bunların boş vaatler olduğu fark edilirse güvenilirliğini kaybediyor ve beceriksizlikten öte, seçmenlerini bilerek aldatan bir insan durumuna düşüyor. O takdirde, tıpkı bire bir ilişkilerde olduğu gibi sözünü tutmayarak ahlaksızca davranan bir kişi haline geliyor. Güvenilirliği kaybetmemek burada hem siyasal açıdan etkin olmak hem de ahlak açısından eleştirilmemek için aşılmaması gereken sınır olarak ortaya çıkıyor. İlginç olan bir nokta, bire bir ilişkilerde ahlakdışı olarak gördüğümüz bir eylem, siyaset alanında ancak birden çok kez tekrarlanırsa siyasetçi için benzer bir değerlendirmeye yol açıyor. Bu ayrımın farklı ahlakdışı davranışlar için de geçerli olduğunu göreceğiz. Ama oraya gelmeden vaatler konusunda yaşadığım bir iki eğlenceli olayı anlatayım.

Seçim Gezilerinden Sahneler

Bir yerel seçim kampanyasının son günlerinde bir ilçeye uğramıştım. Küçük parti odamızda birkaç dakika dinlenirken ilçe başkanımızla belediye başkanı adayımızdan durum hakkında bilgi aldım. Adayımız sevilen, mesleğinde de başarılı olmuş, seçilme şansı yüksek bir kişiydi. "Konuşurken neler söylememi istiyorsunuz?" diye sorduğumda, "Aman genel başkanım, sizden bir şey diliyorum. İktidara gelince ilçemizi il yapacağınızı söyleyin, bu çok önemli. Çünkü muhalefet olsun, iktidar olsun, sizden önce konuşan tüm parti başkanları bu vaadi yaptı. Halk öyle bir duruma getirildi ki konuştuğum herkesten siz de aynı vaadi yapmazsanız bana oy vermeyeceklerini duydum. Bu beklenti her sorunu aştı. Onun için sizden bu vaadi bekliyorum. Eğer bunu söylemeyecekseniz, hiç konuşmayın, daha iyi" dedi. Arkadan ilçe başkanı da aynı dileği tekrarladı. Yanımdaki yerel yönetim uzmanı arkadaşlarıma sordum. Gelişmiş yapısıyla bu ilçenin il olmaya hak kazandığını ve ilk işlemlerin de başlatıldığını söylediler. Bunun üzerine mitingde

konuşurken, vatandaşlarıma, "Beklediğimiz gibi iktidar olursak, güzel ilçenizi hak ettiği şekilde il yapacağız" diye söz verdim. Seçmenler memnun oldular, ben de kampanyadaki görevimi yapmış olmanın rahatlığıyla ilçeden ayrıldım.

Yolumuza devam ettik. On beş dakika ötede başka bir ilçede gene seçim mitingi vardı. Bu defa bizi karşılayan ilçe başkanımız ve adayımızla ancak yolda giderken konuşabildim. Her ikisi de bir önceki ilçede duyduğum gerekçeleri söyleyerek aynı dileği tekrarladı. Yerel yönetim uzmanlarımız, bu ilçenin de gelişmişlik açısından il olmaya hak kazandığını, ancak zaten yüzölçümü küçük olan ildeki iki ilçenin birden ayrı ayrı iller haline getirilmesinin olanak dışı olduğunu belirttiler, ilçe başkanımızla adayımıza, biraz önce öteki ilçede il yapma sözü verdiğimi söyledim ve "Seçmenlerimiz burada da aynı vaadi yapmamı gayri ciddi bulmazlar mı, kendilerini kandırıyorum izlenimine kapılmazlar mı?" diye sordum.

İkisi de, hiç tereddüt etmeden, "Hayır, kesinlikle hayır! Biz iki rakip ilçeyiz. Orada yaptığınız vaadi burada da yapmazsanız seçimi muhakkak kaybederiz" dedi. Ama benim aklım bu işe pek yatmamıştı. Ne yapacağım diye düşünmeye başladım. Tereddüdümü gören ilçe başkanı, "Zaten vaktiyle babanız da buraya uğradığında, il olma vaadini yapmıştı" dedi. O zaman aklıma bir şey geldi.

Bu arada miting alanına girdik. Konuşma sırası bana gelince, önce partimizin güncel sorunlardaki görüşlerini açıkladım. Sonra ilçenin kendi insanlarının çabalarıyla elde ettiği olumlu gelişmelere değindim ve il olmaya hak kazandığına inandığımı belirttim. "Benden, iktidar olursak burasını il yapacağımız vaadini bekliyorsunuz, biliyorum" dedim ve devam ettim: "Ama biraz önce öğrendim ki, babam başbakanken buraya uğradığında şirin ilçenizin il olacağını zaten söylemiş. Artık benim de aynı vaadi yapmama lüzum kalmamış. Herhalde babamın sözüne benim sözümden daha çok değer verirsiniz." İlçenin aydın, gün görmüş seçmenleri bu sözlerimi, sanki il olma vaadini yapmışım gibi, takdir ederek alkışladılar ve ben nasıl gerçekleşeceğini bilmediğim bir vaadi yapmadan, yapmış gibi oldum.

Zaman geçti. Adaylarımız kendi niteliklerine göre ilçelerin birinde kazandı, ötekinde kaybetti. Arkadan gelen genel seçimde tek başımıza iktidar olacak kadar oy alamadığımız için, bu ilçelerin hiçbirini il yapacak güce sahip olamadık. Koalisyon hükümetinde yaptığımız öncelik değerlendirmelerinde sırayı bir türlü bu ilçelere getiremedik. Ama seçmenler bizi sahtekârlıkla suçlamadı, il olmayı umutla beklemeye devam etti.

Başka bir yerde biraz farklı bir durumla karşılaştım. Orada, ilçeyi il yapma amacıyla kurulmuş bir yerel dernek, seçimden birkaç yıl geçmesine karşın hâlâ il olamayınca, seçim kampanyasında il yapma vaadi veren tüm parti başkanlarını sözlerini tutmadıkları için dava etti ve her birinden ayrı ayrı tazminat istedi. Dava edilenler arasında cumhurbaşkanı ve birkaç başbakanla birlikte ben de varım. Ben, vaadimi inanarak yaptığımı ama seçimde kazandığımız siyasal gücün vaadi gerçekleştirmeye yetmediğini söyleyerek kendimi savundum. Dava henüz bitmedi. Umarım, burada bire bir ilişkilerdeki ahlak ölçüsüyle siyasetteki ahlak değerlendirmesi arasında işaret ettiğim farklılığa uyan bir sonuç elde edilecektir.

Bazen bu farklılığın siyasal amaçlarla isteyerek görmezlikten gelindiği de oluyor. Böyle bir olayı Avrupa Konseyi'nin bir oturumunda yaşadım. Türkiye'de insan haklarının durumu görüşülüyordu. Ülkesinde adalet bakanlığı da yapmış, bu konuyu sürekli izleyen Danimarka delegesi bizi fena halde suçlayan bir konuşma yaptı. Bir yerinde, 'Türkiye delegeleri insan haklan ihlallerini engelleyecek reformların yapılacağını bugüne kadar bize hep vaat ettiler. Ama reformların hiçbiri yapılmadı. Bu durumu kınıyorum. Türk delegeleri bizi aldattı" dedi. Ben de kendisine, "Sizi aldattığımızı nasıl söyleyebilirsiniz? Reform vaatlerini içtenlikle yaptık, gene yapıyoruz. Ama biz de sizin gibi bir demokrasiyiz. Seçmen oylarıyla gereken gücü sağlayamadıkça reformları yapamıyoruz. Bu durumu anlamalısınız ve kamuoyunu reform taraftarlarının seçimdeki başarılarını azaltacak yönde tahrik edecek kararlar almamalısınız" diyerek karşılık verdim. Burada, Danimarka delegesinin bizi suçlamasında özel bir amaç vardı, ama o da bizi yalancılıkla suçlamak için, vaatlerin tutulmaması eyleminin çok kez tekrar edilmesinden yararlanmıştı.

Vefalı ya da Vefasız Olmak

Siyasetçilere sık sık vefasız oldukları, kendilerine iyilik edenlere, dostluk gösterenlere kısa bir zaman sonra düşmanca davranmaktan çekinmedikleri ya da iyilikleri çabucak unuttukları suçlaması yöneltilir. Bence bu suçlama da siyasetteki bir kişi-çok kişi ilişkisinin göz ardı edilmesinden kaynaklanıyor. Örneğin, iki parti muhalefetteyken iktidara karşı birlikte mücadele ediyor, üyeleri arasında kendiliğinden dostluklar kuruluyor. Ama seçim zamanı gelince her parti kendisi için uğraşmaya ve ötekilerini kıyasıya eleştirmeye başlıyor. Biraz önce dost olan farklı parti mensupları kamuoyu önünde birbirlerini en ağır sözlerle suçluyor. Çünkü onların esas muhatapları kendi seçmenleridir. Karşı partideki dostlarını kırmamak için seçmenlerini gücendirme riskini göze alamazlar.

Aynı davranış, bir koalisyon ortağı olan iki partinin aralarında anlaşmazlığa düşüp koalisyondan ayrıldıkları zaman en çarpıcı biçimde görülüyor. Birkaç gün önce birbirlerini öve öve göğe çıkaran parti liderleri, bu kez birbirlerini hakarete varan sözlerle suçlamaya girişiyor. Çünkü onların da önce kendi taraftarlarını düşünmek ve kamuoyu karşısında kendi partilerini haklı göstermesi gerekiyor. Başka bir partideki insanlara haksızlık etmemek kaygısıyla kendi haklılıklarını öne çıkarmamak lüksüne sahip değiller.

George Washington'a atfedilen "Devletin değişmeyen dostları, düşmanları yoktur; değişmeyen çıkarları vardır!" sözünün doğruluğu, buradaki bir kişi-çok kişi ilişkisinde ağır basan tarafın devletin vatandaşları olmasına dayanıyor. Devleti yönetenler başka ülkeler mensuplarıyla kişisel ilişkilerini değil, temsil ettikleri büyük vatandaş kitlesinin çıkarlarını düşünmek zorundadır.

Yalan Söyleyip Söylememek

Bire bir ilişkilerde önemli bir ahlak kusuru sayılan yalan söylemek, siyasetçilerde iki farklı şekilde değerlendiriliyor. Bir kişi-çok kişi ilişkisi, siyasetçinin kişisel amaçla yalan söylemesini her zamankinden daha vahim sonuçları olan bir ahlaksızlık haline getirirken, siyaset gereği yalan söylemesini, çok tekrarlanmazsa, hoş görülebilecek bir davranış olarak değerlendirmemize neden oluyor. Kişisel çıkar için yalan söylemeyi ikinci tür farklılıklar içinde aşağıda ele alacağım. Önce siyaset gereği yalan söylemek üzerinde durayım.

Böyle bir şey var. En tipik örneğini maliye bakanlarının bazı demeçlerinde görürüz. Örneğin, ulusal paranın değerini düşürmeye karar vermiş bir hükümetin maliye bakanı, karar yürürlüğe girinceye kadar kamuoyunu bunun söz konusu olmadığına inandırmak zorundadır. Aksi halde birçok haksız servetin kazanılmasına yol açar. Onun için basının bu konudaki sorularına gözünü kırpmadan, "Hiç devalüasyon düşünmüyoruz, böyle bir şeye gerek yoktur" yanıtını verir, görevinin gereği olarak yalan söyler. Denebilir ki, hükümetlerin ekonomi politikaları daha düzgün yürütülse, devalüasyon yapmaya gerek kalmaz ve maliye bakanının da yalan söylemesi gündeme gelmezdi. Doğrudur, ama pek çok ülkede bu olayların yaşandığı da bir gerçek.

Benzer gereksinmeler dış politikada da kendini gösterebilir. Ülke savunmasını zayıflatmamak kaygısıyla, yurtiçindeki bir olay, dışarıya, olduğundan başka türlü yansıtılabilir. Bu durumlarda da birçok kişinin çıkan düşünülerek kişisel ahlaka sığmayan bir davranış sergilenir.

Birinci tür diye nitelendirdiğim bu olaylarda kişisel ahlaka aykırı davranışlar, çok tekrarlanmamak koşuluyla, kamuoyunca hoş görülüyor. Seçmenler siyasetçilerin bu hareketlerini görevleri gereği yaptığını düşünüyor ve bu yüzden onları sahtekârlıkla, ahlaksızlıkla suçlamıyor. Dolayısıyla ülkemizde siyasetçilere karşı doğmuş olan havanın nedenleri bu olaylar olamaz. Bu nedenleri başka yerde aramalıyız.

İkinci Tür Farklılık

Siyasetteki bir kişi-çok kişi ilişkisinin başka bir yanı, Türker Alkan'ın da işaret ettiği temsil görevinde kendini gösteriyor ve burada ahlak açısından birinci türün tam tersi sonuçlar ortaya çıkıyor. Bir topluluğun kendisini temsil etmek üzere seçtiği insan, bu temsil göreviyle beraber önemli yetkiler kazanıyor ve bu yetkiler ona herhangi bir kişinin gücünü çok aşan ölçüde toplumu etkileme, istediğini yaptırabilme olanakları sağlıyor. Yalnız bu yetkiler ve bu büyük güç sadece toplumun çıkarları için kullanılmak üzere verilmiştir. Temsil görevi alan kişi yetkilerini kendi çıkarları için kullanmaya kalkarsa, toplumdaki dengeleri ve adalet düzenini sade bir vatandaşın yapamayacağı ölçüde bozar. Bu yüzden kişisel ahlak kuralları burada en titiz biçimde uygulanmak zorundadır.

Ayrıca, toplumdan temsil görevi alarak lider durumuna gelen insanın özel yaşantısıyla da topluma örnek olması beklenir. Bu da onun bire bir ilişkilerde geçerli olan kişisel ahlak kurallarına son derece dikkatle uymasını gerektirir. "Balık baştan kokar" deyimini hatırlayınız. Liderin bir ahlak dışı davranışı birçok kimseyi benzer ahlak dışı yollara özendirecektir.

Bir topluluğu temsil eden insanın, örnek olma özelliği dışında, görevinin önemi dolayısıyla da kişisel ahlak zayıflıkları göstermemesi gerekir. Kişisel çıkan için yalan söyleyen bir bakan ya da bir parti görevlisi yalanı meydana çıktıktan sonra görevine devam edemez, er geç ayrılmak zorunda kalır. Siyasal tarihimizde bunun örnekleri hem tek parti döneminde, hem çok partili dönemde görülmüştür.

Yukarıdaki örneklerin ahlak açısından bu kadar değişik değerlendirmelere yol açmasına "mekanik" bir açıklama getirebiliriz. Bire bir ilişkilerde iki tarafın gücü birbirini dengeliyor ve güçlülük etkeni, ahlakî sonuçlan, bazı istisna halleri dışında etkilemiyor. Ama bir kişi-çok kişi ilişkisinde çok kişiden oluşan tarafta büyük bir güç var ve bu, ilişkilerde bir dengesizlik yaratıyor. Temsil görevini alan başkanın eylemlerini göz önüne aldığımızda onun

büyük bir toplumsal güçle hareket ettiğini bildiğimiz için ahlak kurallarına titizlikle uymasını istiyoruz. Buna karşılık siyasetçi, vaatler yaptığında ya da toplumun çıkarlarını korumak için bazı eylemlere giriştiğinde karşısında güçlü toplum kesimlerini buluyor ve onun toplum karşısındaki güçsüzlüğü, ahlak kurallarının hoşgörüyle uygulanmasını gerektiriyor.

Birinci türdeki tutumların ahlakî sonuçlarının, ülkemizde siyasetçilerin aleyhinde oluşmuş izlenimleri açıklayamayacağım görmüştük. Acaba bu olumsuz kanıyı ikinci tür eylemlerin sonuçlarıyla açıklayabilir miyiz? Bu ikinci tür eylemlerin önemli bir özelliği var. Temsil görevi alarak siyasal açıdan güçlenmiş kişiler, kişisel çıkarı için ahlakdışı eylemlere girişir, örneğin görevini kötüye kullanırsa, bakanlık yetkilerinden ya da milletvekilliği nüfuzundan yararlanarak kişisel servetini artırırsa, muhakkak devletin bağımsız yargı organları tarafından kovuşturmaya uğratılmak ve yasalara göre suç işlediği kanıtlanırsa, cezasını çekmelidir. Yasalara göre suç yoksa da, eğer siyasal konumlarından kişisel amaçlar için yararlandıkları ortaya çıkarsa, görevlerinden ayrılmalıdır. Vatandaşların demokratik düzene güvenmeye devam etmesi ve demokrasinin sağlıklı işlemesi için bu şarttır.

Örneğin bir bakan, görevini kötüye kullandığı, yolsuzluk olaylarına karıştığı suçlamasına uğradığında, demokratik bir düzende bu konu basında ve televizyonlarda derhal tartışılmaya başlanır. Muhalefet sözcüleri suçlamaları dile getirir, bakan kendini savunan demeçler verir. Bu tartışma bakanın yetkilerini kötüye kullanmış olduğu izlenimini doğurursa, kamuoyunda ilgi sürekli artar ve sonunda konu Meclis'e gelir, orada görüşülür. Görüşme tamamlandığında konu yargıya geçerse kamuoyu büyük ölçüde tatmin olacaktır. Yargının kararı sonucunda bakan beraat etse de, suçlu bulunsa da konu kapanacaktır. Ama Meclis'teki görüşme, iktidar partisi milletvekillerinin çoğunluk oylarıyla bakanın suçsuzluğuna karar verilerek sona ererse o zaman konu kapanmıyor. Suçluluk olasılığı bulunan bakanın kendi partisi tarafından korunduğu izlenimi doğuyor ve bakan güvenilmeyen, "şaibeli" bir siyasetçi görüntüsünden bir türlü kurtulamıyor.

Yolsuzluk, görevi kötüye kullanma iddialarını bağımsız yargıya götürmekten kaçınmanın zararı bu kadarla kalmıyor. İktidardaki partinin bu yolu tutması öteki partileri de özendiriyor. Farklı partilerin iktidarlarında bu süreç tekrarlandığı takdirde, hangi partiden olursa olsun kişisel çıkarı için görevini kötüye kullanan bakanların hiçbir zaman cezalandırılamayacağı, yaptıklarının yanına kâr kalacağı kanısı kamuoyunda yerleşiyor. Üstelik bu kanı çok

daha farklı bir sonuca da yol açıyor. Normal işleyen bir demokratik düzende siyasetçilerin, seçim vaatlerini tutamamaları gibi, hoşgörüyle karşılanacak bazı davranışları bu defa ahlaksızlık olarak değerlendirilmeye başlanıyor ve sonunda tüm siyasetçilerin ahlaksız, sahtekâr insanlar olduğu kanısına varılıyor. Siyasetçiler fırsat bulunca devletin malına el koyarlar, kimseye hesap vermezler, zaten hiçbir vaatlerine güvenilmez, yalan söylemekten çekinmezler, hepsi sahtekâr, hepsi ahlaksızdır gibi genellemeler kolaylıkla yapılıyor. İşte sanıyorum son yıllarda ülkemizde görülen durum böyle oluştu.

Gelişmelerin bu sonuca varması kuşkusuz önlenebilirdi. Durum bundan sonra da düzeltilebilir, düzeltilmelidir. Siyasetçiler de insandır. İçinde ahlak zaafı gösterenler çıkabilir. Yapılacak şey onları yargılama yollarını açmaktan ibaret. Yargılanırlar, suçlan varsa siyasetten uzaklaştırılır, cezalarını çekerler. Yerlerine namuslu insanlar gelir. Sağlıklı işleyen demokrasilerde kimse suç işlemez diye bir kural yok. Suç işleyen kim olursa olsun cezalandırılır diye bir kural var. Bu kuralın Batı'nın yerleşmiş demokrasilerinde titizlikle uygulandığını görüyoruz. Son yıllarda Fransa'da, Belçika'da, Almanya'da, ABD'de, İskandinav ülkelerinde birçok bakan yolsuzlukla suçlandı ve her seferinde olayın bir yüksek mahkemede sonuçlandığına tanık olduk. Bu sayede o demokrasilerde siyasetçilere karşı güvensizlik bizdeki kadar yaygınlaşmada demokratik düzenden soğuma noktasına varmadı.

Yolsuzluk olaylarına karışan siyasetçilerin cezalandırılmasında en büyük sorumluluk, siyasal partilere ve Özellikle liderlerine düşüyor. Kendi partisinden bir bakan ya da milletvekili bir yolsuzluk iddiasıyla karşılaşmış ve aleyhinde ciddi kuşkular doğmuşsa, liderin yargı yolunu açmak üzere parti grubuna talimat vermesi, olayı örtbas etme girişimlerine kesin olarak karşı çıkması zorunludur. Böyle bir tutum ülkenin olduğu gibi partisinin de uzun erimli çıkarlarına uygundur. Bakan haksız yere suçlanmışsa Yüce Divan'da aklanır, sonra siyasal yaşamına daha büyük başarıyla devam eder. Ülkemizde bunun örnekleri görülmüştür. Yok gerçekten suçu varsa, cezasını çeker, sonra siyaset dışında bir alanda gene başarılar kazanabilir. Bunun da örnekleri vardır. Ama en önemlisi, böyle davranma cesareti gösteren partiler, varlığını borçlu bulunduğu demokratik düzeni korumuş olurlar.

Şu da var ki, partilerin kendi iradeleriyle bu anlayışa gelmesi kolay değildir. Demokrasinin emekleme ve yerleşme yıllarını geçirip belirli bir olgunluğa erişmesi gerekir. Ülkemizde bu aşamaya yeni gelmekte olduğumuzu görüyoruz. Tek partiden çok partiye geçerken bu alanda Türkiye'de ilginç bir gelişme yaşandı. Tek parti döneminin kapalı dünyasındaki gelenek, aleyhinde yolsuzluk

dedikoduları çıkan bir bakanın parti grubunda suçlandığı zaman istifa etmesi, arkasından Meclis içinde bir soruşturma yapılması ve onun sonucuna göre, gerekiyorsa bakarım Yüce Divan'a gönderilmesiydi. Bu şekilde, halk arasında yayılan dedikodulara karşı duyarlı olma tutumu çok partili demokrasimizin ilk yıllarında da devam etti. Örneğin Suat Hayri Ürgüplü, Yüce Divan'da yargılandı ve beraat etti. Sonra başbakanlığa kadar yükselen onurlu bir siyaset yaşamı sürdürdü. Eski genelkurmay başkam Kâzım Orbay, oğlunun bir cinayet davasında sanıklar arasında gösterilmesi sonucunda emekliliğini isteyerek görevinden ayrıldı. CHP'den sonra büyük oy çoğunluğuyla iktidara gelen partiler (DP ve AP) belki arkasındaki halk desteğine güvenerek dedikodulara, basındaki suçlamalara karşı aynı duyarlığı göstermedi. Buna karşın iktidarın bu tepkisizliği kamuoyunda tüm siyasetçiler aleyhinde bir hava yaratmadı. O dönemde, iktidarla muhalefet arasında aşağı yukarı otuz yıl sürüp giden rejim tartışmaları ve demokrasinin gelişme sancılan kamuoyunu meşgul etti. Sonra askeri müdahaleler dışında iktidarda genellikle DP ve onun devamı olan partiler, muhalefette de CHP bulundu. Dolayısıyla görevi kötüye kullanma suçlamaları yalnız bir kanattaki partilere yöneltildi ve bu suçlamalar da müdahaleler sonunda ya bir özel mahkemede hüküm giyerek ya da görevden alınarak sonuçlandı. Yalnız bir defa 1978'de CHP'nin bağımsız milletvekilleriyle kurduğu hükümette bağımsız bakanlardan bazılarının yolsuzluğa karışması CHP hükümetlerinin de yolsuzluğa bulaşabileceğini gösterdiği için tüm siyasetçilere karşı olumsuz izlenimler yarattı ve bu olay da demokrasimize zarar verdi.

Asıl konumuzu ilgilendiren gelişme 1983'ten sonra demokrasinin yeniden kurulduğu dönemde meydana geldi. Bu dönem, kesintiye uğramadan on beş yılı aşkın sürdüğü için birçok kez iktidar değişiklikleri yaşadık. İktidar muhalefet mücadelesi eskisi kadar sert geçmedi. Kamuoyunun ilgisi daha çok ekonomik ve sosyal konularda toplanmıştı. Hemen her büyük parti sırayla yerel ya da genel yönetimde iktidar olanaklarına sahip oldu ve her partiden bazı görevlere atanmış insanlar çeşitli yolsuzluk suçlamalarına uğradı. Bu durumda tüm siyasetçilere karşı bir hava oluşmaması için suçlamaların gecikmeden devlet makamlarınca ele alınması ve mahkemelerde sonuçlanması gerekliydi, ama bu yapılmadı.

Turgut Özal ilk başbakanlığı döneminde bir bakanının rüşvet aldığı meydana çıkınca gerekeni yaptı. Bakan Yüce Divan'a gönderildi, orada suçlu bulundu ve olay çabucak unutuldu. Ancak nedense daha sonra yapılan suçlamalarda aynı yolu tutmadı, hepsini Meclis'te partisinin çoğunluk oylarıyla etkisiz bırakmaya girişti. Hiçbir bakanının Yüce Divan'a gönderilmesine izin vermedi, ama

bu örtbas etmeler sonucunda kamuoyunda aşılması zor bir güvensizlik birikti. Daha sonra bir koalisyon kurarak iktidara gelen iki parti, DYP ile SHP muhalefetteyken yolsuzluğa karışanlardan hesap soracakları vaadini yapmıştı. Bir bakanı, özel olarak önceki iddiaları izleme ve adalet yerini bulacak şekilde sonuçlandırmakla görevlendirdiler. Ancak geçmişte suçlamaların temel hedefi olan eski başbakan Özal'ın o sırada cumhurbaşkanlığı makamında bulunması ve aradan uzun zaman geçtikten sonra yaygın soruşturmalara girişmenin devlet bürokrasisini çalışamaz hale getireceğinden çekinme gibi nedenlerle bu izlemeden kamuoyunu tatmin edecek sonuçlar çıkmadı, iki eski bakan Yüce Divan'a gönderildi ve aklandı, bir iki bürokrat aleyhinde dava açıldı ve o kadarla kaldı.

Üstelik, kamuoyundaki eski olumsuz birikim ortadan kalkmadan güvensizliği artıran yeni olaylar oldu. İstanbul Büyük Şehir Belediyesi'ne bağlı İSKİ yönetiminde rüşvet alındığı ortaya çıktı. Bu yüzden medyada SHP'nin günlerce çeşitli suçlamalara uğraması o denli büyük bir etki yarattı ki, bu kez parti tarafından sorumluların savcılığa verilmesi ve konunun mahkemede sonuçlanması da kamuoyundaki tepkileri, hayal kırıklığını ortadan kaldıramadı. Arkasından iktidara gelen Başbakan Tansu Çiller'e yöneltilen birçok kişisel çıkar suçlamasının, gene Meclis'te oy vererek etkisiz bırakma yoluna gidilmesi, Özal döneminden miras kalan olumsuz havayı doruğuna çıkardı.

Şimdi vardığımız aşamada partilerimizin sorumluluklarını anlamaya başladığını görüyoruz. Bazı konulardaki suçlamalarla ilgili olarak milletvekillerinin, bakanların dokunulmazlıktan kaldırıldı, soruşturma süreci Meclis'ten çıkıp adalet kurumuna geçti. Bunlara bakarak demokrasimizin siyasal etik açısından olgunlaşmaya başladığını söyleyebiliriz. Bu yolda ilerlerken, bağımsız yargıya ve medyaya da görevler düştüğünü unutmayalım. Davaların hızla sonuçlandırılması ve adaletin yerini bulduğu inancının doğması yaşamsal önem taşıyor. Gene önemli bir görevi olan başka bir grup, siyaset bilimcimiz Ersin Kalaycıoğlu'nun hatırlattığı gibi,[154] demokrasilerde son hakemliği oylarıyla yapan seçmenler. Oy desteğini kullanarak kendi çıkarma yönelik bir dikta yönetimi kurmaya yeltenen parti liderlerini ne kendi partileri, ne öteki partiler yola getiremiyorlarsa bu gidişi durdurabilecek tek güç olarak seçmenler kalıyor ve onlar da gerektiğinde bu görevlerini yerine getirebiliyor.

Son 1999 genel seçimlerinde Türkiye'deki seçmenler bu bilince sahip olduklarını gösterdi. Bunu olgunlaşma yolunda önemli bir aşama gibi değerlendirerek sözlerimi bitiriyorum.

---

154) Profesör Kalaycıoğlu bu hatırlatmayı konuşmamı dinledikten sonra yaptı. Kendisine değerli katkısı için teşekkür ediyorum.

X.

Araştırma Yaşamına İçeriden Bakış

Galilei, Newton, Lavoisier ya da Einstein gibi büyük bilginlerin buluşlarını okuduğumuzda, duyduğumuzda hepimizin aklından şöyle sorular geçmiştir.

Büyük buluşlara adlan verilen bilginler, bunu nasıl başarmışlardır? Üstün araştırmacıların temel nitelikten nelerdir? Dâhiyane dediğimiz başarılarının sırrı, çok zeki olmalarında mı, durmadan çalışmalarında mı, şanslarının hep yardım etmesinde mi, yoksa bambaşka bir özellikte mi aranmalıdır? Sonra daha pratik bir soru gelmiştir: Acaba üstün zekâ sahibi olmayanlar da araştırma yaparak yeni bilimsel gerçekler bulabilirler mi?

Birçoğumuz bu sorulara kendimize göre yanıtlar buluruz. Ancak bu yanıtlar, genellikle, kamuoyundaki yanlış kanıların etkisinde kalır. En yaygın kanı, her buluşu öncelikle üstün zekâya ve biraz da şansa bağlama eğilimidir. Gerçek ise böyle değildir.

Anılar ve Düşünceler dizisinin birinci cildinde[155] bilimdeki araştırma süreci hakkında toplumumuzda iki yaygın yanlış kanıya değinmiştim. Burada araştırma konusunu daha geniş bir çerçevede ele almak ve kendi gözlemlerime dayanarak yukarıdaki sorulara bazı yanıtlar vermek istiyorum. Üniversite yıllarına giden iki kişisel anıyla başlayayım.

Tek Başına Üstün Zekâ Yeter mi?

Benim kuramsal fizik dalında doktora çalışmamı yaptığım üniversite, ABD'nin bu alandaki en ileri merkezlerinden biri olan Kaliforniya Teknoloji Enstitüsü'ydü (California Institute of Technology: Kısa adıyla Cal-Tech). Bunu

155) *Age*, s. 46.

şunun için söylüyorum. Sınıfımızda Birleşik Devletler'in dört tarafından gelmiş, birbirinden parlak zekâlı gençler vardı. Hemen hepsi bütün derslerde başarı gösteriyorlardı. Ama özellikle İsveç asıllı bir genç, en zor problemleri çözme yeteneğiyle öne çıkmıştı. Hep en yüksek notları alıyordu. Gelecekte büyük buluşlar yapmaya aday olduğunu düşünerek kendisine gıpta ediyorduk.

Doktora programlarımızı tamamladıktan sonra bazılarımız üniversitelerde, bazılarımız da endüstrinin araştırma merkezlerinde çeşitli görevler aldık. Kendi alanımızda başarıya erişme uğraşı verirken, sınıfımızdaki arkadaşlarımızın neler yaptığını da uzaktan izliyorduk. Beklentimizin aksine, sınıfımızın en önünde mezun olan o parlak gencin bilime büyük katkılar yaptığını duymadım. Öteki üstün yetenekli gençlerin çoğu da fiziğe, hatırlanacak katkılar yapmadılar. Buna karşılık, o sınıfta benim gibi ortalamanın biraz üstünde notlar alan başka bir genç, Eugene Parker, astrofizik dalında yaptığı ilginç araştırmalarla kendinden çok bahsettiren ünlü bir profesör oldu.

Ankara Fen Fakültesi'ndeki hocalarımdan da benzer izlenimler ve değerlendirmeler duymuştum. Onların çoğu, doktoralarını 1930'ların ortalarında Almanya'nın temel bilimler alanındaki ileri üniversitelerinde yapmışlardı. Bazen bize oradaki öğrenim yıllarından söz ederlerdi. Astronomi profesörümüz, Türkiye'de astronominin gelişmesine çok hizmet etmiş değerli bilim adamı Tevfik Okyay Kabakçıoğlu, bir gün şöyle bir karşılaştırma yapmıştı:

Almanya'daki üniversitede okurken, sınıfımda konuları en çabuk anlayan öğrencilerden biriydim. Biz Türkler, Almanlardan daha zeki görünür, daha çabuk düşünürdük. Ama onlar daha disiplinli, daha düzenli çalışırlardı. Örneğin, titizlikle uyguladıkları bir yöntem vardı. Her akşam, derste tutukları notları temize çekerler ve bunu yaparken, anlayamadıkları noktaları aralarında tartışıp açıklığa kavuştururlardı. Türkiye'ye döndükten sonra, üniversiteden tanıdığım ve bizim kadar yetenekli olmadıklarına inandığım arkadaşlarımızın bilim yolunda yavaş yavaş ama sürekli ilerleyerek bizi geçtiklerini gördüm.

Kuşkusuz, bu gelişmede Alman araştırma ortamının Türkiye'dekinden çok daha elverişli olması önemli rol oynamıştır. Ancak burada gene, üstün zekâlı araştırmacıların bazen, zekâsı ortanın biraz üstünde olan, fakat sonuca varacak şekilde sürekli çalışan araştırmacıların gerisinde kaldığını görüyoruz. Bu iki örneğe dayanarak hemen bir genelleştirme yapmak elbette doğru olmaz. Yalnız örnekler kolaylıkla çoğaltılabilir. Kendi deneyimlerini anlatmış olan birçok tanınmış bilim adamının değerlendirmeleri hep bu doğrultudadır.

Araştırma Nasıl İlerler?

Bilimsel araştırma sürekli bir emekleme eylemidir. Bu sürecin içine girmeyenler, hangi etkenlerin başarı sağladığını fark edemedikleri gibi, bu eylemin nasıl yeni buluşlara götürdüğünü anlamakta da güçlük çekerler. Hatta bu yoldan hiçbir yeni gerçek bulunamayacağını ileri süren bir safsata bile vardır. "Eğer" derler, "bulduğunuz sahiden yeni bir şeyse, eski bildiklerinizden tamamen farklı olmalıdır. Eee, o zaman onun doğru olduğunu nereden bileceksiniz?" Bu bir safsatadır, kandırıcı bir usavurmadır ve yanlıştır. Çünkü doğayla etkileşmemizi göz ardı etmektedir. Yeni gözlemler yaparak, yeni fikirler önererek ve bu fikirlerin sonuçlarını deneylerle kontrol ederek yeni gerçekler bulunur, bu safsata aşılır.

Araştırmadaki emekleme sürecine biraz daha yakından bakalım. Doğayla ilgili bir araştırmada süreç şöyle işler: Herhangi bir alanda, nedenleri henüz anlaşılamamış bir olayla karşılaşırsınız. Bu olay gözlemlerin, deneylerin yeni meydana çıkardığı ya da epey zamandır incelenen, ama geçerli kuramlar içinde bir türlü açıklanamayan, bilinen olaylarla ilişkisi kurulamayan bir olay olabilir. Bu durumda siz de birçokları gibi, "Olayın nedenini bulmak bana mı kaldı, istesem de bulamam!" deyip, olaya yüz çevirir, başka uğraşlara yönelebilirsiniz. Ama varsayalım ki böyle yapmadınız. Olayın nedenlerini anlamak için önüne geçemediğiniz bir merak duydunuz ve ciddi bir bilim insam olarak bu nedenleri buluncaya kadar araştırmaya karar verdiniz. İşe nasıl girişeceksiniz?

Önce, olay hakkında o güne kadar yapılmış açıklamaların niçin yetersiz kaldığını ya da eğer yepyeni bir olay karşısındaysanız, bu olayın bilinen olaylardan nerelerde ve nasıl farklı olduğunu iyi anlamanız gerekir. Bu karşılaştırma ve inceleme işlemini zekânızı kullanarak yapacaksınız. Parlak bir zekânız olsa da, olmasa da, yeteri kadar zaman ayırarak bu işlemi tamamlar ve mevcut durumun tam bilincine varma noktasına gelebilirsiniz. Asıl güçlük bundan sonra başlar. Çünkü şimdi olayı açıklayabilmek için yeni fikirler, yeni modeller, yeni kuramlar üretmek zorundasınız. Bu bir yaratma işlemidir.

Yaratma yetinizin iyi çalıştığını ve bir süre sonra birtakım yeni önerileri aklınıza getirdiğini kabul edelim. Her çeşit yeni modelin sonuçlarını ayrıntılı bir şekilde incelemek, mevcut kuramlarla karşılaştırıp hangisinin daha tatmin edici olduğuna ve hangi önerinizin çözümde aranan bütün koşulları sağlayacağına karar verebilmek için, birçok hesap yapmanız gerekecektir. Bu yoğun düşünsel uğraşı da, hayal gücünüzden yardım almakla beraber temelde zekânızla yürüteceksiniz. Eğer karşınızdaki olayın bütün özelliklerini ve

gelişme şekillerini karşılayabilecek, bütün soruları yanıtlayabilecek gibi görünen bir model bulabilmişseniz, elinizde doğru olmaya aday bir açıklama var demektir. Ama henüz sadece adaydır. Gerçekten doğru ya da yeterli olup olmadığının anlaşılması ve herkesçe kabul edilmesi için, modelinizin öngördüğü sonuçların, daha önce yapılmış ya da yeni yapılacak deneylerle uyumlu olması şarttır. Ancak bu aşama da başarıyla geçildikten sonra araştırmanız tam anlamında amacına varmış ve doğa hakkında yeni bir gerçek öğrenilmiş olur.

Aslında, araştırmacının bu süreci sonuna kadar başarıyla götürebilmesine nadiren rastlanır. En çok rastlanan durumlar ya ileri sürdüğünüz önerilerin hiçbirinin uygun olmadığının kuramsal ya da deneysel inceleme sırasında görülmesi, ya da önerilerinizin birisinin olayı açıklama yolunda küçük bir ilerleme sağlayabilmişidir. Eğer ikinci durum gerçekleşmişse, amacınıza tam varmamış olmakla beraber gene de olumlu bir sonuç elde etmiş sayılırsınız. Çünkü sizden sonra başkaları bu küçük ilerlemeden yararlanarak gerçek çözümü bulma yolunda ilerlemeye devam edebilirler. Bilimde gerçeklerin bulunması böyle sayısız önerilerin yapılması, pek çoğunun elenmesi, kalan küçük ilerlemelerin üst üste eklenmesiyle adım adım gerçekleşir.

Her araştırma, bir bilinmeyenin bulunması, anlaşılması, açıklanması maksadıyla yapılır. Ama şunu da söyleyeyim ki, konu her zaman yeni bir olay değildir. Pek çok araştırma, kullanılan kuramsal ya da deneysel yöntemlerin daha iyi anlaşılması, daha elverişli, daha verimli ve güçlü hale getirilmesi için yapılır. Bilimsel dergilerde yayımlanan araştırma makalelerinin büyük çoğunluğu böyle matematiksel ya da gözlemsel, deneysel tekniklerle ilgilidir. Ama onlar da iyi bilinmeyen bir ayrıntıya açıklık getirdikleri için özgün araştırmalardır ve hedeflerine varabilmek için zekâyla birlikte imgelemden yararlanmaktadır.

Araştırma süreci böyle bütünüyle ele alınınca görülüyor ki, asıl yaratıcı adımı atan zekâ değil, yaratma yetisi ya da imgelem. Zekâ konuyu iyice belirleyerek imgeleme getiriyor ve sonra üretilen önerileri deneyip tartıyor, ama yeni fikirleri ortaya çıkaran, beynimizin yaratma yetisi dediğimiz ve nasıl çalıştığını iyi bilmediğimiz bir mekanizması. Bizim kişisel ve bilinçli edimimiz, zekânın ve yaratma yetimizin çalışmasını istemekten ibaret. İşte burada olayın nedenlerini bulma arzumuzdan, hatta ihtirasımızdan kaynaklanan irademiz kendini gösteriyor. İrade ne kadar ısrarla, inatla, sürekli bir şekilde söz konusu süreçleri çalıştırmak için baskı yaparsa, o kadar verimli sonuç alınıyor. Tabiî, eğer fazla baskı yüzünden sistemde bir arıza çıkmazsa.

Özetle, bilim adamına buluşlar yaptıran temel araçların sarsılmaz bir irade, canlı bir imgelem ve yeterli zekâ olduğunu söylemek istiyorum. Genellikle, önüne geçilmez bir merakla beslenen araştırma iradesinin arkadan sürekli itmesi temel koşul. Bu olmazsa hiçbir buluş yapılamaz. Öte yandan, o iradenin bulunduğu durumlarda büyük, çarpıcı buluşlar yapabilmek yaratma yetisinin kıvraklığına, gücüne bağlı.

Pauli'nin Feza Gürsey'e Söyledikleri

Basit bir krokisini çizmeye çalıştığım araştırma sürecinin canlı örnekleri tarihin her döneminde bilim adamlarının anılarında görülebilir. Ben kendi tanık olduğum birkaç örneğe değineceğim.

Kuramsal fizik alanında XX. yüzyılın yetiştirdiği en parlak dehalardan biri İsviçreli bilgin Wolfgang Pauli'ydi. 1900-1958 arasında yaşayan Pauli, çok genç yaşından başlayarak ölünceye kadar fiziğin hemen her dalında çığır açıcı araştırmalar, makaleler yayımladı. Atom ve çekirdek fiziğinin temel kuramsal yapıtaşlarından biri olan ve bugün onun adıyla, "Pauli dışlama *(exclusion)* ilkesi" olarak anılan buluşuyla 1945'te Nobel Fizik Ödülü'nü kazandı. Pauli'nin bir gün ünlü fizikçimiz Feza Gürsey'e çok ilginç bir öğüt verdiğini duydum.

Feza Gürsey 1956 yılında Birleşik Devletler'de, Brookhaven Ulusal Laboratuarı'nda kuramsal araştırmalar yaparken, Pauli'nin bir çalışmasından esinlenen bir makale yayımlamış ve orada, atom içindeki parçacıklar arasındaki etkileşmelerin yeni bir matematiksel özelliğine işaret etmişti. Bu özellik sonradan "Pauli-Gürsey dönüşümü" diye adlandırılarak kuramsal fizik yazınında kalıcı bir yer tuttu. Aynı zamanda bu makale, Nobel ödüllü Pauli ile adını yeni duyurmaya başlayan Gürsey arasında içtenlikli bir dostluk kurulmasını sağladı ve bu dostluk Pauli'nin ölümüne kadar devam etti. Yeni tanıştıkları günlerde Pauli'yle yaptığı bazı konuşmaları ve onun verdiği öğütleri Feza bana anlattı.

Gürsey'in o dönemdeki çalışmaları, parçacıklar arasındaki etkileşmelerin simetri özelliklerini aydınlatıyordu. Bunları bilmek önemliydi, ama etkileşme olayının dinamik özelliklerini açıklamak ve böylece tam bir çözüm bulmak için yeterli değildi. Pauli, Feza'yla konuşurken, "Bundan sonraki araştırmalarınızda simetri özelliklerinin ötesine geçmelisiniz, dinamik özellikler üzerinde çalışmalısınız" demiş. Feza, "Olayın dinamiği hakkında hiçbir şey bilmiyorum!" diye yanıt verince de, "Zararı yok!" demiş, "Olayın dinamiği üzerinde uzun makaleler yayımlayan tanınmış fizikçiler de ne olduğunu bilmiyorlar. Bugüne kadar kimse bu dinamiğin sırrını çözemedi. Kimse sizden fazla bir şey bilmiyor, bildiğini sansa da bilmiyor. Yapmanız gereken şey bu konuda düşünmeye başlamak ve bıkmadan, usanmadan, hiç yılmadan, sürekli düşünmektir."

Pauli, daha sonra, dışlama ilkesini aradığı günlere ait bir anısını şöyle dile getirmiş:

Çok elektronlu atomlar üzerinde yapılan gözlemlerin ortaya çıkardığı enerji düzeylerini öngörebilecek matematiksel ifadeleri bulmak için uğraşıyordum. Art arda birkaç makale yayımladım. Ama hiçbiri beni tatmin etmemişti, fazla karışık ve yapay görünen önerilere dayanıyorlardı. Yaklaşımda eksik olan bir şey vardı. Bütün bu karmaşık sınıflandırmaları basitleştirerek bir araya getirecek bir yöntem olmalıydı. Onu arıyor, bulamıyordum. O günlerde Kopenhag'a bir toplantıya gitmiştim. Aklım hep aradığım yöntemdeydi. Toplantıdan çıktıktan sonra düşünerek sokaklarda dolaşmaya başladım. Akşam olmuştu, etrafıma bakmadan yürüyordum. Bir aralık kolumdan birisinin çektiğini fark ettim. Baktım, bir polis. Devriye gezerken durumumu beğenmemiş, beni durdurdu. Yüzüme acıyarak baktı: "Çok üzgün, umutsuz görünüyorsunuz. Kendinizi toplayın. Her derdin bir çaresi vardır. Salvation Army'ye[156] başvurun. Belki bir yardımları olur" dedi. Oraya gitmedim ama bir süre sonra dışlama ilkesini buldum.

Pauli'nin Gürsey'e verdiği öğüt ve kendi anısı, bence, araştırma eyleminin nasıl başarıya ulaşabileceğini iyi gösteren örnekler. Pauli'nin öğüdünü dinleyen Gürsey, parçacık etkileşmelerinin dinamiğini de kısmen açıklayan araştırmalar yayımladı ve ününü iyice artırdı. Öte yandan, bu etkileşmelerin bütün sırları, yarım yüzyılı aşkın bir süredir yapılan bunca çalışmaya ve kaydedilen önemli ilerlemelere karşın hâlâ çözülemedi.

Yaşamınızı Yeniden Düzenleyebilir misiniz?

Araştırmada başarının "olmazsa olmaz" koşulu, bu başarıyı en üstün amaç gören bir iradenin varlığıdır demiştim. "En üstün amaç görmek"le kastettiğim, insanın tüm yaşamını bu doğrultuda düzenleyebilme iradesidir.

Eğer her şeyden üstün tuttuğunuz bir amacınız varsa, doğal olarak yaşamınızı bu amaca göre düzenlersiniz. Bunu yapmıyorsanız, o zaman var olan yaşam düzeninizin yöneldiği amaçlan yeğliyorsunuz demektir.

Kendi geçmişimden bir örnek vereyim. Ankara Fen Fakültesi'ni bitirdikten sonra ABD'ye gittiğimde somut hedefim, orada lisansüstü öğrenimi görerek doktora derecesini kazanmaktı. 1951 eylülünde bu amaca eriştim, doktora için

156) Salvation Army: Kimsesiz ve yoksul kişilere yiyecek ve barınak bulan dinsel kökenli yardım kuruluşu.

gerekli sınavları ve tezi tamamladım. Diplomayı 1952 haziranında vereceklerdi, ama orada beklememe gerek yoktu. Artık Türkiye'ye dönme zamanının geldiğini düşündüm. Öte yandan, Cal-Tech'te beraber okuduğum Amerikalı arkadaşlarımın büyük çoğunluğu, daha doktora koşullarını tamamlamadan, doktora sonrası araştırmaları yapmak isteğiyle başka üniversitelere başvuruyorlar ve bu istekleri kabul ediliyordu. Öğretim üyeliği mesleğinde bir an önce kendini göstermek için orada uygulanan yöntem şuydu: Tanınmış bir üniversitede doktora yaptıktan sonra başka bir üniversitede, öğretim görevi almadan, ünlü bilginlerin gözetimi ve işbirliğiyle bir iki yıl daha araştırma yapmak ve bilime yeni katkılar getirebileceğini kanıtlamak, ondan sonra ya o üniversitede ya başka bir yerde öğretim üyeliğine başlamak.

Bu durumu görünce ben de ABD'de bir süre daha, hiç olmazsa 1952 yazına kadar kalarak araştırma yapmaya karar verdim ve bu süreyi Princeton Üniversitesi'nde geçirmek umuduyla Profesör Wigner'le görüştüm. Ondan olumlu yanıt aldıktan sonra kararımı, Türkiye'ye dönmemi sabırsızlıkla bekleyen babama yazdım ve onun da onayını aldım. Ben pekâlâ 1951 eylülünde, görünüşe göre amacına varmış bir insan olarak yurduma dönebilirdim. Ama böyle dönmek yerine, Princeton Üniversitesi'nde altı ay geçirmeye karar vermek, akademik mesleğim bakımından çok hayırlı oldu. O kısa sürede Profesör Wigner'le birlikte yaptığımız araştırmalar bilim dünyasında adımın duyulmasını sağladı.[157] Eğer altı ay sonra dönmeyip bir iki yıl daha kalsaydım, herhalde ünüm daha artardı.

1952 mayısında, Princeton'da Wigner'e gidip, "Ben artık Türkiye'ye dönüyorum. Size vedaya geldim!" dediğimde çok şaşırmıştı. "Daha yeni bir şeyler yapmaya başlamıştık. Niye şimdi gidiyorsunuz?" demiş, arkasından da toparlanarak, "Elbet ülkenize dönmek istiyorsunuz, onu da anlıyorum!" diye eklemişti. Ama işte o zaman hemen dönmeseydim, araştırmadaki yeteneğim ve verimim daha üst düzeylere tırmanabilirdi. Bunu bir pişmanlık itirafı diye almayın. Sadece araştırmada üstün başarı kazanmak için, bunu yaşamın tek amacı görmenin zorunlu olduğunu ortaya koyan bir örnek diye dile getiriyorum.

Wigner'in Bir Kehaneti

O günkü konuşmamızda Wigner, bazı yönlerden Türkiye'ye benzeyen bir ülke olan Macaristan'da geçirdiği gençliğini hatırlayarak şunu eklemişti:

---

157) İşbirliğimizin başında Prof. Wigner'le aramızda geçen konuşmanın öyküsünü ve sonuçlarını, *Anılar ve Düşünceler*'in birinci cildinde anlatmıştım (s. 308-310).

"Bizimkiler gibi ülkelerde, iyi yetişmiş bir insanın karşılaştığı bir tehlike, her şeyi yapabileceğini sanmak, bu beklentiyle her işe girmektir."

Bu sözleri, "Dikkat edin, bu tehlikeden kendinizi koruyun!" anlamında söylediği belliydi ve ben de, "Bu da nereden çıktı?" diye düşünerek, biraz hayret etmiştim. Sonraki yıllar içinde, birbirinden değişik görevler yapmaya çağrıldığımda ve bazı tereddütlere rağmen kabul ettiğimde Wigner'in uyarısını hep hatırladım ve öngörüsünün ne kadar isabetli olduğunu birçok kez gördüm. Şunu da söyleyeyim ki, üzerime aldığım çeşitli yöneticilik görevlerini ve son olarak siyasetteki uğraşımı hep hoşlanarak, ulusuma ve bir ölçüde insanlığa hizmet etmekten kıvanç duyarak yaptım. Ama bu arada araştırma yaşamından da uzaklaştım. "Bir gönülde iki sevda olmaz" sözü, aşktan başka alanlarda da doğru.

DNA İkili Sarmalının Öyküsü

Büyük bir buluşa götüren araştırma sürecinde ne gibi engelleri aşma zorunluluğu olduğunu çok iyi gösteren başka bir örnek, yakın geçmişte tanık olduğumuz, DNA molekülü yapısının açıklanması olayıdır. Öyküsünü kısaca anlatmak istiyorum.

Bilim dünyasının en gözde dergilerinden biri olan *Naturada* 1953 nisanında Francis Crick ve James D. Watson imzalarıyla bir makale yayımlandı. Makale tüm canlılarda kalıtımın başlıca aracı olan DNA molekülünün bir "ikili sarmaldan *(double helis)* oluştuğunu öne sürüyor ve sarmalı oluşturan moleküllerle atomları da bütün ayrıntılarıyla belirliyordu. Buluşu yapan iki bilim adamından Crick bir İngiliz fizikçi, Watson ise bir Amerikalı zoologdu. Bu yazıyla ortaya koyulan buluş, biyolojide yepyeni ufuklar açtı; hâlâ sonu gelmemiş bilimsel ve teknolojik gelişmeler doğuran bir devrim yarattı.

James Watson 1968'de yayımladığı The *Double Helix*[158] adlı kitabında bu çığır açıcı keşfin heyecan verici öyküsünü, herkesin anlayabileceği bir dille anlattı. Bütün dünyada büyük ilgiyle karşılanan kitap Türkçe'ye de çevrildi ve TÜBİTAK yayınları arasında çıktı.[159] Kitabı okuyanlar böyle önemli bir buluşu yapanların ne kadar ünlü ve nüfuzlu kişilerle mücadele etmek, ne kadar değişik engelleri aşmak zorunda kaldığım göreceklerdir. İki araştırmacının hiçbir güçlükten yılmayan, iyi niyetle ya da başka düşüncelerle verilmiş caydırıcı öğütleri dinlemeyen iradelerinin onları başarıya götüren en önemli etken olduğunu kabul edeceklerdir.

---

158) James D. Watson, *The Double Helix*, Atheneum, New York, 1968.
159) James D. Watson, *İkili Sarmal*, TÜBİTAK, Popüler Bilim Kitapları Dizisi, 1993.

James Watson, Chicago Üniversitesi'nde zooloji eğitimi gördükten sonra, Indiana Üniversitesi'nde genetik alanında doktora yapmıştır. Asıl merakı, kalıtımın taşıyıcısı olan "gen"lerin yapısını meydana çıkarmaktır. Nasıl bir yapı sayesinde bir kuşağın belirleyici özelliklerinin, bir sonraki kuşağa geçtiğini anlamaktır. Bu sorunu çözebilmek için ileri kimya ve fizik bilgisine gereksinme olmadığına inanmakta, daha doğrusu inanmak istemektedir. Çünkü lisans ve doktora öğrenimleri boyunca bu konularda ders almayı ihmal etmiştir. Ancak doktora hocası Salvador Luria, genin biyokimyası anlaşılmadan kalıtım sürecinin nasıl yürüdüğünün bilinemeyeceği görüşündedir. Watson'u, Danimarka'da, Kopenhag Üniversitesi'nde tanınmış bir biyokimyacının, Profesör Herman Kalekar'ın yanında araştırma yapmaya ikna eder.

Yurtdışı burslarını veren resmî Amerikan kuruluşundan bu amaçla bir burs sağlanır ve Watson, Kopenhag'a gider. Bu, yaşamın keşif yapma hedefine yönelik yeniden düzenlenmesinde ilk aşamadır.

Watson Kopenhag'a gelince Profesör Kalckar'ın uğraştığı biyokimya konularının genin yapısını açıklamaya yardım edemeyeceğini fark eder. Bu durumda, enstitüde tanıştığı başka bir araştırmacıyla önceki çalışmalarını sürdürür ve bir yandan da asıl merak etüği soruna ışık tutacak insanları arar. Kalckar'la birlikte Napoli'deki Zooloji Enstitüsü'nde iki ay geçirir. Orada düzenlenen bir uluslararası biyoloji toplantısında İngiliz biyofizikçi Maurice Wilkins'in bir konuşması dikkatini çeker. Bu konuşmada Wilkins, DNA molekülünün, X-ışınlarının kırınımı yoluyla çekilmiş bir fotoğrafını gösterir ve bu resme dayanarak, DNA'nın kristalleşen bir yapısı olduğuna işaret eder. Watson, geçmişte kristal fiziğini öğrenmiş olmadığı gibi, X-ışınlarıyla çekilen fotoğrafların nasıl incelendiğini de bilmemektedir. Ama DNA molekülünün bir kristal yapısı olduğunu duyunca, DNA'nın temel yapısal özelliklerinin bu yoldan açıklanabileceğini düşünür ve Wilkins'ten konu hakkında daha fazla bilgi almaya çalışır, ancak Napoli'de buna fırsat bulamaz ve Kopenhag'a döner.(160)

Orada başka bir ipucu bulur. Eline geçen bir dergide, moleküllerin yapılarını meydana çıkarmakla ünlü Amerikalı kimyacı Linus Pauling'in yeni bir buluşunu okur. Pauling bu makalesinde DNA'nın değil, ama onun gibi büyük bir molekül olan bir proteinin sarmal biçimde kristal bir yapısı olduğunu

160) Sonunda, Watson ile Crick, DNA'nın molekül yapısını açıklayan ikili sarmal modelini bulduklarında, Maurice Wilkins'in öncü araştırmalarının büyük katkısı hatırlanacak ve 1962 Nobel Biyoloji Ödülü, Crick, Watson ve Wilkins'in üçüne birden verilecektir.

göstermiştir. Watson, Pauling'in yazısında bulunan biyokimya ve biyofizikle ilgili ayrıntıları anlamaz. Bu yazıdan DNA'nın yapısını açıklayabilmek için X-ışınlarının kuramını ve tekniğini iyice öğrenmesi gerektiği sonucuna varır. Avrupa'da bu tekniğin en iyi uygulandığı merkez olan Cambridge Üniversitesi'ne gitmeye karar verir.

Yaşamını ikinci kez yeniden düzenlemesi gerekmektedir ve bu kez işinin daha zor olduğunu görecektir. ABD'deki hocası Luria'dan yardım ister. Luria, Cambridge'teki tanıdıkları vasıtasıyla, Watson'un orada X-ışınlarıyla çalışan bir gruba kabul edilmesini sağlar.

Ancak yer değiştirme bir güçlük çıkaracaktır. Watson'un ABD'den aldığı burs, Kopenhag'da çalışması için verilmiştir. Burs yetkilileri, Kopenhag'dan ayrılıp, Cambridge'e gitme önerisini onaylamazlar ve bunu yaparsa bursunun kesileceğini bildirirler. Watson bu tehdide aldırmaz ve İngiltere'ye gider, Cambridge'te çalışmaya başlar. Arkasından, ABD'deki yetkililerle yazışmaya girişir. Uzun uğraşılardan sonra hocası Luria'nın yardımıyla bir ara çözüm bulunur. Burs miktarının azaltılarak, İngiltere'de verilmeye devam edilmesi onaylanır.

Watson, Cambridge'teki ilk günlerinde fizikçi Francis Crick'le tanışır. Onun da DNA'nın molekül yapısıyla ilgilendiğini görünce, birlikte büyük bir hevesle araştırmaya girişirler. Öykünün bundan sonra gelen daha heyecanlı bölümlerini Watson'un kitabına bırakacağım. Yalnız şu kadarını söyleyeyim ki, Watson ile Crick, DNA'nın yapısını aydınlatma yolunda ilerlerken daha birçok kişisel ve yönetimsel engeli aşmak zorunda kalırlar. Hatta bir aralık, Cambridge'te çalıştıkları laboratuarı ünlü müdürü, kendisi de Nobel Ödülü kazanmış olan Sir Lawrence Bragg, bir makalede bilimsel öncelik konusunda çıkan anlaşmazlık yüzünden Crick'e kızar ve onu laboratuardan çıkarmaya kalkar. Birlikte yürüttükleri önemli araştırmayı durdurabilecek bu tehlike güçlükle önlenir.

Özetle, Watson'un kitabı büyük buluşları yapanların nasıl inatla amaçlan peşinde koştuklarını, önlerine çıkan engelleri bir bir aşarken onları hedeflerinden ayıracak her türlü öneriyi nasıl göz ardı ettiklerini ve hedeflerine yaklaştıracak rastlantıları adeta zorla yarattıklarını çok iyi gösteriyor. Watson'un dile getirdiği zorlukların, aksiliklerin, engellerin benzerleri, az çok, her araştırmacının karşısına çıkar. Bunları aşan, her zaman araştırmacının iradesi, hedefine varma azmidir.

Bizim Kuşaktan Örnekler

Lise anılarımı anlatırken, o yıllarda kuramsal fiziğin bilime meraklı gençler üzerinde büyük bir çekiciliği olduğunu belirtmiştim. Herhalde benim gibi bu cazibeye kapılan altı Türk genci daha, benimle aşağı yukarı aynı yıllarda (1948-1952) Avrupa'nın ve ABD'nin çeşitli üniversitelerinde kuramsal fizikte doktora çalışmaları yapıyorlardı. Feza Gürsey, London Imperial College'den 1950'de; Fikret Kortel, İstanbul Üniversitesi'nden 1951-1952'de; Asım Barut, Zürich Teknoloji Enstitüsü'nden (ETH) 1952'de; Behram Kurşunoğlu, Cambridge Üniversitesi'nden 1952'de; Cavid Erginsoy, Londra Queen Mary College'den 1952'de; Yako Yafet, Kaliforniya Üniversitesi, Berkeley'den 1952'de doktora diplomaları aldılar. Sonradan hepsini tanıyıp izlediğim bu meslektaşlarım kendi yetenekleri ve çabaları sayesinde yaşamları boyunca fizik bilimine değerli katkılar yaptılar; dünyanın önde gelen üniversitelerinde ve araştırma merkezlerinde ileri mevkilere erişirken ulusumuzun yüzünü de ağarttılar. Her birinin yaşamından burada ele aldığım konuyla ilgili örnekler ve dersler çıkarılabilir. Ben sadece iki örneğe değineceğim.

Behram Kurşunoğlu'nun İki Uyarısı Sevda Kurşunoğlu'nun Bir Gözlemi

Doktora öğreniminin en önemli parçası, öğrencinin araştırma yeteneğini ortaya koyacak olan doktora tezidir. Birçok üniversitede tez konularını doktora danışmanlığını yapan profesörler, öğrencilere önerirler. Bazı üniversitelerde, bu arada Cambridge Üniversitesi'nde ise âdet, tez konusunu öğrencinin kendisinin bulup seçmesidir. Bu konuda Behram Kurşunoğlu'dan hoş bir öykü dinlemiştim.

Tez seçme zamanı gelince Behram, sanırım kendi yeteneğini en çabuk gösterecek bir alan olacağını düşünerek, Einstein'in o günlerde ortaya attığı "birleşik alan kuramı" üzerinde çalışmaya başlamış. O sırada aynı enstitüde doktora öğrencisi olarak bulunan, sonradan Nobel Ödülü kazanan tanınmış Pakistanlı kuramsal fizikçi Abdus Salam, Behram'a rastladığı bir gün yanına gelmiş ve üzgün bir ifadeyle, bir türlü iyi bir tez konusu bulamadığından yakınmış. Behram, hiç tereddüt etmeden, günün en çok ilgi toplayan konularından biri olan kuantum elektrodinamiği üzerinde çalışmasını önermiş ve ilk iş olarak, bu konunun yeni öncülerinden Freeman Dyson'un çığır açıcı makalesini okumasını tavsiye etmiş. Abdus Salam, umutsuzca başını sallamış ve 'Tabiî okudum. Okudum ama bir şey anlamadım!" demiş. Behram'ın bu yakınmaya

verdiği yanıt çok ilginç ve bence, bilim tarihinde yer tutacak kadar isabetlidir. Önce sormuş: "Kaç defa okudun?" Abdus Salam duraklayıp, "Bir defa!" deyince de Behram devam etmiş: "Olur mu ? İki defa, üç defa, on defa, anlamak için kaç defa gerekiyorsa o kadar okuyacaksın. Ondan sonra çalışmaya başlayacaksın!" Abdus Salam bu uyarılı öğüdü dinlemiş ve bir süre ortadan kaybolmuş. Enstitüde tekrar göründüğünde, muzaffer bir edayla, tez konusu üzerinde çalışmaya başladığını haber vermiş. Gerçekten, Dyson'un makalesinde elektronlar için önerilen yöntemi mezon denen yeni keşfolmuş parçacıklara uygulayarak yazdığı doktora teziyle Abdus Salam, kendisini Nobel Ödülü'ne kadar götüren uzun yolda ilk adımını atmış oldu.

Sonraki yıllarda Behram Kurşunoğlu'yla Miami Üniversitesi'nde kurmuş olduğu kuramsal araştırmalar merkezinde, ya da Oak Ridge Nükleer Araştırmalar Laboratuarı'nda bir araya gelme fırsatları buldum ve her buluşmamızdan yararlandım. Bir akşam Miami'de Coral Gables'da evindeki sohbette geçmişi değerlendirirken, "Biz de fizikte çok önemli buluşlar gerçekleştirebilirdik. Ama bunun için gerekli yaşam değişikliğini göze alamadık!" demişti. Bence, içtenlikli ve doğru bir değerlendirmeydi.

Oak Ridge Laboratuarı, Tennessee'de yerleşim bölgesinin uzağında, İkinci Dünya Savaşı sırasında nükleer araştırma yapmak ve yakıt üretmek için kurulmuş bir yerdi. Laboratuar ve fabrika binaları yakınında küçük bir site inşa edilmişti. Bir yıl boyunca araştırma yapmak için eşimle birlikte orada yaşadık. Yazın Behram Kurşunoğlu da eşiyle birlikte gelmişti. Oak Ridge'de yaşam tümüyle araştırmalara göre düzenlenmişti. Bütün günü laboratuarda kuramsal ya da deneysel araştırmayla geçirenler, akşam evlerinde de bu havadan çıkamıyorlar, ertesi gün nasıl daha iyi sonuç alabileceklerini düşünmeye devam ediyorlardı. Bu durumdan araştırmacıların eşleri haklı olarak şikâyetçiydiler. Bir akşam sohbet ederken, Behram'ın eşi Sevda Kurşunoğlu yeni tanıştığı bir genç hanımın kendisine çekine çekine şunu sorduğunu söyledi: "Sizin eşiniz evde sizinle hiç konuşuyor mu?" Sevda bu soruya bir kahkahayla karşılık vermiş ve sonra, "Fizikçiler çalışırken böyledirler, merak etmeyin, siz de alışırsınız!" diyerek genç hanımı biraz rahatlatmış.

Benzer gözlemlerin Sovyetler Birliği zamanında, demirperdenin öbür tarafında çalışan Rus fizikçiler tarafından da dile getirildiğini, Roald Sagdeev'in yeni çıkan anılar kitabında okudum.[161] Sibirya'da, Novosibirsk yakınında kurulan bilim kenti Akademgorodok'taki yaşantılarını, bir doktora sınavında

161) Roald Z. Sagdeev, *The Making of a Soviet Scientist*, John Wiley & Sons, New York, 1994, s. 128.

bulunmak için oraya gelmiş olan tanınmış bilginler Tamm[162] ve Zeldoviç'e anlatırken, Sagdeev, geceleri de telefon konuşmalarıyla çalışmalarına devam ettiklerini söylemiş. Bunun üzerine Tamm, "Zaten bu çalışma şekli fiziğin tanımından çıkar. Gerçek fizik, fizikçilerin gündelik işleri bittikten sonra yaptıkları şeydir!" demiş. Arkasından da Zeldoviç eklemiş: "Olayın kurbanları sadece eşlerdir. Bizim eşlerimiz aslında denizcilerin eşleri gibidir."

Cavid Erginsoy'dan Anılar

Cavid Erginsoy Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra elektrik mühendisliği öğrenimi yapmak üzere, Etibank hesabına devlet bursuyla İngiltere'ye gönderilmişti. Orada lisans öğrenimi sırasında bilim yaşamını daha çok sevdiğini fark etti. Elektrik mühendisliği diplomasını aldıktan sonra lisansüstü öğrenimi için de İngiltere'de kalmanın yolunu buldu ve bu kez katı hal fiziğinde dikkati çeken bir tez hazırlayarak doktora derecesini kazandı. Türkiye'ye döndüğünde doktoralı yüksek mühendis olarak Etibank'ta göreve başladı. Büyük enerji projelerine değerli katkılar yaptı.

Cavid'le ilk kez 1952 yılında, Ankara'da Yüksek Palas'ın lokantasında, bir grup konuk İngiliz mühendisine rehberlik ettiği sırada tanışmıştım. Bu ilk karşılaşmamızda, kusursuz İngilizce telaffuzu ve zekâ pırıltısıyla dolu gözlerinin aydınlattığı seçkin kişiliğiyle dikkatimi çekmiş ve içtenlikli arkadaşlığımız o gün başlamıştı. Zaman zaman bir araya geldiğimizde bana Etibank'ta yaptıklarını, örneğin Sarıyar Barajı projesini kıvançla anlatırdı. Ama bir yandan da üniversite ya da araştırma yaşamına duyduğu özlemin devam ettiğini fark ederdim.

1950'lerin ortalarında ABD Başkanı Eisenhower'ın "Barış için Atom" projesi çerçevesinde Türkiye'nin de bir araştırma reaktörüne sahip olması olasılığı gündeme gelince, Cavid, kendi kendine nükleer reaktör kuramı öğrenmeye girişti ve kısa bir süre sonra bu konuda bir araştırma yazısı yayımladı. Etibank'ta bir nükleer teknoloji şubesi açtırarak başına geçti ve bu sıfatla atom enerjisi programında yer aldı. Arkasından Viyana'da yeni kurulan uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nda, bu yeni alanın uzmanlarından biri olarak çalışmaya başladı. Viyana'daki ajansta birkaç yıl görev yaptı. Arada Türkiye'ye geldiğinde görüşürdük. Dünyanın her tarafında atom enerjisinin, yeni ve barışçı uygulamalarında yönetici ve yol gösterici olarak yaptığı hizmeti anlatırdı.

---

162) Igor Tamm, P. Çerenkov ve I. Frank, Çerenkov ışınımı olgusunun araştırılması ve açıklanmasına ilişkin çalışmaları için 1958'de Nobel Fizik Ödülü'nü paylaştılar.

Londra'daki arkadaşlarının, özellikle Feza ve Behram'ın üniversitedeki araştırma etkinliklerine gıpta ettiğini saklamazdı. Bir gün bir de baktık, İngiltere'deki doktora öğrenciliği sırasında başladığı ve tadı damağında kalmış olan araştırmacılığa dönmeye karar vermiş. O günlerden bu yana on yıldan fazla zaman geçmiş, arada evlenmiş ve iki çocuk sahibi olmuş olmasına karşın yaşamını yeniden düzenlemeyi göze aldı ve ABD'deki Brookhaven Ulusal Araştırma Laboratuarı'na araştırma görevlisi olarak girdi. Tekrar bir doktora öğrencisi gibi gece gündüz çalışarak kendi alanında geçmiş on yılda yapılanları birkaç ayda öğrendi ve hemen sonra güncel konulardaki araştırmalara katıldı. Bir süre sonra deneysel gözlemlerin katı hal fiziğinde ortaya çıkardığı yeni bir olayı, kanallaşma *(channelling)* olayını ilk açıklayanlar arasında yer aldı. Bu çalışmalarıyla katı hal fizikçileri arasında haklı bir ün kazandı. Gerçi kanallaşma olayının tam o sırada keşfedilmesi mutlu bir rastlantıydı. Ama eğer Erginsoy'un kendisi bir süre önce yaşamını bütünüyle değiştirip, Brookhaven Laboratuarı'nda bir araştırmacı olarak çalışmaya karar vermeseydi, bu olaydan yararlanma fırsatı bulamazdı.

Bilimle Siyasetin Ortak Bir Yanı

Bütün bu örnekler umarım inandırıcı biçimde ortaya koymaktadır ki, önemli buluşlar yapmak için ilk koşul, insanın tüm yaşamını bu amaca adamasıdır. Kuşkusuz, bu koşul bilim dışındaki alanlar için de geçerlidir. Örneğin, siyasette önemli bir rol oynamak isteyenler, yaşamlarını muhakkak bu hedefe uydurmak zorundadırlar. Siyasetçi olarak istediğiniz kadar güzel konuşun ya da faydalı öneriler yapın. Eğer davranışlarınız sözlerinize büyük ölçüde uymuyorsa, önerinizi pek az kimse ciddiye alacaktır.

Bu konuda benim çok rastladığım bir güçlüğe değinmeden geçemeyeceğim. Muhalefet yıllarımızda, partimizi destekleyen kadın erkek bazı değerli fikir insanlarına ve uzmanlara genel merkezimizde daha etkin görevler almalarını önerirdik. Onlar ise çoğu kez yanıt olarak Ankara'ya gelemeyeceklerini, yaşamlarını bu kadar değiştirmeyi göze alamayacaklarını ya doğrudan doğruya söylerler ya da engelin bundan kaynaklandığını sezdirirlerdi. Bu yer ve görev değişikliğinin onlar için ne kadar önemli ve zor olduğunu anlıyordum, ancak bu özveriyi yapmadıkça siyasette etkili bir rol oynayamıyorlardı. Bize verdikleri öğütler de gerekli eylemlerle desteklenmediği için çoğu kez boşa gidiyordu.

Gençlere Bir Öğüt

Bilim alanına döneyim. Önemli buluşlar yapmak isteyen bir insanın yaşamını bu amaca göre düzenlemesinin şart olduğunu özellikle meslek seçme aşamasındaki gençler hatırlamalıdır. Bu seçimin çoğu kez yanlış yapılması, bence bilim ortamımızdaki verim düşüklüğünün başta gelen nedenidir. Burada tüm gençlerimizi değil, bilimsel yeteneklere sahip gençlerimizi kastediyorum. Onlar çoğu kez yanlış seçim yapıyorlar. Şöyle oluyor: Lise öğrenimi sırasında matematik, astronomi, fizik, kimya, biyoloji, jeoloji gibi bir temel bilim dalındaki konulara ilgi duyan, bu konularda düşünmeyi, problem çözmeyi seven bir öğrenciyi düşünelim. Sayıları görece az olsa da bütün Türkiye'de bu durumda epey öğrenci muhakkak ki vardır. Böyle bir genç, ilgi duyduğu bir temel bilim dalında üniversite öğrenimi yapmaya heveslense, geçim zorluğu sorunu derhal karşısına çıkıyor. Annesi, babası, bütün tanıdıkları "Aman dikkat et. Bu tür diplomalarla hayat kazanılmaz. Mezun olduktan sonra ancak lise öğretmeni, daha şanslıysan üniversitelerin birinde öğretim üyesi olabilirsin, ama her iki halde sürekli geçim sıkıntısı çekersin. Kendine, beğendiğin bir eş bile bulamazsın" şeklinde uyarılar yapıyorlar. Sonra da, "Madem bu konuları seviyorsun, o konulara yakın bir mühendislik ya da tıp dalı seç. Elektrik mühendisi ol, bilgisayar mühendisi ol, doktor ol; hem rahat geçinirsin, hem de sevdiğin konulardan fazla uzaklaşmamış olursun, boş vakitlerinde gene bilimle uğraşabilirsin !" diye çok makul görünen bir öneri geliyor.

Lise mezunu genç genellikle bu öneriyi benimser. Mühendislik ya da tıp öğreniminde kazanacağı bilgilerin isterse bir gün bilimle uğraşmasına olanak vereceği avuntusuyla asıl özlediği mesleği bırakır ve etrafındakilerin önerdiği mesleği seçer. Üniversite diplomasını aldığı gün de pişman olur. Çünkü uygulamaya yönelik meslek dalının temel bilimlerden gittikçe ayrıldığını üniversitedeki eğitimi boyunca görmüştür. Eğer bir gün sevdiği temel bilim dalında güncel araştırma yapmak isterse, geriye dönüp yeniden lisans düzeyinde dersler alması gerekeceğini ve bunun da pek mümkün olmadığını fark etmiştir. Araştırma hevesi geçmemişse, mühendislik, tıp gibi bir uygulama alanında da elbet araştırma yapabilir. Ama terslik şuradadır ki, genellikle bu durumdaki bir insan, temel bilimlere eğilimi olduğu halde, bir uygulama alanında eğitim görmüş olduğu için, girişeceği araştırmalarla ne temel bilimler için, ne de uygulamalı bilimler için önemli sonuçlar elde edebilir.

Çizdiğim bu tabloya uymayan bazı haller yok değil ve bunlar hemen aklıma geliyor. Yalnız bu istisnalara, yukarıda Cavid Erginsoy örneğinde olduğu gibi, ancak yurtdışında öğrenim yapanlarda rastlanmaktadır. Büyük bir Batı

üniversitesindeki esnek koşullar ve bulunan kolaylıklar, uygulamalı bir dalda lisans diploması almış bir gencin, sonradan bir temel bilim dalında doktora yapmak için gerekli bilgileri edinmesine olanak vermektedir. Bizdeyse böyle bir atılım yapmak isteyenlerin bunu başaramadıklarını üniversite yıllarımda birkaç kez gördüm.

Özetle, öğretim üyesiyken yaptığım gibi burada da gençlere şunu söylemek istiyorum:

Bir temel bilim dalında araştırma yaparak önemli buluşlara imzanızı atmak istiyorsanız, üniversitede bu dalda öğrenim görmeniz şarttır. Kendinizi hiç aldatmayın. Bu sonuca erişmenin başka yolu yoktur. Özveri göstermeden önemli başarı sağlanamaz. Bu kararı da sizden başkası veremez. Hatta size böyle bir yol öneren de pek olmaz. Ama ünlü şair filozof Rabindranath Tagore'un dediği gibi:

"Hayat bize verilir. Biz onu vererek kazanırız."

Araştırma Ortamının Önemi

Önemli buluşlar yapabilmek için araştırmayı yaşamın amacı görme koşulu, araştırmacının içinde yaşadığı topluma da bazı görevler yükler. Bir araştırmacının zamanı başka işlerle doldurulursa, gereksinme duyduğu araçlar sağlanamazsa, yeni buluşlar yapmasını bekleyemeyiz. Yazık ki ülkemizde hâlâ bu konuyu kamuoyuna yeterince açıklıkla anlatabilmiş değiliz. Üniversitelerimizde birçok iyi yetişmiş araştırmacı var. Ama geçim sıkıntısı yüzünden, bütün araştırma zamanlarını ek ders vererek geçirmek zorunda kalıyorlar. Sonra biz de Türkiye'nin bilimsel araştırma verimi niye hâlâ arka sıralarda görünüyor diye şaşıyor, kızıyoruz. Burada kızacak şeyler var, ama şaşacak bir şey yok. Ektiğimizi biçiyoruz. Daha doğrusu, ekmediğimizi biçemiyoruz.

Bu konuda bir başka ülkeden bir örnek vereyim. Roald Sagdeev, yukarıda da sözünü ettiğim kitapta[163] eski Sovyetler Birliği'nin en ünlü deneysel fizikçisi olan P. Kapitsa'nın yaşam öyküsünü anlatıyor. Buradan öğreniyoruz ki, Kapitsa henüz çok gençken bütün ömrünü bilimsel araştırmaya adamaya yemin etmiş ve sonra bu yeminini hep tutmuş. Örneğin, 1917 Ekim Devrimi'nden sonraki çalkantılı dönemde hiçbir siyasal etkinliğe katılmamış. Yalnız, o dönemin zorluklarından ve sıkıntılarından kendine düşen payı fazlasıyla almaktan kurtulamamış. Bilimde kendini gösterecek bir şey yapamadığı gibi, salgın hastalıkların

163) R. Sagdeev, *The Making of a Soviet Scientist*, J. Wiley & Sons, New York, 1994, s. 84.

sonucu eşini ve iki çocuğunu kaybetmiş, yaşamı perişan olmuş. Bu umutsuz durumdan, İngiltere'de araştırma yapmasına olanak veren bir burs sayesinde sıyrılmış ve Cambridge Üniversitesi'nde, atom ve çekirdek fiziğinin öncü deneycisi Ernest Rutherford'un laboratuarında çalışmaya başlamış.

Kapitsa'nın hem ileri sezgileri olan bir bilim adamı, hem de usta bir deneyci olduğunu fark eden Rutherford, kendisine en geniş olanakları sağlamış. Bir süre sonra, kendi laboratuarının başına geçen Kapitsa, yüksek magnetik alanlar, çok düşük sıcaklıklar elde etme gibi önemli teknik ilerlemeler gerçekleştirerek yeni bilimsel buluşların yolunu açmış.

Rusya'ya 1935 yılında tatilini geçirmek için gittiğinde Sovyet makamları bir daha ülkesinden ayrılmasına izin vermemişler. Ancak İngiltere'deki çalışmalarına şimdi Sovyetler Birliği'nde devam edebileceğini söylemişler. Kapitsa bu vaadin gerçekleşmesi için bir yıldan fazla uğraşmış ve sonunda Sovyet makamlarını ikna etmiş. Kendi seçtiği temel bilim konularında araştırma yapabilmesi için gerekli araçları İngiltere'den getirtmişler. Böylece Moskova'da kurduğu yeni laboratuarında Kapitsa'nın Cambridge'te başladığı düşük sıcaklık çalışmalarına devam ettiği ve önemli buluşlar yaptığı biliniyor.

Hollandalı fizikçi Kamerlingh Onnes, 1913 yılında Helyum gazını -268,6 °C'de sıvılaştırmayı başarmıştı. Kapitsa, daha aşağı sıcaklara inerek -271 °C civarında sıvı Helyumun yeni bir tür sıvı haline geldiğini gördü. Helyum II adı verilen bu sıvının beklenmedik özellikleri vardır. En önemlisi de, akmaya karşı hemen hiçbir direncinin kalmaması, bir süper akışkan haline gelmesiydi. Süper akışkanlık olayının Kapitsa'nın laboratuarında 1938'de keşfi, Sovyet fizikçilerine iki Nobel Ödülü kazandırdı. 1962'de Lev Landau, maddenin sıvı haldeki özelliklerinin araştırılmasına yaptığı katkılar ve bu arada süper akışkanlık olayını açıklamasıyla, 1978'de Pyotr Kapitsa, buluşa yol açan Helyum sıvılaştırıcısının geliştirmesiyle Nobel Ödülü aldılar.

Yaşamım araştırmaya adamak ve gerekli yeteneklere, olanaklara ve bağımsızlığa sahip olmak. Bu koşullar bir araya gelince büyük buluşların gerçekleştiğini burada da görüyoruz.

Yaratma Yetisi Nasıl Çalışıyor?

İnsanı önemli buluşlara götüren etkenler arasında iradeden sonra yaratma yetisinin ya da imgelemin geldiğini söylemiştim. Profesör Wigner'le birlikte çalışmamızın başlangıcında bana gruplar teorisi konusunda bir kitap okumamı önerdi. Kitabın Almanca olduğunu fark edip durakladığımı görünce

Almanca'mın yeterli olup olmadığını sordu. Sözlük yardımıyla okuyabileceğimi söylediğimdeyse "Zor olur, ama yapabilirsiniz, zaten asıl yardımcı olan imgelemdir!" diye ekledi. Başka bir gün de, imgelemin bir an önce harekete geçirilmesinin önemini, dolaylı olarak şöyle belirtti:

Yeni bir problem üzerinde çalışmaya başlarken, insan bir an önce konu hakkında bilinenleri öğrenmek, konuya en az başkaları kadar egemen olmak ister. Bunun bence en iyi yolu, o probleme bakarak önce kendi kendine düşünmek, ondan sonra kitap ya da dergilerden mevcut bilgileri okumaya başlamaktır.

Mozart'ın Yanıtı, Feynman'ın Yorumları

Yaratma yetisinin, aranan çözümlere ulaştıran fikirleri nasıl ürettiğini bilmiyoruz. Yalnız bunun alışılmış anlamda zekâdan farklı bir güç olduğunu fark ediyoruz. Ünlü bilginlerin birçok değişik ve verimli fikri arka arkaya ortaya attıklarını görerek, çok canlı bir imgelemleri olduğunu söylüyoruz, ama bunu nasıl becerdiklerini biz de bilmiyoruz, onlar da bilmiyor. Mozart'ın, "Üstat, bu harika bestelerinizi nasıl yapıyorsunuz?" sorusuyla kendisinden yardım isteyen bir genç besteciye verdiği yanıt ünlüdür: "Kimseye sormuyorum!"

Cal-Tech'teki doktora öğrenciliğim sırasında derslerini dinlemek mutluluğuna eriştiğim dâhi fizikçi Feynman'dan da Mozart'ın yanıtını hatırlatan bir öykü dinlemiştim. Princeton Üniversitesi'ndeki doktora öğrenciliği sırasında bir gün, katı hal fiziğinin tanınmış uzmanlarından W. Shockley[164] üniversiteye gelip bir konuşma yapmış. O günlerde Feynman'ın aklında, katı hal fiziğinde yeni bir buluşa yol açacağına inandığı bir fikir varmış. Shockley konuşmasını bitirdikten sonra yanına gitmiş ve fikrini etraflı bir biçimde anlatmış. Sonunda da bu yolla yeni ve faydalı sonuçlar elde edebilir mi diye sormuş.

Böyle yaparken umuyormuş ki, tanınmış bir uzman olan Shockley, önerdiği yöntemi onunla tartışacak ve iyi bir sonuç çıkıp çıkmayacağına birlikte karar verecekler. Ama öyle olmamış. Shockley, Feynman'ı şaşırtan bir yanıt vermiş: "Fikriniz doğru olabilir ya da olmayabilir. Niçin bütün bu önerdiğiniz hesapları yapıp sonucu kendiniz ortaya çıkarmıyorsunuz?"

Feynman öyküsünü şöyle tamamladı:

---

164) W. Shockley, J. Bardeen ve W. Brattain yarı iletkenlerin özellikleri üzerinde transistörün geliştirilmesine yönelik çalışmaları için 1956 yılında Nobel Fizik Ödülü'nü kazandılar.

Shockley'in bu uyarısı benim için çok faydalı oldu. Fikirlerimden kendimin sorumlu olduğumu, onların doğruluğunu, yanlışlığını göstermenin de benim işim olduğunu, aklımdaki yolla sonuca varmak için gereken zahmete katlanmadan kimseden ilgi göremeyeceğimi bana açık bir şekilde anlattı.

Bu öyküden başka bir uyarı daha çıkarabiliriz: "Araştırmacının yeni bir şey bulabilmesi için kendi fikirlerini ortaya atıp savunma cesaretini göstermesi şarttır." Feynman'ın bir dersinde bunu açıkça dile getirdiğine tanık olmuştum: Konu dışında bir soru sormuştu. Yanıt vermek çok zor değildi. Hepimizin aklından bazı yanıtlar geçiyordu. Ama yanıtlar da soru gibi konu dışında olduğu için, "Acaba çok ilgisiz bir şey söyleyip gülünç mü oluruz?" kaygısıyla kimse ağzını açmıyordu. O zaman Feynman, "Yanıtı biliyorsunuz, ama söyleyecek cesaretiniz yok!" diye bize takılmıştı. İmgelemin bilincimize getirdiği yeni fikirleri tartıp değerlendirebilmek için ilk koşul, kuşkusuz, onları ciddiye alıp açıkça ifade etmek cesaretini göstermektir.

İmgelem konusunda Feynman'ın kendine özgü bir düşüncesi vardı: "Esas sorun" derdi, "ilginç ve doğru yorumu bulmaktır. Ele aldığınız olayları alışılmış şekilde yorumladığınızda içinden çıkılmayacak derecede karışık durumlara vardığınız halde, değişik bir yorumla aynı olay dizisini kolayca anlaşılabilir bir basitlik içinde açıklayabilirsiniz." Örnek olarak da Einstein'ın özel görelilik kuramındaki yorumlarına işaret ederdi. Feynman'ın kendisi de pozitif elektrik yüklü parçacıkların hareketlerini, benzer yapıdaki negatif yüklü parçacıkların zaman içinde geriye doğru hareketleri şeklinde yorumlayarak parçacık fiziğindeki hesaplamalarda büyük bir kolaylık sağlamıştı. Ama imgelemi bu kadar değişik bir yorumu nereden ve nasıl bulup çıkarmıştı, onu kimse bilmiyor.

Matematik yazınına "Arf değişmezleri", "Arf halkaları" gibi kendi adıyla anılan özgün kavramlar getirmiş olan ünlü matematikçimiz Cahit Arf bu konuda hep şunu söylerdi:

"İnsanı buluşlara götüren temel etken anlamak isteğidir. Olayın nedenlerini, sürecin aşamalarını ya da matematiksel ilişkileri açıklıkla anlamak. Araştırmayı yürüten içgüdü budur!" Bu görüşü buradaki çözümlemeye uygulayarak diyebiliriz ki, anlama isteği ile imgelemi en etkili şekilde harekete geçirebiliriz. Kuşkusuz, bu yorumda da asıl yaratıcı adımı atmak gene imgeleme kalıyor ve onu nasıl yaptığını bilmiyoruz.

Pratik açıdan yapılması gereken herhalde, Mozart'ın sözünü hatırlayarak işe sarılmak, Pauli'nin Gürsey'e verdiği öğüde uyarak konu üzerinde durmadan düşünmek ve bugün, bir yerde, çözümün ya da Feynman'ın deyimiyle uygun yorumun aklımıza gelmesini umutla beklemektir.

Hadamard'ın Gözlem ve Yorumları

XX. yüzyılın önde gelen Fransız matematikçilerinden Jacques Hadamard, matematikte buluşların nasıl yapıldığı konusuyla da ilgilenmiş, yeni fikirlerin, icatların doğma süreci üzerinde psikologların çalışmalarını incelemiş, matematikçilerin kendi anlattıkları deneyimlerinden yararlanmış ve sonunda gözlem ve yorumlarını 1945'te yayımladığı bir kitapta toplamıştır. İlk önce ABD'de Princeton University Press tarafından İngilizce olarak basılan ve *Matematik Alanında İcat Sürecinin Psikolojisi Üzerine Deneme* adını taşıyan bu kitabın Fransızca çevirisi de bazı eklerle 1959'da yayımlanmıştır.[165]

Hadamard'ın vardığı sonuç, bir cümleyle özetlemek istersek, matematikteki buluşlarda en önemli katkıyı bilinçaltının yaptığıdır. Onu bu sonuca götüren en önemli etkenin Henri Poincaré'nin 1908 yılında Paris Psikoloji Derneği'nde verdiği bir konferans olduğu anlaşılıyor.

Bu konuşmasında Poincaré (ki Hadamard'dan çok daha ünlü bir matematikçidir) buluş süreci konusundaki düşüncelerini anlatmış ve kendi deneyiminden örnekler vermiştir. Hadamard bu örneklerden özellikle biri üzerinde duruyor: Poincaré'nin en büyük katkılarından biri olan, Fuchs grupları ve Fuchs fonksiyonlarını buluş öyküsü. Kısaca anlatayım ve şunu da söyleyeyim ki, öykünün anlaşılması için bu fonksiyonların ne olduğunu bilmeye gerek yok. Burada söz konusu olan, Poincaré'nin de konuşmasında işaret ettiği gibi, buluşun içeriği değil, hangi koşul ve durumda yapıldığı.

Başlangıçta Poincaré böyle fonksiyonların var olamayacağına inanıyormuş. Bu olanaksızlığı kanıtlamak için on beş gün uğraşmış, ama bir sonuç alamamış. Sonrasını şöyle anlatıyor:

> *Bir akşam, alışık olmadığım bir şey yaptım. Yatmadan önce bir fincan sütsüz, koyu kahve içtim. Ondan sonra bir türlü uyuyamadım.*
>
> *Zihnime yığın halinde fikirler üşüştü. Bu fikirlerin adeta birbirleriyle çarpıştıklarını ve tutarlı, kararlı bir oluşum meydana getirmek için uğraştıklarını fark ediyordum.*

Bu uykusuz gecede Poincaré, tahmininin tersine, Fuchs fonksiyonlarının bir şekilde var olabileceklerini görüyor:

---

165) Jacques Hadamard, *Essai sur la Psychologie de l'invention dans le domaine mathématique*, Librairie Scientifique Albert Blanchard, Paris, 1959.

Bu fonksiyonlan iki serinin oranı biçiminde ifade etmek istedim. Bu fikir, tamamen bilinçli bir düşünceydi. Eliptik fonksiyonlar örneğinden esinleniyordum. Eğer varsa, böyle serilerin hangi özellikleri olması gerektiğini araştırdım ve bu yoldan, pek güçlük çekmeden, "tetafuchsien" adını verdiğim serileri oluşturabildim. Bu aşamada, maden okulunun düzenlediği bir jeoloji kursuna katılmak için, o günlerde oturmakla olduğum Caen'dan ayrılmam gerekti. Yolculuğum esnasında karşılaştığım çeşitli olaylar bana matematik çalışmalarımı tamamen unutturdu. Coutances'a geldiğimizde, bilmediğim bir yere gitmek için otobüse çağırdılar. Arabaya binmek için ayağımı ilk basamağa attığımda, birdenbire, daha önce hiç düşünmemiş olduğum bir fikir aklıma geldi: Fuchs fonksiyonlarını tanımlamak için kullandığım dönüşümler, Öklidyen olmayan geometrideki dönüşümlerle özdeş olabilirdi. O anda bu öngörüyü gerçekleştirmeye çalışmadım. Gerekli hesapları yapacak vaktim yoktu. Otobüsteki yerime oturunca, yanımdakilerle konuşmaya devam ettim. Ama fikrimin doğru olduğuna kesinlikle inanmıştım. Caen'a döndüğümüzde vicdanımı rahatlatmak için gerçeklemeyi yaptım. Daha sonra birtakım aritmetik konularını incelemeye giriştim. Bu incelemeden dikkate değer bir sonuç çıkmıyordu. İncelediğim konuların, görünüşe göre, daha önceki çalışmalarımla herhangi bir ilgisi yoktu. Başarısızlığımdan sıkıldım ve birkaç gün geçirmek üzere deniz kıyısında bir yere gittim. Orada bambaşka şeyler düşünüyordum. Bir gün kıyıda bir yamaç üzerinde dolaşırken, birdenbire, gene aynı açıklık ve kesinlikle, "Belirsiz üçlü kuadratik formlarının aritmetik dönüşümlerinin, Öklidyen olmayan geometrinin dönüşümleriyle özdeş olduğu" fikri aklıma geldi.

Bu iki doğru fikir Poincaré'ye uykusuz kaldığı gece keşfettiği Fuchs fonksiyonunun bir özel hal olduğunu, ondan başka Fuchs fonksiyonları nın ve gruplarının da bulunabileceğini göstermişti. Şimdi yapılacak iş genel halleri araştırmaktı. Poincaré, bu araştırmada birçok güçlükle karşılaşmış ve bilinçli bütün çabalarına karşın bu güçlükleri aşamamış. Bu defa askerlik görevini yaparken gene hiç beklemediği bir anda, çözüm birdenbire aklına gelmiş.

Bu öyküyü anlattıktan sonra Poincaré şöyle bir yorum yapıyor:

Bu örneklerde özellikle dikkatimizi çekecek olan nokta, görünüşte birdenbire meydana çıkan, ama aslında, belli ki, bilinçaltında uzun süren bir çalışma sonunda oluşan aydınlanmalardır. Matematik buluşlarında bilinçaltının rolü, bence, hiçbir şekilde itiraz edilemeyecek kadar açıktır.

Poincaré'nin ve başkalarının bu çeşit gözlemlerini ele alıp değerlendirdiği incelemesinin sonunda Hadamard, bir buluşun gerçekleşmesi sürecinde şu aşamaları ayırt ediyor:

1) Problemi anlamak ve çözmek için bilinçli çabaların sarf edildiği bir "hazırlık" aşaması.
2) Bilinçaltında yürütülen bir "kuluçka" dönemi.
3) Ani olarak ortaya çıkan "aydınlanma" adımı.
4) Aydınlanmanın getirdiği çözümün denetlenerek gerçekleşmesi ve mantıksal yapının tamamlanarak sonuçların başkalarına anlatılacak hale getirilmesi süreçlerini içine alan "gerçekleme" ve "tamamlama" aşamaları.

Burada ilginç bir benzerliğe değinerek Hadamard'ın kitabından ayrılacağım. Yukarıdaki paragraflarda benim temelde zekânın ya da imgelemin görev yapmasıyla ayırdığım aşamalar, aşağı yukarı Hadamard'ın semasındaki bilinçli ve bilinçaltı çalışmalar aşamalarına karşılık geliyor. Hadamard'a göre imgelemin ya da daha genel olarak, yaratıcı yetinin çalışması, büyük ölçüde bilinçaltında, nasıl olduğunu bilmediğimiz bir şekilde yürüyor. Ancak bu süreci başlatacak ya da hızlandıracak bazı dış etkenler biliyoruz. Bu etkenleri ele almak bize bazı pratik öğütlerde bulunma olanağı verecektir.

Bilinçaltı Süreç İçin Bir Varsayım

Adım adım izleyemediğimiz için bilinçaltındaki çalışmanın nasıl yürüdüğünü iyice bilmiyoruz, ama başarı sağlayan öğütlere ve elde edilen sonuçlara bakarak bir tahminde bulunabiliriz. Bilinçaltı süreç sonunda ortaya çıkan yeni fikir, belleğimizde yerleşmiş bilgilerden bağımsız değildir. Bu bilgilerden bazılarının o zamana kadar düşünmediğimiz biçimde bir araya getirilmesiyle oluşmuştur. Yenilik malzemede değil, bileşimdedir. Öte yandan, bir probleme bilinçli olarak çözüm ararken yaptığımız da budur. Konuyla ilgisi olduğuna inandığımız bilgi elemanlarından çözümü verecek bir sentez çıkarmaya çalışırız. Gereken sentez, daha önce işimize yaramış sentezlerden ne kadar farklıysa, çözümü bulmak da o kadar zor olur. Çünkü bilinçli düşünme süreci, alıştığı kanallardan çıkmayı sevmez.

İşte bilinçaltı sürecinin üstünlüğü herhalde burada kendini gösteriyor. Rüyalarımızda imgelerin, fikirlerin bizim kontrolümüz dışında nasıl özgürce davrandığını görüyoruz. Gerçek dünyada bulunan ya da bulunmayan bile-

şimler, varlıklar oluşuyor sonra bozuluyor, yenileri beliriyor. Doğanın, evrenin ilkelerine uymayan sahneler yaşanıyor. Ama bu karmaşık sürece yön veren bir hedef, bir fiziksel ya da zihinsel etken bulunduğunu uyanınca anlıyoruz. Örneğin yatağımız biz uyuduktan sonra çok soğumuş ya da ısınmışsa uyanıp duruma çare bulmamız için bir kâbus görmeye başlarız. Buradaki olayların gerçeğe uygun olma koşulu yoktur. Büyük bir özgürlük içinde bizi korkutup uyandıracak bir sahne oynanır. Bilinçaltı sürecin bilimsel buluşlara katkısı da belki bu şekilde gerçekleşmektedir. Bellekte bulunan bilgi elemanları tam bir özgürlük içinde değişik şekillerde bir araya geliyor. Yeterli zaman verilirse bu yolla çözüm getirecek bileşime de ulaşılabiliyor ve o an, süreci başlatan amaca varıldığını fark eden bilincimiz sonucu açığa çıkarıyor. Hadamard'ın aydınlanma dediği olay meydana geliyor. Bu varsayım doğruysa, üstün yaratıcı kişilerde gördüğümüz imgelem canlılığının özgür düşünebilme, alışılmış kalıpların dışında anlamlı fikirler üretebilme yeteneğine dayandığı anlaşılıyor. Ayrıca, araştırma kuruluşlarında başarıya götüren tutum ile bir koşutluk olduğu da açık. En verimli bilim politikası, hedefleri belirledikten sonra yöntem konusunda araştırıcıyı tamamen özgür bırakmaktır. Bilinçaltı çalışması da herhalde bunu yerine getiriyor.

Bazı Pratik Öğütler

Tanınmış araştırmacıların imgelemi çalıştırmak için başvurdukları bazı yollar, yöntemler yok değildir. Wigner,[166] çözemediği bir problemle karşılaştığı ya da çeşitli arayış doğrultuları arasında karar veremediği zaman, çalışma odasından dışarı çıkıp açık havada bir yürüyüş yapmasının imgelemini canlandırdığını ve hemen her defasında en uygun fikri aklına getirdiğini anlatır.

Devamlı düşünen araştırmacılar için gece uykusu da farkında olmadıkları birtakım bilinçaltı süreçlerin yaşandığı önemli bir zaman parçasıdır. Sabahleyin yüzünüzü yıkarken ya da (erkekler için söylüyorum) tıraş olurken yeni bir fikrin aklınıza gelmesi sık sık rastlanan bir olaydır. XIX. yüzyılın tanınmış matematikçilerinden Lejeune Dirichlet'nin her akşam yatmadan önce Gauss'un *Disquisitiones Aritmeticae* (Aritmetik Araştırmaları) kitabını biraz okuyarak, anlamadığı noktalara gece uykusunun aydınlık getirmesini beklediğini, E. T. Bell'in *Büyük Matematikçiler*[167] kitabında okumuştum.

---

166) E.P. Wigner, *The Recollections of Eugene P. Wigner as told to Andrew Szanton*, Plenum Press, New York, 1992, s. 228.

167) Eric Temple Bell, *Men of Mathematics* (1937); *Büyük Matematikçiler*, çev. Ömer İnönü, Cüneyt Akova, İsmail İşmen, Zübeyir Demirgüç, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1945, c.1. s. 223.

Kendi deneyimimden de bir örnek vereyim. 1968'de Columbia Üniversitesi'nde araştırma yaparken bir matematiksel fizik konusunu anlamaya çalışıyordum. Bu amaçla birtakım hesaplar yapıyor, fakat sonuçlara bir anlam veremiyordum. Olumlu bir noktaya varamadan bir süre böyle uğraştım. Sonra bir akşam, eşimle beraber, yakınımızda bulunan ve daha çok Avrupa'dan gelen filmleri gösteren bir sinemaya gittik. Ünlü İsveçli yönetmen Ingmar Bergman'ın bir filmini seyrettik. Çok kasvetli, sıkıntılı, fakat aynı zamanda insanın ruhunu derinden etkileyen bir filmdi. Gece eve döndükten sonra yatmadan önce biraz daha hesaplarıma bakmak istedim. Bir iki dakika sonra aklıma yeni ve değişik bir fikir geldi ve bu fikrin uğraştığım konuyu aydınlatacağını anında gördüm. Bu yoldan birçok olumlu sonuç elde edilebileceğini de hemen anladım. Bergman'ın o kasvetli filmi ruhumu sararken, imgelemimi de çalıştırmış ve değişik bir yorumu bilince çıkarmıştı.

El Değmemiş Alanlarda Çalışın

Yeni buluşlar yapmak isteyenler için görünüşte basit, ama tutulabilirse muhakkak yararlı olan bir öğüt şudur: "Araştırmalarınızı daha önce iyice araştırılmamış, hatta mümkünse el değmemiş alanlarda yapın!"

Apaçık bir gerçeği ifade ediyor gibi görünen bu öğütten ne çıkar? Eski deyimle, malumu ilandan, iyi bilineni bir daha bildirmekten başka bir şey olmadığı düşünülebilir. Oysa yaşanan durum hiç öyle değildir. Birçok araştırmacı, yeni alanlara girmek için gereken çabayı gösterecek vakitleri ya da enerjileri olmadığını düşündüklerinden ya da maddî olanaksızlık, bazen de cesaretsizlik yüzünden yıllardır araştırılmış ve artık önemsiz ayrıntılardan başka bilinmeyen tarafı kalmamış konularda çalışmaya devam ediyor.

Bizim gibi bilim alanında yeni gelişmekte olan ülkelerin üniversitelerinde yapılan araştırmaların önemli bir bölümü, öğretim üyelerinin yurtdışında yaptıkları doktora çalışmalarının devamı niteliğindedir. Çoğu kez bu doktora çalışmasının üzerinden yıllar geçmiştir ve başlangıçta güncel olan tez konusunun bütün özellikleri bu arada bulunmuş olduğu için artık bu konu bilim dünyasının ilgisini çekmemektedir. Bu alanda yapılacak yeni araştırmalarla ilginç yeni özellikler bulunması artık beklenemez. Bunu aynı alanda ısrarla çalışmaya devam eden deneyimli araştırmacılar da bilir. Ancak, ya alıştıkları konuların çekiciliğinden kurtulamadıkları için ya da yeni konularda çalışmaya götürebilecek ek zihinsel ve fiziksel çabalan göze alamadıklarından aynı alanda kalırlar. Onun için bu öğüde önem veriyorum ve gençlerimizi bütün maddî ve manevî zorluklarla, hatta olanaksızlıklarla uğraşmayı göze alarak, yeni alanlara girmeye özendirmek istiyorum.

Yeni alanlar, bu zahmeti göze alanları her zaman, bir şekilde ödüllendirir. Bunun değişik bir örneği evimizin bir duvarını süslemektedir. Bu, Türkiye'de yetişen ve bir botanikçimizin adıyla, *Crocus Baytopiana* olarak anılan bir çiğdemin resmidir. Öyküsünü 1970'li yıllarda, İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi öğretim üyelerinden Profesör Turhan Baytop'tan dinlemiştim. Aklımda kaldığı gibi yazayım:

Üniversitelerimizde botanik araştırmaları başlamadan önce dışarıdan gelen bilim adamları, Türkiye'nin bitki türlerini incelediler, hemen hepsini sınıflandırdılar. İngiliz botanikçi Davis'in dokuz ciltlik Türkiye Florası[168] *kitabı bu alanın başlıca yapıtıdır. Eşimle beraber biz, ülkemizin bitkileri üzerinde çalışmaya başlayınca, yeni türler bulmak istiyorsak ancak Davis'in ve ötekilerin gitmemiş oldukları yerlerde aramanın bir sonuç verebileceğini düşündük. Onun için erişilmesi zor yaylalarda dolaşmaya başladık ve oralarda gerçekten değişik türler bulduk. Yeniliklerini de bilim dünyasına kabul ettirdik. Gördüğünüz çiğdem bunlardan biridir.*

Benzer başarı öykülerini bütün Türkiye'yi köy köy, dağ taş gezerek, ülkemizin çekirge türlerini saptamış ve bu arada yeni türler bulmuş olan değerli zoologumuz, Ankara Üniversitesi profesörlerinden Tevfik Karabağ'dan da duymuştum. Yukarıda yaşamı yeniden düzenleme gereğini anlatırken verdiğim örneklerin hepsinde yeni bir alanda çalışmanın nasıl ödüller verdiği görülebilir. Zaten yeni bir alana girmek çoğu kez yaşamın yeniden düzenlenmesini gerektirdiği için zordur.

Herkes Üstün Araştırmacı Olamaz

Bir tarihte, tanınmış bir fizikçinin (Fritsch) genç araştırmacılara verdiği öğütleri okumuştum. O yazıdaki bazı görüşlere katıldığım için burada kısaca tekrarlamak istiyorum. Bilimsel araştırma alanında etkinlik gösteren insanların yetenekleri ve verimleri, doğal olarak, birbirinden çok farklıdır. Az sayıda üstün yetenekli, üstün verimli araştırmacı yanında, çok sayıda orta yetenekli, düşük verimli araştırmacı bulunmaktadır. Bilim dünyasında adı geçen insanların büyük çoğunluğu, bu ünlerini yaşam boyu yaptıkları bir tek önemli buluşa borçludur. Doğadaki bilinmeyenlerin ortaya çıkarılıp açıklanması serüveninde her düzeydeki araştırmacıya gereksinme vardır. Hepsi ayrı ayrı ölçüde bilime hizmet etmektedir.

---

168) P.H. Davis, *Flora of Turkey and East Aegean Islands*, c. 9, Edinburgh University Press, 1985.

Düşük verimli araştırmacılar bazen, kendileri aylarca uğraşıp bir sonuca varamazken, bulundukları enstitüde çalışan bir üstün yetenekli bilim adamının arka arkaya yeni buluşlar yapması karşısında maneviyat bozukluğuna uğrar ve araştırma yaşamından ayrılmaya kalkarlar. Bu yanlıştır. Gençlerimize hiçbir şekilde böyle bir duyguya kapılmamalarını öneririm. Herkesin veriminin kendi yeteneğine göre, farklı olması doğaldır. Ama her araştırmacıya yapacak iş vardır. Her araştırmacı iradesi sarsılmadan uğraşmaya devam ederse, yeni bir buluşla bilime katkı yapma zevkini, başka hiçbir şeye benzemeyen bu zevki tadabilir. Aslında, bir üstün yetenekli araştırmacının yanında olabilmek büyük bir şanstır. Bu şansı iyi kullanmak ve üzülmek, kıskanmak yerine, üstün yetenekli araştırmacının fikirlerinden yararlanmaya çalışmak daha akıllıca bir iştir.

Son Bir Uyarı

Yeni bir buluşa götüren yaratma sürecinde zekânın tuttuğu yere başta değinmiştim. Zekânın katkısı olmadan, bir defa sorunun kendisi anlaşılmaz, sonra, önerilen çözümün bir işe yarayıp yaramayacağı fark edilmez. Konuyu, sorunu anlamak ve çözüm önerilerini karşılaştırmak için normal ölçülerdeki bir zekâ yeterli olabilir. Üstün bir zekâ ise bu işlemleri çabuk yapar ve dolayısıyla kişiye buluş yapabilmesi için daha çok fırsat verir. Ayrıca, üstün zekâ çoğu kez, canlı bir imgelemle birlikte bulunur. Ancak tekrar edeyim ki, eğer buluş yapmak iradesi ya da olayı anlamak isteği arkadan sürekli baskı yapmıyorsa, bu üstün zekâ ve canlı imgelem bir işe yaramaz.

Gençlerimiz içinden yaratıcı bilim adamları çıkmasını istiyorsak bu üç yetinin; irade, yaratma gücü ve zekânın birlikte çalıştırılması ve geliştirilmesine dikkat etmeliyiz. Bunu eğitim düzenimizin önemli bir ilkesi olarak kabul etmeliyiz. Özellikle de yalnızca çabuk düşünebilme yeteneğini yüceltmekten kaçınmalıyız.

Bu bakımdan ben, üniversite sınavlarını en başta kazanan gençleri basınımızın öne çıkarmasını hep yanlış ve zararlı bulmuşumdur. Üniversiteye birinci olarak girmek kuşkusuz kutlanmaya değer, güzel bir şeydir. Ciddi bir çalışma ile çabuk düşünme yeteneğinin birleşmesi parlak bir sonuç vermiştir. Ama asıl önemli olan, üniversiteyi bitirirken ve daha sonraki meslek yaşamında başarı kazanmaktır. Bunun için önemli koşul, üniversiteye girerken kazanılmış olan başarıya bel bağlamadan sürekli çalışmaktır. Girişteki başarıyı yüceltmek, o gençlerde, çabuk düşünebildikleri için arkadaşlarından her bakımdan üstün oldukları, artık onlar kadar çalışmasalar da aynı üstün başarıyı gösterebilecekleri kanısını yerleştirebilir. Bu tehlike vardır. Böyle bazı yanılgıları ve üzücü sonuçlarını üniversitedeki deneyimlerimde görmüş olduğum için bu nokta üzerinde duruyorum. La Fontaine'in kaplumbağa ile tavşan öyküsünü gençlerin hiç unutmamalarını diliyorum.

XI.
Üniversiteden Reform Öyküleri

Reform Tutkusu

Reform sözcüğünün bizim kuşaklar üzerinde hep büyülü bir etkisi olmuştur. Bulunduğumuz kuruluşta kendi çalışmamızdan aldığımız sonuçlar bizi doyurmaz, kuruluşun tümünün verimini de reformlarla artırmak isteriz. Kuruluşun yapısında ya da çalışma yöntemlerinde yeni düzenlemeler yaparsak her bakımdan daha iyi olacağına inanırız. Bence bu inanış, yakın tarihimizden bize kalan bir mirastır. Kendimizi, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde arka arkaya gelen Batılılaşma hareketleriyle başlayan ve Cumhuriyet döneminde Atatürk Devrimleri ile toplumumuzu temelinden değiştiren reformcu akımın bugünkü temsilcileri olarak görüyoruz. Bu yaklaşıma bağlı kalmak bizim için doğal bir davranış oluyor.

Bu gelenek içinde ben de Ankara Fen Fakültesi'nin öğretim ve araştırma kadrosuna genç bir asistan olarak katıldığım günden itibaren üniversite reformunu hep önemli bir hedef olarak gördüm. Bu yolda her zaman uğraştım. Belki bu uğraş nedeniyle üç kez çalıştığım üniversiteden ayrılmak zorunda kaldım. Hatta bir defasında devlete karşı görevlerimi ihmal etmekle suçlanarak mahkemeye çıkarıldım. Ama uslanmadım. Hâlâ aynı amaçlarla reform istemeye devam ediyorum. Üniversite deneyimlerime ilerideki bölümlerde daha geniş ve ayrıntılı bir biçimde yer vereceğim. Burada reform uğraşımı ana çizgileriyle belirtmek ve bazı yalın sonuçlar çıkarmak istiyorum. Bu anı ve düşüncelerimin bir özetini 1 aralık 1995'te İstanbul'da toplanan ikinci Üniversite Kurultayı'nda anlatmıştım.[169]

---

169) Erdal İnönü, *Üniversite Reformu ile İlgili Görüşler ve Anılar*, İkinci Üniversite Kurultayı, Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 18-27.

Üniversite Reformunun Anlamı ve Gereği

Önce üniversite reformundan ne anladığımı açıklayayım. Günümüzde üniversitelerden beklenen başlıca üç görev var: Öğretim, araştırma ve bilgi yayma. Öğretim görevi içinde, ülkenin gereksinme duyduğu meslek adamlarının ve uzmanların yetiştirilmesi, gençlerin tümüne genel kültür aşılamakla birlikte ülke gerçeklerinin tanıtılması var. Araştırma görevi kapsamında, üniversite elemanlarından bilim, teknoloji, ekonomik, sosyal yaşam ve sanat dünyasına yeni katkılarda bulunmaları, ulaşabildikleri alanlarda yeni bilgi ve teknikler üretmeleri bekleniyor. Bilgi yayma göreviyse çağdaş bilim, teknoloji ve sanat ürünlerini halka götürmeyi ve bunlardan yararlanma yöntemlerini göstermeyi içeriyor. O halde bu görevlerin birine, ikisine ya da üçüne birden yönelen reformlar düşünülebilir. Ben asistanlığımdan beri üniversite reformunu hep araştırma görevi üzerinde yoğunlaştırdım. Çünkü dünyadaki ileri üniversitelerle karşılaştırdığımda, bizdeki başlıca eksikliğin bu alanda olduğunu gördüm. Üniversitelerimiz hemen her alandaki mesleklere girmek için gerekli diplomaları 4-6 yıllık bir öğretim sonunda verebiliyordu. Bu mesleklere ait bilgilerin derlendiği kitaplar da yazılıyordu. Yalnız yeni bilgi üreten buluşlar yapıldığına hemen hiç rastlanmıyordu. Bunda da şaşılacak bir yan yoktu. Bu sonuç Türkiye'de üniversitelerin kuruluş biçiminden kaynaklanıyordu.

Orta ve Batı Avrupa'da XVI.-XVII. yüzyıllarda bilim, Ortaçağ'dan gelen birikim üzerinde bir sıçrama yaparak yeni bir gelişme dönemine girdiğinde, Osmanlı dünyası bu ilerlemeyi izlememiştir. Ancak iki üç yüzyıl sonra bu gelişmenin ürünleri Batı'ya kesin bir askeri üstünlük sağlayınca, Osmanlı yöneticileri geride kaldıklarını fark etmişler ve en kısa yoldan bu yeni bilimin sonuçlarını öğrenerek eşitliğe erişmek istemişlerdir.

Sonuçları öğrenip başkalarına aktarabilmek için en az, ilgili meslek dalında lisans ya da yüksek lisans diploması almak, örneğin mühendis, yüksek mühendis, hekim gibi unvanları kazanmak gerekir. Bu amaca dört, beş ya da en fazla altı yılda varılabilir. Ama aynı süre içinde araştırma yapmaya vakit yoktur.

Araştırma tekniklerini öğrenmek ve bir bilim dalının araştırma konularını kavramak için ise üniversitede en az üç dört yıl daha kalıp, araştırmaya dayanan bir tez hazırlayarak doktora öğrenimini bitirmek gerekir. Dolayısıyla, herhangi bir bilim dalında araştırıcı olarak yetişmek için lisans diplomasına ayrılan zamanın aşağı yukarı iki katı kadar zamana gereksinme vardır. Oysa imparatorluğun son yıllarında ya da Cumhuriyet'in ilk yıllarında, devlet

hesabına Batı ülkelerine gönderilen öğrencilerin hemen hepsi, özel olanakları olan bir iki istisna dışında, lisans öğrenimini tamamladıktan sonra Türkiye'ye dönmüş ve İstanbul'daki yüksekokullarda ya da üniversitelerde ders vermeye, kitap yazmaya ya da çevirmeye başlamışlardır. Bu nedenle de bu hocalarımız üniversitelerdeki görevlerini yürütürken araştırma yapma ya da yaptırma gücüne sahip olamamışlardır.

Bu durumu değiştiren, üniversitelerimizde araştırma yaşamını yerleştiren en büyük atılım, Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen 1933 Üniversite Reformu'dur. Köklü bir yapısal reform olan bu girişimde eski Darülfünun kapatılıp yerine İstanbul Üniversitesi kurulurken, araştırma yeteneğini kazanamamış eski hocaların büyük çoğunluğu emekliye ayrılmıştır. Tanınmış Batı üniversitelerinden araştırmacı bilim adamları getirilerek, ayrılan hocaların yerine profesör olarak atanmış ve onlarla birlikte çalışmak üzere, gene Batı üniversitelerinde doktora öğrenimini tamamlamış genç Türk bilim adamları, asistan ve doçent gibi unvanlarla üniversiteye alınmıştır. Aynı yıl Ankara'da da, benzer bir yaklaşımla, öğretimle birlikte araştırma yapmak üzere Yüksek Ziraat Enstitüsü kurulmuştur.

Türkiye'de örgütlü bilimsel araştırma etkinliğinin 1933 Üniversite Reformu'yla başladığını söylemek yanlış olmaz. Dünyadaki bilimsel araştırma yayınlarının yakın tarihteki gelişimine bakıldığında, Türkiye'den gelen katkıların 1933'ten itibaren sürekli arttığı görülür. Ancak ben üniversiteye katıldığımda, bu reformla başlayan araştırma yaşamının zaman içinde hedeflenen düzeye varamadığını, Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik gelişmesine uymayan ölçüde geri kaldığını fark etmiştim. Bu yüzden araştırmaya ağırlık veren reformların sürdürülmesi gerektiğine inanmıştım.

Ankara Fen Fakültesi'nde İlk Reform Denemelerim

Kaliforniya Teknoloji Enstitüsü'nde doktora çalışmalarımı 1951 sonbaharında tamamlayarak Princeton Üniversitesi'ne geçtim. Orada dokuz ay kadar araştırma yaptıktan sonra 1952 yazı başında Türkiye'ye döndüm. Beş yıl önce mezun olduğum Ankara Fen Fakültesi'ne bu defa asistan olarak girdim. Doktora deneyimi bana fizik biliminin o günkü durumunu öğretmiş, araştırma yaşamımda ilk adımları attırmış ve kendi yeteneklerimin ölçüsü hakkında bir fikir vermişti. Çağımızın en ünlü, en parlak fizikçilerini yakından gördükten sonra, hiçbir zaman onlarınki gibi buluşlar yapamayacağımı anlamıştım. Ama araştırma yapmanın zevkine varmış ve yeteri kadar çalıştığımda bazı

özgün ve yararlı sonuçlar elde edebildiğimi görmüştüm. Bu nedenle, ülkeme döndüğümde bir yandan araştırma yapmaya devam etmek bir yandan da üniversitelerimizin bilim yaşamını ABD'de gördüğüm ileri düzeye çıkarmak için uğraşmak istiyordum. Bu uğraşın yeri olarak ilk aklıma gelen de öğrencilik yıllarımı geçirdiğim, hatta bir numaralı öğrencisi olduğum Ankara Fen Fakültesi olmuştu.

Ankara Fen Fakültesi 1943'te açılışından beri geçen on yıla yakın zaman içinde büyük gelişme göstermiş, genç Ankara Üniversitesi'nin önemli bir fakültesi haline gelmişti. Mebus Evleri Mahallesi karşısında. Milli Eğitim Bakanlığı'nın teknik öğretime ayırdığı arazide kendi binalarını yaptırmıştı. On yıldır konuk olarak işgal ettiği Gazi Eğitim Enstitüsü binasındaki yerlerini boşaltarak yeni sitesine geçmeye başlamıştı. Bu arada Ankara'da Tıp Fakültesi açılmış, onun birinci sınıf derslerini vermekle de doğal olarak Fen Fakültesi görevlendirilmişti.

İnsanları İyi Tanıyan Bir Fizikçi: Hayri Dener

Benim katıldığım yıllarda fizik bölümü iki enstitü halinde örgütlenmişti: Genel Fizik ve Denel Fizik. Birincisinin başkanı, o zamanki deyimle müdürü Profesör Hayri Dener, ikincisininki ise Profesör Celal Saraç'tı. İkisi de aynı fakültede bana hocalık yapmışlardı. Profesör Dener'i daha iyi tanıyordum. Yıllarca Millî Eğitim Bakanlığı'nın çeşitli kademelerinde görev yapmış, kitaplarıyla, laboratuar düzenlemcleriyle ortaöğrenim programındaki fizik derslerinin başlıca yönlendiricisi olmuştu. Gazi Eğitim Enstitüsü Fizik Bölümü'nün başındayken, görev verilince, ilk dekan olarak Ankara Fen Fakültesi'nin kuruluşuna öncülük etmişti. Dener için anlatılan şu öykü kamuoyundaki tanınmışlık derecesini gösterir.

Rivayete göre, öğretmen olarak bir süre çalıştıktan sonra askerliğini yaparken, yedek subay okulunda elektrik devreleri konusunda pratiğe yönelik ders veren öğretmen, bir noktayı yanlış anlatmış. Öğrenciler arasında olan Hayri Bey, genç bir öğretmen olarak dayanamamış, itiraz etmiş. Doğrusunun nasıl olması gerektiğine işaret etmiş. Öğretmen subay hem şaşırmış, hem kızmış ve kendine bir destek arama telaşı içinde, "Nereden çıkardın bunu, benim söylediğim doğrudur, fizikçi Hayri'nin kitabında okudum, ondan iyi mi bileceksin!" deyince Hayri Bey'den, "Fizikçi Hayri benim, kusura bakmayın ama öyle bir şey yazmadım!" yanıtını almış.

Hayri Bey, İstanbul Fen Fakültesi'ni bitirdikten sonra lise öğretmenliğine başlamış, arkasından Millî Eğitim Bakanlığı'nca Fransa'ya gönderilmiş ve orada Strasbourg Üniversitesi'nde fizik öğrenimine devam etmiş. Yazık ki, o zamanlar devlet hesabına gönderilenlerin dışarıda daha fazla kalmalarına izin verilmediği için, doktora öğrenimine girmeden, araştırma yapmadan yurda dönmüş. Bu yüzden fakültedeki enstitüsünde kendisi bir araştırma etkinliği yürütemiyordu. Ama bu eksiklikten rahatsızlık duyuyor ve sürekli çalışacak bir araştırma grubunu kurma görevi olduğunu biliyordu. Enstitü müdürü olur olmaz böyle bir araştırma grubunu yönetebilecek bir yabancı profesör arayışına girdi ve bu ciddi arayış başarılı oldu. Ünlü Alman fizikçi Heisenberg birkaç konferans vermek üzere ülkemize geldiğinde, kendisine Ankara Fen Fakültesi'nin araştırıcı bir fizikçiyi birkaç yıl konuk profesör olarak çalıştırmak istediğinden söz edilmişti. Heisenberg, Ankara'da gerçekten bir araştırma ortamı kurmak isteyen bir yönetim olduğuna inanmış ve savaş yıllarından tanıdığı, kendisiyle nükleer reaktör projesinde çalışmış olan Profesör Fischer'e bu görevi almasını tavsiye etmiş. Böylece Erich Fischer 1951 ekiminde Ankara'ya gelerek fakültede çalışmaya başlamıştı.

Hizmeti Unutulmayacak Bir Konuk Profesör: Erich Fischer

Profesör Fischer iyi bir deneysel fizikçiydi. Kafasında belirli araştırma konuları vardı ve bu deneysel araştırmaları yürütmek için gereken basit araçları da beraberinde Almanya'dan getirmişti. İlgilendiği alan, molekül fiziğiydi. Sıvı haldeki çeşitli kimyasal maddeler üzerine elektromanyetik dalgalar göndererek, bu etkileşmede ortaya çıkan dielektrik sabiti, "rölaksasyon" ("rahatlama" ya da eski haline dönüş) zamanı gibi katsayıları belirtiyordu. Sonra bu bilgilere dayanarak o maddelerin molekül yapıları hakkında ilginç sonuçlar çıkarıyordu. Ölçümlerde kullandığı aletler kendi yaptığı elektrik devreleri ve kolay taşınabilir bazı aygıtlardı. Hepsini yanında getirebilmişti. Ankara'ya gelir gelmez, Hayri Bey'in kendisine ayırdığı odalarda bu aletleri kurmaya koyuldu. Yalnız, asıl önemli elektrik devresinin çalışmadığını, yolda gelirken sarsıntı ve çarpmalardan hasara uğramış olduğunu üzülerek gördü. Bereket şansı yardım etti. O aralık Adnan Şaplakoğlu, Genel Fizik Enstitüsü'ne asistan olarak girmişti. Fen Fakültesi'nden benimle beraber 1947'de mezun olan Şaplakoğlu, üç yıl lise öğretmenliği yapmış, askerlik görevini yerine getirdikten sonra fakülteye dönmüştü. Adnan'ın doğuştan yeteneği ve Ankara'nın tanınmış bir marangoz ustası olan babasının yanında kazandığı deneyime dayanan

büyük bir el becerisi ve aletlere yakınlığı vardı. Fischer'in yolda bozulan aletini kısa zamanda onardı. Alet çalışınca da hemen Fischer'le beraber ölçümler yapmaya giriştiler. Böylece, basit aletlerle kurulan bu laboratuar, Fischer'in Ankara Fen Fakültesi'nde kaldığı yedi sekiz yıl boyunca sürekli çalıştı. Birçok genç fizikçi doktora tezi araştırmalarını bu laboratuarda yaptı. Buldukları sonuçları uluslararası dergilerde yayımladılar. Burada yapılan ölçümlerle belirlenen di-elektrik sabiti ve rölaksasyon zamanı değerleri, her ülkedeki araştırıcıların kullandığı cetvellerde yer aldı. Ankara Fen Fakültesi'nin Genel Fizik Enstitüsü, molekül fiziğindeki sabitlerin belirlenmesinde adı geçen bir araştırma merkezi oldu. Bu çalışmalara başka kimlerin katıldığını ve ne yaptıklarını daha iyi öğrenmek isteyenlere Naif Türetken'in Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde 1973'te hazırladığı yüksek lisans tezine bakmalarını salık veririm.[170]

Araştırmaya Ne Zaman Sıra Gelir?

Bunları anlatmamın özel bir nedeni var. Çok defa, yeni bir üniversiteye ya da fakülteye gittiğinizde, henüz araştırma yapmaya başlamadıklarını, bunun için gerekli aletlere, laboratuarlara sahip olmadıklarını anlatırlar. Olanaklar elverince araştırmaya gireceklerini söylerler ve bu gerekçe, bu tutum çok haklı görünür. Oysa asıl sorun, orada görevli bilim adamlarında araştırma isteği olup olmamasındadır. Eğer bu istekleri gerçekten varsa, ya kendi yetenekleri sayesinde ya da başka araştırıcılar çağırarak, hiç vakit kaybetmeden bir yolunu bulup enstitülerinin o günkü durumunda araştırma yapmaya başlayabilirler. Araştırma isteği ya da iradesi yeteri kadar güçlüyse, konu ve olanak mutlaka bulunur. İşte o zaman, Fischer'le birlikte Genel Fizik Enstitüsü'nün bir araştırma ortamına girmesi bunun güzel bir örneği olmuştu. Burada Hayri Dener'in enstitü müdürü olarak yaptığı önemli katkıya şükranla işaret etmeliyim. Enstitüde kendi yapamadığını başkalarının yapmasını hiç kıskanmadan, gerçekleştirilen araştırmalardan kendisi de kıvanç duyarak Fischer'le tam bir işbirliği yaptı.

Onun çeşitli kişisel ve yönetsel sorunlarının zamanında çözülmesi için canla başla uğraştı. Ben de ilk kez başarılı bir enstitü yönetiminin nasıl davranması gerektiğini görmüş ve öğrenmiş oldum.

---

170) Naif Türetken, "Ankara Üniversitesi'nde 1950-1962 Döneminde Dielektrik Özellikler Konusunda Yürütülmüş Araştırmalar Üzerine Bir İnceleme ve Değerlendirme", Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, 1973.

Öteki Kahramanlar

Anlatacağım reform öykülerinde rol alan kahramanları tanıtmaya devam edeyim. Burada kahraman terimini öncelikle oyun ya da roman kişileri anlamında kullanıyorum. Ama bir reform hareketine bir ucundan katılıp destek veren her insanda az ya da çok kahramanlık ruhu bulunduğuna da inanıyorum. Çünkü toplumsal yaşamı olumlu yönde değiştiren her reform eylemi aslında kansız yürütülen bir savaştır.

Genel Fizik Enstitüsü'nde iki fizikçi daha vardı: Doçent Besim Tanyel ve öğretim görevlisi Faize Bekata. Besim Bey, Fransa'da, Paris Üniversitesi'nden fizik lisans diploması almış, bir süre İstanbul Üniversitesi'nde asistan olarak çalıştıktan sonra açılış yıllarında Ankara Fen Fakültesi'ne doçent unvanıyla katılmıştı. Daha sonra 1948-1949 yıllarında fakülteden izin alarak, yeniden bir öğrencilik dönemi (bu defa lisansüstü düzeyde) geçirmek üzere ABD'ye gitmiş, benim de bulunduğum Cal-Tech'te iki yıla yakın doktora derslerine devam etmiş ve araştırma yapmıştı. Yalnız, zaman yetmediği için orada doktorasını tamamlamadan dönmek zorunda kalmıştı. ABD'deyken, o zamanlar çekirdek fiziğindeki başlıca gözlem ve ölçüm aletlerinden biri olan Geiger sayıcıları üzerinde çalışmıştı. Dönüşünden sonra enstitüde bu ve benzer konularda araştırma yapmaya devam ediyordu. Hatta kendi geliştirdiği portatif bir sayıcıyı elimize alarak bazı bölgelerde beraber dolaşmış, uranyum aramıştık. Ama bir şey bulamamıştık. Faize Hanım, İstanbul'da Amerikan Kız Koleji'nden mezun olmuş, ABD'de fizik lisans öğrenimini tamamlamış, yurda döndükten sonra evlenmiş, bir süre üniversiteden uzak kalmıştı. Şimdi Ankara Fen Fakültesi'nde yarı zamanlı olarak optik dersleri veriyordu. Eşi, tanınmış siyasetçi, CHP'li milletvekili Hıfzı Oğuz Bekata'ydı.

Saydığım elemanlar Genel Fizik Enstitüsü'nün kadrosunu oluşturuyordu. Denel Fizik Enstitüsü'nde ise müdürlüğü yürüten Profesör Celal Saraç'tan başka öğretim görevlisi Rauf Nasuhoğlu ile asistan Enis Erdik bulunuyordu. Rauf Bey, Besim Bey'le beraber Fransa'ya giden kuşaktandı. Nancy Üniversitesi'nden fizik lisans diploması aldıktan sonra Türkiye'ye dönmüş ve uzun süre liselerle Gazi Eğitim Enstitüsü'nde fizik öğretmenliği yapmıştı. Fakülteye yakın zamanda katılmıştı. Fischer gibi verimli ve enerjik bir konuk araştırmacı olan Estonyalı fizikokimya profesörü Parts'ın önerdiği bir doktora tezi konusunda deneyler yapıyordu. Ayrıca, Almanca bilgisi sayesinde Fischer'in Genel Fizik Enstitüsü'nde verdiği atom, molekül ve çekirdek fiziği derslerini Türkçe'ye çeviriyordu.

İki Öğrenciye Dört Öğretim Üyesi Fazla Değil mi?

Saydığım öğretim elemanlarının hepsi, fizik bölümünde araştırma yapılmasını, fakültenin bilimsel düzeyinin ilerlemesini isteyen insanlardı. Ama bir reform gereksinimi gene kendini gösterdi: Programa yeni dersler koyulması ve öğrenci azlığına bir çare bulunması gerekiyordu. Önce öğrenci durumunu anlatayım. Fakülte açıldığından beri fizik lisans programına her yıl yazılan öğrencilerin sayısı on beş yirmiyi geçmiyor ve bunların birçoğu ileri sınıflara gelinceye kadar ya programdan ya da fakülteden ayrılıyorlardı. Biz bu duruma az çok alışmıştık. Doğru bulmuyor, ama kendi aramızda yakınmaktan, düzeni eleştirmekten öteye gitmiyorduk. Profesör Fischer ise büyük bir hevesle geldiği ülkemizde, özenle hazırladığı dersini vermeye başlayıp da karşısında ancak iki üç öğrenci bulunca bundan rahatsız oldu. Bazen derslerini Türkçe'ye çeviren Rauf Nasuhoğlu, asistanı Adnan Şaplakoğlu ve benimle beraber girdiği sınıfta, öğrenciden çok hoca bulunuyordu. Öte yandan birkaç yıl önce atom bombalarının atılmasıyla sona eren İkinci Dünya Savaşı'nın ardından atom ve çekirdek fiziği konuları bütün dünyada en çok ilgi duyulan alan haline gelmişti. Bizde ise Fischer'in dersini dinlemeye ancak iki üç öğrencinin gelmesi, dünyadaki gelişmeleri izleyemeyen öğretim sistemimizde bir çarpıklık ya da bir eksiklik olduğunu gösteriyordu.

Bu durumun nedenlerini bize sorduğunda, Fischer'e bildiklerimizi anlattık. Öğrenciler Fen Fakültesi'nden alacakları lisans diplomasıyla lise öğretmenliğinden başka bir iş bulamayacaklarını düşünüyorlardı. Öğretmenlik ise mühendislik, hekimlik gibi mesleklere göre daha az gelir getiriyordu. Manevî değeri yüksek, ama maddî değeri düşüktü. Bu yüzden fiziğe meraklı gençler, yetenekli öğrenciler, genellikle bir mühendislik fakültesine gitmeyi yeğliyorlardı. Fischer'in bu nedenleri dikkatle dinlemesinin üzerinden bir süre geçti. Sınıfta bir iki öğrenciyle ders yapmaya devam etti. Derken bir gün, dersini verdikten sonra hepimizi odasına davet etti. Heyecanlı bir tavırla, öğrencilerin sayısını artıracak bir yol bulduğunu haber verdi ve aklından geçeni anlattı. Bulduğu çare, fakülteden fizik yüksek mühendisi unvanıyla mezun olunmasını sağlayacak yeni bir yüksek fizik programı başlatmaktı.

Fischer'in projesi ilk dinleyişte çok makul göründü. Fen Fakültesi'nde fizik okumanın çekici bulunmaması, tekrar edeyim, mezunların lise ya da ortaokulda fizik öğretmenliğinden başka bir iş yapamayacakları kaygısından kaynaklanıyordu. Oysa dört yıllık fizik öğretiminde kazandıkları bilgilere bazı pratik beceriler de eklense, fiziğin sanayideki birçok uygulamasında etkin rol alacak düzeye varabilirlerdi. Fischer bize Almanya'da durumun böyle olduğunu, teknik

fizik diye beş yıllık bir program bulunduğunu ve bu programı bitirenlerin sanayide kolayca iş bulduklarını anlattı. Yalnız, teknik fizikçi gibi bilmediğimiz bir unvan yerine, fizik mühendisliği unvanının kabul edilmesini öneriyordu. Mühendis unvanının ülkemizde ne denli çekici olduğunu fark etmişti. Öne sürdüğü yüksek fizik mühendisliği programında, fizik lisansı için gerekli derslere ek olarak teknik resim, atölye çalışması, belirli sanayi kuruluşlarında yaz stajı gibi pratik beceri veren konular bulunacak ve en önemlisi, beşinci yıl içinde, araştırmaya dayanan bir tez yazılacaktı. Böylece, eğer bu program bütün yetkili organlarca kabul edilip yürürlüğe koyulabilirse, hem fizik öğretimi dünyadaki itibarına yaklaşan bir ilgiyi gençlerimizden görecek, hem de fakültedeki araştırma etkinliği büyük ölçüde canlanacaktı.

Fizik Mühendisliği Başlıyor

Öneri hepimizin hoşuna gitti ve bizi heyecanlandırdı. Yalnız Hayri Bey, her zamanki ihtiyatlı yaklaşımını elden bırakmadı: "Güzel bir fikir doğrusu, ama biraz düşünelim, başka arkadaşlara danışalım, bakalım uygulama olanağı var mı? Bu arada siz de ayrıntılı bir ders programı hazırlayın" dedi. Sonraki günlerde Hayri Bey, enstitü müdürü olarak, bu öneriye gittikçe daha çok ısındı. Ama dekanlıkta, öteki enstitü müdürleriyle yaptığı görüşmelerde önce hep olumsuz işaretler aldı ve konunun nasıl gelişeceğini çok merak ettiğimizi bildiği için bizlere de izlenimlerini anlattı. Biz bu olumsuz yanıtlan hemen kişisel rekabetlere, kıskançlıklara bağladık. Hem kızdık, hem düş kırıklığına uğradık. Aslında böyle önemli yeni bir programın direnmelerle karşılaşması doğaldı. Çünkü var olan düzenin epey değiştirilmesi söz konusuydu ve bu değişikliğin neler getireceğini iyice göremeyenler elbet kaygılanacaklardı. Yapılacak şey, kızmadan, üzülmeden, yavaş yavaş anlatarak herkesi ikna etmeye çalışmak, adım adım ilerlemekti. Hayri Bey de, deneyimli bir yönetici olarak böyle yaptı. Önce Denel Fizik Enstitüsü Müdürü Profesör Celal Saraç'ın projeye desteğini ve katılımını sağladı. Sonra, o dönemde organik kimya profesörü Cemil Dikmen'in başında bulunduğu dekanlığın yardımını elde etmek için uğraştı. Fakültede kimya mühendisliğinin bulunmasını örnek gösterdi. Bir yandan da Millî Eğitim Bakanlığı'ndan "fizik mühendisliği" gibi bir unvanın verilmesi için gerekli koşullan öğrenerek, hazırladığımız programın bu koşullara uymasını bizden istedi. Bütün bu sabırlı, dikkatli ve kararlı çabalarla birkaç ay sonunda fakültenin yetkili kurulları önerilen yeni programı kabul edecek duruma geldi. Ancak fizik yüksek mühendisliği öğretiminin bürokrasinin kademelerinden de geçerek fakültede resmen başlatılması için biraz daha

beklemek gerekecekti. Fischer'in önerisini enstitüde dile getirmesinden aşağı yukarı bir buçuk yıl sonra, 14 nisan 1954'te fizik yüksek mühendisliği öğretimi yönetmenliğinin yayımlanmasıyla bu reform girişimi başarıya ulaştı.

Fischer'in önayak olduğu ikinci bir reform girişimi, bir kuramsal fizik sertifika programının açılmasıyla ilgiliydi.

Buradaki amaç, fakültedeki fizik öğretiminin dünyadaki gelişmeleri daha yakından izlemesini sağlamaktı. Yüz yıla yakın zamandır yaşanan ilerlemeler sonunda fiziğin mekanik, ısı, optik, elektrik ve manyetizma, atom ve çekirdek fiziği diye bilinen farklı alanlarındaki olayları benzer matematiksel yöntemlerle ele alıp açıklama olanağı bulunmuştu. Bu bütüncül yaklaşım öncü Alman, İngiliz ve Amerikan üniversitelerinde kuramsal fizik derslerinde anlatılıyor ve öğrencilere büyük kavrayış ve araştırma kolaylığı sağlıyordu. Ben doktoramı yaptığım Cal-Tech'te böyle bir dizi kuramsal fizik dersi almıştım. Buna karşılık hocalarımın öğrenim görmüş olduğu Fransız üniversitelerinde henüz bu yaklaşım benimsenmemişti. Bizim fen fakültelerimizde fizik öğretimi Fransa'da okumuş hocaların etki ve nüfuzunda yürütülmekte olduğu için, şimdi programa kuramsal fizik derslerinin konulması önemli bir yenilik ve ilerleme olacaktı. Bu düşüncelerle, fiziğin bütün alanlarını kapsayan bir ders dizisi hazırlayıp, "kuramsal fizik sertifikası" (o zaman "teorik fizik" demiştik) adı altında fakülte kuruluna sunduk.

Hayri Bey, konuyu fakülte kurulunda ele almadan önce üyelerle görüşüp tepkilerini belirledi. Gene gelip bize izlenimlerini anlattığında düş kırıklığına uğramış ve umutsuzluğa düşmüştüm. Örneğin, fakültenin en nüfuzlu hocalarından biri, Zooloji Enstitüsü'nden kıdemli bir profesör, "Yeni ders koymak ne demekmiş, ben yıllardır aynı dersi okutuyorum, kitabını da yazdım. Öğrenciler okuyup öğreniyorlar, başka neye gerek var!" diyerek yeni bir sertifika getirilmesine itiraz etmiş. Yapılan araştırmalarla bilimin sürekli yenilendiğini, zenginleştiğini göremeyen bir profesör nasıl olur diyerek çok şaşırmıştım. Başka bazı hocalar da, geleneksel yaklaşımla anlattıkları derslere öğrenci bulunmayacak diye karşı çıkmışlardı. Benim kötümserliğime karşın, Hayri Bey bu olumsuz tepkileri fazla ciddiye almadı. Onları zamanla değiştirebileceğine inanıyordu. Gerçekten de öyle oldu. Yalnız bunun için, fizik mühendisliği programının kabulünden daha fazla zaman geçmesi gerekti. Ancak 18 kasım 1955 günü yaptığı toplantıda fakülte kurulu, böyle bir yeni sertifikayı ilke olarak onayladı. Kararın uygulanması ise daha da uzun zaman aldı ve hatta uygulama başladığında ben artık o fakültede yoktum. Ama uzun erimde, bu reform denemesinde de başarı kazandığımızı söyleyebiliriz.

Böylece katıldığım bu ilk reform girişimleri, Hayri Dener'in dikkatli ve becerikli yaklaşımı sayesinde başarıya ulaşmış oluyordu. Bu arada askerlik hizmetimi yerine getirmek için bir buçuk yıl fakülteden uzaklaştım. Yedek subaylık görevim sırasında doçentlik sınavını verdim. Terhisten sonra doçent unvanıyla fakülteye döndüm. Reform girişimlerine, bu defa Hayri Bey'in desteği olmadan devam ettim ve herhalde, aynı dikkatli ve temkinli tutumu izleyemediğim için aynı başarıyı kazanamadım. Bu gelişmeyi anlatmadan önce, genel olarak, üniversitedeki reform hareketlerinin karşılaştığı güçlükler ve başarı şansları üzerinde bazı gözlemler yapmak istiyorum.

Reformdan Kim Korkar, Niye Korkar?

Burada, reform deyimiyle öncelikle üniversitelerdeki araştırma etkinliğini artıracak yeni düzenlemeler yapmayı kastediyorum. Peki, araştırma veriminin artmasından üniversitenin hizmet verdiği toplum yarar sağlamayacak mıdır? Hatta toplumdan önce üniversitedekiler, bu yararı doğrudan doğruya görmeyecekler midir? Öyleyse kimler, niçin bu düzenlemelere karşı çıkacaklar? İşte başlangıçta böyle safça düşündüğüm için yukarıda anlattığım reform girişimlerine karşı çıkanlara hem kızmış, hem de şaşmış ve üzülmüştüm. Ama konu bu kadar basit değil. Her araştırma etkinliği kurulu düzende bir değişiklik getirir. Bu da doğal olarak bir direnme doğurur.

Bir defa, fakültelerde yeni araştırmalara girişebilmek için bütçeden yeni ödenekler ayırmak, sonra öğretim üyelerinin zamanlarından bir bölümünü daha araştırma yapmada kullanmalarını istemek gerekecektir. Araştırmalara katılacak öğrencilerin sayısını artırmak için, güncel konuları içeren yeni dersler eklenmesi gündeme gelecektir. Bu ise yıllardır aynı dersleri veren hocaların nüfuzlarının ve öğrencilerinin azalması demektir. Bütün bu gelişmelerin etkisiyle üniversitede, öğretim ve araştırma etkinlikleri arasında kurulmuş olan denge araştırma lehine bozulacaktır. Öğretim kadrosu içinde araştırma yapma isteği ve gücü azalmış olanlar ya da zaten hiç olmayanlar bu değişikliğe karşı çıkacaklardır. Buna reforma karşı iç direnme diyebiliriz.

Üniversite dışındaki kamuoyuna, Meclis ve hükümete gelince, onlar da önce bütçeden araştırmaya ayrılan ödeneğin niçin artırılması gerektiğini soracaklar, bazıları bunu israf diye yorumlayacaklardır. Sonra, özellikle toplumsal araştırmaların sonuçlarından, bazen nedenini kendilerinin de bilmediği bir kaygı duyacak, böyle araştırmaların yapılmamasını yeğleyen bir havaya gireceklerdir. Bu kaygıların, israf şeklinde algılamaların doğurduğu zorluklara da

dış direnme diyebiliriz. Kuşkusuz, üniversite içinden ve dışından yeni araştırmalar yapılmasını isteyenler de çıkacaktır. Onların varlığına da iç ve dış destekler diye işaret edelim.

Direnmeler ve Destekler

Şimdi, destek ve direnmenin birbirine göre durumları bakımından çeşitli olasılıklar akla gelebilir. En sık rastlanan durum, herhalde hem içeride, hem dışarıda destek ve direnmenin birlikte var olması, her iki eğilimin etkilerini göstermesidir. Zaten bu iki eğilim her zaman bir ölçüde var olacaktır. Ancak bazı istisnaî durum ve zamanlarda bir eğilim ötekini iyice bastırıp fark edilmez hale getirebilir. Böylece, görece seyrek rastlanacak dört değişik durum düşünülebilir: İçeride ve dışarıda desteğin ya da direnmenin tek başına egemen olması, içeride desteğin dışarıda direnmenin egemen olması ya da bunun tersi. Nadir görülen bu durumların hepsi Türkiye'de, XX. yüzyılda Darülfünun'dan başlayarak yapılan reformlarda yaşanmıştır.

İçeride ve dışarıda desteğin ağırlıkta olduğu durum, kuşkusuz reform için en uygun ortamı yaratır. Böyle bir durum, Darülfünun'u üniversiteye dönüştüren 1933 Reformu'nda görülmüştür. O zaman, Atatürk'ün önderliğinde genç Cumhuriyet yönetiminin sağladığı dış destek, üniversite içinde de güçlü bir hareket yaratmış ve bu sayede kısa zamanda araştırmaya yönelik yeni bir üniversite kurumu ortaya çıkmıştır. Hem yurtdışında doktora yapmış genç ve yetenekli öğretim elemanları, hem de kendi ülkelerindeki zorbalıklardan ve zorluklardan kaçan tanınmış bilim adamları İstanbul Üniversitesi'ne akın etmişler ve İstanbul'daki çeşitli fakülteler birkaç yıl içinde dünyanın tanınmış araştırma merkezleri araşma katılmıştır. O zamanki dış desteğin ne kadar ciddi ve uzak görüşlü olduğunu belirtmek için söyleyeyim: Millî Eğitim Bakanı Reşid Galib, Atatürk'ün kendisine, "Einstein'ı da getirmek için ne gerekiyorsa yapınız" diye talimat verdiğini anlatmıştır.

İçeride ve dışarıda değişiklik istemeyenlerin egemen olduğu durumda ise reform için hiçbir umut yoktur. O zaman reform isteyenlere üniversiteden ayrılmaktan başka seçenek kalmaz. Böyle bir hava, araştırmada etkin olan yerli yabancı öğretim üyelerinin başka üniversitelere gitmeleriyle sonuçlanır. Bu durum ülkemizde son defa 12 Eylül 1980 müdahalesinden sonra yaşanmıştı. 1980 öncesinin anarşik durumundan üniversiteleri sorumlu tutmak gibi yanlış bir kanıya saplanan o zamanki iktidar, bu kurumların geleneksel özgür düşünce ortamını ortadan kaldıran uygulamalara başvurmuştu. Serbest

gelişmeye izin vermeyen bir merkezi otorite kurmuş ve üniversite yöneticileri de bu otoriteye uymuşlardı. Her türlü reform eğilimi daha kaynağındayken kurutulmuş oluyordu. Bu durumda araştırma etkinlikleri gerilemiş, birçok değerli araştırmacı ayrılarak yurtdışındaki merkezlere gitmişti.

İçeride büyük bir reform isteğine karşılık dışarıda büyük bir direnmenin bulunması ya da bunun tam tersinin görülmesi de olasıdır. Nadir rastlanan bu duruma yakın tarihimizden iki örnek verebilirim. Daha üniversiteye geçilmemişken, Birinci Dünya Savaşı sıralarında Darülfünun, kızlar ve erkekler için iki ayrı kuruluştan oluşuyordu. Erkekler bölümü daha iyi gelişmiş, daha iyi öğretim veren bir durumdaydı. İkisinin birleşmesiyle kızların da eksik hizmetten kurtulmaları gibi bir doğal gelişmeye, dışarının baskısı engel oluyordu. Sonunda kızlar, karma öğretim reformunu kendileri gerçekleştirdiler. Bir gün kararlı bir şekilde hep birlikte gidip erkeklerin ders gördüğü sınıflarda yer aldılar. Kimse onları oturdukları yerden çıkaramadı. Önemli bir reform böylece, dış güçlerin istememesine karşın, içeriden gelen büyük baskıyla gerçekleşti.

Bunun tersi koşullarda yapılan bir reform denemesini de 1960 İhtilali'nden sonra yaşadık. İktidarı elinde tutan Millî Birlik Komitesi, üniversitelerde 1933 Reformu'na benzetmek istedikleri bir yenileştirme eylemine girişti. Ancak bu defa üniversite içinden yeterli ve sağlıklı bir destek alamadı. Araştırmalarıyla dünyada ün yapmış Profesör Ratip Berker, Profesör Bekir Dizioğlu ve diğer bilim ve sanat insanlarını üniversiteden çıkarma hatasına düşen bu talihsiz ve başarısız girişim önlendi. Üniversitenin içinden sağlıklı bir biçimde desteklenmeyen bir reform girişiminin başarı sağlayamayacağı iyice görülmüş oldu.

Yukarıda verdiğim örnekler, bir toplumun gelişmesinde az çok istisna şeklinde görülen durumları yansıtıyor. En sık rastlanan, bu nedenle de normal sayılan durum üniversitenin içinde de, dışında da reformun hem yandaşlarının, hem de karşıtlarının olmasıdır. Bu durumda reformun başarısı, onu isteyenlerin iradesine, enerjisine ve becerisine bağlıdır. Reformun hedefleri topluma yararlıysa, söz konusu toplumsal değişmeyi ilgilileri inandırarak gerçekleştirmek amacıyla gerekli hazırlık sabırla yürütülür, girişimin zamanı iyi seçilir ve yanlış anlamaların ya da yanlı göstermelerin yol açacağı kaygılı tepkiler en alt düzeyde tutulabilirse, reform başarıya ulaşabilir. Yok, eğer bu çabalarda eksikler olursa, reform girişimi sonuçsuz kalabilir ve başarı umudu, zamanı belli olmayan yeni girişimlere ertelenir. Burada başarının da, başarısızlığın da temel etken ve sorumluları reform girişimini başlatanlardır.

Bu genel gözlemlerden sonra gene Ankara Fen Fakültesi'ne dönüyorum. Orada, yukarıdaki sınıflandırma anlamında normal bir durum vardı. Ben yeni asistan olarak bunun pek farkında değildim. Ama koşulları iyi değerlendiren Enstitü Müdürü Profesör Hayri Dener'in sabırlı ve gerçekçi yaklaşımı, Profesör Fischer'in önayak olduğu iki reform girişiminin de başarıya ulaşmasını sağladı. Bu başarılar için epey beklemek gerekti ve bu kadar beklemek bende umutsuzluk ve üzüntü doğurdu. Hayri Bey ise fazla öfkelenmeden, gereksiz yere üzülmeden inatla uğraştı ve sonuca vardı. Çünkü normal durumun hakkını vermesini biliyordu. Ben doçent olduktan sonra reformcu eylemlere girişmeye devam ettim. Bu girişimlerimde Hayri Bey'in katılımını sağladığımda gene başarılı oldum. Bunu sağlayamadığımda ise o ölçüde başarı kazanamadım. Bu gelişmeleri de kısaca anlatacağım.

İstanbul'da İlk Büyük Bilimsel Toplantı: Uluslararası Mekanik Kongresi

Bir buçuk yıl süren askerlik görevimi 1955 nisan başlarında tamamladım. 26 nisanda Fen Fakültesi'ne, o zamanki deyimle kadrolu doçent anlamına gelen, eylemli doçent unvanıyla atandım. Bu sıfatımla ne gibi reformlara girişti̇ğimi̇ anlatmadan önce İstanbul'daki fizikçi çevresiyle kurduğum ilişkilere değinmeliyim.

İstanbul Üniversitesi, o dönemde ülkemizdeki üç üniversite içinde en saygın olanı, en önde geleniydi. Türkiye'nin bilimsel düzeyini oradaki hocalar belirliyor ve temsil ediyordu. Bu nedenle ben de yurda döner dönmez İstanbul'daki fizikçilerle tanışmak, onların ne yaptıklarını öğrenmek istedim. Böyle bir fırsat 1952 eylülünde, 8. Uluslararası Kuramsal ve Uygulamalı Mekanik Kongresi'nin toplanmasıyla ortaya çıktı. Bu kongre benim yaşamımda da, ülkemizdeki bilimsel gelişmede de önemli yer tutmuştur.

Mekanik dediğimiz bilim dalı matematik, fizik gibi temel bilimlerden çeşitli mühendislik dallarına kadar çok geniş bir uygulama alanını kapsadığı için bilim dünyasında önemli, nüfuzlu bir yer tutar. Uluslararası kongreleri her zaman büyük ilgi toplar. Türkiye'de de mekanik, 1933 Reformu'ndan sonra en hızlı, en iyi gelişen alanlardan biriydi (bugün de öyledir). 1935-1950 yılları arasında Ratip Berker, Cahit Arı, Kerim Erim, Mustafa İnan gibi araştırmacılarımızla Von Mises, Prager gibi konuk profesörlerin öncü katkılarıyla İstanbul mekanik alanında dünyada adı geçen merkezlerden biri haline geldi. Bu sayede, o zaman İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Matematik Bölümü

başkanlığını da yürüten Profesör Kerim Erim, uluslararası yönetim kurulunu, söz konusu kongreyi İstanbul'da yapmaya ikna etti. Böyle büyük bir uluslararası kongrenin İstanbul'da toplanması bu alanda ülkemizin evrensel düzeye ulaştığını gösteren önemli bir başarı oldu. Birçok büyük basanda görüldüğü gibi bir de kurban verildi. Kerim Erim kongrenin getirdiği vücut ve sinir yorgunluğuna dayanamadı, kongreyi hasta geçirdi, iki ay sonra da yaşama veda etti.

Feza Gürsey'le Tanışmam

Kongre duyurusunda, bir bildiriyle katılmak isteyenlerin, düzenleme komitesinin sekreterliğini yapan Dr. Feza Gürsey'e başvurmaları isteniyordu. Onun bir meslektaşım olduğunu, İngiltere'de kuramsal fizik alanında doktora yaptıktan sonra yeni döndüğünü biliyordum. Ankara'dan kendisini telefonla arayıp buldum ve kuantum mekaniğini konu alan bir araştırmamı kongrede anlatıp anlatamayacağımı sordum. Çünkü kongre aslında klasik mekanik konularıyla ilgiliydi. Feza, kuantum mekaniği konularında da bazı bildiriler sunulduğunu söyledi ve beni kongreye çağırdı. İki gün sonra İstanbul'daydım. Laleli yöresindeki Fen Fakültesi'nin ilk kez girdiğim anıtsal binasında, yüksek tavanlı, upuzun ve tatil zamanı olduğu için kimsesiz koridorlarda dolaşarak Feza'nın odasını aradım ve sonunda buldum. İçeride Feza, fizikçi arkadaşı ve kısa süre sonra eşi olan Süha Pamir'le birlikte, sıkıntılı bir tavır içinde kongre başvuru formlarını inceliyordu. Kendimi tanıtmamla birlikte hararetli bir görüşmeye giriştik. Böyle başlayan tanışıklığımız ilk günden itibaren, sağlam temelli, içtenlikli dostluğa dönüştü ve ömür boyu devam etti.

Feza, üstün bir zekâ ve çok zengin bir kültür birikiminin yanı sıra deha düzeyinde yaratıcılık yeteneğine sahip bir insandı. Şaşırtıcı başarılarıyla daha Galatasaray Lisesi'ndeki öğrenciliği sırasında arkadaşları ve öğretmenleri arasında ünlenmiş olduğunu sonradan öğrendim. Birlikte bulunduğumuz, işbirliği yaptığımız günlerde üstün yeteneklerini ortaya çıkaran birçok olay yaşadım. Yeri geldikçe onlara değineceğim. Burada sadece yurtdışında duyduğum bir gözlemi ileteyim. Fizik dünyasında her araştırmacıyı iyi tanıması, iyi değerlendirmesiyle de ünlü olan Nobel ödüllü Amerikalı fizikçi I. Rabi bir gün bana, "Bilmem farkında mısınız, ama haberiniz olsun, Gürsey bir dâhidir!" demişti.

Kongreden Başka İzlenimler

Kongrenin birçok ilginç yanı vardı. Türkiye'nin ve özellikle İstanbul'un uluslararası toplantılar için ne kadar uygun bir yer olduğunu, ev sahiplerini iyice yormak pahasına konukların ne kadar memnun kaldıklarını ilk kez o kongrede gözledim. Fen Fakültesi'nin o zaman yeni olan görkemli büyük konferans salonundaki açılış oturumu, Millî Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin şatafatlı ağırlaması, Baltalimanı tesislerindeki kokteyl, Boğaz'daki vapur gezisi, Şale Köşkü'nün saray ortamında yapılan kapanış toplantısı, bütün bunlar, İstanbullu bilim adamlarının yakın ilgisiyle birleşince konuklarda hatırdan çıkmayacak olumlu izlenimler doğurmuştu. Sonraki yıllarda ben de başka uluslararası toplantıların Türkiye'de düzenlenmesinde görev aldım ve her seferinde olumlu sonuçlar elde ettiğimizi gördüm.

Kongrenin beni şaşırtan bir yanı, mekanik alanında en tanınmış bilim adamımız olan Profesör Ratip Berker'in adının Türk delegeler arasında bulunmaması oldu. Yönetim konusundaki anlaşmazlıkların bilimde de ne kadar ters sonuçlar verebileceğinin çarpıcı bir örneği olan bu olay, sanki bilim adamlarının da her şeyden önce insan olduğunu gençlere hatırlatmak işlevini yerine getiriyordu.

Sözünü ettiğim Boğaz gezisinde bir aralık, tanınmış bilginlerden John von Neumann'la konuşma fırsatı buldum. Oyunlar kuramının da yaratıcılarından olan bu ünlü matematikçi o günlerde, Princeton'daki İleri Araştırmalar Enstitüsü'nde, kendi tasarımladığı bir bilgisayar üzerinde incelemeler yapıyordu. Elde ettiği bazı ilginç sonuçları heyecanla anlattı. "Bilgisayarınızla ne zaman satranç oynayabileceksiniz?" diye sordum. Henüz bu olasılığı düşünecek durumda olmadığını, satranç oynayabilmek için gerekli hesaplama gücünün çok uzağında bulunduklarını söyledi. Bu büyük matematikçi bile, kırk yıl içinde şampiyonlarla boy ölçüşebilecek bilgisayarlara varabileceğimizi tahmin edememişti.

Kongrenin sonlarında tanıştığım, sonradan çok ün kazanacak başka bir bilim adamı, önceki bölümde Behram Kurşunoğlu ile konuşmasını anlattığım Pakistanlı fizikçi Abdus Salam oldu. İngiltere'de, Cambridge Üniversitesi'nde kuramsal fizik doktorası yaptıktan sonra bir süre ABD'de Princeton'daki enstitüde çalışmıştı. Şimdi yurduna dönüyordu. Feza'yla İngiltere günlerinden arkadaşlıkları vardı. İki gün İstanbul'da kaldı. Üçümüz birlikte, benim yeni Citroen otomobilimle durmadan dolaştık. Doğa ile tarihin bize armağan ettiği ve Feza'nın eşsiz üslubuyla canlandırdığı güzellikleri hayranlıkla izledik.

Bu arada bir de eğlenceli gözlemle karşılaştık. Bir mahalleye giden parke taşlı yoldan yavaş yavaş inerken arkamızdan bir çocuğun arkadaşına seslenişini duyduk: "Üç kişi, üçü de gözlüklü, üçü de esmer" diyordu.

Abdus Salam, görünüşe göre Pakistan'daki bir üniversitede çalışmak, orada öğretim ve araştırma yapmak kararıyla yurduna dönüyordu. Ama umduğu gelişmeyi göremeyince, iki üç yıl sonra Pakistan'dan ayrıldı, İngiltere'ye döndü ve bundan sonra Imperial College'deki çalışmalarıyla kendini dünyaya tanıttı. Daha sonra da Birleşmiş Milletler'in desteğiyle Trieste'de bir uluslararası kuramsal fizik merkezi kurdu. Orada yaptığı ve yaptırdığı araştırmalarla bütün dünyanın, özellikle gelişmekte olan ülkelerin fizikçilerine hizmet ederken Nobel Fizik Ödülü'nü de aldı.

İstanbullu Fizikçiler Ne Yapıyorlar?

Kongre sırasında benim büyük kazancım Feza ve Süha'nın yardımıyla İstanbul'daki hemen bütün matematikçi ve fizikçilerle tanışmam olmuştu. Bu temaslar bende, ilk fırsatta İstanbul'a gelip Fen Fakültesi'nde çalışma isteği doğurmuştu. İstanbul'da kuramsal fizikçi olarak Feza Gürsey'den başka, ünlü Alman bilgin Heisenberg'le birlikte bir süre çalışıp araştırmalar yayımlamış olan Dr. Fikret Kortel vardı. Ayrıca çok yönlü bir matematikçi olan Cahit Arf da bizim konularımızla ilgileniyordu.

İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesindeki yönetim düzeninde fizikçiler üç enstitüye, umumî fizik, tecrübî fizik ve çekirdek fiziği enstitülerine dağılmış görünüyordu, ama çoğu ilk iki enstitüde toplanmıştı. Ankara'daki genel fizik, denel fizik deyimleri gibi İstanbul'da kullanılan umumî fizik, tecrübî fizik nitelemeleri geçmişteki Fransız sisteminden bize yansıyan isimlerdi, ama artık tanımlayıcı olmaktan uzaktılar. Bu enstitüleri birinci, ikinci diye ayırmak herhalde daha doğru olurdu. İstanbul'daki enstitüleri Ankara'da aynı adları taşıyanlarla karşılaştırdığımızda tuhaf bir sonuç da ortaya çıkıyordu. Yenilikleri izlemek, reformcu yaklaşımları benimsemek bakımından Ankara'da Genel Fizik, İstanbul'da ise Denel Fizik enstitüleri daha ileri durumdaydı. Çünkü bu durum, enstitünün adından değil, içinde yer alan insanların tutumundan kaynaklanıyordu. Tecrübî Fizik Enstitüsü'nün müdürü K. Zuber İsviçreli, Umumî Fizik Enstitüsü'nün müdürü M. Fouche Fransız konuk profesörlerdi. Çekirdek Fiziği Enstitüsü'nü ise, Türk fiziğindeki ilk doktorayı 1930'da Paris'te yapmış olma onurunu taşıyan Profesör Fahir Yeniçay yönetiyordu.

"Araştırma Yapmanıza Mevzuat İzin Vermiyor"

Zuber, fizikteki yeni gelişmeleri yakından izleyen ve deneysel araştırmalarıyla bu gelişmelere küçük de olsa bazı katkılar yapabilen bir insandı. Bu niteliği sayesinde Tecrübî Fizik Enstitüsü'nde canlı bir araştırma ve öğrenme ortamı ve hevesi doğmuştu. Molekül fiziğinde önemli bir araştırma aracı olarak ortaya çıkan ve "ültrases" diye adlandırılan ses-üstü dalgalardan yararlanılan bir laboratuar kurmuştu. Burada ültrasesin çeşitli sıvılarda yayılmasını inceleyerek ya da başka uygulamalarla birçok asistana doktora çalışması yaptırıyordu. Başka bir grup, Sait Akpınar yönetiminde kozmik ışınlar üzerinde gözlemler yapıyor, özel sayıcılar geliştiriyordu. Enstitüde her hafta düzenlenen kolokyumlarda yerli ya da konuk fizikçiler yeni gelişmeler hakkında bilgi veriyorlardı. Kuramsal fizikçilerle de yakın işbirliği yapılıyordu.

Zuber, başka birçok yabancı profesör gibi Türkiye'de uzun süre kaldı ve gençlerimize yardımcı olmak için canla başla uğraştı. İçtenlikli bir gözlemini Fikret Kortel'den duymuştum. Araştırmaları için gerekli küçük bir parçayı günlerce gümrükten çıkaramayınca, her çabasına başka bir mevzuat hükmü engel gösterilince dayanamamış, yanındaki asistanlara, "Siz iyi araştırma yapabilirdiniz, ama mevzuat müsaade etmiyor!" demiş.

Öteki enstitülerde de araştırma yapan değerli fizikçiler vardı. Ama inceledikleri konular görece eskimiş, bilim dünyasının ilgisini artık hemen hemen kaybetmişti. Bu yüzden etraflarında yeni, verimli gruplar oluşamıyordu. Çekirdek Fiziği Enstitüsü'nde Fahir Yeniçay güncel konulara girmek istiyor, bunun için büyük çaba harcıyor, ama bu yeni alanlardaki bilgi ve deneyim eksikliği, büyük ve karmaşık aletleri Türkiye'de çalıştırma zorluğuyla birleşince, sonuç almasına engel oluyordu. Fahir Bey, aynı zamanda Fizik Derneği başkanı olarak araştırmayı teşvik ediyor, Fransız Akademisi'nde gördüğü geleneğe uyarak, zaman zaman fakültede düzenlediği toplantılarda genç araştırmacılara buldukları özgün sonuçları anlattırıyordu. O yıllarda yurtdışında doktora yapıp dönen her fizikçi, benim gibi, Fizik Derneği'nin bir toplantısında konuşma yapmıştır. Hatta 1954 yılının kasım ayı içinde Fizik Derneği daha iddialı bir toplantı, bir sempozyum düzenledi. "Sıvıların Molekül Yapılarına Bağlı Bazı Elektrik ve Mekanik Özellikler" konulu bu sempozyumda, Ankara ve İstanbul Fen Fakülteleri'nden üçer fizikçi, Ankara'da Fischer'in, İstanbul'da Zuber'in gruplarında yaptıkları araştırmaları ve buldukları sonuçlan anlattılar.

Akis'teki Yazılarım

Eski dergileri karıştırırken 4 aralık 1954 tarihli Akis dergisinin fen sayfasında bu sempozyum hakkında bilgi verildiğini, bir bilimsel atılım olarak övüldüğünü gördüm. Ama şaşırmadım. Çünkü yazıyı yazan bendim. Metin Toker'in çıkardığı ve Türkiye'de ilk kez, siyasal gelişmeleri sanki her olayın içindeymiş gibi anlatan üslubuyla büyük ilgi toplayan bu dergide, 1954-1957 arasında zaman zaman fen konularında güncel gelişmelere değinen yazılar yazmıştım. Bunu gene, bir reform anlayışı içinde yapıyordum. Önemli ilerlemelerin bilim alanında da toplumun desteğiyle gerçekleşebileceğini düşünüyordum. Böyle bir destek ise ancak yeni buluşları öğrenen, izleyen bir kamuoyundan gelebilirdi. Özellikle, umutsuzluk içinde kendimizi küçük görme hastalığından kurtulmak, Türkiye'de de güncel konularda araştırma yapılabildiğini fark etmek önemliydi. Örneğin 3 mart 1956 tarihli Akis'te, "İstanbul'da Radyoaktif Yağmur" başlığı altında, İstanbul Fen Fakültesi Tecrübî Fizik Enstitüsü'nden Sait Akpınar ile eşi Remziye Akpınar'ın çok yararlı bir araştırması hakkında bilgi veriyordum. Yağmur sularını toplayarak, ABD ve Sovyetler Birliği'nde yapılan atom bombası denemelerinden havaya yayılan radyoaktifliğin ne kadarının üzerimize geldiğini ölçen bir çalışmaydı. Buldukları radyoaktiflik, sonradan Çernobil kazasıyla gelen tehlikeli miktarlarda değildi. Ancak Akpınarların çalışması havadaki radyoaktifliğin sürekli izlenmesi gerektiğini vurgulayan ve bunun nasıl yapılacağını gösteren öncü bir araştırmaydı.

Benzer araştırmaları kamuoyumuza duyurabilmek için bir de Ulus gazetesinde makale yayımladım.[171]

Daha sonra Cumhuriyet Türkiyesi'nin 1966'ya kadar fizik araştırmalarına yaptığı toplam katkıyı gösteren bir bibliyografya hazırlayıp 1971'de yayımladım.[172] Bütün bu çabalarla güttüğüm amaç, kamuoyumuzu ve bilimsel araştırmalara ödenek ayıracak yetkilileri bilgilendirerek araştırma desteğini artırmaktı. Ama bu amaca istediğim ölçüde varamadım. Tek başına bilgi, birtakım eylemleri yapmak ya da yapmamak için yeterli olmuyor. Amaca yönelik bir eylemin gerçekleşmesi bilgiyle beraber yeterli siyasal irade istiyor.

Ankara Fen Fakültesi'nde bir teorik fizik sertifikasının ayrı bir ders grubu olarak programa konulması kararının bir reform hareketi sayılabileceğini söylemiştim. İstanbul'daki kuramsal fizikçiler de benzer bir reform anlayışı

171) Üçüncü bölümün başında sözü geçen gülmece yazısı bu makaleden esinlenmişti.

172) Erdal İnönü, "1923-66 Döneminde Fizik Dalındaki Araştırmalara Türkiye'nin Katkısını Gösteren Bibliyografya ve Bazı Gözlemler", ODTÜ, 1971.

içinde, ayrı bir enstitü oluşturarak daha verimli bir araştırma düzeni kurmaya çalışıyorlardı. Mevcut enstitü müdürlerinin itirazları yüzünden bir süre bu amaçlarını gerçekleştiremediler. Örneğin Feza Gürsey, Matematik Bölümü'nün bir asistanı olarak çalışıyordu. Gürsey'in ve Kortel'in ün kazanmış bilimsel yetenekleri uygun bir çalışma ortamına kavuşmalarına yetmiyordu. Ancak fakültenin yüksek kademesinde bulunan Profesör Cahit Arf in konuyu ele alması ve senatoda Profesör Fahir Yeniçay'ı ikna etmesi sayesinde bir anlaşmaya varılabildi. Cahit Arf'in başkanlığında bir Teorik Fizik Enstitüsü'nün, adeta Matematik Bölümü'nün bir parçası olarak kurulduğunu gördük.

Bir reform hareketi daha, yeterli desteği sağladıktan sonra başarıya ulaşmış oldu.

Bu yeni enstitünün ilk konuklarından biri olarak, 1955 yılının kasım ve aralık aylarını İstanbul Fen Fakültesi'nde geçirdim. "Kuantum Mekaniğine Giriş" adlı bir dizi konuşma yaptım. Cahit Arf, Giacomo Saban, Asım Özkan gibi matematikçilerin de katılmasıyla yeni araştırma konularını ele alan seminerler düzenledik. Bu beraberliğimiz, kısa sürede yararlı sonuçlar verdi. Feza Gürsey, daha önce üzerinde çalışmış olduğu, "konform değişmezlik" gösteren bir nonlineer denklemi açıklayan bir makale yayımladı. Hemen birkaç gün sonra Fikret Kortel, bu denkleme tamamen uyan bir çözüm buldu ve o da Feza'nın denkleminin basıldığı Nuova Çimento dergisinde bu çözümü yayımladı. Sonraki yıllarda başka fizikçiler bu denklemle ilgili birçok araştırma yaptılar. Bana gelince, ben de ABD'de yaptığım bir araştırmayı seminerde anlattıktan sonra Cahit Arf'ın ileri sürdüğü düşüncelerden yararlanarak, konuya yeni bir yaklaşım getiren bir makale yayımladım. İstanbul Üniversitesi'ndeki bu kısa deneyim bana, verimli araştırma etkinliğini sürdürebilmek için sağlanması gereken koşulları bir kez daha göstermişti. Yalnız kalmamak, benzer konularda çalışan araştırmacılarla konuşup tartışabilmek, canlı bir araştırma ortamı içinde bulunmak, tüm zamanı ders vermeye ayırmamak gerekiyordu. Ankara'ya dönünce reform çabalarımı bu doğrultuda ilerlemeye yönelttim.

Behram Kurşunoğlu'yla Tanışmam

İstanbul'da bulunduğum sırada bir gün Feza ve Süha ile beraber Karaköy rıhtımına giderek, vapurdan çıkan Behram Kurşunoğlu ile ailesini karşıladık. Geçen bölümde iki öyküsüyle tanıtmaya başladığım Behram Kurşunoğlu, Feza Gürsey gibi, İngiltere'de 1952'de teorik fizik alanında doktorasını tamamlamış,

sonra ABD'de araştırmalarına devam etmişti. Son yıl içinde Miami Üniversitesi'nde konuk profesör olarak öğretim üyeliğine başlamıştı. Şimdi yurda dönüyordu. Doktora tezinde Einstein'ın birleşik alanlar kuramı üzerinde çalışmış, alışılmış şekilde yorumlandığında bu kuramda bir tutarsızlık olduğunu göstererek, bilim dünyasının ve kamuoyunun ilgisini çekmişti. Basınımızda, "Bir Türk genci Einstein'ın yanlışını buldu" şeklinde haberler çıkmıştı. Behram ABD'deyken güncel konularda, parçacık fiziğinde ve çekirdek fiziğinde de değerli araştırmalar yapmış ve yayımlamıştı.

Behram'ın da üstün bir zekâsı ve yaratma gücü vardı. Ayrıca kendine çok güvendiği, düşüncelerini söylemekten ve uygulamaktan çekinmeyen bir karakteri olduğu hemen fark ediliyordu. Onunla da ilk karşılaşmada başlayan dostluğumuz gelişerek ömür boyu devam etti. Birlikte olduğumuz dönemlere ait başka öykülere ileride yer vereceğim. Burada kendisinden duyduğum, çocukluğuna ait bir olayı anlatarak özgün karakteri hakkında fikir vermek istiyorum.

Behram liseyi Trabzon'da okumuştu. 1940'lı yıllarda bir gün bölgenin genel müfettişi olarak görev yapan nüfuzlu siyasetçi Abidin Özmen liseyi gezerken sınıflarına girmiş. Hep birlikte ayağa kalkıp selamlamışlar. Özmen öğrencileri gözden geçirdikten sonra yüksek sesle sormuş: "İçinizde Atatürk'ün gençliğe hitabesini söyleyebilecek kimse var mı?"

O zaman herhalde on beş yaşlarında olan Behram hemen parmağını kaldırmış. Özmen onu fark edip, "Haydi söyle evladım" deyince, önce 'Türkçe mi söyleyeyim, Fransızca mı söyleyeyim?" diye sormuş. Abidin Bey çok şaşırmış, gözlerini açmış, ne diyeceğini bilememiş, sonra kendini toplamış ve "Peki öyleyse, Fransızca söyle" demiş. O zaman Behram kalkmış, Atatürk'ün gençliğe hitabesini, "Ô, Jeunesse Turque" diye başlayarak sonuna kadar Fransızca okumuş ve oturmuş. Tahmin edilebileceği gibi bölge müfettişi Özmen bu başarıdan çok mutlu olmuş ve Behram'ın daha sonra İstanbul'da okuması için yardım etmiş. Behram, bana bu eşsiz öyküyü anlattığında, "Peki" diye sormuştum, "Atatürk'ün hitabesinin Fransızca'sını nasıl ve niçin öğrendin?" "Bir gün işime yarayacağını tahmin ettim. Gittim, Fransızca öğretmeninden istedim. Hitabeyi çevirip bana verdi. Ben de ezberledim" demişti. Behram'ın genç yaşta gösterdiği, uzak görüşlülükle bir araya gelen bu güven duygusu daha sonra araştırma ve yönetim alanlarındaki başarısında sanırım önemli bir etken olmuştur.

Eisenhower'ın Barış Atomları

Beklenmedik bir gelişine yeni ve önemli bir araştırma kaynağı ortaya çıkardı: Eisenhower'ın barış için atom projesi. ABD başkanı 8 aralık 1953 günü yaptığı bir konuşmada, savaşı bitirmek için kullandıkları atom enerjisinden, şimdi dünyanın barışçı amaçlarla yararlanması zamanının geldiğini duyurmuş ve bu amaca yönelik bir plan açıklamıştı. Benim Akis'te barış atomları diye belirttiğim bu projede bütün ülkelere hizmet edecek, akıl ve yardım verecek bir uluslararası atom ajansının kurulmasını öneriyordu. Sonra isteyen ülkelerde bir araştırma reaktörü inşa etmek ve çalıştırmak için gereken bilgiyi, yeterli miktarda zenginleştirilmiş uranyum yakıtıyla birlikte sağlamayı ABD adına taahhüt ediyordu.

Eisenhower'ın bu girişimi bütün dünyada büyük ilgi uyandırdı ve olumlu karşılandı. Birleşmiş Milletler hemen harekete geçti; merkezi Viyana'da bulunacak yeni uluslararası atom örgütü şekillenmeye başladı. ABD Kongresi'nde gerekli görüşmeler yapıldıktan sonra, projeyi başka devletlere daha iyi anlatmak ve katılmalarını sağlamak için Amerikalı temsilcilerin propaganda gezilerine çıktığını gördük. 25 ralık 1954 tarihli Aias'teki yazıdan, ABD Atom Enerjisi Komisyonunun bir üyesi ile dört Amerikalı senatörün Türkiye'yi ziyaret ettiğini, Ankara ve İstanbul'da birer gün kalarak Başbakan Menderes'le ve üniversite temsilcileriyle görüştüklerini öğreniyoruz.

Sanırım bu ziyaretten sonra Türk hükümeti de konuyla ciddi olarak ilgilenme kararı aldı. Sanırım diyorum, çünkü görüşmeler bir gizlilik havası içinde yürütülüyordu. Enstitümüzden Profesör Besim Tanyel'in Dışişleri Bakanlığı'na danışmanlık görevi yapmaya başladığını öğrendik. Bir gün bana, Türkiye ile ABD arasında bir atom antlaşması yapılmasının söz konusu olduğunu, kendisinin bu konudaki görüşmelerde Dışişleri Bakanlığı'na yardım ettiğini, Amerikalıların Türkiye'de bir araştırma reaktörü kurmayı önerdiklerini anlattı. Reaktör 1 megavat gücünde olacağı için elektrik enerjisi üretmekte kullanılamayacaktı. Ancak radyoaktif izotoplar elde edilerek çeşitli uygulamalarda yararlanılmasına, çekirdek fiziği ve kimyasında araştırma yapılmasına olanak verecek, Türkiye'nin atom çağma girmesi için kapıyı açacaktı. ABD Dışişleri Bakanlığı konuya öncelikle propaganda açısından baktığından bir an önce anlaşmayı imzalayıp reaktörün yapımına geçilmesini istiyordu. Besim Bey ise reaktörün Türkiye'ye gelmesini heyecanla beklemekle birlikte, bu aceleciliğe kendini kaptırmadı, büyük bir uzak görüşlülük ve kararlılık gösterdi. En yüksek düzeyde ele alınan bu projenin, iyi yürütülürse, Türkiye'deki bilimsel gelişmelere önemli bir katkı yapacağını gördü ve bu amaçla, farklı alanlardan

seçilecek kırk kadar bilim insanının atom enerjisinin çeşitli uygulamalarını öğrenmek, bu alanlarda araştırma yapmak üzere iki yıl süreyle ABD'ye gönderilmesini, anlaşmanın önkoşulu olarak ortaya attı. Dışişleri görevlilerimizin desteklediği bu koşula Amerikalı görüşmeciler önce, zaman ve para kaybına yol açacağı gerekçesiyle karşı çıktılar, ama onların danışmanlığını yapan bilim adamları da bu isteği yerinde bulunca sonunda kabul ettiler.

Atom Enerjisi Türkiye'ye Geliyor (mu?)

Mayıs 1955 başlarında, Türkiye ile ABD arasında atom enerjisi konusunda bir antlaşma imzalandığı duyuldu. Haberi veren gazetelerde heyecan uyandıran manşetler vardı:

"Amerika ile atom antlaşması imzaladık."

'Tarihî tören dün Beyaz Saray'da çok samimi bir hava içinde yapıldı."

'Türkiye'ye uranyum ihraç edilecek, memleketimizde atom enerjisi istihsal olunacak!"

Antlaşmayı ABD adına Başkan Eisenhower, Türkiye adına da büyükelçimiz Feridun Cemal Erkin imzalamıştı. Amerikan Atom Enerjisi Komisyonu'nu temsil eden ünlü bilim adamı, karbon-14 tarihleme yönteminin bulucusu Profesör Libby bir konuşma yapmıştı. Besim Tanyel de oradaydı ve herhalde töreni büyük kıvançla izliyordu.

Gazeteye göre, antlaşmanın önemli hükümleri de şunlardı:

Atom enerjisinden barış yolunda yararlanma yöntemlerini öğrenmek üzere Türk bilim insanları ve teknisyenleri Amerika'da staj görecekler ve Amerikan atom kurumlarında incelemeler yapacaklar. Amerikan hükümeti Türkiye'de bir veya daha ziyade atom reaktörü kurulması için gerekli malzemeyi, bu arada 6 kg kadar zenginleştirilmiş uranyum maddesini verecek ve reaktörlerin inşası için özel firmalar nezdinde tavassut (aracılık) edecektir.

Böylece başlayan projenin eğitim bölümünü Profesör Tanyel yürütüyor ve zaman zaman fakültede bana bilgi veriyordu. Anladığımız kadarıyla epey iddialı bir projeydi. Bir defa çeşitli üniversitelerdeki bilim insanlarımıza, ABD'nin ileri merkezlerinde bir iki yıllık sürelerle araştırma yapmak, en yeni teknikleri kullanarak bazı yeni buluşlarda rol oynama fırsatını veriyordu. Bu, Türkiye'de yetersiz maddî olanaklarla ve bilim alanındaki yalnızlığın getirdiği zorluklarla cebelleşen araştırmacılarımız için büyük bir nimetti. Sonra,

yurda dönüşte Küçükçekmece'de kurulacak nükleer araştırma merkezinde yeterli olanaklar ve güçlü bir ekiple araştırmaya devam edilmesi öngörülüyordu. Projenin bu çekici yanlan dolayısıyla, Besim Bey'in öneri götürdüğü her öğretim üyesi programa katılmayı kabul ediyordu. Bulunduğu üniversiteden bir süre ayrılması için gerekli izin de Dışişleri Bakanlığı tarafından alınıyordu. Projenin malî desteğini bu bakanlık, o zaman "İCA" (Uluslararası İşbirliği İdaresi) diye anılan Amerikan yardım kuruluşundan sağlıyordu.

Bizim fakülteden önce Adnan Şaplakoğlu ile Rauf Nasuhoğlu gerekli izni alarak ABD'ye gittiler. Her ikisinin orada başarılı çalışmalar yaptığını duyuyorduk. Nasuhoğlu bir yıl kadar kaldıktan sonra döndü ve sonra gittikçe daha çok öğretime yöneldi. Zamanla her düzeyde fizik öğretiminin, yeni gelişen yöntemlerle yürütülmesini özendiren başlıca uzman haline geldi. Şaplakoğlu, alet yapma ve kullanmadaki üstün yeteneğiyle deneysel fizikçiler arasında kendini çabuk gösterdi. Chicago yöresindeki Argonne Ulusal Laboratuarı'nda öncü tekniklerle ölçümler yapan bir deney grubu içinde, nötron fiziğinde dikkati çeken araştırmalara imzasını attı.

İstanbul Üniversitesi'nden ilk katılanlar arasında yer alan Feza Gürsey ise projenin en başarılı, en çok ün kazanan araştırmalarını yaptı. ABD'de gittiği Brookhaven Ulusal Araştırma Merkezi'nde önce kendisine önerilen, polarize elektronların saçılmasıyla ilgili, karmaşık bir hesabı kısa zamanda sonuçlandırarak araştırma erkini kanıtladı. Ondan sonra istediği konularda çalışmakta Feza'yı serbest bıraktılar. O da parçacık fiziğinin güncel alanlarında araştırma yapmaya girişti. *Nuovo Cimento* dergisinde yayımlanan bir makalesi, tanınmış fizik bilgini W. Pauli'nin dikkatini çekti. Çok zor beğenen bir insan olarak tanınan Pauli'nin ABD'ye gittiğinde Feza'yı arayarak fikir alışverişinde bulunması, onu derhal dünyanın birinci sınıf fizik araştırmacıları arasına soktu.

Andığım atom enerjisi programı içinde daha birçok bilimcimiz ABD'de kaldıkları sürede ve sonra Türkiye'de önemli, kalıcı araştırmalar yaptılar. Bir süre sonra kurulan Çekmece Nükleer Araştırma Merkezi de yıllarca verimli, yararlı bir araştırma ortamı oluşturarak ülkeye hizmet etti. Radyoaktif izotopların özellikle tıpta kullanılmasının ülkemizde yaygınlaşmasına, sağlık fiziğinin hastanelerimizde yer almasına ve başka sanayi uygulamalarına öncülük etti. Programın başarıyla gerçekleşmesinde birinci safta rol oynamış olan, eğitim programı sorumlusu Profesör Besim Tanyel'in, Küçükçekmece'deki araştırma merkezinin kuruculuğunu yapmış olan Profesör Sait Akpınar'ın ve Dışişleri Bakanlığındaki yürütücü, NATO Dairesi Genel Müdürü Hüveyda Mayatepek'in bu hizmetleriyle bilim tarihimizde onurlu bir yer almayı hak

ettiklerine inanıyorum. Gerçi *Cumhuriyet* gazetesinin ilk gün verdiği haberin manşetindeki "Atom Enerjisinin Türkiye'de Üretilmesi" bölümü bir türlü gerçekleşmedi. Ama bu amaç zaten o ilk araştırma projesinde öngörülmemiş, sonraki gelişme planlarına bırakılmıştı. Sonraki planlar ise bütün gelişmiş ülkelerin o tarafa yöneldiği dönemde, bizim henüz gereksinmemiz yok, diyerek atom enerjisinden uzak durdu. Ancak şimdi herkesin bu alandan kaçmaya çalıştığı bugünlerde böyle bir yönelme gösteriliyor. Siyasette, zamanında yapılmayan işlerin doğurduğu sakıncaları sonradan düzeltmek çok zor oluyor.

Japonya'dan Bir Konuk

1956 yılı baharında, Ankara'da, fakültedeki çalışmalarıma döneyim. İkinci sınıf öğrencilerine mekanik dersi veriyordum ve notlarımı bir kitap haline getirmek umuduyla dikkatle hazırlıyordum. Bir yüksek lisans öğrencisinin tez çalışmasını yönetiyordum. Amerika'da Princeton Üniversitesi'nde doktora sonrası araştırmaları yaparken tanıştığım ve iyi arkadaş olduğumuz fizikokimya doçenti Bahattin Baysalla birlikte bir kuantum mekaniği ders kitabını Türkçe'ye çeviriyorduk. Bir yandan da fakültede kuramsal fizikle uğraşanların sayısını artırmaya çalışıyordum. Bunun bir yolu yurtdışından bir konuk profesör davet etmekti. İstanbul Üniversitesi'nde 1933 Reformu'ndan sonra girilen araştırma yaşamında öncülüğü büyük ölçüde yabancı profesörler yapmıştı. Dolayısıyla, ülkemizde böyle bir gelenek kurulmuştu. Bizim fakültede de kimya ve matematik bölümlerinde değerli yabancı profesörler ders veriyor, araştırma yaptırıyorlardı. Yalnız bizim sorunumuz, güncel konularda araştırma yapma bilgi ve becerisi olan bir yabancı fizikçiyi, Türkiye'de yeni kurulmuş olan fakültemize nasıl getirebileceğimizdeydi. Çünkü fiziğin o günkü gözde havasında, Batı dünyasından yetenekli bir araştırmacı profesörün bizim ödeyebileceğimiz ücretlerle gelmeyi kabul etmesi olasılığı yüksek değildi.

Bu durumda Japonya'yı denemek aklıma geldi. Son yıllarda Japonya'da kuramsal fizik alanında hem nicel, hem nitel açılardan büyük ilerleme sağlanmıştı. Güncel konularda birçok araştırma yayımlandığı gibi, önemli buluşlar da yapılıyordu. Şimdiye kadar iki Japon fizikçi kuramsal araştırmalarında ortaya attıkları çığır açıcı fikirlerle Nobel Ödülü'nü kazanmışlardı. Ayrıca Japon fizikçilerin Türkiye'ye gelmeyi, Batı Avrupalılara göre daha çekici bulabileceğini düşünüyordum. Bu umutlarla bir yandan bütün fizikçilerin okuduğu *Physics Today* dergisine bir ilan vererek araştırmacı bir konuk profesör aradığımızı duyururken, öte yandan Nobel Ödülü kazanmış iki Japon fizikçiye, Profesör Yukava ile Profesör Tomonaga'ya birer mektup yazarak, bize gelmesini uygun görecekleri bir öğrencileri varsa adını bildirmelerini istedim.

Dergideki ilanımızı görenlerden bir tek başvuru geldi. Başvuruyu yapan Avusturyalı, yetenekli bir fizikçiydi. Ama bu arada daha önemli bir gelişme oldu. Hem Yukava'dan, hem Tomonaga'dan gelen yanıtlar, aralarında görüştüklerini, öğrencileriyle konuştuklarını ve sonunda profesör düzeyine gelmiş iki fizikçiden birini seçmeyi bize bıraktıklarını haber veriyordu. Ayrıca iki adayın öğretim ve araştırma yeteneklerini de karşılaştırarak seçimimizi kolaylaştırmışlardı. Mektuplardan çıkardığım sonuç, istatistik mekanik alanında yayımladığı birçok araştırmayla değerli, yaratıcı bir uzman olduğunu kanıtlamış olan Profesör Syu Ono'yu fakültemize davet etmenin uygun olacağıydı.

Enstitü müdürümüz Hayri Bey, Ono'nun çağrılmasını kabul etti ve ardından işlemler bir güçlükle karşılaşmadan ilerledi. Profesörler kurulu, Syu Ono'nun çağrılması önerimizi onayladı. Bu girişim, fakültenin araştırma gücünü artıracak bir eylem olduğu için, bence bir reform adımıydı ve önemli bir güçlükle karşılaşmadan gerçekleşti. Syu Ono, mart 1957 başında Ankara'ya geldi. Bu reform girişiminde başarı kazanmak kolay olmuştu. Çünkü Ono'nun gelmesi fakültedeki çalışma düzenini bozmuyor ve benden başka kimsenin ek bir çabasını gerektirmiyordu. Yeni gelen konuk profesörün Ankara'da yerleşmesi ve rahat çalışma olanaklarının düzenlenmesi kuşkusuz bazı sorunlar çıkaracaktı, ama onu kim önerdiyse bu pürüzleri gene o çözecekti. Ben de şikâyet etmediğime göre ortada hiçbir sorun yoktu.

Syu Ono gerçekten değerli bir fizikçi, verimli bir araştırmacı ve iyi bir insandı. Beraberliğimiz yazık ki kısa sürdü, ama bu süre içinde iyi bir işbirliği yaptık. Geldiği günden başlayarak, fakülte yakınlarında oturabileceği bir ev aradık ve kolayca bulduk. Yerleşmesiyle beraber araştırmalarına girişti. Kendisiyle konuşurken Japonca ve Japon kültürü, bizimle farklılıkları ve benzerlikleri hakkında birçok şey öğrendim. Örneğin bizim kişi adlarına "bey", "hanım" ekleyerek hitap etmemiz gibi Japonların da addan sonra "san" sözcüklerini eklediklerini bana ilk defa söyleyen o oldu. *Madam Butterfly* operasında başkahraman talihsiz kadına niçin "Çoço San" dendiğini de böylece anladım. Başka eğlenceli bir olay anlatayım.

Ono'ya bulduğumuz daire, Anıtkabir önünden geçerek Tandoğan Meydanı'na giden Gençlik Caddesi üzerinde, yeni yapılmış bir evin alt katındaydı. Geniş, rahat bir görünümü olduğu için hemen hoşlanmıştı. Ben de ev bulma girişimimde başarı sağlamaktan kıvanç duymuştum. Yerleşmesinden birkaç gün sonra Ankara'da iyice fark edilen ama hasar vermeyen bir deprem oldu. Arkasından şiddetli bir yağmur bastırdı. Bunlar geçtikten sonra fakültede Ono'yu ilk gördüğümde, "Nasıl, depremden rahatsız olmadınız ya!" dedim. Yarı ciddi, yarı şaka ama en çok şaşkınlık gösteren bir ifadeyle, "Yok, yok" dedi. "Ben

Japonya'da depremlere alıştım. Bizim için mesele değildir, hiç yerimden kıpırdamadım. Ama beni asıl korkutan ertesi günkü yağmur oldu. Masanın başında oturmuş, hesaplar yapıyordum. Ayaklarımdan gelen bir serinlik hissettim. Önce aldırmadım, çalışmaya devam ettim. Ama ayaklarım bayağı üşümeye başlayınca, aşağıya masanın altına baktım. Bir de ne göreyim: Ayak bileklerime kadar su içindeydim. Yağmurdan odaya su dolmuş ve o kadar yükselmiş. Ne yapacağımı bilemedim. Deprem hiçbir şey değil, ama bu selle nasıl baş edeceğimi bilemiyorum" diye anlattı. Meğer yağmur suları sokakta birikip akacak yer bulamayınca eve girmiş ve Ono'nun alt kattaki dairesine dolmuş. Onun üzerine başka bir daire aramak zorunda kaldık. Ono'nun, "Deprem bir şey değil, su basması fena!" sözü de, birbirinden uzak diyarlarda yaşayan insanların, dünyaya bakışlarındaki farklılığın eğlenceli bir örneği olarak aklımda kaldı.

Fakülte Kurulundaki Deneyimim

Fakülte yönetimini 1957 yılında daha yakından izleme ve tanıma fırsatını buldum. O zamanki yasaya göre, profesörler kurulunun verdiği kararları dekan uyguluyordu. Kurula, profesörler dışında, doçentlerin kendi aralarından seçtiği iki temsilci de katılıyordu. O yılki seçimde beni ve arkadaşım fizikokimya doçenti Bahattin Baysal'ı seçtiler. Böylece, fakülte kurulundaki görüşmelere ve kararlara katılma görevini üstlenmiş oldum. Bir iki toplantıdan sonra fakültede, araştırma etkinliklerini artırmayı bir hedef olarak görenler kadar, böyle bir uğraşı anlamayanlar, hatta bundan çekinenler olduğunu, bazı üyelerin de bu konuda kayıtsızlık gösterdiklerini fark ettim. Kuruldaki doçent arkadaşım Dr. Baysal daha önce Fen Fakültesi'nde Profesör Paris'in yanında doktora çalışmasını tamamlamış ve sonra da güncel bir konu olan polimerler alanında araştırma yapmaya başlamıştı. Bu

araştırmalarında özgün deneysel sonuçlar elde etmiş ve bu sayede polimerler alanında tanınmış bir otorite olan Profesör Tobolski'nin Princeton Üniversitesi'ndeki laboratuarında araştırma yapma olanağı bulmuştu. Oradaki çalışmalarına dayanan ve gene özgün sonuçlar içeren değerli bir doçentlik tezi yazmıştı. Fakültede araştırma yaşamının gelişmesini benim gibi içtenlikle istiyor ve bu yolda uğraşıyordu.

Fakültedeki reform girişimlerinin başarısı için profesörler kurulunda alınacak kararların önemini görünce, olumlu oy vereceklerin sayısını artırmak amacıyla Baysalla birlikte temaslara başladık. Ben, iyi tanıdığım iki yabancı profesörle konuşmaya gittim. O zamanki yasaya göre, üniversitede sözleşmeli

olarak çalışan yabancı profesörler de fakülte profesörler kurulunda oy vererek kararlara katılabiliyorlardı. Yalnız, yabancı bir ülkede çalışmanın getirdiği güvenlik kaygısıyla, eğer kendi çalışmalarını doğrudan doğruya ilgilendiren bir konu değilse, anlaşmazlıklarda taraf tutmamaya ve yönetimi temsil eden dekana karşı tavır almamaya hep dikkat ederlerdi. İlk konuştuğum Profesör Strang fakültemizde yıllardır mekanik ve uygulamalı matematik dersleri veren İskoçyalı bir matematikçiydi. Benim de hocam olmuştu. İleri yaşına karşın çok çalışır, kitaplar yazar, araştırmayı özendirirdi. Beni de öğrencisi olarak severdi. Kendisine fakültenin bilimsel alanlarda daha çabuk gelişmesi için düşüncelerimizi anlattım ve bu fikirlerin doğruluğuna inanıyorsa, kararlarda bize yardımcı olmasını istedim. Strang beni dikkatle dinledikten sonra hiç duraksamadan görüşünü söyledi: "Sizi kutlarım" dedi. "Genç bilim adamları ve öğretim üyeleri olarak fakültenizi ve ülkenizi bilimde ileri götürmek için uğraşıyorsunuz. Siz gerekeni yapıyorsunuz. Gönlüm sizinledir. Size başarılar dilerim. Yalnız benim de sizinle birlikte oy vererek katılmamı beklemeyin. Ben bu konularda dekanın sözünden çıkamam."

Bu yanıtın beni tatmin etmediğini görünce ekledi:

Bakın, ben yıllarca Hindistan'da öğretim üyeliği yaptım. Onların bir yaşam felsefesi var. Ben de onu benimsedim. Derler ki, insan doğumundan itibaren ilk yirmi yılı çocukluk ve gençlik yılları olarak geçirir. Büyümeye, kendini ve dünyayı öğrenmeye çalışır. Ondan sonraki yirmi yılda ailesinin, çocuklarının geçimi için emek verir. Sonraki yirmi yılda da ülkesi için uğraşır. Ondan sonra ömrü kalmışsa artık yalnız kendisi için yaşar. Ben şimdi o döneme geldim. Kendim için yaşamayı hak ettim. Sizin uğraşınızı ne kadar takdir etsem de, artık bu gibi yönetim mücadelelerine karışamam. Kusura bakmayın!

Daha sonra konuştuğum Hollandalı astronomi profesörü Dr. Kreiken de benzer bir yaklaşım gösterdi. Fakültede bir rasat merkezi kurmaya çalıştığını, bunun için dekanlığın yardımına gereksindiğini, herhangi bir işlemde dekana karşı tutum alamayacağını açıkça söyledi ve bize de temkinli davranmayı öğütledi.

Çeşitli enstitülerdeki öğretim üyeleriyle yaptığımız görüşmeler sonunda, reformcu tutumla reforma karşı tutumun bazı istisnalar dışında her enstitüdeki profesörler arasında aşağı yukarı eşit dağılmış olduğunu gördük. Reform girişimlerimizi böyle bir ortamda yürütmek zorunda olduğumuzu anladık. Karşımıza çıkan ilk sınav doğrudan doğruya kişisel yaşamlarımızı ilgilendiren bir olay oldu.

Yol Ayrımına Götüren Bir Kurul Kararı

Atom enerjisinden yararlanma programı içinde ABD'ye gönderilecek bilim adamları listesinde ben de vardım. Besim Bey, sonunda sıranın bana geldiğini ve 1957 eylülü başlarında ABD'ye gideceğimi haber verdi. Yol paramı ve ABD'deki oturma masraflarımı Dışişleri Bakanlığı, Amerikan yardım programından karşılayacaktı. Yalnız, fakülteden usulüne göre ayrılabilmek için profesörler kurulundan izin almak gerekiyordu. Daha önce giden arkadaşlarımıza bu izinler verilmişti. Gerçi izin verilmese de gidilebilirdi, ama o zaman fakülteyle ilişki kesilmiş oluyordu. Bu, pek istediğim bir şey değildi. Öte yandan iki yıl süreyle ABD'de araştırma yapma fırsatını da kaçıramazdım. O bakımdan fakülte kurulunun izin verip vermemesi, benim meslek yaşamımda dönüm noktası olabilecek kritik bir karardı.

Dışişleri Bakanlığı'nın yazısıyla gelen izin isteği fakülte kurulunun 26 nisan 1957 tarihli toplantısında ele alındı.

Benimle beraber üç öğretim üyesine daha, Bahattin Baysal'a, Besim Tanyel'e ve biyolog Selahattin Okay'a aynı program içinde izin isteniyordu. Fakülte kurulunda âdet, kurulda izin isteği konuşulacak kişinin, görüşünü açıkladıktan sonra toplantıdan ayrılması, öteki üyeler bu konuyu görüşürken odada bulunmamasıydı. Ben de öyle yaptım. Bu program içinde ABD'ye gitmenin, bana yeni bir alanda araştırma yaparak bu alanı iyice öğrenmek fırsatı vereceğini ve iki yıl sonra döndüğümde, fakültedeki öğrencilerime hem yeni bilgileri aktararak, hem de araştırma yaptırarak daha yararlı olacağımı anlattım. Bana bu izni vermenin, fakültenin gelişmesine önemli bir katkı anlamına geleceğini belirttim. Ayrıca öğrenciliğimden beri fakülteye duygusal açıdan da bağlı olduğumu, kararları ne olursa olsun saygıyla karşılayacağımı söyledim ve odadan çıktım. Tekrar odaya çağrıldığımda, dekan bir şey söylemedi, ama yanımdaki profesör yavaşça, "Maalesef izin çıkmadı" dedi. Aynı toplantıda Bahattin Baysal ile Selahattin Okay'a izin verildi, ancak, bizim enstitünün üyesi olan Besim Tanyel'e izin verilmedi. Anlaşılıyordu ki, enstitümüzün başkanı Hayri Bey, fizik mühendisliği ve teorik fizik sertifikası gibi yeni öğretim programlarına girdiğimiz o dönemde, bizim iki yıl ayrılmamızı göze alamamıştı. Kurul kararında da, "Erdal İnönü'nün vazifesi başında kalması kanaatine varılarak, izinli sayılmasının mümkün olmadığına karar verildi" deniyordu.

İşte bütün sorun görev (vazife) kavramı içinde araştırmaya yeteri kadar yer ayırmamaktan kaynaklanıyordu. Lisansüstü öğrencilerine verimli araştırma yaptırmayı ders vermek kadar önemli görseler, bölümdeki programları iki yıl,

biz olmadan yürütmeyi göze alabilirlerdi. Ama araştırmaya bu değeri vermeyince, bizim ABD'de araştırma yapmamızı görev dışı bir çaba olarak nitelendirebiliyorlardı. Burada daha önce giriştiğimiz reform çabaları da bir anlamda engel gibi karşımıza çıkmış oluyordu. Eğer reform anlayışı içinde önermiş olduğumuz yeni programlar profesörler kurulunda kabul edilmiş olmasaydı, şimdi bize dönüp, "Bu kadar yeni etkinliğe giriştiniz, şimdi bunları bırakıp nereye gidiyorsunuz?" diyemezlerdi. Öte yandan, atom enerjisi programı, tümüyle araştırmaya yönelik bir girişim olduğu için bütün üniversitelerimizi kapsayan büyük bir reform projesi olarak düşünülebilir. Bu programda sıra bize gelince fakülteden yardım gelmemesi, reformların hızına ayak uyduramama şeklinde yorumlanabilir. Nasıl yorumlarsak yorumlayalım, sonuç, bu defa reform girişimimizin, herhalde enstitü müdürünün katkısını sağlayamadığımızdan ötürü başarısız olduğudur. Profesörler kurulunun kararını söz verdiğim gibi saygıyla karşıladım. İtiraz etmedim, kavga çıkarmaya girişmedim. Ama atom enerjisi programından yararlanma kararını değiştirmedim ve zamanı gelince fakülteden ayrıldım, ABD'ye araştırma yapmaya gittim. Döndüğümde de yeni kurulmakta olan Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ne girdim.

İki Önemli Karar Daha

Fakültede profesörler kuruluna katıldığım o aylarda iki reform girişimimiz daha oldu ve gene sonuçlar tahminlerimize uymadı. Onları da anlatayım.

İstanbul'da karşıladığımız Behram Kurşunoğlu, Ankara'ya geldi ve önce askerlik görevini yerine getirdi. Yedek subaylığı sırasında arada bir buluşuyorduk. Yalnız araştırmada değil, insanlara istediğini yaptırmada da büyük yeteneği olduğu için yedek subaylığı sırasında bilimsel konularla ilgilenme olanağı buldu. Millî Savunma Bakanlığı'nın, sonradan ARGE biçimini alan ilmî istişare kurulunda danışmanlık görevi yaptı ve fizik konusunda iki uluslararası kongreye katıldı. Askerlik görevini tamamladıktan sonra Türkiye'de kalıp kalmayacağı belli değildi. Profesör olarak Ankara, İstanbul üniversitelerinden birinde görev alırsa kalacağı anlaşılıyordu. Böyle bir olanak sağlanmazsa herhalde ABD'ye, Miami Üniversitesi'ne dönecekti. Kendisini fakültemizde Hayri Bey'le ve öteki arkadaşlarla tanıştırdım. Bu temaslardan sonra profesör olarak çalışmak üzere fakültemize başvurdu.

Tarafsız bir gözle bakıldığında, Behram Kurşunoğlu'nun fakültemizde görev alma isteğini profesörler kurulunun büyük memnunlukla kabul etmesi gerekirdi. Çünkü daha birkaç hafta önce, benim iki yıl için ayrılmama izin

vermezken, dile getirdikleri öğretim üyesi gereksinmesini karşılayacak bir öneriydi. Kurşunoğlu, fiziğin en önemli alanlarında birçok kuramsal araştırma yapmış, tanınmış dergilerde makaleler yayımlamış bir insandı. Katılmasıyla fakültenin araştırma gücünü ve uluslararası saygınlığını hiç kuşkusuz artıracaktı. Ama Hayri Bey'le ve öteki bir iki profesörle yaptığım konuşmalardan sezdim ki, Behram'ın mücadeleci, atılımcı karakteri, formalitelere aldırmayan davranışları onları korkutmuştu. Hayri Bey, sık sık dile getirdiği, "Aman enstitümüzün ahengi bozulmasın" kaygısı içindeydi. "Behram gibi çok iyi yetişmiş, yetenekli bir bilim adamını, en iyi hizmet yapabileceği bir yere getirmek görevimizdir" diye düşüncemi söylediğimde, "Erdal, sen hiç merak etme, Behram her yerde kendini en iyi yere getirir" diye yanıt veriyordu.

Kıdemli hocalarımızın çekingenliklerinin başka bir göstergesi de bir matematik profesörümüzün beni arayarak, "Kurşunoğlu'nun alınmasına gerçekten itirazınız yok mu? O teorik fizik profesörü olursa, sizin ne zaman profesör kadrosu alabileceğiniz belli olmaz" demesiydi. Herhalde benim bu atamaya itiraz etmemi bekliyordu. Ben Kurşunoğlu'nun bugüne kadar yapmış olduğu araştırmaların benimkilerden daha geniş bir alanı kapsadığını, bu bakımdan önce onun profesör olarak göreve başlamasının normal olduğunu, fakülteye gelmesinden benim de yararlanacağımı söyledim. Gerçek de buydu. Güncel konularda araştırmanın verimliliği ancak birkaç iyi araştırmacının birbirleriyle sürekli konuşup tartışmalarıyla sağlanabilir. Bizim üniversitelerimizde yeterli araştırmacı yoğunluğunu elde edememiz, araştırma verimini düşüren başkaca etkendir. Bunları düşünerek Behram'ın fakülteye alınmasının yararlarını kuruldaki tanıdıklarıma anlattım.

Konu profesörler kurulunda 21 haziranda ele alındı. Teorik fizik kürsüsüne bir profesörlük kadrosu ayrılmasını isteyen Genel Fizik Enstitüsü'nün yazısı okundu. Süreç böyle başlıyordu. Bu kadro verilince, bir profesörlük kadrosunun açık olduğu, başvuruların beklendiği duyurulacak ve görünürde başka kimse olmadığı ya da başkası olsa da en iyi aday olduğu için Behram seçilecekti. Kurulda lehte, aleyhte görüşler ileri sürüldü. Aleyhte söylenenler sadece biçimsel itirazlardı. Behram'ın ABD'de Miami Üniversitesi'nde konuk profesör olarak çalışmış olması, bizim fakülteye kadrolu profesör olarak atanması için yeterli bulunmuyordu. Biçimsel açıdan bu doğru olabilirdi. Ama onun yaptığı araştırmalar, profesörlük için aranan koşulları karşılıyordu ve hızlı bir gelişmeye gereksinmesi olan fakültemiz için asıl önem taşıyan da bu olmalıydı. Oylamaya geçildi. Gizli oylama sonunda, hazır bulunan 18 üyenin 9'unun kadro verilmesini, 9'unun ise verilmemesini istedikleri görüldü. Oylar eşit

olunca sonuç çıkmadı. Dekan konuyu bir daha oyladı. Oylar gene 9-9 çıktı. Bunun üzerine konu ertelendi ve ancak ertesi hafta yapılacak dekanlık seçiminden sonraki bir toplantıda tekrar ele alınması kararlaştırıldı.

Olağan Halin Tipik Örneği

Profesörler kurulunda ilginç bir durum ortaya çıkmıştı. Benim, reforma karşı normal tutum olarak nitelediğim yapının varlığı açıkça belli olmuştu. Konuyu basitleştirerek söylersem, reform isteyenlerle istemeyenlerin sayısı ya da fakültenin araştırma gücünün artmasını bütün kaygıların üstünde tutanlarla, mevcut dengenin bozulmamasını yeğleyenlerin sayısı eşitti. Böyle bir durumda, araştırma açısından bir ilerleme sağlamak, bu nazik dengeyi bozarak direnmeyi aşacak destekler bulmaya bağlıydı. Zaten fizik mühendisliği ya da teorik fizik sertifikası gibi ilerlemeleri, Hayri Bey'in becerikli ve dikkatli katkılarıyla sağlayabilmiştik. Şimdi ise bu katkılardan yoksun kaldığımız anlaşılıyordu.

Benzer durumu bir hafta sonra yapılan dekan seçiminde de yaşadık. Fakülte dekanı kimya profesörü Cemil Dikmen'in görev süresi dolmuştu. Yeni dekan seçimi profesörler kurulunda yapılacaktı ve bu defa seçime ben de katılıyordum. O zamana kadar, fakültenin kuruluşundan beri yapılan dekan seçimlerinde, üyeler arasında anlaşmaya varılarak oybirliğiyle seçim yapıldığını duymuştuk. Bu defa ise iki aday ortaya çıkmıştı. Birisi, Profesör Besim Tanyel'di ve reform isteyen grubun adayı olarak görülüyordu. Öteki aday Profesör Mithat Tolunay ise mevcut çalışma düzeninden memnun olan, değişiklik istemeyenlerin eğilimini yansıtıyordu. İlk defa böyle bir yarışma durumu yaşandığı için kuruldaki ön görüşmelerde belli belirsiz bir gerginlik yaşandığını hissettim. Sonunda oylamaya geçildi. Gizli verilen oylar sayıldığında her iki adayın eşit sayıda, onar oy aldığı görüldü. Arkadan bir daha oylandı, gene aynı sonuç çıktı. Herhalde fakülte tarihinde ilk kez böyle bir durumla karşılaşılıyordu. Gerilim daha da arttı. Dekan bir süre oturuma ara verdi. Adaylarla konuşma yapılacağını söyledi. Besim Bey'e daha genç olduğu için adaylıktan çekilmesini önerenler oldu. Kendimi tutamayıp, yanımızdakilerin duyacağı bir sesle, "Aman çekilmeyin, dayanın!" dediğimi hatırlıyorum. Oturum yeniden açıldığında dekan her iki adayın çekildiğini ve birlikte yeni bir adayı, değerli zoolog Profesör Tevfik Karabağ'ı desteklediklerini söyledi. Bizim de aynı şeyi yapmamızı önerdi. Bunun üzerine Profesör Karabağ oybirliğine yakın çoğunlukla dekan seçildi.

Adayımız seçilmemiş olduğu için bu sonucu, kendi açımızdan bir başarısızlık sayarak üzülmüştüm. Sonradan yeni dekanı daha iyi tanıyınca, aslında basan kazanmış olduğumuzu fark ettim. Profesör Karabağ sürekli araştırma yapan ve başkalarının da böyle çalışmasını isteyen değerli bir bilim adamıydı. Anadolu'yu defalarca karış karış dolaşarak Türkiye'deki çekirge türlerini incelemiş ve bu alanda dünya çapında bir otorite olmuştu. Dolayısıyla, reform hareketimiz doğrultusundaki son sınav olan dekan seçimi öngörmediğimiz şekilde, ama gene de başarılı sonuç vermiş kabul edilebilirdi.

Böylelikle Fen Fakültesi'ndeki reform çabalarımın sonuna gelmiş oldum. Behram Kurşunoğlu için kadro ayrılmasını istemiş olan enstitü müdürümüz, daha geniş bir inceleme yapılması gereğini öne sürerek isteğini geri aldı, sonra da Behram'ın Amerika'ya dönmesiyle konu kapandı. Bana gelince, eylül başında ABD'de araştırma yapmak üzere fakülteden izinsiz ayrıldım. Böyle ayrılırken bir istifa dilekçesi göndermek belki daha doğru bir davranıştı. Ancak iki yıllık araştırma fırsatını kaçıramayacağımı takdir ederek belki daha sonra kararlarını yeniden gözden geçirirler umuduyla bunu yapmadım. Sevdiğim fakülteyle ilişkimin kesilmesi işlemini fakültenin yetkili organına bıraktım.

Fakülte yönetim kurulu o işlemi, 23 kasım 1957 tarihli toplantısında, 1063 sayılı kararıyla yaptı: Fakülteyle ilişiğimi kesti. "Doçent Dr. Erdal İnönü'nün, 1 ekim 1957 tarihinden itibaren izinsiz olarak görevinden ayrıldığı göz önünde tutularak, üniversite kanununun 46. maddesinin C fıkrasına göre işlem yapılmasını teklif etmeye" karar verdi. Kararda dekan olarak Tevfik Karabağ'ın imzası var. Şimdi düşününce, daha önemli saydığım bir iş için o günkü görevimden ayrılma oyununu meslektaşım değerli bilim adamı Karabağ'a bir defa daha oynadığımı fark ediyorum. 1983 mayısında siyasete girmeye karar verdiğimde, TÜBİTAK'ın Gebze'deki Temel Bilimler Araştırma Enstitüsü'nün başkanıydım ve TÜBİTAK genel sekreteri olarak Tevfik Karabağ benim amirimdi. O zaman da parti kurmak için TÜBİTAK'tan ayrıldığımı söyleyerek kendisini şaşırtmıştım. Huylarımız değişmediğine göre, eğer yaşlarımız uygun olsaydı, belki üçüncü defa da başka bir yerde böyle bir şey yapardım. Ama artık yeteri kadar zaman kalmadı.

Fen Fakültesi'nden ayrılmamla sonuçlanan kararın[173] üzerinde bu kadar durmamın tek nedeni yaşamımda bir yol ayrımı yaratmış olmasıdır. Yoksa kararda imzası olanlara karşı duygusal bir tepki içinde değilim. Biliyorum ki,

---

173) Bu kararı ve Fen Fakültesi'nin tarihiyle ilgili başka bilgileri bulmama yardımcı olan Profesör Zekeriya Aydın'a ve Fakülte Dekanlığı'na candan teşekkür ediyorum.

yaşamları öğüten bürokrasi çarklarını çevirenler insanlar değil, kurallardır. Toplumu ayakta tutan bu kurallara kızmanın da anlamı yoktur. Kaldı ki, bu kararda adı görülen öğretim üyeleri, Fen Fakültesi'nde, benim de bulunduğum dönemde, en az iki konuda kalıcı yönetim başarıları gösterdiler. Bunların biri ilk önce Profesör Fischer'in önerdiği ve sonunda ülkemize yeni bir meslek kazandıran fizik mühendisliği programıdır. Öteki de o zaman başlayan Amerikan ekonomik yardımından yararlanarak, Besim Tanyel'in öncülüğünde yürütülen ve birçok bilim adamımıza dünya çapında buluşlar yapma olanağı getiren atom enerjisi araştırma programıdır. Her iki programı yürüten ya da destekleyen hocalarım ve arkadaşlarım bugünün ve geleceğin bilim kuşaklarının şükran duygularına hak kazanmışlardır.

Amerika'dan döndükten sonra iki başka üniversitede, Orta Doğu Teknik Üniversitesi ile Boğaziçi Üniversitesi'nde görev yaptım ve değişik koşullarda gene reform çabalarına katıldım.

Bu çabalarımın, birçok başarı ve başarısızlıktan sonra beni her iki üniversiteden de ayrılmak zorunda bıraktığına işaret ettikten sonra, çıkardığım birkaç sonucu özetlemek istiyorum.

Bazı Sonuçlar

1) Üniversite reformuna, araştırma alanında ilerlemenin koşullarını yaratma amacıyla yaklaşmak çok verimli oluyor. Çünkü araştırmada yüksek düzeye çıkılınca, bu ilerleme kendiliğinden öğretim ve bilgi yayma işlevlerine de yansıyor. Üniversitenin bütün görevlerinde gözle görülür ilerleme sağlanıyor. Çalıştığım her üç üniversitede bu gelişmenin örneklerini yaşadım.

2) Gerçek bir reform yapılabilmesi için içeriden destek alınması zorunlu. Yalnızca dış desteğin gücüyle sağlıklı bir reform yapılamıyor. Öte yandan bir dış destek olmazsa, yapılan reform kalıcı olmuyor.

3) Olağan dediğim durumlarda, bir başka deyişle, toplumun, Meclis ya da hükümetin konuyla pek ilgilenmediği, desteklerle direnmelerin bir arada bulunduğu koşullarda eğer içeride yeteri kadar istek varsa üniversitede reform yapılabiliyor. Ancak bu reform projelerinin iyi düşünülmesi, üniversitedeki karar organlarına iyi anlatılması, ayrıntılı ve planlı bir hazırlıktan sonra harekete geçilmesi gerekiyor. Böyle dikkatli bir girişimle olumlu sonuçlar alınabiliyor. Bazen de bütün bu hazırlıklara karşın sonuca varılamadığı görülüyor. O zaman umutsuzluğa düşmemek, tekrar ve bu defa daha iyi bir hazırlık yaparak reform çabasına devam etmek gerekiyor.

Araştırma alanında üstünlüğü korumak ancak sürekli bir uğraşla mümkün olabilir.

4) "Üniversitede reform yapmaya artık gerek kalmadı, reform hedeflerine ulaşıldı" diyebilir miyiz? Bence hayır ve bu yanıtın gerekçesi reformu araştırma alanında somutlaştırdığım için hazır. Dünyadaki ülkelerin durumlarıyla karşılaştırdığımızda, Türkiye'nin araştırma veriminin, nüfusuyla ve ekonomik varlığıyla orantılı bir düzeye gelmemiş olduğu derhal ortaya çıkıyor. Araştırma gücümüzü ve verimimizi birkaç kat artırmak zorundayız. Bunu yapacak olan üniversiteler ve onların mezunlarıyla beslenen, kamu ya da özel sektör araştırma kuruluşlarıdır. Dolayısıyla, üniversite reform çabalarına, ülkenin araştırma düzeyi evrensel ölçülere varıncaya kadar devam etmek zorundayız.

5) Kendi deneyimimden çıkardığım son bir sonuç da şu: reform çabalarında etkin rol oynayanlar, bir gün istemedikleri halde üniversitelerinden ayrılmak zorunda kalabileceklerini unutmamalıdırlar.

XII.
TÜBİTAK Nasıl Kuruldu?

TÜBİTAK diye anılan Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu'nun doğum tarihi 24 temmuz 1963'tür. İlgili yasa o gün yürürlüğe girmiştir. Birçok bakımdan reformcu olan bu yasanın hazırlık çalışmalarına başından beri katkı yapma fırsatını buldum. Hem iç hem dış desteği alarak başarıya ulaşan bu reform girişiminin öyküsünü kısaca anlatmak istiyorum.

Fikir bakımından daha gerilere gidilebilir, ama somut gelişme, ilk kez, 1960 yılının aralık ayı sonunda Millî Birlik Komitesi üyesi Albay Sami Küçük'ün evinde.yapıları bir toplantıyla başladı. Toplantıda ev sahibinden başka üç bilim adamı bulunuyordu: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi dekanı, matematik profesörü Cengiz Uluçay; aynı fakültede Kimya Bölümü başkanı, fizikokimya profesörü Bahattin Baysal ve Teorik Fizik Bölümü başkanı Erdal İnönü. Bir aile yakınımızın, Dündar Özey'in evindeki bir akşam yemeğinde tanışmış olduğum Albay Küçük'ten bir randevu istemiştim. O da bizi evinde görüşmeye çağırmıştı. Sami Küçük aynı zamanda Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mütevelli Heyeti'nin üyesiydi. Çalışmalarımızı izliyor ve fikirlerimize değer veriyordu.

Ankara Fen Fakültesi'ndeki doçentlik günlerimizde araştırmaları hızlandıracak reformlar yapmak için Bahattin Baysal'la birlikte uğraşmış olduğumuzu daha önce anlatmıştım.

O zaman Cengiz Uluçay da Fen Fakültesi'ndeydi ve değerli bir araştırmacı olarak bu reform çabalarını destekliyordu. Aramızda karşılıklı sevgi ve saygıya dayanan bir işbirliği havası doğmuştu. Sonradan üçümüz de değişik kişisel nedenlerle Fen Fakültesinden ayrılıp, kuruluş halindeki Orta Doğu Teknik

Üniversitesi'ne katılmıştık. Bu geçişte kuşkusuz, maddî koşullarımızı gözetmek kaygısı önemli rol oynamıştı. Ama ortak amacımız, Fen Fakültesi'nde istediğimiz ölçüde oluşturamadığımız araştırma ortamını bu yeni kuruluşta baştan itibaren egemen kılmaktı. Bu çabalarımıza bizden önce Fen Fakültesi'nden gelmiş olan fizikçi arkadaşımız Doçent Dr. Adnan Şaplakoğlu da yardımcı oluyordu.

Akademi mi Olsun, Konsey mi?

ODTÜ'nün bu ilk gelişme döneminde bilimsel çalışmaya ağırlık verilmesi için gece gündüz uğraşırken bir yandan da bütün Türkiye'de araştırma yaşamını maddî ve manevî desteklerle canlandırmak için devletçe yapılabilecek işler üzerinde duruyor ve yeni yollar arıyorduk. Gelişmiş ülkelerde bulunan, ama Türkiye'de hâlâ kurulmamış başlıca iki merkezî örgüt aklımıza geldi: Akademiler ve araştırma konseyleri. Akademiler Batı Avrupa'da XVII. yüzyıldan itibaren kralların himayesinde ortaya çıkmış, araştırmaya ve araştırmacılara destek sağlayarak bilimlerin gelişmesine büyük katkı yapmışlardı. Zaman içinde ve özellikle son yüzyılda dünyadaki akademiler iki farklı yapı kazanmıştı. Sovyetler Birliği'nde, Çin'de, o zamanki deyimle Doğu Bloku'nda akademiler, kendilerine bağlı çeşitli enstitüler aracılığıyla araştırma yaşamının başlıca destekçisi konumuna gelmişti. Batı dünyasında ise akademiler artık araştırmalara maddî destek sağlamıyor, buna karşılık adeta bilim çevrelerinin vicdanı rolünü oynuyorlardı. Araştırmacıların çalışmalarını değerlendirerek onları onurlandırıyor, bilim ve toplum arasındaki ilişkiler üzerinde duruyorlardı. Bu ülkelerde araştırmalar büyük ölçüde üniversitelerde ve özel sektöre bağlı enstitülerde yapılıyor, devlet de araştırma konseyleri aracılığıyla ek destek sağlıyordu.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra birçok Bati ve Kuzey Avrupa ülkesinde araştırma konseylerinin kurulduğunu ve bunların gerek projeler vererek, gerek yeni enstitüler açarak üniversitelerdeki araştırma yaşamını fark edilir şekilde canlandırdığını öğrenmiştik. Örneğin Fransa'da kurulmuş olan CNRS'nin (Centre National de Recherches Scientifiques-Ulusal Bilimsel Araştırmalar Merkezi) çok etkili ve yararlı olduğunu genç Fransız bilim adamlarından duymuştuk. Her üçümüz de ABD'de bulunduğumuz sırada araştırma projelerinin ve enstitülerin olumlu etkilerini görmüştük. Ben Oak Ridge Ulusal Laboratuarı'nda kaldığım bir yıl süresince atom enerjisinden yararlanmak konusunda kuramsal çalışmalar yapmıştım. Cengiz Uluçay, Princeton'daki ünlü İleri Araştırmalar Enstitüsü'nde bir dönem geçirmiş, değerli matematik araştırmaları yayımlamıştı. Bahattin Baysal da Princeton Üniversitesi'nde

araştırma yaparken devlet ve özel sektör kuruluşlarının üniversiteye verdikleri projelerin ne kadar yararlı olduğunu gözlemlemişti. Birlikte konuştuğumuzda, bu verimli dönemlerimizi hatırlayarak, Türkiye'de de yalnız araştırmayla uğraşacak bir temel bilimler enstitüsünün kurulmasını hayal ediyorduk ve böyle bir enstitüyü ancak bir araştırma konseyinin kurabileceğini düşünüyorduk.

1960 sonrasında ülkeyi yöneten Millî Birlik Komitesi'nin her alanda atılım yapmak istediğini görünce bilimsel araştırmaları destekleyecek bir konsey projesini gündeme getirmeyi görev bildik. Bu düşünceyle mütevelli heyetimizin üyesi Albay Küçük'e telefon ederek, bilimsel gelişmemiz konusundaki düşüncelerimizi kendisine anlatmak için bir fırsat vermesini istedim.(174) Sami Bey, herhalde dekanımız Cengiz Uluçay'dan aldığı bilgilere dayanarak, üçümüzün hemen o akşam gelmemizi söyledi ve yukarıda anlatmaya başladığım toplantı böyle gerçekleşti.

Konsey Yolu Açılıyor

Sami Bey, Kurtuluş'ta oturduğu apartman dairesinde bizi nezaketle kabul etti. Salona geçtikten sonra hemen konuya girdik. Türkiye'de yapılan bilimsel araştırmaların hacmini ve düzeyini yetersiz bulduğumuzu söyleyerek söze başladık ve bir canlanma için yeni bir atılımın gerektiği üzerinde durduk.

Devlete bu yolda ek görevler düştüğünü vurguladık. Albay Küçük'ün de aynı fikirde olduğunu memnunlukla gördük. Millî Birlik Komitesi olarak, ülkemizin ihtiyacı olan reformları her alanda yapmaya çalıştıklarını anlattı. Planlama Müsteşarlığı'nın kuruluşunu örnek gösterdi. Bilim ve teknoloji alanında yeni girişimlere hazır olduklarını söyledi. Arkasından, kendi düşüncesinin bir akademi kurmak olduğunu açıkladı. Bu akademinin hem temel bilimleri,(175) hem sosyal bilimleri içine almasını ve her iki kanatta araştırma yapılmasını öngörüyordu. Oysa yukarıda belirttiğim gibi, Batı dünyasında akademi deyince artık projelerle, enstitülerle araştırma etkinliklerine önemli katkı yapan kuruluşlar akla gelmiyor, bu görevi araştırma konseyleri üstleniyordu. Öte yandan, fen alanındaki temel ve uygulamak bilimlerle sosyal bilimlerin araştırma gereksinmeleri maddî açıdan çok farklı olduğundan ayrı iki konsey kurulması daha doğru olurdu.

---

174) Bu konuda belleğimi düzelten ve benim kendisine telefon ettiğimi bana hatırlatan Sn. Sami Küçük'e candan teşekkür ederim.

175) O zaman müspet ilimler denen, matematik, fizik, kimya, biyoloji, jeoloji ve ek dallarından meydana gelen gruba bugün temel bilimler diyoruz.

Söz alıp bu görüşlerimizi açıkladım. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmış olan araştırma konseylerinin nasıl çalıştığını, neler yaptığım etraflıca anlattım. Sonuç olarak, şimdi en yararlı girişimin, temel ve uygulamalı bilimlerde araştırma etkinliklerini destekleyecek ve koordine edecek bir araştırma konseyi kurmak olacağım söyledim. Benzer bir konseyin sosyal bilimler için de kurulabileceğini, ama doğal olarak o konuda sosyal bilimcilerimizden görüş almaları gerektiğini ekledim. Arkadaşlarım da beni destekledi ve örnekler vererek fikrimi kuvvetlendirdiler. Sonunda Albay Küçük görüşümüzü kabul etti. Böyle bir araştırma konseyinin kurulması için harekete geçilmesine karar verdi.

Önemli bir noktaya gelinmiş, yeni bir merkezî araştırma örgütünün kurulması yolunda ilk adım atılmıştı. İkinci adım konseyi yaşama geçirecek yasa tasarısını hazırlamaktı. Bu iş için daha büyük bir komisyonun çalışması gerekiyordu. Sami Küçük, kimleri çağıralım deyince, araştırma alanlarındaki ünlerini ya da araştırma yönetimindeki deneyimlerini göz önüne alarak bazı bilim adamlarımızı saydık.

İlk aklımıza gelenler Cahit Arf, Ratip Berker, Mustafa İnan oldu. Zaten bu ünlü ve kıdemli araştırmacılarımızın adlarını Sami Bey biliyordu. Çünkü daha önce Millî Savunma Bakanlığı'nın Bilimsel Danışma Kurulu'nda görev almaya çağrılmışlardı. Yalnız bu arada büyük bir aksilik olmuştu. Millî Birlik Komitesi'nin üniversitelerde reform yapma hevesiyle giriştiği bir tasfiye hareketi sırasında 146 öğretim üyesiyle birlikte Profesör Ratip Berker de emekliye ayrılmıştı. Sonradan bunun büyük bir yanlışlık ve haksızlık olduğu anlaşılmıştı, ama hata henüz onarılmamıştı. Şimdi Profesör Berker'in komisyonun çalışmalarına katılmak istemeyeceği tahmin edilebilirdi. Gerçekten de öyle oldu. Sami Küçük'ün bu yoldaki uğraşı sonuç vermedi. (Ancak çok sonra, yasa çıkıp kurum kurulunca, Profesör Berker kurumun bilim kurulunda hakkı olan yeri almayı kabul etti.)

Anımsadığım kadar. Profesör Mustafa İnan da ilk komisyon çalışmasına katılamadı. Profesör Arf'la ise birkaç gün içinde bir araya gelebildik ve projemizi anlattık. Cahit Bey, araştırma yaşamının canlanması fikrini hararetle desteklemekle beraber, kendi deneyiminden gelen bazı kaygılan dile getirdi: "Bir ülkede yeterli araştırmacı kitlesi henüz yokken devlete bağlı güçlü örgütler kurulursa, araştırmanın ne olduğunu bilmeyen, ama bildiğini sanan yöneticilerin eline düşebilir ve bu durumda araştırmalara destek değil köstek olurlar. Onun için, acele etmeyelim, hemen büyük bir konsey kurmaya girişmeyelim, önce doğrudan doğruya bazı araştırmacı ya da araştırmaları destekleyecek yöntemler arayalım" şeklinde konuştu. Bir örgüt kurmadan böyle bir destek

sağlanamayacağını, bilim insanlarımızın sorumluluk bilincine güvenerek yola çıkmaktan başka çaremiz olmadığını anlattık. Cahit Bey bu görüşümüze katılmasa da, herhalde, bu fırsatın kaçırılmaması gerektiğini gördü, kaygılarını içine attı ve canla başla konseyin kuruluşu için çalışmalara başladı. Tasarı komisyonuna başkanlık etti ve hem bilimsel otoritesi, hem de hiç yüksünmeden her konuya açıklık getirmeyi hedefleyen yaklaşımıyla amaca en uygun tasarının hazırlanmasında önemli rol oynadı.

Albay Küçük'ün evindeki toplantıda başka bilim adamları da önerildi ve yanlış hatırlamıyorsam tasarı komisyonuna üç öğretim üyesi daha katıldı: İstanbul Teknik Üniversitesi'nden Profesör Hikmet Binark, Ankara Fen Fakültesi'nden Profesör Besim Tanyel ve Ankara Ziraat Fakültesi'nden Profesör Mahir Pamukçu. Makine mühendisi olan Profesör Binark'ın Batı'daki araştırma konseylerinin yapılan ve çalışmaları hakkında bilgisi vardı. Kendisiyle bir rastlantı sonucu, ABD dönüşünde aynı gemide yolculuk ederken tanışmıştık. Profesör Tanyel, bir süre önce başarıyla yürütülmüş olan atom enerjisi eğitim programının başlıca sorumlusuydu. Profesör Pamukçu da tarım alanında araştırmalarıyla tanınmış ve yurtdışındaki kuruluşlardan aldığı projelerle araştırma desteği konusunda deneyim kazanmış bir bilim adamıydı.

İlk Çalışmalar

Tasarı hazırlama komisyonu ilk toplantısında Cahit Arf'ı başkan, Erdal İnönü'yü raportör seçtikten sonra ilk iş olarak, konu üzerinde daha önce kafa yormuş bütün bilim adamlarımıza danışmaya karar verdi. Bu yaklaşım hem bilgi edinme, hem de kurulacak araştırma konseyini bilim çevrelerimize benimsetme açısından önemliydi. Faydasını da hemen gördük. Kısa sürede birçok değerli inceleme ve öneri yazısı elimize geçti. Bazıları daha önce yayımlanmış, bazıları ise isteğimiz üzerine hazırlanmış bu yazıları dipnotta[176] sıraladım. Burada, şükran duygularıyla, önemli bir noktaya işaret etmek istiyorum. Kendilerine başvurduğumuz ve bize yazılarını gönderen arkadaşlarımız gibi, ulaşamadığımız ya da tanımadığımız bilim insanlarımızın hemen hepsi, bir araştırma konseyi kurulması için başlatılan bu girişimi candan destekledi.

---

176) Adnan Adıvar, "Yeni Türkiye'de İlim", *Yeni Ufuklar*, aralık-ocak 1961.
Hikmet Binark, "Üniversitelerde İlim ve Araştırma", yayımlanmamış makale, 1961.
Orhan İçen, "Türkiye'de Matematikçi Yetiştirilmesi Hakkında Bazı Düşünceler", yayımlanmamış makale, 1961.
Fikret Kortel, "Türkiye'de Müspet İlimlerin ve Bunlarla İlgili İlim Adamlarının Az Bir Zamanda Geliştirilmesi İçin Neler Yapılmalıdır", yayımlanmamış makale, 1961.
Besim Tanyel, "Müspet İlimlerde Bir Hamle Yapmak Zorundayız", *Bilgi Dergisi*, eylül 1954.
Nâzım Terzioğlu, "Bir Millî Araştırma Teşkilatı Kurulması Hakkında Düşünceler", yayımlanmamış makale, 1961.

Bu konuda büyük bir dayanışma gösterdiler ve ancak bu sayededir ki, komisyonumuzun çalışmaları verimli bir sonuca ulaşabildi. Bilimle uğraşanlar arasında da türlü insanlık zaaflarına rastlanır ve birlikte çalışma çok zorlaşabilir. Hatta bazen olanaksız hale gelir. Böyle durumlar komisyonumuzun çalışmaları sırasında karşımıza çıktı. Ama bu geçici rahatsızlıkların, çalışmanın başarısını engelleyecek ölçülere varmamasına herkes dikkat etti.

Örneğin ilk toplantımızda, komisyona çağrılmasını önerdiğimiz bilim adamları arasında Cahit Arf'ın adını anınca, dekanımız Cengiz Uluçay'ın rahatsız olduğunu fark ettim. Sonradan öğrendim ki Cengiz Bey, bir araştırmasının Türkiye'de önemli bir ödülü kazanmamasında, jüride bulunan Cahit Bey'in bir itirazının etken olduğuna ve böylelikle kendisine haksızlık yapıldığına inanıyormuş. Bu konuyu kendisine sorduğum Cahit Bey ise bana, Uluçay'ın araştırmasında öne sürdüğü kanıtlama yönteminde önemli bir yanlış bulunduğunu, o kanıtın geçerli olmadığını söyledi. Ben konunun uzmanı değilim, ama sanırım Cahit Arf'ın dediği doğruydu. Çünkü Cengiz Uluçay sonradan hep o zor kanıtın tamamlanması için uğraştı. Beni o gün üzen ve düşündüren sorun başkaydı. Reform uğraşlarımızı hep birlikte yürüttüğümüz ve konsey fikrimizi de Albay Küçük'e anlatarak projenin başlamasını birlikte sağladığımız arkadaşım ve dekanımın birdenbire olumsuz bir havaya girmesine vesile yaratmıştım. Cahit Arf'ın projeye katılmasını da önemsediğim için, bu uyumsuzluğun işimizi aksatabileceğinden korkmuştum. Ama Cengiz Bey duygularını yenmesini bildi ve Cahit Bey'in projeyi iyice benimsediğini görünce, kendisi yavaş yavaş komisyondan uzaklaştı.

Bilim adamlarımızın yazılarıyla birlikte dış kaynaklardan gelen belge ve öğütler de çalışmalarımıza ışık tuttu. Bu arada en büyük yardımı yapanlardan biri Ford Vakfı ve temsilcisi oldu. O yıllarda ABD özel sektörünün iki büyük yardım kuruluşu Türkiye'de etkinlik gösteriyordu: Rockefeller ve Ford vakıfları. İnsancıl amaçlara hizmet ederken, Amerikan kültür ve uygarlığını da dünyaya yayma görevini ihmal etmeyen bu vakıflardan Rockefeller daha çok tıp, Ford ise temel bilimler alanında eğitim ve araştırmayı destekliyordu.

Ford Vakfı'nın Türkiye temsilcisi, Eugene Northrop adında bir matematik profesörüydü. O günlerde tanıştık ve sonra yıllarca, karşılıklı iyi niyete dayanan verimli bir işbirliğini sürdürdük. Northrop işini çok ciddiye alan, elindeki malî olanakların en iyi şekilde kullanılması yolunda büyük titizlik gösteren ve herhalde kendisi de eğitimci ve matematikçi olduğu için, Türkiye'de temel bilimlerde eğitim ve araştırma etkinliklerinin gelişmesini candan isteyen

bir insandı. O da bir araştırma konseyinin kurulması gerektiğine inanıyordu. Bizi ziyaret ettiğinde NATO Fen Komitesi'nin bir raporunu verdi. Soğuk savaş sırasında Doğu ve Batı diye ikiye ayrılmış dünyada Batı biliminin daha güçlendirilmesi için neler yapılabileceği konusunda birçok tanınmış bilim adamına hazırlatılmış ve yeni yayımlanmış olan bu raporun bir paragrafında şu öneri ileri sürülüyordu:(177)

Bütün Batı devletlerinde temel ve uygulamalı bilimlerin desteklenmesi ve bilim öğretiminde istenen nitelik ve niceliğin sağlanmasıyla meşgul olacak bir ya da birkaç bilim konseyi ya da örgütü bulunmalıdır. Bu örgütleri yöneten heyetlerin yürütme (icra) yetkileri olmalı ve içlerinde bu yeteneği denenmiş bilim insanlarına yer verilmelidir.

Bize ulaşan başka bir belgeden de UNESCO Türkiye Millî Komisyonu'nun, 1953 yılından itibaren bu konu üzerinde durduğunu ve o tarihten beri çeşitli vesilelerle hazırladığı raporlarda Türkiye'de bir bilimsel ve teknik araştırma konseyi kurulması gereğini belirttiğini öğrendik. Ayrıca gördük ki, UNESCO'nun aralık 1960'ta Kahire'de topladığı, Türkiye ve Ortadoğu ülkelerinin katıldıkları bölgesel konferansta alınan tavsiye kararları arasında aşağıdaki öneri de varmış:(178)

Üye devletlerin her birinde temel ve uygulamalı bilimsel araştırmaları örgütlemek, güçlendirmek ve koordine etmek hedefiyle ve ulusun ekonomik, sosyal ve fikri bakımdan gelişmesini sağlayacak olan araştırmaları özendirmek için merkezî bir örgüt kurulmalıdır.

Bu örgüte tüzel kişilik ve malî özerklik verilerek Başbakanlık'a bağlanmalıdır. Örgütün kadrosu esas olarak bilim insanlarından ve uzmanlardan oluşturulmalıdır. Amacına ulaşmasına yetecek bir bütçesi olmalıdır. Başlıca görevleri arasında hem mevcut araştırma kuruluşlarına yardım, hem de gereksinme duyulan alanlarda yeni araştırma enstitüleri açmak hedefleri bulunmalıdır.

Bilgi ve belgeleri toplayıp inceledikten sonra nasıl bir örgüt kurmamız gerektiğini düşünmeye başlarken, bir yandan da tasarının gerekçesini hazırlamaya giriştik.

177) Increasing the Effectiveness of Western Science, Fondation Universitaire, Brüksel, 1960.
178) "Kahire Konferansı'na Ait Rapor", UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, 1961.

Tasarının Gerekçesi

Gerekçe metninin içeriğini önce birlikte kararlaştırdık. Sonra ortaya çıkan görüşlerin yazıya dökülmesini bana bıraktılar. Yazdığım gerekçenin ilginç bir kaderi oldu. O yıllarda gelişmekte olan ülkelerde bilimin desteklenmesi konusunda sık sık uluslararası toplantılar düzenleniyordu. Bu toplantılarda Türkiye'nin görüşleri, uzun bir süre bu gerekçe metniyle ortaya kondu. Şimdi, aradan otuz yıldan fazla zaman geçtikten sonra bu metne bakıyorum ve oradaki temel fikirlerin bugün de hatırlanmasında yarar olduğunu düşünüyorum.

Gerekçenin ilk bölümünde çağdaş toplumlarda bilimin rolü üzerinde duruyorduk:

"Son üç yüzyıl içinde görülen baş döndürücü gelişme sonunda bugün artık ulusların yaşamında temel bilimlerin ya doğrudan doğruya ya da dolayısıyla etkilerini göstermedikleri hiçbir yer kalmamıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse, bir ulusun bir yandan yüksek uygarlık düzeyinin belirtilmesi gibi en önemli manevî davasında, öte yandan ekonomik kalkınmasının sağlanması, sağlık ve refah düzeyinin yükseltilmesi ve ulusal savunma gücünün artırılması gibi en önemli maddi davalarında temel bilimlerde ileri olup olmamak birinci derecede rol oynamaktadır" diye başlayarak bilimin çeşitli alanlardaki katkılarını anlatıyorduk. Örneğin bir yerde, "Uluslar ailesi içinde itibarlı bir üye sayılmak için her şeyden önce gelen koşul, bilimde, sanatta çağdaş düzeyde olduğunu bütün dünyaya göstermiş olmak, yani gerek temel bilimlerde ve toplum bilimlerinde, gerek güzel sanatlarda insanlığın ortak manevî hazinesine sürekli olarak bir şeyler katabilmektir. Bu koşul yerine getirilmedikçe hiçbir jeopolitik gerekçe, bir ulusu askerî ya da ekonomik bağlarla bağlı bulunduğu uluslar topluluğunda ikinci sınıf bir üye kalma kaderinden kurtaramaz" diyorduk. Başka bir yerde ise, "Bilime dayanmayan bir sanayinin kopyacılıktan ibaret olduğuna ve uluslararası rekabette benzerleriyle yarışamayacağına, aynı şeyin taran için de geçerli olduğuna, memleketin gereksinmeleri göz önünde tutularak planlanmış uygulamalı araştırmalarla sürekli desteklenmeyen bir tarım programının ülkenin doğal kaynaklarını gereği gibi değerlendirmesinin, yüksek verimli bir üretim yapabilmesinin beklenemeyeceğine" işaret ediyorduk.

İkinci bölümde bilim için araştırmanın önemini anlatıyorduk. Bu arada yaygın bir yanlış kanı üzerinde duruyor, bir bilim dalında sadece başka ülkelerde yapılanları kitaplardan öğrenerek o bilimde çağdaş düzeye varılamayacağını söylüyorduk ve şöyle bir benzetme yapıyorduk:

"Temel bilimler daima değişen, gelişen, büyüyen bir organizmaya ya da daha iyisi bilinmeyen bir arazide daima genişleyerek, irili ufaklı kollara ayrılarak ilerleyen bir nehre benzetilebilir. Herhangi bir zamanda yazılan bir kitap ancak bu nehrin o anda bulunduğu yeri anlatabilir. Daha kitabın yazılması bittiği anda nehir çoktan o bölgeyi aşmış, gerilerde bırakmıştır. Böylece, çağdaş düzeye erişmek ancak, araştırmalarla henüz bilinmeyen küçük büyük bazı gerçekler bulup, bunları başka ulusların bilim insanlarına öğreterek bilim nehrinin akışına katılmakla olur. Bilimin yaratılma aşamasındaki bu bilgi alışverişi ders kitaplarında değil fakat bilimsel dergilerde, kongrelerde, bilim insanlarının araştırmalarını anlattıkları ve tartıştıkları seminerlerde, kolokyumlarda izlenebilir. İşte bu çalışmalara katılan bilim insanları çağdaş düzeye erişmiş sayılabilir. Bir ulusun çağdaş düzeyde olduğu da başka ülkelerdeki bilim insanlarının bu ülkede yapılan bilimsel araştırmaları izlemesi ve sonuçlarından yararlanmasıyla anlaşılır."

Sonra, temel ve uygulamalı bilimlerin karşılıklı değerine değiniyor, toplum yaşamını doğrudan etkileyen uygulamalı araştırmaların, temel araştırmalarla daha önce bulunmuş sonuçlara dayanarak başarı kazandığına dikkat çekiyorduk. Bu bakımdan, "temel araştırmaların toplum yaşamı için en faydalı yatırım olduğunu" söylüyorduk. Basan için izlenmesi gereken yolun "temel araştırmacıları, kendi meraklarının, araştırma isteklerinin götürdüğü doğrultularda çalışmakta özgür bırakmak ve ancak bir fayda sağlanacağı açıkça belli olan bir yasa bulunduğu zaman bu yasayla ilgili bir teknik geliştirmek maksadıyla uygulamalı araştırmalar düzenlemek" olduğunu, bugün uygar ülkelerde kabul edilen bir yöntem olarak vurguluyorduk.

Üçüncü bölümde, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı ülkelerinde araştırmaya devlet desteği sağlamak için kurulmuş olan çeşitli ulusal araştırma konseylerini ele alıyor, bu konseylerin örgütsel yapılarını ve kurdukları enstitülerde yürütülen araştırmaları anlatıyorduk. İsveç'ten, Norveç'ten, Batı Almanya'dan, Fransa'dan, İtalya'dan, Kanada'dan, ABD'den örnekler veriyorduk. NATO Fen Komitesi'nin ve UNESCO'nun tavsiyelerine değiniyorduk.

Dördüncü bölümde, Türkiye'de bilimsel araştırma yaşamının yakın geçmişte nasıl bir seyir izlediğini anlatıyor ve sonunda vardığımız noktada araştırma çalışmalarının gelişmesini engellemekte olan maddî ve manevî etkenler üzerinde ayrıntılı açıklamalar yapıyorduk. Gerekçeyi tekrar okurken, tasarının hazırlanmasında rol oynayan reformcu yaklaşımın özellikle bu etkenlerin dile getirilmesinde kendini gösterdiğini fark ettim. Bu nedenle bu bölümü de buraya almadan geçemiyorum.

Manevî etkenleri, araştırma yapılmasını özendiren ve kolaylaştıran bir manevî iklimin yokluğu şeklinde özetliyor ve bazı örnekler veriyorduk. Örneğin diyorduk ki:

"Bugün Türkiye'de kamuoyunun üniversitelerimizden beklediği fark edilen başlıca görev öğretimdir. Araştırmalarla bilimin ilerletilmesi, Avrupa'nın ileri Batı ülkelerinin ve ABD'nin yapabileceği bir şey kabul edilir ve bizden sadece bilimin bu diyarlardaki gelişmelerini takip edip öğrencilerimize yeni bilgiyi nakletmemiz beklenir. Üniversitelerimizin şöhretli elemanları büyük hocalardır, pek çok öğrenci yetiştirenlerdir. Değerli araştırmalar yapanlar değildir. Zaten kamuoyunda böyle bilginlerin nasıl insanlar oldukları, nasıl yetişip çalıştıkları hakkında, herhalde büyük deha sahibi oldukları gibi müphem bir fikirden başka, hiçbir belirli kanı yoktur."

Sonra, üniversitenin iki esas görevinin öğretim ve araştırma olduğu yasalarda yazılı ise de uygulamada bu iki göreve eşit önem ve değer verilmediğini anlatıyorduk ve şöyle söylüyorduk:

"Çok defa, öğretim büyük bir kitleyi ilgilendiren bir hizmet, araştırma ise yalnız araştırmacının kendi çıkarına yarayan bir lüks telakki edilir. Bir üniversite mensubunun araştırmalarına vakit ayırabilmek için ders saatleri sayısını azaltmak istemesi daima dirençle karşılaşır. Örneğin, araştırma yapmayan birçok öğretim üyesi bulunmasına karşın, hiç ders vermeyip yalnız araştırma yapan hiç kimse yoktur, ilke olarak hem öğretim, hem araştırma yapması gereken her üniversite mensubuna 'öğretim üyesi' denmesi de değindiğimiz zihniyetin başka bir işaretidir."

Bu tek taraflı geleneği aşmak bakımından, konseyin özellikle bazı araştırma enstitüleri açmasını önemli gördüğümüzü belirtiyorduk. "Bütün vakitlerini araştırmayla geçiren bilim insanlarının toplandığı enstitülerin Türkiye'de de etkinlik göstermesi, gerek kamuoyu, gerek üniversite yöneticileri üzerinde uyarıcı ve uyandırıcı bir etki yapacaktır" diye sonuca varıyorduk.

"Maddî Sebepler" başlığı altında ise başlıca üç olumsuz etken üzerinde duruyorduk: Araştırmacı elemanların azlığı; alet ve malzemenin sağlanmasındaki güçlük ve zaten az sayıdaki yetişmiş elemanın araştırmaya yeterli zaman ayırmasına engel olan geçim sıkıntısı. Üniversitelerde ya da çeşitli kamu kuruluşlarının ve özel sektörün enstitülerinde, laboratuarlarında bulunan uzman araştırıcıların nüfusumuza oranı Batı ülkelerindeki oranlara göre çok düşüktü. Gözlem ve deney yoluyla yeni buluşlar yapmaya çalışan araştırmacılarımız, laboratuarlarda gerekli düzeneklerini kuruncaya kadar öylesine

gereksiz yere zaman kaybediyorlardı ki planladıkları deneyin sonuçları ilginç olmaktan çıkıyor, o konudaki tüm yeni gözlemler başka ülkelerdeki araştırmacılar tarafından yapılmış ve yayımlanmış oluyordu. Araştırma verimini azaltan üçüncü önemli etken de yaşanan enflasyonun ücretleri eritmesi sonucunda geçim sıkıntısına düşen araştırmacıların, yaşam düzeylerini koruyabilmek için araştırmayla ilgisi olmayan ek görevler almak zorunda kalmalarıydı.

Bir Soru: Bu Durum Değişti mi?

Burada eski öyküyü bir dakika kesip, bu olumsuz etkenlerin bugün hâlâ geçerli olup olmadığım sormakta yarar var. Kuşkusuz, aradan geçen otuz beş yıldan fazla sürede harcanan çabalar önemli ilerlemeler getirdi. Gelişmiş üniversitelerimizde ve yeni kurulmuş bazı enstitülerde uygun bir araştırma ortamı bugün oluşmuş durumda. Yukarıda saydığım maddî ve manevî olumsuzluklar bu merkezler için artık geçerli değil. Bu gelişmenin bir sonucunu Türkiye'de yapılan araştırmalardan çıkan yayınların sayısının artmasında gördük. Ama bu olumlu gelişme henüz bütün üniversitelerimize ve araştırma kuruluşlarımıza yayılmamıştır. Bunların çoğunda yukarıda yakındığım durum hâlâ yaşanmaktadır.

Bir örnek vereyim: 1997'nin nisan ayı içinde TÜBİTAK'ın bilim kurulu üyeleri olarak Güneydoğu Anadolu'da bir inceleme gezisi yaptık. Kurulalı otuz yıldan fazla olmuş, oldukça gelişmiş bir üniversitemizin rektörüyle konuşurken, üniversite elemanlarının bir yılda, araştırmalarına dayalı olarak ne kadar yayın yaptıklarını sordum. Verdiği yanıttan anlaşıldı ki, her dört elemandan ancak biri her yıl bir araştırma yayını yapmaktadır. Bunu duyan ve üniversitelerimizin bugünkü durumunu benden daha iyi izlemekte olan arkadaşlarım bu sonucun ortalamaya uyduğunu söylediler. Başka bir deyişle üniversitelerimizin tümü göz önüne alındığında, yıllık ortalama araştırma verilerinin her dört eleman için ancak bir yayın olduğunu belirtmiş oldular. Oysa en düşük temponun her öğretim elemanı için yılda en az bir yayın olması gerekir. Batı'daki iyi üniversitelerde bu ortalama, yılda 5-10 yayın arasındadır.

Biraz önce araştırma veriminde son yıllarda artış olduğuna işaret etmiştim. Şimdi ise verimin düşük olduğunu söylüyorum. Bu iki iddia arasında çelişki olmadığım göstermek için ilgili sayıları da vermeliyim. Fen alanında yapılan ve yayımlanan temel ve uygulamalı araştırmaların sayısına göre dünya ülkelerinin sınıflandırılmasında Türkiye, on yıl kadar önce kırk birinci sıradayken, 1997 yılında yirmi yedinci sıraya yükseldi. Böylece göreli olarak araştırma

verimini artırdığı görüldü. Ama bize 1997'de bu sırayı kazandıran yıllık toplam yayın sayısı 4410'dan ibaret. Öte yandan örneğin, aynı sıralamada dokuzuncu olan İspanya'da bu sayı 21 bin 707 yedinci olan İtalya'da 34 bin 149, beşinci olan Fransa'da 51 bin 776. Bu sayılarla karşılaştırma, araştırma verimimizi daha çok artırmamız gerektiğini açıkça gösteriyor.[179]

Bugün olumsuz rol oynamaya devam eden etkenler arasında, kuşkusuz, enflasyona bağlı geçim sıkıntısı önde geliyor. Üniversitelerdeki elemanların büyük çoğunluğu ek ders vermek ya da ek görev almaktan araştırma yapmaya gene zaman bulamıyorlar. Bu konuda otuz beş yıl önceki durum değişmiş değil.

Nasıl Bir Örgüt Kurulmalıydı?

Öyküye dönüyorum. Düşüncemize göre hayalimizdeki araştırma konseyinin verimli bir çalışma düzeni olmalıydı. Araştırmacılara bilimsel özerklik sağlarken, onları yoğun bir araştırma ortamına kavuşturabilmeli ve orada tutabilmeliydi. Ülkede yapılan tüm bilimsel araştırmaları koordine edebilecek bir manevî otorite kazanmalıydı. Bu ilkeler ışığında düşünebildiğimiz en basit yönetim yapısı aşağıdaki şekilde ortaya çıktı:

- Türkiye Bilimsel Araştırma Konseyi
- Yönetim Kurulu
- Genel Sekreter
- Araştırma Grupları Yürütme Komiteleri
- Komite Sekreterleri

Bu yapının şöyle çalışacağını öngörüyorduk: Konseyin ilk yapacağı işlerden biri, üniversitelerde ya da çeşitli enstitülerde çalışan elemanlara araştırma projeleri vermek olacaktı.

Proje verme işlemi şu şekilde yürütülecekti: Örneğin, üniversitedeki bir eleman, kendi uzmanlık alanında düşündüğü bir araştırmayı, konusunu, amacını ve yöntemlerini belirterek tahminî bir bütçeyi de içeren bir proje halinde yazacak ve bunu konsey genel sekreterliğine gönderecekti. Belirli zamanlarda konseyin araştırma gruplarının yürütme komiteleri toplanarak kendi alanlarındaki projeleri ele alacak, uzmanlara inceletecek ve birer rapor

179) 1998'de yirmi beşinci sıraya yükseldik ve 1999'da, 2000'de bu sırayı koruduk.

hazırlayacaktı. İkinci toplantıda bu raporlara dayanarak projelerin kabul ya da reddine karar verilecek, genel sekreter de bu kararların yürütülmesini sağlayacaktı. Kabul edilen projelerin nasıl ilerlediği, aynı şekilde, yürütme komitelerinin araştırmacılardan zaman zaman alacağı raporlarla denetlenecekti.

Konseyin öncelikle ele alacağı başka bir iş, kendisine bağlı araştırma enstitüleri kurmak olacaktı. Bu işi de araştırma gruplarının yürütme komiteleri planlayacak, sonra genel sekreter bu planları uygulamaya koyacaktı. Enstitüler kurulurken sürekli gözetilecek ilkenin bir an önce araştırmaları başlatmak olduğu, yönetmeliklerin tamamlanması, binaların yapılması gibi hazırlıkların bitmesini beklemeden hemen küçük gruplar oluşturup, nerede olanak bulunursa orada araştırma yapılacağı gerekçede önemle vurgulanıyordu.

Yönetim Kurulu ya da Bilim Kurulu Nasıl Seçilecek?

Konseyin çalışma biçimi üzerinde görece kolay görüş birliğine vardıktan sonra bu yapının devlet mekanizmasında nereye bağlı olacağı, yönetim kurulu ile genel sekreterin niteliklerinin, yetkilerinin ne olacağı ve nasıl seçileceğine sıra geldi. Bu konular üzerinde daha uzun boylu tartışmak ve bizim dışımızdaki uzmanlara danışmak gerekti.

Batı ülkelerinde gördüğümüz konseyler biçimsel olarak hep devletin en yüksek organına, krala, cumhurbaşkanına ya da başbakana bağlı gözüken, ama aslında özerk bir yapısı olan kuruluşlardı. En yüksek makamla ilişki onlara manevî bir otorite kazandırıyor, özerklik ise verimli çalışmalarını sağlıyordu. Bize gelince, Anayasa'mızda cumhurbaşkanının görevleri tek tek sayılmış olduğundan, konseyi Cumhurbaşkanlığı'na bağlamak olanaksızdı. Başbakanlık'a bağlayabilirdik. O zaman fiilen, başbakanın görevlendireceği devlet bakanına bağlanmış olacaktı, ama başka çaremiz yoktu. Ancak başbakanın konsey çalışmalarıyla ilgilenmesini özendirmek için, Başbakanlık yerine başbakana bağlı olduğunu yazmak aklımıza geldi.

Yönetim kurulu konseyin ana karar organı olacaktı. Ama yürütmeyle de yakından ilgilenecekti. Onun için adını "Bilim Kurulu" olarak değiştirdik. Konseyin temel görevi araştırmaları desteklemek olduğundan, bu kurulun büyük ölçüde bilim insanlarından oluşması zorunluydu. Başka ülkelerdeki örneklere bakarak, kurulun on bir kişiden oluşmasında, üyelerden altısının temel bilimlerden, beşinin uygulamalı bilimlerden seçilmesinde, uygulamacılardan birinin kamu, ötekinin de özel sanayi kesimlerinden alınmasında

karar kıldık. Üyelerin çoğunun temel bilimlerden alınması, incelediğimiz öteki konseylerin yönetim kurullarında gördüğümüz ortak bir özellikti. Sanırım bunu, konseylerin dışarıdan gelecek baskılarla araştırmadan çok uygulamaya önem vermesini engelleyecek bir güvence olarak düşünmüşlerdi. Genel sekreter, konseyin başlıca yürütme organı konumundaydı. Bilim Kurulu'nun aldığı kararları o uygulayacaktı. Buradan, Bilim Kurulu başkanı ile genel sekreter arasında iyi bir işbirliği kurulmasının vazgeçilmez koşul olduğu sonucu çıkıyordu.

Konseyin yönetsel ve malî özerkliğe sahip olacağını tasarının birinci maddesinde yazmıştık. Ancak uygulamada özerkliğin sağlanması için, Bilim Kurulu'nun seçimi önem taşıyordu. İncelediğimiz örneklerde, ilk kuruluşta en yüksek makam bir seçim yapıyor, ondan sonra kurulun kendisi, süresi dolan üyelerin yerine başkalarını seçerek devam ediyor ve artık yalnız onay için üst makama gidiliyordu. Biz de bu yöntemi benimsedik. İlk beş kişiyi üniversitelerden gösterilecek adaylar arasından ya da dışarıdan başbakanın seçmesini, sonra onların kalan altı kişiyi belirlemesini öngördük. Yalnız bu durumda dört yıl geçince, bütün üyelerin süreleri dolmuş olacaktı. O zaman hep birden ayrılmalarını önlemek için, iki yıl sonra aralarında kura çekmelerini, kurada çıkmayan beş kişinin yeni altı kişiyi seçmesini ve sonra her iki yılda bir süresi tamamlananlar yerine ötekilerin yeni üyeleri belirlemeleriyle kurulun varlığının sürdürülmesini düşündük ve tasarıya böyle bir öneri koyduk. Bilim Kurulu üyelerinin yapacağı seçimlerin başbakanca bir ay içinde onaylanacağını da tasarıya ekledik.

Bu seçim sisteminin yönetim özerkliğini sağlamadaki büyük katkısı sonraki uygulamalarda görüldü. Ülkemizdeki öteki kamu kuruluşlarında hemen her zaman görülen durumdan farklı olarak, hükümet değişiklikleri Bilim Kurulu'nda değişikliğe neden olmadı. Bilimsel çalışmaların verimi için birinci derecede önemli olan süreklilik böylece korunmuş oldu.

İki Uzman Olarak Demirel ve Özal'ın Yardımları

Konseyin çatısı zihnimizde oluşmuştu. Daha ileri gitmeden, yönetim konusunda uzmanlığı bilinen kişilerin de görüşlerini almak istedik. Cahit Arf bu alanda danışabileceğimiz bir insanın, genç yaşta Devlet Su İşleri genel müdürlüğünü uzun süre başarıyla yürütmüş Süleyman Demirel adında bir mühendis olduğunu söyledi. Demirel o aralık, Devlet Planlama Teşkilatı'nda (DPT) yedek subaylık görevini yerine getiriyordu. Komisyon halinde kendisini görmeye gittik. Projemizi ve düşündüğümüz konsey şemasını anlattık. Bu

yapıda bir yönetimin sağlam ve verimli biçimde işleyip işleyemeyeceğini sorduk. Demirel bizi dikkatle dinledi, şemayı inceledi, sonra pratiğe yönelik sağduyulu, basit yanıtlar verdi. Hazırladığımız şemanın yürütülebileceğini söyledi. Karar organı olan Bilim Kurulu ile yürütmeyi üstlenecek olan genel sekreterin birlikte çalışabileceklerini, yalnız karşılıklı yetkilerin iyi belirlenmesi gerektiğini, öte yandan, genel sekreter olmadan bütün yetkileri Bilim Kurulu başkanında toplayan bir düzenin de işleyebileceğini, bu iki olası yapıdan hangisinin bugünkü duruma daha iyi uyacağına ancak bizim karar verebileceğimizi belirtti. Bu görüşmeden taslağımıza güvenimiz artmış olarak ayrıldık.

Şimdi iş, tasarıyı bütün teknik ayrıntılarıyla yazmaya gelmişti. Burada gene yardıma gereksinme duyduk. Bu konularda deneyimi olan iki mühendis, Turgut Özal ve Korkut Özal, planlama müsteşarının izniyle komisyonumuza katıldılar. Konseyin malî açıdan olabildiğince özerk bir yapıya kavuşmasını sağlayacak bağışıklık hükümlerinin tasarıya yerleştirilmesinde bize çok yardım ettiler. Örneğin, konseyin Sayıştay vize ve denetimine tabi olmadığını yazdık. Bunun yerine hesapların, Başbakanlık'ça atanacak üç kişilik bir denetçiler heyetiyle denetleneceği hükmünü getirdik. Konseye yapılacak her türlü bağışın vergi, resim ve harçlardan bağışık tutulacağını, konseyin ithal edeceği eşyadan gümrük vergisi alınmayacağını ve bunlar gibi birçok bağışıklık hükmünü tasarıya koyduk.

Turgut Özal'ı ilk kez bu komisyonda tanıdım. Elektrik Etüt İşleri'nde çalışırken yedek subaylık görevini Devlet Planlama Teşkilatı'nda yapmaktaydı. Devlet bürokrasisinin, her kuruluşta aynı kuralların uygulanmasını isteyen kayıtlarından konseyi kurtarmak için en cüretli önerileri o yapıyordu. "Konseyin verimli iş görmesi için ne gerekiyorsa tasarıya koyalım" diyordu. Korkut Özal'ı ise Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ndeki hocalığından tanıyordum. O da teknik konularda komisyona yardımcı oldu.

Sonunda, Batı ülkelerinde gördüğümüz yapıda, siyasal baskılardan ve gereksiz kırtasiyeci kayıtlardan arınmış, etkin çalışabilecek bir konsey tasarısı ortaya çıkmıştı. Bu başarıyı, yasa hazırlamakta geçmiş deneyimleri olmayan, ama amaçlarının ne olduğunu bilen, yönetim konularında bilmediklerini sorarak öğrenmekten korkmayan ve çeşitli siyasal eğilimlerdeki uzmanlardan yüksünmeden yardım alabilen bir grup bilim adamına borçluyduk.

Komisyon olarak görevimizi tamamlamıştık. Ama taslağımız Meclis'e sunulmadan önce iki danışma kademesi daha geçirdi. Taslağı o yıllarda Avrupa'da bilim politikası alanında öncülük yapan OECD'ye (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) gönderdik. İlgili birimlerin başındaki Profesör Alexander King ve R.G. Gass gibi uzmanlardan olumlu görüş bildiren yanıtlar aldık. Son-

ra Sami Küçük, MBK üyesi sıfatıyla, üniversitelerle tüm araştırma kuruluşlarının temsilcilerini, 20 nisan 1961 tarihli mektubuyla Ankara'da toplantıya çağırdı. O zamanki Millî eğitim bakam Ahmet Tahtakılıç ile Sami Küçük'ün beraber yönettikleri bu toplantıda hazırladığımız konsey tasarısını anlattık ve tartışmaya açtık. Üç gün süren görüşmeler boyunca eleştirileri dinledik, yanıtlar verdik. Bu toplantının havası da olumluydu. Başta üniversite üyeleri olmak üzere, tüm katılanlar projeyi ilke olarak benimsediklerini bildirdiler ve yararlı fikirler ileri sürdüler. UNESCO millî Komisyonu Başkanı General Dr. Tevfik Sağlam bir araştırma konseyinin kurulmasını zaten daha önceden istemiş olduklarını belirtti. Devlet Planlama Teşkilatı adına konuşan Sosyal Planlama Dairesi Başkanı Necat Erder, hazırladıkları beş yıllık planda bir araştırma kurumu kurulmasının öngörüldüğüne işaret etti. Hemen herkes yönetimde ve malî konularda özerklik sağlanmasının önemi üzerinde durdu. Danışma Kurulu'na, unuttuğumuz kuruluşlardan birkaç temsilcinin daha katılması gibi bazı faydalı öneriler yapıldı. Bu arada konseyin adı da 'Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu" olarak belirlendi.

İyi hatırlamıyorum, ya DPT ya da UNESCO Millî Komisyonu temsilcisi sosyal bilimler için de benzer bir örgüt kurulmasını istedi. Biz de bu isteğe katıldık. Bu amaçla sosyal bilimcilerden kurulacak bir komisyonun o tasarıyı hazırlamasını önerdik. Yazık ki bu komisyon kurulamadı. Kurulmama nedenleri de açıklanmadı. Ama sanıyorum ki güçlük, sosyal bilimlerin fiziksel bilimlerden farklı olan konularından kaynaklanıyordu. Sosyal bilimlerde yapılan araştırmalar siyasal eğilimleri etkileyecek sonuçlar verebiliyor. Bu olasılık da araştırmalara tarafsız bir devlet desteği bulmayı zorlaştırıyor. Zorluğun aşılması, devleti yönetenlerde önemli bir olgunluk, sosyal bilimciler arasında da siyasal eğilimleri aşabilen bir dayanışma gerektiriyor. Bu koşullar o gün sağlanmış olmadığı için sosyal bilimlerle ilgili bir araştırma kurumu hazırlığına girişilemedi. Aradan geçen zaman her kesimi epey olgunlaştırdı. 1993 yılında benim başbakan yardımcılığı yaptığım hükümette, TESAK adıyla, sosyal bilimler için bir araştırma kurumu tasarısını sosyal bilimcilere hazırlatıp Bakanlar Kurulu'ndan geçirdik. Ama bu kez de cumhurbaşkanının kararnameyi imza etmesinden önce hükümet değişikliği nedeniyle sonuca varılamadı. Herhalde, üçüncü denemenin yakın zamanda ele alınmasını ve başarılı olmasını umutla bekleyebiliriz.

Meclis'teki Aşamalar

Anlattığım büyük toplantının yapıldığı günlerde Türkiye'de Kurucu Meclis yeni anayasayı oluşturmakla meşguldü. Sami Küçük, toplantıdan sonra

son şeklini alan metni, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu teklifi olarak on iki MBK üyesiyle beraber Kurucu Meclis'e sundu. Taslak metin Meclis'in Millî Eğitim Komisyonu'nda ayrıntılı bir inceleme geçirdi. Sami Küçük teklifi titizlikle savundu. Onun önerisiyle Meclis komisyonuna Bahattin Baysal ile beni de çağırdılar. Komisyonda üniversitelerden görüş istenmesi, üniversite, Millî Eğitim Bakanlığı ve başka bakanlık temsilcilerinin yönetimde yer almaları gibi fikirler ileri sürüldü. Kurumun dikkatle düzenlenmiş yapısını bozacak bu yaklaşıma karşı çıktık. Söz alan Bahattin Baysal, herkesi tatmin edecek bir yasa metni hazırlanırsa, araştırmacıların bir kenara itileceğini ve böyle bir konseyin yararlı olamayacağını belirtti. Komisyona başkanlık eden değerli eğitimci Reşat Tardu, sanırım Baysal'ı daha önceden de tanıdığı için, bu görüşün doğruluğuna inandı ve değişiklik önerilerini göz önüne almadı. Sonunda Millî Eğitim Komisyonu, bazı ufak tefek değişiklikler dışında, maddelerin içeriğine dokunmadan taslağımızı kabul etti. Ancak teklif Genel Kurul'a sunulmadan Kurucu Meclis'in görev süresi bitti. Anayasa 9 temmuzda halkoyuna sunuldu. Kurucu Meclis 4 eylülde kendisini feshetti. Yeni seçimler yapıldı ve yeni meclisin içinden çıkan CHP-AP koalisyon hükümeti 20 kasım 1961'de İsmet İnönü'nün başkanlığında kuruldu.

Sami Küçük şimdi yeni anayasayla yaşama geçen Cumhuriyet Senatosu'nun bir doğal üyesiydi. Gene aynı on iki doğal üyeyle birlikte taslağımızı kendi teklifleri olarak yeni meclise sundu. Aynı zamanda. Bakanlar Kurulu'nun bir tasarısı olarak gelmesi için Millî Eğitim Bakanı Hilmi İncesulu'ya başvurdu ve tasarı bu yoldan da Meclis'e ulaştı. Konuyu yakından izleyen bir başkası, Devlet Bakanı Turhan Feyzioğlu'ydu. Profesör Feyzioğlu, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde rektörlük yaptığı sırada bizim çalışmamızı öğrenmiş ve sonra her fırsatta projeyi desteklemişti. Sami Küçük ve on iki arkadaşının Senato Başkanlığına sunduğu teklif, 21 nisan 1962 tarihini taşıyor. Bakanlar Kurulu'ndan gelen tasarının Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na sunuluş tarihi ise 11 haziran 1962. Demek ki eski meclisten geçmesine vakit kalmayan tasarı, 20 kasım 1961'de yeni hükümetin kurulmasından itibaren altı ay geçtikten sonra tekrar ele alınmış. O sırada Türkiye'nin son derece çalkantılı bir dönemden geçtiği, 22 şubatta bir ayaklanma girişiminin bastırıldığı hatırlanırsa, araştırma kurumu tasarısının arkasında güçlü bir desteğin bulunduğu bir kez daha ortaya çıkar.

O günlerde tasarıya önemli bir itiraz, idarî ve malî bürokrasimizi temsil eden görevlilerden geldi. Beni bir toplantıya çağırdılar ve taşandaki çeşitli bağışıklık hükümlerini kabul edemeyeceklerini, bu ayrıcalıkların hukuk düzenimize uymadığım söylediler. Ben kendilerine bu bağışıklık maddelerinin ne

amaçla koyulduğunu, bilimsel araştırmalardan istenen verimi almak için gerekli olduklarını çeşitli örnekler vererek anlattım. Ama itiraz edenleri ikna edemedim. Sonunda kesin bir tavır almaktan başka çare bulamadım. "Araştırma kurumundan beklenenlerin gerçekleşmesi için bu bağışıklık hükümlerinin varlığı zorunludur. Onları kabul etmezseniz tasarının yasalaşmasının anlamı kalmaz" diyerek ayrıldım. Ondan sonra ne olduğunu bilmiyorum. Ama herhalde Feyzioğlu ve İncesulu'nun çabalarıyla bu itirazlar aşıldı. Tasarı hiç değişmeden, 1963 nisanında tekrar Meclis komisyonlarında ele alındı ve önemli bir değişikliğe uğramadan ilerleyerek genel kurullarda kabul edildi. 24 temmuz 1963 tarihli Resmî Gazete'de 278 sayılı yasa halinde yayımlanarak yürürlüğe girdi.

Başbakan İsmet İnönü, yasanın geçici maddesi uyarınca, üniversitelerin ve Millî Eğitim Bakanlığı'nın gösterdiği adaylar arasından Bilim Kurulunun ilk beş üyesini seçti. Resmî Gazete'nin 18 ekim 1963 tarihli sayısında yayımlanan karara göre bu üyeler, Cahit Arf (matematik), Atıf Şengün (biyoloji), Feza Gürsoy (fizik). Hikmet Binark (mühendislik) ve Mecit Çağatay'dı (tarım). Sonra beş üye birkaç toplanü yaparak kalan altı üyeyi seçtiler. Bu altı üye de şunlardı: Reşat Garan (tıp), Ratip Berker (matematik), Mustafa İnan (mekanik), Orhan Işık (sanayi, özel kesim), İhsan Topaloğlu (sanayi, kamu kesimi), Erdal İnönü (fizik). Bilim kurulu ilk toplantısını 26 aralık 1963'te yaptı. Başkanlığa Cahit Arfi, ikinci başkanlığa Erdal İnönü'yü seçtikten sonra genel sekreteri ve araştırma gruplarının yürütme komitelerini (tarım, hayvancılık ve bilim insanı yetiştirme gruplarından başlayarak) seçme çalışmalarına girişti. Genel sekreterliğe İstanbul Teknik Üniversitesi'nden Profesör Nimet Özdaş'ın atanması ve onun 1964 yılı haziran başında Ankara'da göreve başlamasıyla TÜBİTAK'ın temel yapısı tamamlanmış oldu.

Bu arada TÜBİTAK sözcüğünün nasıl doğduğuna da değineyim. Adında birçok sözcük bulunan ulusal ya da uluslararası kuruluşları kolayca anabilmek için, sözcüklerin baş harflerini bir araya getirerek yeni bir ad yaratma modası yaygınlaşmıştı. Genel sekreterimiz bu modaya uyarak, "Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu" deyiminden TBTAK kısaltmasını türetti. Ama bunu söylemek kolay olmadı. Aynca "tebetak" demek, "tepetaklak" gibi hoş olmayan bir çağnşım yapıyordu. O zaman "Türkiye" ve "Bilimscl" sözcüklerinin ilk iki harfini alarak "TÜBİTAK" sözcüğünü oluşturdu ve bilim kuruluna önerdi. Bu sözcük genel kabul gördü. Hatta o kadar iyi tuttu ki, bugün kamuoyunda pek az kimse bunun arkasında bilimsel ve teknik araştırma olgusunun bulunduğunu hatırlıyor.

TÜBİTAK'ın kuruluş öyküsü burada bitiyor. Bilim Kurulu üyesi ve uzun bir süre de başkan vekili olarak katıldığım ilk yılların etkinlikleriyle ilgili anılan başka bir bölüme bırakarak kısa bir değerlendirmeyle konudan ayrılacağım.

Değerlendirme

TÜBİTAK'ın 278 sayılı kuruluş yasası tam anlamıyla bir reform yasasıdır. Albay Küçük'ün evinde yaptığımız toplantıda, bir araştırma konseyi kurulmasına götürecek çalışmalara başlama kararından aşağı yukarı iki buçuk yıl sonra kurumun yasası Meclis'te kabul edilmiştir. Bütün bu süre boyunca dışarından reform isteyenlerle, içeride reformu hazırlayanlar tam işbirliği halinde ve etkin durumlarını koruyarak ortak hedeflerine varmak için uğraşmışlardır. Bu bakımdan 278 sayılı yasa, içeriden ve dışarıdan gelen isteklerin güçlü dayanakları bulunması halinde önemli ve kalıcı bir reform yapılabildiğini gösteren güzel bir örnektir.

Ülkemizde bilimsel araştırmaları etkin biçimde desteklemek için gerekli hemen her koşul (belki bir tek istisnayla) bu yasada yer almıştır. Bir defa siyasal iktidarın, kurumun başlıca karar ve yönetim organları olan Bilim Kurulu ile genel sekreterin seçilmesini etkileme olanağı en aza, sadece onaylama aşamasına indirilerek yönetimde özerklik kazanılmıştır. Bu düzenlemenin büyük faydası, kurumun iç yönetiminin siyasal eğilimlerden etkilenmemesi, hükümet değişince yönetimin değişmemesi, bilimsel çalışmaların süreklilik içinde yürütülebilmesi şeklinde açıkça kendini göstermiştir.

Yasanın çıktığı 1963 yılında, büyük ortağı CHP olan koalisyon hükümeti iktidardaydı. Bu hükümet sürdükçe TÜBİTAK'ın çalışmalarını başbakan adına CHP'li bir bakan denetledi. Sonra Adalet Partisi'nin koalisyon içinde ya da tek başına iktidar olduğu hükümetler kuruldu ve TÜBİTAK uzun süre AP'li bir devlet bakanına bağlı kaldı. Arkasından tekrar çok partili koalisyon dönemleri geldi. Bu değişik hükümetlerin iktidarda oldukları yirmi yılı aşkın süre boyunca TÜBİTAK yönetimi, bir siyasal baskıya uğramadan ya da istisna halinde bir baskı olursa onu etkisiz bırakmanın yolunu bularak, yalnızca ülke çıkarları açısından bilim ve teknoloji araştırmalarını destekleme doğrultusunda çalıştı ve kurum hızlı bir gelişme gösterdi. Siyasal baskının bir örneğiyle MSP'li bir devlet bakanına bağlı olduğu dönemde karşılaştı. Süresi biterek ayrılan üyelerin yerine bilim kurulunca seçilen yeni üyeler bir türlü onaylanmadı. Ama yasanın getirdiği sağlam yapıya dayanarak, bir avuç Bilim Kurulu üyesi bu zorluğu aşacak gücü gösterdiler ve kurum bu dönemi, önemli bir aksama olmadan geçirdi. Ancak 1987'de 278 sayılı yasa, Özal'ın başbakanlığındaki

ANAP iktidarı tarafından bir kararnameyle değiştirilip TÜBİTAK'ın özerkliği ortadan kaldırılınca durum değişti. Ondan sonra yanlış yönetimler elinde birkaç yıl süren bir duraklama dönemi yaşandı. İlginçtir ki, o zaman ANAP iktidarının kendisi, bu tutumun yanlışlığının farkına vardı. Araştırmaları destekleyecek insanları tekrar başa geçirerek, yönetime fiilî bir özerklik verme yoluna gitti ve TÜBİTAK yeniden verimli çalışma çizgisine döndü. 1991 seçiminden sonra kurulan SHP-DYP koalisyonunun yeni bir kararnameyle Bilim Kurulu'nun ve başkanın seçilmelerinde hükümetin rolünü eskisi gibi onaylama aşamasıyla sınırlaması tekrar yasal özerklik sağladı. Bu arada başlıca yürütme yetkisinin genel sekreterden alınarak başkana verilmesi, TÜBİTAK'ın gelişmiş yapısı içinde, daha uyumlu bir çalışma düzeni oluşturdu. Özetle, otuz yıllık deneyim TÜBİTAK gibi bir araştırma kuruluşu için yönetim özerkliğinin yaşamsal önemini iyice kanıtlamış oldu.

Söz konusu yasanın ikinci önemli özelliği, kamu kuruluşlarının uymak zorunda oldukları birçok eşitleyici ve dolayısıyla sınırlayıcı biçimsel kayıtlardan TÜBİTAK'ı kurtarmış olmasıdır. Zaman içinde geliştirilerek yürütülen bütün programların başarısında, örneğin, yetenekli gençlerin küçük yaşlarda seçilerek iyi yetiştirilmelerinde, üniversitelerdeki araştırma birimlerinin yararlı biçimde desteklenmesinde bu yasanın rolü oldu. Yeni enstitüler kurulmasında belirleyici rol oynayan özgürce, zamanında karar verebilmek ve gerekli araç, gereçleri sağlayabilmek ancak bu sayede mümkün oldu. Bazı alışılmış kısıtlamalardan kurtulmuş olmak, TÜBİTAK'ın otuz yılı aşan ömründe hiçbir yolsuzluğa da yol açmadı. Bilim Kurulu'nda, genel sekreterlikte ve araştırma gruplarının yürütme komitelerinde görev alan bilim insanları hep sorumluluklarının tam bilincinde olarak çalıştılar. 278 sayılı yasa gerçek bir reform yasası olduğunu gösterirken, bilim insanlarımız da bu ölçüde ilk kez karşılaştıkları bir yönetim sınavında büyük basan kazandılar.

Yalnız bu arada yasada bir eksikliğin ortaya çıktığına da işaret etmeliyim. Tasarının hazırlanması sırasında kuruma, devlet bütçesiyle projeler ve bağışlar dışında sürekli bir malî kaynak sağlanmasının gerekli olduğunu ileri sürenler oldu. Örneğin, Norveç'teki araştırma kurumuna, "spor toto" benzeri bir düzenlemenin gelirlerinden pay ayrılmış olduğuna işaret edildi. Komisyonun, benim de içinde bulunduğum çoğunluğu, o zaman böyle bir önerinin Meclis'te kabul görmeyeceğini düşünerek karşı çıktı ve tasarıya bu doğrultuda bir hüküm koyulmadı. Ama uygulama gösterdi ki, büyük bir araştırma kurumunun tam verimli çalışabilmesi, ülkenin geleceği açısından en yararlı gördüğü araştırmalara girişebilmesi için böyle bir sağlam kaynağa gereksinmesi var. TÜBİTAK yöneticilerinin bir gün fırsat bularak bu eksikliği tamamlayacaklarını umuyorum.

Dizin

A

Abdülfettah Efendi 71
Adelc Tergiman 269
Adıbelli, Muhlis 124, 153
Adıvar, Adnan 382
Ağaoğlu, Adalet 57, 136
Ağaoğlu, Samet 295
Akbal, Ayla 56
Akbıyık, Gündüz 7
Akbıyıkoğlu, Ali Rıza 130
Akbulut, Yıldırım 76, 232
Akdemir, Nihat 81
Akjaar. Kjaeld 150
Akman, Sedat 191
Akova, Cüneyt 339
Akpinar, Remziye 361
Akpinar, Sait 360, 361, 366
Aksoy, Muammer 224
Aksin, Sina 131
Akyol, Türkân 41, 45, 136, 137, 158, 186
Akyüz, Halil 45, 98
Aliev, Alikram 257
Alkan, Türker 33, 136, 137, 147, 148, 155, 304, 305, 307, 312
Alp, Konur 112
Alpago, Onay 113
Alptemoçin, Kurt cebe 76
Altay, Cemal 95
Anadol, Kemal 43, 215
And, Metin 110
Angm, Cahit 186, 199, 238, 240, 245
Aquino, Corazon 222
Arafat. Yaser 173
Arf, Cahit 335, 359, 362, 381, 382, 383, 391, 395
Arık, Metin 268
Arıkan, Türkân 50, 81, 235
Arıkan, Vural 50, 75, 81, 86, 235
Arifağaoğlu, Ayhan 100
Armstrong, Neil 210
Artun, Tuncay 104
Artunkal, Güneri 152
Artunkal, Tuğrul 152
Aslangil, Halit 125
Âşık Veysel 122
Ataklı, Vecihi 159, 186, 238
Atalay, Sırrı 43
Atamalu, Hakkı 126
Ataöv, Türkkaya 131
Atasayan, Bülent 109
Atatürk, Mustafa Kemal 6, 13, 35, 54, 64, 89, 95, 99, 126, 153, 157, 165, 182, 217, 231, 217, 231, 232, 235, 247, 248, 245, 263, 264, 269, 270, 273, 291, 298
Atay, Koray 129
Ateş, Abdülkadir 127
Avcı, Yıldırım 22, 26, 92, 105, 142
Aydar, Kemal 194
Aydın, Engin 26, 141
Aydın, Mehmet 124, 219
Aydın, Yalçın 110
Aydın, Zekeriya 375
Aydınoğlu, İsmail Hakkı 23
Aygen, Cemal 150
Aygen, Emre 150
Aygüner, İzzet 60
Ayman, Ali 101

B

Bakır, Haluk 150
Bakşık, Şeref 27, 36, 41, 54, 180, 182, 190, 245
Balantekin, Şükrü 7
Baratalı, Bülent 58
Bardeen, J. 334
Barlas, Mehmet 104
Barut, Asım 401
Barutçu, Faik Ahmet 98
Başlangıç, Celal 95, 101, 172
Baştürk, Abdullah 45, 248
Batmaz, Uğur 104, 182, 186
Batur, Muhsin 215
Bayar, Celal 88, 295
Bayar, Nuri 88
Baykal, Aysel 215
Baykal, Deniz 43, 83, 161
Baykal, Süha 143
Baykam, Suphi 215
Baysal, Bahattin 367, 369, 371, 378, 379, 394
Baytok, Taner 255
Baytop, Turhan 341
Bazancir, Hasan 72, 245
Bekata, Faize 349
Bekata, Hıfzı Oğuz 349
Belen, Fahri 274
Bell, EricTemple 339
Bengisu, Ünal 293
Berberoğlu, Enis 213
Bergeaud, Camille 35
Bergman, Ingmar 340
Berker, Ratip 355, 356, 358, 381, 395
Berkol, Bekir 130
Berri, Nebih 222
Beşok, Günhan 247
Beyazıt, Selahattin 220
Bigat, Sadullah H. 302
Bila, Hikmet 15, 17
Bilgiç, Sadettin 302
Bilgin, Sıddık 213
Binark, Hikmet 382, 395
Birand, Mehmet Ali 150, 257
Birler, İsmail Hakkı 43, 120
Blackman, David 247
Bleda, Tanşuğ 127
Bor, YılmazCemal 127
Böyle, Robert 130
Bozgeyik, Bahattin 116
Bozkurt, ismail 162
Bozkurt, Yalçın 54
Bozoğlu, Esin 31
Bozoğlu, Mustafa 31
Bozoğlu, Tahsin 31
Bragg, Lawrence 326
Brandt, Willy 87, 134, 125, 153, 154, 173, 175, 230
Brattain, W. 334
Brejnev, Leonid 146, 299
Bruke, Andre van der 148
Bucak, Şule 282, 283
Budtz, Lasze 150, 175
Bulak, Adnan 204
Bulutoğlu, Kenan 104
Bush, George 209
Büke, Duygu Uğur 156
Büyükbaş, Cemal 94

C

Cafer Tayyar Paşa 273
Callwell, Charles Edward 278
Calp, Necdet 19, 20, 33, 41, 42, 46, 92, 159, 167
Can, Barış 166
Canbulat, Velid 220
Canpolat, Ganim 79
Canver, Cüneyt 79, 85, 122, 166, 213, 215, 218, 250
Carlson, İvar 24
Caymaz, Erdoğan 115
Cem, İsmail 178
Cemal, Hasan 141, 229
Cengiz. Ali 191
Cengiz, Mehmet 91
Cerrahoğlu, Nilgün 112, 288
Chenal. Alain 15, 176, 203
Chirac, Jacques 203, 222
Cindoruk, Hüsamettin 142, 208
Cinel, Adil Ali 98
Clywd, Ann 221
Corinne Lütfü 270
Comeille, Pierre 35
Craxi, Bettino 200
Crick, Francis 324, 326

Ç

Çağatay, Mecit 395
Çanga, Süleyman 121
Çatak. Yaşar 28, 29
Çatlı, Abdullah 170
Çavdar, Tevfik 81
Çelik. Halil İbrahim 118
Çelikel, Murtaza 191
Çernenko. Konstantin 146
Çetin Hikmet 215
Çiftçibaşı, Nurhan 85
Çiller, Tansu 316
Çoban, Nizamettin 49, 90
Çorakçı, Tevfik 81
Çulha, Ourukal 98

D

Dağa, Haluk 295
Dalan, Bedrettin 68
D' Alema, Massimo 282, 287
Dalokay, Vedat 73
Dankert, Pieter 247
Darwin, Charles 144, 296
Davis. P.H. 341
Demir. Hasan 74
Demir, Osman 112
Demirci Mehmed Efe 70
Demirel, Süleyman 15, 16, 17, 142, 187, 234, 2391
Demirer, Ali 115
Demirgüç, Zübeyir 339
Dener, Hayri 346, 348, 353, 356
Denizli, Hakkı 119
Denktaş, Rauf 105, 106, 157, 162, 197
Descartes, Rene 278
Devrimci, Edip Servet 240
Dikerdem, Mahmut 156
Dikerdem, Mehmet Ali 156, 157
Dikmen, Cemil 351, 374
Dinçerler, Vehbi 55, 56, 144
Dirichlet, Lejeune 339
Dizioğlu, Bekir 355
Doğan, Yalçın 41, 183
Doğramacı, İhsan 9
Doğu, Yaşar 96
Dursun, Binali 73
Duru, İsmail Hakkı 8
Dülger, Mehmet 206
Dümbüllü, İsmail 162
Dyson, Freeman 327

E

EbuFiras 277
Ecemiş, Burhan 127
Ecevit, Bülent 12, 15, 16, 17, 20, 23, 42, 143, 166, 194, 217, 223, 227, 235Ecevit, Rahşan 137, 143, 162, 163, 206, 207, 208, 224, 235
Ege, Çağlayan 215
Egertone, Grandville 280
Einstein, Albert 317, 327, 335, 354, 363
Eisenhower, Dwight D. 329, 364, 365
Ekmekçi, Mustafa 53, 128, 103, 128, 129, 131, 244
Ekşi, Hızır 186, 240
Ekşi, Memduh 97
Ekşi. Oktay 97
EleahZenon 8
Elekdağ. Şükrü 255
Elgin. Ali İhsan 213
Elgin, Muharrem 50, 84
Elibol, Mutahhar 91
Emery, Fred 301
Emirbayer, Durcan 182, 186
Engels 153
Enver Hoca 146
Enver Paşa 275
Erbakan, Necmettin 160
Erçetin, Fuat 64, 245
Erdem, Gülsevil 304
Erdem, Hakkı 240
Erdem, Kaya 222, 291, 293
Erder, Cevat 200
Erder, Ferhan 200

Erder, Necat 393
Erdik, Enis 349
Erel, Teoman 33, 40
Erez, Selçuk 56
Erginsoy, Cavid 327, 329, 331
Ergun, Evner 80
Erim, Kerim 356, 357
Erim, Nihat 15, 109, 110
Eriş, Öner 98
Erkin, Feridun Cemal 365
Eroğlu, Derviş 162
Ersoy, Recai 80, 245
Ertan, Fikret 172
Ertel, Mengü 169
Erzurumluoğlu, Erzan 190, 215
Eski, Mustafa 263
Etc, Ethem 153, 247
Ete, Muhlis 153
Evin, Kenan 135
Eren, Hakkı 245
Evren, Kenan 9, 10, 64, 126
Evren, Teoman 217
Eymirli, Selahattin 129

F

Falkenhayn, Erich von 275
Fassino, Piero 283
Fellermeier, Ludvig 247
Feynman, Richard P. 210
Feyyat, Mehmet 215
Feyzioğlu, Turhan 15, 394
Fırat, Ayhan 186
Fırat, Aykut 66
Fırıncıoğlu, Davut 115
Filtekin, Selahattin 101
Fischer, Erich 347
Fişek, Hicri 41, 45, 66, 103, 161, 186, 187, 197, 239, 241
Fişek, Kurthan 136
Fouche, M. 359
Fritsch, O. 341

G

Galilei, Galileo 278, 317
Galimaldos, Julian 247
Gandhi, Indira 76
Gandhi, Raciv 76
Garan, Reşat 395
Garbiçyan, Varujan 131
Gass, R. G. 392
Gaulle, Charles de 219
Gauss, Cari Friedrich 339
Gedikli, Selçuk 112, 245
Genç, Kamer 213
Genç, Metin 186
Genç, Rafet 81
Geylani, Muzaffer 71
Godin, Etienne 149
González, F. 176
Gorbaçov, Mihail 146, 196
Göbeloğlu, Ruhi 113
Gökçe, Kadir 68
Göksel, Hüsnü 24, 137
Göksu, Yeter 202
Göymen, Güldal 156
Göymen, Korel 11, 27, 66, 104, 116, 136, 156, 161
Green, Pauline 288
Guhr, Hans 272, 273, 274
Guterres, Antonio 223
Gülek, Kasım 88
Güllapoğlu, Fatih 59, 60, 62, 67, 109, 112
Gülöksüz, Yiğit 32, 50, 51
Gümrükçü, Harun 152
Gümrükçüoğlu, Rahmi 205
Günay, Ertuğrul 245
Gündeşlioğlu, Mustafa 76
Güneralp, Sedat 123
Güneş, Hasan Fehmi 43, 104, 190, 215, 245
Güneş, Turan 109, 110
Günuğur, Haluk 298
Gürbüz, Özer 159, 194, 232
Gürkan, Aydın Güven 20, 33, 68, 141, 159, 185, 189, 234
Gürman, Nail 91, 160, 186, 187
Gürseler, Güneş 68, 245, 247
Gürsey, Feza 8, 321, 327, 357, 359, 362
Güven, İsmail 127

H

Hacaloğlu, Algan 27
Hacı Reşid Efendi 71
Hadamard, Jacques 336
Halefoğlu, Vahit 222, 231
Halman, Talat 204
Halvaşi, Kadir 100
Hamzaoğlu, Necati 192
Healey, Denis 157
Heisenberg, Werner 347, 359
Hekimoğlu, Müşerref 18
Hickey, Michael 280
Hikmet, Nâzım 25
Hintersheid, Mathias 148
Hirtius 267
Huntzinger, Jacques 152
Hupe, Strausz 247
Huygens, Christiaan 278
Hüseyin, Saddam 68

I

Ilıcak, Nazlı 142
Irmak, Sabri 141
Işık, Orhan 395
Işıklar, Fehmi 49, 248

İ

İleri, Abdullah Emre 127
İnan, Mustafa 356, 381, 395
İnan, Nurkut 33, 137
İnanç, Talat 245
İncesulu, Hilmi 394
İnönü, Erdal 10, 31, 40, 47, 59, 76, 116, 158, 165, 168, 170, 171, 185, 198, 217, 225, 226, 312, 364, 365,
İnönü, Hayri 272
İnönü, İsmet 12, 14, 15, 16, 17, 62, 64, 98, 255, 262, 263, 289, 291, 272, 275, 276, 394, 395
İnönü, Ömer 339
İnönü, Sevinç 298, 299
İpekçi, Abdi 58
İsenberg, Veronika 153
İsvan, Ahmet 68
İsmen, İsmail 339

J

Jenkins, Roy 157
Jospin, Lionel 203
Jörgensen, Anker 150

K

Kabakçıoğlu, Tevfik Oktay 318
Kaddafi, Muammer el 224
Kafalı, Kemal 199
Kahraman, Mehmet 305
Kahveci, Adnan 96, 108, 127
Kalaycıoğlu, Ersin 316
Kalckar, Herman 325
Kalkan, Hüseyin 119
Kamhi, Jak 298
Kandemir, Rauf 215
Kanık, Orhan Veli 65, 113
Kapitsa, Pyotr L. 333
Kara, Hakan 92
Karabağ, Tevfik 341, 374, 375
Karaca, Ali Rıza 74
Karaca, Muammer 204
Karaduman, Necmettin 135
Karaevli, Ahmet 76
Karakaş, Cahit 231
Karaman, Suphi 28, 29
Karamanlis, Konstantin 146
Kartay, Cezmi 28, 32, 41, 45, 50, 51, 53, 89, 186, 238
Keçeciler, Mehmet 165
Keleş, Birgen 281
Kendir, Saim 137
Kepenek, Yakup 104
Keskin, Adnan 84, 164
Keskin, Ali 82
Keskin, Cumhur 70
Keskiner, Zafer 63
Ketenci, Şükran 104
Kırca, Coşkun 146
Kırımcı, Niyazi 119
Kırlı, Önder 59, 164, 182
Kışlalı, Ahmet Taner 224
King, Alexander 392
Kinnock, Neil 157
Klpriyanu, Spiros 106, 197, 198
Kocabaş, Abdülkadir 78
Koç, Ali 193
Koç, Emin 102, 103, 132
Koçak, Sahir 186
Kohl, Helmut 145
Kok, Wim 149
Kongar, Emre 12, 13, 14, 16, 104
Kont Vinchesley 277
Konuk, Erdoğan 7
Konuralp, Reşat 112
Korkmaz, Hasan 73
Korkmaz, Nuri 172
Kortel, Fikret 327, 359, 360, 362, 382
Koyuncugil, Süleyman 172
Kozacıoğlu, Sait 150
Koni, Hasan 131
Köroğlu, Orhan 92
Köse, Erol 68
Köse, Türay 59
Kreiken, Egbert 370
Kreisky, Bruno 87, 134, 230
Kressentein, Kress von 275
Kudar, Barış 87, 90
Kumbaracıbaşı, Onur 29, 30, 87, 104, 124, 148, 173
Kumbasar, Sami 215
Kurdaş, Kemal 256
Kurşunoğlu, Behram 327, 328, 330, 358, 362, 363, 372, 375
Kurşunoğlu, Sevda 327, 328
Kurt, Asım 69
Kurtbay, Yalçın 204
Kutlar, Zihni 116
Kutyna 210
Küçük, Sami 378, 381, 393, 394, 380
Kürşat, Mehmet 91
Kürümoğulları 71

L

La Fontaine, Jean de 342
Laber, Jeri 194
Landau, Lev 333
Lavoisier, Antoine L. de 317
Leibniz, G. Wilhelm 278
Libby, Willard 365
Liman von Sanders, Otto 273
Livaneli, Zülfü 136
Luciolli, Mario 200
Lucullus 268
Luria, Salvador 325

M

Madra, Beral 253
Mahmud II 277
Makarios, Mihail K. 14
Marcos, Ferdinand 222
Mardin, Suna 200
Mardin, Şerif 248
Maurois, Pierre 287
Mayatepek, Hüveyda 366
Mayor, Federico 204
McAuliffe, Christa 209
Memecan, Osman 97
Menderes, Adnan 88, 110, 129, 295
Mengenecioğlu, Uğur 94, 108, 146
Miert, Karel van 230
Miller, Arthur 137
Mises, Richard von 356
Mitridates 266, 268
Mozart, W. Amadeus 334, 335
Muhteşem Süleyman 279
Mumcu, Uğur 33, 136, 138, 170, 224
Mutman, Atila 90
Mutman, Erkan 90

N

Nafak, Mehmet Ali 116
Nasuhoğlu, Rauf 259, 349, 350, 366
Nasuhoğlu, Şükran 259
Nebioğlu, Kemal 49
Nehrozoğlu, Kenan 186
Nesin, Aziz 25, 103
Neumann, John von 358
Newton, Isaac 278, 317
Northrup, Eugene 383
Nuhoğlu, Behzat 99
Nutku, Yavuz 8

O

Ocakçıoğlu, Mevlut 215
Okay,Selahattin 371
Oktay, Seyfi 216
Olcay, İsmet 7
Onassis, Aristotelis E. 95
Ono, Syu 368
Onat, Gündüz 32, 66
Onnes, Kamerlingh 33
Oral. Hüdai 84
Orhay. Kâzım 315
Orhan, Zeki 215
Otyam, Fikret 87
Owen,David 157

Ö

Öcalan, Abdullah 281, 282, 284, 285, 286, 287, 288
Ögelman, Hakkı 202
Öktem, Sedat 27
Ömer Lütfü 269, 270
Önen, İbrahim 74, 95, 186
Öney, Tülay 231
Öngören, MahmutTali 136
Özal, Korkut 392
Özal, Semra 392
Özal, Turgut 11, 18, 23, 45, 48, 133, 302, 315, 392
Özbek, Sırrı 186
Özcan, Ahmet 112, 245
Özdağlar, İsmail 94, 95,96
Özdalga, Haluk 212
Özdaş, Nimet 395
Özer, Cemil 129
Özey, Dündar 378
Özgüven, Osman 59
Özkan, Asım 362
Özmen, Abidin 363
Öztürk, Metin 73
Özverim, Melda 270, 271
Özyalçın, Cengiz 215

P

Paçalıoğlu, Sevil 269
Pakdemirli, Ekrem 23
Pala,Ömer Faruk 166
Palme, Olof 134, 233, 224
Pamir, Süha 357
Pamuk, Gündüz 41
Pamuk, Şevket 279
Pamukçu, Mahir 282
Papandreu, Andreas 86, 87
Papila, Kâmil 113
Parker, Eugene 318
Parts, A. 349
Pauli, Wolfgang 366
Pauling, Linus 325
Peksayar, Gönül 293
Peksen, Yalçın 94
Peres, Şimon 174
Perez de Cuellar, Javier 105, 106, 197
Perkel. Naci 295
Pharnakes 266, 267, 268
Pinter, Harold 137
Planck, Max 202
Poincare, Henri 336
Pompeius 268
Prager, W. 356

R

Rabi, Isidor I. 357
Rabin, İzak 173, 174
Ramazanoğlu, Bakiye 7
Rau, Johannes 230
Reagan, Ronald 145, 196, 209, 225, 226
Reid, Sally 210
Reşa, Hüseyin 78
ReşidGalip 354
Ricaut, Paul 277, 278
Rutherford, Ernest 333

S

Saatoğlu, Ünal 95
Saban, Giacomo 362
Safa, Peyami 270, 271
Sagdeev, Roald 328, 329, 332
Sağlam, Tevfik 393
Sağlar, Fikri 213
Said, Şeyh 69
Salam, Abdus 327, 328, 358, 359
Saltık, Mustafa 290
Sampson, Nikos 16
Sancar, İhami 292
Saraç. Celal 246, 349, 351
Saraç, Muzaffer 41, 87, 104, 147, 152, 158, 160, 187, 218
Saraçoğlu, Şükrü 58
Saral, Sefer 99
Sarıalioğlu, Hasan Tahsin 99
Sarıalioğlu, Süleyman 99
Sarıoğlu, Paşa 231
Sarıtaş, Süreyya 115
Sav, Atila 158
Savaş, Erdoğan 90
Schultz, George 225
Seçgin, Osman 257
Selçuk, Timur 33
Selek, Sabahattin 215
Semerci, Mehmet 82
Seymen, Cemal 240
Seymen, Emin 215
Sezar, Julius 102, 266, 267, 268
Shockley, William 334, 335
Soares, Mário 233
Sohtorik. Ali 94
Sohtorik. Semih 150
Solak, Enver 67
Solak, İsmet 67
Somuncu, Metin 266
Soysal, Mümtaz 131, 254
Söylemezoğlu, Ülkü 162, 228
Sözen, Ali 126
Sözer, Turgut 172
Spitals, Guy 230
Stalin, Yosif 299
Strang, J. 370
Suiçmez, Vural 152
Sunalp, Turgut 33, 162
Sunar, Mina 205
Sunol, Refik 33
SyuOno 368
Sahan, Hasan 186

Ş

Şahin, Alaattin 219
Şahin, Erman 39, 64, 102
Şahin, Halil İbrahim 32, 52, 83
Şahin, İbrahim 85, 186
Şahin, Metin 186, 240
Şahin, Osman 117
Şaplakoglu, Adnan 347, 350, 366, 379
Şenatalar, Burhan 7
Şenel, Mithat 123
Şener, Ahmet Fehmi 98
Şengün, Atıf 395
Şensoy, Şevki 153
Şişmanoğlu, Şevket 99

T

Taflıoğlu, Selahattin 189
Tagore, Rabindranath 332
Tahtakılıç, Ahmet 393
Talaş, Cahit 104
Tamkoç, Kemal 125
Tamm, Igor 329
Tan, Ahmet 168, 224
Tanla, Bülent 104
Tanyel, Besim 349, 364, 365, 366, 371, 374, 376, 382
Tanyolaç,Güler 186
Tardu, Reşat 394
Taşçıoğlu, Mükerrem 50
Tekdal, Ahmet 160
Tekin, Kâmil 117
Tekin, Latife 57
Temelli, Hasan Rıza 114
Tergiman, Gregoire 269
Tergiman, Luigi 269
Terzioğlu, Nâzım 382
Tez, İbrahim 125
Thatcher, Margaret 221, 226
Timisi, Mustafa 104, 239, 240, 241
Timms, Saime 205
Tiritoğlu. Mehmet 61
Tiryakioğlu, Ziya 130
Titiz, Tınaz 94
Tobur, Mazhar 7
Toker, Metin 14, 199, 361
Tolun, Aslıhan 144
Tolunay, Mithat 374
Tomonaga, Şiniçiro 367, 368
Top, Yücel 148
Topaç, Mehmet 228
Topaloğlu, İhsan 395
Topbaş, Mümtaz Turgut 265
Topuz, Ali 215
Tuna, Mustafa 59
Tunaya, Tarık Zafer 11, 304, 305
Tuncer, Baran 290
Tuncer, Mustafa 180
Tuşalp, Erbil 104
Tüblek, Nehar 105
Türel, Sudi 94
Türetken, Naif 348
Türkeş, Alparslan 193
Türkmen, İskender 78
Türkmen, Kâzım 96
Tüzün, Gürel 104
Tuzun, Metin 136, 215

U

Ubicini, A. 277
Uğurlu, Atıf 263
Ulagay, Osman 104
Ullrich, Peter 153
Uluçay, Cengiz 378, 379, 380, 383
Uluengin, Hadi 150
Ulutin, Orhan 289
Umar, Bilge 267, 268
Unat, Nermin Abadan 149
Usumi.Sadullah 161
Uysal, Hasan 378, 379, 380, 383, 213

Ü

Ülkü, Cahit 23, 162
Ünlü, Fikret 136
Ünlüer, Ertuğrul 66
Ünür, Esen 104, 105
Ürgüplü, Suat Hayri 315
Üstündağ, Ali Nazmi 66

V

Vaanannem, B. 175
Vahideddin, Mehmed(VI) 25
Vardar, Adviye 8
Venizelos, Eleftherios Verges, Jacques 157

W

Walsh, M. 156
Washington, George 311
Watson, James D. 324, 325
Weil,Simone 298, 299
Wertenberg, G. 153
Wigner, Eugene P. 323, 324,
Wilkins, Maurice 325
Williams, Shirley 157
Willis, Norman 156

Y

Yafet, Yako 327
Yağbasan, Muharrem 121
Yalabık, Cemal 63
Yalabık, İsmet 63
Yalabık, Kemal 63
Yalabık, Tahsin 62
Yalçın, Aydın 110
Yavuz, Mehmet 49
Yavuz, Sabri 125
Yavuz, Serap 153
Yazar, Mehmet 142, 235
Yazgangil, Canan 161, 166, 168
Yeniçay, Fahir 359, 360, 362
Yetenç, Erdoğan 62
Yıldırım, Kadri 219
Yılmaz, Mesut 228
Yukava, Hideki 367, 368
Yurtçu, Atilla 143
Yücel, Muhteşem Vasıf 186

Z

Zeldoviç, Yakov 329
Zeydan, Mustafa 70
Zırtıloğlu, Mukbil 49
Zihnioğlu, Yaprak 8
Zuber, Kurt 359, 360